ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

AKADEMIA HANDLOWA NAUK STOSOWANYCH W RADOMIU

ГО «СОЮЗ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ»



XII Міжнародна науково-практична конференція

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Збірник матеріалів
XII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 12 грудня 2025 р.)

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2025

УДК 341.96:342.7(062.552)
П 78

Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 16 від 29.12.2025 р.)

Оргкомітет конференції:
Цьось А. В. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; ***Демчук А. М.*** – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; ***Яцишин М. М.*** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права та порівняльного права; ***Духневич А. В.*** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; ***Фідря Ю. О.*** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності; ***Книш С. В.*** – доктор юридичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права; ***Джурак Л. М.*** – відповідальний секретар редакційної колегії.

П 78 **Проблеми** забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 12 груд. 2025 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2025. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 4,07 Мб.

ISBN 978-966-940-733-7

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини, у тому числі із врахуванням воєнного стану, які стали предметом обговорення на XII Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" 12 грудня 2025 року у місті Луцьку. Особливу увагу приділено аналізу теоретичних положень та напрацюванню практичних рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав та свобод людини під час воєнного стану, що створює ефективне підґрунтя для проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових та правоохоронних органів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025
© Джурак Л. М. (укладання), 2025

ISBN 978-966-940-733-7

ЗМІСТ

Адамчук І. М. Право на забуття у цифрову епоху *15*

Андрущак О. М., Булавіна С. Є. Джерела виникнення та еволюції феномена прав людини *17*

Андрущак Х. І. Доступ до медичної інформації як форма здійснення особистих немайнових прав *19*

Antoniuk O. Protection of the right to life in armed conflict *22*

Аршулік Я. Л. Роль українських адвокатів у добу Австро-Угорщини: захист національних і громадянських прав *24*

Атамась А. С. Право на сім'ю військовослужбовців *26*

Ахмедова К. Н. Звернення громадян Європейського Союзу до Європейського омбудсмена як механізм захисту їхніх прав *28*

Балем А. А. Забезпечення прав і свобод людини в англосаксонській та романо-германській правових системах: порівняльний аналіз моделей правового захисту *30*

Барабаш Т. О. Безоплатна і обов'язкова освіта дитини як елемент її права на освіту *31*

Бистрякова А. С. Захист прав жінок у контексті міжнародного права і українських реалій ... *34*

Білан А. В. Особливості оренди водних об'єктів для рибогосподарських потреб *35*

Бодак О. І. Гарантії інвесторів в умовах війни: міжнародні стандарти захисту *38*

Бодяк А. П. Правове регулювання відшкодування моральної шкоди: проблеми доказування та оцінки *40*

Бондарук І. М. Недобросовісна конкуренція на ринку роздрібної торгівлі, її вплив на економічні права та свободи людини *43*

Бондзюх Я. С., Олекса О. В. Гендерні особливості віктимної поведінки та рівності прав у випадках домашнього насильства *45*

Боярчук Н. А., Матрунчик Б. М. Спадкові ризики та механізми їх подолання, захист прав спадкоємців *48*

Візнюк Ю. Р. Цифровізація державних послуг: сучасний стан та перспективи розвитку *50*

Вознюк І. О., Крук О. Р. Відшкодування збитків бізнесу, завданих збройною агресією рф .. *52*

Войтович Ю. В. Особливості узуфрукту державного та комунального майна та перспективи його поширення на земельні відносини *54*

Voroshylova V. Ensuring constitutional rights and freedoms in Ukraine during the war: theoretical and practical aspects *57*

Гаврилюк В. В. Реалізація права дитини на захист від усіх форм насильства в умовах воєнного часу *59*

Гламазда П. В. Ратифікації Україною Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: історико-правовий аналіз *61*

Голод В. Ю. Засади презумпції невинуватості в українському кримінальному судочинстві: зміст та реалізація *63*

Гордійчук О. О. Правоохоронні органи ЗУНР: проблема реалізації правозахисної функції у період національного відродження *66*

Горобець Д. Ю. Адміністративні провадження за ініціативою органу владних повноважень *68*

Гороть А. М. Особливості міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини в умовах збройних конфліктів *70*

Грабовецький Р. О. Спрощене провадження в адміністративному судочинстві України *74*

Дахновська В. В. Трансформація адвокатури в період тоталітарних режимів та її роль у збереженні прав людини *76*

Дацюк В. О. Принцип «non bis in idem» у законодавстві України, практиці Верховного Суду та Європейського суду з прав людини *78*

Дейнека С. П. Кібербулінг як форма порушення прав людини *81*

Демків А. О. Право на захист на українських землях у складі Австро-Угорської імперії та російської імперії: порівняльний аналіз *83*

Дорошенко Н. О., Киричук Б. С. Еволюція підходів Європейського суду з прав людини до визначення права на приватність у контексті глобальних цифрових трансформацій *85*

Дубровський В. С. Права дитини між законом і практикою: Австралія, Канада, США *88*

Жевнєров І. М. Право на доступ до касаційного суду у світлі рішення ЄСПЛ у справі «Соколов та інші проти України» *90*

Заєць С. П. Право на спростування недостовірної інформації як спосіб захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи *93*

Заіка Ю. О. Захист житлових прав громадян: сучасні підходи до договору охорони житлового приміщення *95*

Зарадюк З. В. Правова заборона як метод захисту суб'єктивних прав та свобод засуджених *97*

Іваницька А. В. Коли суддя служить темряві: де закінчується професія і починається співучасть *100*

Ілюкова С. С., Шеремета Н. А. До питання судового контролю на стадії досудового розслідування: значення та проблеми практики *104*

Іщук В. А. Визнання осіб безвісти відсутніми під час воєнного стану: цивільно-правові наслідки *106*

Йосак В. В., Пасічник З. О. Захист права власності в умовах воєнного стану в Україні *109*

Карпук Х. І. Радянський період: обмеження прав адвокатури та переслідування за правозахисну діяльність *111*

Карпюк Д. М. Забезпечення права на захист у світлі міжнародних стандартів і українського законодавства *113*

Кеда А. Р. Розумні строки розгляду кримінальних справ: практика ЄСПЛ *115*

Кіпень Є. Ю. Юридичні гарантії прав людини в умовах воєнного стану *117*

Ковалевич А. В. Вплив міжнародних стандартів прав людини на розвиток української адвокатури *119*

Ковальчук Д. В. Встановлення комплексу детермінант як одна із умов успішного запобігання дітовбивствам *122*

Колесниченко Н. О. Свобода вираження поглядів як передумова доступу до правосуддя *124*

Коновал М. А., Морева К. Ю. Гарантії свободи слова та межі її обмеження: колізії законодавства і практики *127*

Конончук І. М. Правові підстави обмеження прав громадян у праві Європейського Союзу *129*

Корзун А. С. Визначення складу злочинів (вбивства, катування, депортації, зґвалтування тощо) при розслідуванні воєнних злочинів *131*

Костицький В. В. Питання прав людини у працях представників Львівської школи соціології права XIX-XX століть *133*

Костюкевич О. К. Поняття правової діяльності як невід'ємного елемента системи захисту прав людини *135*

Кравчук Ю. А. Право на повагу до гідності та честі людини у воєнний час *137*

Кравець А. В., Лук'янчук В. В. Роль віктимологічної профілактики у зміцненні гарантій прав людини в системі запобігання злочинності *139*

Крикунов О. В. Судовий контроль за засосуванням тримання під вартою як гарантія права на особисту недоторканність *141*

Крук О. Р. Дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого під час спеціального кримінального провадження (in absentia) *143*

Кундеус А. Р. Діяльність поліції у роботі з неповнолітніми *146*

Кучер Ю. С. Явище «скляної стелі»: концептуальні підходи та сучасні прояви в національному контексті *147*

Лавренюк О. В., Озімок А. В. Правовий статус суб'єктів кримінального провадження *149*

Лащ О. В. Докази та доказування у цивільному процесі: роль електронних доказів і їхня допустимість *151*

Лисак В. С. Підліткова віктимність: захист їх права на безпечне середовище *152*

Ленгер Я. І. Демократія та права людини: взаємно конститутивний зв'язок у світлі міжнародних стандартів та ролі ООН *154*

Ліщук І. І. Право дитини на захист від економічної експлуатації: сучасний зміст *157*

Ловчева К. С. Кадрова робота в умовах воєнного стану *159*

Лозінський І. С. Громадський контроль як багатовимірна категорія: від публічно-правової ролі до захисту прав людини *161*

Магновський І. Й. Особливості забезпечення прав і свобод людини в Україні в умовах воєнного стану *165*

Максимук Є. М. Проблеми розкриття банківської таємниці: баланс між правом на приватність та потребами правосуддя *167*

Малко Д. Г. Порівняння гарантій прав людини в англосаксонській та романо-германській правових системах: виклики та перспективи *171*

Маляр С. А. Забезпечення прав людини в процесі реконструкції житлового фонду *173*

Marynchak H., Maksymuk E. Freedom of speech versus hate speech *175*

Матерева А. О. Добровільне повернення вимушено переміщених українців у контексті підходу Law & Economics *179*

Матрунчик Б. М. Порушення економічної та добросовісної конкуренції у контексті захисту прав споживачів *182*

Мациборська О. М. Правове забезпечення захисту людини від дипфейків: досвід Данії.... *185*

Медведюк А. В. Захист персональних даних у господарській діяльності як умова дотримання права людини на приватність *187*

Міщук І. В., Сахнюк А. В. Обмеження прав людини та громадянина в період воєнних дій: виклики для України та відповідність міжнародним стандартам..... *190*

Митчик М. С. Окремі аспекти взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства..... *193*

Михалик В. Р. Особливості реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні *195*

Морєва Є. Ю. Право на захист у період становлення радянської державності *196*

Мороз Д. Р. Особливості реалізації права на вищу освіту в умовах воєнного стану *199*

Мосійчук Л. М. Право особи на оскарження бездіяльності Президента України про призначення на посаду судді *202*

Музичук К. С. Верховенство права як фундамент справедливого судочинства..... *204*

Наконечна Г. Я. Адміністративний позов як форма захисту прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин *206*

Негодюк В. В. Користування земельними ділянками державної та комунальної власності.. *209*

Нечая А. О. Суд як базова інституція захисту прав людини..... *211*

Нечипоренко Т. А., Чебан О. М. Право на забуття: новий інструмент захисту прав людини..... *214*

Овсянніков Д. А. Право на свободу творчості та його цивільно правові обмеження..... *216*

Павлик Ю. В. Сучасний стан правового регулювання оскарження рішень контролюючих органів в Україні *218*

Пасічник З. О. Вплив цифровізації на реалізацію прав суб'єктів господарювання..... *221*

Petruk D. Marriage contract as a regulator of property relations of wife in Ukraine and the ways of their solution: problems of implementation *223*

Прус В. А. Гарантії адвокатської діяльності під час збройних конфліктів: історична практика та нові виклики..... *225*

Rak V. Right to education under martial law in Ukraine: problems of implementation and mechanism of ensuring..... *227*

Ревуцька І. Е. Міжнародно-правове регулювання права на доступ до інформації: порівняльний аналіз *230*

Резніков Б. А. Право на особисту недоторканність в умовах воєнного стану: правові межі та принцип домірності *233*

Самчук М. О. Національні механізми запобігання торгівлі дітьми в Україні *235*

Саско О. І. Щодо насильства, як наскрізного поняття кримінального законодавства *238*

Свистун Є. В. Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості в умовах воєнного стану *240*

Синюта В. Ю., Бондарук І. М. Право на спадкування в умовах збройного конфлікту: проблеми доступу до правосуддя та доказування *242*

Сирота О. О. Право на недоторканність житла в умовах воєнного стану *245*

Систук А. А. Гарантії збереження робочого місця за мобілізованими працівниками: проблеми правозастосування *247*

Smichyk M. Human rights violations in occupied territories *249*

Смоліна Ю. В. Вплив впровадження електронного судочинства на дотримання міжнародних стандартів справедливого суду *251*

Сороколита Д. О. Цифрові гарантії справедливого судочинства в умовах розвитку е-правосуддя *253*

Старко О. Л. Кримінально-правова заборона кібергрумінгу як засіб захисту дітей від сексуальної експлуатації і сексуального насильства *254*

Старчук О. В. Порушення суб'єктивних авторських прав: окремі аспекти *256*

Стеблевський Я. Р. Вплив режиму воєнного стану на цивільне судочинство: дослідження, законодавчі зміни та судова практика *258*

Сторожук А. Ф. Права і свободи суддів як елемент їх правосуб'єктності і складова доступу до правосуддя (на прикладі країн Балтії) *261*

Стрільчук Д. В. Еволюція правового статусу адвоката в історичній ретроспективі та його роль у захисті прав людини *263*

Торчило О. П., Новосад Н. А. Кримінально-правова заборона за ст. 155 Кримінального кодексу України як форма захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації *266*

Турчик В. В., Гринчишин Х. М. Правовий статус жертви злочину у контексті європейських стандартів прав людини *268*

Тушич А. Ю. Дотримання прав людини як умова допустимості показань особи у кримінальному провадженні *270*

Удовиченко С. В. Національні підходи судового захисту прав учасників земельних правовідносин: особливості розмежування юрисдикцій *273*

Хомич О. Р. Баланс між свободою та безпекою в умовах тероризму та воєнних конфліктів..... *275*

Цвид Т. А. Право на правничу допомогу на теренах Західноукраїнської Народної Республіки *278*

Черевко Д. І. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: національні положення та міжнародні підходи..... *281*

Чубай А. С. Забезпечення презумпції невинуватості: роль національних та міжнародних стандартів судочинства *283*

Чубоха Н. Ф. Особливості здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб *285*

Швець А. В. Доступ до судових рішень як елемент публічності судочинства: аналіз відповідності законодавчих ініціатив міжнародним та національним стандартам *287*

Шеметуха О. С. Проблеми реалізації права на безоплатну правничу допомогу у кримінальному провадженні *290*

Шлапа І. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві України *292*

Щирба М. Ю. Забезпечення права на приватність в медичному інформаційному просторі на прикладі медичних інформаційних систем *294*

Якушев І. М. Тарифна система оплати праці: проблеми захисту права на гідну оплату праці..... *297*

Ярмошик О. О. Право військовослужбовців на психологічну допомогу в умовах воєнного стану *300*

Yatsyshyn N. The right to quality legal education as a component of ensuring human rights: developing human rights competence through professionally oriented foreign language teaching *302*

Yatsyshyn K. The right to truthful information in the era of influencer marketing: legal and managerial dimensions of native advertising *305*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Адамчук І. М. Порівняльно-правовий аналіз Кодексу адміністративного судочинства України та Кодексу адміністративного судочинства Німеччини *308*

Аршулік Я. Л., Карпук Х. І. Проблеми забезпечення достовірності та допустимості криміналістичних експертиз у контексті прав людини..... *311*

Балем А. А. Міжнародні стандарти справедливого суду та їх імплементація у національне законодавство України: проблеми та перспективи..... *313*

Білан А. В. Роль Національного банку України у формуванні валютної політики *315*

Бойко Д. А. Відмінності оподаткування юридичних осіб сільськогосподарських товаровиробників від сільськогосподарських виробників..... *318*

Бондзюх Я. С., Олекса О. В. Укладення шлюбного договору: теоретико-правові аспекти..... *320*

Білан А. В. Роль криміналістики у встановленні та доказуванні фактів воєнних злочинів.... *322*

Voznyuk I., Kruk O. Judicial system in Ukraine and Britain - comparative analysis..... *325*

Вознюк Т. А. Доступ до правосуддя в Україні: вимоги єспл та їх імплементація у КПК та ЦПК *327*

Войтович Ю. В., Пінчук О. В. Використання штучного інтелекту у криміналістиці: можливості та ризики *330*

Воробей І. Р., Какалюк Т. С. Система органів та підрозділів, що здійснюють кадрову роботу в органах поліції *332*

Gnasiuk N. Problems of translating english legal terms in the context of Ukrainian legislation ... *334*

Голод В. Ю. Виправдовування російської агресії: аналіз складу злочину та його значення в інформаційній безпеці України..... *336*

Гордійчук М. І. Скасування Господарського кодексу України: основні наслідки для суб'єктів господарювання *338*

Гринчишин Х. М., Турчик В. В. Система суб'єктів кримінального процесу та їхня роль у забезпеченні справедливого правосуддя *340*

Дацюк В. О. Сучасний стан та особливості розвитку правової системи України *342*

Долинська М. С. Порівняльний аналіз обмежень щодо вчинення нотаріальних дій нотаріусами на західних українських теренах *345*

Долонська К. О. Адвокатура Наддніпрянщини у другій половині XIX-початку XX століття .. *348*

Івахненко О. А. Забезпечення реабілітаційної допомоги в Україні у 2023–2025 роках в умовах повномасштабної війни *351*

Йосак В. В. Використання дистанційного аудиту в кризових умовах *353*

Какалюк Т. С. Множинність адміністративної відповідальності *356*

Калуш В. І. Валютні операції: особливості здійснення в умовах воєнного стану *358*

Карпюк Т. С. Особливості регулювання діяльності фізичних осіб-підприємців в умовах воєнного стану *360*

Кеда А. Р. Формування сучасної правової системи України..... *363*

Кирилюк Є. А. Штучний інтелект в адвокатській діяльності..... *364*

Кірін Р. С. Суб'єктне та методичне забезпечення визначення мілітарної екологічної шкоди та збитків..... *367*

Король Д. І. Переваги та перспективи розвитку агротуризму в Україні..... *370*

Король Д. Б. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: теоретичний та правозастосовний аспект..... *373*

Кошулинська С. В. Особливості функціонування банківської системи України в умовах воєнного стану *375*

Крисюк Ю. П., Король Д. Б. Організаційно-правові засади взаємодії адміністративних суб'єктів із Національним агентством з питань запобігання корупції *378*

Крук О. Р. Необхідність криміналізації за дії, спрямовані проти державної мови..... *380*

Куліш К. В. Скасування Господарського кодексу України в умовах воєнного стану: «pro» і «contra»..... *382*

Курач В. С. Геноцид як злочин проти безпеки людства: проблема доказування та кваліфікації..... *384*

Кучер Ю. С. Канонічне право та розвиток гуманістичної доктрини природних прав *388*

Лащ О. В. Незаконний обіг зброї: кримінально-правові аспекти та проблеми правозастосування *390*

Левченко М. В. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх..... *392*

Лісіцький А. В. Проблеми ідентифікації причин катастроф у зоні бойових дій..... *394*

Лісовецька Я. О. Адвокатура та медіація: історичний розвиток інституту альтернативного вирішення спорів *395*

Ловчева К. С. Провадження у справах про адміністративні правопорушення *397*

Лук'янчук В. В., Кравець А. В. Заходи забезпечення кримінального провадження *399*

Магдаліна І. В. Система органів публічного адміністрування у сфері освіти України *402*

Малко Д. Г. Незалежність суддів як ключовий елемент верховенства права: порівняння міжнародних та національних стандартів *405*

Маринчак Х. В. Переміщення іноземної валюти, чеків, банківських металів через митний кордон України *407*

Медведюк А. В. Реалізація та захист права на житло в цивільно-правових відносинах *409*

Мельник С. В. Співвідношення Цивільного та Господарського кодексів України: проблематика подвійного правового регулювання у сфері договірних відносин *411*

Морєва Є. Ю. Застосування медіації у земельних спорах *414*

Озерський І. В. Юридико-психологічні засади визначення розміру моральної шкоди при проведенні судово-психологічної експертизи за наслідками дорожньо-транспортної пригоди *415*

Олекса О. В., Бондзюх Я. С. Суб'єкти кримінального провадження *418*

Ореховська Х. В. Стандарти професійної етики адвоката: порівняльно-правовий аналіз з країнами ЄС *420*

Пальоха В. О., Гіргіль О. В. Оцінка доказів суб'єктами доказування в адміністративному судочинстві *422*

Пасаман В. О. Європейські моделі організації адвокатури: спільні риси та відмінності *425*

Pasichnyk D. Untranslatable ukrainian legal concepts in english law *427*

Перебойчук О. Л., Сухар Д. С. Використання штучного інтелекту в криміналістичних експертизах *429*

Полін І. А. Правове регулювання застосування технології блокчейн у господарському обігу (смарт-контракти): юридичні виклики та перспективи *431*

Радзій О. В., Теслюк І. М. Введення європейського екологічного законодавства: імплементація закону України «Про Смарагдову мережу» *433*

Саврацький Б. М., Саврацький Д. М. Цифрова криміналістика як стратегічний напрям розвитку сучасної криміналістиної науки *436*

Саюк К. П. Баланс приватного та публічного інтересу при оголошенні військовослужбовця померлим *438*

Синюта В. Ю. Підприємницька діяльність під час воєнного стану: дерегуляція та гарантії прав бізнесу *441*

Сирота О. О. Судовий захист фізичних осіб у загальному суді Європейського Союзу *443*

Сисоєнко Г. І. Окремі питання закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні *445*

Систук А. А. Роль медіа у забезпеченні міжнародних стандартів публічності судового процесу в умовах війни в Україні *450*

Сичова К. О. Передбачуваність та доступність як критерії якості закону *452*

Смирнова А. О. Екологічні наслідки війни в Україні: виклики сьогодення та стратегія "зеленої" відбудови *454*

Солоха А. М. Правове регулювання інвестування та інвестиційної діяльності в Україні *457*

Стрілець Б. В. До питання перспектив розширення обсягу свободи руху капіталу ЄС з третіми країнами *459*

Стрільчук Д. В. Поняття та сутність банківської діяльності в умовах євроінтеграції України *462*

Таразюк Д. Р. Етичні виклики адвокатської діяльності в епоху штучного інтелекту *464*

Теремецький В. І. Зелене фінансування як драйвер трансформації національної правової парадигми України у контексті інтеграції до європейського політико-правового простору *468*

Тушич А. Ю. Правове регулювання відповідальності за пропаганду війни в Україні та конституційне право на свободу слова *471*

Філімончук К. В. Тварини як особливий об'єкт аграрних правовідносин *473*

Фурманчук Ю. В. Інститут пробації як засіб виправлення та ресоціалізації *476*

Халаджи О. В. Правові засади та принципи процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності *477*

Хлистік М. А. Встановлення факту народження або смерті особи: особливості судового розгляду в умовах воєнного стану *480*

Циплюк Х. В. Правове регулювання електронної комерції в Україні *482*

Чечель Н. О. Режим в установах виконання покарань: деякі аспекти *485*

Чубай А. С. Судова система та роль судді в англосаксонській та романо-германській системах: порівняльний аналіз *487*

Чупринський Б. О. Комунікативні аспекти оперативного працівника в співпраці з агентами *489*

Шевчук В. В. Дискусійні питання адміністративної юрисдикції та підсудності адміністративних справ *491*

Шлапа І. В. Етичні та правові аспекти використання штучного інтелекту *494*

Ясенко П. А. Правоохоронна діяльність в період Русі-України *496*

Яцишин М. М. Правові погляди Томмазо Кампанелли: філософсько-правовий аналіз *498*

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Адамчук І. М.
Науковий керівник: ст. викл. ***Н. І. Вознюк***

У статті досліджується право на забуття як інструмент захисту приватності в умовах цифрової трансформації суспільства. Проаналізовано особливості правового регулювання цього інституту в Україні, виявлено основні обмеження чинного законодавства та здійснено порівняльний аналіз із європейськими підходами. Акцентовано увагу на необхідності подальшого розвитку національного законодавства з метою забезпечення балансу між правом на приватність, публічним інтересом та свободою вираження поглядів.

Ключові слова*: право на забуття, персональні дані, приватність, цифровізація.*

У сучасному цифровому світі стрімко змінюються механізми збирання, обробки, зберігання та поширення інформації, що формує нові виклики у сфері захисту прав людини. Більшість сучасних технологій, включно із системами штучного інтелекту, передбачають обробку персональних даних, що створює високі ризики порушення права на приватність. У цьому контексті особливої актуальності набуває право на забуття, однак реалізація цього права стикається з необхідністю зберегти баланс із публічним інтересом, свободою слова та правом на доступ до інформації.

В українському законодавстві право на забуття окремо не закріплено, проте його зміст концептуально узгоджується з гарантованими правами на приватність, судовий захист та відновлення порушених особистих немайнових прав. На рівні Конституції встановлено заборону на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, а також гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації [1].

Реалізація права на забуття в національній правовій системі ґрунтується на поєднанні засад цивільного права та положень спеціального законодавства. Так, відповідно до Цивільного кодексу України (ЦКУ), особа, особисті немайнові права якої порушено через поширення недостовірної інформації про неї або членів її сім'ї, має право на відповідь та на спростування цієї інформації [2]. Отже, положення ЦКУ хоч і не встановлюють прямої заборони на обробку згаданої інформації, проте фактично передбачають можливість припинення її поширення. Загалом у контексті реалізації права на забуття цивільно-правові механізми спрямовані на захист особистих немайнових прав фізичної особи й передбачають можливість судового захисту, спростування недостовірної інформації та відшкодування завданої шкоди.

Водночас Закон України "Про захист персональних даних" конкретизує порядок та умови обробки персональних даних. Зокрема, регламентує право на заперечення проти обробки, відкликання згоди на обробку своїх персональних даних, а також визначає підстави та порядок видалення або знищення персональних даних [3]. Проте, як справедливо зазначають науковці, Закон не пропонує чіткого механізму практичної реалізації права на забуття персональних даних [4, с. 300].

Варто зазначити, що в Україні практичні інструменти контролю за поширенням персональних даних, недостовірної інформації в Інтернеті потребують удосконалення. Навіть коли особа звертається до розпорядника даних або до суду, недосконалість процедур та критеріїв ускладнює забезпечення належного захисту порушених прав. Як наслідок, дані залишаються доступними громадськості значно довше, ніж це передбачалося законодавством, що створює ризики для репутації особи та порушує її право на приватність.

Прикладом ефективного підходу до формування концепції права на забуття може слугувати європейське законодавство. У багатьох державах-членах ЄС відповідні правові

© Адамчук І. М., 2025

підходи сформувалися ще до ухвалення GDPR, що дозволило виробити національні моделі реалізації цього права. Найбільш показовими є практики Франції, Іспанії та Італії [5, с. 76]. У 2014 році "право на забуття" було вперше визнано Судом ЄС у рішенні у справі "Гугл проти Іспанії" (Google vs. Spain) [6, с. 2], а із прийняттям GDPR право на стирання ("право бути забутим") було нормативно закріплене на рівні Європейського Союзу. GDPR також визначає низку критеріїв у контексті досягнення балансу між правом на забуття та іншими громадськими або приватними інтересами, включно зі свободою вираження поглядів та свободою інформації [6, с. 4].

Європейський підхід демонструє, що ефективний механізм реалізації права на забуття потребує не лише законодавчого закріплення, а й налагодженої системи контролю та чітких процедур для громадян. Важливо також забезпечити прозорість процесу для пошукових систем та медіа, щоб уникнути зловживань. Крім того, досвід ЄС показує, що необхідний баланс між правом на приватність і публічним інтересом, включно із свободою слова, доступом до інформації та історичною цінністю даних. Саме для збереження такого балансу, як зазначають дослідники, важливо розробляти та дотримуватися прозорих правил і процедур [7, с. 61].

Отже, право на забуття є важливим інструментом захисту приватності в цифрову епоху, коли інформація про людину може зберігатися безстроково. Європейський досвід свідчить про доцільність комплексного нормативного врегулювання права на забуття із чітким визначенням підстав, меж та процедур його реалізації. Пріоритетним вектором для України є гармонізація національного законодавства з правом ЄС. Доцільним у контексті реформування видається врахування концептуальної багатогранності права на забуття, імплементація європейських стандартів, а також забезпечення балансу між приватністю, публічним інтересом та свободою вираження поглядів.

Джерела та література:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top

3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

4. Діхтієвський П. В., Задирака Н. Ю. Реалізація права на забуття суб'єкта персональних даних. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 4 (82). С. 295-301. DOI: https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.46

5. Донченко А. Я. Право на забуття в Україні та країнах Європи: загальнотеоретичні підходи та судова практика. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2024. № 48. С. 72-84. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-72-84

6. Право на забуття. Практика ЄСПЛ та Суду ЄС. Спільна інформаційна довідка. Останнє оновлення: 28.02.2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/right-to-be-forgotten-ukr

7. Бєлов Д.М., Бєлова М.В., Горнило О.Т. Право людини на забуття. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія "ПРАВО". Випуск 81. Частина 2. С. 57-62. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.9

Adamchuk I. The right to be forgotten in the digital age *The article examines the right to be forgotten as a tool for protecting privacy in the context of digital transformation of society. It analyzes the peculiarities of legal regulation of this institution in Ukraine, identifies the main limitations of current legislation, and conducts a comparative analysis with European approaches. It emphasizes the need for further development of national legislation to ensure a balance between the right to privacy, public interest, and freedom of expression.*

Keywords*: right to be forgotten, personal data, privacy, digitalization*

ДЖЕРЕЛА ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЇ ФЕНОМЕНА ПРАВ ЛЮДИНИ

Андрущак О. М., Булавіна С. Є.

Запропонований аналіз спрямований на виявлення ключових тенденцій розвитку сучасного праворозуміння та з'ясування їхньої ролі у процесах імплементації міжнародних стандартів прав людини в національні правові системи, що становить підґрунтя для подальшого теоретичного осмислення і практичного удосконалення правової політики України.

***Ключові слова**: права людини, праворозуміння, концепції, теоретико–методологічний аналіз.*

Друга половина XX століття стала періодом інтенсивної трансформації підходів до розуміння права, що було зумовлено глибокими соціально-політичними змінами, розвитком міжнародного співтовариства та формуванням універсальних стандартів захисту прав людини. Еволюція сучасного праворозуміння, яка охоплює розширення концепцій правової держави, посилення ролі природно-правових ідей та утвердження пріоритету прав людини, створила потужні ідейні передумови для інституційного закріплення цих стандартів у національних правових системах.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження впливу міжнародних норм і принципів у сфері прав людини на формування та розвиток національного законодавства, зокрема українського. Вивчення процесу інтеграції міжнародних стандартів у правову систему України дозволяє не лише оцінити ступінь її відповідності загальновизнаним демократичним цінностям, а й визначити практичну значущість цих стандартів для вдосконалення механізмів правового захисту особи [3].

Категорія прав людини, а разом з нею і проблема їх забезпечення, постає як одне з центральних питань сучасної юридичної науки, зокрема теорії держави і права. Підходи до праворозуміння на різних історичних етапах завжди характеризувалися різноманітністю, наявністю значної кількості протилежних та взаємодоповнюючих поглядів та концепцій.

Серед сучасних наукових концепцій праворозуміння можна виокремити концепції, що ґрунтуються на таких підходах:

Підходи до праворозуміння на різних історичних етапах завжди характеризувалися різноманітністю, наявністю значної кількості протилежних та взаємодоповнюючих поглядів та концепцій.

Серед сучасних наукових концепцій праворозуміння можна виокремити концепції, що ґрунтуються на таких підходах:

1. Ідеологічний (аксіологічний), або природно-правовий підхід. Виходячи з цього підходу, вихідною формою буття права є громадська свідомість, а під правом слід розуміти не тексти закону, а систему ідей (понять) про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення й реалізації, порядок і форми захисту, наявні у громадській свідомості та орієнтовані на моральні цінності. Природно-правовий підхід ґрунтується на розмежуванні права та закону, при чому пріоритет надається праву як нормативно закріпленій справедливості. Закон, у свою чергу, розглядається виключно у якості форми, що має бути відповідною змісту права, котре в ній закріплюється.

2. Нормативний (позитивістський) підхід. Згідно з керівним постулатом цього підходу вихідною формою буття права є норма права, саме ж право — це норми, що викладені у текстах законів та інших нормативно-правових актів. Підхід ґрунтується на ототожненні права й закону. При цьому вказаний підхід нормативного праворозуміння зосереджується на таких властивостях права, як формальна визначеність, точність, однозначність правового регулювання.

3. Соціологічний підхід. Прихильники цього підходу вважають вихідною формою буття права правовідносини, правом — порядок суспільних відносин, що проявляється у діях та поведінці людей. Правом визнається його практичне функціонування, реалізація, його

© Андрущак О. М., Булавіна С. Є., 2025

застосування у житті — у реально існуючих суспільних відносинах, а не процес створення відповідних норм правотворчими органами шляхом прийняття законів та інших нормативно-правових актів. Очевидним недоліком такого підходу є відсутність належного розмежування понять права та правозастосування, відсутність критеріїв, за якими вони могли б відрізнятися [3].

Вказані підходи до праворозуміння прийнято вважати класичними, однак у правовій доктрині існує чимало й інших концепцій праворозуміння, що ґрунтуються на інших принципах та критеріях.

Сучасне посткласичне праворозуміння обумовлено змінами у світогляді, що відбулися у зв'язку з формуванням постіндустріального, постмодерного суспільства. Підґрунтям для формування посткласичної наукової картини світу були важливі наукові відкриття, які відбулися на початку ХХ ст.

Таким чином, права людини виступають основою сучасного праворозуміння та першоосновою природно-правової концепції права. Можна погодитися з О. В. Грищук щодо того, що особливістю природного права є його прямий і безпосередній зв'язок з людиною та її буттям. Тому природне право містить такі можливості (права) людини, які зумовлені особливостями її природи (сутності), а також відповідають досягнутому рівню розвитку суспільства [1].

Події, що відбулися у світі на межі ХХ–ХХІ ст. стали підставою значних змін суспільного розвитку. Ці події безпосередньо мають відношення і до становлення правової системи України. Основне завдання правової системи в сучасних умовах – максимальна спрямованість на забезпечення та захист прав і свобод людини. Така правова система – це об'єднання певних правових частин у структурно упорядковану цілісну єдність, що має відносну самостійність, стійкість і автономність функціонування (система права, система законодавства, акти тлумачення й застосування норм права, правосвідомість, правові відносини, юридична практика, юридична техніка тощо)[4].

Підсумовуючи, слід підкреслити, що з розвитком світової спільноти на перший план політичного життя держав виходить проблема захисту прав людини в цілому та окремих соціальних груп зокрема. Ще Загальна декларація прав людини 1948 року проголосила, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, і що кожна людина повинна мати всі права та свободи, проголошені в ній, без будь-якої відмінності. З того часу більшість держав об'єднали зусилля з метою створення ефективних механізмів забезпечення прав людини, а питання їх захисту стали предметом регулювання багатьох універсальних та регіональних міжнародних договорів, розроблених в рамках Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної Організації Праці, Ради Європи, інших.

Одним із показників участі держави в процесі захисту прав людини виступає судова практика і, передусім, ступінь відображення в ній міжнародних стандартів у цій галузі.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, становлять частину національного законодавства України.

Сучасне праворозуміння обумовлено змінами у світогляді, що відбулися у зв'язку з формуванням постіндустріального, постмодерного суспільства, підґрунтям для формування якого були важливі наукові відкриття ХХ ст. Наукове бачення світу стає все більш плюралістичним, набуває поширення підхід до концепції прав людини, що полягає у визнанні їх онтологічної діалогічності, що поєднує у своїй взаємодії як саму норму права, так і її сприйняття у правосвідомості та реалізацію у правовій поведінці. Ознакою сучасної правової доктрини став концепційний плюралізм та поява синтетичних міжконцепційних підходів до прав людини, формування нових методологічних підходів до праворозуміння. При цьому теорія природного права продовжує відігравати Визначальну роль в процесі формування ідеї забезпечення прав людини та є основою сучасного праворозуміння [4].

Таким чином, на підставі викладеного можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку юридичної науки основу праворозуміння становлять права людини. Однак, не зважаючи на множинність підходів до розуміння прав людини, базовою та фундаментальною залишається природно-правова доктрина, яка у ХХ ст. набула свого всесвітнього визнання та

була покладена в основу міжнародного права прав людини, а у XXI ст. – продовжує свій розвиток, збагачення новими ідеями, доктринальними положеннями та напрацюваннями.

Джерела та література:

1. Грищук О. Природне право як духовна (ідеальна) основа позитивного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів, 2006. Вип. 2. С. 27–35.
2. Грушова А. Т. Проблеми захисту прав людини в діяльності ООН : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04.Київ, 2004.20 с.
3. Руднєва О. М.Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України:теоретична характеристика:д-ра ю.н.:12.00.01.Харків, 2011.410с.
4. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львів, 2003. 253 с.

Andrushchak O., Bulavina S. Human rights as the foundation of modern legal understanding: a theoretical and methodological analysis. *The proposed analysis aims to identify key trends in the development of modern legal understanding and to clarify their role in the processes of implementing international human rights standards into national legal systems, which forms the basis for further theoretical reflection and practical improvement of Ukraine's legal policy.*

***Keywords**: human rights, legal understanding, concepts, theoretical and methodological analysis.*

ДОСТУП ДО МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Андрущак Х. І.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

Належність інформації про здоров'я до фундаментальних особистих немайнових прав та обов'язок держави гарантувати повний доступ до достовірних відомостей є передумовою ефективної реалізації інших прав. Однак правове регулювання доступу до медичної інформації залишається фрагментарним, містить неточності у визначеннях та суттєво відрізняється за обсягом і змістом у цивільному законодавстві та спеціальних актах у сфері охорони здоров'я. У зв'язку з цим виникає необхідність цивільно-правового аналізу поняття медичної інформації, її співвідношення з ширшим поняттям інформації про стан здоров'я, а також оцінки чинних законодавчих механізмів забезпечення доступу пацієнта до таких даних.

***Ключові слова**: право на здоров'я; право на інформацію про стан здоров'я, медична інформація; медична документація.*

Для реалізації пацієнтом права на отримання інформації про стан свого здоров'я існують нормативні гарантії, визначені Законом України «Про захист персональних даних», в ст. 285 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України), ч. 1 ст. 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі - Основи).

Статтею 285 Цивільного кодексу України встановлено, що повнолітня фізична особа має право на достовірну й повну інформацію про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються її здоров'я [1].

Недоліком такої правової регламентації визначеного права є відсутність у законодавстві поняття «інформації про стан свого здоров'я», яке фактично підмінюється поняттям «медична інформація» та звуженням права на отримання тієї частини інформації про стан здоров'я, яка не є офіційним медичним документом.

© Андрущак Х. І., 2025

Чинним законодавством станом на сьогодні пропонуються наступні визначення медичної інформації:

Медична інформація – інформація про медичне обслуговування особи або його результати, викладена в уніфікованій формі відповідно до вимог, встановлених законодавством, у тому числі інформація про стан здоров'я, діагнози та будь-які документи, що стосуються здоров'я та обмеження повсякденного функціонування/ життєдіяльності людини (ст. 3 Закону Україну «Основи законодавства України про охорону здоров'я») [2];

Більш офіційне та юридичне тлумачення наведене Конституційним судом у справі, щодо офіційного тлумачення ст.3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та ст. 12 Закону України «Про Прокуратуру» (справа К.Г. Устименка) від 30 жовтня 1997 року №5-зп/1997 [3] суд вирішив, що під медичною інформацією слід розуміти свідчення про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі і про ризик для життя і здоров'я, яка за своїм правовим режимом належить до конфіденційної.

У Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я зазначено, що здоров'я це стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

Здоров'я як особисте немайнове благо є комплексним поняттям, що виявляється не лише в тілі людини, а і в психічних процесах, стан яких також впливає на організм.

Поняття інформації в юриспруденції, а зокрема в цивільному праві, визначено в статті 200 ЦК України, а саме: інформацією є будь-які відомості та/або данні, які можуть бути збереженні на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Це ж поняття відображене й у статті 1 Закону України «Про інформацію» [4].

Аналіз викладеного дає підстави для висновку, що поняття «інформація про стан здоров'я» є значно ширшим за «медичну інформацію», адже інформація про стан здоров'я може включати всю медичну інформацію, а також іншу немедичну інформацію, яка може впливати на фізичне, душевне та соціальне благополуччя, або сприяти наданню якісної медичної допомоги. До неї можуть належати дані про спосіб життя, біометричні дані, шкідливі звички, сімейний стан, тощо. Це може бути інформація, отримана від немедичних працівників (наприклад, тренерів, дієтологів). В той час як, медична інформація як правило, це інформація, що міститься в офіційних медичних документах (історія хвороби, амбулаторна карта, результати аналізів), створених медичними працівниками в рамках надання медичних послуг.

Разом з тим, необхідно враховувати, що інформація про стан свого здоров'я повинна відповідати таким критеріям:

1) достовірність інформації. Даний принцип передбачає, що лікар, який надає інформацію пацієнтові, зобов'язаний надавати її правдиво. Лікар не має права констатувати діагнози, які все ще потребують уточнення, так само як і не наділений моральною, а тим більше законною можливістю прикрасити інформацію для того, щоб спонукати пацієнта до певних дій чи вчинків, наприклад, для надання згоди на ризикований метод медичного втручання [5].

2) повнота інформації. Цей принцип передбачає, що інформація створює достатній рівень поінформованості особи та забезпечує реальну можливість особисто або за допомогою інших оцінити стан здоров'я та характер медичних послуг .

Такі критерії дають підстави визначати спірним положення ч. 3 статті 285 ЦК України (що також відображується у ст. 39 Основ) – якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан її здоров'я або погіршити стан здоров'я фізичних осіб, визначених частиною другою цієї статті, зашкодити процесові лікування, медичні працівники мають право дати неповну інформацію про стан здоров'я фізичної особи, обмежити можливість їх ознайомлення з окремими медичними документами [6].

Надаючи хворому неповну інформацію про стан його здоров'я, лікар обмежує реальні можливості такого хворого на здійснення інших прав, наприклад, обстеження в іншому медичному закладі та в іншого спеціаліста, вибір засобів лікування [7].

Стаття 285 ЦК України гарантує право на ознайомлення з відповідними медичними документам, що дещо звужує право на отримання тієї частини інформації про стан здоров'я,

яка не є офіційним медичним документом та зберігається в не в медичних закладах (наприклад, у страхових компаніях, фітнес-центрах).

Аналіз викладеного дає підстави для висновку, що стаття 285 ЦК України встановлює широке право на будь-яку інформацію про здоров'я, тоді як спеціалізоване законодавство Основи законодавства про охорону здоров'я, профільні закони, накази МОЗ регулюють лише вузький сегмент – обов'язки медичних закладів щодо медичної інформації та медичної таємниці.

Аналіз викладеного дозволяє викласти поняття «права на інформацію про стан свого здоров'я», як сукупність збережених на будь-якому носії достовірних відомостей, що стосуються фізичної особи, її фізичного та психічного здоров'я, фактів звернення за медичною допомогою, медичного обстеження, діагнозів, методів лікування, прогнозів щодо здоров'я, обставин, що передували захворюванню або спровокували його, а також інших даних, отриманих у процесі медичного обслуговування.

Отже, поняття «інформація про стан здоров'я» є комплексним та значно ширшим, ніж «медична інформація». Воно охоплює як відомості, створені під час медичного обслуговування, так і інші дані, що можуть впливати на фізичне, психічне чи соціальне благополуччя особи. Обмеження доступу до повної інформації, передбачені законом, повинні застосовуватися лише у виняткових випадках та не можуть позбавляти особу можливості приймати обґрунтовані рішення щодо лікування чи інших аспектів медичного обслуговування.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

2.Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України . –1993. – № 4. – Ст. 19.

3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –1992. – № 48. – ст. 650

4. Рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 р. №5 – зп/1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97#Text

5. Як писати про громадське здоров'я. Права пацієнтів: Довідник. Частина перша / Д. Полтавець, Л. Солоп, О. Хоменок; Редактори-упорядники: О. Волошенюк, В. Іванов. – Частина перша. – К.: Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2011. – С.35. URL : https://aup.com.ua/uploads/health.pdf

6. Сідей О. В. Цивільно-правове регулювання права на інформацію про стан здоров'я та права на лікарську таємницю / О. В. Сідей. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/503ced3e-0748-4c17-ada2-073ddfc9d7ca/content

7. Костецька О. С. Право особи на інформацію про стан свого здоров'я: проблеми реалізації / О. С. Костецька. URL: https://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_173_04.pdf

Andrushchak Kh. Access to medical information as a form of exercising personal non-property rights. *Information about the state of health belongs to fundamental personal non-property rights. The state is obliged to guarantee every person full access to reliable information about their physical and mental health, as this is a prerequisite for the effective realization of other rights. However, the legal regulation of access to medical information remains fragmented, contains inaccuracies in definitions, and significantly differs in scope and content in civil legislation and special acts in the field of healthcare. In this regard, there is a need for a civil-law analysis of the concept of medical information, its relationship to the broader concept of information about the state of health, as well as an assessment of the current legislative mechanisms for ensuring patient access to such data.*

Keywords*: right to health; right to information about health status, medical information; medical documentation.*

PROTECTION OF THE RIGHT TO LIFE IN ARMED CONFLICT

Antoniuk O.
Scientific supervisor: PhD in pedagogy, associate professor ***N. P. Yatsyshyn***

The right to life is a fundamental and inalienable human right recognized and protected by international law and the national legal systems of most States in the world. In the conditions of an armed conflict, this right is subjected to special tests, because hostilities directly pose a threat to the lives of both the military and the civilian population. That is why the issue of ensuring and protecting the right to life during the war becomes extremely relevant and requires a comprehensive legal analysis.

Keywords*: right to life, armed conflict, war.*

The right to life is enshrined both in many international normative acts and in many constitutions of the countries of the world, which gives reason to interpret it as the highest right over all others. Yes, according to Art. 15 of the Constitution of the Kingdom of Spain states that all have the right to life and may not be subjected to torture [5, p. 91], art. 21 of the Constitution of the Portuguese Republic provides that human life is inviolable [5, p. 176], and art. 5 of the Constitution of the Hellenic Republic provides that all who are in the territory of the State. They use full protection of their lives [6, p. 24].

Along with these countries, Ukraine also enshrines the right to life, and according to the Constitution of Ukraine, human life is recognized as the highest social value [3]. However, after the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine in February 2024 and the introduction of martial law because of this, the right to life was interfered with. Russia kills both military and civilian citizens of Ukraine every day, thereby depriving them of the highest social good and right. The question arises about the possibility of protecting such a right, because as it turned out, in the conditions of war, it is very easy to violate, take away, and limit such a right.

First of all, international acts and treaties are designed to protect the right to life. The Universal Declaration of Human Rights, adopted and proclaimed by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948, enshrined in Article 3 that Everyone has the right to life, liberty and security of person [1]. Along with this, Article 2 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms stipulates that everyone's right to life is protected by law. No one shall be intentionally deprived of his life other than to carry out the death sentence of a court handed down after finding him guilty of an offence for which the law prescribes such punishment. [2] These international acts enshrine the protection of life by establishing a ban on slavery, the use of torture, and the torture of inhuman treatment of people.

At the same time, along with international acts, the right to life is also protected by national legislation. In addition to the above-mentioned Article 3 of the Constitution of Ukraine, the right to life is also protected in Art. 27 of the Basic Law, according to which no one can be arbitrarily deprived of life. It is the duty of the state to protect human life. At the same time, everyone has the right to protect his life and health, the life and health of other people from illegal encroachments. Along with this, the Constitution of Ukraine enshrines rights that are absolute and cannot be limited. The right to life belongs to these [3]. It is worth noting that along with the Constitution, the right to life is enshrined in the Civil Code of Ukraine. From Art. 281 of the Civil Code, it is seen that the right to life is inalienable from a person, and no one can be deprived of such a right [4].

As stated above, the state protects human life. From Art. 15 of the Civil Code of Ukraine shows that every person has the right to protect his civil right in case of its violation, non-recognition or dispute [4]. Therefore, the legislation provided for civil protection. As Vorobel U. B. points out, the protection of subjective civil rights in the scientific sense – is a law enforcement activity carried out by a competent authority or a directly authorized person in cases defined by law, in order to restore a violated, unrecognized or contested subjective right and interest [7, p. 218].

© Antoniuk O., 2025

The right to life cannot be renewed, and therefore the victim, who is the murdered, the deceased, cannot physically go to court and restore his violated right. However, the Central Committee of Ukraine provides for such a type of judicial protection as compensation for moral damage. According to Art. 1,200 of the Civil Code, in the event of the victim's death, disabled persons who were dependent on him or had the right to receive maintenance from him on the day of his death, as well as the victim's child born after his death, have the right to compensation for damage. The law defines children, spouse, parents of the victim's retirement age, and other dependent persons as such persons [4].

For example, in its decision, the Horodenkiv District Court of the Ivano-Frankivsk Region in case № 342/604/25 on compensation for moral damage caused as a result of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine satisfied the plaintiff's claims. The substance of the case was that the plaintiff had applied to the court for moral damages in connection with the death of his son, who was a member of the Armed Forces of Ukraine and died as a result of an explosive injury while performing his military duty to protect Ukraine from armed aggression [8].

Conclusions. Given the above, it can be concluded that in the protection of the right to life it is necessary to be guided by the norms of international and national legislation, which collectively form a certain mechanism. Ukraine, having the duty to protect human life, has, among all things, put in place a mechanism for civil protection, which is implemented through a person's recourse to the courts.

The court, being a body of justice, considers claims against the aggressor state for compensation for moral damage, in particular regarding the violated right to life. In our opinion, this method of protecting rights is the most effective, despite even the state of war in the country.

Sources and literature:

1. Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) (European Convention on Human Rights). Council of Europe dated November 4, 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 № 254k/96-BP //Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.1996. № 30. Art. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-p/find?text=%E6%E8%F2%F2%FF#Text

4. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003. № 435-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. № 40–44. Art. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

5.Constitutions of the countries of the world: Italian Republic, Vatican City State, Kingdom of Spain, Portuguese Republic /O. IN. Korotyuk, O. IN. Lavrynovych /Translation – T. IN. Rudenko, V. S. Stanich. – K.: OVK, 2021. – 320 p.

6. Constitutions of the countries of the world: Constitution of the Hellenic Republic, Constitution of the Republic of Cyprus, Constitution of the Republic of Turkey /O. IN. Korotyuk, O. IN. Lavrynovych /Translation – A. O. Voinova, D. IN. Kayevich. – K.: OBK, 2021. – 404 p.

7. Civil law of Ukraine: textbook: in 2 volumes. Vol. 1 /col. authors; ed. GB. Yanovytska, V. O. Kuchera. – Lviv: «Novy Svit-2000», 2014. – 444 p.

8. Decision of the Horodenkiv District Court of the Ivano-Frankivsk Region dated October 9, 2025 in case № 342/604/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130886107

Антонюк О. К. Захист права на життя в умовах збройного конфлікту. *Право на життя є основоположним і невід'ємним правом людини, яке визнається та захищається як міжнародним, так і національним правом більшості держав світу. В умовах збройного конфлікту це право зазнає особливих випробувань, адже бойові дії безпосередньо створюють загрозу життю як військових, так і цивільного населення. Саме тому питання забезпечення та захисту права на життя в період війни набуває надзвичайної актуальності та потребує комплексного правового аналізу.*

***Ключові слова**: право на життя, збройний конфлікт, війна.*

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ У ДОБУ АВСТРО-УГОРЩИНИ: ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ І ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ

Аршулік Я. Л.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті сформований аналіз діяльності українських адвокатів доби Австро-Угорщини та їхнього внеску у захист громадянських і національних прав, розвитку правової культури та формування національної свідомості українців.

Ключові слова*: українські адвокати; Австро-Угорщина; національні права; громадянські права; адвокатура; правова культура; Галичина; Буковина; Закарпаття; національний рух.*

Актуальність проблеми. У період перебування українських земель у складі Австро-Угорської імперії (1772–1918) адвокатура стала важливим інструментом захисту прав українців, особливо в Галичині, Буковині та на Закарпатті. Українські адвокати не лише надавали юридичну допомогу в судових справах, але й відігравали ключову роль у формуванні національної свідомості, протистоячи дискримінації та адміністративному тиску з боку польської та угорської еліт. У складних соціально-політичних умовах багатонаціональної імперії вони виступали захисниками громадянських свобод і національних інтересів, сприяючи розвитку української правової культури [3, с. 45].

Мета роботи. Метою дослідження є ґрунтовний аналіз діяльності українських адвокатів у період Австро-Угорської імперії (1772–1918 рр.) з акцентом на їхній внесок у захист громадянських і національних прав українців, зокрема в Галичині, Буковині та на Закарпатті.

Виклад основного матеріалу. Австро-Угорська імперія, утворена в 1867 році як дуалістична монархія, включала українські землі Галичини (з 1772 р.), Буковини (з 1775 р.) та Закарпаття (під угорським контролем). Реформи Марії-Терезії та Йосифа II у кінці XVIII століття заклали основу для модернізації судової системи, зокрема скасування кріпацтва (1848 р.) та впровадження конституційних принципів. Революція 1848–1849 рр., відома як «Весна народів», активізувала український національний рух: було створено Головну Руську Раду, яка вимагала автономії для Східної Галичини, визнання української мови та забезпечення громадянських прав. Після реакційного періоду 1850-х років реформи 1860-х років, зокрема Конституція 1867 року, відкрили нові можливості для національного розвитку. Проте українці стикалися з полонізацією в Галичині та мадяризацією на Закарпатті, що робило роль адвокатів у захисті прав надзвичайно важливою [1, с. 13; 4, с. 169].

Інститут адвокатури на українських землях у складі Австро-Угорщини почав активно розвиватися у другій половині XIX століття. За словами Голодняка М. В., адвокатура формувалася під впливом австрійського законодавства, яке встановлювало чіткі норми для юридичної практики, включаючи вимоги до освіти та професійної кваліфікації [1, с. 12]. Закон про адвокатуру 1781 року визнав її вільною професією, а реформи 1849 і 1868 років закріпили автономію адвокатів, створивши адвокатські палати (наприклад, Львівська палата 1862 року). Ці палати відповідали за іспити, дисципліну та етичні стандарти.

У Галичині, де українці складали значну частину населення, адвокати виступали не лише захисниками індивідуальних прав, але й представниками інтересів української громади. На Закарпатті, як зазначає Фельцан І. Ю., адвокатура розвивалася повільніше через обмежений доступ до юридичної освіти та угорський адміністративний тиск. Проте реформи у сфері освіти та судочинства, зокрема після 1848 року, сприяли появі українських адвокатів, які почали відігравати активнішу роль у суспільстві [5, с. 54]. Наприклад, кількість адвокатів у Галичині зросла з 2 у Львові в 1849 році до 229 у 1876 році, що свідчить про швидкий розвиток професії [3, с. 48].

© Аршулік Я. Л., 2025

Українські адвокати активно брали участь у судових процесах, захищаючи права громадян у цивільних, кримінальних та адміністративних справах. Впровадження змагального принципу в судову систему імперії, як зазначають Стрілецька О. В. та Габрелян А. Ю., значно підвищило роль адвокатів, дозволяючи їм ефективно представляти інтереси клієнтів [4, с. 172]. Змагальність передбачала активну участь адвокатів у доведенні позиції своїх клієнтів, що було особливо важливим у справах, пов'язаних із захистом майнових прав, свобод і справедливого судочинства.

Адвокати часто виступали посередниками між українським населенням і австрійською владою, допомагаючи селянам у земельних суперечках (зокрема сервітутних), робітникам у трудових конфліктах, а інтелігенції – у захисті громадянських свобод. Наприклад, у справах про порушення прав селян адвокати використовували знання австрійського законодавства для захисту їхніх інтересів, надаючи безоплатну допомогу бідним верствам населення. Це сприяло підвищенню довіри до професії адвоката та зміцненню правової свідомості українців [1, с. 14; 3, с. 49].

Особливо важливим був внесок українських адвокатів у захист національних прав. У Галичині, де українці зазнавали дискримінації з боку польської адміністрації, адвокати відігравали ключову роль у боротьбі за право на освіту рідною мовою, свободу віросповідання та політичне представництво. Пінчук А. Ю. зазначає, що юридична освіта, отримана в університетах Відня, Кракова чи Львова, давала адвокатам інструменти для ефективного протистояння адміністративному тиску [3, с. 48]. Вони брали участь у діяльності громадських організацій, таких як «Просвіта» (заснована 1868 р.), «Народна рада» та Наукове товариство імені Шевченка (1873 р.), які боролися за культурне та політичне визнання українців.

Адвокати надавали правову підтримку у справах, пов'язаних із цензурою україномовних видань, переслідуванням активістів національного руху та захистом права на українську мову в судах і адміністрації. Наприклад, вони виступали в політичних процесах, захищаючи активістів від репресій, та брали участь у створенні кооперативів і кредитних спілок, таких як «Народна торгівля» та «Дністер», для економічної підтримки українців [2, с. 8; 5, с. 55].

Незважаючи на значний внесок, українські адвокати стикалися з численними викликами. Обмежений доступ до юридичної освіти, як зазначає Касьян О. О., залишався серйозною проблемою до кінця XIX століття, особливо для вихідців із селянських верств [2, с. 7]. Більшість адвокатів походили з інтелігенції, а бідне населення рідкомогло дозволити собі юридичні послуги. Політичний тиск з боку австрійської та польської адміністрації, а також мадяризації на Закарпатті, ускладнював захист національних інтересів. Під час Першої світової війни багато адвокатів зазнали репресій, зокрема інтернування в табори, як-от Талергоф [5, с. 56]. Крім того, внутрішні розколи між москвофілами та народовцями послаблювали єдність у боротьбі за права.

Висновки. Отже, українські адвокати в добу Австро-Угорщини відіграли ключову роль у захисті громадянських і національних прав українців, сприяючи формуванню національної свідомості та правової культури. Вони не лише надавали юридичну допомогу в судах, але й брали активну участь у громадському житті, борючись за визнання української мови, освіти та політичних прав. Незважаючи на численні виклики, такі як обмежений доступ до освіти, політичний тиск і економічні бар'єри, їхня діяльність заклала підґрунтя для розвитку адвокатури в Україні та боротьби за незалежність у XX столітті. Цей досвід залишається актуальним для сучасної України, де адвокатура продовжує відігравати важливу роль у захисті прав громадян і зміцненні правової держави.

Джерела та література:

1. Голодняк М. В. Ґенеза розвитку інституту адвокатури на українських територіях в середньовіччі та за часи імперій. *Економіка, фінанси, право*, 2023. № 2. С. 10–16.

2. Касьян О. О. Становлення та розвиток інституту адвокатури в Україні в період IX-початку XX століття : історико-правовий аспект : автореф. дипломної роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 081 «Право» / О. О. Касьян ; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. 11 с.

3. Пінчук А. Ю. Юридична освіта та адвокатура в Галичині в добу Австро-Угорщини. *Юридичний вісник*. 2015. № 2. С. 45–52.

4. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Реалізація принципу змагальності в ході проведення досудового розслідування. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*, 2024. Випуск 81(1). С. 168 – 179.

5. Фельцан І. Ю. Зародження та розвиток адвокатури на Закарпатті від найдавніших часів до першої половини XIX століття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №3. С. 52-56

Arshulik Ya. The role of Ukrainian lawyers in the Austro-Hungarian Empire: protection of national and public rights. *The article analyzes the activities of Ukrainian lawyers in the Austro-Hungarian Empire and their contribution to the protection of civil and national rights, the development of legal culture and the formation of national consciousness of Ukrainians.*

***Keywords**: Ukrainian lawyers; Austria-Hungary; national rights; civil rights; advocacy; legal culture; Galicia; Bukovina; Transcarpathia; national movement.*

ПРАВО НА СІМ'Ю ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Атамась А. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

У статті розглядається право військовослужбовців України на сім'ю як ключове особисте немайнове право, закріплене Конституцією та сімейним і цивільним законодавством. Проаналізовано його основні складові: право на створення сім'ї, проживання разом, повагу до сімейного життя та воз'єднання сім'ї. Висвітлено специфіку реалізації цього права під час воєнного стану, зокрема спрощену процедуру реєстрації шлюбу, державні гарантії та соціальний захист. Вказано на проблеми, що виникають у реальному житті: обмежений доступ до сім'ї через бойові дії, дефіцит часу, бюрократію, нестачу житла, труднощі зі спілкуванням і психологічне навантаження, що впливає на стабільність сімейних зв'язків.

***Ключові слова**: військовослужбовець, воз'єднання сім'ї, забезпечення сімей, право на сім'ю, сімейні цінності, сім'я, соціальний захист.*

Відповідно до статті 1 Конституції України від 28 червня 1996 року «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Також у частині 1 статті 3 зазначається, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Слідуючи з цих положень можна дійти висновку, що ключовим у нашій державі є людина та все, що її оточує. Найближче оточення людини – це її сім'я та близькі для неї люди. Тому важливим фактором психологічної і фізичної стабільності фізичної особи – це захист сім'ї та найближчих людей. Право особи на сім'ю закріплено у статті 3 Сімейного кодексу України де зазначено, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства [2]. Також дане право регулюється Цивільним кодексом України, а саме статтею 291, де зазначається, що фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я має право на сім'ю [3].

З 2014 року в Україні триває війна, а з лютого 2022 почалося повномасштабне вторгнення країни-агресора. У таких умовах, щоб тримати оборону потрібні військовослужбовці. Для того щоб зменшити на них психологічне навантаження має бути забезпечення одного з основних прав, такого як «Право на сім'ю» .

Дане право, як і інші особисті немайнові права має свій зміст, до нього належить такі правомочності: 1) право на створення сім'ї; 2) право на проживання в сім'ї; 3) право на повагу до свого сімейного життя; 4) право на воз'єднання сім'ї [4, с. 249].

© Атамась А. С., 2025

Щодо права на створення сім'ї то у період воєнного стану для військових була передбачена спрощена процедура реєстрації шлюбу: без місячного строку очікування, через командирів військових частин або онлайн. Проте, на даний момент, це реалізується по-іншому, внаслідок змін до законодавства [5]. Жодні обставини служби не можуть бути підставою для заборони чи обмеження цього права, адже воно захищене Конституцією та міжнародними актами.

Проте у реальності це право обмежується у певних аспектах, а саме: фізична недоступність військових через бойові дії, ротацію, дислокацію в зонах бойових дій; Обмеженість часу для оформлення шлюбу та юридичних процедур; Ризики втрати життя, через що пари часто поспішають укласти шлюб і не мають можливості на повноцінну підготовку; Бюрократія у випадках, коли шлюб укладають через ДРАЦС після бойових подій чи поранення.

Право на проживання разом із сім'єю передбачає можливість вести спільний побут, виховувати дітей, а також ділити домашні обов'язки. Військова служба об'єктивно створює перешкоди для постійного спільного проживання, проте держава повинна мінімізувати ці наслідки — забезпечувати житлом, дозволяти узгодження місця служби. Це питання регулюється Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а саме ст. 12 цього закону [6].

На даний час є певні суперечності з закріпленими можливостями. Це залежать від тривалої відсутність військового вдома через службу, що ускладнює виховання дітей і сімейне життя, недостатньої кількість службового житла або житлових компенсацій для військових та їх сімей. Ключове місце посідає перекидання військових між частинами, що робить неможливим стабільне проживання в одному місті, що супроводжує навантаження на одного з батьків, який самостійно утримує й виховує дітей.

Право на повагу до свого сімейного життя забезпечує недоторканність сімейного життя, приватності та, надто важливого у наш час, листування військовослужбовця. Держава та командування не мають права втручатися в особисті сфери без законних підстав. Воно також включає стабільність сімейних відносин, право на спілкування з близькими та повагу до сімейних рішень.

Під час воєнного стану існують певні проблеми з реалізацією цього права. На це впливає обмежений доступ до зв'язку під час бойових дій або на певних ділянках фронту, що ускладнює контакт із сім'єю. Також можливість контролю листування та комунікацій із міркувань нацбезпеки — що може частково обмежувати приватність. Важливим аспектом є психологічний тиск військової служби, який впливає на стосунки всередині сім'ї, а також ризик втрати або розриву сімейних зв'язків через тривалу розлуку. Це запитання викликає у громадян країни бажання допомагати тим, хто цього потребує [7].

Право на воз'єднання сім'ї означає можливість підтримувати реальні сімейні зв'язки, зустрічатися, жити разом, коли це можливо, отримувати відпустки для спілкування з родиною. Це також включає оформлення документів для членів сім'ї, можливість переміщення військовослужбовця ближче до родини за поважних причин, а також, одне з ключових, що перебуває в активному русі у нашій країні, — це забезпечення їм соціального захисту. Про що й свідчить судова практика. Наприклад, у справі про встановлення юридичного факту проживання однією сім'єю із загиблим військовослужбовцем та визнання права на одноразову грошову допомогу суд відкрив провадження і задовольнив клопотання про витребування доказів. Суд зазначив, що відповідно до ст. 84 ЦПК України учасник справи має право просити суд витребувати докази, які він не може отримати самостійно, а такі докази (відомості про смерть, сімейний стан сторін, інформація військової частини щодо служби загиблого) є необхідними для встановлення обставин, що мають істотне значення для справи. Ухвала не підлягає оскарженню [8].

Щодо проблем з реалізацією це : нестача відпусток або неможливість їх надання через бойову ситуацію; обмежені можливості для переведення ближче до сім'ї, навіть за наявності дітей або хворих родичів; Складність отримання документів, виплат і соціального захисту сім'єю військового через бюрократію; Емоційна дистанція, що виникає через рідкісні зустрічі та тривале перебування військового на фронті.

Право на сім'ю є однією з ключових соціальних цінностей, закріплених Конституцією та законодавством України, і має особливе значення для військовослужбовців, оскільки забезпечує психологічну стабільність та підтримку в умовах воєнного стану. Хоча держава передбачає спрощені процедури для реалізації цього права та соціальні гарантії, на практиці існують значні перешкоди: бойові дії, тривалі розлуки, обмежений доступ до житла та бюрократичні труднощі. Тому для ефективного захисту прав військових на сім'ю необхідно посилювати механізми соціальної підтримки, мінімізувати обмеження та забезпечувати умови для стабільного сімейного життя навіть під час воєнного стану.

Джерела та література:

1.Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text .

2.Сімейний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text .

3.Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text .

4.КРАСНИК К. С. *KhNUIAIR :: Головна*. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/78fa90ee-853a-4986-9d76-ea3b8ac77193/content

5.Про визнання такими, що втратили чинність, постанов Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 213 і від 2 вересня 2022 р. № 989. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1226-2024-п#Text .

6.Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text .

7.Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців. URL: https://pidtrymka.in.ua/.

8.Ухвала Холодногірського районного суду м. Харкова від 21.08.2025 у справі № 630/848/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129662746

Atamas A. The right to a family for military personnel. *The article examines the right of Ukrainian military personnel to a family as a key personal non-property right enshrined in the Constitution and family and civil legislation. It analyzes its main components: the right to start a family, live together, respect family life, and reunite with family. It highlights the specifics of exercising this right during martial law, in particular the simplified marriage registration procedure, state guarantees, and social protection. The problems that arise in real life are indicated: limited access to family due to hostilities, lack of time, bureaucracy, lack of housing, communication difficulties, and psychological stress that affects the stability of family ties.*

***Keywords**: Military personnel, family reunification, family support, right to family, family values, family, social protection.*

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОМБУДСМЕНА ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЇХНІХ ПРАВ

Ахмедова К. Н.

Науковий керівник: к.пед.н., доц. ***І. М. Конончук***

Досліджено механізм звернення громадян до Європейського омбудсмена для захисту їхніх прав та інтересів. Особлива увага приділяється процедурі подання скарг, проведенню розслідувань, підготовці звітів та забезпеченню ефективності адміністративного процесу і належного управління.

***Ключові слова**: Європейський омбудсмен, Європейський Союз, Європейський парламент, громадянство ЄС, належне управління.*

© Ахмедова К. Н., 2025

Договір про функціонування ЄС (ДФЄС), Хартія ЄС про основоположні права (Хартія ЄС), Регламент (ЄС, Євратом) 2021/1163 (Статут Європейського омбудсмена), становлять нормативну основу, що визначає правовий статус, компетенцію та процедурні засади діяльності Європейського омбудсмена [1; 2; 3].

Європейський омбудсмен уповноважений приймати та розглядати скарги від громадян ЄС, а також від фізичних і юридичних осіб, які проживають або мають зареєстрований офіс у будь-якій державі-члені ЄС, щодо випадків неналежного управління в діяльності інституцій, органів та агенцій Союзу, за винятком Суду Європейського Союзу (ст. 228 ДФЄС). При цьому скарга не може бути абсолютно довільною. Її предметом стають виключно недоліки в діяльності органів й інститутів Союзу, що перешкоджають, на думку заявника, реалізації завдань і досягненню цілей Європейських співтовариств. При цьому зовсім необов'язково, щоб наявні в скарзі факти безпосередньо стосувалися прав та інтересів заявника [1].

Право на належне управління, закріплене у ст. 41 Хартія ЄС, включає, окрім права громадян та осіб Союзу звертатися до інституцій і органів Союзу, такі права: на неупереджений, справедливий та своєчасний розгляд справ інститутами, органами та установами; на можливість бути заслуханими перед прийняттям заходів індивідуального характеру, що можуть мати негативні наслідки; на доступ до матеріалів своєї справи з урахуванням законних інтересів щодо конфіденційності, професійної та комерційної таємниці; на отримання мотивованих рішень від адміністративних органів; а також на відшкодування збитків, завданих громадянам та особам Союзу інститутами Співтовариства або їхніми представниками під час виконання службових обов'язків [2].

У межах наданих повноважень Європейський омбудсмен розглядає звернення, проводить розслідування як за скаргами заявників, так і з власної ініціативи, готує звіти та формулює рекомендації щодо усунення порушень належного адміністративного процесу. Згідно зі ст. 5 Регламенту (ЄС, Євратом) 2021/1163 інституції, органи та агентства Європейського Союзу, а також органи держав-членів зобов'язані надавати Європейському омбудсмену запитувану інформацію та забезпечувати доступ до документів, необхідних для здійснення розслідувань [3].

Скарги до Європейського омбудсмена можуть бути подані в електронному вигляді або на паперових носіях, будь-якою з офіційних мов ЄС. Строк подання скарги становить два роки з дати, коли особі стало відомо про факти, яких стосується скарга. У скарзі особа має зазначити особисту інформацію та предмет скарги. Поданню скарги має передувати звернення до відповідних інституцій, органів та агенств ЄС, яких вона стосується [4, с. 86].

Європейський омбудсмен визначає відповідність скарг положенням Статуту та оцінює наявність підстав для проведення розслідування. У разі відсутності підстав заявнику повідомляється про закриття провадження з огляду на явну безпідставність скарги. За необхідності і за згодою скаржника Омбудсмен може передати скаргу іншому компетентному органу відповідно до ст. 3 Рішення Регламенту (ЄС, Євратом) 2021/1163 [3].

У разі встановлення порушень належного адміністративного процесу інституцією, органом або агентством ЄС, Європейський омбудсмен повідомляє про це та, за потреби, пропонує шляхи їх усунення. Інституція, орган або агентство ЄС зобов'язані протягом трьох місяців надати Омбудсмену вмотивований висновок щодо усунення виявлених порушень. На обґрунтовану вимогу інституції, органу чи агентства Союзу Європейський омбудсмен може продовжити цей строк, але не більше ніж на два місяці. Якщо висновок не надано у визначений термін, Омбудсмен має право завершити розслідування без нього [3].

Після завершення розслідування Європейський омбудсмен надсилає звіт відповідній інституції, органу чи агентству ЄС, а у випадках серйозних або системних порушень – також до Європейського парламенту. У звіті можуть міститися рекомендації щодо усунення виявлених порушень. Заявник отримує інформацію про результати розслідування, включно з висновком інституції, органу або агентства ЄС, а також із рекомендаціями, наданими Європейським омбудсменом.

Наприкінці кожної щорічної сесії Європейський омбудсмен подає до Європейського парламенту загальний звіт про результати проведених розслідувань. У звіті містяться оцінка виконання попередніх рекомендацій, пропозиції щодо їх реалізації та рекомендації щодо вдосконалення адміністративних процесів. Також можуть бути представлені результати розслідувань щодо переслідувань, викриття неправомірних дій або конфліктів інтересів у

діяльності інституцій, органів чи агентств ЄС. Європейський омбудсмен інформує про результати розгляду скарги як Європейський парламент, так і заявника.

Отже, Європейський омбудсмен забезпечує захист прав громадян Союзу через процедури розгляду скарг та розслідування випадків неналежного управління. Його діяльність підвищує прозорість та ефективність адміністративних процесів в інституціях і органах ЄС. Регулярні звіти Омбудсмена сприяють контролю виконання рекомендацій і вдосконаленню адміністративних процесів.

Джерела та література:

1. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html

2. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT

3. Regulation (EU, Euratom) 2021/1163 of the European Parliament of 24 June 2021 laying down the regulations and general conditions governing the performance of the Ombudsman's duties (Statute of the European Ombudsman) and repealing Decision 94/262/ECSC, EC, Euratom. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R1163

4. Конончук І. М. Захист прав фізичних та юридичних осіб у діяльності Європейського Омбудсмена. Проблеми забезпечення прав і свобод людини: зб. матеріалів XI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 10 груд. 2024 р.)/уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. С. 86–87.

Akhmerova K. Appeals by European Union citizens to the European Ombudsman as a mechanism for protecting their rights. *The mechanism of citizens' appeals to the European Ombudsman for the protection of their rights and interests has been studied. Particular attention is paid to the procedure for filing complaints, conducting investigations, preparing reports, and ensuring the effectiveness of the administrative process and proper management.*

Keywords*: European Ombudsman, European Union, European Parliament, EU citizenship, good governance.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В АНГЛОСАКСОНСЬКІЙ ТА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Балем А. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***М. М. Яцишин***

У тезі здійснено порівняльний аналіз забезпечення прав і свобод людини в англосаксонській та романо-германській правових системах. Розглянуто структуру правових механізмів, роль судових інституцій та нормативних актів, а також вплив міжнародних стандартів на формування сучасних підходів до правового захисту. Англосаксонська система спирається на прецедентне право, що дозволяє оперативно адаптувати правозастосування до нових викликів [1, с. 45]. Романо-германська система ґрунтується на кодифікаціях та чіткій ієрархії нормативних актів, що забезпечує стабільність і передбачуваність регулювання [2, с. 112]. У результаті проведеного порівняння, визначено переваги обох моделей у контексті захисту прав людини та можливості імплементації ефективних елементів у правову систему України.

Ключові слова: *права людини, захист прав, англосаксонська система, романо-германська система, прецедент, кодифікація.*

Забезпечення прав і свобод людини є фундаментальною засадою демократичної правової держави. Англосаксонська та романо-германська правові системи, хоча й мають спільну мету — гарантування прав та свобод людини, — суттєво різняться своїми підходами, структурою та інституційними механізмами.

Англосаксонська правова система, або система загального права, базується на судовому прецеденті. Суди відіграють центральну роль у формуванні змісту правових норм,

© Балем А. А., 2025

що дозволяє забезпечити гнучкість та адаптивність механізмів захисту прав людини [1, с. 47]. Судові рішення становлять основу для правозастосовної практики, а прецедент у подібних справах є обов'язковим для інших судів. Це сприяє формуванню стабільної, але водночас динамічної системи захисту прав.

Романо-германська правова система ґрунтується на кодифікованому законодавстві, де провідне значення мають нормативно-правові акти, зокрема конституції, кодекси, закони та підзаконні акти. Захист прав людини насамперед забезпечується через систему писаних норм, що визначають компетенцію органів державної влади, процедури правозастосування та гарантії прав громадян [2, с. 115]. Судова практика в таких країнах має допоміжний характер.

Обидві системи зазнали значного впливу міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ [3, с. 99]. Це сприяло зближенню моделей правового захисту, формуванню європейських підходів до забезпечення верховенства права, справедливого суду та ефективних засобів юридичного захисту.

Отже, порівняльний аналіз показує, що англосаксонська система більш ефективно реагує на новітні виклики, тоді як романо-германська забезпечує системність і передбачуваність. Для України цінним є врахування гнучких механізмів тлумачення права, притаманних прецедентним системам, та водночас збереження переваг кодифікованої структури національного законодавства.

Джерела та література:

1. Brown L. Human Rights and Common Law Traditions. Oxford University Press, 2018. – 320 p.

2. Müller K. The Civil Law System: Structure and Human Rights Protection. Berlin: Springer, 2019. – 410 p.

3. European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the ECHR. – Strasbourg, 2022.

Balem A. Protection of human rights and freedoms in the common law and civil law systems: a comparative analysis of legal protection models. *The thesis provides a comparative analysis of models of human rights protection in the common law and civil law systems. It explores the role of judicial institutions, legal frameworks, and international standards in shaping mechanisms of safeguarding rights.*

***Keywords**: human rights, protection, common law, civil law, precedent, codification.*

БЕЗОПЛАТНА І ОБОВ'ЯЗКОВА ОСВІТА ДИТИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЇЇ ПРАВА НА ОСВІТУ

Барабаш Т. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Стаття присвячена аналізу безоплатної та обов'язкової освіти як ключового елемента права дитини на освіту в контексті міжнародного та національного законодавства України. Автор розглядає норми Загальної декларації прав людини, Конвенції ООН про права дитини, Конституції України та Закону «Про освіту», підкреслюючи їхню гуманістичну спрямованість та імперативність. Особлива увага приділена викликам реалізації цього права в умовах тривалої військової агресії росії проти України з 2014 року, ескалованої повномасштабним вторгненням у 2022 році, зокрема руйнуванню інфраструктури, міграції та психологічним травмам. Описано адаптаційні заходи: перехід до дистанційного та змішаного навчання, ініціативи МОН (платформа «Всеукраїнська школа онлайн», психологічна підтримка), співпрацю з UNICEF та іншими партнерами. Висновок акцентує незмінність права на освіту як інвестицію в повоєнне відновлення та мирне суспільство.

***Ключові слова:** права дитини, право на освіту, безоплатна освіта, обов'язкова освіта, воєнний стан.*

© Барабаш Т. О., 2025

Право на освіту є елементом системи прав людини, що забезпечує не лише індивідуальний розвиток, але й суспільний прогрес. У контексті прав дитини це право набуває особливого значення, оскільки воно безпосередньо впливає на формування майбутніх поколінь. Концепція безоплатної та обов'язкової освіти як ключового компонента права на освіту закріплена в міжнародному праві та національному законодавстві України. В умовах тривалої військової агресії російської федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та ескалювала до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, реалізація цього права стикається з численними викликами, такими як руйнування інфраструктури, масова внутрішня та зовнішня міграція, психологічні травми та необхідність адаптації освітніх процесів.

Міжнародне право встановлює універсальні стандарти, що зобов'язують держави забезпечувати доступ до освіти. Загальна декларація прав людини 1948 року, як базовий документ, проголошує освіту невід'ємним правом кожної людини. Зокрема, стаття 26 зазначає: «Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного» [1]. Освіта, за Декларацією, має бути спрямована на повний розвиток особистості, повагу до прав людини та сприяння миру, з пріоритетом батьків у виборі виду освіти для дітей. Ці положення підкреслюють не лише доступність, але й гуманістичну орієнтацію освіти, що є актуальним у конфліктних ситуаціях, де освіта стає інструментом психологічної стійкості.

Більш детально права дитини на освіту регламентує Конвенція ООН про права дитини 1989 року (чинна для України з 1991 року). Стаття 28 встановлює зобов'язання держав-учасниць забезпечувати поступове досягнення права на освіту на основі рівних можливостей, зокрема: введення безплатної та обов'язкової початкової освіти; розвиток середньої освіти з фінансовою допомогою за потреби; доступність вищої освіти; забезпечення інформації та матеріалів; заходи для регулярного відвідування шкіл [2]. Стаття 29 додає, що освіта має бути спрямована на розвиток особи, талантів та здібностей дитини в повному обсязі, виховання поваги до прав людини, культурної ідентичності, миру та толерантності, а також до навколишньої природи [2]. Ці норми імперативно вимагають від держав адаптації освіти до кризових умов, включаючи міжнародне співробітництво для ліквідації невігластва. В умовах війни Конвенція стає основою для захисту освітніх прав дітей, зокрема через заборону обмежень, що суперечать гідності дитини.

Конституція України 1996 року інкорпорує міжнародні стандарти, надаючи праву на освіту конституційний статус. Стаття 53 проголошує: «Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» [3]. Це включає розвиток різних форм освіти, надання стипендій та пільг, а також гарантії для національних меншин щодо навчання рідною мовою. Конституційна норма підкреслює обов'язковість освіти як державний імператив, що не може бути скасований навіть у надзвичайних умовах, хоча форми реалізації можуть адаптуватися.

Деталізацію цих положень здійснює Закон України «Про освіту» 2017 року. Стаття 3 закону встановлює право на якісну та доступну освіту без дискримінації, з акцентом на рівний доступ для вразливих груп, включаючи осіб з особливими освітніми потребами [5]. Стаття 4 гарантує безоплатність освіти через державне фінансування, зокрема безплатні підручники та забезпечення повної загальної середньої освіти для всіх, хто перебуває в Україні [5]. Стаття 12 підтверджує обов'язковість повної загальної середньої освіти, що здобувається в інституційних або індивідуальних формах [5]. Важливо, що закон передбачає спеціальні заходи в умовах воєнного стану: забезпечення дистанційного або найбезпечнішого формату навчання, збереження заробітної плати та стипендій, надання житла та харчування для переміщених осіб [5]. Під час воєнного стану (введеного Указом Президента № 64/2022) дозволяється оренда невикористаних будівель для розміщення внутрішньо переміщених осіб, а також гнучкі форми, такі як дистанційне, змішане чи індивідуальне навчання [5].

Воєнний стан суттєво трансформував освітню систему України, змусивши до перегляду парадигми правового регулювання. Як зазначають Рогач О. Я. та Бєлов Д. М., з 2014 року, а

особливо після 2022 року, концепти «війни» та «забезпечення безпеки держави» стали ключовими факторами зміни конституційно-правової парадигми, де національна безпека стає синонімом соціальної безпеки, охоплюючи захист усіх осіб на території [6]. Це вимагає оптимізації органів безпеки, переходу до комплексної політики та реформи міжнародних інституцій, що впливає на права, включаючи освіту, через пріоритет захисту життя над традиційними формами [6].

Адаптація форматів освіти включала перехід до дистанційного (86,5% закладів), змішаного чи індивідуального навчання [4]. Ініціативи Міністерства освіти і науки (МОН) охоплювали: платформу «Всеукраїнська школа онлайн» (понад 5 млн переглядів), онлайн-розклад для 1–11 класів, чат-боти для переміщених (32 825 користувачів), психологічну підтримку (2 829 475 звернень, з них 44% стосовно дітей) та облаштування укриттів (2477 у школах) [4]. Співпраця з UNICEF, Google та Microsoft забезпечила гаджети (165 000 ноутбуків) та програмне забезпечення [4]. Ці заходи демонструють науково обґрунтований підхід до забезпечення освіти, з акцентом на психосоціальну підтримку та інклюзію.

Отже, безоплатна та обов'язкова освіта як елемент права дитини на освіту залишається незмінним імперативом навіть у воєнних умовах, забезпечуючи не лише знання, але й психологічну стійкість та соціальну інтеграцію. Міжнародні стандарти та національне законодавство формують міцну основу, а зміни парадигми українського права підкреслюють необхідність пріоритету безпеки.

Захист цього права є інвестицією в поствоєнне відновлення України, де освіта стане ключем до побудови мирного суспільства.

Джерела та література:

1.Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 07.12.2025)

2.Конвенція про права дитини ООН в редакції від 21 грудня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text(дата звернення: 06.12.2025)

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii(дата звернення: 08.12.2025)

4.Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / за загал. ред. С. Шкарлет. Київ МОН України, 2022. 358 с.

5.Про освіту : закон України від 5 вересня 2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39, ст.380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Tex (дата звернення: 07.12.2025)

6.Рогач О. Я., Бєлов Д. М. Зміна сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку РФ. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Випуск 70(2). 2022. С. 136–141.

Barabash T. Free and compulsory education of a child as an element of their right to education. *The article analyzes free and compulsory educationas a key element of the child's right to education with in the framework of international and national legislation of Ukraine. The author examines the provisions of the Universal Declaration of Human Rights, the UN Convention on the Rights of the Child, the Constitution of Ukraine, and the Law "On Education", highlighting their humanistic orientation and imperative nature. Particular attention is given to the challenges in realizing this right amid the ongoing military aggression of the Russian Federation against Ukraine since 2014, escalated by the full-scale invasion in 2022, including infrastructure destruction, migration, and psychological trauma. Adaptive measures are described: transition to distance and blended learning, initiatives of the Ministry of Education and Science (such as the "All-Ukrainian Online School" platform and psychological support), and cooperation with UNICEF and other partners. The conclusion emphasizes the unchanging nature of the right to education as an investment in post-war recovery and a peaceful society.*

Keywords*: children's rights, right to education, free education, compulsory education, martial law.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Бистрякова А. С.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Чебан***

У тезах розглянуто багатогранні проблеми захисту прав жінок через призму міжнародних правових актів, зокрема Конвенції CEDAW, Стамбульської конвенції та Європейської конвенції з прав людини. Окрему увагу приділено сучасним викликам, пов'язаним з повномасштабною війною в Україні, гендерною дискримінацією, нерівністю в оплаті праці, а також питанням насильства. Оцінено ефективність імплементації міжнародних стандартів у правову систему України.

Ключові слова*: права жінок, гендерна рівність, міжнародне право, Україна, CEDAW, дискримінація, насильство, ЄСПЛ.*

Права жінок — одна з центральних тем у системі прав людини. Вони є універсальними, невід'ємними та мають гарантуватися всіма державами без дискримінації. Проте в реальності жінки по всьому світу продовжують зіштовхуватися з дискримінацією, насильством та обмеженнями в реалізації своїх прав. Україна, прагнучи до європейської інтеграції, зобов'язана не лише декларувати рівність, а й впроваджувати міжнародні стандарти в національну правову систему [1, с. 12].

Основним міжнародним документом у сфері прав жінок є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), до якої Українська РСР приєдналася у 1981 році. Україна як правонаступниця взяла на себе зобов'язання щодо імплементації її положень [2]. Конвенція вимагає ліквідації дискримінації у всіх сферах: працевлаштування, освіта, охорона здоров'я, політика, громадське життя. Крім CEDAW, важливими інструментами є Європейська конвенція з прав людини (ст. 14 – заборона дискримінації), а також практика ЄСПЛ у справах про гендерну рівність. Показовою є справа Hulea v. Romania, у якій Суд розглянув відмову військовослужбовцю-чоловіку в наданні батьківської відпустки та підкреслив, що різне ставлення до чоловіків і жінок у питаннях сімейних прав у збройних силах порушує принцип рівності (ст. 14 у поєднанні зі ст. 8) [3].

У 2011 році була прийнята Стамбульська конвенція – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству. Україна підписала її у 2011 році, а у 2022 році - ратифікувала, що стало значним кроком у напрямку протидії насильству [4].

Українське законодавство містить низку норм, спрямованих на забезпечення гендерної рівності: Конституція України (ст. 24), Кодекс законів про працю, Закон України *«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»* (2005 р.), Закон *«Про запобігання та протидію домашньому насильству»* (2017 р.) [5].

Однак правозастосовча практика залишається слабкою. Проблеми включають низьку обізнаність населення про свої права, відсутність доступу до юридичної допомоги в сільських районах, страх жінок перед суспільним осудом та недостатнє фінансування кризових центрів [6, с. 75].

Повномасштабна війна проти України актуалізувала проблему порушень прав жінок. Серед найгостріших викликів: сексуальне насильство на окупованих територіях, небезпека для жінок-біженок за кордоном, нерівний доступ до гуманітарної допомоги, відсутність психологічної підтримки [7, с. 118].

Жінки стають жертвами торгівлі людьми, примусової праці, експлуатації. Зафіксовано численні порушення прав жінок на тимчасово окупованих територіях: від обмеження свободи пересування до застосування тортур і зґвалтувань [8].

Європейський суд з прав людини виступає важливим інструментом захисту прав жінок. У справі *Levchuk v. Ukraine* (2021) Суд визнав, що українські суди допустили дискримінаційний підхід у справі про опіку над дитиною — на підставі статі заявниці [9].

© Бистрякова А. С., 2025

Такі прецеденти формують правозастосовчу практику в Україні, вимагають від суддів високої обізнаності у сфері гендерної рівності та міжнародних стандартів прав людини.

Захист прав жінок в Україні вимагає системного та комплексного підходу: від законодавчих змін до просвітницьких кампаній. Особливої уваги потребує підготовка фахівців, які здатні виявляти дискримінацію та ефективно протидіяти їй у межах судової системи.

Ратифікація Стамбульської конвенції відкриває нові можливості, проте реалізація її положень вимагає політичної волі, фінансування та змін у суспільній свідомості. Жінки мають отримати не лише декларативні, а й дієві механізми захисту своїх прав.

Джерела та література:

1.Гаврилюк Р. Гендерна рівність як конституційний принцип. – Вісник НЮАУ. – 2020. – № 2. – С. 11–16.

2.Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), 1979 р. – Офіційний переклад.

3.Hulea v. Romania, European Court of Human Rights, Application no. 33411/05, Judgment of 2 October 2012, final on 2 January 2013.

4.Стамбульська конвенція. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок, 2011.

5.Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV.

6.Савчук М. Репродуктивні права в умовах збройного конфлікту: аналіз ситуації в Україні. – Медичне право. – 2023. – № 1. – С. 70–78.

7.UN Women. Gender-Based Violence in Ukraine: Update 2023.

8.Amnesty International. Ukraine: Conflict-related sexual violence. – 2023.

9. Levchuk v. Ukraine, European Court of Human Rights, Application no. 17496/19, Judgment of 3 September 2021.

Bystriakova A. Protection of women's rights in the context of international law and ukrainian realities. *Theses examine the multifaceted issues of protecting women's rights through the lens of international legal instruments, including the CEDAW Convention, the Istanbul Convention, and the European Convention on Human Rights. Particular attention is paid to contemporary challenges related to the full-scale war in Ukraine, gender discrimination, pay inequality, and issues of violence. The effectiveness of the implementation of international standards into Ukraine's legal system is also assessed.*

***Keywords**: women's rights, gender equality, international law, Ukraine, CEDAW, discrimination, violence, ECtHR.*

ОСОБЛИВОСТІ ОРЕНДИ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ

Білан А. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

Стаття присвячена аналізу правових проблем комплексного використання земельних ділянок водного фонду та нерозривно пов'язаних з ними водних об'єктів, зокрема для рибогосподарських потреб. Досліджено співвідношення норм земельного і водного законодавства в регулюванні орендних відносин та обґрунтовано пріоритет земельного законодавства у сфері комплексного землекористування. Окреслено особливості об'єкта оренди, порядку визначення орендної плати, вимоги до оформлення паспортів водних об'єктів, обмеження щодо суборенди та дотримання режиму водокористування.

***Ключові слова**: оренда водного об'єкта, земельна ділянка водного фонду, спеціальне водокористування, водне законодавство, гідротехнічні споруди.*

© Білан А. В., 2025

Питання оренди водних об'єктів завжди посідало важливе місце у сфері земельного права, адже забезпечення раціонального водокористування є складовою екологічної безпеки держави. До 2021 року нормативне регулювання оренди водних об'єктів містило численні прогалини та колізії між Водним та Земельним кодексами, що ускладнювало правозастосовну практику.

Прийняття 2 березня 2021 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення порядку передачі в оренду водних об'єктів у комплексі із земельними ділянками» стало ключовим етапом у вдосконаленні правового режиму таких орендних відносин [1].

Передусім законодавець уточнив сам підхід до розуміння водного об'єкта як предмета оренди.

Водним об'єктом ст. 1 Водного кодексу України вважає природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води, а також водоносний горизонт [2]. Водний об'єкт (його частина), що використовується для рибогосподарських цілей відноситься до рибогосподарських водних об'єктів. Технологічною водоймою закон вважає штучно створену водойму спеціального технологічного призначення, що визначається технічним проектом та/або паспортом, яка наповнюється штучно за допомогою гідротехнічних споруд і пристроїв. Наведені складові водного об'єкта, який має використовуватися для рибогосподарських потреб на умовах оренди, перебуває в нерозривному зв'язку із земельною ділянкою (дном водного об'єкта). До ознак, які ідентифікують цей об'єкт, відносяться площа та об'єм (п. 2 Типового договору) [3].

Ідентифікація земельної ділянки (для водойми) відбувається шляхом визначення загальної площі (включаючи частину прибережної захисної смуги, необхідну для доступу до водойми) та площі дна водойми, кадастрового номера, цільового призначення та місцезнаходження земельної ділянки.

Водним кодексом України (ст. 51) встановлено, що у користування на умовах оренди для рибогосподарських та інших потреб можуть надаватися водосховища (крім водосховищ комплексного призначення), ставки, озера та замкнені природні водойми. Не підлягають передачі у користування на умовах оренди для рибогосподарських потреб водні об'єкти, які: використовуються для питних потреб; розташовані в межах територій та об'єктів, що перебувають під охороною відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Якщо на земельній ділянці розташовані об'єкти інфраструктури (гідротехнічні чи лінійні споруди, мостові переходи та ін.), вони передаються в оренду разом із земельною ділянкою. Взаємозв'язок природних ресурсів зумовлює взаємозалежність якості та стану одного їх виду від стану інших видів. У зв'язку з цим використання природних ресурсів має здійснюватися комплексно, з урахуванням саме цієї взаємозалежності. В юридичній літературі наголошується, що комплексне використання земель – це взаємодія землі при її використанні, з іншими природними ресурсами, з урахуванням їх особливостей [4, с. 273].

Передача об'єкта оренди у користування (за загальним правилом) відбувається на конкурентних засадах. При цьому вона можлива лише за наявності паспорта водного об'єкта. Цей документ розробляється з метою забезпечення відновлення і функціонування водних екосистем та дотримання природоохоронних вимог у процесі експлуатації водного об'єкта. Його показники мають характеризувати стан водного об'єкта і земельної ділянки (зокрема, запаси даних відкладень, хімічний та механічний склад).

Важливою особливістю використання об'єкта оренди виступають наступні положення: а) закон забороняє передачу в суборенду земельної ділянки у комплексі з розташованим на ній водним об'єктом іншим суб'єктам господарювання; б) експлуатація водосховищ і ставків здійснюється відповідно до встановлених Держводагентством України режимів роботи; в) використання водного об'єкта має відбуватися без створення перешкод у здійсненні права загального водокористування та у здійсненні спеціального водокористування відповідно до виданих дозволів; г) використання земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом здійснюється лише для цілей, визначених договором; д) орендар має дотримуватися виконання обов'язку щодо здійснення заходів з охорони та поліпшення екологічного стану водного об'єкта.

Постановою Кабінету Міністрів України № 572 від 2 червня 2021 року затверджено типову форму договору, що є обов'язковою для використання органами місцевого

самоврядування та державними органами. Окрім істотних умов, традиційних для договорів оренди землі, до договору включаються: площа та об'єм водного об'єкта, перелік гідротехнічних споруд, характеристика наявних інженерних об'єктів, а також детальні зобов'язання орендаря щодо охорони та поліпшення екологічного стану водного об'єкта. У договорі вказуються реквізити сторін, підписується договір орендодавцем та орендарем, погоджується з Держводагентством.

Невід'ємними частинами договору є паспорт водного об'єкта, а в разі надання в оренду рибогосподарської технологічної водойми — паспорт та/або технічний проект рибогосподарської технологічної водойми; витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку; акт приймання-передачі земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом; інше.

Важливим нововведенням стало закріплення обов'язків орендаря не лише підтримувати стан водного об'єкта, а й забезпечувати дотримання режимів експлуатації водойм, оформляти право спеціального водокористування та право користування гідротехнічними спорудами. Крім того, орендар зобов'язаний протягом п'яти днів після державної реєстрації права оренди подати копію договору до територіального органу, що реалізує політику у сфері водного господарства. Закон також прямо забороняє передачу водного об'єкта та земельної ділянки під ним у суборенду, що спрямовано на запобігання неконтрольованому використанню водних ресурсів.

Орендодавець має право вимагати від орендаря дотримання екологічних вимог, належної експлуатації гідротехнічних споруд та своєчасної сплати орендної плати. Також закон визначає порядок дії та поновлення договорів, укладених до 2021 року: вони продовжують діяти на попередніх умовах, але їх поновлення здійснюється без проведення земельних торгів, проте за новими підходами щодо комплексної оренди.

Завдяки реформі 2021 року правове регулювання оренди водних об'єктів стало більш системним, передбачуваним та таким, що відповідає принципам збалансованого природокористування. Уточнення понятійного апарату, уніфікований порядок укладення договорів, встановлення типових умов та визначення додаткових обов'язків орендарів забезпечують підвищення ефективності управління водними ресурсами, що має суттєве значення для екологічної та економічної безпеки держави.

Джерела та література:

1.Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення порядку передачі в оренду водних об'єктів у комплексі із земельними ділянками» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-20#Text

2.Водний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/Z950213

3.Про затвердження Типового договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 черв. 2021р. № 572. Урядовий кур'єр офіційне. № 108.

4.Шарапова С. В. Окремі питання комплексного використання земель. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 листопада 2021 р.). Київ, 2021. С. 271–273.

Bilan A. Specific features of leasing water bodies for fisheries purposes. *The article is devoted to analyzing the legal issues of the integrated use of land plots within the water fund and the water bodies inseparably connected with them, particularly for fisheries purposes. The relationship between land and water legislation in regulating lease relations is examined, and the priority of land legislation in the sphere of integrated land use is substantiated. The specific features of the lease object, the procedure for determining the lease payment, the requirements for preparing water body passports, restrictions regarding sublease, and compliance with water-use regulations are outlined.*

Keywords*: lease of a water body, water fund land plot, special water use, water legislation, hydraulic structures.*

ГАРАНТІЇ ІНВЕСТОРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ

Бодак О. І.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У статті досліджено систему міжнародно-правових гарантій захисту інвесторів в умовах збройного конфлікту. Проаналізовано положення міжнародних договорів, двосторонніх інвестиційних угод, практику міжнародних арбітражів та Європейського суду з прав людини щодо захисту права власності.

***Ключові слова**: інвестиції, міжнародний захист інвесторів, війна, арбітраж, право власності, BIT, ICSID, ЄСПЛ.*

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними ризиками інвестування в умовах збройної агресії проти України.

Метою статті є аналіз міжнародно-правових механізмів захисту інвесторів в умовах війни та оцінка їхньої ефективності.

Правовий статус інвестора нерозривно пов'язаний із реалізацією фундаментальних прав людини, зокрема права власності.

Міжнародні стандарти також підтверджують вагомість права власності для інвестора. Так, стаття 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) захищає право мирно володіти своїм майном та забороняє його позбавлення інакше як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Система гарантій інвесторів базується на поєднанні міжнародного інвестиційного права та міжнародного права прав людини. Більшість двосторонніх інвестиційних угод (BITs), які уклала Україна, містять комплекс зобов'язань держави щодо інвесторів: забезпечення справедливого та рівноправного режиму (Fair and Equitable Treatment — FET), повної безпеки та захисту (Full Protection and Security — FPS), недискримінації та заборони незаконної експропріації.

Стандарт FET включає обов'язок держави забезпечити інвестору передбачуваність правового середовища, недопущення свавільного втручання та дотримання принципів добросовісності. У рішенні арбітражу Tecmed v. Mexico (2003) наголошено, що інвестор має право розраховувати на "прозоре і стабільне правове середовище", що дозволяє планувати та управляти інвестиціями.

Стандарт FPS забезпечує інвестору захист від насильства, знищення майна, незаконних дій органів влади або третіх осіб. У справі Eastern Sugar v. Czech Republic (2007) арбітраж підкреслив, що FPS передбачає не лише фізичний захист майна, а й належну реакцію держави на загрози безпеці.

Серед ключових міжнародних актів, що формують систему гарантій інвестора: (i) Європейська конвенція з прав людини, протокол №1; (ii) Вашингтонська конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами (ICSID); (iii) Конвенція UNCITRAL та Арбітражні правила UNCITRAL; (iv) Двосторонні інвестиційні угоди України, які закріплюють гарантії FET, FPS, компенсацію у разі експропріації, свободу переказу капіталу.

Інвестиційне право та міжнародні стандарти прав людини формують комплексний правовий механізм, який у сучасний період — особливо в умовах війни в Україні — набуває особливої ваги для забезпечення стабільності економічних прав суб'єктів інвестиційної діяльності.

2. Вплив війни на здійснення та захист інвестиційної діяльності

Дослідники міжнародного інвестиційного права підкреслюють, що військові дії є одним із найбільш суттєвих факторів "невідворотного ризику" для інвестицій, що є прямою підставою для залучення міжнародних гарантій захисту.

Війна може призвести до реквізиції приватного майна. Згідно зі ст. 41 Конституції України, примусове відчуження об'єктів приватної власності допускається лише з попереднім і

© Бодак О. І., 2025

повним відшкодуванням. В умовах воєнного стану закон дозволяє реквізицію майна для потреб оборони, однак компенсація залишається обов'язковою.

Окуповані території становлять особливо високий ризик для інвесторів. ЄСПЛ у справах щодо Кіпру та Грузії неодноразово визнавав, що держава-окупант несе відповідальність за порушення права власності, навіть якщо на території діють невизнані формування. Це має пряме значення для інвесторів, чиє майно опинилося на тимчасово окупованих територіях України.

Порушення міжнародного гуманітарного права та наслідки для інвестицій, зокрема незаконні атаки на цивільні об'єкти, розглядаються як міжнародно-протиправні діяння, що створюють основу для компенсації шкоди. Багато BITs прямо передбачають компенсацію інвесторам за збитки, спричинені війною, повстаннями чи надзвичайними ситуаціями, якщо іноземні інвестори отримали гірше ставлення порівняно з національними суб'єктами.

У науковій літературі наголошується, що війна суттєво посилює роль міжнародних арбітражів як механізму захисту інвесторів, оскільки національні суди втрачають можливість ефективного функціонування в зоні конфлікту.

Арбітражна практика підтверджує, що держава може нести відповідальність за невжиття належних заходів щодо захисту інвестицій під час конфлікту. У справі AAPL v. Sri Lanka (1990) інвестор отримав компенсацію за знищення майна під час антитерористичної операції, оскільки державні сили не забезпечили мінімального рівня захисту.

У справі Ampal-American v. Egypt (2016) арбітраж зазначив, що держава зобов'язана вживати розумних заходів безпеки навіть за умов нестабільності.

Ці рішення формують підхід, відповідно до якого війна не автоматично звільняє державу від її інвестиційних зобов'язань.

Міжнародні механізми забезпечення гарантій інвесторів в умовах війни.

Двосторонні інвестиційні угоди (BITs) є ключовим механізмом, що забезпечує інвесторам можливість отримати компенсацію за збитки, спричинені війною, збройними конфліктами та пов'язаними подіями. Більшість BITs, укладених Україною, містять так звані "war clauses", які гарантують інвесторам: недискримінаційне відшкодування збитків, компенсацію у разі реквізиції, захист від експропріації.

Науковці відзначають, що значення таких положень зростає в період військових дій, оскільки вони дозволяють інвесторам звертатися не лише до національних судів, але й до міжнародних арбітражних інституцій.

Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів (ICSID) також є «механізмом вирішенням спорів між державами і інвесторами». В умовах війни роль ICSID значно посилюється, оскільки національні суди часто не можуть забезпечити ефективний захист інвесторів.

ICSID практикує широке тлумачення стандарту "повного захисту та безпеки". У справі Wena Hotels v. Egypt (2000) арбітраж визнав, що держава відповідальна за невжиття достатніх заходів для захисту інвестора від нападів.

У контексті війни така практика передбачає, що держава має довести, що застосувала всі "розумні заходи", щоб уникнути шкоди інвестиціям, навіть за умов надзвичайних обставин.

Арбітражні правила UNCITRAL та можливість дистанційного провадження. Правила UNCITRAL широко застосовуються у спорах за участю України. Їхня перевага — гнучкість процедури, можливість проводити слухання дистанційно, що є надзвичайно актуальним у період війни.

Міжнародна практика підкреслює, що UNCITRAL-арбітражі особливо ефективні в умовах конфліктів, коли ICSID або інші інституційні арбітражі можуть стикатися з логістичними труднощами.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) як додатковий механізм захисту інвестицій. ЄСПЛ не є класичним інвестиційним арбітражем, однак він захищає інвесторів через застосування статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, яка гарантує право на мирне володіння майном. У справах українських компаній проти Росії Суд вже визнав юрисдикцію щодо масових порушень прав власності на окупованих територіях.

Дослідники наголошують, що ЄСПЛ фактично став паралельним механізмом захисту інвестицій, оскільки інвестори можуть захищати свої права у випадках, коли державні дії (чи бездіяльність) під час війни призвели до втрати майна.

Міжнародні фонди і програми відшкодування збитків. У 2023–2024 роках активно формується міжнародна компенсаційна інфраструктура, пов'язана зі шкодою, завданою агресією РФ проти України. Зокрема Реєстр збитків, завданих агресією РФ, створений під егідою Ради Європи (2023); запланований Міжнародний компенсаційний механізм (реєстр → комісія → фонд).

Науковці зазначають, що ці механізми можуть стати додатковим каналом відшкодування втрат іноземних та національних інвесторів, особливо за умов, коли BIT-арбітраж із Росією є юридично обмеженим після виходу РФ з Договору до Енергетичної хартії.

Джерела та література:

1. Протокол № 1 до Європейської конвенції з прав людини, 1952.
2. Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, ECtHR, 1995.
3. Dolzer, R., & Schreuer, C. (2012). Principles of International Investment Law. Oxford: Oxford University Press.
4. Tecmed v. Mexico, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award (2003).
5. Eastern Sugar B.V. v. Czech Republic, SCC Case No. 088/2004, Award (2007).
6. Lewis, T. (2020). Political Risk and Investment Arbitration. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Cyprus v. Turkey, ECtHR Grand Chamber, 2001; Georgia v. Russia (II), ECtHR, 2021.
8. Sassòli, M. (2019). International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
9. Asian Agricultural Products Ltd. (AAPL) v. Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/87/3, Award (1990).
10. Ampal-American Israel Corp. v. Egypt, ICSID Case No. ARB/12/11, Award (2016).
11. Council of Europe. (2023). Resolution on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine. Strasbourg: Council of Europe.
12. Schreuer, C. (2020). International Investment Law and Arbitration in Situations of Armed Conflict. Journal of World Investment & Trade, 21(3), 437–465.

Bodak O. Investor guarantees in times of war: international protection standards. *The article examines the system of international legal guarantees for investor protection in times of armed conflict. The provisions of international treaties, bilateral investment agreements, and the case law of international arbitration tribunals and the European Court of Human Rights regarding property rights protection are analyzed.*

***Keywords**: investments, investor protection, armed conflict, arbitration, property rights, BIT, ICSID, ECHR.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ОЦІНКИ

Бодяк А. П.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. Ф. Самчук-Колодяжна***

Текст присвячений правовому регулюванню відшкодування моральної шкоди в Україні та висвітлює його значення як важливого інструмента захисту немайнових прав людини. Проаналізовано сутність моральної шкоди, її законодавче визначення та особливості доказування в судовому процесі. Наголошено на складності оцінки компенсації через нематеріальний характер страждань і відсутність чітких критеріїв їх вимірювання. Окрема увага приділяється практиці Верховного Суду, зокрема специфіці розподілу тягаря доказування у справах щодо медичних послуг. Підкреслюється необхідність індивідуального підходу, дотримання принципів розумності, справедливості та співмірності при визначенні розміру компенсації моральної шкоди.

***Ключові слова**: моральна шкода, немайнові права, відшкодування, душевні страждання, приниження честі та гідності, компенсація, доказування*

© Бодяк А. П., 2025

Відшкодування моральної шкоди є однією з ключових гарантій захисту особистих немайнових прав людини, відображаючи гуманістичний характер сучасного правового регулювання. У суспільстві, де значення людської гідності, честі та психологічного благополуччя неухильно зростає, механізми відновлення порушених нематеріальних благ набувають все більшої актуальності. Моральна шкода, яка виражається у переживаннях, душевних стражданнях, психологічному дискомфорті або приниженні честі та гідності, вимагає особливого підходу, оскільки не має матеріального вираження і не піддається точному виміру. Саме тому законодавче врегулювання цього інституту, а також вироблення єдиних стандартів його застосування, продовжує залишатися складним завданням для правової системи.

Незважаючи на те, що судова практика України поступово формує підходи до визначення обсягу та умов відшкодування моральної шкоди, на практиці виникає низка проблем. Передусім це стосується специфіки доказування: особі, яка постраждала, необхідно довести факт моральних страждань, їх інтенсивність та причинно-наслідковий зв’язок між протиправною поведінкою і негативними переживаннями. У більшості випадків такі страждання мають суб’єктивний характер і не можуть бути підтверджені традиційними доказами, що значно ускладнює процес доведення. Не менш проблемним є питання оцінки розміру компенсації: відсутність чітких законодавчих критеріїв .У такому контексті дослідження правового регулювання відшкодування моральної шкоди, аналіз існуючих підходів до доказування цього виду шкоди та пошук обґрунтованих методів її оцінювання є надзвичайно важливим

Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [3].

Ст. 23 ЦКУ передбачає, що Моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [1].

Конституція Україна зазначає, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [5].

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості [1].

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв`язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини. Завдання моральної шкоди - явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов`язання з її відшкодування. Покладення обов`язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи [2].

Розмір компенсації моральної шкоди: Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або

позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставин, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості [4].

Розмір моральної шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Суди визначили мінімальний розмір моральної шкоди виходячи з установленого законодавством розміру заробітної плати на момент розгляду справи судом за кожен місяць перебування під слідством та судом, а саме станом на 2016 рік. Тобто цей розмір у будь-якому випадку не може бути зменшено, оскільки він є гарантованим мінімумом. Визначаючи розмір відшкодування, суд має керуватися принципами розумності, справедливості та співмірності. Розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення [2].

Інститут відшкодування моральної шкоди посідає важливе місце в системі захисту особистих немайнових прав людини, засвідчуючи пріоритетність таких цінностей, як гідність, честь, та недоторканність особистості. Її специфіка зумовлена насамперед нематеріальним характером моральних страждань, що не дозволяє здійснити точне їх вимірювання або встановити об'єктивні критерії для визначення справедливої грошової компенсації. Судова практика, зокрема правові позиції Верховного Суду, підтверджує, що встановлення факту та розміру моральної шкоди потребує індивідуального підходу, комплексного аналізу обставин справи та дотримання принципів розумності, справедливості й співмірності. Значна увага приділяється розподілу тягаря доказування: постраждала особа повинна підтвердити наявність моральних страждань та їхній зв'язок із протиправною поведінкою, тоді як відповідач має обґрунтовувати відсутність вини чи неправомірності своїх дій. Визначення розміру компенсації моральної шкоди є одним із найбільш проблемних аспектів, адже грошовий еквівалент здатен лише умовно відобразити глибину душевних та фізичних переживань. При цьому важливо запобігати як заниженню, так і завищенню суми компенсації, забезпечуючи баланс між інтересами потерпілого та принципом недопущення безпідставного збагачення.

Джерела та література:

1. Цивільний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2.Постанова Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного суду від 05.12.2022 № 214/7462/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968.

3.Постанова Касаційного Цивільного Суду складі Верховного суду 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104644654.

4.Постанова Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного суду від 30.11.2022 в справі № 344/3764/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878096.

5.Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

Bodiak A. Legal regulation of compensation for moral damage: problems of proof and assessment. *The text is devoted to the legal regulation of compensation for moral damage in Ukraine and highlights its importance as an important tool for protecting non-property human rights. The essence of moral damage, its legislative definition and the features of proof in the judicial process are analyzed. The complexity of assessing compensation due to the intangible nature of suffering and the lack of clear criteria for measuring it is emphasized. Special attention is paid to the practice of the Supreme Court, in particular, the specifics of the distribution of the burden of proof in cases concerning medical services. The need for an individual approach, adherence to the principles of reasonableness, fairness and proportionality when determining the amount of compensation for moral damage is emphasized.*

Keywords*: moral damage, non-property rights, compensation, mental suffering, humiliation of honor and dignity, compensation, proof.*

НЕДОБРОСОВІСНА КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ, ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Бондарук І. М.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

Недобросовісна конкуренція проявляється у різних формах, що негативно впливають на економічні права та свободи людини. Вона порушує чесність ринкових відносин, створює нерівні умови для учасників ринку та загрожує правовому захисту підприємців і споживачів. Аналіз механізмів регулювання та запобігання таким практикам є необхідним для забезпечення справедливого функціонування економіки та захисту прав кожного учасника ринкових відносин.

Ключові слова*: недобросовісна конкуренція, економічні права і свободи, право на підприємницьку діяльність, суб'єкт господарювання, монополія, неправомірні дії, захист, гарантії здійснення економічних прав і свобод.*

Формування здорового конкурентного середовища, заснованого на засадах добросовісної конкуренції, є важливою умовою розвитку економіки країни. Водночас прояви недобросовісної конкуренції, яка визначається як будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності, мають місце в економіці всіх країн. Держава, зі свого боку, має конституційний обов'язок захищати конкуренцію та протидіяти зловживанню монопольним становищем, що має забезпечити всім суб'єктам господарювання рівні умови ведення бізнесу. У цьому контексті система економічних прав та свобод людини і громадянина закріплена в Конституції України [1] як самостійний вид прав та свобод. До цієї групи прав належать, зокрема, право на підприємницьку діяльність, право на працю, право на приватну власність та право на своєчасне одержання винагороди за працю.

Проблема недобросовісної конкуренції особливо гостро проявляється у взаємовідносинах між роздрібними торговельними мережами та їхніми постачальниками – виробниками продуктів харчування та сільськогосподарської продукції.

Торговельні мережі чинять великий конкурентний тиск на українських виробників та переробників, користуючись своїм монопольним становищем. Ця ситуація створює нерівні умови ведення бізнесу.

М. Соколов у статті «Як великі торгові мережі знищують українських виробників» вказує на те, що зловживання монопольним становищем реалізується через дві ключові практики:

1. Торговельні мережі сплачують за отриманий і реалізований товар із довготривалими затримками платежів, які можуть сягати кількох місяців,, нерідко перевищуючи 90, 120 або навіть 180 днів.

2. Поряд із затримкою платежів, у договорах прописані додаткові фінансові обтяження, такі як плата за послуги та ретробонуси,. Більша частина визначеної націнки виробника використовується на покриття цих додаткових видатків, що можуть складати 40% або навіть 60% від визначеної націнки.

Масштаб проблеми підкреслюється тим, що понад 70% реалізації продовольчих товарів проходить саме через торгові мережі, причому дві найбільші мережі можуть контролювати понад 50% цього ринку. Це змушує виробників продуктів харчування, які мають намір продовжувати роботу, вимушено погоджуватися на співпрацю з невигідними партнерами та на невигідні умови.

На початку 2022 року заборгованість торговельних мереж за різними оцінками складала від 5 до 7 млрд доларів. Хоча на початку повномасштабної війни, через порушення ланцюгів поставок, магазини почали краще розраховуватися, до кінця 2022 року ситуація із хронічною затримкою платежів поновилася [2].

© Бондарук І. М., 2025

Ці довготривалі затримки платежів, а також додаткові фінансові обтяження, призводять до постійного дефіциту обігових коштів у постачальників.

Фактично, за рахунок постачальників відбувається безвідсоткове кредитування торговельних мереж. Експерти вказують, що середня дебіторська заборгованість мереж є в середньому на 70 днів більшою від їхньої кредиторської заборгованості [3].

Така ситуація негативно позначається на функціонуванні ринку продуктів харчування, оскільки створює передумови для банкрутства товаровиробників.

Особливої гостроти проблема набуває для виробників швидкопсувної продукції. Наприклад, продукція молокопереробних підприємств є швидкопсувною і підлягає реалізації протягом лише кількох днів,. Водночас термін погашення дебіторської заборгованості у них складає в середньому один-два місяці,. Це створює фінансовий дисбаланс, де виробники надають мережам довге відтермінування платежу, тоді як їхній товар швидко реалізується.

В умовах воєнного стану відсутність власних обігових коштів через затримку платежів є значно болючішою для виробників продовольчої продукції [4].

Необхідність приймати невигідні умови обмежує систему економічних прав та свобод людини і громадянина, які є самостійним видом конституційних прав. Зокрема, порушується право на ведення підприємницької діяльності та право на своєчасне одержання винагороди за працю.

Виробники продовольчої продукції прагнуть збільшити кількість контрагентів (покупців) з метою диверсифікації покупців, зменшення залежності від недобросовісних мереж та збільшення обсягів збуту. Проте, як показує практика, таке суттєве зростання кількості контрагентів (у деяких випадках майже у 3 рази) збільшує ризик діяльності підприємств і негативно позначається на їхній безпеці. Це призводить до повернення тієї ж проблеми, якої намагалися уникнути — тривалої дебіторської заборгованості та зростання величини безнадійної і сумнівної заборгованості [5, с. 96].

Таким чином, у системі, де домінують великі роздрібні мережі, виробники потрапляють у пастку: вони змушені співпрацювати на невигідних умовах, щоб мати збут, але коли намагаються зменшити залежність через диверсифікацію, вони стикаються з підвищеними ризиками, що призводить до зростання проблемної заборгованості.

Ще одна проблема полягає в тому, що дії торговельних мереж, які виявляються у зловживанні конкурентним становищем, українське законодавство не завжди вбачає як прояв недобросовісної конкуренції.

На відміну від української правової бази, законодавство європейських країн кваліфікує подібні дії як недобросовісні торгові практики (НТП). Утиски прав товаровиробників, особливо швидкопсувної продукції, є проблемою в багатьох країнах світу і регулюються як НТП.

Чинні Закони України «Про захист економічної конкуренції» [6] та «Про захист від недобросовісної конкуренції» [7] не містять положень, які б безпосередньо регулювали це питання. Це свідчить про те, що певні юридичні деталі не дозволяють кваліфікувати дії торговельних мереж відповідно до вказаних законів.

Отже, проблема зловживання роздрібними торговельними мережами конкурентним тиском на постачальників харчової та іншої продукції залишається невирішеною і загрожує функціонуванню товаровиробників через відсутність обігових коштів.

Для забезпечення захисту економічних прав та свобод товаровиробників та формування здорового конкурентного середовища необхідна імплементація українського законодавства до норм Європейської співдружності. Зокрема, слід врахувати досвід європейських країн, де подібні дії кваліфікуються як недобросовісні торгові практики. Це має включати застосування «Директиви Європарламенту і Ради ЄС 2019/633 [8] про недобросовісну торговельну практику у відносинах між підприємствами в ланцюзі постачання сільськогосподарської продукції та харчових продуктів». Створення передумов дотримання всіма учасниками ринку правил добросовісної конкуренції сприятиме захисту прав товаровиробників та розвитку економіки України в цілому.

Держава, відповідно до своїх конституційних обов'язків, повинна забезпечити захист конкуренції та протидію зловживанню монопольним становищем на ринку та НБК. Це вимагає вдосконалення національного антимонопольного законодавства та підвищення ефективності роботи регулятора.

Важливо стверджувати, що економічні права та свободи є самостійним видом конституційних прав, і їх забезпечення державою є головним обов'язком, що вимагає створення дієвих механізмів реалізації та охорони.

Джерела та література:

1.Конституція України : від 28.06.1996, : станом на 01.01.2020.

2. Соколов М. Як великі торгові мережі знищують українських виробників / М. Соколов // Epravda. – 2022. – 17.02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.epravda.com.ua/columns/2022/02/17/682462/

3.Кузьмин М. Великий роздріб: як навчити український рітейл чесним практикам / М.Кузьмин // Voxukraine. – 2016. – 30.05.

4. Штука Н. Поки 150 разів не зателефонуєш, нічого не буде. Чому найбільші магазини знову не повертають мільярди боргів постачальникам / Н.Штука // Forbes. – 2022. – 26.10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://surl.li/etkwk.

5.Євчук Л. А. Недобросовісна конкуренція на ринку продажу продовольчої продукції: тенденції та негативні наслідки для товаровиробників. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність. 2023. С. 94–100.

6. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12.

7. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36.

8. Directive (EU) 2019/633 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on unfair trading practices in business-to-business relationships in the agricultural and food supply chain [Electronic resource]. – Access mode : https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/633/oj

Bondaruk I. Unfair competition in the retail market, its impact on human economic rights and freedoms. *Unfair competition manifests itself in various forms that negatively affect economic rights and human freedoms. It violates the integrity of market relations, creates unequal conditions for market participants, and threatens the legal protection of entrepreneurs and consumers. Analysis of mechanisms for regulating and preventing such practices is necessary to ensure the fair functioning of the economy and protect the rights of each participant in market relations.*

Keywords*: unfair competition, economic rights and freedoms, the right to entrepreneurial activity, business entity, monopoly, unlawful actions, protection, guarantees of the exercise of economic rights and freedoms.*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА РІВНОСТІ ПРАВ У ВИПАДКАХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Бондзюх Я. С., Олекса О. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. В. Зарадюк***

У роботі досліджуються гендерні особливості віктимної поведінки у контексті домашнього насильства та проблеми забезпечення рівності прав постраждалих осіб. Проаналізовано специфіку віктимності у чоловіків і жінок, зумовлену соціальними очікуваннями та психологічними факторами. Розглянуто правові механізми протидії домашньому насильству в Україні та міжнародні стандарти захисту жертв. Обґрунтовано необхідність гендерно-чутливого підходу до профілактики віктимної поведінки та подолання стереотипів, які перешкоджають ефективному захисту всіх категорій постраждалих.

Ключові слова*: віктимна поведінка, домашнє насильство, гендерні особливості, рівність прав, постраждалі особи, правоохоронна діяльність, профілактика насильства.*

© Бондзюх Я. С., Олекса О. В., 2025

Проблема домашнього насильства залишається однією з найболючіших у сучасному суспільстві, а її розгляд через призму гендерних відмінностей дозволяє глибше зрозуміти механізми виникнення та перебігу віктимної поведінки. Віктимність розглядається як властивість особистості, що підвищує ймовірність опинитися у ролі жертви, а віктимна поведінка проявляється через дії або бездіяльність, котрі створюють умови для вчинення насильства. Розуміння гендерної специфіки віктимної поведінки має вирішальне значення для формування ефективних механізмів протидії домашньому насильству та забезпечення рівності прав постраждалих осіб [1, с.159].

Гендерні відмінності у віктимній поведінці обумовлені як соціальними очікуваннями щодо ролі чоловіків і жінок, так і психологічними особливостями. Жінки частіше демонструють пасивний тип віктимності, що характеризується депресивністю, інтроверсією та зниженою здатністю до опору. Чоловіки більш схильні до некритичного типу віктимності з підвищеною маскулінністю та спонтанною агресивністю. Дослідження показують, що схильність до різних типів віктимної поведінки підвищується за наявності специфічних особистісних характеристик, де гендерна приналежність відіграє модеруючу роль у формуванні поведінкових патернів [2].

Статусно-рольова віктимність неповнолітніх має виражену гендерну специфіку. Хлопці частіше стають жертвами фізичного насильства від батьків та однолітків, демонструють активну та агресивну віктимну поведінку, свідомо провокують конфлікти. Дівчата більш схильні до пасивної моделі віктимної поведінки, частіше страждають від психологічного насильства з боку батьків та однолітків, демонструють залежність, страх відповідальності та установку на безпорадність [3].

Домашнє насильство має циклічний характер і включає різні форми: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство. Згідно із Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", домашнє насильство визначається як діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи між родичами, незалежно від спільного проживання. Закон встановлює рівні права для всіх постраждалих осіб на захист, незалежно від їх статі, віку чи соціального статусу, передбачаючи винесення термінових заборонних приписів, взяття кривдників на профілактичний облік та надання комплексної допомоги жертвам насильства [4].

Рівність прав постраждалих осіб передбачає однаковий доступ до правосуддя, соціальних послуг та психологічної підтримки для всіх категорій жертв домашнього насильства. Практика засвідчує гендерну асиметрію у сприйнятті жертв: жінки частіше ідентифікуються як постраждалі особи, тоді як чоловіки-жертви стикаються з недовірою та стигматизацією. Чоловіки рідше звертаються до правоохоронних органів через страх бути висміяними та стереотипні уявлення про маскулінність. Жінки стикаються з більшою кількістю фізичних травм та тривалих психологічних наслідків насильства [5, с.21].

Міжнародні стандарти, зокрема Стамбульська конвенція 2014 року, наголошують на необхідності гендерно-чутливого підходу до протидії домашньому насильству та ліквідації дискримінаційних практик. Конвенція визнає, що домашнє насильство непропорційно вражає жінок, але водночас підкреслює необхідність захисту всіх постраждалих осіб без виключення. Забезпечення рівності прав вимагає врахування специфічних потреб різних категорій жертв та подолання гендерних стереотипів, які заважають ефективному виявленню та припиненню насильства [6, с.13].

Профілактика віктимної поведінки потребує комплексного підходу, що включає освітні програми з формування навичок розпізнавання небезпечних ситуацій, психологічну підтримку вразливих груп та зміцнення системи захисту прав постраждалих. Гендерно-орієнтовані інтервенції мають враховувати різні мотиви насильства у чоловіків та жінок, а також специфіку їх травматичного досвіду. Жінки частіше використовують насильство у відповідь на агресію партнера або з метою самозахисту, тоді як чоловіки більш схильні до насильства з мотивів контролю та домінування.

Прикладом гендерної специфіки віктимності може слугувати ситуація, коли молода жінка продовжує перебувати у стосунках з абьюзивним партнером навіть після багаторазових

епізодів фізичного та психологічного насильства. Вона може пояснювати поведінку кривдника зовнішніми факторами, виправдовувати його дії та вірити у можливість зміни. Чоловік-жертва домашнього насильства може взагалі не ідентифікувати себе як постраждалого через переконання, що справжні чоловіки не можуть бути жертвами, а звернення по допомогу ставить під сумнів його маскулінність.

Ефективна протидія домашньому насильству вимагає переосмислення традиційних підходів до віктимології, які часто покладають частину відповідальності на жертву. Сучасна віктимологія відмовляється від концепції "провокуючої поведінки жертви" у випадках гендерного насильства, оскільки подібний підхід відтворює патріархальні стереотипи та виправдовує агресора. Замість звинувачення жертви необхідно зосередитися на зміні поведінки кривдника та створенні безпечного середовища для всіх членів сім'ї.

Забезпечення рівності прав у випадках домашнього насильства передбачає не лише формальне закріплення однакових можливостей для чоловіків і жінок, але й реальне подолання бар'єрів, які заважають жертвам отримати допомогу. Необхідна систематична робота з підвищення обізнаності суспільства про різні форми домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки та викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі жінок і чоловіків. Лише через комплексний підхід, що поєднує правові, соціальні та психологічні механізми, можливо досягти справжньої рівності та безпеки для всіх категорій постраждалих осіб.

Ми вважаємо, що гендерні особливості віктимної поведінки та забезпечення рівності прав у випадках домашнього насильства становлять взаємопов'язані виміри однієї проблеми. Розуміння того, як гендерна соціалізація формує різні типи віктимності у чоловіків та жінок, дозволяє розробляти більш ефективні превентивні та корекційні програми.

Джерела та література:

1. Петрунько О., Паціора Г. Особливості віктимної поведінки молоді. Вчені записки Університету «КРОК». 2023. № 2 (70). С. 159–165.

2. Особистісні фактори, що обумовлюють схильність до віктимної поведінки. Юридична психологія. 2024. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/1635

3. Шиліна А. А., Іванов М. С. Гендерні особливості статусно-рольової та поведінкової віктимності неповнолітніх. Право і безпека. 2016. № 4. С. 169–173.

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19

5. Bijlsma A. M. E. та ін. Gender Differences Between Domestic Violent Men and Women: Criminogenic Risk Factors and Their Association With Treatment Dropout. Journal of Interpersonal Violence. 2022. Vol. 37. № 21–22.

6. Бойчук К. Л. та ін. Забезпечення надання правових послуг особам, постраждалим від домашнього насильства : навчально-методичний посібник. UNFPA Ukraine, 2022. 156 с.

Bondzuch Y., Oleksa O. Gender specificities of victimization and equality of rights in cases of domestic violence. *The article examines gender-specific features of victim behavior in the context of domestic violence and the issues of ensuring equal rights for victims. The specificity of victimization in men and women, determined by social expectations and psychological factors, is analyzed. Legal mechanisms for combating domestic violence in Ukraine and international standards for victim protection are reviewed. The necessity of a gender-sensitive approach to preventing victim behavior and overcoming stereotypes that hinder effective protection of all categories of victims is substantiated.*

Keywords*: victim behavior, domestic violence, gender features, equal rights, victims, law enforcement, violence prevention.*

СПАДКОВІ РИЗИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ, ЗАХИСТ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ

Боярчук Н. А., Матрунчик Б. М.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. Ф. Самчук-Колодяжна***

У роботі проведено аналіз спадкових правовідносин, ризиків, що виникають під час спадкування, та механізмів їх подолання в Україні. Розглядається поняття спадщини, строки її прийняття, права спадкоємців на відмову від спадщини, обов'язкову частку та зміни черговості спадкування. Особлива увага приділяється ризикам, пов'язаним із спадкуванням а також правовим гарантіям захисту спадкових прав. Акцент робиться на забезпеченні справедливості, рівності учасників спадкових відносин та мінімізації негативних наслідків порушення прав спадкоємців.

Ключові слова: *спадкування, спадкоємець, спадкодавець, спадщина, строки прийняття, механізми подолання страхових ризиків.*

Спадкування є важливою та невід'ємною складовою правових і майнових відносин. Проте процес отримання спадщини супроводжується численними ризиками, які можуть ускладнити реалізацію прав спадкоємців та призвести до втрати майна або порушення їх законних інтересів. Враховуючи те, що спадкування сприяє справедливому розподілу майна, збереженню сімейного капіталу та правових гарантій для громадян, що мають законні спадкові претензії, важливо ефективного долати ризики що виникають під час спадкування, передбаченою низкою правових механізмів, які дозволяють захистити спадкові права, забезпечити справедливий та своєчасний розподіл майна, запобігти зловживанням і мінімізувати втрати, що можуть виникати у процесі спадкування.

Цивільним кодексом України встановлено, що спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. А саме спадкування здійснюється за законом та за заповітом [1].

У процесі реалізації свого права на спадщину, суб'єкти цивільних правовідносин можуть стикатися з рядом проблем, які виникають з тих чи інших причин, що створює перешкоди для реалізації ними їхнього законного права на її одержання. До таких ризиків слід віднести: пропуск строку прийняття спадщини; складності спадкування в умовах воєнного стану; передача до спадкоємців не лише прав та майна але й боргів чи обтяжень; можливість оспорювання заповіту, що гарантує право на спадщину одних осіб і одночасно впливає на розмір успадкованого майна інших.

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо спадкоємець протягом встановленого строку не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її [1]. Пропущення строку позбавляє спадкоємця права на отримання спадщини, проте закон передбачає гарантії для осіб, які пропустили такі строки і встановлює, що за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. А за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини [1].

© Боярчук Н. А., Матрунчик Б. М., 2025

Поважність причин встановлено Постановою КЦС ВС 315/714/19 в якій зазначено, що вони мають бути пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця [2].

В умовах воєнного стану існує високий ризик пошкодження чи знищення нерухомого майна, що є об'єктом спадкування, це в свою чергу обмежує право особи на отримання спадщини. Проте законодавством передбачено перелік осіб які є утримувачами компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна, серед яких зазначені спадкоємці та передбачено механізм реалізації порушеного права внаслідок знищення майна [3]. Встановлено можливість отримання компенсації, житлового сертифіката, за знищене майно, що в свою чергу є захистом права особи на отримання спадщини.

Разом із майном, що входить до складу спадщини, до спадкоємців можуть переходити і борги разом з іншими зобов'язаннями померлого спадкодавця. Проте законом передбачено, що спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. У разі неприйняття спадкоємцями спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна місцезнаходженням основної частини рухомого майна зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна місцезнаходженням основної частини рухомого майна. Територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця. Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них. Що в свою чергу гарантує права спадкоємців, якщо вони не спроможні відповідати за зобов'язаннями спадкодавця [1].

Особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за визначених умов. Судовий порядок зміни черговості застосовується на підставі задоволення позову спадкоємця наступних черг до спадкоємців тієї черги, які безпосередньо закликаються до спадкування. Підставами для задоволення такого позову щодо зміни черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування є сукупність наступних юридичних фактів, встановлених у судовому порядку: 1) здійснення опіки над спадкоємцем, тобто надання йому нематеріальних послуг (спілкування, поради та консультації, поздоровлення зі святами, тощо); 2) матеріальне забезпечення спадкодавця; 3) надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, яка має матеріалізоване вираження прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири; 4) тривалий час здійснення дій, визначених вище пунктах, 5) безпорадний стан спадкодавця, тобто такий стан, підчас якого особа неспроможна самостійно забезпечувати свої потреби, викликаний похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом. Для задоволення позову щодо зміни черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування необхідна наявність всіх п'яти зазначених вище обставин [4]. Також законом передбачено право на обов'язкову частку у спадщині, що гарантує право визначеного кола осіб на отримання спадщини у встановленому розмірі [1].

Порушення цих можливостей спадкоємців обмежує права на спадщину осіб що її отримали чи можуть отримати, проте не допускають нерівності та несправедливості у процесі спадкування, тим самим гарантуючи права всіх суб'єктів. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [5] .

Підсумувавши, можна сказати, що спадкування відіграє важливу роль у забезпеченні правової та майнової стабільності, однак його реалізація часто супроводжується ризиками для яких законодавством передбачено дієві механізми їх подолання: поновлення строків, можливість відмови від спадщини, отримання компенсацій за знищене майно, зміну черговості спадкування та судовий захист. Завдяки цим інструментам забезпечується справедливість,

рівність учасників спадкових відносин і належна реалізація спадкових прав, що мінімізує негативні наслідки їх порушення.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Постанова КЦС ВС 315/714/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053652.

3. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 60, ст.191. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text.

4. Постанова ВСУ складі колегії суддів Третьої судової палати КЦС № 489/8011/18, Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120370619.

5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30. ст. 141. 1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Boyarchuk N., Matrunchyk B. Inheritance risks and mechanisms for their mitigation: protection of heirs' rights. *The paper analyzes inheritance legal relations, the risks that arise during the process of inheritance, and the mechanisms for addressing them in Ukraine. It examines the concept of inheritance, the time limits for its acceptance, heirs' rights to refuse inheritance, the compulsory share, and changes in the order of succession. Special attention is given to the risks associated with inheritance, as well as to the legal guarantees for the protection of inheritance rights. The focus is on ensuring fairness and equality among participants in inheritance relations and on minimizing the negative consequences of violations of heirs' rights.*

Keywords*: inheritance, heir, testator, inheritance, acceptance deadlines, mechanisms for overcoming insurance risks.*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Візнюк Ю. Р.

Науковий керівник: ст. викл. ***Н. І. Вознюк***

У статті досліджується сучасний стан цифровізації державних послуг в Україні. Проаналізовано ключові напрями розвитку цифрових сервісів, а також основні виклики, пов'язані із забезпеченням захищеності та стійкості правовідносин у цифровому середовищі. Окреслено перспективи подальшого розвитку цифрових державних послуг з урахуванням європейських стандартів і потреб правового регулювання.

Ключові слова: *цифровізація, державні послуги, імплементація права Євросоюзу*

У функціонуванні українського державного механізму в останні роки все більшої ваги набирає цифровий елемент, який став основою для підтримки стабільного функціонування ключових державних інституцій в умовах повномасштабної війни. Сфера надання державних послуг стала однією з ключових у контексті цифровізації, оскільки поєднання нормативно-правових змін і розвитку цифрових каналів взаємодії між громадянами і державою сприяло підвищенню доступності та якості надання публічних послуг.

Одночасно відбулося зміщення акцентів від зручності та швидкості до гарантування безпеки та правової надійності цифрової інфраструктури. Зокрема, значні зміни торкнулися

© Візнюк Ю. Р., 2025

нормативного регулювання електронної ідентифікації. Було оновлено базовий Закон України "Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги" та значно розширено можливості використання електронних цифрових підписів, вдосконалено механізм надання електронних довірчих послуг.

Основною цифровою платформою для отримання та надання послуг державою громадянам залишається портал і застосунок "Дія", їх функціонал продовжує розширюватися у бік виконання складних управлінських процедур (участь у судочинстві, оподаткування, реєстрація підприємницької діяльності, соціальна допомога тощо) та елементарних побутових потреб, як от цифрове телебачення та радіо.

Розширення сфери та ефективності застосування державних послуг у цифровому форматі підтверджується результатами соціологічних досліджень: у 2024 році понад 55% громадян скористалися державними е-сервісами, а частка позитивних оцінок їхнього отримання зросла до 84 %. Найпопулярнішим інструментом залишається портал і додаток "Дія", якими користуються 42% респондентів. Важливою соціально-правовою проблемою залишається цифрова нерівність. Так, упродовж 2024 року майже половина населення не користувалася державними онлайн-послугами [1]. Окремого значення набуває віковий аспект цифрової нерівності, оскільки низька залученість осіб старшого віку до використання державних цифрових сервісів може призводити до порушення принципу рівності громадян та впливати на фактичну доступність публічних послуг. Виявлені диспропорції у доступі до електронних державних послуг свідчать про те, що подальша цифрова трансформація потребує не лише технологічних рішень, а й належного нормативно-правового забезпечення.

Стратегічний напрямок євроінтеграції України передбачає імплементацію у національне законодавство норм права Європейського Союзу, зокрема у цифровій сфері. Попри те, що в багатьох аспектах Україна випереджає більшість держав ЄС щодо переліку доступних цифрових послуг, безумовним є питання необхідності підвищення рівня захищеності та стійкості відповідних правовідносин у цифровому середовищі. Важливим етапом стало ухвалення Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо імплементації норм законодавства Європейського Союзу з питань роумінгу" [2], який адаптує національне законодавство до вимог акту ЄС Roam Like At Home (RLAH) і забезпечує правові умови для інтеграції українських користувачів у цифровий простір Євросоюзу. Одночасно у сфері цифровізації послуг важливим є подальше вдосконалення регуляторної бази відповідно до eIDAS 2.0 – оновленого регламенту Євросоюзу, що встановлює єдиний цифровий стандарт для взаємного визнання електронної ідентифікації (eID) та цифрових документів (наприклад, водійських посвідчень, медичних карток) через "Цифрові гаманці ЄС" (EUDI Wallet), дозволяючи громадянам безпечно керувати своїми даними та послугами онлайн по всій Європі, що інтегрує Україну завдяки сумісності з "Дією". Одночасно Україна створює нормативно-правові умови для забезпечення відповідності стандартам GDPR [3].

Основними напрямками розвитку державних цифрових послуг у короткостроковій перспективі вважаємо розширення застосування штучного інтелекту та блокчейн-технології. Досяжними результатами такого руху є зростання кількості користувачів, підвищення зручності та якості послуг, забезпечення високого рівня довіри та стійкості систем. Як слушно зазначають дослідники, впровадження цифрових інновацій має ґрунтуватися на людиноцентричному принципі, згідно з яким технології розглядаються як допоміжний механізм у реалізації прав людини, при якому домінуючими цінностями залишаються гідність, безпека та автономія особи [4, с. 121; 5, с. 314, 317].

Отже, в Україні триває активний процес цифровізації державних послуг й результати соціометрії підтверджують широке їх застосування громадянами. Водночас, подальший розвиток цієї сфери потребує системних зусиль нормотворчого та адміністративного характеру для підвищення рівня кіберстійкості, подолання цифрової нерівності та належної імплементації права Європейського Союзу з урахуванням національних особливостей.

Джерела та література:

1. Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг. Аналітичний звіт за 2024 рік. Київський міжнародний інститут соціології. URL:

https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/analitychnyy-zvit-dumky-i-pohlyady-naselennya-ukrayiny-shchodo-derzhavnykh-elektronnykh-posluh-u-2024-rotsi

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо імплементації норм законодавства Європейського Союзу з питань роумінгу: Закон України від 22 травня 2024 р. № 3727-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3727-20#Text

3. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи "Діджиталізація". URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/digitization.pdf

4. Горєлова В. Ю. Роль цифровізації державних послуг в якості гарантії прав людини на взаємодію з державою та взаємну відповідальність в Україні. Legal Bulletin. 2024. №11. С. 116–122. DOI: https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-11-A16

5. Черненко О. М. Людиноцентричний принцип цифрової трансформації прав: досвід ЄС для України. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 10. С. 311-319. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/70

Vizniuk Y. Digitalisation of public services: current status and prospects for development. *The article examines the current state of digitization of public services in Ukraine. It analyzes the key areas of development of digital services, as well as the main challenges related to ensuring the security and stability of legal relations in the digital environment. It outlines the prospects for the further development of digital public services, taking into account European standards and the needs of legal regulation.*

***Keywords**: digitization, public services, implementation of European Union law*

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ БІЗНЕСУ, ЗАВДАНИХ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Вознюк І. О., Крук О. Р.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

Збройна агресія рф проти України спричинила економічні втрати для українського бізнесу, що зумовило актуальність проблеми відшкодування збитків у межах господарського права. Метою дослідження є аналіз правового регулювання механізмів компенсації шкоди, завданої підприємствам війною, визначення сутності ключових понять – економічні втрати, упущена вигода, фіксація збитків, доказова база, методика визначення збитків – та окреслення шляхів удосконалення системи їх відшкодування. Попри відсутність усталених алгоритмів, на практиці розробляються підходи до фіксації та оцінки збитків, документування втрат, обчислення упущеної вигоди, а також визначення джерел компенсації, серед яких розглядаються репарації та конфісковані активи рф.

***Ключові слова**: відшкодування збитків бізнесу, економічні втрати підприємств, упущена вигода, фіксація збитків, доказова база, методика визначення збитків, репарації та конфісковані активи рф.*

Проблематика відшкодування збитків бізнесу, завданих збройною агресією російської федерації, є однією з найактуальніших тем сучасного господарського права. Починаючи з 2022 року, держава поступово формує нормативну базу, покликану забезпечити правовий механізм компенсації втрат українських підприємств.

Важливим кроком у цьому напрямі стала постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року №326, якою затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф. Документ установлює напрями оцінювання шкоди та визначає компетенцію державних органів, відповідальних за розроблення методик [1]. Для приватного бізнесу основним є пункт 14 Порядку, що передбачає визначення економічних втрат підприємств, зокрема: знищення або пошкодження майна, упущену вигоду внаслідок неможливості здійснення господарської діяльності, а також втрати від неоплачених товарів, робіт і послуг на тимчасово окупованих територіях [2].

© Вознюк І. О., Крук О. Р., 2025

Оцінювання збитків у галузевому розрізі здійснюватимуть профільні органи: для аграрного сектору – Міністерство аграрної політики (пункт 6 Порядку «втрати земельного фонду»), для забудовників – Міністерство розвитку громад і територій («втрати житлового фонду та об'єктів житлово-комунального господарства») [3]. Методики визначення збитків мають бути розроблені протягом шести місяців після набрання чинності постановою.

Незважаючи на відсутність остаточних алгоритмів компенсації, юристи рекомендують підприємцям самостійно фіксувати збитки. Для нерухомості це може бути фото- та відеофіксація руйнувань, залучення представників органів місцевої влади, ДСНС, а також оформлення актів пошкоджень. Для рухомого майна важливо мати документи, що підтверджують право власності, факт придбання чи оренди, первинну бухгалтерську документацію тощо[1].

Процедура відшкодування передбачає три ключові етапи:

1. доведення права власності на майно;

2. підтвердження факту його пошкодження чи знищення, а також причинно-наслідкового зв'язку з воєнними діями;

3. оцінку розміру завданих збитків.

Заявки на компенсацію та зібрані докази підприємці можуть подавати через поліцію, застосунок «Дія», Центр надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), нотаріусів, а також через цифрові платформи «росія заплатить», «російсько-українська війна: докази» тощо. Крім того, Міністерство юстиції рекомендує українським компаніям подавати заяви до Європейського суду з прав людини [4]. Ми погоджуємося з думкою Міністерства юстиції, адже звернення до Європейського суду з прав людини є важливим кроком для захисту прав українських підприємців та фіксації злочинів росії на міжнародному рівні. Це сприяє не лише отриманню справедливої компенсації, а й посиленню позицій України у світовій правовій спільноті.

Окремої уваги заслуговує питання упущеної вигоди. Відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України, це доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено. Наразі методику визначення упущеної вигоди має розробити спільно Міністерство економіки та Фонд державного майна [5]. До затвердження нових правил доказами можуть бути договори на поставку, накази про простій, авдиторські звіти та інші фінансові документи, що підтверджують втрату доходів через війну. На нашу думку, розроблення чіткої методики визначення упущеної вигоди дозволяє підприємцям більш обґрунтовано відстоювати свої права на компенсацію. Такий підхід сприятиме прозорості процесу та зміцнить довіру до державних інституцій.

Не менш складним є питання збитків від неоплачених товарів і послуг, наданих на тимчасово окупованих територіях. Кабінет Міністрів має уточнити перелік таких територій, а підприємцям уже зараз рекомендується документувати відповідні втрати за допомогою видаткових накладних, актів приймання-передачі робіт, платіжних документів і банківських виписок.

Щодо страхових відшкодувань, більшість договорів не передбачають компенсації збитків від бойових дій, визнаючи їх форс-мажором. Водночас можливе отримання виплат за класичними страховими ризиками (пожежі, аварії, стихійні явища), якщо вони не пов'язані зі збройними діями [6]. На нашу думку, така ситуація потребує перегляду страхових підходів у воєнний час, адже підприємці мають бути більш захищеними від ризиків, спричинених збройною агресією, яка стала реальністю для всієї країни.

У перспективі фінансування компенсацій здійснюватиметься за рахунок репарацій та конфіскованих активів рф, включно з замороженими валютними резервами центробанку росії обсягом близько 300 млрд доларів США. При цьому, як очікується, пріоритет матимуть компенсації фізичним особам за зруйноване житло (згідно із законопроєктом № 7198), після чого може бути створений аналогічний механізм і для бізнесу [2].

Висновок. Отже, система відшкодування збитків бізнесу, завданих війною, перебуває на етапі нормативного становлення. Українським підприємствам уже сьогодні доцільно фіксувати шкоду, готувати доказову базу та взаємодіяти з державними органами, щоб у подальшому скористатися правом на компенсацію згідно з майбутніми урядовими та міжнародними механізмами.

Перспективи подальшого розвитку механізмів компенсації збитків бізнесу залежать від ефективної взаємодії державних органів, міжнародних партнерів і правничої спільноти. Очікується, що ключовим джерелом фінансування стануть репарації та конфісковані активи російської федерації, а правове регулювання буде поступово удосконалюватися відповідно до

міжнародних стандартів. Формування прозорої системи відшкодування економічних втрат не лише забезпечить справедливість і відновлення підприємницької діяльності, а й стане важливим кроком до післявоєнного відновлення економіки України та зміцнення принципу верховенства права.

Джерела та література:

1. Кабінет Міністрів України постанова від 20 березня 2022 р. № 326 Київ «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text

2. Бізнес і війна: як українським компаніям відшкодувати збитки внаслідок бойових дій. Режим доступу: https://kiev-chamber.org.ua/uk/107/2755.html

3. Збитки, завдані війною, та розвиток законодавчого регулювання. Режим доступу: https://armada.law/blog/dzherela-vidshkoduvannya-zbitkiv-zavdanih-voyennimi-diyami-rosiyi/

4. Як діяти бізнесу у випадку пошкодження майна внаслідок збройної агресії? Режим доступу: https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/how-should-businesses-respond-in-the-event-of-property-damage-caused-by-armed-aggression

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

6. Компенсації воєнних ризиків для бізнесу: Уряд запускає механізм. Режим доступу: https://7eminar.ua/news/13703-kompensaciyi-vojennix-rizikiv-dlya-biznesu-uryad-zapuskaje-mexanizm

Vozniuk I., Kruk O. Compensation for business losses caused by the armed aggression of the russian federation. *The armed aggression of the rf against Ukraine has caused significant economic losses for Ukrainian businesses, which has highlighted the relevance of the issue of compensation for damages within commercial law. The purpose of this study is to analyze the legal regulation of mechanisms for compensating harm inflicted on enterprises by the war, to define the essence of key concepts – economic losses, lost profits, damage recording, evidentiary basis, damage assessment methodology – and to outline ways to improve the system of compensation. Despite the absence of established algorithms, practical approaches are being developed for recording and evaluating damages, documenting losses, calculating lost profits, and identifying potential sources of compensation, including reparations and confiscated assets of the rf.*

Keywords*: compensation of business losses, economic losses of enterprises, lost profits, damage recording, evidentiary basis, damage assessment methodology, reparations and confiscated assets of the rf.*

ОСОБЛИВОСТІ УЗУФРУКТУ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОШИРЕННЯ НА ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Войтович Ю. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

Досліджено особливості узуфрукту державного та комунального майна як права особистого безоплатного користування. Висвітлено законодавчі обмеження щодо неможливості встановлення узуфрукту на земельні ділянки та проаналізовано процедуру переходу прав на землю при перетворенні державних і комунальних підприємств. На прикладі європейського досвіду аргументовано необхідність розширення сфери застосування узуфрукту для усунення дисбалансу в правовому режимі нерухомості та земельної ділянки під нею.

Ключові слова*: узуфрукт, речове право, державне майно, комунальне майно, безоплатне користування, земельна ділянка, оренда землі, суперфіцій, емфітевзис, управління об'єктами державної власності.*

© Войтович Ю. В., 2025

Відповідно до ст. 60-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та ст. 91 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», узуфрукт державного або комунального майна в українському законодавстві визначається як речове право особистого безоплатного володіння і користування майном. Це право надається специфічному колу суб'єктів, зокрема органам державної влади та місцевого самоврядування, державним і комунальним організаціям, установам, закладам, некомерційним товариствам, а також господарським товариствам із часткою держави або громади понад 50 відсотків щодо об'єктів, які не підлягають приватизації. Ключовою особливістю цього права є об'єктний склад: узуфрукт може встановлюватися на будь-які види рухомого або нерухомого майна, що перебуває у власності держави або територіальної громади, за винятком земельних ділянок [1, 2].

Відповідно до статей 60-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та ст. 91 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» Це право встановлюється на підставі рішення уповноваженого органу управління або органу місцевого самоврядування строком на п'ять років або безстроково, при цьому в рішенні можуть бути визначені додаткові умови користування. Економічний зміст узуфрукту передбачає, що користувач (узуфруктарій) має право отримувати плоди, продукцію і доходи від використання майна, а також може вживати заходів для відшкодування шкоди, завданої майну третіми особами. Водночас на узуфруктарія покладається повний тягар утримання об'єкта: він зобов'язаний використовувати майно за цільовим призначенням, підтримувати його в належному стані, нести витрати на обслуговування та за власний рахунок проводити поточний ремонт. Проведення капітального ремонту або здійснення покращень майна можливе лише за попередньої письмової згоди уповноваженого органу, при цьому узуфруктарій не має права на вилучення зроблених покращень [1, 2].

Законодавство встановлює суворі обмеження щодо розпорядження таким майном: узуфруктарію заборонено відчужувати його, передавати у довірчу власність, вносити до статутного капіталу інших юридичних осіб або виділяти для спільної діяльності, а передача в оренду дозволяється лише у випадках та порядку, чітко визначених законом [1, 2].

Оскільки в сучасному українському законодавстві не передбачено передання земельної ділянки в узуфрукт, то постає питання щодо оформлення прав на земельну ділянку під об'єктом нерухомості, щодо якого встановлено узуфрукт комунального чи державного майна.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 120-1 Земельного кодексу України (ЗКУ), земельна ділянка державної власності, що належала на праві постійного користування державному підприємству, переходить до акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, 100 відсотків акцій (часток) у статутному капіталі якого належать державі, яке створилося шляхом перетворення такого державного підприємства і є його правонаступником, на праві оренди строком на 50 років.

Земельна ділянка комунальної власності, що належала на праві постійного користування комунальному підприємству, переходить до правонаступника (АТ або ТОВ, 100% часток якого належать громаді), яке створилося шляхом перетворення такого комунального підприємства, на праві оренди строком на п'ять років [3].

Варто також сформулювати процедуру передачі в користування таких земельних ділянок.

Перш за все, відповідно до ч. 2 ст. 1 ст. 120-1 ЗКУ, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, 100 відсотків акцій (часток) у статутному капіталі якого належать державі або територіальній громаді, яке утворилося шляхом перетворення державного або комунального підприємства звертається до органу виконавчої влади або місцевого самоврядування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 ЗКУ, з клопотанням про передачу в оренду земельної ділянки, що належала підприємству на праві постійного користування, у порядку, передбаченому статтею 123 ЗКУ [3].

Згідно з частиною 3 статті 123 Земельного кодексу України, відповідний орган у місячний строк розглядає заяву і дає дозвіл на розроблення документації із землеустрою або надає мотивовану відмову у його наданні. Підставою відмови у наданні такого дозволу може бути лише невідповідність місця розташування земельної ділянки вимогам законів, а також генеральних планів населених пунктів, іншої містобудівної документації [3].

У разі надання дозволу на розроблення документації із землеустрою Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування,

що передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність та користування відповідно до повноважень, визначених ст. 122 Кодексу, зобов'язані протягом десяти робочих днів з дня прийняття рішення про надання дозволу на розроблення документації із землеустрою або з дня повідомлення особою, зацікавленою в одержанні у користування земельної ділянки із земель державної або комунальної власності, про замовлення документації із землеустрою без надання дозволу на її розроблення, передбаченого цією частиною, відобразити на картографічній основі Державного земельного кадастру орієнтовне місцерозташування земельної ділянки, зазначити дату та номер відповідного рішення, а також майбутнє цільове призначення земельної ділянки [3].

Варто зазначити, що виходячи зі змісту ст. 120-1 ЗКУ , така процедура відбувається без проведення конкурсних торгів. Проте, відповідно до ст. 134 ЗКУ, передача в суборенду земельних ділянок державної власності, які орендуються акціонерним товариством, товариством з обмеженою відповідальністю, 100 відсотків акцій (часток) у статутному капіталі якого належать державі, яке утворилося шляхом перетворення державного підприємства, у постійному користуванні якого перебували такі земельні ділянки, здійснюється лише на земельних торгах [3].

Крім того, для кращого розуміння природи узуфрукта варто порівняти його з іншими речовими правами.

Узуфрукт державного або комунального майна та суперфіцій. Основна розбіжність між цими правами полягає в об'єкті та цільовому призначенні. Згідно зі статтею 9-1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» та статтею 60-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», узуфрукт може встановлюватися на будь-яке державне чи комунальне майно, але імперативно заборонений для земельних ділянок [1,2]. Натомість суперфіцій (ст. 413 ЦКУ) стосується виключно земельної ділянки і призначений спеціально для її забудови. Щодо оплатності, узуфрукт визначається як право безоплатного володіння та користування, тоді як суперфіцій зазвичай є оплатним правом [4].

Узуфрукт державного або комунального майна та емфітевзис. Різниця тут також базується на об'єкті права. Узуфрукт дозволяє користуватися будівлями чи іншим майном, за винятком землі. Емфітевзис же, відповідно до ст. 407 ЦКУ, це право користування виключно земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Строк дії узуфрукту державного майна часто обмежується п'ятьма роками, тоді як емфітевзис для земель державної власності може укладатися на значно триваліший термін (до 50 років), що робить його інструментом довгострокового планування [4].

Узуфрукт державного або комунального майна та оренда. За критерієм оплатності та об'єкта ці права суттєво відрізняються. Оренда державного та комунального майна, відповідно до ст.1 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» завжди є платною та базується на договірних засадах. Узуфрукт же позиціонується як право особистого безоплатного користування. Крім того, законодавство вимагає оформлення саме оренди земельних ділянок під об'єктами нерухомості. Таким чином, будівля може бути в узуфрукті (безоплатному користуванні), а земля під нею — в оренді (платному користуванні) [5].

Також у питанні узуфрукта варто звернути увагу на закордонну практику. У цивільних кодексах багатьох європейських країн континентального права він визнається самостійним речовим правом на чуже майно (Франція, Італія, Іспанія, Грузія, Молдова) або різновидом сервітуту (Німеччина, Австрія).Об'єктом узуфрукта може бути будь-яке неспоживне майно, з якого можливо вилучати корисні властивості: речі (рухомі й нерухомі), майнові права, майнові комплекси. Як відомо, у римському праві, де узуфрукт уперше виник, вважалося, що його об'єктом може слугувати будь-яке майно, здатне приносити плоди. Цей принцип покладено в основу німецького і французького законодавства, де передбачено конструкції «узуфрукт щодо речей» та «узуфрукт на права» [6].

Варто наголосити, що в європейському законодавстві узуфрукт регулюється цивільним законодавством і серед об'єктів також є земельні ділянки. Так, якщо об'єктом узуфрукта є земельна ділянка, то відповідно до § 873 Німецького цивільного уложення власник та узуфруктуарій повинні укласти речовий договір про встановлення узуфрукта та зареєструвати його в поземельній книзі. У французькому праві передача або відчуження здійснюється за згодою власника. Винятком є випадки, коли об'єктом узуфрукта виступає земельна ділянка

сільськогосподарського призначення або нерухоме майно комерційного чи виробничого призначення [6].

Отже, на сьогодні інститут узуфрукту в Україні невиправдано обмежений публічною сферою та містить імперативну заборону на встановлення щодо земельних ділянок. Це породжує правову колізію: будівля передається у безоплатне користування (узуфрукт), тоді як земельну ділянку під нею законодавство змушує оформлювати на іншому праві — найчастіше через платну оренду. Введення узуфрукту як речового права на землю в приватно-правовій сфері, за прикладом країн Європи, дозволило б усунути цей дисбаланс, надавши власникам універсальний інструмент для передачі права користування землею без її відчуження.

Джерела та література:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97ВР, URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80/conv#n2109

2. Закон України "Про управління об'єктами державної власності" від 21.09.2006 р. № 185-V, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16/conv#n908

3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

5. Закон України «Про оренду державного та комунального майна» від 3.10.2019 року № 157-IX, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text

6. Майданик Р. А., Майданик Н. І., Попова Н. Р., Європеїзація та рекодифікація. Узуфрукт. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 4(119)/2021. С. 40-50. URL: http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/8-119.pdf

Voitovych Y. Features of the usufruct of state and municipal property and prospects for its extension to land relations. *The study investigates the specifics of the usufruct of state and communal property as a right of personal gratuitous use. The legislative restrictions regarding the impossibility of establishing usufruct on land plots are highlighted, and the procedure for the transfer of land rights during the transformation of state and communal enterprises is analyzed. Drawing on European experience, the paper argues for the necessity of expanding the scope of usufruct application to eliminate the imbalance in the legal regime of real estate and the underlying land plot.*

***Keywords**: usufruct, real right, state property, communal property (municipal property), gratuitous use, land plot, land lease, superficies, emphyteusis, legal succession, management of state property objects.*

ENSURING CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE DURING THE WAR: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Voroshylova V.

*Scientific supervisor: PhD of law, senior lecturer **Y. M. Levchuk***

The full-scale war in Ukraine has significantly affected the implementation and protection of constitutional rights and freedoms. Despite the necessity of certain restrictions under martial law, the state remains obligated to safeguard fundamental human rights and ensure effective legal protection. This abstract examines the constitutional framework for limiting rights during wartime, current challenges in guaranteeing access to justice, the protection of property rights, and the observance of procedural safeguards. Particular attention is given to the balance between national security needs and human rights standards, as well as the role of state institutions in preventing violations.

***Keywords**: constitutional rights, martial law, human rights, access to justice, legal guarantees, national security, limitations of rights.*

© Voroshylova V., 2025

During the period of martial law in Ukraine, the issue of ensuring constitutional rights and freedoms of citizens has become particularly urgent. The Constitution of Ukraine guarantees fundamental rights and freedoms to every citizen, including the right to life, liberty, and personal integrity, freedom of speech, property rights, and the right to a fair trial [1]. At the same time, Article 64 of the Constitution allows for the temporary restriction of certain rights and freedoms during martial law, provided that such measures are necessary, proportionate, and do not violate inalienable human rights.

In times of war, the state faces the challenge of balancing national security protection with the safeguarding of citizens' rights and freedoms. One of the key aspects is access to justice. Armed conflict, changes in judicial territorial jurisdiction, and the evacuation of state institutions create significant obstacles to exercising the right to a fair trial, guaranteed by Article 55 of the Constitution of Ukraine and Article 6 of the European Convention on Human Rights [2]. Lack of prompt access to judicial services may lead to violations of citizens' rights to effective legal protection.

Special attention should be given to protecting the rights of internally displaced persons and civilians residing in areas affected by hostilities. Problems remain in protecting property rights, ensuring social guarantees, and access to education and healthcare. In practice, there has been an increase in complaints about procedural rights violations by law enforcement agencies [3]. This highlights the need to improve the legal mechanisms for controlling the actions of state authorities during wartime.

The protection of military personnel rights is also of particular importance. Ukrainian legislation stipulates that even during martial law, the rights of servicemen, including the right to life, health, and decent service conditions, must remain inviolable. Ensuring these rights is directly linked to Ukraine's compliance with its international legal obligations, including the provisions of the Geneva Conventions and international humanitarian law [4].

Scholarly literature emphasizes the importance of harmonizing national legislation with international human rights standards. The practice of the European Court of Human Rights demonstrates that restrictions on rights in emergency situations must comply with the principles of necessity and proportionality, and citizens must have a real possibility to defend their violated rights in court [4].

Conclusions. State and local authorities must ensure adequate legal protection for citizens by maintaining an effective judicial system, providing accessible legal assistance, and monitoring the observance of human rights. Legal education and raising public awareness of rights are also crucial, as they enable citizens to actively protect their rights even under emergency conditions.

Thus, ensuring constitutional rights and freedoms during wartime requires a comprehensive approach. This involves the effective functioning of state institutions, compliance with national and international legal norms, and active citizen participation in protecting their rights. Maintaining a legal balance between national security and citizens' freedoms is a key task of Ukraine's modern human rights protection mechanism.

Sources and literature:

1. Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine, 28 June 1996 // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr.

2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: with amendments introduced according to Protocols No. 11 and 14 and Protocols No. 1, 4, 6, 7, 12, and 13 // Pravo Ukrainy. 2010. No. 10. P. 215 – 233.

3. Obushko V. Restriction of human and citizen rights under martial law in Ukraine // International and national security: theoretical and applied aspects: Materials of the III International Scientific and Practical Conference, Dnipro, March 15, 2019. Dnipro: DSUPS, 2019. P. 59 – 60.

4. Tatarenko H., Arsentieva O. Certain aspects of the implementation of the constitutional right to education in the context of armed conflict // Collection of materials of the Mariupol Constitutional Forum "Human Dignity and Ensuring Human Rights in Conditions of Social Transformations". Kyiv: Vate, 2021. P. 118 – 126.

Ворошилова В. Р. Забезпечення конституційних прав і свобод в Україні під час війни: теоретичні та практичні аспекти. *Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на реалізацію та захист конституційних прав і свобод. Незважаючи на необхідність певних обмежень у воєнному стані, держава залишається зобов'язаною захищати фундаментальні права людини та забезпечувати ефективний правовий захист. Ця анотація розглядає конституційну систему обмеження прав у воєнний час, сучасні виклики у гарантуванні доступу до правосуддя, захист прав власності та дотримання процедурних гарантій. Особливу увагу приділяється балансу між потребами національної безпеки та стандартами прав людини, а також ролі державних інституцій у запобіганні порушенням.*

***Ключові слова**: конституційні права, воєнний стан, права людини, доступ до правосуддя, юридичні гарантії, національна безпека, обмеження прав.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД УСІХ ФОРМ НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Гаврилюк В. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

У роботі розглядаються особливості захисту дітей від усіх форм насильства в умовах воєнного часу. Показано, як збройний конфлікт підсилює ризики домашнього, фізичного, сексуального та психологічного насильства щодо дітей. Проаналізовано основні механізми державного та міжнародного захисту. Наголошено на важливості безпечних просторів, своєчасної допомоги та координації. Підкреслено, що в умовах війни забезпечення безпеки дитини є пріоритетом держави.

***Ключові слова**: права дитини, реалізація норм права, захист дітей, повномасштабна війна, забезпечення прав і свобод.*

Реалізація норм права – це реальне, практичне втілення у життя формально-визначених норм завдяки правомірній поведінці суб'єктів права. Ознаки реалізації норм права: правомірність дій, тобто їх відповідність нормам права (неправомірні дії, вчинення правопорушення не можуть вважатися реалізацією норм права), соціальна корисність дій – їх спрямованість на задоволення приватних і публічних потреб та інтересів суспільства і людини, процедурний характер дій, регламентованість нормами права процесу(стадійності) діяльності суб'єктів права, вольовий характер дій, тобто їх усвідомлення, находження аргументів на користь балансу між суб'єктивними інтересами і нормами; настанова на дії, що відповідають нормам і принципам права; забезпеченість державою процесу і результату реалізації права[1, с. 171].

Спочатку потрібно розглянути нормативно-правові засади захисту дітей від насильства.

1.Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків і т.д.

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.[3, ст. 19].

Розглянемо національне законодавство України. Закон України «Про охорону дитинства» визначає механізми захисту від насильства.

© Гаврилюк В. В., 2025

Наприклад: держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією РФ проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства.

В умовах війни надзвичайно важливою стає активізація діяльності правоохоронних органів, військових адміністрацій, служб у справах дітей та судових інституцій щодо фіксації та розслідування випадків насильства над неповнолітніми. Запровадження спрощених процедур повідомлення, у тому числі через гарячі лінії, мобільні застосунки та інтерактивні системи реагування, дозволяє швидко виявляти небезпеку та оперативно втручатися [4].

Особливе значення має захист дітей-свідків та дітей-жертв насильства, щоб мінімізувати повторну травматизацію. З цією метою застосовуються методики дружнього до дитини правосуддя, такі як опитування у спеціально облаштованих «зелених кімнатах», участь кваліфікованих психологів, можливість дистанційного допиту з використанням відеозв'язку [5]. Такі підходи відповідають міжнародним стандартам Ради Європи щодо захисту дітей у процесах правосуддя.

Наразі можна розглянути основні механізми захисту від насильства в Україні:

Зокрема, ст. 30-32 Закону України «Про охорону дитинства» визначають обов'язок держави щодо дітей в зоні воєнних дій та збройних конфліктів: – вжиття заходів щодо возз'єднання дітей з сім'єю; – запобігання незаконному переміщенню, розшук та повернення незаконно переміщених дітей до України,; – надання допомоги та підтримки дітям в залежності від віку, сприяння реалізації їх прав, включаючи право на освіту, медичну допомогу та інші соціальні послуги; – відселення дітей із зони конфлікту в безпечні райони разом із батьками або законними представниками; – забезпечення законного представництва під час евакуації.[2,с. 32].

Захист дітей від сексуального насильства в умовах воєнного стану має передбачати не тільки забезпечення механізму притягнення до відповідальності в межах ст. 438 КК України, а і бути скерований на удосконалення норм, в яких передбачено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Зокрема це може бути реалізовано шляхом приведення норм національного кримінального законодавства у відповідність положенням Лансаротської конвенції шляхом: 1) доповнення ст. 96-3 КК України такими заходами кримінальноправового характеру як позбавлення права отримання державних пільг або допомоги, тимчасове або постійне позбавлення права займатися комерційною діяльністю та взяття під судовий нагляд за вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156-1 , 301-1 - 303 цього Кодексу; 2) доповнення ст. 155 КК України кваліфікуючою ознакою – вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб; ст. 156 КК України кваліфікуючою ознакою – вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб та особливо кваліфікуючою – настання тяжких наслідків у виді серйозної шкоди фізичному або психічному здоров'ю; ст. 156-1 КК України особливо кваліфікуючою – настання тяжких наслідків у виді серйозної шкоди фізичному або психічному здоров'ю.[2, с. 94].

Під час воєнного стану законодавство України підсилює відповідні положення, забезпечуючи пріоритетну допомогу дітям. У відповідь на руйнування медичних закладів, школи, енергетичної та соціальної інфраструктури, UNICEF та партнери з міжнародних і національних організацій організовують мобільні медичні та гуманітарні служби, забезпечують вакцинування, первинну медичну допомогу, гуманітарну підтримку. Для забезпечення права на освіту, вводяться альтернативні форми навчання: дистанційна освіта, «уроки в укриттях», гнучкі формати навчання для переміщених дітей.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що реалізація права дитини на захист від усіх форм насильства в умовах воєнного стану є актуальним завданням для держави та міжнародної спільноти. В умовах воєнного стану особлива увага приділяється уразливим категоріям — дітям-сиротам, дітям-переселенцям, дітям із окупованих територій, а також

дітям, які стали свідками або жертвами насильства. Для них застосовуються спеціально облаштовані «зелені кімнати», дистанційні допити через відеозв'язок, участь кваліфікованих психологів та соціальних працівників. Значну роль у захисті дітей під час війни відіграють міжнародні організації, такі як UNICEF, ООН, Рада Європи, які забезпечують евакуацію, гуманітарну допомогу, моніторинг порушень прав дітей. Отже, ефективна реалізація права дитини на захист від насильства під час воєнного стану є не лише обов'язком держави, а й моральною та соціальною необхідністю, адже від цього залежить здоров'я, розвиток та безпека майбутнього покоління України.

Джерела та література:

1. Теорія держави та права : навчальний посібник / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : Право України, 2017. 512 с.

2. Захист прав дитини в умовах воєнного стану : колективна монографія / за ред. О. М. Костенко. Київ : Наук.-дослід. ін-т правової політики, 2023. 348 с.

3. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. Нью-Йорк : Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 08.12.2025)

4. Національна поліція України. Протидія домашньому насильству : методичні рекомендації. Київ : МВС України, 2021. 64 с.

5. UNICEF. Protect and prioritize : дослідження щодо захисту дітей в умовах війни. 2022. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/stories/protect-and-prioritize (дата звернення: 08.12.2025)

Havrylyuk V. Realization of the child's right to protection from all forms of violence in wartime. *The paper examines the specifics of protecting children from all forms of violence in wartime. It shows how armed conflict increases the risks of domestic, physical, sexual and psychological violence against children. The main mechanisms of state and international protection are analyzed. The importance of safe spaces, timely assistance and coordination is emphasized. It is emphasized that in wartime, ensuring the safety of children is a priority for the state.*

Keywords*: children's rights, implementation of legal norms, child protection, full-scale war, ensuring rights and freedoms*

РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Гламазда П. В.

У статті досліджено шлях України до Ради Європи і процес ратифікації Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, як одну із складових передумов інтеграції у європейський правовий простір. Проаналізовано виклики та труднощі з якими стикнулася Україна під час цього процесу. Охарактеризовано застереження зроблені Україною під час ратифікації Конвенції.

Ключові слова*: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Рада Європи, права людини, ратифікація, Європейський суд з прав людини.*

Після проголошення незалежності в 1991 році Україна зіткнулася з необхідністю побудови сучасної правової системи, орієнтованої на верховенство права та захист прав людини. Важливим елементом цієї трансформації стало прагнення до інтеграції у європейський правовий простір, ключовим інструментом якого є приєднання до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) [1]. Її ратифікація стала одним із найважливіших кроків на шляху формування демократичної правової держави та утвердження міжнародних стандартів прав людини в Україні.

© Гламазда П. В., 2025

Та, як стверджує, перший суддя Європейського суду з прав людини від України у відставці, Володимир Буткевич, шлях нашої держави до ратифікації Конвенції був тривалим та виснажливим [2].

Розпочався цей процес з реалізації стратегічного завдання, яке стояло перед Україною одразу після здобуття незалежності - вступу до Ради Європи. 14 липня 1992 року Україна подала заявку і вже у вересні Верховній Раді було надано статус «спеціального гостя» в Парламентській асамблеї Ради Європи, а з 1993 року розпочато офіційні переговори щодо вступу. Відповідно до Висновку № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26 вересня 1995 року зазначено, що Україна має намір підписати у момент приєднання Європейську конвенцію з прав людини, протягом одного року ратифікувати Конвенцію та Протоколи № 1, 2, 4, 7 та 11 до неї, до набрання чинності Протоколом № 11, визнати право особи звертатися до Європейської комісії з прав людини, визнати обов'язковість юрисдикції Європейського суду з прав людини, а також протягом одного року з моменту вступу підписати та протягом трьох років ратифікувати Протокол № 6 Конвенції, який передбачає скасування смертної кари в мирний час [3].

9 листопада 1995 року Україна офіційно стала 37-м членом Ради Європи. Це рішення було прийнято з огляду на прогрес у реформуванні законодавства, хоча окремі європейські експерти вказували на такі проблеми, як недостатня незалежність судової гілки влади та слабка правозастосовна практика.

Проте процес ратифікації Конвенції в Україні не був простим і супроводжувався низкою політичних, юридичних та інституційних труднощів. Тогочасний голова комітету з прав людини Верховної Ради України, а згодом перший суддя в Європейському суді з прав людини від України, Володимир Буткевич зазначає, що вітчизняна правова система не була готова до виконання положень, закріплених в Конвенції, тому аж два роки з моменту підписання документ не подавали на ратифікацію [3].

На початку 1990-х років законодавча база України ще значною мірою ґрунтувалася на нормах радянського права, що погано узгоджувалися зі стандартами Конвенції. Ключовими проблемами було наявність у законодавстві смертної кари, недосконалі процедури затримання та арешту, відсутність ефективних механізмів оскарження рішень правоохоронних органів, слабка регламентація свободи вираження поглядів і свободи зібрань, відсутність адміністративного судочинства як окремої системи.

Для ратифікації Конвенції Україна мала узгодити внутрішні норми з європейськими, що вимагало масштабної й швидкої правової модернізації.

Крім того частина народних депутатів та політичних сил виступали проти швидкої ратифікації в основному через побоювання, що Конвенція стане інструментом зовнішнього впливу на українські суди та уряд. Цікавими були й аргументи, якими Володимир Буткевич переконував депутатів у позитивному впливі Конвенції. В стінах Верховної Ради він говорив, що шахтарі, які на той час бастували і йшли маршем на Київ, зможуть отримувати компенсації за невиплачені зарплати через Європейський суд з прав людини, при цьому зробивши посилання на справи курдів проти Туреччини [4]. Дискусії про ратифікацію тривали майже два роки після вступу до Ради Європи.

Лише 17 липня 1997 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [5]. Україна ратифікувала не тільки основний текст Конвенції, а й низку Протоколів до неї. Особливе значення мало приєднання України до Протоколу № 6 (ратифіковано Законом № 1484-III (1484-14) від 22 лютого 2000 року), це стало одним із ключових етапів у процесі повної відмови від смертної кари, яка на той час ще формально існувала в українському законодавстві.

Для України Конвенція набула чинності 11 вересня 1997 року. З цього моменту фізичні особи, громадські організації та групи осіб отримали право подавати скарги до Європейського суду з прав людини.

Разом з тим, під час ратифікації Конвенції Україною були зроблені певні застереження, які відображали розбіжність між Конвенцією та чинним українським законодавством на той момент. Застереження стосувалися процедури затримання особи та дачі прокурором санкцій на її арешт, накладення арешту як дисциплінарного стягнення для військовослужбовців, права підсудного, підозрюваного і обвинуваченого на виклик і допит свідків, а також проведення обшук та огляду житла за санкцією прокурора.

Ці застереження мали тимчасовий характер, вони діяли до внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу або прийняття нового Кримінального процесуального кодексу, але не довше ніж до 28 червня 2001 року [5]. Це було компромісним рішенням, оскільки таким чином Україна могла ратифікувати Конвенцію і почати інтеграцію до правової системи Ради Європи, водночас даючи собі час на реформування національного законодавства та інститутів.

Отже, ратифікація Конвенції відбулася в умовах значного правового та політичного напруження. Попри труднощі, Україна виконала взяті на себе зобов'язання, що стало важливим кроком на шляху європейської інтеграції та реформування національної правової системи.

Джерела та література:

1.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2.Брифінг, що був присвячений 70-й річниці підписання Конвенції про захист прав людини. *Юридична Газета online*. 2020. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/u-uamp-vidbuvsya-brifing-shcho-buv-prisvyacheniy-70y-richnici-pidpisannya-konvenciyi-pro-zahist-prav.html

3.Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26 вересня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text

4.Павліченко О. 25 років від ратифікації ЄКПЛ. Закон і бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/152189-25_let_ot_ratifikacii_ekpch_kak_ukraina_stala_horoshim_uchen.html

5.Закон «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80/ed19970717#Text

Hlamazda P. History of Ukraine's ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: historical and legal analysis. *The article examines Ukraine's path to the Council of Europe and the process of ratification of the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as one of the prerequisites for integration into the European legal space. The challenges and difficulties that Ukraine faced during this process are analyzed. The reservations made by Ukraine during the ratification of the Convention are characterized.*

***Keywords**: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, human rights, ratification, European Court of Human Rights.*

ЗАСАДИ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Голод В. Ю.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Крикунов***

У статті досліджено зміст і практичну реалізацію принципу презумпції невинуватості в українському кримінальному процесі як складової права на справедливий суд. Проаналізовано міжнародні стандарти забезпечення цього принципу, зокрема у практиці Європейського суду з прав людини, а також національне законодавче регулювання та судову практику України. На практиці, цей принцип часто порушується через публічний тиск і політичні заяви, що, на мою думку, потребує чіткішого контролю з боку судової влади. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчого забезпечення та практики дотримання цього принципу.

***Ключові слова**: презумпція невинуватості, підозрюваний, обвинувачений, справедливий суд, кримінальне провадження.*

© Голод В. Ю., 2025

Як відомо, презумпція невинуватості є однією з основоположних конституційних та кримінальних процесуальних засад, що визначає сутність правової держави та рівень захищеності прав людини. Вона закріплена у ст. 62 Конституції України, де зазначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1].

Зміст цієї статті відображає основну ідею демократичного правосуддя — ніхто не може бути визнаний винним без законного і справедливого судового розгляду. Цей принцип має процесуальне значення, оскільки визначає межі діяльності сторін кримінального процесу та суду. Він спрямований на забезпечення справедливого балансу між інтересами держави в боротьбі зі злочинністю та захистом основоположних прав особи.

Відповідно до статті 17 КПК України принцип презумпції невинуватості конкретизується та набуває процесуального змісту, який забезпечує реалізацію конституційних гарантій на практиці, причому особливої уваги заслуговує частина п'ята цієї статті, що передбачає: «Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поводженню з невинуватою особою» [2], адже це положення має принципове значення, оскільки поширює дію презумпції невинуватості не лише на стадію судового розгляду, а й на весь кримінальний процес — від моменту повідомлення про підозру до ухвалення остаточного рішення судом, зобов'язуючи забезпечувати належне ставлення до особи, яку лише підозрюють або обвинувачують у злочині, та виключаючи будь-які прояви упередженості з боку органів досудового розслідування, прокуратури чи засобів масової інформації.

Положення частини 5 статті 17 КПК України втілює гуманістичний зміст кримінального процесу і тісно пов'язане з гарантіями поваги до честі та гідності людини. Це означає, що до моменту набрання обвинувальним вироком законної сили особа зберігає статус невинуватої. Тому публічне висловлювання про вину особи до рішення суду є неприпустимим і порушує ст. 43 ЗУ «Про медіа» (Право на відповідь та спростування).

Сутність засади невинуватості проявляється у трьох положеннях: обов'язку сторони обвинувачення довести вину підозрюваного чи обвинуваченого; забороні обґрунтовувати підозру обвинувачення недопустимими доказами або припущеннями. Недопустимими є докази , які отримані незаконним способом (ст.86 КПК) або з істотним порушенням прав людини (ст. 87 КПК). Такі докази не можуть бути використані судом щодо обвинуваченого , адже рішення суду мають бути законними і справедливими. Щодо невикористання припущень для доказування винуватості то слід сказити, що чутки, здогадки не є фактами, а суб'єктивними твердженнями [3, с.132].

Щодо тлумачення сумнівів на користь підозрюваного або обвинуваченого, слід сказати, що за наявності ситуації невизначеності у питанні достатності обвинувачених доказів і вичерпній можливості їх отримати прокурор повинен закрити кримінальне провадження (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК). Суд повинен винести виправдовуваний вирок, якщо прокурор не доведе винуватість обвинувачуваного.

Під час судового розгляду принцип впливає на розподіл процесуальних функцій між сторонами. Суд, діючи як незалежний арбітр, не може виступати стороною обвинувачення і зобов'язаний виходити з того, що вина особи не доведена, доки не буде надано переконливих доказів. Саме тому суд не має права будувати свої висновки на припущеннях, неперевірених свідченнях або доказах, отриманих із порушенням процесуального порядку [4].

Особливе значення принцип презумпції невинуватості має при ухваленні судового рішення. Суд може визнати особу винуватою лише у разі, якщо вина доведена «поза розумним сумнівом». Тобто, обвинувачення повинно представити настільки переконливі докази, щоб виключити будь-які обґрунтовані сумніви у винуватості підсудного. Якщо ж у суду залишаються такі сумніви, він зобов'язаний постановити виправдувальний вирок. Таким чином, принцип презумпції невинуватості виконує не лише гарантійну, а й процесуальну функцію, забезпечуючи обґрунтованість та справедливість судового рішення.

Міжнародні стандарти, зокрема стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визначають презумпцію невинуватості як складову права на

справедливий суд [5]. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував, що цей принцип поширюється не лише на суд, а й на всі державні органи, які мають відношення до кримінального процесу. Таким чином, порушення цього принципу може мати місце вже на досудовій стадії, якщо дії державних органів формують у суспільстві уявлення про вину особи. Яскравим прикладом порушення презумпції невинуватості є справа «Алленет де Рібемон проти Франції» (Allenet de Ribemont v. France, №15175/89, рішення від 10 лютого 1995 р.). ЄСПЛ встановив, що публічні заяви поліціянтів на пресконференції, під час якої затриманого було прямо названо винним у вбивстві, порушували статтю 6 § 2 Конвенції. Суд наголосив, що навіть якщо органи влади мають право інформувати громадськість про розслідування, вони зобов'язані робити це виважено та з повагою. У цій справі слова посадових осіб створили у суспільстві враження доведеної вини заявника ще до вироку суду [6].

Висновок. Презумпція невинуватості тісно пов'язана з принципами законності, рівності перед законом і судом, а також поваги до людської гідності. Її реалізація можлива лише за умови забезпечення права на захист, змагальності сторін та ефективних засобів правового захисту. Суд має гарантувати рівність процесуальних можливостей, а держава — охорону прав підозрюваного й обвинуваченого.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення : 01.01.2020 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення : 01.08.2025 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.11.2025).

3. Марченко А. Р. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 4. Вип. 85. С. 130–134. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/10/85-part-4.pdf (дата звернення: 26.11.2025).

4. Презумпція невинуватості. Рішення КСУ № 1/19 (рік не зазначено), № 3-р(II)/2022 (2022), № 7-р(II)/2024 (2024), № 8-р(II)/2024 (2024). Офіційний вебсайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/43911-prezumpciya-nevynuvatosti (дата звернення: 27.11.2025).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 17.07.1997 № 475/97-ВР . Дата оновлення : 01.08.2021 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.11.2025).

6. Case of Allenet de Ribemont v. France (Application no. 15175/89), Judgment, Strasbourg, 10 February 1995. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57914%22]} (дата звернення: 29.11.2025).

Holod V. The principles of the presumption of innocence in Ukrainian criminal proceedings: content and implementation. *The article examines the content and practical implementation of the presumption of innocence in the Ukrainian criminal process as an integral element of the right to a fair trial. It analyzes the international standards for ensuring this principle, particularly in the case law of the European Court of Human Rights, as well as national legislative regulation and judicial practice in Ukraine. In practice, this principle is often violated due to public pressure and political statements, which, in my opinion, requires more rigorous oversight by the judiciary. The article formulates proposals for improving legislative provisions and practical adherence to this principle.*

Keywords*: presumption of innocence, suspect, accused, fair trial, criminal proceedings.*

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ ЗУНР: ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Гордійчук О. О.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті досліджено процес формування та функціонування правоохоронних органів Західноукраїнської Народної Республіки в умовах національного відродження та збройної боротьби 1918–1919 рр. Розкрито особливості організації Державної жандармерії, діяльність повітових і громадських комісарів, а також їхню роль у забезпеченні громадського порядку й захисті прав населення. Проаналізовано ключові проблеми, що перешкоджали реалізації правозахисної функції: військово-політична нестабільність, кадровий дефіцит, суперечливість правового поля, соціально-економічні труднощі та міжетнічні виклики. Наголошено на прагненні уряду ЗУНР дотримуватися демократичних принципів, гарантувати рівність громадян, запобігати дискримінації та забезпечувати правовий захист національних громад, зокрема єврейської. Підкреслено внесок правоохоронних органів у стабілізацію суспільного життя, зміцнення державної влади та формування правової культури в період становлення української державності.

Ключові слова*: ЗУНР, правоохоронні органи, жандармерія, комісари, правопорядок, правозахисна функція, національне відродження, державотворення.*

Створення правоохоронної системи Західноукраїнської Народної Республіки стало одним із ключових викликів державотворчого процесу в умовах збройної боротьби, адміністративної нестабільності та нагальної потреби забезпечити правопорядок на територіях, які раніше перебували під юрисдикцією Австро-Угорщини. Правоохоронні органи ЗУНР формувалися на перехресті двох тенденцій: з одного боку, вони успадковували частину нормативно-правової традиції колишньої імперії, а з іншого – мусили швидко адаптуватися до завдань нової української держави, що проголосила пріоритет національного відродження та гарантування прав громадян [1, с. 32].

У перші тижні після Листопадового чину 1918 року уряд ЗУНР визначив необхідність створення власних інституцій безпеки, які могли б підтримувати порядок, стримувати кримінал, запобігати соціальним конфліктам та забезпечувати стабільність на щойно проголошених українських землях. Основним правоохоронним органом стала Державна жандармерія, що утворювалася на основі досвіду австрійської жандармерії, однак її структура, компетенції та кадровий склад зазнали суттєвої трансформації відповідно до умов українського державотворення [2, с. 118]. Вона виконувала функції охорони громадського порядку, запобігання злочинам, контролю за дотриманням адміністративного законодавства та охорони транспортних шляхів. Жандармерія також виконувала функції слідства у кримінальних справах, що було вимушеною, але закономірною реакцією на нестачу кваліфікованих судових кадрів у період становлення державності.

Важливою складовою правоохоронної системи стали органи місцевого самоврядування, передусім повітові та громадські комісари, які отримали значні управлінські повноваження та відповідали за стабільність і безпеку на своїх територіях. Вони координували діяльність жандармерії, здійснювали контроль за виконанням урядових розпоряджень і реагували на локальні прояви порушень правопорядку. Як зазначають дослідники, саме комісари нерідко ставали ключовими фігурами у забезпеченні правового захисту населення, оскільки мали широкі можливості впливати на вирішення соціальних конфліктів і захисту майнових прав громадян [3, с. 75].

Проблема реалізації правозахисної функції правоохоронних органів ЗУНР була зумовлена комплексом об’єктивних викликів, що постали перед молодою державою в умовах національно-визвольної боротьби. Насамперед мова йшла про політичну та військову нестабільність, адже утворення ЗУНР відбувалося на тлі розпаду Австро-Угорської імперії та

© Гордійчук О. О., 2025

ескалації польсько-українського конфлікту, що істотно обмежувало можливості для створення ефективної та стабільної системи охорони правопорядку. Постійна військова загроза зумовлювала пріоритетність оборонних питань над адміністративно-правовими, а недостатність матеріальних і кадрових ресурсів ускладнювала повноцінне функціонування жандармерії, органів місцевого управління та судових інституцій. До цього додавалися масштабні соціально-економічні труднощі: дефіцит продовольства, високий рівень безробіття, інфляція, переміщення великих груп населення та наплив біженців, що провокувало загострення соціальних конфліктів і зростання кількості правопорушень, на які правоохоронні органи змушені були реагувати в умовах обмежених можливостей.

Попри складність ситуації, уряд ЗУНР прагнув дотримуватися демократичних засад державної політики, проголошуючи рівність усіх громадян перед законом, захист приватної власності та повагу до прав національних спільнот. Одним із ключових завдань було забезпечення міжетнічної стабільності, адже територія Галичини характеризувалася значною етнічною строкатістю. Особливу увагу влада приділяла гарантуванню прав єврейського населення, яке на той час нерідко ставало об'єктом насильства в інших регіонах колишньої імперії. Керівництво ЗУНР не лише декларувало заборону будь-яких форм дискримінації, але й активно залучало представників єврейської громади до адміністративного управління, що сприяло зміцненню довіри між різними групами населення та зменшувало ризики міжетнічних заворушень. Показовим є те, що саме в ЗУНР вдалося уникнути масових антиєврейських погромів, які були характерними для сусідніх територій, що свідчить про реальну, а не декларативну орієнтацію влади на забезпечення прав і свобод людини [4, с. 41].

Водночас правоохоронні органи діяли в умовах дефіциту досвідчених кадрів і суперечливості правового поля: австрійське законодавство потребувало модернізації, а впровадження власних норм затримувалося через нестабільність. Це спричиняло певні труднощі у забезпеченні однаковості застосування права, що, своєю чергою, впливало на ефективність виконання правозахисної функції. Проте навіть за таких умов жандармерія, повітові комісари та військова варта змогли сформувати систему підтримання громадського порядку, яка виконувала не лише каральні, а передусім превентивні та захисні завдання, спрямовані на захист населення від злочинності та зловживань. Таким чином, діяльність правоохоронних органів ЗУНР, попри численні обмеження, стала важливим чинником стабілізації суспільного життя та утвердження демократичних засад державотворення у період національного відродження.

Суттєвим досягненням було прагнення уряду створити незалежну судову систему, яка мала б гарантувати законність діяльності правоохоронних органів і забезпечувати судовий контроль за їхніми діями. Хоча у короткий період існування держави повноцінно реалізувати судову реформу було важко, проте ЗУНР змогла зберегти значну частину австрійських судових норм, водночас наповнивши їх новим змістом – українською мовою судочинства, доступністю судових процедур та підкресленням охорони громадянських свобод [1, с. 35].

Попри обмеженість часу та ресурсів, правоохоронні органи ЗУНР загалом виконали важливу місію: забезпечували внутрішню стабільність, захищали населення від кримінальних загроз, підтримували громадський порядок і сприяли формуванню основ правової культури у суспільстві, що вступало на шлях національного відродження. Їх діяльність, хоча й мала низку об'єктивних труднощів, стала вагомим чинником консолідації української влади та формування традицій державного правопорядку на західноукраїнських землях.

Джерела та література:

1.Ганчак, Р. Західноукраїнська Народна Республіка: утворення, державотворчі процеси, боротьба за незалежність. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 256 с.

2.Стецик, Ю. Державна влада і право в Західноукраїнській Народній Республіці. Тернопіль: Астон, 2009. 312 с.

3.Кравець, М. Адміністрація та правоохоронні органи ЗУНР: структура та функціонування. Івано-Франківськ: ПНУ ім. Стефаника, 2017. 180 с.

4.Литвин, М. Історія ЗУНР. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 302 с.

Hordiichuk O. Law enforcement agencies of the wupr: the problem of implementing the human rights protection function during the period of national revival. *The article examines the formation and functioning of the law enforcement agencies of the Western Ukrainian People's Republic (WUPR) during the period of national revival and armed struggle of 1918–1919. It highlights the organizational features of the State Gendarmerie, the activities of district and community commissioners, and their role in maintaining public order and protecting citizens' rights. The study analyzes the major challenges that hindered the effective implementation of the human rights protection function, including military and political instability, staff shortages, inconsistencies in the legal framework, socio-economic difficulties, and interethnic tensions. Special attention is given to the WUPR government's efforts to maintain democratic principles, ensure equality before the law, prevent discrimination, and guarantee the protection of national communities, particularly the Jewish population. The article emphasizes the contribution of law enforcement institutions to social stabilization, the strengthening of governmental authority, and the development of legal culture during the early stages of Ukrainian state-building.*

***Keywords**: WUPR, law enforcement agencies, gendarmerie, commissioners, public order, human rights protection, national revival, state-building.*

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ІНІЦІАТИВОЮ ОРГАНУ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Горобець Д. Ю.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Досліджено поняття та зміст провадження, що здійснюється за ініціативою органу владних повноважень, а також його нормативно-правові засади. Проаналізовано адміністративні провадження ініційовані органами владних повноважень, як ключовий механізм державного контролю та правозастосування.

***Ключові слова**: адміністративне провадження, орган владних повноважень, Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства, адміністративний суд.*

Основним завданням адміністративного судочинства відповідно до статті 2 Кодексу адміністративного судочинства (далі - КАСУ) є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень[1].

Водночас КАСУ передбачає можливість для самих органів влади звертатися до адміністративного суду з позовом. Важливо розуміти, що й у цьому випадку такі органи повинні дотримуватися вимог частини 2 статті 19 Конституції України, тобто зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України[2]. Іншими словами, право на звернення до суду має бути спеціально надане органу владними актами, зокрема законами, ухваленими парламентом.

Початок адміністративного провадження за ініціативою органу владних повноважень обумовлюється низкою законодавчо визначених підстав, які відображають необхідність захисту публічного інтересу та прав громадян.

Згідно з частиною 5 статті 46 КАСУ, суб'єкти владних повноважень можуть звертатися до адміністративного суду лише у випадках, прямо передбачених законом [1]. Такі позови мають публічно-правовий характер і спрямовані на захист суспільних інтересів, забезпечення законності та виконання державних функцій.

Основними напрямами таких позовів є обмеження або ліквідація об'єднань громадян і політичних організацій, зокрема тимчасова заборона діяльності, ліквідація громадських об'єднань, заборона політичних партій та встановлення обмежень на проведення мирних

© Горобець Д. Ю., 2025

зібрань; обмеження прав і свобод окремих осіб, серед яких затримання іноземців або осіб без громадянства, тимчасове обмеження права громадян на виїзд за межі країни, а також дострокове припинення повноважень народного депутата у разі порушення вимог щодо несумісності; регулювання майнових та податкових відносин, що включає примусове відчуження земельних ділянок або нерухомого майна, зупинення видаткових операцій, стягнення податкових боргів, застосування санкцій та інші заходи щодо забезпечення виконання податкового законодавства; контроль та регулювання окремих сфер діяльності, зокрема державний нагляд у сфері медіа та включення або виключення осіб і організацій із переліків, пов'язаних з тероризмом і міжнародними санкціями; а також інші випадки, прямо передбачені законом. Чітке визначення підстав для початку провадження забезпечує правову визначеність, гарантує, що влада діє в межах наданих повноважень, і зменшує ризик зловживання владою [3, с. 228].

Відповідно до КАСУ, у разі звернення суб'єкта владних повноважень до адміністративного суду встановлюється тримісячний строк для пред'явлення позовної заяви, якщо законом не передбачено інше. Цей строк обчислюється від дня виникнення підстав, які надають суб'єкту владних повноважень право на реалізацію передбачених законом вимог [1].

Одночасно такий обмежений термін створює баланс між інтересами держави та правами фізичних чи юридичних осіб, обмежуючи можливість необґрунтованого втручання органів влади у сферу приватних прав. Це регулювання відповідає принципу верховенства права, забезпечує ефективний доступ до суду та відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, зокрема практиці Європейського суду з прав людини.

Ключовою проблемою проваджень за позовом суб'єкта владних повноважень є фактична нерівність сторін. Орган влади володіє адміністративним ресурсом, доступом до баз даних, штатом юристів та фінансуванням. Приватна особа часто позбавлена таких можливостей. У контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини (право на справедливий суд), принцип "рівності сторін" вимагає, щоб кожній стороні була надана розумна можливість представити свою справу в умовах, які не ставлять її у суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом [4].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у справі Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands наголосив, що суд має бути активним, щоб компенсувати дисбаланс. В українському адміністративному процесі це реалізується через принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі (ч. 4 ст. 9 КАСУ). Навіть якщо суб'єкт владних повноважень є позивачем, суд не має права сліпо покладатися на надані ним докази, а зобов'язаний витребовувати докази, які можуть виправдати відповідача, якщо той не може надати їх самостійно [5].

Адміністративне провадження, ініційоване органами владних, є необхідним інститутом правової держави для захисту публічних інтересів. Його легітимність критично залежить від суворого дотримання Конституції та прямої вказівки в законі, що слугує жорстким запобіжником проти зловживань. Головний виклик провадження - фактична нерівність сторін, що вимагає від адміністративного суду активної ролі гаранта законності. Суд має виходити за межі нейтрального арбітра, застосовуючи принцип офіційного з'ясування всіх обставин, щоб забезпечити не лише формальне, але й фактичне верховенство права для приватної особи. Ефективність цього механізму прямо пропорційна цій активній, неупередженій судовій позиції.

Джерела та література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Адміністративно-судове процесуальне право України: підручник. [Д. В. Лученко, Ю. В. Георгієвський, М. І. Бєлікова та ін.] ; за заг. ред. Д. В. Лученка; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. 2024. 696 с.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Справа "Домбо Беєер Б.В. проти Нідерландів" (Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands) URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57850%22]}

Horobets D. Administrative proceedings at the initiative of a government authority. *The concept and content of proceedings initiated by a government authority, as well as its regulatory and legal principles, are studied. Administrative proceedings initiated by government authorities are analyzed as a key mechanism of state control and law enforcement.*

***Keywords**: administrative proceedings, authority, Constitution of Ukraine, Code of Administrative Procedure, administrative court.*

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Гороть А. М.

Права людини які існують як міжнародні стандарти та закріплені в національних законодавствах і визнанні найвищою соціальною цінністю, дотримання і гарантування яких є невід'ємним обов'язком держави по різному реалізуються в мирний час і у час збройного конфлікту. У мирний час ,держава гарантує непорушність і невід'ємність прав людини. Коли ж виникає збройний конфлікт, то дедалі частіше фіксуються серйозні порушення норм прав людини. Саме тому, щоб забезпечити дотримання цих прав в умовах збройного конфлікту, поряд з міжнародним правом прав людини застосовується міжнародне гуманітарне право яке встановлює правила ведення війни та спрямоване на захист осіб, що не беруть участі в бойових діях, а також забезпечуючи повагу до життя і гідності, заборону тортур, жорстокого поводження, дискримінації та гарантії для жінок, дітей і інших вразливих груп.

***Ключові слова**: зобов'язання, права людини, міжнародні стандарти, міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини.*

Метою даного дослідження Розкрити особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, проаналізувати норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, визначити основні види порушень, що виникають під час воєнних дій, а також окреслити механізми запобігання та притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини проти цивільного населення.

В доктрині міжнародне право, уже неодноразово зазначалося, що права людини є системою міжнародних норм, спрямованих на захист та заохочення прав людини всіх категорій осіб. Ці права, які притаманні всім людям, незалежно від їхньої національності, місця проживання, статі, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, мови чи будь-якої іншої ознаки, є взаємопов'язаними, взаємозалежними та неподільними. Окрім того, міжнародне право прав людини покладає на держави зобов'язання діяти певним чином або утримуватися від певних дій з метою заохочення та захисту прав людини та основних свобод окремих осіб чи груп осіб.

Також, Міжнародне Співтовариство широко визнається той факт, що: «оскільки зобов'язання в галузі прав людини випливають із визнання невід'ємних прав усіх людей і ці права не можна обмежувати ні в мирний час, ні під час війни, то міжнародне право прав людини продовжує застосовуватися і в ситуаціях збройного конфлікту [4].

В умовах сьогодення, коли інтенсивність воєн, зростання кількості недержавних збройних груп, гібридний характер конфліктів та цілеспрямовані атаки на цивільних створюють більш жорстокішими і призводять до великих руйнувань, виникають нові труднощі для міжнародної системи захисту прав людини. Оскільки, все частіше трапляються в умовах збройних конфліктів серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного та прав людини. Такі порушення нерідко набувають характеру найтяжчих міжнародних злочинів: геноциду,

© Гороть А. М., 2025

воєнних злочинів та злочинів проти людяності. У період активних бойових дій саме цивільне населення стає найбільш вразливою категорією, а забезпечення його захисту потребує чіткого дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини. Саме тому, протягом багатьох років експерти приділяли велику увагу розробці інструментів, спрямованих на полегшення людських страждань під час війни та конфліктів. Незважаючи на різну сферу застосування міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, вони взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну.

Окрім того з моменту заснування ООН і «формування міжнародних стандартів прав людини» усталилася загальновизнана практика, згідно з якою міжнародне право прав людини продовжує діяти й під час збройних конфліктів, адже його норми ґрунтуються на визнанні невід'ємних прав кожної людини, що можуть порушуватися як у мирний період, так і під час війни. Жоден із міжнародних договорів у сфері прав людини не містить положень про припинення їхньої чинності у воєнних умовах. Тому міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини розглядаються як взаємодоповнювальні системи норм, що створюють сукупність зобов'язань держав у період збройних конфліктів. Обидві галузі спрямовані на захист людини та ґрунтуються на принципах поваги до життя, гідності й добробуту, а їхні положення закріплені в міжнародних договорах і підтримуються нормами міжнародного звичаєвого права.[6] Окрім того, воєнні конфлікти створюють серйозні загрози для забезпечення основних прав людини, таких як право на життя, свободу, безпеку та власність.

Не дивлячись на те, що ці дві системи існують як взаємодоповнювальні, між ними існує істотна відмінність, яка полягає в тому, що захист, який забезпечується міжнародним гуманітарним існує виключно у ситуаціях збройного конфлікту міжнародного чи неміжнародного характеру. Воно складається з положень, що надають захист особам, які не беруть (або більше не беруть) участь у збройному конфлікті та норм, що регулюють ведення бойових дій. Відступи від зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом не можливі. В свою чергу, міжнародне право прав людини застосовується як у мирний, так і у воєнний час. Захист, який надається міжнародним правом прав людини загалом має індивідуальний характер та спрямований на окремих індивідів з метою уберегти їх від посягань держави, в межах юрисдикції або під контролем якої вони перебувають. [1, с. 279]

Разом з тим, погоджуючись з думками дослідників, можемо стверджувати, що міжнародне гуманітарне право і міжнародне право прав людини спрямоване на захист усіх осіб та засноване на принципах шанобливого ставлення до життя, добробуту та людської гідності кожного [7].

На користь того, що міжнародне право захисту прав людини діє у період збройного конфлікту свідчать і рішення Міжнародного Суду, які Статут Суду визнає одним із додаткових засобів визначення норм права, в яких все частіше згадуються про зобов'язання держав поважати права людини у ситуаціях збройного конфлікту. Ці рішення вносять додаткову ясність у такі питання, як безперервне застосування норм міжнародного права людини у ситуаціях збройного конфлікту [5].

Окрім того, найважливішими завданнями Організації Об'єднаних Націй є підтримка миру та запобігання збройним конфліктам. Як передбачає пункт 3 статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочення та розвиток поваги до прав людини та основних свобод для всіх без будь-якої дискримінації є однією з основоположних цілей Організації. У зв'язку з цим Організація Об'єднаних Націй накопичила багатий досвід у використанні як міжнародного права прав людини, так і міжнародного гуманітарного права для захисту людей у період збройних конфліктів. На її думку, прийняття важливих міжнародних документів про права людини, таких як Загальна декларація прав людини та міжнародні договори про права людини, сприяло утвердженню ідеї про те, що кожен має користуватися правами людини, чи то в мирний час, чи під час збройного конфлікту. [3]

Ще одним аргументом щодо зобов'язання держав дотримуватися прав людини в умовах збройного конфлікту є низка резолюцій, які Генеральна Асамблея ухвалила в 1970 році, в яких вона підтвердила необхідність забезпечення всебічної поваги до прав людини у збройних конфліктах. Зокрема, у резолюції 2675 (XXV) Генеральна Асамблея заявила, що

«основні права людини у тому вигляді, як вони визнані у міжнародному праві та викладені у міжнародних документах, продовжують повністю застосовуватися у ситуаціях збройного конфлікту» [10]. Дана резолюція робить акцент на тому, що житлові будівлі, біженці, шпитальні зони та інші споруди, які використовуються цивільним населенням, не повинні бути об'єктом військових операцій. Цивільні особи не повинні бути об'єктом репресалій, примусового переміщення чи інших посягань на їхню недоторканність.

Також, у Декларації тисячоліття глави держав та урядів заявили про рішучість: «забезпечити дотримання державами-учасницями […] норм міжнародного гуманітарного права та права в галузі прав людини та закликати всі держави розглянути можливість підписання та ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду» [11].

У Підсумковому документі Світового саміту 2005 року держави члени ясно визнали, що: «міжнародне співтовариство, діючи через Організацію

Об'єднаних Націй, зобов'язане також використовувати відповідні дипломатичні, гуманітарні та інші мирні засоби відповідно до глав VI і VIII Статуту для того, щоб сприяти захисту населення від, військових злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності. У цьому зв'язку держави готові вжити колективних дій своєчасним і рішучим чином, через Раду Безпеки, відповідно до Статуту, у тому числі на підставі глави VII, з урахуванням конкретних обставин та у співпраці з відповідними організаціями, у разі потреби, якщо мирні засоби виявляться недостатніми, а національні органи влади явно виявляться не в змозі захистити своє населення від геноциду, військових злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності» (пункт 139) [2].

Рада Безпеки в своїх резолюціях неодноразово вимагав від сторін збройного конфлікту виконувати зобов'язання у галузі прав людини та гуманітарного права та відзначала: «що істотні та невід'ємні права людини повинні поважатися навіть у ході мінливостей війни» [9].

Заслуговує на увагу резолюція 1674 (2006) Рада Безпеки визнала, що розвиток, мир і безпека та права людини взаємопов'язані та взаємно зміцнюють один одного, і зазначив, що: «вчинення систематичних та широкомасштабних порушень міжнародного гуманітарного права та норм у галузі прав людини в умовах збройного конфлікту може становити загрозу міжнародному миру та безпеці». В резолюції 1894 (2009) зазначається, що : «навмисний напад на цивільне населення як таке та на інших осіб, які перебувають під захистом, та вчинення систематичних та широкомасштабних порушень застосовних норм міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів у галузі прав людини у умовах збройного конфлікту можуть становити загрозу міжнародному миру та безпеці». Схожі норми на користь того. Що держави зобов'язані дотримуватися прав людини і в умовах збройних конфліктів містяться і в інших міжнародних договорах та резолюціях міжнародних організацій [8].

Отже, міжнародні зобов'язання щодо захисту прав людини в умовах збройних конфліктів становлять комплекс взаємодоповнювальних норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Збройні конфлікти створюють серйозні загрози для основоположних прав людини - права на життя, гідність, свободу, безпеку, а також для прав жінок, дітей та інших вразливих груп. І тому, у таких умовах обов'язок держав поважати та гарантувати права людини неповинен припинятися, у зв'язку з цим, міжнародне право чітко наголошує, що його норми діють і під час війни, а відступи від фундаментальних прав є неприпустимими.

Щодо особливості міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, то в умовах збройних конфліктів вона полягає в комплексному, взаємодоповнювальному характері норм обох систем, та визнанні абсолютної цінності людського життя і гідності навіть у найскладніших умовах війни. Саме, ефективне застосування норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. є ключовою передумовою захисту цивільного населення, запобігання масштабним порушенням та забезпечення невідворотності відповідальності за міжнародні злочини.

Джерела та література:

1.Бак В. І., Мєдвєдєва М. С. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 2(15). С. 277–283.URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/213/213. (дата звернення: 17.11.2025).

2.Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року : Резолюція A/RES/60/1 від 24 жовтня 2005 р.

URL: http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN021756.pdf (дата звернення: 10.11.2025).

3.Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй : міжнародний документ від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text. (дата звернення: 10.11.2025).

4.Fleck D. The Handbook of International Humanitarian Law. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2008. 770 p.

5.Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 1996. International Court of Justice. URL: https://www.icj-cij.org/en/case/95. (дата звернення: 17.11.2025).

6.Panagiotis Kontakos. The Right to Life in Armed Conflict. 2020. URL: https://thesafiablog.com/2020/04/30/the-right-to-life-in-armed-conflict/ (дата звернення: 20.11.2025).

7.Prosecutor v. Anto Furundžija (IT-95-17/1) . International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. URL: https://www.icty.org/en/case/furundzija. (дата звернення: 20. 11.2025).

8.Resolution 1894 (2009) / adopted by the Security Council at its 6216th meeting on 11 November 2009.URL: https://digitallibrary.un.org/record/671118?v=pdf. (дата звернення: 20.11.2025).

9.Resolution of the UN General Assembly № 237.Official site of the United Nations. URL: https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F70%2F237&Language=E. (дата звернення: 20. 11.2025).

10. Resolution of the UN General Assembly № 2597. Official site of the United Nations. URL:http://unscr.com/en/resolutions/2597. (дата звернення: 20. 11.2025).

11. Resolution of the UN General Assembly № 55/2 . Official site of the United Nations. URL:https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf. (дата звернення: 20. 11.2025).

Horot A. Features of international obligations to protect human rights in armed conflicts. *Human rights, which exist as international standards and are enshrined in national legislation and recognized as the highest social value, the observance and guarantee of which is an inalienable duty of the state, are implemented differently in peacetime and in times of armed conflict. In peacetime, the state guarantees the inviolability and inalienability of human rights. When armed conflict arises, serious violations of human rights are increasingly recorded. That is why, in order to ensure respect for these rights in armed conflict, along with international human rights law, international humanitarian law is applied, which establishes the rules of warfare and aims to protect persons not participating in hostilities, as well as ensuring respect for life and dignity, the prohibition of torture, cruel treatment, discrimination, and guarantees for women, children, and other vulnerable groups.*

Keywords*: obligations, human rights, international standards, international humanitarian law, international human rights law.*

СПРОЩЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Грабовецький Р. О.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Досліджено правову природу спрощених проваджень як чинника системного оновлення адміністративного судочинства та приведення його у відповідність до європейських стандартів захисту прав і свобод людини і громадян у публічно-правових відносинах.

Ключові слова*: спрощене провадження, адміністративне судочинство, Комітетом міністрів Ради Європи, загальне провадження, письмове провадження, електронне провадження.*

В сьогоднішніх умовах побудови в Україні правової, демократичної держави, інститут адміністративного провадження в особі уповноважених органів як судової, так і виконавчої влади покликаний забезпечити виконання одного із найважливіших завдань держави – гарантувати можливість належної реалізації прав та законних інтересів особи і громадянина, здійснювати їх захист.

Як зазначає Джафарова М. В, адміністративне провадження це нормативно врегульований порядок здійснення процесуальних дій з вирішення конкретних індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета або як адміністративну процесуальну діяльність (сукупність процесуальних дій) компетентного суб'єкта, що здійснюється у межах конкретної адміністративної справи для її вирішення [1].

Адміністративне провадження можна визначити як нормативно встановлена, послідовна система (порядок) процесуальних дій уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, що здійснюються в межах конкретної індивідуальної адміністративної справи спільного предмета правового регулювання, спрямована на її об'єктивне, повне та своєчасне вирішення шляхом прийняття юридично значущого індивідуального адміністративного акта (рішення) та забезпечення його виконання задля реалізації публічних інтересів або захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб[2].

Враховуючи науковий підхід, висловлений В. Б. Авер'яновим, можна встановити, що всі провадження за формою їх здійснення можна поділити на такі групи: а) адміністративні провадження у сфері державного управління; б) провадження з адміністративного судочинства; в) адміністративно-юрисдикційні провадження [3, с. 254].

Враховуючи даний поділ, ми хочемо приділити (особливу) увагу спрощеним провадженнях в адміністративному судочинстві України.

Передусім слід зазначити, що спрощення судового провадження рекомендовано Комітетом міністрів Ради Європи ще в 1981 р. і спрямовано на удосконалення судової системи, спрощення доступу до правосуддя і передбачає спеціальні правила для прискорення розгляду справ, пов’язаних із безспірним правом [4]. Правила розгляду справи у порядку спрощеного провадження, що встановлені в національному законодавстві, мають відповідати стандартам здійснення справедливого та ефективного правосуддя і забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян. Застосування такої форми обумовлено простотою справи, що ґрунтується на документально підтверджених, неоспорюваних (безспірних) вимогах позивача, яких відповідач не зможе заперечити. У такому разі скорочений порядок розгляду справи сприяє оперативності та ефективності судового розгляду, прискоренню розгляду процесуальній економії, підвищує ефективність правового захисту, надає змогу розвантажити суди.

Питання формулювання категорії «спрощене провадження» виникло у ході реформи у сфері правосуддя у зв’язку із впровадженням ідеї максимальної можливої уніфікації різних видів судочинства. Специфічною процесуальною формою спрощення адміністративного судочинства можна було вважати скорочене провадження, передбачене ст. 183-2 КАС України, проте, за своєю сутністю й інші відокремлені провадження і процедури адміністративного

© Грабовецький Р. О., 2025

судочинства відповідають розумінню більш простого (спрощеного) розгляду і вирішення справи[5].

Крім того, в інших судових процесах, передусім цивільному і господарському, категорія «спрощене провадження» також не визначено нормативно, хоча у дійсності існує під іншими назвами, а саме «наказне провадження», «окреме провадження», «провадження у справах, пов'язаних з банкрутством». Кожне із названих проваджень є результатом раціоналізації судочинства, головною метою якого є спрощення розгляду і вирішення справ[6, с. 74].

Аналізуючи конструкцію поняття «спрощення провадження», можна підтримати висновок С. О. Короєд, яка наголошує на необхідності розмежування спрощення процесу як прагнення законодавця (а також вчених, практиків, які вносять певні пропозиції) і як результат – нормативне закріплення спрощеного провадження [7, с. 331].

Так, відповідно до статті 12 КАСУ - адміністративне судочинство здійснюється у порядку позовного провадження (загального або спрощеного). Спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні[5].

Аналогічний підхід можна побачити і в позиціях Європейської комісії та Ради Європи за ефективність правосуддя, яка розмежовує спрощення і прискорення судового процесу. Спрощені провадження розраховані на розгляд простих або безспірних справ і визначаються як менш формалізовані провадження. Вони є менш витратними, а процес ухвалення рішення щодо них – коротшим [8].

Ознаками спрощеного провадження в адміністративному судочинстві є: завершеність процесуального циклу в межах певної судової інстанції; скорочення кількості процесуальних дій або системна зміна способу їх вчинення; звуження процесуальних можливостей суду й учасників процесу; обмеженість застосування щодо визначеного кола справ. Загальне скорочення часу розгляду і вирішення справи адміністративної юрисдикції є наслідком оптимізації процесуальної форми, і не має самостійного значення як ознаки спрощеного провадження.

Спрощені провадження в адміністративному судочинстві розподіляються за змістом справи на дві групи: а) спрощене позовне провадження – форма розгляду типових публічно-правових спорів, які характеризуються незначною складністю, не обтяжені розширеним складом учасників і потребують швидкого вирішення; б) особливе (непозовне) провадження – форма розгляду і вирішення безспірних справ адміністративної юрисдикції, метою яких є встановлення фактів, що є підставою вжиття примусових заходів суб'єктом владних повноважень, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав громадян.

За способом участі в адміністративному процесі осіб, зацікавлених у результаті справи, виокремлюються: а) загальне провадження – форма розгляду і вирішення справи з особистою участю осіб, зацікавлених у результаті справи; б) письмове провадження – форма розгляду і вирішення справ без особистої участі за наявними у справі матеріалами; в) електронне судочинство – форма розгляду і вирішення справ з використанням електронного документообігу, в якій особиста участь у процесі забезпечується засобами відео-конференц зв'язку.

Таким чином, класифікацію спрощених проваджень в адміністративному судочинстві доцільно проводити за такими критеріями: 1) зміст справи: а) провадження у справах позовного провадження; б) провадження у справах особливого (непозовного) провадження; 2) спосіб участі в адміністративному процесі: а) загальне провадження; б) письмове провадження; в) електронне провадження[6, с. 124].

Підстави розгляду справи у формі спрощеного провадження передбачають поєднання двох аспектів: нормативного і процесуального. Нормативною підставою розгляду справи у спрощеному провадженні є пряме визначення КАС України спрощеного провадження як єдино можливої або базової форми розгляду конкретної справи. Процесуальною підставою є рішення суду про відкриття провадження у справі із застосуванням спрощеної процесуальної форми.

Згідно з міжнародними актами, метою скороченого (спрощеного) провадження є полегшення доступу невладних суб'єктів (приватних осіб) до суду шляхом спрощення, скорочення та здешевлення вирішення спорів у випадках, пов'язаних із безспірним правом.

Отже, по суті спрощене провадження передбачає спрощення судового розгляду справи, яка: по-перше, ґрунтується на безспірних фактах і, по-друге, застосовується з метою ефективного захисту порушених прав невладного суб'єкта.

Джерела та література:

1. Щодо питання розуміння адміністративного провадження як частини адміністративного процесу. Джафарова М. В. Харківський національний університет внутрішніх справ URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d76f726-9d62-4262-b0a7-264fcfada266/content

2. Провадження та стадії адміністративного процесу. URL: https://studies.in.ua/ua/administrativnyy-process-seminary/2122-provadzhennya-ta-stadyi-admnstrativnogo-procesu.html

3. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина. Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К,: Видавництво «Юридична думка». 2004. 584 с.

4. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_81_7_1981_05_14.pdf

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

6. Завальнюк І. В. Спрощене провадження в адміністративному судочинстві України: дис. канд. юрид. наук. Одеса. Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. 220 с.

7. Короєд С. О. Спрощення судових процедур як окремий напрям оптимізації цивільного процесу України. Держава і право. Серія Юридичні і політичні науки, 2012. Вип. 57. С. 328-332.

8. Ткачук О. Спрощене провадження: правова природа, ознаки, процедура. URL: http://zib.com.ua/ua/print/129257-sproschene_provadzhennya_pravova_priroda_oznaki_procedura.html

Hrabovetskyi R. Simplified proceedings in administrative judiciary of Ukraine. *The legal nature of simplified proceedings as a factor in the systemic reform of administrative justice and its alignment with European standards for the protection of human and civil rights and freedoms in public-law relations has been examined.*

***Keywords**: simplified proceedings, administrative proceedings, Committee of Ministers of the Council of Europe, general proceedings, written proceedings, electronic proceedings.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ АДВОКАТУРИ В ПЕРІОД ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дахновська В. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті комплексно досліджено трансформацію адвокатури в умовах функціонування тоталітарних режимів XX століття. Розкрито механізми підпорядкування адвокатури державному контролю, форми обмеження професійної автономії та засоби репресивного впливу на адвокатів. Окрему увагу приділено значенню адвокатури у період посттоталітарних трансформацій та відновленні демократичних інститутів.

***Ключові слова**: адвокатура, тоталітаризм, політичний контроль, права людини, репресії, правова система, професійна автономія.*

© Дахновська В. В., 2025

Адвокатура є одним із базових інститутів правової держави. Її незалежність визначає рівень реальності прав і свобод людини. Там, де адвокатура функціонує автономно, громадяни мають механізм захисту від зловживань державної влади. Однак тоталітарні системи мають протилежні цілі — повний контроль над суспільством і придушення будь-яких можливостей опору. Тому адвокатура в таких умовах зазнає радикальних змін, спрямованих на її підпорядкування державному апарату.

Тема трансформації адвокатури в умовах тоталітаризму є актуальною, оскільки досвід XX століття дозволяє зрозуміти, які загрози виникають для суспільства при ослабленні незалежності правозахисних інституцій. Також ця тема є важливою в контексті сучасних викликів, оскільки авторитарні тенденції в різних частинах світу знову ставлять під питання стабільність правових систем [1].

У більшості тоталітарних режимів першим кроком після приходу до влади стає ліквідація незалежних інститутів. Адвокатура — одна з найважливіших цілей. Це пояснюється тим, що адвокати мають доступ до інформації, можуть взаємодіяти з переслідуваними особами, оскаржувати незаконні дії держави та розголошувати факти катувань або інших порушень.

Досвід функціонування адвокатури в умовах тоталітарних режимів має винятково важливе значення для сучасних правових систем, адже він виступає нагадуванням про те, наскільки крихкими можуть бути інститути правосуддя без належних гарантій незалежності та демократичного контролю. Одним із ключових уроків є усвідомлення того, як легко правова система може трансформуватися на інструмент політичного примусу, якщо суди, адвокатура та слідчі органи перебувають під впливом однієї політичної сили. Тоталітарний досвід демонструє, що без розподілу влад, без реального механізму стримувань і противаг адвокатура втрачає здатність виконувати функцію захисту прав людини, незалежно від рівня професійної підготовки чи особистої моральності окремих адвокатів [4].

Сучасні реформи адвокатури базуються на розумінні того, що правозахисні механізми потребують постійного захисту. Знання історичного минулого формує особливу чутливість до ризиків централізації влади, політичного тиску на правників та маніпуляцій правом у суспільно небезпечних цілях. Нинішня практика правосуддя спрямована на те, щоб не допустити повторення ситуацій, за яких адвокатура перетворюється на декоративну або каральну інституцію. Це усвідомлення стимулює розвиток етичних стандартів, посилення ролі адвокатського самоврядування, розширення міжнародної співпраці та запровадження чітких гарантій незалежності кожного адвоката.

Трансформація адвокатури в посттоталітарний період відіграє ключову роль у формуванні правової держави та забезпеченні реального, а не формального захисту прав людини. Після падіння тоталітарних режимів адвокатура опинилася перед необхідністю не лише відновити свою інституційну незалежність, але й вибудувати нову систему професійних стандартів, етики та відповідальності. У кризові моменти державного розвитку саме адвокатура стає тією ланкою, яка формує місток між людиною та державою, допомагаючи громадянам відстояти свої права і запобігти повторенню зловживань, характерних для диктаторських систем.

Аналіз трансформації адвокатури в умовах посттоталітарного розвитку та її впливу на забезпечення прав людини дозволяє зробити низку узагальнюючих висновків, що мають як теоретичне, так і практичне значення. Насамперед, досвід функціонування адвокатури під час тоталітарних режимів демонструє, наскільки легко правова система може втратити здатність виконувати свою захисну функцію, якщо основні інститути – суд, прокуратура, адвокатура – будуть підпорядковані політичним інтересам влади. У таких умовах адвокатура перестає бути гарантом справедливості і перетворюється на допоміжний елемент репресивної системи, що підтверджують історичні приклади СРСР, нацистської Німеччини та інших тоталітарних держав [2].

Період посттоталітарної трансформації стає вирішальним етапом у відновленні незалежності адвокатури та створенні нової моделі правозахисної діяльності. Важливими аспектами цього процесу є розвиток інститутів самоврядування, повернення етичних і професійних стандартів, інтеграція міжнародних норм і практик у національне законодавство та зміна суспільного ставлення до адвокатури. Ці зміни закладають підґрунтя для формування адвокатури, здатної протистояти тиску влади та забезпечувати реальний захист прав людини, незалежно від політичних обставин [3].

Важливою складовою висновків є усвідомлення того, що тоталітарний досвід не є лише спадщиною минулого, а дієвим застереженням для сучасності. Він нагадує про небезпеку концентрації влади, політизації правосуддя та нехтування правами людини. Держава, яка прагне побудувати стійку демократію, повинна забезпечити адвокатурі не лише формальну, але й реальну незалежність, а також створити умови, за яких професійний захист буде доступним для кожного громадянина.

Таким чином, трансформація адвокатури після падіння тоталітарних режимів є фундаментальним елементом загального процесу встановлення демократичної правової держави. Вона спрямована на відновлення довіри суспільства до правових інститутів, зміцнення гарантій прав людини та формування нової правової культури, що ґрунтується на гуманізмі, відповідальності та незалежності правозахисної діяльності. У результаті адвокатура стає не лише учасником, а й рушієм демократичних перетворень, забезпечуючи стабільність, справедливість і захист людської гідності в сучасному суспільстві.

Джерела та література:

1. Сніжко М. Захист прав людини в умовах тоталітаризму. — К.: Право, 2018. URL: https://pd.onu.edu.ua/article/view/287983

2. N. Nikitina. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в умовах конституційних трансформацій. — 2024. URL: https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/477

3. Шершель О. Обмеження прав людини в інтересах держави в тоталітарних державах: філософсько-правовий аналіз. — 2024. URL: https://ccu.gov.ua/library/obmezhennya-prav-lyudyny-v-interesah-derzhavy-v-totalitarnyh-derzhavah-yak-vyyav

4. Шевченко Н., Алябов Ю. Реалізація прав людини та їх захист в умовах трансформаційних процесів в Україні. — 2024. URL: https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/412

Dakhnovska V. Transformation of the lawyer in the period of totalitarian regime and its role in preserving human rights. *The article comprehensively examines the transformation of the legal profession in the conditions of the functioning of totalitarian regimes of the 20th century. The mechanisms of subordination of the legal profession to state control, forms of restriction of professional autonomy and means of repressive influence on lawyers are revealed. Special attention is paid to the importance of the legal profession in the period of post-totalitarian transformations and the restoration of democratic institutions.*

***Keywords**: legal profession, totalitarianism, political control, human rights, repression, legal system, professional autonomy.*

ПРИНЦИП «NON BIS IN IDEM» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ, ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Дацюк В. О.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У даній статті проаналізовано принцип «non bis in idem» як один з ключових гарантій верховенства права та справедливого судочинства. Розглянуто його нормативне закріплення у міжнародному та національному праві, а також особливості застосування у практиці ЄСПЛ та Верховного Суду. Акцент зроблено на проблемі повторного притягнення до кримінальної відповідальності, співвідношенні з інститутом множинності злочинів та конкуренції норм, а також на доктринальних підходах і порівнянні з іншими правовими системами.

***Ключові слова:** правова система України, верховенство права, євроінтеграція, «non bis in idem», кодифікація, права людини, практика суду, повторне притягнення, ЄСПЛ, Верховний Суд.*

© Дацюк В. О., 2025

Актуальність теми дослідження. Принцип заборони подвійного притягнення до кримінальної відповідальності «non bis in idem» є фундаментальною гарантією прав людини та стабільності правового порядку. В умовах реформування українського законодавства та гармонізації його з правом Європейського Союзу цей принцип набуває особливого значення. Згідно практики ЄСПЛ, навіть різні кваліфікації одного й того ж діяння можуть становити порушення «non bis in idem», якщо вони ґрунтуються на ідентичних фактах. Для України це питання є особливо актуальним у контексті забезпечення правової визначеності та довіри до судової системи.

Виклад основного матеріалу. Принцип «non bis in idem» («не двічі за одне й теж») є однією з найважливіших гарантій у кримінальному праві, що забезпечує остаточність вироку та захист особи від повторного притягнення до кримінальної відповідальності. Його історичні витоки сягають римського права, де існувала заборона повторного притягнення до відповідальності за один і той же делікт. У середньовічних правових системах ця ідея трансформувалася у правило, що остаточне рішення суду має силу res judicata і не може бути переглянуте без виняткових підстав.

Слід зазначити, що принцип «non bis in idem» закріплено у ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: нікого не може бути вдруге притягнено до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави [1].

Імплементація в українське законодавство міститься, зокрема, у ст. 19 Кримінального процесуального кодексу України, яка імперативно закріплює норму про те, що ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили. Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили [2].

У доктрині кримінального права принцип «non bis in idem» розглядається як елемент матеріальної справедливості та процесуальної економії. Він гарантує, що особа не буде двічі покарана за один і той самий злочин, а також запобігає повторному судовому розгляду і витрат ресурсів правосуддя. Науковці підкреслюють, що цей принцип має як індивідуальний вимір (захист прав особи), так і системний (ефективність правової системи).

Європейський суд з прав людини у справі Zolotukhin v. Russia (2009) наголосив, що вирішальними є факти, конкретні дії, їхні часові та просторові характеристики, наслідки та потерпілі. Якщо два провадження стосуються одного й того самого набору фактів, повторне переслідування є порушенням принципу, навіть якщо правопорушення кваліфіковані за різними статтями кримінального закону [1].

Водночас у справі A and B v. Norway (2016) Велика палата ЄСПЛ визначила виняток, що полягає у наступному: подвійність не порушує Конвенцію, якщо провадження утворюють «єдине ціле» та вони тісно пов'язані за метою, предметом і часом. Це означає, що кримінальне переслідування може співіснувати з іншими процедурами, якщо вони координовані, взаємодоповнювані та не створюють для особи подвійного тягаря [1].

У практиці Верховного Суду принцип «non bis in idem» застосовується у справах, де виникає питання про можливість повторного притягнення після набранням законної сили вироку суду. Так, у постанові Касаційного кримінального суду у справі № 493/1096/15-к від 02 жовтня 2018 року було наголошено, що повторне відкриття кримінального провадження за ті самі факти є неприпустимим, навіть якщо змінилася правова кваліфікація діяння. Подібна позиція простежується й у постанові Верховного Суду у справі № 761/4625/17 від 15 травня 2019 року, де Суд зазначив, що повторне пред'явлення обвинувачення за ті самі факти, навіть під іншою статтею Кримінального кодексу, суперечить принципу non bis in idem [3].

Окремо слід розглянути співвідношення цього принципу з інститутом перегляду вироків. Кримінальне процесуальне законодавство допускає перегляд остаточних рішень у випадку нововиявлених обставин або істотних порушень процесу. Проте, вказане не є новим притягненням до відповідальності, а лише продовженням того ж процесуального розгляду справи і визначення остаточного покарання згідно норм КПК України. Таким чином, перегляд

вироку не порушує вказаний принцип, адже він не створює для особи нового тягаря, а лише виправляє помилки правосуддя [2].

Цікавим є порівняння із зарубіжними правовими системами. До прикладу, у США принцип «double jeopardy» закріплений у П'ятій поправці до Конституції і означає заборону повторного переслідування за той самий злочин після виправдання чи засудження. У країнах континентальної Європи (наприклад, у Німеччині та Франції) принцип «non bis in idem» також закріплений у кримінально-процесуальних кодексах і тісно пов'язаний із доктриною res judicata [4]. Це свідчить про універсальність принципу, який є спільним надбанням різних правових систем.

Слід зауважити, що у справах про дорожньо-транспортні пригоди Верховний Суд неодноразово зазначав, що адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху не виключає кримінальної відповідальності за спричинення тілесних ушкоджень, оскільки йдеться про різні аспекти суспільно небезпечної поведінки [3].

Таким чином, застосування принципу «non bis in idem» вимагає від судів ретельного аналізу фактичних обставин справи, оцінки характеру санкцій та визначення, чи є провадження достатньо пов'язаними між собою. Вказане не лише є гарантією прав людини, а й інструментом забезпечення довіри до правосуддя. Зокрема, імплементація та правильність застосування вказаного принципу є показником відповідності стандартам верховенства права та захисту прав людини [1;3].

Висновки. Принцип «non bis in idem» в українському законодавстві є фундаментальною гарантією верховенства права, яка забезпечує стабільність правової системи та довіру суспільства до правосуддя. Його сутність полягає у тому, що остаточне рішення суду має силу «res judicata» і не може бути поставлене під сумнів без виняткових підстав. Це положення утверджує правову визначеність, захищає особу від повторного переслідування та формує бачення справедливості у суспільстві.

Застосування вказаного принципу має багатовимірне значення. По-перше, він гарантує матеріальну справедливість, адже особа не може бути двічі притягнена до кримінальної відповідальності за одне і те ж діяння. По-друге, він забезпечує процесуальну економію, запобігаючи повторному розгляду проваджень та зайвому навантаженню на судову систему. По-третє, він утверджує гуманістичний характер кримінального права, захищаючи особу від психологічного та соціального тиску, пов'язаного з повторним притягненням.

Важливим є також співвідношення принципу «non bis in idem» із інститутом множинності злочинів та конкуренції норм. Якщо особа вчинила кілька різних діянь, кожне з яких утворює окремий склад злочину, то притягнення за кожне з них не порушує принципу. Проте, якщо ж йдеться про одне діяння, яке може бути кваліфіковане за кількома статтями, то після винесення вироку повторне переслідування за ті самі факти є неприпустимим. Вказане вимагає від судів високої точності у кваліфікації злочинів та обґрунтованості вироків.

Отже, принцип «non bis in idem» в українському законодавстві є не лише забороною притягнення «двічі за одне» правопорушення, а й комплексною гарантією правової визначеності, справедливості та гуманізму. Правильне застосування є запорукою довіри до правосуддя, стабільності правового порядку та відповідності України європейським стандартам верховенства права.

Джерела та література:

1. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (укр/рос): Протокол Ради Європи від 22.11.1984 № 7 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text (дата звернення: 11.12.2025).

- Case of Zolotukhin v. Russia The European Court of Human Rights від 10 лютого 2009 року у справі № 14939/03;

- Case of A and B v. Norway The European Court of Human Rights від 15 листопада 2016 року у справі №24130/11, 29758/11).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 493/1096/15-к від 02 жовтня 2018 року та постанова у справі № 761/4625/17 від 15 травня 2019 року.

4. Конституція Сполучених Штатів Америки. Поправка V : від 15 грудня 1791 року.

5. Ткаченко В. Принцип ne bis in idem у кримінальному праві: проблеми конкуренції норм. Вісник кримінального права. 2020. № 2. Ст. 33–41.

Datsyuk V. The Principle of non bis in idem in the Legislation of Ukraine, the Practice of the Supreme Court, and the European Court of Human Rights. *This article analyzes the principle of non bis in idem as one of the key guarantees of the rule of law and fair trial. Its normative consolidation in international and national law is examined, as well as the peculiarities of its application in the practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Ukraine. Special attention is paid to the problem of repeated criminal prosecution, the correlation with the institution of plurality of crimes and the competition of legal norms, as well as doctrinal approaches and comparative perspectives with other legal systems.*

***Keywords**: legal system of Ukraine, rule of law, European integration, non bis in idem, codification, human rights, judicial practice, repeated prosecution, ECHR, Supreme Court.*

КІБЕРБУЛІНГ ЯК ФОРМА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дейнека С. П.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Висвітлено проблему кібербулінгу як форми насильства, що здійснюється за допомогою цифрових технологій і загрожує психічному здоров'ю та гідності людини. Описано основні типи кібербулінгу, його особливості та наслідки, а також порушення прав людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними документами. Окреслено роль закладів освіти у виявленні та реагуванні на такі випадки відповідно до чинних нормативних актів. Підкреслюється важливість комплексної взаємодії держави, школи, батьків і фахівців, а також розвитку цифрової грамотності для ефективної протидії кібернасильству.

***Ключові слова:** кібербулінг, права людини, гідність, цифрове насильство, психічне здоров'я.*

Кібербулінг — це різновид булінгу із застосуванням засобів електронних комунікацій (соціальні мережі, форуми, чати тощо), який передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити дитину. ЮНІСЕФ поняття «кібербулінг» визначає як булінг із застосуванням цифрових технологій [1]. Вотс Л., Вагнер Дж. виділяють 7 типів кібербулінгу: флеймінг (flaming), онлайн харасмент (online harassment), кіберпереслідування (cyberstalking), наклеп (denigration), маскарадинг (masquerading), ошуканство та аутинг (trickery and outing) та виключення (exclusion) [2]. Особливістю кібербулінгу є те, що він може здійснюватися як лише в онлайн-середовищі, так і відбуватися частково офлайн (наприклад, розміщення фото та відео бійок, знущань, цькувань в інтернеті). Поєднання фізичного та психологічного насильства створює загрозу фізичному, психічному здоров'ю і навіть життю дітей. Технологічні засоби комунікації стали новітньою зброєю для сучасних дітей і суспільства загалом. Іноді кібербулінг може мати більш негативні наслідки, ніж реальне насильство, тому що у віртуального світу немає кордонів – ні просторових, ні часових [3, с. 169].

Булінг порушує базове право кожної людини на гідність, гарантоване Конституцією України. Так, відповідно до ст. 21 усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [4]. Окрім того, кібербулінг завдає шкоди не тільки фізичному та психічному здоров'ю жертви, але й її гідності. Гідність – це внутрішнє усвідомлення людиною власної цінності, непорушності та самоповаги, а також визнання цієї

© Дейнека С. П., 2025

цінності іншими людьми та суспільством. Це поняття охоплює як особисті переконання і моральні орієнтири, так і зовнішнє визнання прав та свобод людини. Гідність є основою для поваги до особистості, її прав і свобод, і вона тісно пов'язана з такими поняттями, як свобода, рівність, автономія та право на захист від приниження чи насильства. У правовому аспекті гідність визначається як невід'ємне право кожної людини, яке повинно бути захищене від будь-яких форм приниження чи зневаги. Систематичне цькування, образи, знущання, шантаж, фізичне насильство або психологічний тиск – все це є формами поводження, що принижують гідність людини. В таких випадках людина стає об'єктом насильства, і її право на повагу до гідності грубо порушується. Таким чином, наведені дії порушують норми Конституції України, а саме статтю 28, яка гарантує право кожної людини на повагу до її гідності та забороняє будь-які форми поводження, що принижують гідність особи.[4] Цей правовий принцип є основою для забезпечення людської гідності в суспільстві, і будь-яке насильство чи приниження, яке здійснюється в рамках булінгу, є прямим порушенням цього.

У контексті прав людини кібербулінг порушує одразу кілька норм, закріплених міжнародними документами, зокрема у Конвенції про права дитини, яка гарантує право на захист від усіх форм насильства, зокрема психологічного [5]. Згідно з аналітичними даними ЮНІСЕФ, діти, які пережили кібербулінг, часто стикаються із проблемами психічного здоров'я: тривожністю, депресією, страхами, соціальною ізоляцією, зниженням навчальної мотивації та самооцінки [6]. Кібербулінг часто супроводжується публічністю, що лише посилює приниження та призводить до довготривалих наслідків. Характерною особливістю кібербулінгу є те, що він залишає цифровий слід, тобто може бути задокументований та використаний як доказ у правових процедурах.

Навчальні заклади є середовищем, де діти проводять значну частину часу, тому саме школа першою стикається з наслідками кібербулінгу. В Україні порядок реагування закладів освіти на випадки булінгу визначений Наказом МОН № 1646 від 28.12.2019 р. [7]. Згідно з цим документом, у разі підозри або заяви про кібербулінг школа зобов'язана: негайно повідомити батьків учасників інциденту; створити комісію для розгляду випадку та формування рішення; за потреби залучити служби у справах дітей, психологів, соціальні служби, медичних фахівців; забезпечити підтримку постраждалого та організувати профілактичну роботу з учасниками конфлікту. Крім того, школа має здійснювати просвітницьку роботу, щоб учні могли розпізнавати ознаки кібербулінгу та звертатися по допомогу. Медіаосвіта та уроки цифрової безпеки забезпечують формування цифрових компетентностей, необхідних для безпечної поведінки в онлайн-середовищі.

Кібербулінг є складною соціально-правовою проблемою, яка виходить далеко за межі міжособистісного конфлікту. Він становить серйозну загрозу для психічного здоров'я, соціального добробуту та фундаментальних прав людини. Ефективна протидія кібербулінгу можлива лише за умов комплексної взаємодії державних структур, освітніх установ, батьків, соціальних служб і самої молоді. Держава повинна забезпечувати нормативну базу та правозастосування, школи — безпечне середовище, батьки — підтримку та контроль, психологи — професійну допомогу, соціальні служби — захист прав дитини. Водночас розвиток цифрової грамотності та медіаосвіти є основою попередження кібернасильства й формування відповідального громадянства у цифровому світі.

Джерела та література:

1. Кібербулінг – що це та як це зупинити? ЮНІСЕФ. URL: https://www.unicef.org/ukraine/cyberbulling

2. Watts L., Wagner J., Velasquez B. Cyberbullying in higher education: A literature review.Computers in Human Behavior. 2017. Vol. 69. P. 268–274. DOI: https://doi.org/10.1016/.chb.2016.12.038.

3. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2016. С. 169–173.

4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text

5. Конвенція про права дитини, ООН, 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

6. UNICEF. Cyberbullying. (Офіційний сайт ЮНІСЕФ). https://www.unicef.org/stories/how-to-stop-cyberbullying

7. Наказ МОН України № 1646 від 28.12.2019 «Про затвердження Порядку реагування на випадки булінгу (цькування). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text

Deineka S. Cyberbullying as a form of human rights violation. *The article highlights the problem of cyberbullying as a form of violence carried out using digital technologies and threatening the mental health and dignity of the child. The main types of cyberbullying, its features and consequences, as well as violations of human rights guaranteed by the Constitution of Ukraine and international documents are described. The role of educational institutions in identifying and responding to such cases in accordance with current regulations is outlined. The importance of comprehensive interaction between the state, school, parents and specialists, as well as the development of digital literacy for effective counteraction to cyberbullying, is emphasized.*

***Keywords**: cyberbullying, human rights, dignity, digital violence, mental healt.*

ПРАВО НА ЗАХИСТ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Демків А. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

Сучасний інститут права на захист в Україні формувався під впливом різних політичних та історичних чинників. Період імперій не обійшов нас стороною і значною мірою вплинув на становлення адвокатури та права на захист своїх прав.

***Ключові слова:** право на захист, захист, адвокатура, Австро-Угорська імперія, російська імперія, суд, судова система.*

У 1868 р. відбулося об'єднання держав австрійців та угорців, що зумовило виникнення Австро-Угорської імперії, до складу якої входила низка українських територій, що сьогодні належать державі Україна, а саме Галичина, Буковина та Закарпаття. Голодняк М. В. у своїх працях наголошує, що в наступні роки основна полеміка, а також законодавчі зміни стосувалися суто організаційних питань: термінів практики, можливості взаємопереходу адвокатів, нотаріусів та суддів з однієї юридичної професії до іншої, взаємозаліку іспитів адвокатів, нотаріусів та суддів, вироблення єдиного іспиту тощо [1, с. 11].

Австрійська груднева конституція, прийнята у 1867 році закріплювала рівність перед законом всіх громадян держави і до основних прав, гарантованих цим законом, зокрема, належало право на суд, свобода науки і навчання та свобода вибору професії [2]. Варто зазначити, що саме ці права гарантували українцям право на захист власних прав у суді, можливість займатись адвокатською діяльністю та при цьому не зазнавати обмежень по національному чи територіальному признаку. Тим не менш, І. Франко критикував реалізацію даної конституції, наголошуючи на нерівності за майновим станом [3, с. 6].

Варте уваги й те, що в Австро-Угорщині, існували адвокатські палати, про одну з яких вже згадувалось вище. Це, безумовно, свідчить про самоврядність цієї професії, зокрема, й на теренах України. Так, Львівську палату адвокатів було створено одразу після прийняття Тимчасового положення про адвокатуру від 16 серпня 1849 року. Адвокатські палати виникали також у Перемишлі, Золочеві, Тернополі, Самборі і Станіславові [4, с. 5].

Було запроваджено трирівневу систему судів, повне відокремлення суду від адміністрації та інститут присяжних у кримінальних справах. Хоча через певну соціальну

© Демків А. О., 2025

нерівність, як вже наголошувалось, та мовний бар'єр – доступ українців до ефективного захисту був дещо обмеженим [5].

Австрійське цивільне процесуальне право дотримувалося принципу iura novit curia, за яким вважалося, що суддя наперед знає закон і застосовує його з власної ініціативи (принцип законності). Щодо ж норм австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 р., то, на думку Кульчицького В.С., вони були доволі демократичними, незважаючи на те, що австрійське кримінально-процесуальне законодавство, яке діяло на території Галичини, було застарілим і недосконалим та сприяло утвердженню позицій Австрії та Австро-Угорщини у Галичині [6, с. 33].

Не менш важливим є питання права на захист на українських землях у складі російської імперії, оскільки подавляюча більшість території України знаходилась під контролем саме цієї держави і право на захист розвивалося під впливом російського законодавства.

Основною подією для забезпечення даного права на території України тих часів є Судова реформа 1864 року. Необхідно відмітити, що до цієї реформи, існували лише повірені, що здійснювали невелику роль у долі порушених, невизнаних чи оспорюваних прав особи, яку вони захищали у суді. Останні після подачі доказів, документів та прохань відсторонювались від процесу [1, с. 13]. Сама ж реформа запровадила принципи незалежності суддів, гласності, усності та змагальності. З'явився інститут присяжних повірених (адвокатів), що значно підвищило якість правового захисту. Проте, уніфікація за імперським зразком та використання російської мови у судочинстві продовжували створювати виклики для українців [7].

Необхідно наголосити, що законодавчі зміни, що стосувались права громадян на захист, зокрема і щодо судової системи впроваджувались на українських землях не одночасно, що як зазнає В. О. Павелко, перешкоджало виробленню «єдиної практики мирових суддів у межах українських територій» [8, с. 441]. Хоча й з іншої сторони на Лівобережній Україні мирові суди впроваджувались у перші роки після реформи 64 року, що було швидше ніж на деяких регіонах російської імперії. Таким чином, оновлена судова система дала змогу гарантувати реальний правовий захист для звичайних громадян і ліквідувати бюрократичні перепони та чиновницьку монополію, характерні для дореформеного періоду. Важливий внесок у здійснення цих змін зробив українець Сергій Іванович Зарудний, який активно просував запровадження принципу змагальності в судовому процесі та став автором перших положень про інститут присяжних повірених [9].

Висновки. Порівнюючи умови реалізації права на захист у Австро-Угорщині та російській імперії, можна побачити дві різні моделі правового розвитку. Австро-Угорщина забезпечила формальні гарантії рівності, доступ до професії адвоката та створення самоврядної адвокатури, що сприяло поступовому утвердженню правової культури. Російська імперія, хоча й провела масштабну реформу 1864 року, зробила це пізніше і менш послідовно. Незважаючи на впровадження принципів змагальності й незалежної адвокатури, російська модель залишалась значною мірою підконтрольною адміністративно-поліцейському апарату.

Узагальнюючи, австрійська система була ближчою до європейських стандартів правової держави, тоді як російська — формально реформована, але фактично стримувана авторитарними елементами. Це призвело до того, що якість і реальність правового захисту українців істотно залежали від імперського контексту, формуючи різні правові традиції на західних і східних українських землях.

Джерела та література:

1.Голодняк М. В. Ґенеза розвитку інституту адвокатури на українських територіях в середньовіччі та за часи імперій. Економі-ка, фінанси, право, 2023. No 2. С. 10–16.

2.Гриб Н. Правове регулювання основних прав громадян за австрійською Конституцією 1867 р. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2011. Випуск 54. С. 52–60.

3.Народ. – 1891. – № 4.

4.Аніщук Н. В., Бойчук А. Ю. Становлення інституту адвокатури на західноукраїнських землях. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wpcontent/uploads/2019/10/ 2_2011_3.pdf (дата звернення - 20.06.2021).

5.Пошиванюк, Тарас Петрович. "СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ." *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»* 3 (2025): 19-22.

6.Кульчицький В. С. Застосування кодексів австрійського права на території Галичини / В.С. Кульчицький // Третя Всеукраїнська конференція «Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація» : тези. – К., 1995. – С. 32–34.

7.Короткевич М. О. Судові реформи у російській імперії та їх вплив на правосуддя в Україні. Наукові записки Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2016. Вип. 87. С. 90–97.

8.Павелко В. О. Судова система на українських землях в складі російської імперії за судовою реформою 1864 року. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред..), Л. І. Кормич (заст. голов. ред..), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України ; НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2012. Вип. 46. С. 439-446.

9.Мандзик П. І. (2023). ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ДО ХХ СТ. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*, (3), 5-10.

Demkiv A. The right to defense on ukrainian lands within the Austria-Hungary Empire and the Russian Empire: a comparative analysis. *The modern institution of the right to defense in Ukraine was shaped by various political and historical factors. The period of empires did not bypass us and significantly influenced the formation of the bar and the right to defend one's rights.*

***Keywords**: the right to defense, defense, advocacy, Austro-Hungarian Empire, Russian Empire, court, judicial system.*

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Дорошенко Н. О., Киричук Б. С.

У статті досліджено еволюцію підходів Європейського суду з прав людини до тлумачення та забезпечення права на приватність у контексті глобальних цифрових трансформацій. Проаналізовано сучасний стан доктрини цифрових прав людини та окреслено роль наукових підходів у формуванні їх змісту. Особливу увагу приділено динамічному тлумаченню статті 8 Конвенції та дуалістичній природі негативних і позитивних зобов'язань держави щодо захисту приватного життя у цифровому середовищі.

***Ключові слова**: негативні та позитивні зобов'язання держави, цифрове середовище, цифрові права, право на захист персональних даних, право на забуття, свобода слова.*

Сучасний етап розвитку суспільства справедливо характеризується як новітня цифрова епоха, для якої визначальним є стрімке поширення та ускладнення інформаційно-комунікаційних технологій. Такі трансформації не лише змінюють структуру соціальної взаємодії, а й формують новий простір існування пересічної людини – кіберпростір, у межах якого постає об'єктивна потреба в переосмисленні змісту та механізмів забезпечення прав людини. Процес становлення цифрових прав, як і їх визнання, є поетапним і включає доктринальне осмислення, концептуалізацію нових юридичних категорій, а згодом – їх нормативне закріплення на міжнародному та національному рівнях та формування відповідних стандартів у судовій практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що сьогодні вітчизняними та зарубіжними вченими активно здійснюється напрацювання значного масиву досліджень концепції цифрових прав людини (зокрема у контексті їх четвертого покоління), а відтак наша робота продовжить формування ключових доктринальних позицій. Врахування позицій

© Дорошенко Н. О., Киричук Б. С., 2025

Н. Волошиної, О. Заярного, Р. Радейка, В. Сідікової, А. Славко та О. Яворської є необхідною передумовою для коректності проведення аналізу та формування цілісного уявлення про тему дослідження.

З огляду на вищезазначене, *мета цієї роботи* – здійснення теоретико-правового аналізу еволюції підходів Європейського суду з прав людини до визначення меж права на приватність у контексті глобальних цифрових трансформацій, а також з'ясування впливу інформаційно-комунікаційних технологій на зміну традиційних стандартів його забезпечення.

Виклад основного матеріалу. У 1962 році Джозеф Ліклайд висловив ідею створення Всесвітньої комп'ютерної мережі, а станом на 2025 рік, кількість користувачів всесвітньої павутини вже складає понад 5,56 млрд осіб, що свідчить про показник проникнення в 67,9 % від загальної кількості населення світу [2]. Закономірно, що таке стрімке поширення інформаційних мереж (приріст за 5 років – майже 1 млрд осіб [2]) призводить не лише до популяризації використання цих ресурсів, але й створює нові загрози для його користувачів, як активних, так і пасивних.

Принагідно зазначимо, що ключовою доктринальною відмінністю при визначенні поняття мережі «Інтернет» є те, що кожен науковець суб'єктивно вважає ту чи іншу ознаку цієї мережі головною. Проте саме юридичної значущості набуває така ознака мережі, як її роль інформаційного простору, у якому реалізуються суспільні відносини, адже саме в такому разі вона виступає простором, у якому здійснюються правове регулювання: реальне або потенційне. Специфіка правовідносин, які виникають у мережі «Інтернет» полягає у тому, що для тих чи інших суб'єктів виникають права, тобто з'являється передбачена правовими нормами, міжнародними договорами й угодами можливість діяти у мережі «Інтернет», але й при тому визначається ряд обов'язків, окреслених, у тому числі, необхідністю забезпечення права на приватність особи. Зважаючи на це, у доктрині й висловлена позиція, що інтернет-відносини найчастіше носять добровільно-вольовий характер, обмежений необхідністю дотримання встановлених державою та міжнародними інституціями правил цифрової поведінки [3, с. 54].

На наше переконання, права людини, й, особливо у цифровій сфері, не є сталою категорією – їхній зміст постійно розширюється у відповідь на соціальні трансформації, науковий прогрес і технологічні зміни. Не дарма Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), тлумачачи положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підкреслює її динамічний характер, називаючи Конвенцію «живим інструментом», що повинен адаптуватися до нових викликів часу. Так, право на повагу до приватного життя, закріплене у статті 8 Конвенції, ЄСПЛ послідовно поширив на новітні форми комунікації: електронну пошту, мобільний зв'язок, онлайн-платформи, яких не існувало на момент її ухвалення. Незмінними ж залишається концепція позитивних та негативних зобов'язань держави, яка, по-перше, розкривається в необхідності утримання органів державної влади від будь-якого свавільного чи непропорційного втручання у сферу приватності, включно з обмеженнями щодо стеження, збору персональних даних, прослуховування комунікацій чи контролю за поведінкою особи, а, по-друге, у необхідності вчинення державою активних дій, спрямованих на створення ефективної правової та інституційної системи, що гарантує реальний захист приватності від втручання третіх осіб.

Цікавим є те, що не лише законодавство, на підставі якого здійснюють реалізацію права, але й саме правозастосування може стати підставою для визнання нових прав людини в мережі «Інтернет». Йдеться, насамперед, про право на забуття у мережі «Інтернет» (*right to be forgotten*), що отримало юридичне визнання після ухвалення рішення Суду Європейського Союзу у справі «*Google Spain SL and Google Inc. v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González*» (2014). І хоча йдеться не про практику ЄСПЛ, однак зазначене рішення стало важливим орієнтиром для формування європейських підходів до тлумачення права на приватність у цифровому середовищі та вплинуло на подальший розвиток судової доктрини щодо меж обробки персональних даних, у тому числі й у

прецедентах ЄСПЛ, який поступово інтегрує концепцію «права на забуття» у власну систему захисту, адаптуючи її до положень статті 8 Конвенції.

Право на забуття – це гарантована особі можливість вимагати видалення, обмеження доступу або припинення подальшої обробки персональних даних у цифровому середовищі, якщо їх поширення втратило актуальність, є надмірним, неправомірним або таким, що непропорційно втручається у приватне життя. Це право покликане забезпечити контроль особи над інформацією про себе в інтернет-просторі та відновити справедливий баланс між інтересами суспільства в доступі до інформації та правом людини на приватність.

Аналізуючи захист права на приватність у цифрову епоху, також важливо враховувати ключові підходи ЄСПЛ до балансування між правом на приватність (ст. 8 Конвенції) та свободою вираження поглядів (ст. 10). Показовою є справа «*Von Hannover v. Germany (No. 2)*», у якій ЄСПЛ підтвердив необхідність зважувати суспільний інтерес на публікацію та право особи на недоторканність приватного життя. У цьому рішенні Суд конкретизував п'ять ключових критеріїв, які слід враховувати при балансуванні між свободою слова та правом на приватність. Насамперед, інформація має нести суспільну цінність – лише тоді її публікація є виправданою, адже просте задоволення цікавості не є легітимною підставою для втручання. Другим критерієм є публічний статус особи: чим активніше вона бере участь у громадському житті, тим вужчими є межі її приватності, хоча повністю це право не втрачається. Третій критерій – попередня публічна поведінка: відкритість у минулому не означає автоматичну згоду на подальше розкриття особистої інформації. Четвертий аспект – контекст і форма поширення: має значення, як саме інформація була подана, з яким обсягом розголосу та якими можуть бути її наслідки для репутації особи. Нарешті, важливим чинником є спосіб здобуття контенту - приховане чи неетичне отримання інформації само по собі може становити порушення приватного життя, незалежно від її подальшого змісту [1].

Отже, ЄСПЛ демонструє поступову та послідовну адаптацію змісту права на приватність до реалій цифрової епохи. Стрімкий розвиток технологій формує нові загрози та водночас нові аспекти приватності, які Суд інтегрує у тлумачення статті 8 Конвенції. Завдяки доктрині «живого інструменту» ЄСПЛ забезпечує сучасне й гнучке розуміння приватності, актуальне для цифрового середовища.

Джерела та література:

1.Case of «Von Hannover v. Germany (No. 2)». *Hudoc.echr.coe*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-109029%22]} (дата звернення: 30.11.2025).

2.Digital 2025: Global Overview Report. *Datareportal.com*. URL: https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report (дата звернення: 30.11.2025).

3.Сідікова В. О. Реалізація та захист прав людини у правовідносинах, що виникають в мережі інтернет. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія «Економічна». 2022. Вип. 32. С. 52–59.

Doroshenko N., Kyrychuk B. Evolution of the European Court of Human Rights' approaches to defining the right to privacy in the context of global digital transformations. *The article examines the evolution of the European Court of Human Rights' approaches to interpreting and ensuring the right to privacy in the context of global digital transformations. It analyzes the current state of the doctrine of digital human rights and outlines the role of scientific approaches in shaping their content. Particular attention is paid to the dynamic interpretation of Article 8 of the Convention and the dualistic nature of the state's negative and positive obligations to protect privacy in the digital environment.*

Keywords*: negative and positive obligations of the state, digitalenvironment, digital rights, right to protection of personal data, right tobe forgotten, freedom of speech.*

ПРАВА ДИТИНИ МІЖ ЗАКОНОМ І ПРАКТИКОЮ: АВСТРАЛІЯ, КАНАДА, США

Дубровський В. С.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***Я. І. Ленгер***

У статті досліджується вплив Конвенції про права дитини 1989 року (далі Конвенція) на законодавство, політику та практику систем захисту дітей у трьох розвинених країнах: Австралії, Канаді та США. За допомогою критичного порівняльного аналізу увага зосереджується на двох ключових аспектах Конвенції: принципі найкращих інтересів дитини (стаття 3) та праві на захист від усіх форм насильства, зокрема тілесних покарань (стаття 19). У дослідженні увага зосереджена на оцінці того, наскільки країни, що ратифікували Конвенцію (Австралія та Канада), реально впровадили її засади, а також аналіз впливу Конвенції як нормативного орієнтиру в країні, що її не ратифікувала (США). У дослідженні описується національний контекст та інституційні особливості систем захисту дітей у кожній країні.

Результати демонструють суттєві розбіжності між формальним визнанням принципів Конвенції та їх практичною реалізацією. Незважаючи на ратифікацію, Австралія та Канада не повністю заборонили тілесні покарання, а принцип найкращих інтерів дитини часто застосовується суб'єктивно, без належного врахування її інтересів. В дослідженні акцентовано увагу на тому, що Конвенція, хоч і залишається важливим нормативним каркасом, не призвела до трансформаційних системних змін у досліджуваних країнах. Для реалізації її потенціалу необхідний перехід від парадигми контролю та вилучення до профілактичної, сімейно-орієнтованої моделі, що ґрунтується на культурній відповідності, участі дитини та подоланні структурної нерівності. Досвід США показує, що навіть без ратифікації Конвенція може служити орієнтиром для реформ, однак такі зміни без правового зобов'язання є неповними та фрагментарними.

Ключові слова: *Конвенція про права дитини, системи захисту дітей, найкращі інтереси дитини, тілесні покарання, Австралія, Канада, США, корінні народи, системна реформа.*

Реалізація міжнародних правових стандартів у національних системах завжди супроводжується викликами та компромісами. Конвенція про права дитини 1989 року [1], як найбільш універсально ратифікований договір в історії ООН, покликана бути каталізатором глибинних змін, спрямованих на захист та забезпечення благополуччя дітей. Однак між проголошеними ідеалами Конвенції та повсякденною практикою захисту дитинства часто пролягає значна прогалина.

Дослідження зосереджується на критичному аналізі цієї прогалини на прикладі трьох розвинених демократій: Австралії, Канади та США. Ці країни мають схожі соціально-політичні структури, але принципово різний статус відношення до Конвенції. Дві з них є державами-учасницями [2; 3], тоді як США залишаються єдиною країною світу, що не ратифікувала документ [4]. Це створює унікальну можливість порівняти вплив Конвенції як обов'язкової правової норми та як добровільного нормативного орієнтиру.

У центрі уваги – два ключові принципи Конвенції: принцип найкращих інтересів дитини (ст. 3) та право на захист від усіх форм насильства, включаючи тілесні покарання (ст. 19) [1]. Аналізуючи, як ці принципи інтегровані у законодавство та політику систем захисту дітей, ми прагнемо відповісти на головне питання: наскільки Конвенція про права дитини справді трансформувала системи захисту у вибраних країнах та які системні бар'єри перешкоджають повній реалізації праводитячої парадигми? Дослідження міжнародних органів, включаючи Комітет ООН з прав дитини, вказує на низку структурних викликів у цих країнах [5; 6].

Отже, по-перше, сам факт ратифікації Конвенції Австралією та Канадою не гарантує глибинної трансформації національних систем. У цих країнах спостерігається розбіжність між формальним включенням принципів Конвенції та їх практичною реалізацією [5; 7]. Водночас

© Дубровський В. С., 2025

США, не ратифікувавши Конвенцію, інкорпорують окремі її норми як політичні орієнтири [8], що свідчить про універсальність стандартів, але й про слабкість такої «добровільної» імплементації.

По-друге, аналіз показав, що застосування ключового принципу статті 3 Конвенції залишається суперечливим. У практиці системи захисту дітей інтерес дитини може ігноруватися через неузгодженість процедур, нерівність доступу до правосуддя та культурні фактори, що неодноразово відзначав Комітет ООН з прав дитини [5; 9].

По-третє, питання тілесних покарань є критичним індикатором дотримання ст. 19. Австралія, Канада та США досі допускають певні форми тілесних покарань у домашньому середовищі [10; 11; 12], що прямо суперечить міжнародним стандартам і рекомендаціям ООН [6].

По-четверте, Конвенція залишається потужним інструментом адвокації. Однак для її повної реалізації потрібна зміна парадигми від «захисної» моделі до превентивної сімейно-орієнтованої, що узгоджується з позицією UNICEF та сучасними дослідженнями у сфері child welfare [13; 14].

Висновки. Ефективність Конвенції залежить не від формального статусу, а від політичної волі, механізмів підзвітності та спроможності систем до критичної рефлексії. Необхідна розробка стандартизованих методик оцінки «найкращих інтересів» із участю дитини [9]. Проблема тілесних покарань повинна розглядатися як питання прав людини. Досвід США показує, що без ратифікації можливі певні позитивні зміни, але вони фрагментарні та нестабільні [8].

Джерела та література:

1. Конвенція про права дитини : прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1989 р. *United Nations Treaty Series*. 1989. Vol. 1577. P. 3–178.
2. Convention on the Rights of the Child : Status of Treaties — Australia / United Nations Treaty Collection. New York: UN, 1990. Дата ратифікації Австралії: 17.12.1990.
3. Convention on the Rights of the Child : Status of Treaties — Canada / United Nations Treaty Collection. New York: UN, 1991. Дата ратифікації Канади: 13.12.1991.
4. United States Department of State. Treaties Pending in the Senate : Convention on the Rights of the Child. Washington, D.C. : U.S. State Department, 2024.
5. Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations on the Combined Fifth and Sixth Periodic Reports of Australia : CRC/C/AUS/CO/6 від 01.11.2019 р. Geneva : United Nations, 2019.
6. Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 8: The Right of the Child to Protection from Corporal Punishment and Other Cruel or Degrading Forms of Punishment : CRC/C/GC/8 від 02.03.2007 р. Geneva : United Nations, 2007.
7. Tobin J. *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary.* – Oxford : Oxford University Press, 2019. 1600 p.
8. Kilbourne S. The United States and the CRC: Political Barriers to Ratification. *Child & Family Law Review*. 2018. № 25(2). P. 87–104.
9. Daly A., Ruxton S. Best Interests of the Child in International Law: A Critical Overview. *International Journal of Children's Rights*. 2020. № 28(4). P. 667–689.
10. Sauvé J. Corporal Punishment in Canada: Legal Framework and Human Rights Challenges. *Canadian Journal of Family Law*. 2021. № 37(1). P. 45–72.
11. Gershoff E. Corporal Punishment in the U.S.: Current Laws and Research Evidence. *American Psychologist*. 2020. № 75(2). P. 133–146.
12. Australian Institute of Family Studies. *Corporal Punishment: Laws and Public Attitudes in Australia*. Canberra : AIFS, 2022. 32 p.
13. UNICEF. *Child Protection Systems Strengthening: Global Framework.* – New York : UNICEF, 2019. 64 p.
14. Gilbert N., Parton N., Skivenes M. *Child Protection Systems: International Trends and Orientations.* Oxford : Oxford University Press, 2011. 304 p.

Dubrovsky V. Children's rights between law and practice: Australia, Canada, USA. *This article examines the impact of the 1989 Convention on the Rights of the Child (hereinafter referred to as the Convention) on legislation, policy, and practice in child protection systems in three developed countries: Australia, Canada, and the United States. Through critical comparative analysis, the article focuses on two key aspects of the Convention: the principle of the best interests of the child (Article 3) and the right to protection from all forms of violence, including corporal punishment (Article 19). The study focuses on assessing the extent to which countries that have ratified the Convention (Australia and Canada) have actually implemented its principles, as well as analyzing the impact of the Convention as a normative benchmark in a country that has not ratified it (the United States). The study describes the national context and institutional features of child protection systems in each country.*

The results show significant discrepancies between the formal recognition of the principles of the Convention and their practical implementation. Despite ratification, Australia and Canada have not completely banned corporal punishment, and the principle of the best interests of the child is often applied subjectively, without due consideration of the child's interests. The study emphasizes that although the Convention remains an important normative framework, it has not led to transformational systemic changes in the countries studied. To realize its potential, a shift is needed from a paradigm of control and removal to a preventive, family-oriented model based on cultural appropriateness, child participation, and overcoming structural inequality. The experience of the United States shows that even without ratification, the Convention can serve as a guide for reform, but such changes without legal obligation are incomplete and fragmented.

***Keywords**: Convention on the Rights of the Child, child protection systems, best interests of the child, corporal punishment, Australia, Canada, United States, indigenous peoples, systemic reform.*

ПРАВО НА ДОСТУП ДО КАСАЦІЙНОГО СУДУ У СВІТЛІ РІШЕННЯ ЄСПЛ У СПРАВІ «СОКОЛОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»

Жевнєров І. М.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Ю. О. Фідря***

Розглянуто проблематику строків касаційного оскарження у кримінальному провадженні крізь призму забезпечення доступу до правосуддя. Особливу увагу приділено оцінці правових позицій Верховного Суду та ЄСПЛ, зокрема у справі «Соколов та інші проти України» (2025 р.). Розкрито недоліки чинної редакції ч. 2 ст. 426 КПК України, яка не враховує випадків проголошення лише резолютивної частини судового рішення. Запропоновано внести зміни до ст. 426 КПК України, які дозволять досягти справедливого балансу між принципом правової визначеності та гарантіями доступу до правосуддя.

***Ключові слова:** касаційне оскарження, строки касаційного оскарження, касаційне провадження, доступ до правосуддя, кримінальне провадження, правова визначеність.*

Право на оскарження судового рішення у кримінальному провадженні є важливою гарантією справедливого правосуддя та одним із ключових елементів забезпечення права на судовий захист. Це право безпосередньо не передбачене у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ, Конвенція), однак ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції закріплює право кожного, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку [1]. При цьому, з одного боку, держави-учасниці Конвенції не мають зобов'язання створювати апеляційні чи касаційні суди, однак з іншого – у разі їх запровадження – зобов'язані забезпечити дотримання стандартів справедливого судочинства, у тому числі й гарантувати доступ до правосуддя.

© Жевнєров І. М., 2025

Конституція України (п. 8 ч. 2 ст. 129) визначає однією з основних засад судочинства забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [2]. Проте інстанційна побудова системи судоустрою України та закріплення на конституційному рівні можливості касаційного оскарження не гарантує беззастережного доступу кожного суб'єкта до розгляду його скарги судом касаційної інстанції. Право на доступ до правосуддя не має абсолютного характеру. Цей постулат постійно знаходить підтвердження в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), починаючи з 1975 року (рішення у справах «Голдер проти Сполученого Королівства», від 21.02.1975р., п. 36 та «Девеер проти Бельгії», заява № 6903/75, п.п. 48 і 49, від 27.02.1980р.), і чітко простежується у новітній практиці Суду. Так, у рішенні у справі «Соколов та інші проти України» від 13.11.2025р., заява № 71897/17 [3], Суд повторив, що право на доступ не є абсолютним і може підлягати обмеженням, які, однак, не можуть забороняти або скорочувати доступ особи у такий спосіб або такою мірою, щоб сама суть цього права була підірвана (п. 7).

Держава може запроваджувати певні процесуальні обмеження, однак за умови, що вони мають легітимну мету, є пропорційними та не нівелюють саму сутність права. Інакше кажучи, ЄСПЛ виходить з того, що обмеження доступу до касаційної інстанції не становить порушення і будуть сумісними з п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо вони переслідують законну мету і наявне розумне співвідношення пропорційності між застосованими засобами та метою, яка переслідується. У вже згадуваній справі «Соколов та інші проти України» від 13.11.2025 р. дев'ятеро заявників скаржилося на відмову у доступі до судів вищих інстанцій. З огляду на свою практику з цього питання, Суд констатував порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, зазначивши, що у цій справі відповідні обмеження підірвали саму суть права заявників на доступ до суду.

Аналізуючи рішення у справі «Соколов та інші проти України» від 13.11.2025 р., науковий інтерес у контексті заявленої теми становить заява Радченко Н. І. (№ 3159/19), яку Суд, взявши до уваги схожість предмету, розглянув спільно в рамках цієї справи. Заявниця, серед іншого, скаржилися на непередбачуваність та/чи занадто формалістичне застосування кримінальних процесуальних норм, які регламентують строки касаційного оскарження та порядок їх обрахування. Як вбачається зі змісту ухвали ККС ВС від 29.05.2018 р. [4], захисник в інтересах засудженої подав 21.05.2018 р. касаційну скаргу на вирок місцевого суду та ухвалу апеляційного суду. Одночасно у касаційній скарзі він заявив клопотання про поновлення строку на касаційне оскарження, посилаючись на те, що 27.12.2017 р. було оголошено лише вступну та резолютивну частину ухвали, а повний текст проголошено 17.01.2018 р., у зв'язку з чим строк на касаційне оскарження потрібно обраховувати з останньої дати.

Колегія суддів ККС ВС відмовила у поновленні строку на касаційне оскарження і повернула касаційну скаргу разом з усіма доданими до неї матеріалами. У якості аргументів було зазначено, що, по-перше, у резолютивній частині ухвали апеляційного суду, яка проголошувалася 27.12.2017р., було зазначено про строк і порядок набрання ухвали законної сили та її оскарження, по-друге, у клопотанні про поновлення строку захисник формально поставив питання про його поновлення, не вказуючи жодних причин пропуску, які б могли бути визнані судом поважними. Враховуючи вищевикладене, колегія суддів визнала, що відсутність повного тексту ухвали, на що покликався захисник, не позбавляла його можливості звернутися до суду із касаційною скаргою у визначений законом строк.

Як уже зазначалося, ЄСПЛ не погодився з таким процесуальним підходом у цій справі і визнав, що вказані обмеження потягнули за собою відмову у доступі до судів вищих інстанцій та підірвали саму суть права на доступ до суду.

Виявлена ЄСПЛ проблема стосується початку відліку строку касаційного оскарження у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 2 ст. 426 КПК України касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, – в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення. При цьому законодавець не виокремлює випадків, коли суд, керуючись ст. 376 КПК України, обмежився складанням і оголошенням лише резолютивної частини ухвали (постанови).

Для порівняння, інші процесуальні кодекси України містять спеціальні положення, що забезпечують більш гнучкий підхід до цього питання. Так, згідно із ч. 1 ст. 288 ГПК України касаційна скарга на судове рішення подається протягом двадцяти днів з дня його проголошення. Якщо в судовому засіданні було проголошено скорочене (вступну та резолютивну частини) судове рішення, що оскаржується, або якщо розгляд справи (вирішення питання) здійснювався без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Відповідно до ч. 2 ст. 212 КАС України касаційна скарга на судові рішення подається протягом двадцяти днів після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, крім випадків, передбачених цим Кодексом, а в разі складення постанови в повному обсязі відповідно до статті 160 цього Кодексу – з дня складення постанови в повному обсязі.

Таким чином, законодавець у господарському та адміністративному судочинстві передбачив гарантії забезпечення права на оскарження за умови відкладеного виготовлення, враховуючи складність справи, повного тексту судового рішення. КПК України таких положень не містить і ККС ВС у аналізованому випадку заявниці Радченко Н.І. цілком очікувано керувався вимогами ч. 2 ст. 426 КПК України, про що і зазначив у своїй ухвалі.

Проте ЄСПЛ визнав це надмірним процесуальним формалізмом українських судів, з чим не можна повністю погодитися. Проаналізуємо зазначену ситуацію дещо під іншим кутом зору.

По-перше, національне законодавство (ст. 426 КПК України) є достатньо зрозумілим та передбачуваним у цьому випадку і помилкове тлумачення указаної норми самими заявниками не обов'язково свідчить про порушення Конвенції. Крім того, Верховний Суд послідовно дотримується підходу, за яким строк на касаційне оскарження обчислюється з моменту проголошення судового рішення. Така практика є достатньо передбачуваною для професійних учасників процесу.

По-друге, строки касаційного оскарження можна розглядати як допустимий інструмент регулювання доступу до касації, який, з одного боку, дисциплінує учасників кримінального провадження, а з іншого – забезпечує дотримання принципу правової визначеності та стабільності судових рішень. Згідно вимог процесуальної дисципліни учасники процесу повинні бути сумлінними і уважними до процедурних вимог, відповідальними за дотримання встановлених правил і строків. Пропуск строку через власну необачність або неправильне розуміння закону не вважається поважною причиною для його поновлення, а у деяких випадках може виявитися процесуальною недобросовісністю.

По-третє, формалізм національного суду не був надмірним, адже заявники не були поставлені в ситуацію, де виконати вимогу було б практично неможливо. На нашу думку, передбачений на сьогодні КПК України строк касаційного оскарження судових рішень (3 місяці) є дійсно збалансованим. Видається, що цього часу достатньо для підготовки обґрунтованої та належним чином аргументованої касаційної скарги. Крім того, ефективною гарантією реалізації права на доступ до правосуддя є передбачена п. 3 ч. 3 ст. 429 КПК можливість поновлення строку касаційного оскарження у разі його пропуску з поважних причин. Ця норма забезпечує гнучкість процесуального регулювання, адже особа не позбавлена реальної можливості захистити свої права.

Однак попри наведене, КПК України все ж таки потребує удосконалення у напрямку посилення гарантій прав учасників кримінального провадження та забезпечення права на судовий захист, у тому числі й на стадії перегляду судових рішень в касаційному порядку. Зокрема, у ст. 426 КПК України доцільно передбачити чітке правило про те, що у разі проголошення судом апеляційної інстанції лише резолютивної частини ухвали строк касаційного оскарження має обчислюватися з моменту проголошення її повного тексту. Це допоможе усунути прогалину кримінального процесуального законодавства щодо доступу до суду касаційної інстанції, зокрема, і сприятиме досягненню належного балансу між вимогами правової визначеності та правом особи на ефективний доступ до правосуддя у цілому.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 10.12.2025)
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.12.2025)
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Соколов та інші проти України» від 13.11.2025. URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/SOO02140?utm_source=oldproduct&utm_medium=baner_ID&utm_campaign=LIGA360_new&land=UA&context=UA&an=15 (дата звернення: 10.12.2025)
4. Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 травня 2018 року (Провадження № 51-4320 км18. Справа № 760/12094/13-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342677 (дата звернення: 10.12.2025)

Zhevnierov I. The Right of Access to the Court of Cassation in Light of the ECtHR Judgment in the Case of «Sokolov and Others v. Ukraine». *The issue of time limits for cassation appeals in criminal proceedings is examined through the lens of ensuring access to justice. Particular attention is paid to the assessment of the legal positions of the Supreme Court of Ukraine and the European Court of Human Rights, especially in the case of «Sokolov and Others v. Ukraine» (2025). The shortcomings of the current version of Part 2 of Article 426 of the CPC of Ukraine are revealed, as it does not account for cases in which only the operative part of a court decision is announced. It is proposed to amend Article 426 of the CPC to achieve a fair balance between the principle of legal certainty and the guarantees of access to justice.*

Keywords*: cassation, time limits for cassation appeal, cassation proceedings, access to justice, criminal proceedings, legal certainty.*

ПРАВО НА СПРОСТУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Заєць С. П.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

У статті охарактеризовано право на спростування недостовірної інформації як важливий механізм захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи. Проаналізовано зміст права на спростування й на відповідь, їх ключові відмінності та особливості реалізації, визначені ст. 277 ЦК України.

Ключові слова: *недостовірна інформація; спростування; честь; гідність; ділова репутація; право на відповідь; оціночні судження.*

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інформація поширюється надзвичайно швидко — особливо через інтернет, соціальні мережі та інші сучасні медіа. Будь-хто може опублікувати певні відомості про іншу людину, і, на жаль, не завжди вони є правдивими. Такі дії можуть серйозно зашкодити людині — принизити її честь, гідність або зіпсувати ділову репутацію. Саме тому законодавство України передбачає можливість спростування недостовірної інформації

Ст. 277 ЦК України регламентує два доволі поширених способи захисту особистих немайнових прав: права на спростування неправдивої інформації та право на відповідь. Під правом на спростування слід розуміти право фізичної особи вимагати від особи, яка порушила особисте немайнове право фізичних осіб шляхом поширення недостовірної інформації, визнання цієї інформації неправдивою у формі, яка є ідентичною чи адекватною до форми

© Заєць С. П., 2025

поширення неправдивої інформації. Під правом на відповідь слід розуміти право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права. Принципова відмінність між відповіддю та спростуванням полягає в тому, що: 1) відповідь передбачає внесення пояснення щодо поширених відомостей, тоді як спростування зводиться до визнання попередньо поширених відомостей неправдивими; 2) відповідь здійснюється особою, стосовно якої були поширені відомості, або членами її сім'ї, тоді як спростування - особою, яка поширила ці неправдиві відомості [1].

Тому особливістю спростування як спеціального способу захисту особистих немайнових прав є те, що воно здійснюється особою, яка поширила недостовірну інформацію. Окремий порядок встановлений законодавцем і для спростування інформації, автор якої є невідомим. Це можливо, наприклад, у випадку коли інформація поширена анонімно чи під псевдонімом. В цьому випадку спростування здійснюється судом, проте воно поєднується ще з одним спеціальним способом захисту особистих немайнових прав, а саме - визнання інформації недостовірною[2]

Варто зазначити, що недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) [3]. Саме тому спростування такої інформації є способом захисту честі, гідності та ділової репутації, оскільки саме ці немайнові цінності страждають в першу чергу від поширення неправдивої інформації. Саме честь, гідність, ділова репутація є тими особистими немайновими правами, які є доволі важливими при участі фізичної особи в суспільних відносинах, а також утвердженні особи в соціумі.

В загальному розумінні, під поняттям "честь" слід розуміти зовнішню оцінку фізичної особи з боку суспільства чи соціальної групи, членом якої вона є. Гідністю є внутрішня самооцінка особою своїх якостей. Суміжним з даними поняттями є поняття "ділової репутації" — усталено зовнішня оцінка фізичної чи юридичної особи в сфері підприємницьких відносин. Ці особисті немайнові блага повинні бути недоторканними від будь-яких посягань ззовні [4].

Сучасний інформаційний простір постійно змінюється, а разом із ним зростає й кількість конфліктів, пов'язаних із поширенням неправдивих відомостей про особу. Тому рекодифікація ст. 277 ЦК України має на меті усунути наявні прогалини та зробити механізми захисту честі, гідності й ділової репутації чіткими та ефективними. Запропоновані зміни стосуються: по-перше, перейменування ст. 277 на «Право на спростування» та додати 277-1 «Право на відповідь». По-друге, кожному гарантується презумпція невинуватості. Якщо поширена інформація порушує презумпцію невинуватості, така інформація вважається недостовірною, доки вину особи не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. По-третє, оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості. Якщо оціночні судження висловлено у формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка їх поширила, може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду.

Новим інститутом є право на примирення, що полягає у принесенні вибачень потерпілій особі або в інший спосіб за згодою останньої. Також особливості спростування недостовірної інформації можуть встановлюватися законами України[5]. Зокрема, ст. 43 Закону України «Про медіа» передбачає, що особа, яка вважає, що суб'єктом у сфері аудіовізуальних, друкованих або онлайн-медіа щодо неї було поширено відомості, які не відповідають дійсності (викладені неповно чи неточно) та принижують її честь, гідність чи ділову репутацію, має право вимагати спростування недостовірної інформації або реалізації права на відповідь[6].

Висновки: Таким чином, проблеми щодо спростування недостовірної інформації полягають в різних аспектах. По-перше, складно чітко визначити, яка інформація є недостовірною, адже публікації можуть містити як факти, так і оцінні судження; останні формально не підлягають спростуванню, а лише дають право на відповідь. Відповідно це може стати причиною прогалин у захисті честі, гідності та ділової репутації. По-друге, спростування здійснює саме особа, яка поширила недостовірну інформацію, а постраждала лише має право вимагати його публікації. Якщо поширювач відмовляється або його

неможливо встановити, реалізація права ускладнюється і потребує втручання суду. По-третє, значно впливає рекодифікація ст. 277. Такі впровадження є дискусійним, зокрема положення про презумпцію невинуватості. Але з іншої сторони, вони є важливими, оскільки встановлюють чіткі правила для спростування недостовірної інформації, гарантують право на відповідь, забезпечують ефективний захист честі, гідності і ділової репутації фізичної особи.

Джерела та література:

1.Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://protocol.ua/ua/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_277/

2.Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://radnuk.info/komentar/chky/chky-knuga2/114-kn2-glava20/1977-277.html

3.Постанова КЦС ВС від 24 грудня 2021 року у справі № 757/9133/18-ц.

4.Цивільне право України. Стефанчук Р. О. Навчальний посібник Київ: Прецедент, 2005.

5.Інформаційна довідка щодо рекодифікації цивільного законодавства України. Дослідницька служба Верховної Ради України [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33826.pdf

6.Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №№ 47-50, ст.120

Zaiets S. Right to refute untrue information as a way to protect the honour, dignity, and business reputation of a natural person. *The article describes the right to refute untrue information as an important mechanism for protecting the honour, dignity, and business reputation of a natural person. The content of the right to refutation and the right to reply, their key differences, and the peculiarities of their implementation, as defined by Article 277 of the Civil Code of Ukraine, are analyzed.*

Keywords*: untrue information; refutation; honour; dignity; business reputation; right to reply; value judgments.*

ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОГОВОРУ ОХОРОНИ ЖИТЛОВОГО ПРИМІЩЕННЯ

Заіка Ю. О.

В контексті реформування Книги п'ятої "Зобов'язання" Цивільного кодексу України, висловлюються критичні зауваження, щодо запропонованих змін, зокрема, виокремлення договору охорони фізичної особи. Аргументується потреба нормативного закріплення договору охорони житлового приміщення як найбільш поширеного та соціально значущого виду, що сприятиме захисту житлових прав громадян.

Ключові слова*: житло, житлові права, договір охорони, захист житлових прав.*

У сучасному світі одним із найважливіших соціально-економічних прав людини є право на житло. Потреба у помешканні є абсолютною, оскільки наявність житла виступає основою всієї життєдіяльності фізичної особи.

Право на житло виникає у людини з моменту народження, змінюючись із віком, сімейним станом, соціальним статусом, станом здоров'я [1, с. 128].

Держава забезпечує умови, за яких кожний громадянин має можливість збудувати, придбати у власність або орендувати житло. Конституційне право на житло має комплексний зміст: воно охоплює не лише право власності з пов'язаними з ним правомочностями володіння, користування та розпорядження, а й цілу систему соціальних гарантій, що забезпечують його ефективну реалізацію. Здійснення цього права регламентується нормами цивільного,

© Заіка Ю. О., 2025

адміністративного, кримінального та інших галузей права. У житловому законодавстві захист прав на житло забезпечується шляхом застосування відповідної правової форми та способу захисту. На конституційному рівні гарантується право на недоторканність житла.

Також важливе місце посідають засоби охорони житлових прав, які спрямовані на запобігання порушенням та посяганням на ці права.

На широкому загалі Сьогодні серед широкої громадськості обговорюється Проект Закону щодо змін до Книги п'ятої «Зобов'язання» Цивільного кодексу України [2]. Серед іншого розробниками проекту пропонується низка змін до інституту охорони, зокрема, виключити ст. 978 «Договір охорони», додати § 4 «Охорона фізичної особи (тілоохоронництво)», який містить 12 статей, і § 5 «Охорона майна», який містить 10 статей. Проте ці новації не можна вважати обґрунтованими і цілком вдалими.

Розробники проекту відмовились від загального поняття договору охорони, яке містила ст. 978 ЦК, натомість виокремили два його різновиди: охорону фізичної особи і охорону майна. Положення окремих із них лише дублюють положення загальної частини, є надмірними, дублюючи положення загальної частини, що призводить до перевантаження кодексу. Скажімо, стаття 978-22 «Припинення договору охорони майна», яка передбачає що договір охорони майна припиняється у разі смерті фізичної особи – замовника охоронних послуг і у разі ліквідації юридичної особи – охоронця. Проте ці ж підстави припинення зобов'язання містяться у ст. 598 ЦК «Загальні підстави припинення зобов'язання».

Не є змістовною і запропонована ч. 5 ст. 978-4 параграфу: «Охоронець надає послуги охорони в порядку здійснення права на самозахист суб'єктивних цивільних прав замовника». Мова закону повинна бути зрозумілою, а сама норма повинна бути визначеною. Так у рішенні по справі «Sunday Times v. United Kingdom Європейський суд з прав людини зазначив, що нормативно-правовий акт повинен бути доступним громадянинові як орієнтир правової поведінки і її наслідків. Норма не може вважатися законом, якщо вона не сформульована з необхідною точністю [3] .

Розробники проекту виокремили в якості окремого виду договору охорони – тілоохоронництво, проте серед видів охоронних послуг (охорона житлових приміщень, охорона вантажів, охоронні послуги, пов'язані з інкасацією, забезпечення громадського порядку під час проведення культурних, спортивних та інших масових заходів, забезпечення внутрішньооб'єктного та пропускного режиму (м'ясокомбінат, водосховище, лісовий чи земельний масив, сміттєзвалище), інформаційна охорона та ін.) цей договір за питомою вагою не є провідним. Найпоширенішим договором у сфері охорони є договір на охорону житлового приміщення, послуги з якого надає і Поліція охорони Національної поліції, і всі суб'єкти підприємницької діяльності, яким надана ліцензія на надання охоронних послуг.

Саме цей різновид договору охорони, з огляду на його особливість, поширеність і затребуваність серед учасників цивільних правовідносин, логічно закріпити у ЦК України. У житловому законодавстві захист житлових прав здійснюється за допомогою застосування належної форми захисту житлових прав та вибору способу захисту житлових прав. Незважаючи на назву цього договору «на охорону житлового приміщення», тут йдеться не про охорону майна як такого, а про забезпечення недоторканності об'єкта, унеможливлення проникнення сторонніх осіб у приміщення. Невипадково, передумовою укладання договору охорони житлового приміщення є обстеження об'єкта охорони, результати якого оформлюються відповідним актом, у якому вказуються пропозиції замовнику щодо усунення виявлених недоліків з технічного укріплення об'єкта та строки їх усунення (поставити віконні грати на першому версі, замінити дверне полотно тощо).

На відміну від договору зберігання (або договору охорони конкретного майна), за яким послуги надаються безперервно, протягом усього часу дії договору, послуги з охорони житлового приміщення носять епізодичний характер (протягом певних годин, у нічний час, у міру необхідності), проте ця обставина, за загальним правилом, не впливає на розмір оплати за послуги [4, с. 108].

Ефективність правозастосування залежить не тільки від точності змісту норми, а й від вміння законодавця вчасно та адекватно реагувати на рух суспільних відносин [5, с. 105]. Враховуючи, що договір охорони житлового приміщення є найпоширенішим серед договорів

цього типу, а також беручи до уваги зростання кількості судових спорів між замовником і суб'єктом підприємницької діяльності, який надає охоронні послуги, через проблеми, зумовлені, зокрема, постійним та довготривалим відключенням електроенергії, виходом із ладу джерел живлення охоронних систем та оголошенням воєнного стану, законодавець повинен приділити йому належну увагу і безпосередньо в Цивільному кодексі, визначивши особливості укладання договору, а також підстави та межі відповідальності контрагентів.

Нормативне закріплення) договору охорони житлового приміщення сприятиме захисту житлових прав громадян, зокрема, забезпечуючи як право користування житлом, так і комфортне проживання.

Джерела та література:

1.Заіка Ю. О. Право на житло і пряма дія норм Конституції / Ю. О. Заіка, В. Л. Скрипник // Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. В. Л. Скрипника. – Харків : Право, 2023. – С. 128–143.

2.Проєкт книги 5 «Зобов'язання» Цивільного кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/268392.html.

3.Case of the Sunday Times v. United Kingdom [Електронний ресурс]. – European Journal of Law and Political Science. – Режим доступу: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]}.

4.Заіка Ю. О. Цивільно-правове регулювання відносин з надання охоронних послуг / Ю. О. Заіка // Цивільно-правовий механізм регулювання відносин із надання послуг в Україні : монографія / за заг. ред. О. Д. Крупчана, Ю. О. Заіки. – Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. – С. 97–118.

5.Романюк Я. М. Застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві України: питання теорії і практики : монографія / Я. М. Романюк. – Київ : Ін Юре, 2016. – 536 с.

Zaika Y. Protection of citizens' housing rights: modern approaches to the housing unit protection agreement. *In the context of reforming Book Five «Obligations» of the Civil Code of Ukraine, critical remarks are expressed regarding the proposed amendments, specifically the separation of the personal protection agreement. The need for the statutory consolidation of the residential premise protection agreement is argued, as it is the most widespread and socially significant type, which will contribute to the protection of citizens' housing rights.*

***Keywords**: housing, housing rights, protection agreement, protection of housing rights*

ПРАВОВА ЗАБОРОНА ЯК МЕТОД ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ

Зарадюк З. В.

У статті розглянуто роль правових заборон як одного з ключових механізмів забезпечення прав і свобод людини в демократичній державі та у сфері виконання кримінальних покарань. Обґрунтовано, що правові заборони спрямовані не на обмеження громадянського суспільства, а на недопущення дій, що завдають шкоди правам інших осіб чи загальносуспільним інтересам. Підкреслено, що проблеми пенітенціарної системи - закритість, слабкий контроль, кадровий дефіцит та відсутність невідворотної відповідальності створюють ризики порушення прав людини.

***Ключові слова**: правова заборона, засуджений, місця позбавлення волі, покарання, суб'єктивні права та свободи.*

© Зарадюк З. В., 2025

Основним завданням, яке стоїть перед державою та виконання якого вона має забезпечувати, є захист прав і свобод громадянина та суспільства загалом, оскільки саме громадянин, центральний суб'єкт усіх відносин, незалежно від його соціального та політичного статусу. Саме в результаті аналізу державної політики щодо захисту суб'єктивних прав та свобод громадянина можна дійти висновку про якісну характеристику такої держави. Завдяки цьому, фактично на практиці можна визначити її політичний режим та ставлення до цінності щодо забезпечення правового стану. Якщо з аналізу функціонування держави за всіма ознаками випливає, що основною її метою є захист прав та свобод громадянина, то лише таку державу можна вважати правовою, демократичною. Вона виконує роль наглядача за виконанням та дотриманням тих прав та свобод, які встановлені у державі. Така держава через органи влади лише забезпечує безперебійне виконання прав громадянського суспільства, без втручання у його розвиток та без застосування обмеження. У даному випадку правові обмеження та заборони застосовуються тільки до апріорі негативних за своїми наслідками дій, а також до таких ситуацій, коли саме заборона є єдиним способом забезпечення права більшості громадян суспільства. До таких держав станом на сьогодні належить більшість країн світу, насамперед Європи (Англія, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Україна і т.д.)

Сучасність зобов'язує використовувати всі доступні правові, політичні, культурні та економічні засоби для побудови, розвитку та пристосування держави до суспільства, яке розвивається дуже швидко. На сьогодні, як наголошує один із активних дослідників означеної проблематики О. Платоненко, «…існує багато правових методів та засобів, які дозволяють здійснювати регулювання правовідносин, але використання правових заборон як методу регулювання відносин набуває особливого значення, оскільки держава має реагувати на всі зміни, що відбуваються у світі (війни, політичні кризи, природні надзвичайні ситуації).

Найбільше прикладів захисту природних прав (таких, як право на свободу, недоторканність або загальне право на життя), які реалізуються через встановлення правових обмежень та заборон, передбачено у Кримінальному кодексі України. Згідно з його нормами за умисне вбивство, а також за нанесення тяжких тілесних ушкоджень, державну зраду та інші кримінально карні діяння передбачено застосування до суб'єкта покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі. Ці випадки підтверджують концептуалізацію теоретичного дослідження та підтверджують позицію того, що навіть абсолютні, природні права можуть бути обмежені, але лише в окремих випадках, які покликані перш за все забезпечити т. льно правову безпеку та реалізацію прав суб'єктів суспільства (та правовідносин).

У законодавстві закріплюється система законних та обґрунтованих дій через використання правових заборон. Надається можливість використання будь-яких правових заборон у сфері дотримання прав і свобод особистості. Забезпечення інтересів суспільства загалом завжди несе у собі певну загрозу, навіть якщо це не є перевищенням меж їхнього використання, оскільки залишається ризик (ймовірність) прийняття неспіврозмірних охоронних суспільному інтересу обмежувальних засобів [1, с. 197].

До таких гарантій необхідно віднести правові заборони щодо застосування конкретних дій різних структур державної влади та посадових осіб, які можуть обмежити права та свободи людини як суб'єкта правовідносин. У Конституції України, яка гарантує забезпечення цілого ряду прав людини (т. 24), чітко встановлено: кожна людина не залежно від свого статусу та інших можливостей є рівною перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

Правові заборони необхідні саме для того, щоб забезпечити усунення недоліків у використанні прав особистості та не допустити, щоб ці недоліки згубно й негативно впливали на функціонування державної влади. Ось чому правові заборони обмежують не управління впливом державного апарату на особистість, а обмежують лише шкідливі для суспільства дії, які необґрунтовано обмежують або порушують права громадян [3, с. 26].

Правова заборона виступає одним із ключових механізмів захисту суб'єктивних прав та свобод засуджених у пенітенціарній системі. Її сутність полягає у встановленні чітких норм, які

забороняють державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам вчиняти певні дії, що можуть порушувати гарантовані законом права осіб, які відбувають покарання. Такі заборони охоплюють, зокрема, недопустимість жорстокого поводження, катувань, необґрунтованих обмежень листування, побачень, пересування та доступу до правової допомоги тощо. Ст. 10 КВК встановлює, що у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань із проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого [4].

В Україні протягом останніх років було розроблено та прийнято чимало нормативно-правових актів, що регулюють правовий статус засуджених до позбавлення волі та забезпечують ефективну реалізацію державної політики у сфері захисту прав засуджених в Україні. Проте в умовах активного реформування національного законодавства, його адаптації, приведення у відповідність до загальноєвропейських стандартів виникає велика кількість питань щодо законодавчого регулювання статусу засуджених, зокрема розроблення та нормативного закріплення форм і методів правового забезпечення прав засуджених до позбавлення волі у контексті реформи пенітенціарної системи; законодавчого визначення правового статусу засуджених, які перебувають на тимчасово окупованих територіях; встановлення правових гарантій законності, дисципліни та внутрішнього порядку в органах та установах виконання покарань [5, с. 109].

У сукупності правові заборони формують основу режиму законності у місцях позбавлення волі та забезпечують реалізацію принципу верховенства права, гарантують захист людської гідності засуджених і сприяють наближенню національної пенітенціарної системи до європейських стандартів.

Серед установлених законодавством правових заборон щодо поводження із засудженими найбільша проблема на практиці стосується дотримання заборони катувань, жорстокого та принизливого поводження. Зокрема, під час евакуації у березні 2022 р. з Орхівської виправної колонії № 88 до Кропивницької виправної колонії №6 стали відомі факти про жорстоке побиття та катування засуджених під час їх перевезення, що є неприпустимим та грубим порушенням прав засуджених. Тоді постраждали близько 399 ув'язнених, і ці факти були зафіксовано представником Уповноваженої Верховної Ради з прав людини [6, с. 207].

Наявні звіти національних і міжнародних правозахисних інституцій засвідчують, що саме ця сфера залишається найбільш проблемною через закритість пенітенціарної системи, недостатній контроль за діями персоналу, хронічні проблеми кадрового забезпечення та відсутність невідворотної відповідальності за порушення. Порушення цієї заборони тісно пов'язане з іншими системними проблемами – обмеженням доступу до медичної та правової допомоги, застосуванням необґрунтованих дисциплінарних покарань. Таким чином, забезпечення реального дотримання заборони катувань є ключовою умовою утвердження принципу верховенства права та гуманізації виконання покарань в Україні.

Джерела та література:

1.Конституційне право: підручник. Ю.Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич / за заг. ред. М. І. Козюбри./ К.: Ваіте, 2021. С.197.

2.Конституція України: редакція від 30.09.2016р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80

3.Платоненко О. С. Сучасна інтерпретація правових заборон як методів правового регулювання та юридичний механізм їх реалізації. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 26-29.

4.Кримінально-виконавчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15.

5.Колос А. С. Правовий статус засуджених у національному кримінально-виконавчому законодавстві. *Право та державне управління*. № 4.2019.332с.

6.Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану : монографія / [В. Ворожбіт-Горбатюк, Ю. Кернякевич-Танасійчук, О. Осадько та ін. ; наук. ред. В. Пивоваров] ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем кримін. виконав. права. Харків : Право, 2024. 331 с.

Zaradiuk Z. Legal prohibition as a method of protecting the subjective rights and freedoms of convicts. *The article examines the role of legal prohibitions as one of the key mechanisms for ensuring human rights and freedoms in a democratic state and in the sphere of criminal punishment. It is argued that legal prohibitions are not aimed at restricting civil society, but at preventing actions that harm the rights of others or the public interest. It is emphasized that the problems of the penitentiary system - closedness, weak control, staff shortages, and the absence of inevitable responsibility -create risks of human rights violations.*

***Keywords**: legal prohibition, convict, places of deprivation of liberty, punishment, subjective rights and freedoms.*

КОЛИ СУДДЯ СЛУЖИТЬ ТЕМРЯВІ: ДЕ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ ПРОФЕСІЯ І ПОЧИНАЄТЬСЯ СПІВУЧАСТЬ

Іваницька А. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***С. К. Дудар***

Автор розглядає критичну межу, за якою суддівський обов'язок може трансформуватися в участь у механізмах легалізованого насильства. Аналізуються прецеденти з історії Норвегії, Гватемали та Бразилії, які демонструють, як суддя може стати або гарантом прав людини, або інструментом політичного режиму. Автор робить висновок, що суддя є останньою інституційною лінією оборони прав людини, коли закон втрачає свою моральну легітимність.

***Ключові слова**: суддівська доброчесність, співучасть, тоталітарний режим, «нестерпна» несправедливість, формула Радбруха.*

У тоталітарних режимах право ніколи не зникає, а лише змінює центр свого тяжіння. Право відривається від людини й починає обертатися навколо влади, перетворюючись, зрештою, на її знаряддя. У цьому перекручуванні виявляється найбільша вразливість юридичної професії. Суддя, прокурор чи юрист не перестає виконувати свою роботу – протоколи ведуться, процедури дотримуються, вироки проголошуються без жодної фальшивої ноти. Але за зовнішньою формальністю зникає зміст: право перетворюється на інструмент насильства, а професія – на модель співучасті. Право, позбавлене своєї внутрішньої етики, знову і знову народжує темний привид законності замість світла справедливості.

Межа між правосуддям і злочином не проходить у тексті закону, бо закон може бути переписаний, зґвалтований, покручений. Ця межа проходить значно глибше – крізь внутрішній світ того, хто його застосовує. Саме там, у тиші професійної совісті вирішується, чи залишається право правом, чи стає зброєю. У цей момент – тихий, непомітний, але фатальний – професія ламається. І те, що колись називалося правосуддям, перетворюється на співучасть у злочинах режиму.

Ми звикли уявляти собі масові порушення прав людини, фіктивні суди та державне насильство аналізуючи історичні приклади діяльності режиму нацистської Німеччини [1]. Але трагічна правда полягає в тому, що подібні механізми знецінення права проростали і в інших куточках світу, охоплених політичним насильством.

Окупація Норвегії 1940–1945 років стала своєрідною лабораторією з темної трансформації права, де юридичні формули, печатки, протоколи та судові процедури

© Іваницька А. В., 2025

поступово втратили моральний сенс і стали інструментами апарату насильства. На цьому тлі особливо промовистою постає історія Еґіля Рейхборна-Хеннеруда – адвоката, спортсмена, суспільного діяча, а згодом судді Верховного суду колабораціоністського уряду Відкуна Квіслінга [2]. Його історія про те, як право може бути «завжди при справі», але не служити правосуддю; як професія може залишатися професією і водночас ставати співучастю.

У біографії Хеннеруда важко знайти межу, де закінчується служіння праву й починається служіння режиму. Він був членом нацистської адміністрації, проводив акції на користь Німеччини, очолював ліквідаційну комісію майна євреїв, підписував документи, що відкривали шлях до депортації людей в Освенцим. Однак це не були рішення «під примусом» – це була рутинна адміністративна робота.

Хеннеруд – приклад юриста, який не підняв руки, щоб вбити, але підписав папір, що відкрив двері для вбивства; який не стріляв, але зробив стрілянину законною. Він дозволив праву стати зброєю і, залишаючись у межах «службового обов'язку», пройшов точку невідворотності. І найстрашніше те, що шлях до співучасті не починається з наміру чинити зло. Він починається з маленького компромісу – коли юрист припиняє ставити питання про справедливість, коли зникає внутрішня межа дозволеного, а право перетворюється на холодний інструмент, який може служити будь-кому, хто тримає його в руках.

Хеннеруд, у статусі голови ліквідаційної комісії, придбав маєток Скаллум, розкішну віллу в Берумі. У січні 1945 року він отримав наказ перетворити її на укріплену базу, де оселились міністр поліції Юнас Лі, міністр юстиції Сверре Ріїснес та губернатор Генрік Рогстад – люди, які практично уособлювали нацистську адміністрацію Норвегії. На Скаллумі розроблялися операції проти норвезького руху опору, формувалися диверсійні групи, проходили збори колишніх есесівців і німецьких солдатів.

Суддя – «голос закону» – опинився в центрі цієї структури. Він керував операціями, відповідав за розподіл ролей у диверсійних групах, контролював фінансові потоки, що йшли на підготовку підпільних загонів. У руках судді опинилися важелі насильства, а сама професія стала ширмою для легітимації терору. Тож Хеннеруд, як суддя, не просто «переходить межу» права – він її стирає.

Але в суцільній темряві з'являється один момент, який викликає тривожну паузу – справа начальника поліції Гуннара Ейліфсена, який відмовився віддати наказ п'ятьом підлеглим поліцейським арештувати молодих жінок, яких підозрювали в ухиленні від трудової повинності. Це був жест непокори – людський, майже інстинктивний. І за чинним норвезьким законодавством він не тягнув жодної крайньої санкції. Але окупаційний режим не терпів таких жестів. Райхскомісар Йозеф Тербовен вирішив зробити з Ейліфсена символ покарання.

Тоді режим зробив те, що роблять тиранії, коли реальність не збігається з їхніми намірами – він переписує реальність. 14 серпня 1943 року було ухвалено тимчасовий закон, спрямований виключно на цей випадок, причому із зворотною дією – чистий юридичний абсурд, перетворений на інструмент страти. Це був той самий момент, який Густав Радбрух назве «нестерпною несправедливістю» – межею, де позитивний закон перестає бути правом у будь-якому сенсі [1]. І суддя в цьому випадку не тлумачить право – він дозволяє злу назвати себе правом.

Сам процес проходив у стінах Верховного суду. У складі трибуналу були: генерал поліції Карл А. Мартінсен, начальник поліції забезпечення порядку Еґіль Ольб'єрн та головуючий – Хеннеруд. Міністр поліції та міністр юстиції, які прямо вдерлися до судової зали, вимагали негайного смертного вироку. Мартінсен погрожував: якщо Ейліфсена не засудять, німці його розстріляють поза судом, а разом з ним – 15 норвезьких поліцейських. Так суддів поставили в ситуацію, яку Ганна Арендт назвала б «економікою зла»: або ви вбиваєте самі, або ми зробимо це за вас. Це шантаж, замаскований під вибір. І саме в таких моментах стає видно, чи існує межа між професією та співучастю, чи вона розчиняється в тумані страху.

В цій отруєній атмосфері тиску та шантажу Хеннеруд – людина, яка вже давно перетворила право на інструмент служіння режиму – раптом робить свій останній, запізнілий, але безпомилково людський жест спротиву. На мить він виринає з темряви системи, частиною якої сам же ж і був, і відмовляється застосувати новий закон зі зворотною дією, відкидає вимогу смертної кари, наполягає на тому, що чинне норвезьке право не дає підстав вбивати начальника поліції за дисциплінарну непокору.

Його слова – «якби свобода Норвегії залежала від вбивства, то вона вже була б вільною» [2] – звучать не як позиція судді, а як останній крик людини, яка на мить побачила власне відображення у дзеркалі. Це момент прозріння, коли Хеннеруд усвідомлює, що стоїть не просто перед юридичною дилемою, а перед моральною безоднею: один рух пера – і він не виносить вирок, а вчиняє вбивство.

Але цей жест не очищує його біографію і, тим паче, не робить героєм. Він не перекреслює роки покірності, співпраці, вигоди та насильства. Це не виправдання – це свідчення того, що навіть у тих, хто довго йде в ногу із жорстоким режимом може спалахнути промінь здорового глузду, який на короткий час розітне темряву і поведе до усвідомлення межі, яка не врятує жертву, не виправдає суддю, але з неймовірною точністю покаже де закінчується право і починається співучасть.

Хеннеруд пропонував призначити Ейліфсену чотири роки. Але більшість трибуналу проголосувала за смертну кару і наступного дня Ейліфсена розстріляли.

Тоталітарні режими завжди будують свою владу не лише на ідеології, а й на співучасниках. На тих, хто погоджується робити «трохи більше, ніж належить». На тих, хто приймає логіку «або ти вб'єш, або вб'ють тебе». На тих, хто дозволяє праву служити темряві. Історія Хеннеруда доводить, що співучасть ніколи не починається з наказу. Вона починається тоді, коли юрист перестає ставити собі найпростіше, але найнебезпечніше запитання: чи відповідає закон справедливості?

Нестерпна несправедливість – це не тонкий філософський термін. Це завжди щось, що видно неозброєним оком: закон, який має зворотну дію; не загальний закон, а написаний під одну людину; закон, який веде не до порядку, а до смерті. Це не норма – це юридична симуляція, оболонка, в яку запаковано злочин. І саме суддя, як ніхто інший, гостро помічає цю зраду – він перший відчуває, як закон холоднішає, як процедура втрачає сенс, як текст перетворюється на інструмент розправи.

Хеннеруд зрадив право і свою професію, він не став героєм ні в житті, ні після війни. Його післявоєнні роки – це низка нервових зривів, страх помсти, відчуження, тінь провини і повільне внутрішнє руйнування. Він став живим доказом того, що право, поставлене на службу темряві, знищує не лише жертв, а й тих, хто тримав перо, хто був голосом зла.

Він з опущеною головою сліпо зраджував право роками, і лише один раз зрадив режим. Він став свідком власного морального падіння і водночас дефектом у машині підкорення. Він був всередині системи і раптом дав збій, став тріщиною в моноліті тоталітаризму.

Одначе його жест не скасовує ні завданого лиха, ні десятиліть покори режиму. Це не спокута і не відкуп. Це історія людського зламу, коли прозріння приходить тоді, коли вже немає що рятувати – ні репутації, ні честі, ні імені. Після війни Хеннеруд не став мучеником – він став тінню, уламком, людиною, яку пожер той самий режим, якому він служив. Пізній відступник – це завжди пісня про поразку, але поразку, яка показує межу – це точка, далі я не піду.

Навіть у світі, де політика претендує на верховенство над правом, де закон стає холодною формою пригнічення, де норма народжується не з морального порядку, а з волі тих, хто тримає суспільство в страху – існує одна точка опори, яка не піддається окупації. У цьому кораблі, що тріщить по швах і тоне у власній темряві, завжди є одна рятівна шлюпка, яка не повинна дозволити праву піти на дно разом із режимом. Цим тонким прошарком між державою та її власною тінню є Суддя. Той, хто у тиші професійної совісті здатен зробити те, на що не здатна жодна інституція системи, – відмовитися застосувати закон, коли він перестає бути правом і стає інструментом зла, і навпаки – застосувати його так, щоб зло нарешті отримало ім'я, межі й покарання за вчинені жахіття.

Але рятівна сила суддівської совісті не є абстракцією чи романтизованим ідеалом, відірваним від реальності. Вона існує і щоразу проходить випробування страхом, тиском, самотністю, політичною лютті й загрозою фізичної розправи. Режими завжди намагаються зламати саме цей останній бар'єр: змусити суддю мовчати там, де мовчання перетворюється на злочин, схилити голову там, де пряма постава є єдиним доказом того, що право ще живе. І все ж навіть у таких обставинах знаходяться ті, хто не здається, хто, попри тиск і темряву, залишається хранителем права, його вустами.

У кожній країні, що пережила диктатуру або війну, настає мить, коли минуле вперто відмовляється залишатися минулим. Кров не висихає разом із підписанням мирної угоди і пісок

часу не засипає ями масових поховань. А найстрашніша частина постконфліктної реальності полягає в тому, що злочинці часто нікуди не зникають: вони залишаються на тих самих посадах, у тих самих кабінетах, і з тими самими можливостями впливу.

Так сталося у Гватемалі після завершення громадянської війни, яка забрала двісті тисяч життів, знищила сотні громад, розпорошила народ майя і залишила після себе країну, де справедливість роками соромилися вимовляти вголос.

У цей простір мовчання вступила Іріс Яссмін Барріос – суддя, яка наважилася зробити те, чого не робив ніхто від XVII століття: посадити колишнього главу держави на лаву підсудних у власній країні. [2] Для Гватемали це було не просто судове провадження – це була спроба відновити моральний порядок світу, де закон десятиліттями був інструментом репресій, а не захисту.

Громадянська війна 1954–1996 років – це був не просто період насильства, це була епоха систематичного нищення корінного народу. Майже рік держава жила в режимі прихованого Голокосту. Але після війни ті, хто віддавав накази, так і залишилися в політиці, економіці, органах влади. Амністія огорнула країну ковдрою забуття, під якою продовжували жити страх, корупція та безкарність. Тож справжнє протистояння розпочалося у 2013 році, коли перед судом постали: генерал Хосе Ефраїн Ріос Монтт, диктатор 1982–1983 років, керівник його розвідки Родрігес Санчес. У такій реальності суддя ризикує не просто кар'єрою – ризикує життям. Але навіть під пресингом судді оголосили вирок: 80 років ув'язнення – 50 за геноцид, 30 за злочини проти людяності. Вперше після десятиліть темряви суд не злякався власної тіні. Попри страх, погрози й роки безкарності, зло було назване своїм ім'ям.

Але є країна, яку темрява досі не відпускає. Країна, де минуле не стало минулим, де злочин не почув вироку, а право так і не віднайшло власного голосу.

Бразилія – місце, де диктатура впала, але її тінь досі ходить по судах, архівах і мовчазних вулицях.

Військова диктатура 1964–1985 років залишила по собі десятки тисяч політичних затримань, систематичні тортури, позасудові вбивства, насильницькі зникнення, знищення доказів, каральну військову юстицію, пропаганду, що виправдовувала насильство. І, найболючіше, ніхто з винних не був покараний. Не було процесів, як у Гватемалі. Не було люстрацій, як у Чилі. Не було правди, як у Аргентині. Тому історія не завершилась …

Справжня драма Бразилії відбулася в кабінетах, де військові підписали собі рятівний квиток, перш ніж піти з влади [3]. Диктатура подарувала самій собі амністію. Вона досі стоїть між жертвами й правосуддям, як холодний бетон, який ні час, ні демократія не змогли пробити.

Ось що робить цю амністію особливо отруйною: винні пробачили самих себе, проявили милосердя до самих себе. Амністію ухвалила не демократія, а – сама диктатура. Це не компроміс і не жест примирення, це юридичний щит, створений катами для катів. Вони знали, що програли, і тому написали закон, який гарантує їм тишу й спокій. Амністія була "взаємною" лише в риториці. Опонентів режиму вже й так не було кого судити: хтось загинув, хтось утік, хтось пережив тортури й не становив загрози. Усі "прощення" для них були порожнім жестом [3]. А от кати отримали реальний, дієвий, залізний імунітет, бо вся силова система вийшла з диктатури не покараною, а помноженою. Поліція увійшла в демократію з методами тортур як "нормою роботи", бо жоден суд не сказав їй, що це злочин. Так Бразилія застрягла між двома правовими світами: законність без справедливості і справедливість без законності.

У цих історіях розкривається глибинна сутність суддівської професії, яка виходить далеко за межі технічних процесуальних обов'язків. Суддя – це не механічний виконавець норм і не прикраса інституційної архітектури держави, а людина, яка знає, де проходить межа між добром і злом.

Суддівська доброчесність у цьому сенсі не є красивим етичним доповненням до професійного стандарту – вона є головним його ядром, тим внутрішнім світлом, без якого інституція суду розсипається на порожні ритуали. Бути суддею означає зберігати стійкість у той момент, коли закон сам потребує захисту від тих, хто пише його під себе; коли право стає чужим тим, кого мало б захищати; коли держава вимагає покори, а совість – опору. У такі моменти професія судді перестає бути ремеслом і стає моральним обов'язком – стояти там, де більше ніхто не може, і робити те, на що не здатна жодна інша інституція. Саме тому суддя

має бути тим, хто ставить на коліна зло — не тому, що він герой за природою, а тому, що цього вимагає сама логіка його професії.

Суддівська совість — це свята територія, яка не повинна й не може бути окупована ні політичною доцільністю, ні страхом перед репресіями, ні механічним слідуванням наказам. У просторі тиші, де голос правової совісті звучить найчіткіше, суддя мусить постійно йти за світлом — не за голосом натовпу, не за тиском влади, не за комфортом власної позиції, а за внутрішнім розумінням справедливості, що й робить його суддею у найвищому сенсі цього слова.

Справжній суддя щоразу, коли перед ним постає вибір між добром і злом, між людиною і системою, між правдою і страхом, зобов'язаний діяти так, ніби від його вчинку залежить не тільки окреме життя, а й сам сенс існування права. Бо там, де суддя схиляє голову перед владою, падає і право. А там, де він залишається вірним собі та своїй професії – темрява відступає, і право знову знаходить людину, задля якої воно існує.

Джерела та література:

1.Радбрух Ґ. Законне неправо та надзаконне право: пер. з нім. В.С. Бігуна. Проблеми філософії права. 2004. Том II. С. 93-94.

2.Graver, H. P. Judicial Heroes: The Right Thing to Do in Times of Trouble. The Hague: Eleven International Publishing, 2022. 243 p.

3.Swensson Jr., L. J. Vor dem Gesetz: Transitional Justice in Brasilien und die Problematik der strafrechtlichen Verantwortung für Straftaten der Militärdiktatur. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2015. 327 p.

Ivanytska A. When a judge serves darkness: where the profession ends and complicity begins. *The author examines the critical threshold at which judicial duty may transform into participation in mechanisms of legalized violence. The analysis draws on precedents from the histories of Norway, Guatemala, and Brazil, illustrating how a judge may become either a guarantor of human rights or an instrument of a political regime. The author concludes that the judge represents the final institutional line of defense for human rights when the law loses its moral legitimacy.*

***Keywords**: judicial integrity, complicity, totalitarian regime, intolerable injustice, Radbruch's formula.*

ДО ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ

Ілюкова С. С., Шеремета Н. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У цій статті з'ясовано, що судовий контроль у кримінальному провадженні є ключовим механізмом захисту прав і свобод людини під час досудового розслідування, реалізується слідчим суддею через розгляд клопотань, скарг та інших процесуальних питань.

***Ключові слова**: судовий контроль, кримінальне провадження, досудове розслідування, права, свободи та інтереси осіб, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі дії, ефективність судового контролю, законність, проблеми практики.*

Судовий контроль у кримінальному провадженні являє собою окремий напрям діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею. Сутність судового контролю полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень.[1, с. 3]

© Ілюкова С. С., Шеремета Н. А., 2025

Значення судового контролю полягає у тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження. Кримінальним процесуальним законодавством судовому контролю приділяється дуже значна роль у процесі [1, с. 3]

Адже судовий контроль під час досудового розслідування це дуже важливий елемент правосуддя. Також він необхідний в сучасному демократичному суспільстві, оскільки впливає на якість захисту прав і свобод кожної людини, навіть злочинця.

Ознаками судового контролю в кримінальному провадженні на етапі досудового розслідування є:

1) Спрямованість судового контролю на захист прав, свобод та інтересів осіб. В процесі здійснення судового контролю слідчий суддя має переконатися, що права осіб, які стали об'єктом досудового розслідування, не порушуються під час проведення слідства [2].

2) Судовий контроль реалізується в рамках процесуальних норм та повноважень слідчого судді [3].

3) Судовий контроль покликаний забезпечити законність та об'єктивність рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування.

4) Судовий контроль виконує профілактичну функцію [4].

5) Розгляд слідчим суддею клопотання про передання чи знищення речових доказів;

6) Розгляд слідчим суддею клопотання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів у разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором;

7) Допит слідчим суддею свідка, потерпілого під час досудового розслідування;

8) Розгляд слідчим суддею клопотання про встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 290 КПК;

9) Розгляд слідчим суддею клопотань про тимчасовий та екстрадиційний арешт при вирішенні питань щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

10) розгляд клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування.[1]

Сучасна практика судового контролю на стадії досудового розслідування характеризується низкою проблем, серед яких найбільш поширеними є надмірне процесуальне навантаження на слідчих суддів та формальний підхід сторін до обґрунтування клопотань. Нерідко спостерігається й неоднакове застосування норм КПК щодо втручання в права особи, що призводить до різної судової практики, затягування розгляду процесуальних питань та зниження ефективності гарантій судового контролю.

Судовий контроль на стадії досудового розслідування має поділ на два види:

1) попередній судовий контроль, коли слідчий суддя ухвалює рішення щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження та надає дозвіл на проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

2) наступний судовий контроль, коли слідчий суддя розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора [5].

Ефективність здійснення судового контролю під час розслідування злочинів обумовлюється низкою факторів, головним з яких є належна правова регламентація основних засад цієї діяльності та досконалість процесуального механізму [7].

Отже, важливе значення в контексті даної проблематики має вирішення законодавцем питань щодо визначення місця та статусу суддів, до компетенції яких належить реалізація цієї важливої процесуальної функції, їх повноважень, порядку розгляду відповідних подань, скарг та прийняття рішення.

Джерела та література:

1. Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І., Трофименко В. М., Туманянц А. Р., Шило О. Г.. Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні. Навчальний посібник. Харків «Право» 2016.

2. The Global Rule of Law Recession Continues. World Justice Project. URL: https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2023/ Ukraine/ (дата звернення: 01.03.2024)

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституцій ним поданням Міністерства скономіки питань європейської інтеграції України щодо офіційного тлумачення окремих поло жень частини першої статті 120 Конституції України (справа про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади) № 6-рп/2002 від 17 жовтня 2002 року. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/v016p710-02#Text

5. Ilieva T. H. Funktsiia sudovoho kontroliu u kryminalnomu protsesi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.09. K., 2014. 20 s

6. Б. С. Дехтяр. Поняття види та межі судового контролю в кримінальному процесі України.

7. Кисленко Д. П., Кузьмічов Я. В. Поняття та сутність судового контролю під час досудового розслідування. Юридична наука. № 7. С. 176-184.

Ilyukova S., Sheremeta N. On the issue of judicial control at the stage of pre-trial investigation: meaning and problems of practice. *This article reveals that judicial control in criminal proceedings is a key mechanism for protecting human rights and freedoms during pre-trial investigation, implemented by the investigating judge through consideration of petitions, complaints and other procedural issues*

***Keywords**: judicial control, criminal proceedings, pre-trial investigation, rights, freedoms and interests of individuals, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, effectiveness of judicial control, legality, problems of practice.*

ВИЗНАННЯ ОСІБ БЕЗВІСТИ ВІДСУТНІМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Іщук В. А.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

Метою дослідження, з огляду на зростання кількості зниклих осіб унаслідок повномасштабної збройної агресії та пов'язану з цим правову невизначеність для їхніх родин, є комплексний аналіз та обґрунтування правового механізму визнання фізичної особи безвісти відсутньою або оголошення її померлою, що має ключове значення для забезпечення реалізації та захисту її цивільних прав, а також прав та інтересів членів її сім'ї в умовах воєнного стану.

***Ключові слова**: зникла особа, декларація про смерть, воєнний стан, цивільно-правові наслідки, опіка над майном, спадщина, особи, які зникли безвісти за особливих обставин.*

Виклад основного матеріалу. Проблематика визнання осіб безвісти відсутніми та оголошення їх померлими є однією з найактуальніших у період дії воєнного стану в Україні. В умовах повномасштабної війни сотні тисяч осіб вважаються зниклими, що породжує не лише соціальні, а й глибокі цивільно-правові наслідки. Родини таких осіб опиняються у стані правової невизначеності: неможливість користуватися майном, оформити спадщину, отримати соціальні виплати тощо. Законодавство України, спираючись на норми Цивільного кодексу, Цивільного процесуального кодексу та спеціальні закони, визначає процедуру визнання особи безвісти відсутньою та оголошення її померлою. Утім, воєнний стан зумовлює необхідність

© Іщук В. А., 2025

адаптації правозастосування до нових умов, коли докази відсутності або загибелі особи зібрати складно, а суди змушені діяти в умовах обмеженого доступу до інформації.

Поняття «безвісти відсутній» визначено у статті 43 Цивільного кодексу України (далі — ЦК), згідно з якою фізична особа може бути визнана судом безвісти відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування [1]. Процесуальні питання регулюються Цивільним процесуальним кодексом (ЦПК), який визначає порядок подання заяви, коло доказів та процедуру розгляду справи судом [2].

Особливого значення під час воєнного стану набуває Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [4], який створює спеціальні умови для функціонування органів влади та правосуддя, що безпосередньо впливають на практику розгляду таких справ. Крім того, Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» визначає категорію осіб, зниклих унаслідок збройної агресії, стихійного лиха або катастроф, і закріплює гарантії для їхніх родичів [5]. Закон передбачає створення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти, та Національного інформаційного бюро, що відповідає міжнародним рекомендаціям Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) [3].

Воєнний стан ускладнює доведення обставин, необхідних для визнання особи безвісти відсутньою: свідки можуть бути евакуйовані, архіви — знищені, а зв'язок із окупованими територіями — втрачений. Тому суди повинні застосовувати принцип гнучкого підходу до доказування, орієнтуючись на презумпцію добросовісності заявника [4, с. 3]. Відповідно до статті 46 ЦК України, якщо особа зникла у зв'язку з воєнними діями, катастрофою або іншими обставинами, що загрожували її життю, суд може оголосити її померлою після шести місяців від моменту зникнення [1, с. 15]. Це суттєво скорочує загальний строк, який у мирний час становить один рік. На практиці підставою для подання заяви може бути довідка з військової частини, повідомлення органів поліції, служби безпеки або Національного інформаційного бюро [5]. Ці документи замінюють традиційні докази, які часто неможливо отримати в умовах бойових дій.

Після набрання законної сили рішенням суду про визнання особи безвісти відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання складає опис майна та призначає опікуна [1, с. 22]. Опікун має право управляти майном лише в межах необхідного для збереження його вартості та задоволення потреб утриманців відсутньої особи. Під час воєнного стану така опіка має ще й соціальний характер — вона дозволяє захистити права членів сім'ї на житло, виплати або оренду майна [4].

Якщо суд оголошує особу померлою, відкривається спадщина. Згідно зі статтею 46 ЦК, датою відкриття спадщини вважається день набрання законної сили рішення суду або день вірогідної смерті, встановлений судом [1, с. 26]. Це дозволяє спадкоємцям оформити майно, отримати страхові чи соціальні виплати. Проте у випадку, якщо особа згодом з'являється живою, виникає зобов'язання повернути майно або компенсувати його вартість [1, с. 27].

Визнання особи безвісти відсутньою впливає на сімейні відносини — зокрема, на право другого з подружжя розірвати шлюб у спрощеному порядку [2, с. 35]. Якщо особа оголошена померлою, шлюб припиняється автоматично з моменту набрання рішенням законної сили. Однак, у разі повернення такої особи, шлюб може бути відновлений, якщо обидва подружжя не вступили в новий [2, с. 38].

Верховний Суд України неодноразово наголошував, що під час воєнного стану суди мають виходити з гуманітарних міркувань і враховувати реальні обставини зникнення [7]. У постановах суду вказується, що довідки з військових частин, акти місцевих військових адміністрацій чи повідомлення з бази зниклих осіб є належними доказами для встановлення юридичного факту відсутності [7]. Крім того, у 2024 році Міністерство юстиції України оприлюднило роз'яснення, у якому наголошено на різниці між визнанням особи безвісно відсутньою та набуттям статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин. У першому випадку рішення ухвалюється судом, у другому — адміністративним шляхом через органи, уповноважені на розшук.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC) у своїй Модельній конвенції про зниклих осіб визначає обов'язок держави створювати національні механізми пошуку та

правового захисту сімей зниклих [3]. Офіс Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR) у 2019 році ухвалив Керівні принципи пошуку зниклих осіб, які підкреслюють необхідність забезпечення доступу родин до інформації та поваги до гідності кожної жертви [6]. Україна частково імплементувала ці принципи, ухваливши закон 2018 року [5], однак практика їх застосування ще потребує удосконалення.

Висновки. Визнання особи безвісти відсутньою або оголошення її померлою є важливим правовим інструментом для забезпечення стабільності цивільних відносин під час воєнного стану. Українське законодавство — ЦК, ЦПК, закони 2015 та 2018 років — створюють комплексну нормативну базу, що відповідає міжнародним гуманітарним стандартам. Основними цивільно-правовими наслідками такого статусу є встановлення опіки над майном, відкриття спадщини, зміни у сімейному статусі та забезпечення соціальних виплат. Під час воєнного стану судова практика повинна орієнтуватися на принцип пропорційності та гуманності, визнаючи неможливість повного доказування через воєнні дії.

Ключові слова: безвісти відсутня особа, оголошення померлим, воєнний стан, цивільно-правові наслідки, опіка над майном, спадкування, зниклі безвісти.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 12.11.2025).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15 (дата звернення: 12.11.2025).

3. ICRC Model Law on the Missing. International Committee of the Red Cross. Geneva, 2009. URL: https://www.icrc.org/en/download/file/1066/model-law-missing-icrc-eng-.pdf (дата звернення: 12.11.2025).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 12.11.2025).

5. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2505-19 (дата звернення: 12.11.2025).

6. Guiding Principles for the Search for Disappeared Persons. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Geneva, 2019. URL: https://www.ohchr.org/en/documents/legal-standards-and-guidelines/guiding-principles-search-disappeared-persons (дата звернення: 12.11.2025).

7. Судова практика Верховного Суду щодо справ про оголошення особи померлою / визнання безвісно відсутньою. Верховний Суд України. Київ, 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Present_Prakt_ogosh_osobu_pomerloy.pdf (дата звернення: 12.11.2025).

Ishchuk V. Recognition of missing persons under martial law: civil-law consequences. *Given the growing number of missing persons resulting from full-scale armed aggression and the resulting legal uncertainty faced by their families, the purpose of this study is to conduct a comprehensive analysis and substantiation of the legal mechanism for recognizing an individual as missing or declaring them dead, which is essential for ensuring the protection and realization of their civil rights as well as the rights and interests of their family members under martial law.*

Keywords*: missing person, declaration of death, martial law, civil-law consequences, property guardianship, inheritance, persons missing under special circumstances.*

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Йосак В. В., Пасічник З. О.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. Ф. Самчук-Колодяжна***

У тезах досліджується проблема захисту права власності в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Проаналізовано конституційні гарантії права власності, особливості примусового відчуження та вилучення майна для потреб держави, правові механізми відшкодування шкоди власникам, а також актуальні проблеми судової практики. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчого регулювання компенсаційних механізмів та посилення гарантій захисту прав громадян

Ключові слова*: право власності, воєнний стан, примусове відчуження, мобілізація майна, відшкодування шкоди, судовий захист.*

Право власності є одним із базових, фундаментальних прав людини, що визнається та гарантується Конституцією України, нормами цивільного законодавства та міжнародними актами у сфері прав людини. Водночас з початком повномасштабної збройної агресії проти України та запровадженням воєнного стану з 24 лютого 2022 року питання захисту майнових прав громадян набуло особливої актуальності. У таких умовах держава змушена поєднувати потреби оборони та національної безпеки із необхідністю забезпечення та охорони прав приватних власників.

Конституція України закріплює, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, а примусове відчуження об'єктів права приватної власності допускається лише як виняток, з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановленому законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості [1]. У свою чергу, Цивільний кодекс України визначає право власності як право особи на річ, яке здійснюється нею за своєю волею незалежно від волі інших осіб, та гарантує судовий захист цього права [2].

Специфіка правового регулювання майнових відносин у період воєнного стану визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану», який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод громадян, у тому числі майнових, у межах, необхідних для забезпечення оборони держави [3]. Одним із ключових нормативних актів у цій сфері є Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», який встановлює правові підстави, порядок, умови та гарантії компенсації за примусово відчужене майно [4].

У практиці застосування зазначених норм сформувалося кілька основних форм втручання держави у сферу права власності: мобілізація майна, примусове відчуження та вилучення майна. Мобілізація передбачає тимчасове залучення майна для потреб оборони з можливістю подальшого повернення або компенсації. Примусове відчуження означає припинення права власності з передачею майна у державну власність із виплатою відшкодування. Вилучення переважно застосовується щодо державних підприємств або стратегічних об'єктів. Кожна з цих форм має власні правові наслідки та потребує належного документального оформлення.[5]

Важливе місце у системі захисту майнових прав займає питання відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії. Законодавець передбачив як попередню, так і наступну компенсацію залежно від обставин відчуження майна. Окремим напрямом компенсаційного захисту є відшкодування за зруйноване або пошкоджене житло, що реалізується через механізми державних реєстрів, цифрових платформ та спеціальних програм [6]. Разом з тим, слід зауважити, що на практиці власники нерухомості, транспортних засобів, обладнання та іншого майна стикаються з труднощами в доказуванні збитків, оцінці вартості та отриманні реальних виплат.

© Йосак В. В., Пасічник З. О., 2025

Судова практика у справах про захист права власності в умовах воєнного стану формується динамічно, однак залишається неоднорідною. Суди розглядають справи щодо визнання незаконним примусового відчуження, повернення майна, стягнення компенсації, а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок бойових дій. Верховний Суд у своїх рішеннях наголошує, що навіть за умов воєнного стану держава не звільняється від обов'язку дотримуватися основоположних принципів верховенства права, справедливості та пропорційності втручання в право власності [7].

Окремою проблемою залишається відсутність ефективного універсального механізму компенсації за майно, знищене внаслідок бойових дій, особливо якщо власник перебуває на тимчасово окупованій території або втратив правовстановлюючі документи. Нерідко громадяни змушені звертатися до суду для захисту своїх прав, що ускладнює та затягує процес поновлення порушених майнових інтересів.

У сучасних умовах особливого значення набуває також перспектива міжнародно-правового механізму відшкодування шкоди, завданої Україні та її громадянам внаслідок агресії. Формування міжнародних компенсаційних інституцій розглядається як додатковий інструмент захисту прав власників, однак його практична реалізація потребує часу та значних політико-правових зусиль.

З урахуванням викладеного, можна зробити висновок, що право власності в умовах воєнного стану залишається гарантованим, але зазнає законних обмежень у межах суспільної необхідності. Водночас ефективність його захисту значною мірою залежить від чіткості законодавчих норм, єдності судової практики та реальної дієвості компенсаційних механізмів. Подальше вдосконалення правового регулювання у цій сфері має ґрунтуватися на принципі справедливого балансу між інтересами держави та правами громадян, а також на стандартах Європейської конвенції з прав людини.

Джерела та література:

1.Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text[1]

2.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [2]

3.Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [3]

4.Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р. № 4765-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text [4]

5.Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації питань примусового відчуження майна в умовах воєнного стану» від 06.09.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2561-20#Text [5]

6.Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2013 р. № 947 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-п#Text [6]

7.ДАЙДЖЕСТ судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних з війною URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf С. 12-17 [7]

Yosak V., Pasichnyk Z. Protection of property rights under martial law in Ukraine.

This paper analyzes the legal regulation of property rights protection in Ukraine under the conditions of martial law. Constitutional guarantees, procedures for forced alienation, compensation mechanisms, and current judicial practice are examined. The author emphasizes the need to improve legislative regulation and ensure effective protection of property rights during wartime.

***Keywords**: property rights, martial law, forced alienation, compensation, legal protection.*

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД: ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ АДВОКАТУРИ ТА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ПРАВОЗАХИСНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Карпук Х. І.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У тезах сформований ґрунтовний аналіз обмежень прав адвокатури в радянській Україні, а також висвітлення переслідувань адвокатів за їхню правозахисну діяльність.

Ключові слова*: радянський період, обмеження прав, переслідування за правозахисну діяльність*

Радянський період в історії української адвокатури (1919–1991 рр.) позначений значними обмеженнями її діяльності та переслідуваннями адвокатів за спроби здійснювати правозахисну функцію. Хоча офіційне утворення СРСР відбулося 30 грудня 1922 року з підписанням Договору про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, початок радянського впливу на адвокатуру в Україні асоціюється з 1919 роком, коли більшовицька влада, встановивши контроль над значною частиною України, розпочала реорганізацію правової системи, включаючи адвокатуру [1, с. 12; 3]. У цей час адвокатура втратила автономію, ставши інструментом тоталітарного режиму, що підпорядковувався ідеологічним принципам більшовицької влади. Водночас окремі адвокати демонстрували мужність, відстоюючи права громадян у складних умовах, що часто призводило до репресій. Дослідження цього періоду дозволяє зрозуміти, як тоталітарний режим впливав на правозахисну діяльність і якою була роль адвокатури в умовах жорсткого контролю.

Після встановлення більшовицької влади в Україні у 1919 році адвокатура зазнала кардинальних змін. Як зазначає Є. Дурнов, саме з цього року розпочалася реорганізація адвокатури в колегії захисників, які діяли під контролем держави, що знаменувало початок радянського періоду для цього інституту [3]. В. Брославський підкреслює, що ця реорганізація призвела до втрати незалежності адвокатури, оскільки колегії захисників контролювалися Народним комісаріатом внутрішніх справ (НКВС) [1, с. 12]. Після утворення СРСР у 1922 році ці зміни були закріплені в рамках загальносоюзної правової системи, але основні обмеження вже були запроваджені раніше.

В. Гвоздій зазначає, що адвокати не мали права самостійно визначати свою професійну діяльність, а їхня робота була підпорядкована інтересам партії [2, с. 45]. Наприклад, адвокатам заборонялося брати справи, які суперечили політичним директивам, а їхня діяльність часто зводилася до формального виконання вказівок влади. За словами Є. Дурнова, у період 1919–1939 років адвокатура в радянській Україні виконувала функцію інструменту реалізації політики держави, а не захисту прав громадян [3]. Л. Ткачук додає, що адвокатура була інтегрована в систему «соціалістичної законності», що виключало можливість повноцінного захисту прав людини [6, с. 72]. Наприклад, адвокати не мали права оскаржувати рішення позасудових органів, таких як «трійки» НКВС, що діяли в 1930-х роках.

Незважаючи на жорсткі обмеження, окремі адвокати намагалися виконувати свою правозахисну функцію, що викликало негайну реакцію з боку влади. Л. Крупник звертає увагу на судовий процес «Спілки визволення України» (1929–1930 рр.), який став одним із перших показових політичних процесів у радянській Україні [5, с. 74]. Адвокати, які брали участь у захисті обвинувачених, намагалися використовувати процесуальні норми для пом'якшення вироків, однак стикалися з політичним тиском. Такі спроби часто закінчувалися для них арештами, звільненням або виключенням із колегій захисників.

П. Корнієнко підкреслює, що правозахисна діяльність в умовах радянського режиму була надзвичайно небезпечною [4, с. 185]. У 1960–1970-х роках, під час посилення репресій проти української інтелігенції та дисидентського руху, адвокати, які брали на себе захист політичних в'язнів, таких як В'ячеслав Чорновіл чи Левко Лук'яненко, зазнавали погроз,

© Карпук Х. І., 2025

звинувачень у «антирадянській діяльності» та інших форм тиску. У деяких випадках їх виключали з адвокатських колегій, позбавляли права практикувати або навіть ув'язнювали.

Л. Ткачук стверджує, що адвокатура в радянський період не могла повноцінно виконувати правозахисну функцію через ідеологічні обмеження та жорсткий контроль з боку держави [6, с. 73]. Вона зазначає, що адвокати були змушені діяти в межах, визначених владою, що виключало можливість реального захисту прав людини. Наприклад, у політичних справах адвокати часто обмежувалися формальними діями, такими як подання клопотань, які заздалегідь відхилялися судами. Водночас В. Гвоздій вказує, що окремі адвокати намагалися використовувати наявні правові механізми для захисту клієнтів, хоча їхні можливості були вкрай обмеженими [2, с. 48]. Такі спроби вимагали неабиякої сміливості, адже будь-яка активність, що суперечила офіційній лінії партії, могла призвести до серйозних наслідків.

Репресії проти адвокатів мали довготривалий вплив на розвиток професії в Україні. Постійний тиск і обмеження призвели до того, що багато талановитих правників відмовлялися брати участь у справах із політичним підґрунтям, побоюючись за свою безпеку. П. Корнієнко зазначає, що це призвело до занепаду правозахисної функції адвокатури та втрати довіри громадян до цього інституту [4, с. 186]. Водночас мужність окремих адвокатів, які попри ризик продовжували захищати права громадян, стала важливим прикладом для наступних поколінь правників. Наприклад, їхні зусилля в захисті дисидентів у 1960–1980-х роках сприяли формуванню правозахисного руху в Україні, який відіграв значну роль у боротьбі за незалежність.

Радянський період став одним із найскладніших етапів в історії української адвокатури. Початок цього періоду асоціюється з 1919 роком, коли більшовицька влада розпочала реорганізацію правової системи, включаючи адвокатуру, хоча офіційне утворення СРСР відбулося в 1922 році. Жорсткий контроль з боку держави, втрата незалежності та ідеологічні обмеження перетворили адвокатуру на інструмент реалізації політики тоталітарного режиму.

Адвокати, які намагалися виконувати правозахисну функцію, стикалися з репресіями, включаючи погрози, звільнення, виключення з колегій і навіть ув'язнення. Незважаючи на це, окремі правники демонстрували мужність, відстоюючи права громадян у політичних справах, що стало важливим внеском у боротьбу за справедливість. Дослідження підкреслюють складність становища адвокатури в умовах тоталітарного режиму, але водночас висвітлюють героїчні зусилля окремих адвокатів, які, попри всі обмеження, намагалися захищати права людини.

Джерела та література:

1.Брославський В. Л. Концептуальні підходи до досліджень з історії української адвокатури. Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с.

2.Гвоздій В. А. Адвокатура України: історія та сучасність, досвід і перспективи. Харків : Право, 2016. 320 с.

3.Дурнов Є. С. Становлення та розвиток адвокатури в радянській Україні (1919–1939 рр.). URL: http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/831 (Дата звернення: 16.10.2025)

4.Корнієнко П. С. Адвокатура як суб'єкт правозахисної діяльності в Україні. НУ «ОЮА», 2022. С. 184–187 URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle (дата звернення: 17.10.2025)

5.Крупник Л. Роль адвокатів на судовому процесі «Спілки визволення України». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. Вип. 30. С. 74

6.Ткачук Л. В. Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 71–75

Karpuk Kh. The soviet period: restrictions on the rights of the bar and persecution for human rights activities.. *The article provides a thorough analysis of the restrictions on the rights of the bar in Soviet Ukraine, as well as coverage of the persecution of lawyers for their human rights activities.*

Keywords*: soviet period, restrictions on rights, persecution for human rights activities.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ І УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Карпюк Д. М.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

Дослідження присвячене аналізу права на захист як фундаментального елементу правової системи, що гарантується міжнародними стандартами та українським законодавством. У роботі розглядаються основні міжнародні документи, що регулюють право на захист, їх імплементація в національну правову систему, а також проблеми реалізації цього права в українській юридичній практиці. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу нормативно-правових актів та практиці Європейського суду з прав людини. Результати дослідження сприяють глибшому розумінню механізмів забезпечення права на захист в Україні.

Ключові слова: *право на захист, міжнародні стандарти, ЄСПЛ, процесуальні гарантії, кримінальний процес, адвокат, права людини.*

Актуальність теми дослідження. Необхідність забезпечення ефективної реалізації права на захист в умовах трансформації української правової системи та інтеграції в європейський правовий простір зумовлює значний інтерес до дослідження цієї теми. Вивчення міжнародних стандартів і норм національного законодавства дозволяє ідентифікувати проблемні аспекти у правозастосовній практиці та запропонувати шляхи їх подолання. Дотримання права на захист є важливою умовою реалізації принципу верховенства права та забезпечення справедливого судочинства. Отримані результати мають практичне значення для вдосконалення нормативної бази та посилення гарантій захисту прав людини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Право на захист закріплено як базовий елемент правового статусу людини у міжнародних документах і національних правових актах. Його зміст охоплює комплекс гарантій, що забезпечують можливість особи брати участь у провадженні, відстоювати свої інтереси, отримувати кваліфіковану юридичну допомогу. Забезпечення цього права нерозривно пов'язане з ідеєю справедливого судочинства, що вимагає дотримання принципів рівності сторін, змагальності та процесуальної рівноваги. Порушення гарантій захисту створює загрозу порушення права на справедливий розгляд справи [8, с. 59].

У міжнародному праві право на захист знайшло закріплення в основоположних актах, серед яких Загальна декларація прав людини [2], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [6], Європейська конвенція з прав людини [4]. Визначені норми вимагають надання кожній особі можливості ефективного захисту в суді, незалежно від процесуального статусу. Європейський суд з прав людини у своїй практиці сформував чіткі критерії, які стосуються доступу до адвоката, часу на підготовку захисту, недопустимості самообвинувачення. Порушення цих стандартів визнається втручанням у право на справедливий суд.

Національна система забезпечення права на захист базується на положеннях Конституції України, Кримінального процесуального кодексу, Закону «Про безоплатну правову допомогу» та ряді інших нормативних актів. Конституційна норма гарантує кожному можливість отримання правової допомоги, а також закріплює обов'язок держави створити умови для реалізації цього права. Згідно з КПК, участь захисника є обов'язковою на певних стадіях провадження, а відмова від нього можлива лише за наявності чітко визначених обставин. Державна система безоплатної правової допомоги спрямована на захист інтересів соціально вразливих категорій [7, с. 318].

Наявність правових механізмів ще не гарантує належну реалізацію права на захист на практиці. У багатьох випадках особи, які потребують захисту, не отримують його в повному обсязі через обмежений доступ до адвоката на ранніх етапах розслідування або через формальний характер участі захисника. У деяких випадках адвокати не мають достатнього

© Карпюк Д. М., 2025

часу або ресурсів для ознайомлення з матеріалами справи. Передусім це створює умови для порушення процесуальної рівності сторін та знижує ефективність судового розгляду.

Значний вплив на реалізацію права на захист справляє судова практика. Деякі судові рішення свідчать про визнання доказів, здобутих без участі захисника, допустимими, що суперечить вимогам процесуальної справедливості. Залишається поширеним ігнорування прав особи під час досудового розслідування, включаючи недопуск захисника до підзахисного. Судова практика не завжди спирається на стандарти, визначені Європейським судом з прав людини, що посилює ризики для дотримання прав людини [3, с. 180].

Система призначення адвоката за рахунок держави не завжди гарантує якість захисту. Існують випадки, коли призначений захисник не виконує функції повноцінного представника інтересів, а його участь є лише формальною. Таке явище знижує довіру до інституту безоплатної правової допомоги та підриває засади правосуддя. Адвокати, які беруть участь у системі безоплатної допомоги, стикаються з низьким рівнем оплати та великим навантаженням [5, с. 164].

Реалізація права на захист тісно пов'язана з належним процесуальним регулюванням. Законодавчі положення мають забезпечити рівні можливості для сторін, у тому числі щодо збирання та подання доказів, участі в допитах свідків, подання процесуальних документів. Без дотримання чітких процедур кожна норма стає лише декларацією. Недостатній контроль за дотриманням процесуальних вимог сприяє виникненню зловживань з боку правоохоронних органів [1, с. 217].

Формування стабільної та ефективної моделі гарантій захисту вимагає послідовної імплементації міжнародних стандартів у правову практику. Крім законодавчих змін, необхідно створити умови для професійної підготовки адвокатів, слідчих та суддів, які будуть діяти відповідно до принципів справедливості, рівності та поваги до людської гідності. Оцінка ефективності захисту повинна базуватись не лише на формальних критеріях, а й на результатах провадження з огляду на реальний стан дотримання прав особи. Зміни потребують системного підходу, заснованого на аналізі судової практики, рекомендаціях міжнародних організацій та досвіді інших правових систем.

Висновки. Отже, право на захист є фундаментальною гарантією прав людини, що визначає справедливість та законність усього судового процесу. Аналіз міжнародних стандартів засвідчує високий рівень вимог до ефективності правової допомоги, які мають бути враховані у національному правозастосуванні. Українське законодавство містить достатній нормативний базис, однак на практиці існують суттєві труднощі у його реалізації. Судова практика вимагає послідовного врахування стандартів Європейського суду з прав людини для забезпечення реального, а не декларативного захисту. Реформування системи правової допомоги потребує комплексного підходу, що охоплює законодавчі, організаційні та освітні зміни.

Джерела та література:

1. Волошанівська Т. В. Щодо питання розмежування понять «захист» та «охорона» у кримінальному провадженні в світлі міжнародних стандартів прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 216–221.

2. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. Верховна Рада України. Законодавство України. Документ № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2014. № 810. С. 178–183.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р. Верховна Рада України. Законодавство України. Документ № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Корнат Л., Корнат О. Нормативно-правове забезпечення прав корінних народів: міжнародний досвід та українські перспективи. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2021. Випуск 37. С. 161–169.

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-VIII від 19 жовт. 1973 р. Верховна Рада України. Законодавство України. Документ № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

7. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладі проблеми: *дис... д-ра юрид. наук за спец.: 12.00.09*. 2009. 502 с.

8. Темченко В. Особливості юридичного змісту термінів «захист» та «охорона» у механізмі забезпечення прав людини. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. № 2-3. С. 58–65.

Karpik D. Ensuring the right to defense in the light of international standards and Ukrainian legislation. *The study is devoted to the analysis of the right to defense as a fundamental element of the legal system, guaranteed by international standards and Ukrainian legislation. The paper examines key international legal instruments regulating the right to defense, their implementation in the national legal framework, as well as practical challenges in the application of this right in Ukraine. Particular attention is given to the comparative analysis of legal norms and the case law of the European Court of Human Rights. The results of the study contribute to a deeper understanding of the mechanisms for ensuring the right to defense in Ukraine.*

***Keywords**: right to defense, international standards, ECHR, procedural guarantees, criminal proceedings, lawyer, human rights.*

РОЗУМНІ СТРОКИ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ: ПРАКТИКА ЄСПЛ

Кеда А. Р.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

Стаття присвячена аналізу змісту та застосування принципу розумного строку розгляду кримінальних справ у контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також зосереджено увагу на ключових підходах ЄСПЛ, який у своїй практиці сформував критерії оцінки розумності строків.

***Ключові слова:** розумні строки, ЄСПЛ, права людини, кримінальне провадження, процесуальні строки.*

Забезпечення розгляду кримінальних справ упродовж розумного строку є одним із ключових елементів права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ефективність кримінального правосуддя безпосередньо залежить від здатності держави організувати діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та судів таким чином, щоб уникати затримок та забезпечувати баланс між інтересами особи та завданнями кримінального провадження.

Практика Європейського суду з прав людини відіграє визначну роль у формуванні сучасного розуміння принципу розумного строку. Суд послідовно розтлумачує зміст цього принципу, виробляючи критерії оцінки його дотримання, так у справі «Frydlender проти Франції», № 30979/96, § 43, ECHR 2000-VII ЄСПЛ визначив фактори, які необхідно враховувати при оцінці того, чи відповідає тривалість часу судового розгляду критерію розумного строку, а саме складність справи, поведінка заявника, поведінка судової і державної влади та ступінь важливості справи для заявника [1].

В національному законодавстві принцип розумного строку закріплений в ч. 1 ст. 21 КПК України де зазначено, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки. У ч. 5 ст. 28 КПК України визначено, що кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне провадження щодо нього було закрите. Аналогічне положення містить ч. 1 ст. 283 КПК України, яка закріплює право особи на розгляд обвинувачення проти неї в суді в

© Кеда А. Р., 2025

найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження. У ч. 1 ст. 318 КПК України встановлено, що судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Ураховуючи практику ЄСПЛ, положення КПК України, під розумним строком судового розгляду доцільно розуміти найкоротший строк розгляду і вирішення судом кримінального провадження, який достатній для досягнення завдань кримінального провадження і винесення справедливого, законного і обґрунтованого судового рішення [2].

В Україні існує проблема тривалості кримінальних проваджень про що свідчить значна кількість рішень ЄСПЛ щодо українських справ, наприклад у справі «Нечай проти України» від 01.10.2021 року заявник, якого затримали за підозрою у вбивстві батька, скаржився на тривалість тримання його під вартою під час досудового розслідування і надмірну тривалість кримінального провадження щодо нього. Суд встановив, що у цій справі провадження не було особливо складним, оскільки стосувалося одного епізоду та одного підозрюваного – заявника. До того ж протягом значного часового проміжку під час цього провадження заявник був позбавлений свободи, що вимагало від органів державної влади діяти з особливою ретельністю, однак цього не було. У рішенні ЄСПЛ «Радзевіл проти України» від 10.03.2020 року також констатовано надмірну тривалість кримінального провадження щодо заявника та її невідповідність вимозі «розумного строку», яке тривало 6 років і майже 4 місяці. Така тривалість, яка не була короткою в абсолютному вимірі, навряд чи могла бути виправдана складністю справи (стосувалася одного епізоду та одного підозрюваного – заявника).

ЄСПЛ при встановленні наявності або відсутності порушення засади розумності строків розгляду справи судом, використовує індивідуальний підхід для кожного кримінального провадження. При цьому, не передбачаючи виходу за чітко визначені (навіть довготривалі) часові межі, а враховує конкретні обставини справи, її складність та поведінку усіх учасників провадження. Проаналізована практика ЄСПЛ проти України з приводу порушення вимоги «розумності строків» кримінального провадження дозволяє стверджувати, що здебільшого основною помилкою правоохоронних органів та суду є відсутність «особливої ретельності» провадження (особливо щодо осіб, до яких застосовані запобіжні заходи) [3].

У підсумку можна зазначити, що право на розгляд кримінальної справи упродовж розумного строку є невід'ємним елементом справедливого судового розгляду та одним із ключових гарантійних механізмів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Для України ця проблема має системний характер, що підтверджує значна кількість рішень ЄСПЛ тому потрібно запровадити комплексні реформи, що впровадять дієві механізми контролю.

Джерела та література:

1.Справа «*Frydlender проти Франції*», № 30979/96, § 43, ECHR 2000-VII, 27 червня 2000 року - URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58762%22]}

2.А.В. Лапкін Деякі проблеми забезпечення судом розумних строків судового розгляду у кримінальному проваджені - URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15694/1/Lapkin_145-147.pdf

3.Сенченко Н. М., Стеченко К. Л. Розумні строки кримінального провадження в контексті рішень Європейського суду з прав людини проти України – URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/66.pdf

Keda A. Reasonable time limits for considering criminal cases: ECHR practice. *The article is devoted to the analysis of the content and application of the principle of reasonable time for the consideration of criminal cases in the context of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Particular attention is paid to the key approaches of the ECHR, which in its practice has formed criteria for assessing the reasonableness of time.*

***Keywords**: reasonable time limits, ECHR, human rights, criminal proceedings, procedural deadlines.*

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кіпень Є. Ю.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Проведено аналіз трансформації системи юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Досліджено конституційно-правовий механізм обмеження прав, передбачений статтею 64 Конституції України, та його співвідношення з міжнародними зобов'язаннями держави, зокрема в рамках статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Особливу увагу приділено практичним аспектам реалізації обмежень у сферах свободи пересування (заборона виїзду за кордон), права власності (реквізиція майна) та трудових правовідносин (призупинення дії трудових договорів). Окреслено роль судової влади та інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як ключових інституційних запобіжників проти свавілля в умовах екзистенційної загрози національній безпеці з боку російської федерації.

Ключові слова: *права людини, воєнний стан, Конституція України, обмеження прав, національна безпека, Європейська конвенція з прав людини, реквізиція, свобода пересування.*

Повномасштабне збройне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року стало поворотним моментом для національної правової системи України, поставивши перед державою безпрецедентні виклики. Введення воєнного стану Указом Президента України № 64/2022 змусило органи державної влади вдатися до екстраординарних адміністративних та правових заходів, спрямованих на збереження суверенітету та територіальної цілісності [1]. В умовах війни правова реальність зазнає докорінних змін: пріоритет індивідуальних свобод тимчасово поступається місцем колективній потребі у виживанні нації. Проте Україна, декларуючи свою відданість європейським цінностям, постала перед складним завданням: забезпечити ефективну оборону, не скотившись до правового нігілізму та авторитаризму.

Юридичні гарантії прав людини в умовах воєнного стану не зникають, але трансформуються. [2]. Однак воєнний стан не означає призупинення дії Конституції. Навпаки, саме в кризові моменти Основний Закон активує свої захисні механізми, щоб запобігти розпаду правопорядку.

Фундаментальною основою системи гарантій залишається стаття 64 Конституції України [3]. Ця норма виконує роль «фільтра», чітко розмежовуючи права на дві групи: ті, що можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану, і так звані «абсолютні» права, обмеження яких є неприпустимим за жодних обставин. До переліку абсолютних прав, згідно зі статтями 27, 28, 47, 55, 59, 63 Конституції, належать: право на життя, повагу до людської гідності, заборона катувань та нелюдського поводження, право на житло (у контексті заборони свавільного позбавлення), а також право на судовий захист та професійну правничу допомогу.

Що стосується інших прав - таких як свобода пересування, свобода слова, право власності, таємниця листування - то їх обмеження є допустимим, але не є безмежним. [4]. Ця норма дозволяє державам-учасницям вживати заходів, що відступають від їхніх зобов'язань за Конвенцією, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. Україна, діючи добросовісно, офіційно повідомила Генерального секретаря Ради Європи про дерогацію (відступ) від окремих зобов'язань, зокрема щодо недоторканності житла, таємниці кореспонденції, свободи пересування та вибору місця проживання. Однак цей відступ не є «карт-бланшем» на свавілля: Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зберігає за собою юрисдикцію контролювати пропорційність вжитих заходів і може визнати конкретні обмеження надмірними, якщо держава не доведе їхню необхідність.

На практичному рівні найбільш резонансним та соціально відчутним стало обмеження свободи пересування, зокрема заборона виїзду за кордон для чоловіків віком від 18 до 60 років. [5]. Введення комендантської години також є суттєвим втручанням в особисте життя,

© Кіпень Є. Ю., 2025

проте чітка регламентація цього заходу наказами військових адміністрацій та його очевидна безпекова мета виступають запобіжниками від зловживань.

В умовах війни держава наділена правом здійснювати реквізицію майна. Згідно із законодавством, реквізиція - це примусове відчуження майна у приватних осіб для потреб оборони з обов'язковою попередньою або наступною повною компенсацією його вартості. Правовий механізм реквізиції вимагає обов'язкової оцінки майна, документального оформлення акту прийому-передачі та прийняття відповідного рішення військовим командуванням. Це критично важливо відрізняти від конфіскації, яка є безоплатною санкцією за вчинення злочину, та від звичайного мародерства. Самовільне вилучення майна військовими без складання відповідних актів кваліфікується як злочин і підлягає покаранню.

Трудові права громадян також зазнали адаптації до умов воєнного часу. Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» дозволив роботодавцям збільшувати тривалість робочого часу, обмежувати тривалість щорічних відпусток та застосовувати процедуру призупинення дії трудового договору (коли робота не виконується, а зарплата не виплачується, але трудові відносини зберігаються) [6]. Головною гарантією тут виступає тимчасовий характер цих норм: вони діють виключно протягом періоду воєнного стану і втрачають чинність після його скасування. Такий підхід дозволяє зберегти економічну стійкість підприємств, не руйнуючи остаточно систему соціального захисту.

Дієвість правових норм неможлива без функціонування відповідних інституцій. Головним гарантом законності залишається судова система. Стаття 124 Конституції України містить імперативну заборону створення надзвичайних та особливих судів. Це означає, що правосуддя в Україні, навіть під час війни, здійснюють виключно суди загальної юрисдикції, створені відповідно до Конституції. Для забезпечення безперервності доступу до правосуддя було оперативно змінено територіальну підсудність судів, що опинилися в зоні бойових дій або під окупацією, та розширено практику дистанційного судочинства.

Критично важливою в сучасних умовах є діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.[7]. Україна демонструє свою відданість міжнародному гуманітарному праву, допускаючи міжнародних спостерігачів (зокрема Місію ООН та Червоний Хрест) до російських військовополонених, що контрастує з практикою держави-агресора.

Водночас, серйозним викликом для системи гарантій прав людини залишається процес мобілізації. Випадки порушення процедур оповіщення, силове затримання громадян працівниками територіальних центрів комплектування (ТЦК), формальне проведення медичних оглядів викликають значний суспільний резонанс і напругу. Хоча законодавство передбачає відповідальність за перевищення службових повноважень. [8]. Найскладнішою, безумовно, залишається ситуація на тимчасово окупованих територіях, де українські правові гарантії фактично заблоковані, а громадяни позбавлені будь-якого захисту перед свавіллям окупаційної влади.

Отже, Україна в умовах повномасштабної війни зуміла зберегти інституційну стійкість та не допустила колапсу правової системи. Стаття 64 Конституції України виконала свою історичну місію, ставши ефективним запобіжником проти повного згортання демократії та захистивши ядро прав людини - абсолютні права. Обмеження таких прав, як свобода пересування, право власності та трудові права, хоча і є болючими для суспільства та економіки, загалом відповідають критеріям пропорційності та необхідності в умовах екзистенційної загрози державності з боку російської федерації. Разом з тим, тривалість війни створює ризики «нормалізації» надзвичайних заходів. Тому ключовим завданням держави є забезпечення того, щоб усі обмеження залишалися виключно тимчасовими, а механізми контролю за діями силових структур (зокрема під час мобілізації) були посилені.

Джерела та література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

5. Рішення Конституційного Суду України від 23.12.2022 р. № 3-р/2022.
6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX.
7. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2023 рік. Київ, 2024.
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII.

Kipen L. Legal guarantees of human rights in conditions of martial arts. *The article examines changes in legal guarantees of human and civil rights in Ukraine under martial law. It analyzes constitutional grounds for restricting rights in accordance with Article 64 of the Constitution of Ukraine and Article 15 of the European Convention on Human Rights. The study focuses on limitations of freedom of movement, property rights, and labor relations, as well as the role of courts and the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. It concludes that Ukraine has upheld constitutional order and the principles of legality, proportionality, and necessity despite extraordinary circumstances.*

Keywords*: human rights, martial law, restriction of rights, national security, European Convention on Human Rights.*

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

Ковалевич А. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті проаналізовано сутність та значення міжнародних і європейських стандартів адвокатської діяльності у контексті розвитку інституту адвокатури в Україні. Розглянуто нормативно-правові засади, що регулюють професійну діяльність адвокатів, зокрема «Основні положення про роль адвокатів» та стандарти ЄС. Визначено, що міжнародні стандарти виступають універсальними орієнтирами для національної правової системи, спрямованими на забезпечення високого рівня професіоналізму, етики та якості надання правничої допомоги. Особливу увагу приділено принципу незалежності адвоката як фундаментальній гарантії захисту прав людини та довіри до правосуддя. Обґрунтовано необхідність подальшої імплементації кращих світових практик для забезпечення невтручання держави у діяльність адвокатури та ефективного захисту інтересів клієнтів.

Ключові слова: *адвокатура, міжнародні стандарти, права людини, незалежність адвоката, професійна етика, правнича допомога, європейські стандарти, правосуддя.*

Стандарти адвокатської діяльності – це комплекс вимог, правил і професійних орієнтирів, які визначають порядок роботи адвокатів. Вони охоплюють принципи професійної етики, кваліфікаційні критерії, норми поведінки та інші регулятивні положення, спрямовані на гарантування належної, доброчесної та ефективної правової допомоги.

Європейські стандарти адвокатури становлять систему принципів і нормативних документів, що регулюють професійну діяльність адвокатів у державах - членах Європейського Союзу та інших європейських країнах. Дані стандарти визначають професійні права і обов'язки адвокатів, встановлюють етичні правила, процедури надання правничої допомоги та інші ключові елементи їхньої роботи.

Поняття міжнародних стандартів адвокатури охоплює вироблені світовою спільнотою найкращі моделі організації адвокатської діяльності та здійснення професійного захисту, які відображають найвищий рівень розвитку цієї сфери. Міжнародні стандарти мають універсальний характер, що означає необхідність їх застосування як орієнтирів для

© Ковалевич А. В., 2025

оцінювання стану функціонування адвокатури в різних країнах. Джерельною базою таких стандартів є міжнародні договори та акти - угоди, конвенції, пакти, які узагальнюють глобальний досвід і відповідають актуальним тенденціям розвитку правничої професії. Для України вони виступають не лише прикладом найкращих практик, а й нормативними орієнтирами, які підлягають впровадженню у національну правову систему [7].

У процесі імплементації міжнародних правових стандартів у свою діяльність українська адвокатура орієнтується передусім на практики адвокатських інституцій держав - членів Європейського Союзу. У цих країнах пріоритетним напрямом державної політики є захист прав і свобод людини, а також забезпечення доступної та професійної правової допомоги. Функціонування адвокатури в ЄС ґрунтується на принципах верховенства права, законності, незалежності адвоката, дотримання конфіденційності та запобігання конфлікту інтересів [1, с. 117].

Порушення встановлених на міжнародному рівні стандартів професійної діяльності призводить до негативної оцінки роботи національної адвокатури, а на рівні держави може стати підставою для притягнення конкретного адвоката до юридичної відповідальності. Хоча клієнт не є суб'єктом, на якого прямо поширюються адвокатські стандарти, він фактично виступає контролером їх дотримання. У випадку, якщо адвокат порушує вимоги професійної етики й поведінки, клієнт має право розірвати договір про надання правничої допомоги, ініціювати дисциплінарне провадження або подати цивільний позов про відшкодування завданої шкоди [6].

Міжнародні стандарти адвокатури насамперед спрямовані на забезпечення високого рівня професійності в роботі адвокатів. Вони встановлюють фундаментальні етичні правила й норми поведінки, яких юристи повинні дотримуватися під час виконання професійних обов'язків. Дотримання цих принципів зміцнює довіру суспільства до правосуддя та гарантує надання якісної правничої допомоги. Загалом рівень правової допомоги в країнах ЄС формується під впливом багатьох чинників: законодавчих положень, системи професійних стандартів, рівня освіти адвокатів та підтримки з боку професійних об'єднань. У сукупності ці елементи створюють умови для ефективного доступу громадян до справедливого судочинства та належного захисту їхніх прав.

Другий аспект полягає в утвердженні реальної незалежності адвоката у професійному середовищі. Міжнародні стандарти покликані гарантувати, що правники здійснюють свою діяльність без будь-якого тиску чи неправомірного впливу з боку державних органів або інших зацікавлених суб'єктів, що створює умови для об'єктивного, неупередженого й ефективного захисту інтересів клієнта. Як зазначає Т. Варфоломеєва, незалежність адвоката - це не лише засіб збереження внутрішніх корпоративних засад професії, а насамперед механізм забезпечення реального та дієвого захисту прав людини [2, с. 10]. У свою чергу, К. Коваль підкреслює, що незалежний статус адвоката сприяє посиленню суспільної довіри до судової системи та формує переконання в неупередженості суддів [3, с. 3]. Одним із базових принципів, що визначають діяльність адвокатури в країнах Європейського Союзу, є принцип невтручання держави у професійну роботу адвокатів. Саме він забезпечує можливість вільного та незалежного здійснення адвокатських функцій.

Серед міжнародно-правових актів, що безпосередньо регулюють організацію та функціонування адвокатури, особливо важливими є Основні принципи, що стосуються ролі юристів [5], Стандарти незалежності юридичної професії [8] та Основні положення про роль адвокатів [4]. Перший документ зосереджується на питаннях доступу до юридичної допомоги та порядку надання юридичних послуг загалом, тоді як другий визначає вимоги щодо забезпечення незалежності юристів у професійній діяльності.

Ключовим міжнародним актом у цій сфері є Основні положення про роль адвокатів від 1 серпня 1990 року [4]. Їхня основна мета полягає у тому, щоб допомогти державам-учасницям створити умови для ефективного виконання адвокатами своїх функцій і забезпечити належне ставлення до адвокатської діяльності. Документ зобов'язує уряди гарантувати повагу до ролі адвокатів на всіх етапах розроблення та застосування національного законодавства, що стосується адвокатури, - як з боку самих адвокатів, так і з

боку суддів, прокурорів, представників законодавчої й виконавчої влади та суспільства загалом.

В Основних положеннях детально визначено засади доступу до адвокатів і юридичної допомоги, встановлено спеціальні гарантії у сфері кримінальної юстиції, описано вимоги до кваліфікації та професійної підготовки адвокатів. Документ також окреслює їхні права й обов'язки, гарантії здійснення професійної діяльності, принципи свободи висловлювання та об'єднання в адвокатські асоціації, а також засади діяльності таких професійних організацій.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що вплив міжнародних стандартів прав людини на розвиток української адвокатури є визначальним та системним. Міжнародні та європейські стандарти, закріплені в таких актах, як «Основні положення про роль адвокатів» та документи ЄС, слугують не лише нормативними орієнтирами, а й необхідною умовою для інтеграції української правової системи у світовий правовий простір.

Імплементація цих стандартів забезпечує трансформацію адвокатури в незалежний, самоврядний інститут, здатний ефективно захищати права і свободи людини. Ключовими досягненнями цього впливу є утвердження принципів верховенства права, конфіденційності та, що найважливіше, гарантування реальної незалежності адвоката від державного тиску. Саме дотримання високих етичних та професійних вимог, встановлених міжнародною спільнотою, є запорукою довіри суспільства до правосуддя та надання якісної правової допомоги кожному громадянину.

Джерела та література:

1.Бандурка С. С. Адвокатура України на сторожі закону : монографія. Харків : Майдан, 2021. 224 с.

2.Варфоломеєва Т. Впровадження міжнародних правил адвокатської етики в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1(14). С. 7–20.

3.Коваль К. Внутрішні стандарти адвокатури. *Український адвокат*. 2013. № 7. С. 3–5.

4.Основні положення про роль адвокатів : Положення Орг. Об'єдн. Націй від 01.08.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 11.12.2025).

5.Основні принципи, що стосуються ролі юристів : Принципи Орг. Об'єдн. Націй від 07.09.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313#Text (дата звернення: 11.12.2025).

6.Святоцька В. О. Всесвітні міжнародно-правові стандарти організації та діяльності адвокатури: український вимір. *Право України*. 2012. № 7. С. 250–256.

7.Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Ін Юре, 2019. 480 с.

8.Стандарти незалежності юридичної професії від 7 вересня 1990 року. URL: https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7 (дата звернення: 11.12.2025).

Kovalevych A. The influence of international human rights standards on the development of the Ukrainian bar. *The article analyzes the essence and significance of international and European standards of advocacy in the context of the development of the bar in Ukraine. The regulatory and legal principles regulating the professional activities of advocates are considered, in particular, the "Basic Provisions on the Role of Advocates" and EU standards. It is determined that international standards act as universal guidelines for the national legal system, aimed at ensuring a high level of professionalism, ethics and quality of legal assistance. Special attention is paid to the principle of independence of the advocate as a fundamental guarantee of the protection of human rights and trust in justice.*

Keywords: *advocacy, international standards, human rights, independence of the lawyer, professional ethics, legal aid, European standards, justice.*

ВСТАНОВЛЕННЯ КОМПЛЕКСУ ДЕТЕРМІНАНТ ЯК ОДНА ІЗ УМОВ УСПІШНОГО ЗАПОБІГАННЯ ДІТОВБИВСТВАМ

Ковальчук Д. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. Л. Старко***

Стаття присвячена проблемі детермінації дітовбивств (умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини). На основі аналізу спеціальної літератури та вивчення практики застосування кримінального законодавства, досліджується питання про причини та умови цього виду вбивства на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях.

Ключові слова: *детермінанти, причини, умови, дітовбивство, мікросередовище, жінки-дітовбивці.*

Ефективність заходів запобігання залежить від своєчасного виявлення комплексу причин та умов злочинності, адже впливати слід, насамперед, на те, що породжує, обумовлює злочинність та її розвиток. З'ясування причин та умов вчинення дітовбивств дає можливість відстежити напрямок основного удару для нейтралізації тих факторів і чинників, які детермінують цей злочин.

У теорії кримінального права та кримінології дітовбивством називають умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. В Україні даний вид вбивств має невисокий рівень, проте слід враховувати те, що вбивство немовляти приховати набагато легше, ніж вбивство дорослої людини. Даний злочин відносять до високо латентних. Специфічність цього виду вбивства полягає у тому, що воно вчиняється за пом'якшуючих відповідальність обставин – під час пологів або відразу після пологів, жінкою–породіллею, яка у цей час перебуває в особливому психофізичному стані. Наявність привілейованої норми, передбаченої ст. 117 Кримінального кодексу України (далі – КК), обґрунтована положеннями сучасної медичної науки, якою доведено той факт, що пологи та процес народження дитини є потужним стресовим фактором, який здійснює надзвичайно серйозний і часом негативний вплив на психоемоційний стан жінки, внаслідок чого вона може втрачати здатність до адекватної поведінки та діяти у стані фізіологічного афекту [1, с. 237]. Враховуючи специфічність цього виду вбивства, можна допустити, що слід використати класифікацію детермінант дітовбивств за критерієм рівня їх поширення: ті, які мають місце на макрорівні, у мікросередовищі та індивідуальному рівні.

Виходячи з аналізу теоретичних аспектів розглядуваного складу злочину та обвинувальних вироків, ухвалених за ст. 117 КК за період з березня 2010 року по грудень 2018 року (всього 61 вирок) до причин та умов, які діють на макрорівні слід віднести: зниження рівня матеріального забезпечення населення, спричинене складною соціально-економічною та суспільно-політичною ситуацією, а з 2022 року ускладнене ще й війною; недоступність безоплатних акушерсько-гінекологічних медичних послуг, недоступність медичних послуг для жителів віддалених від міст, сільських населених пунктів; безробіття жінок та чоловіків; складна ситуація із забезпеченням жінок-одиначок житлом; низький освітній рівень населення; недоліки в діяльності окремих ланок органів охорони здоров'я; недоліки статевого виховання молоді; неефективність діяльності правоохоронних органів щодо розслідування дітовбивств; недоліки у сфері запобігання.

На рівні мікросередовища, тобто близького оточення вагітної жінки, слід виділити такі причини та умови вчинення дітовбивств, як:

- байдужість та неуважність у колі сім'ї та з боку близьких осіб. Часто буває так, що батьки неповнолітніх дівчат, які завагітніли і проживали з батьками під одним дахом у маленькій квартирі, не помічають ознак вагітності у доньки аж до моменту вбивства дитини;
- відмова батька дитини в одруженні, відсутність будь-якої допомоги з його сторони;

© Ковальчук Д. В., 2025

- недоліки у виховній роботі освітніх закладів, де навчались дівчата (неуважність, байдужість, легковажне відношення до пропусків без поважних причин, неповідомлення батьків про зміну поведінки дівчини, тощо);

- засудження факту позашлюбної вагітності як пережиток минулого, особливо у сільській місцевості. А також упереджене ставлення до жінок-одиначок у зв'язку з цим;

- негативне мікросередовище: алкоголізм батьків, аморальний спосіб життя найближчого оточення, байдужість у ставленні до них у дитинстві або ж навпаки надмірна опіка, вимогливість, жорсткий контроль з боку батьків;

- недоліки в сімейному вихованні.

На індивідуальному рівні можна виділити такі причини та умови:

- збіг тяжких особистих та сімейних обставин. Ця обставина є досить поширеною в детермінації дітовбивств. В одних випадках збіг обставин виявляється у матеріальних труднощах та наявності при цьому кількох дітей на утриманні, в інших – у відсутності чоловіка, позашлюбній вагітності, інколи – у невдалому сімейному житті, що виражається в небажанні чоловіка турбуватися про сім'ю, а також зловживання ним алкоголем, ведення аморального способу життя тощо [2, с. 77];

- неможливість вчасного проведення аборту. Ця причина може пояснюватися кількома обставинами. По-перше, відсутність знань щодо аспектів штучного переривання вагітності (строків), первинних ознак вагітності.

По-друге, пропущення строків проведення цієї операції через різні причини.

- сором і страх через побоювання розголошення позашлюбної вагітності;

- психофізичні особливості особи. Йдеться саме про особливий психофізичний стан жінки під час пологів або відразу після них. Особливий стан жінки-роділлі чи породіллі є тим несприятливим чинником, який послаблює здатність її до вирішення ситуації, що склалася, соціально прийнятним шляхом. Цілком очевидно, що причинами є також інші обставини, а

біологічні властивості є лише підґрунтям для розвитку негативних соціальних причин. [1, с. 86]. Факторами, які здатні спричинити розлади психоемоційного стану жінки, можна вважати: збіг тяжких особистих і сімейних обставин; розлучення з батьком дитини; небажана вагітність; скрутне матеріальне становище; негативне мікросередовище. Зазначені чинники окремо чи в сукупності вважаються причинами виникнення особливого психофізичного стану жінки, що можуть підштовхнути до вчинення вбивства своєї новонародженої дитини [3, с. 107];

- низький освітньо-культурний рівень жінок. Та найголовніше, це низький рівень духовності жінки, її жорстокість.

Аналогічну картину, подібну до обумовлення злочину, показує й дослідження мотивації вчинення дітовбивств. Так, аналіз змісту 61 вироку, ухваленого за ст. 117 КК, показало, що серед мотивів, з яких жінки вдавалися до умисного вбивства своєї новонародженої дитини були наступні спонукання: егоїстичне небажання виховувати дитину (50%), складне матеріальне

становище (25%), страх невизначеного майбутнього як матері-одиначки (10%), сором перед ганьбою через те, що вагітність позашлюбна (10%), ненависть до ще ненародженої дитини та її батька, тиск з боку родичів (5%).

Таким чином, розглядаючи питання детермінації дітовбивств слід враховувати те, що даний злочин не може породжуватись однією із причин, переважно, це цілий комплекс соціальних та психофізіологічних факторів, які мають місце у макросередовищі, мікросередовищі та мають індивідуальні причини та умови. Дослідження, визначення питань детермінації дітовбивств є необхідною умовою успішного запобігання цим небезпечним діянням, що дозволить зберегти не одне життя того, хто не може себе захистити.

Джерела та література:

1.Олійник О. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК). *Підприємництво, господарство і право*. 2017. С. 236–239.

2.Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : *монографія*. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. С. 188.

3.Сотула О.С. Питання вдосконалення норми, передбаченої ст. 117 КК з точки зору правової компаративістики. *Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Одеса, 24 жовтня 2014 року). Одеса : Міжнар. гуманітар. ун-т, 2014. С. 107–109.

Kovalchuk D. Establishing a set of determinants as one of the conditions for successfully preventing infanticide. *The article is devoted to the problem of determining infanticide (the intentional killing of a newborn child by its mother). Based on an analysis of specialized literature and a study of the application of criminal law, the article examines the causes and conditions of this type of murder at the macro, micro, and individual levels.*

***Keywords**: determinants, causes, conditions, infanticide, microenvironment, female infanticides.*

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Колесниченко Н. О.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

Стаття присвячена дослідженню ролі свободи вираження поглядів як передумови реалізації права на доступ до правосуддя.

***Ключові слова**: право на свободу вираження поглядів, свобода слова, права людини, доступ до правосуддя.*

Чимало уваги присвячено дослідженню окремо свободи вираження поглядів (надалі – СВП) та окремо права доступу до правосуддя (надалі – ПДП) Водночас, не так багато уваги приділяється їх взаємозв'язку, а саме СВП як необхідній передумові для здійснення ПДП, що обумовлює актуальність даного дослідження.

У своєму посібнику для ЮНЕСКО Дж. Б. Мір виділяє таку функцію СВП як «ключовий інструмент для здійснення інших прав людини» й підкреслює, що багато прав людини вимагають гарантії саме СВП як необхідної передумови для їх здійснення, й СВП є ключовою для реалізації, зокрема, ПДП [1, с. 40].

Як член Ради Європи, Україна зобов'язана зважати на практику Європейського суду з прав людини (надалі – Суд) щодо Європейської конвенції з прав людини. Конвенція містить у своєму тексті і гарантію СВП, і гарантію ПДП. СВП гарантується однойменною ст. 10 Конвенції, а ПДП має 2 складові, які гарантуються ст. 6 «Право на справедливий суд» та ст. 13 «Право на ефективний засіб правового захисту» [2, с. 21].

Своєю чергою, практика Суду є такою, що тлумачення його висновків «на користь беззаперечної переваги свободи слова над іншими правами неправильне», адже не може бути пріоритету права на СВП над правом на повагу до приватного і сімейного життя чи на справедливий суд. Тому Суд «напрацював чіткі критерії балансування» між СВП та, зокрема, правами, які захищають авторитет судової влади, незалежність суддів, презумпцію невинуватості та ін. [3].

Втім, не впевнені, що СВП має «балансувати» із правом на справедливий суд, який включається в ПДП, адже СВП є передумовою ПДП, зважаючи на таке.

Як вказано у посібнику Ради Європи, ПДП надає можливість особам захистити себе від порушення їхніх прав, відшкодувати шкоду, забезпечити відповідальність виконавчої влади та здійснювати свій захист у кримінальних справах. ПДП є і метою, і процесом [2, с. 16], й, як зазначалось, включає: (1) право на справедливий суд, що передбачає рівність процесуальних засобів сторін, право на змагальний процес і на обґрунтоване рішення, на забезпечення виконання остаточного рішення [2, с. 41]; (2) право на ефективний засіб правового захисту, що передбачає дотримання вимог: (а) субстантивного і процедурного характеру (засіб має

© Колесниченко Н. О., 2025

бути: доступним; здатним забезпечити компенсацію за скаргами заявника; пропонувати розумні перспективи успіху) [2, с. 96-98]; (б) інституційного характеру (орган, суд, має відповідати жорстким вимогам: бути встановлений законом; постійно діючим; незалежним і безстороннім; застосовувати процедуру розгляду спорів між сторонами; мати обов'язкову юрисдикцію; застосовувати принципи верховенства права) [2, с. 103].

Яким же чином можливо забезпечити як реалізацію ПДП, так і проконтролювати таку реалізацію?

Важливою складовою контролю над владою (відтак, зокрема, судовою) є, насамперед, СВП. Саме СВП дозволяє забезпечити виявлення потурання прав, в т.ч. ПДП, і скоригувати поведінку органів влади.

Так, вже згаданий Дж. Б. Мір, коментуючи взаємодію СВП та ПДП, констатував, що відношення між СВП та іншими основоположними правами «є не лише колізійним, що вимагає від судової влади встановлення належного балансу між інтересами, які конфліктують між собою, але й відношенням зв'язку та взаємного посилення, що має бути враховано судами належним чином» [1, с. 40].

Дійсно, історично найстійкіший аргумент на користь СВП ґрунтувався на важливості відкритої дискусії для відкриття істини. Якщо обмеження допускаються, то має місце перешкода встановленню та опублікуванню точних фактів і цінних думок [4, с. 7; 5, с. 130; 6, с. 200-202].

Ще І. Кант стверджував, що СВП необхідна не лише для особистісного розвитку, але й для здорового та функціонального суспільства. Кант справедливо вважав, що «свобода пера» є єдиним правом, яке має народ супроти суверена, для виступу проти несправедливих або недосконалих законів і політики [7, с. 20-21].

Із аргументом від істини тісно пов'язаний аргумент контролю. Його суть в тому, що якщо влада піддається публічному викриттю за свої помилки, то можна вжити коригувальних заходів. А якщо службовці знають про таку перевірку, то вони менше піддадуться спокусі діяти корупційно та свавільно, яка виникає неминуче. Люди менш схильні здійснювати неправильні та карані дії, якщо не впевнені, що зможуть зберегти їх в таємниці [5, с. 142].

Науковець Ф. Шауер також зазначає, що СВП забезпечує недосконалий, але недорогий метод вияву помилок в політиці, в т.ч. реалізації прав, адже такі помилки можуть бути виявлені, оцінені, оскаржені та критиковані [8, с. 79].

Дослідниця А. Дж. Джеффері вважає, що СВП є засобом боротьби зі зловживанням владою тому, що гарантує вільний потік інформації, який забезпечує пильність, яка, своєю чергою, необхідна для збереження свобод, контролю за законами та підтримки справедливості. Із ускладненням суспільства зростають і можливості зловживань, а СВП є важливою перешкодою цьому [6, с. 205].

СВП відіграє свою роль і конкретно під час судового процесу, а саме сприяє такій меті ПДП як здійснення свого захисту. Без вільного слова жодна особа чи її представник не можуть здійснювати захист повноцінно.

Так, проф. М. Таркінгтон у своїй статті висунула «теорію доступу до правосуддя», згідно якої так само, як СВП є важливою для належного функціонування демократичного уряду, так само певні види адвокатської промови є важливими для належного функціонування системи правосуддя і тому повинні бути захищені. Адвокати через свої виступи відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до правосуддя або справедливого застосування законів, а відтак такі промови мають право на захист (якщо не перешкоджають роботі системи правосуддя або підривають її) [9, с. 16-18].

Щобільше, те, що СВП відіграє політичну роль у роботі демократичних засобів контролю над владою є важливим, але похідним фактом. СВП насамперед також є елементом природного права на свободу і, відтак, допомагає визначити мету, якій служить влада. Основна функція СВП полягає в захисті людей у пошуках знань і просвіти шляхом власних раціональних дій. Тому обмежувати цю свободу з метою зміцнення демократії (приміром, для захисту судових органів) означає підтримувати засоби правління ціною досягнення мети [10, с. 93].

Висновки. Право на доступ до правосуддя є і метою, і процесом, та включає право на справедливий суд і право на ефективний засіб правового захисту. Свобода вираження поглядів виконує функцію інструмента для здійснення інших прав людини. СВП: (1) допомагає визначити мету, якій служить влада, та захищає людей у пошуках знань і просвіти шляхом власних раціональних дій; (2) забезпечує контроль над усією владою: дозволяє забезпечити виявлення потурання прав чи помилок і скоригувати поведінку органів влади.

Тому без забезпечення СВП неможливим є досягнення мети СВП, адже неможливим буде вияв і забезпечення відповідальності влади, а також виявлення випадків неналежного захисту від порушення прав, невідшкодування шкоди тощо.

Без СВП неможливим є й процес доступу до правосуддя, адже без СВП ускладнюється можливість особи (її представника) здійснювати належний захист в судовому процесі, а також унеможливлюється виявлення випадків, зокрема: (а) винесення необґрунтованих рішень або невиконання рішень тощо (складові права на справедливий суд); (б) розгляду справи не незалежним та не безстороннім судом, незастосування судами верховенства права тощо (складові інституційного характеру права на ефективний засіб правового захисту) й, відтак, виправлення ситуації.

Таким чином, ПДП належить до прав, які вимагають гарантії СВП як необхідної передумови свого здійснення, а їх відношення має характер зв'язку та взаємного посилення. Відтак СВП є необхідною передумовою ПДП.

Джерела та література:

1. Global toolkit for judicial actors: international legal standards on freedom of expression, access to information and safety of journalists. Paris: UNESCO, 2021. 210 p. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378755

2. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Люксембург: Офіс публікацій Європейського Союзу, 2020. 236 с.

3. Взаємодія медіа та судової влади, формування довіри до судів, сучасні інструменти комунікації і загроза популізму – підсумки міжнародної конференції «Верховенство права в епоху популізму: свобода слова та право на справедливий суд». *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1905869

4. Barendt E. Freedom of Speech. 2nd edn. Oxford: Oxford University Press, 2007. URL: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199225811.001.0001

5. Greenawalt K. Free Speech Justifications. *Columbia Law Review*, 1989. Vol. 89, no. 1. P. 119-155.

6. Jeffery A.J. Free Speech and Press: An Absolute Right? *Human Rights Quarterly*. 1986, Vol. 8, no. 2. P. 197-226.

7. Lai A. The right to parody: Comparative analysis of copyright and free speech. Cambridge University Press, 2019. 240 p.

8. Schauer F.F. Free speech: a philosophical enquiry. New York : Cambridge University Press. 1982. 237 p.

9. Tarkington M. Lost in the Compromise: Free Speech, Criminal Justice, and Attorney Pretrial Publicity. Indiana University Robert H. McKinney School of Law Research Paper No. 2013-35. 83 p. SSRN. URL: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2313498

10. Democracy and the Mass Media. A Collection of Essays / ed. by J. Lichtenberg, Cambridge: Cambridge University Press. 2012. 410 p. URL: https://doi.org/10.1017/CBO9781139172271

Kolesnychenko N. The freedom of expression as a precondition for access to justice. *The article is devoted to investigating the role of freedom of expression as a precondition for the realization of the right to access to justice.*

***Keywords**: right to freedom of expression, freedom of speech, human rights, access to justice.*

ГАРАНТІЇ СВОБОДИ СЛОВА ТА МЕЖІ ЇЇ ОБМЕЖЕННЯ: КОЛІЗІЇ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ

Коновал М. А., Морева К. Ю.
Науковий керівник: ст. викл. ***О. Є. Шевченко***

У тезах досліджено співвідношення конституційних гарантій свободи слова та підстав її обмеження, визначених законодавством України та міжнародними стандартами. Особливу увагу приділено колізіям, що виникають між абстрактними нормами права та реальними потребами суспільства в умовах інформаційних загроз, війни та розвитку цифрових комунікацій. Проаналізовано судову практику щодо меж допустимого втручання держави у свободу вираження поглядів.

Ключові слова: *свобода слова, обмеження прав, колізії, цензура, інформаційна безпека.*

Вступ. В сучасних українських реаліях свобода слова не є абсолютним правом і може обмежуватися для захисту національної безпеки, громадського порядку, життя та здоров'я населення, а також прав і свобод інших осіб. Широкі формулювання законодавства та різні підходи судів створюють потенційні колізії між гарантіями свободи слова та її обмеженнями, особливо в умовах воєнного стану.

Метою даного дослідження є аналіз основних гарантій свободи слова, визначення меж її обмеження та виявлення колізій між законодавством і практикою правозастосування в Україні. Для цього застосовано методи аналізу нормативних актів, системного та порівняльного підходів, а також огляд судової практики.

Свобода слова як одна із засадничих цінностей демократичного суспільства гарантується Конституцією України, зокрема статтею 34 [5], яка визначає право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію. У Законі України «Про інформацію» [4] ці положення конкретизуються і доповнюються нормами про відкритість інформаційного простору, заборону цензури та вільну діяльність засобів масової інформації (далі - ЗМІ). Таким чином, на нормативному рівні свобода слова виступає як одна з ключових гарантій участі громадян у громадському житті та механізм контролю за діяльністю державної влади.

Разом із тим право на свободу слова не є абсолютним. Конституція України передбачає можливість його обмеження для захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я населення, а також прав і свобод інших осіб. Аналогічний підхід міститься і в Законі України «Про інформацію» [4], який дозволяє встановлювати обмеження на поширення певних категорій інформації. Проте саме у визначенні меж цих обмежень і виникають ключові колізії.

Українське законодавство містить низку понять, які є широкими за змістом і потребують конкретизації. Такі дефініції, як «інформація, що становить загрозу національній безпеці», «пропаганда», «розпалювання ворожнечі», «інформація, що може завдати шкоди державним інтересам», трактуються у нормативних актах без чітких критеріїв, що створює широкі можливості для суб'єктивного правозастосування. Це особливо проявляється у діяльності органів, уповноважених обмежувати доступ до інформації, зокрема під час блокування веб-ресурсів або тимчасового припинення діяльності ЗМІ [1, с. 214].

В умовах сьогодення, а саме воєнного стану в Україні, межі свободи слова звужуються через необхідність протидії поширенню відомостей, які можуть бути використані ворогом чи становити загрозу для обороноздатності держави. Водночас надмірне або недостатньо обґрунтоване застосування таких обмежень може порушувати баланс між інтересами безпеки та демократичними правами громадян. На практиці ми вже помітили, що виникають ситуації, коли під приводом захисту інформаційної безпеки обмежується поширення суспільно важливої інформації, що викликає дискусії серед правників та журналістської спільноти.

© Коновал М. А., Морева К. Ю., 2025

Судова практика України також демонструє неоднозначні підходи до оцінки меж свободи слова. У різних рішеннях суди можуть по-різному визначати, що саме є «небезпечним змістом», які висловлювання становлять «загрозу громадському порядку» та коли саме держава має право втручатися у сферу комунікацій. В окремих випадках суди визнають пріоритет суспільного інтересу, тоді як в інших, суди стають на захист індивідуальної свободи висловлення позиції. Це свідчить про відсутність усталеної доктрини тлумачення обмежень свободи слова в українській правовій системі [2, с. 63-71].

У практиці також постає проблема відсутності чіткої методології оцінки того, що саме становить загрозу інформаційній безпеці. Наприклад, дослідження вітчизняних науковців вказують, що надмірне розширення категорії «небезпечної інформації» може призвести до фактичного обмеження суспільно важливих обговорень та критики влади [3, с. 122-128]. Це ще раз підкреслює потребу у виробленні єдиних стандартів і більш точних законодавчих формулювань.

Колізії між гарантіями свободи слова та її обмеженнями виникають через:

- нечіткість формулювань законодавчих норм;
- різні підходи судів до тлумачення законів;
- вплив воєнного стану на практику правозастосування;
- а також через швидкі зміни технологій та медіа, що ускладнюють регулювання інформаційного простору.

Усунення цих колізій потребує системного оновлення законодавства, формування єдиних судових стандартів та забезпечення прозорих критеріїв для обмеження свободи слова, що дозволить зберегти баланс між захистом національної безпеки та демократичними правами громадян.

Свобода слова в Україні є ключовою цінністю демократичного суспільства та гарантується Конституцією і законом «Про інформацію». Водночас це право не є абсолютним і може обмежуватися для захисту національної безпеки, громадського порядку, життя та здоров'я населення, а також прав інших осіб.

Аналіз законодавства та судової практики показує наявність колізій: нечіткі формулювання норм, широкі дискреційні повноваження органів влади та різні підходи судів створюють неоднозначність у застосуванні обмежень. Особливо це проявляється в умовах воєнного стану, коли баланс між безпекою та демократичними правами стає надзвичайно чутливим.

Джерела та література:

1.Бех М. Інформаційні права людини в Україні: проблеми реалізації : монографія. — Київ : Юридична думка, 2020. – 214 с.

2.Таран Л. Конституційні межі свободи слова та практика їх застосування в Україні // Публічне право. – 2021. – № 4. – С. 63-71.

3.Литвиненко О. Свобода слова та інформаційна безпека: пошук балансу // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2019. – № 3. – С. 122–128.

4.Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (Дата звернення: 08.12.2025 р.)

5.Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення: 08.12.2025 р.)

Konoval M., Moreva K. Guarantees of freedom of speech and the limits of its restriction: conflicts of legislation and practice. *The theses analyze the correlation between the constitutional guarantees of freedom of speech and the grounds for its restriction established by Ukrainian legislation and international standards. Special attention is given to the conflicts arising between abstract legal norms and the real needs of society in the context of information threats, wartime challenges, and expanding digital communication. The paper examines Ukrainian judicial practice concerning the permissible scope of state interference in freedom of expression.*

Keywords*: freedom of speech, restriction of rights, legal conflicts, censorship, information security.*

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Конончук І. М.

Досліджено правові підстави обмеження прав громадян у праві Європейського Союзу. Проаналізовано положення Договору про Європейський Союз, Договору про функціонування Європейського Союзу та Хартії ЄС про основоположні права, які визначають умови допустимості обмеження прав громадян. Визначено, що обмеження прав громадян у праві ЄС допускається виключно за наявності нормативно закріплених підстав і з дотриманням встановлених правових меж.

***Ключові слова**: Європейський Союз, права громадян, Хартія ЄС про основоположні права, обмеження прав.*

Права громадян ЄС закріплені в Договорі про Європейський Союз (далі – ДЄС), Договорі про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС), Хартії Європейського Союзу про основоположні права (далі – Хартія ЄС), актах вторинного права та практиці Суду Європейського Союзу[1; 2; 3].

У ст. 20 ДФЄС зазначено, що кожен, хто має громадянство однієї з держав-членів, є громадянином Союзу. Громадяни Європейського Союзу безпосередньо наділяються правами та обов'язками, охорона яких забезпечується як інституціями Союзу, так і державами-членами. Особливістю цього правового зв'язку є пріоритет норм права ЄС над національним законодавством кожної держави-члена [2].

Дія Хартії ЄС застосовується до інституцій, органів, агенцій Союзу з урахуванням принципу субсидіарності, а також до держав-членів виключно у випадках застосування ними права Союзу. У межах такої дії ці суб'єкти зобов'язані поважати права, закріплені в Хартії, дотримуватися визначених у ній принципів та сприяти їх реалізації відповідно до наданих їм повноважень і в межах компетенції Союзу, встановленої Договорами [3].

Норми Хартії ЄС мають обов'язковий характер лише для інституцій ЄС у процесі здійснення наданих їм повноважень, зокрема при прийнятті відповідних правових актів. Тоді як приватні особи як суб'єкти правопорядку ЄС володіють обмеженими процесуальними можливостями щодо оскарження актів інституцій ЄС на предмет порушення останніми прав та свобод, закріплених у Хартії ЄС. Згідно зі ст. 263 ДФЄС, приватні особи мають право оскаржити акт інституції ЄС, який їм не адресований конкретно (а переважна більшість означених актів має саме такий характер) лише у випадку, коли він діє на них індивідуально та безпосередньо [4, с. 28].

У праві ЄС обмеження прав і свобод громадян можливе лише за наявності чітко визначених правових підстав, закріплених в установчих договорах та актах вторинного законодавства Союзу. Таке обмеження має поважати сутність права або свободи і не може призводити до її знецінення.

Кожне втручання у права громадян повинно бути необхідним і пропорційним до мети, яку переслідує, зокрема захисту загального інтересу або прав і свобод інших осіб. Принцип пропорційності забезпечує, що обмеження не перевищує необхідні рамки для досягнення поставленої мети і не виходить за межі, визначені законодавством ЄС.

Хартія ЄС містить загальні положення щодо її застосування та тлумачення, відповідно до яких її норми не можуть розширювати компетенцію Союзу понад межі, встановлені установчими договорами. Крім того, Хартія передбачає заборону зловживання правами та зобов'язує враховувати національне законодавство і практику його застосування державами-членами у випадках, коли її положення прямо відсилають до них.

Судовий розгляд положень Хартії ЄС можливий лише щодо тлумачення та визначення правомірності законодавчих та виконавчих актів інституцій, органів, служб та агенцій Союзу, а також актів держав-членів щодо виконання законодавства Союзу під час здійснення їхніх відповідних повноважень. Такий судовий розгляд здійснюється як на національному рівні (національним судовим органом), так і на рівні Союзу (Судом ЄС). Під час здійснення

© Конончук І. М., 2025

тлумачення національного законодавства в світлі Хартії (наприклад, національних законів, що імплементують норми права ЄС), національний судовий орган має велику свободу розсуду щодо функціонального (телеологічного) тлумачення національних норм. Це дозволяє забезпечити ефективність основних прав ЄС та відповідність національних норм принципам Хартії. При цьому національні суди повинні проявляти належну ретельність, як передбачено ч. 2 ст. 19 ДЄС, забезпечуючи ефективний правовий захист у сферах, охоплених законодавством Союзу. Діяльність суддів у цій сфері є важливим елементом принципу ефективності законодавства ЄС [5, с. 185].

Реалізація прав громадян здійснюється у межах і на умовах, встановлених Договорами ЄС, що визначає юридичні рамки допустимості обмежень. Водночас будь-яке обмеження підлягає судовому контролю, що гарантує його відповідність законності, принципу пропорційності та нормам Хартії ЄС. Правові підстави обмеження прав громадян у праві ЄС поєднують законність, межі допустимого втручання та забезпечення балансу між захистом прав особи і суспільним інтересом.

У сферах, що не регулюються правом ЄС, положення Хартії для держав-членів не мають сили. Якщо в цих галузях порушені основні права та свободи людини і громадянина, тоді зацікавлена особа повинна шукати захист на підставі норм інших документів, наприклад, положень конституцій відповідної держави та/або Європейської конвенції про права людини. Ст. 53 Хартії ЄС гарантує непорушність інших джерел основних прав та свобод людини і громадянина. Тут йдеться про міжнародно-правові акти універсального та регіонального характеру, про національне конституційне право, і, врешті, про інші джерела самого права Європейського Союзу, що містять основні права людини і громадянина [6, с. 9–10].

Отже, обмеження прав громадян у праві ЄС можливе лише за наявності чітко визначених правових підстав і з дотриманням принципу пропорційності, що забезпечує їхню правову передбачуваність. Реалізація таких обмежень перебуває під контролем судів ЄС та національних судових органів, що гарантує ефективний захист основних прав і свобод громадян. Пріоритет норм права ЄС у поєднанні з національним законодавством забезпечує баланс між захистом прав особи та інтересами суспільства, водночас визначаючи межі компетенції інституцій Союзу. Правові підстави обмеження прав громадян формують цілісну систему, яка поєднує законність, межі допустимого втручання та ефективність реалізації основних прав у правовому полі Європейського Союзу.

Джерела та література:

1. Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html

2. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html

3. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT

4. Добрянський С. Хартія основних прав Європейського Союзу як регіональний праволюдинний стандарт. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 3 (74) 2013. С. 23–30

5. Маринів І. Взаємодія Суду Європейського Союзу із Європейським Судом із прав людини в аспекті захисту прав людини. *Право і суспільство*. № 5. Ч. 2. 2019. С. 181–188.

6. Муравйов В. І., Святун О. В. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини в Європейському Союзі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 117. Ч 1. 2013. С. 3–16.

Kononchuk I. Legal Grounds for Restricting Citizens' Rights in European Union Law. *The legal grounds for restricting citizens' rights in European Union law are examined. The provisions of the Treaty on European Union, the Treaty on the Functioning of the European Union, and the Charter of Fundamental Rights of the European Union, which define the conditions for the admissibility of restrictions on citizens' rights, are analysed. It is determined that restrictions on citizens' rights in EU law are permitted exclusively on the basis of legally established grounds and subject to compliance with the prescribed legal limits.*

***Keywords**: European Union, citizens' rights, Charter of Fundamental Rights of the European Union, restriction of rights.*

ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНІВ (ВБИВСТВА, КАТУВАННЯ, ДЕПОРТАЦІЇ, ЗҐВАЛТУВАННЯ ТОЩО) ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Корзун А. С.

У роботі розглянуто правові та криміналістичні підходи до визначення складу воєнних злочинів, що вчиняються в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Особливу увагу приділено кваліфікації таких тяжких діянь, як умисні вбивства, катування, депортації, сексуальне насильство та інші порушення норм міжнародного гуманітарного права. Проаналізовано міжнародно-правові стандарти, зокрема положення Женевських конвенцій, Додаткових протоколів та Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також їх взаємодію з національним законодавством України.

У дослідженні окреслено ключові елементи складів зазначених злочинів та наведено особливості їх встановлення під час досудового розслідування, включно з визначенням статусу потерпілих, аналізом обставин події, методами фіксації доказів і способом доведення зв'язку між злочином та збройним конфліктом. Підкреслюється важливість застосування сучасних криміналістичних методик, цифрових доказів і міжвідомчої координації для забезпечення ефективного документування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності.

Ключові слова: *воєнні злочини; міжнародне гуманітарне право; умисні вбивства; катування; депортація; сексуальне насильство; доказування; міжнародні злочини; Римський статут; воєнний конфлікт.*

Воєнні злочини є одним із найтяжчих порушень міжнародного гуманітарного права та водночас становлять загрозу для основоположних прав людини. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України питання визначення складу окремих злочинів — убивств, катувань, депортацій, зґвалтувань та інших — під час розслідування воєнних злочинів набуває особливої практичної актуальності. Ефективна кваліфікація таких діянь потребує одночасного застосування міжнародних стандартів, норм національного законодавства та криміналістичних методів фіксації доказової інформації.

1. Міжнародно-правові засади визначення складу воєнних злочинів. Міжнародні договори, насамперед Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, формують базовий перелік діянь, що визнаються воєнними злочинами. До них віднесено умисні вбивства, катування, нелюдське поводження, незаконне переміщення цивільних осіб, сексуальне насильство та інші тяжкі порушення МГП [1]. Римський статут Міжнародного кримінального суду конкретизує елементи складу злочинів та встановлює вимоги щодо доведення зв'язку між діянням та збройним конфліктом (nexus requirement) [2].

Для українських слідчих та прокурорів центральним є положення ст. 438 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни [3]. Однак застосування цієї норми можливе лише за умови правильної ідентифікації юридичних ознак кожного окремого злочину.

2. Встановлення складу злочинів убивства під час збройного конфлікту. Умисне вбивство як воєнний злочин передбачає не лише факт протиправного позбавлення життя, а й наявність двох обов'язкових умов:

- потерпілий є цивільною особою або комбатантом, який перебував у статусі "hors de combat";
- вбивство було пов'язане із збройним конфліктом та не обґрунтоване військовою необхідністю [1], [4].

У процесі розслідування центральне значення мають: фіксація місця події, судово-медичне дослідження, аналіз траєкторій уражень, встановлення обставин затримання чи утримання потерпілого перед смертю. Особливу увагу слід приділяти відмежуванню вбивств, що стали наслідком бойових дій, від умисних страчувань або розстрілів цивільних — саме останні утворюють склад воєнного злочину.

3. Катування та нелюдське поводження як склад воєнних злочинів. Катування відповідно до міжнародного права — це заподіяння сильного фізичного або психічного

© Корзун А. С., 2025

страждання з метою отримання інформації, покарання, залякування або з інших мотивів [1]. У контексті воєнних злочинів катування визнаються "тяжкими порушеннями" МГП та тягнуть міжнародну кримінальну відповідальність. Для встановлення складу злочину слідчим необхідно довести:

- умисний характер дій;
- наявність спеціальної мети (наприклад, примус до зізнання, залякування населення);
- статус потерпілого як цивільної особи або полоненого;
- зв'язок між злочинними діями та збройним конфліктом [2].

Збирання доказів у справах про катування ускладнене тим, що злочини часто відбуваються у закритих приміщеннях або тимчасових таборах утримання. Тому ключовими є: судово-медична експертиза, психологічні дослідження потерпілих, цифрові докази (відео, аудіо, дані мобільних пристроїв) та свідчення осіб, які перебували у схожих умовах [5].

4. Депортація та незаконне переміщення цивільного населення. Депортація — це насильницьке переміщення осіб з окупованої території без законних підстав. МГП чітко забороняє такі дії, за винятком ситуацій, коли переміщення є вимушеним і продиктоване безпекою цивільного населення [1], [2]. Під час розслідування воєнних злочинів депортація, вимагає встановлення:

- факту переміщення (маршрути, транспорт, місця утримання);
- участі державних або військових структур держави-окупанта;
- примусового характеру дій;
- наслідків для потерпілих (розлучення сімей, примусове утримання, примусові паспортизації тощо) [4].

Особливо важливою є фіксація депортацій дітей, оскільки такі діяння становлять окремий склад злочину відповідно до Римського статуту.

5. Сексуальне насильство під час війни. Сексуальне насильство — зґвалтування, примус до статевих актів, сексуальне катування — є одними з найбільш жорстоких форм порушення МГП. Римський статут відносить їх до окремих складів воєнних злочинів, якщо вони вчинені у зв'язку зі збройним конфліктом [2].

Під час розслідування важливо встановити:

- факт сексуального насильства;
- відсутність добровільної згоди;
- використання злочинцем статусу окупаційної влади або військової сили;
- психологічні та фізичні наслідки для потерпілої особи.

Розслідування таких злочинів вимагає участі спеціально підготовлених психологів, забезпечення конфіденційності та чутливості до травматичного досвіду потерпілих.

6. Доказування зв'язку між діянням і збройним конфліктом. Ключовим етапом кваліфікації є доведення того, що злочин був вчинений у контексті збройного конфлікту, а не є звичайним кримінальним правопорушенням. Для цього необхідно встановити:

- контроль території з боку окупаційних військ;
- участь військовослужбовців або їх підрозділів;
- мотиви, пов'язані з війною: придушення опору, залякування, покарання цивільних;
- використання зброї, військової техніки, форми або іншої атрибутики [5].

Слідчі та прокурори часто стикаються з тим, що потерпілі дають свідчення через значний час після подій. Тому критичними стають методи цифрової криміналістики — геолокація, аналіз відео, супутникові дані, перехоплення, а також співставлення інформації з базами військових підрозділів окупанта.

Висновки, встановлення складу злочинів — убивств, катувань, депортацій, сексуального насильства та інших — є ключовим етапом розслідування воєнних злочинів. Це процес, що поєднує аналіз міжнародних норм, застосування положень національного кримінального законодавства та використання сучасних криміналістичних методик. Точна ідентифікація складу злочину забезпечує правильну кваліфікацію діяння та створює правову основу для притягнення винних до відповідальності як у межах українського правосуддя, так і в міжнародних інституціях. Дотримання стандартів доказування, належна фіксація подій, а також розуміння специфіки збройного конфлікту є необхідною умовою ефективного розслідування воєнних злочинів та відновлення справедливості для потерпілих.

Джерела та література:

1.Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року. Female Red Cross and Red Crescent Movement, 1949. Geneva Conventions of 12 August 1949 https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/red-cross-crescent-movement/geneva-conventions-1949-eng.pdf

2.Міжнародний кримінальний суд, 1998. Римський статут Міжнародного кримінального суду. International Criminal Court, 1998. Rome Statute of the International Criminal Court https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf

3.Кримінальний кодекс України стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4.Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування ситуації в Україні (Звіти 2022–2024). UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (Reports 2022–2024). https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicihr-ukraine/index

5.Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Том I: Правила (2005). ICRC. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules (2005). https://www.icrc.org/en/law-and-policy/customary-ihl?utm_source=chatgpt.com

Korzun A. Determining the elements of crimes (killings, torture, deportation, rape, etc.) in the investigation of war crimes. *The paper examines legal and forensic approaches to establishing the elements of war crimes committed during the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Special attention is given to the qualification of serious offenses such as intentional killings, torture, deportation, sexual violence, and other violations of international humanitarian law. The study analyzes international legal standards, including the Geneva Conventions, Additional Protocols, and the Rome Statute of the International Criminal Court, as well as their interaction with the national legislation of Ukraine.*

The research outlines the key elements of these crimes and highlights the specifics of their identification during pre-trial investigation, including determining the legal status of victims, analyzing event circumstances, evidence documentation methods, and establishing the nexus between the crime and the armed conflict. The importance of applying modern forensic techniques, digital evidence, and interagency cooperation to ensure effective documentation of war crimes and prosecution of perpetrators is emphasized.

Keywords*: war crimes; international humanitarian law; intentional killings; torture; deportation; sexual violence; evidence collection; international crimes; Rome Statute; armed conflict.*

ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ШКОЛИ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА XIX-XX СТОЛІТЬ

Костицький В. В.

Питання прав людини традиційно були у центрі уваги представників Львівської школи філософії та соціології права уже із середніх віків. Тут можемо назвати і Григорія Сяноцького, і Симона Пекаліда, які були піонерами поширення ідей людиноцентризму у праві, що згодом вилилася в атропологічний бум у Західно-Європейській філософії права та державотворчій практиці. Історія української філософсько-правової думки в Галичині та в утвердженні правових ідей у практиці українського державотворення нерозривно пов'язана також із іменем визначного українського юриста (адвоката і доктора права), публіциста, громадського і політичного діяча Костя Левицького (1859–1941 рр.). Не дивлячись на те, що основою його творчої спадщини є праці, присвячені проблемам соціоцентризму, права Українського народу на власну державу, як прихильник ліберально-соціологічних ідей К. Левицький обґрунтовував необхідність мінімізації впливу абстрактних ідей і декларативних гасел на практичну політику, закликав послуговуватися категоріями конституційного права, удосконалювати адвокатську діяльність та фахову підготовку адвокатів задля захисту прав людини як «оборонців у карних справах і справах цивільних» [1].

© Костицький В. В., 2025

Соціолого-правові основи теорії прав людини присутні у працях видатного українського вченого Станіслава Дністрянського (1870–1935 рр.), якого справедливо називають «величною постаттю української правової думки перших десятиліть XX ст.»[2]. Із прав і свобод людини Станіслав Дністрянський виводить природу права, яке врегульовує життя людей, є особливим «соціальним витвором», є соціальним явищем, доказом чого називає суспільні зв'язки, старші за державу, найвищим типом яких виступає держава[3; 11]: «Право є соціальним інститутом тому, що для людини, яка є зовсім ізольованою від світу, право не існує, бо право існує у зв'язках між індивідами, тобто у соціальних зв'язках»[4]. Станіслав Дністрянський заклав основи «потребового» підходу [5] до розуміння права, що згодом стало візитівкою Львівської школи філософії права XXI століття: «право б не існувало, коли б людина не мала ніяких потреб, коли б прагнення до вирішення власних фізичних та інтелектуальних потреб не було б у первісної людини вродженим» [6].

В основі його бачення прав людини ідея конституціоналізму, класифікація конституційних свобод (прав) людини з виокремленням «свобод натуральних» (так званих «вроджених» прав та свобод особи), «свобод фізичних» (особистих прав і свобод), «свобод політичних» (політичні права і свободи) та «свобод економічних» (соціально-економічні права і свободи) [7], доступність та відповідальність правосуддя.

Соціолого-правової концепція як складова скарбниці кращих зразків української філософсько-правової думки XX ст. видатного українського вченого-правника Володимира Старосольського (1878–1942 рр.) – прихильника західної правової традиції, який спирався передусім на принципи верховенства права та примату людських прав і свобод, визнавав людину найвищою цінністю, називав права людини критерієм оцінки законодавства, які не може порушувати жоден нормативно-правовий акт[8]. Володимир Старосольський також долучився до традиційно львівського обгрунтування аксіологічного розуміння права, розвиток якого відбувається навколо ядра, яким є «жива, фізична людина» [9]. Його ідея правової держави, яка обмежена правом (правами людини), виникає з логічної необхідності й практичних потреб, а не просто з теоретичних міркувань [10].

Джерела та література:

1. Костицький Василь. Історія української філософії права.: монграфія / Василь Костицький. – Одлеса: Видавництво «Юридика», 2025. – С151-154.

2. Токарчук О.В. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції (1920-1930-і рр.) : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 144.

3. Олещук К.М. Станіслав Дністрянський – основоположник соціології права в українському суспільствознавстві. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2013. Випуск 7. С. 247.

4. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Прага : Наклад українського університету в Празі, 1923. Т. 1. С. 7.

5. Наконечна А. Міжнародний білль прав людини : потребовий вимір. *Право України*. 2018. № 9. С. 177–195.

6. Дністрянський С. Звичаєве право та соціяльні зв'язки. *Часопись правнича і економічна*. Львів, 1902. Т. IV–V. С. 7.

7. Савчак А.В. Конституційні права і свободи людини в поглядах Станіслава Дністрянського. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. № 39. С. 181–186.

8. Древніцький Ю. Володимир Старосольський : громадсько-політична та наукова діяльність (1878–1942). Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 129.

9. Старосольський В. Теорія нації. Відень : Український Соціологічний Інститут, 1922. С. 141–142.

10. Старосольський В. Держава і політичне право : в 2 ч. Подєбради : Видання Видавничого товариства при Українській господарчій академії в ЧСР, 1924. Ч. II. С. 11–12.

11. Коваль А. Суспільні зв'язки – основа правової концепції Станіслава Дністрянського. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 1999. Вип. 35. С. 150–154

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НЕВІД'ЄМНОГО ЕЛЕМЕНТА СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Костюкевич О. К.

У доповіді системно розкрито поняття правової діяльності як невід'ємного елемента сучасної багаторівневої системи захисту прав людини. Показано, що правова діяльність становить комплекс професійних і суспільно значущих дій, спрямованих на забезпечення реального та ефективного здійснення прав і свобод людини. Здійснено аналіз основних функціональних компонентів правової діяльності, включно з правотворчістю, правозастосуванням, правотлумаченням, правозахисною та експертно-аналітичною діяльністю. Окреслено роль інститутів державної влади, судової системи, органів безоплатної правової допомоги, міжнародних правозахисних організацій та інститутів громадянського суспільства у формуванні цілісного правозахисного механізму.

Підкреслено, що ефективна правова діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, доступності правосуддя, юридичної визначеності, незалежності суду та недискримінації. Наголошено на важливості професійної компетентності правників, етичних стандартів юридичної професії та розвитку правової культури суспільства. Зроблено висновок, що правова діяльність є фундаментальною умовою функціонування демократичної держави та ключовим чинником утвердження і зміцнення гарантій прав людини в умовах сучасних глобальних викликів.

Ключові слова: *правова діяльність; права людини; верховенство права; правозахисна система; правозастосування; правотворчість; правосуддя; інститути громадянського суспільства.*

У сучасних правових системах проблема ефективного захисту прав людини посідає центральне місце. Динамічні соціальні процеси, зростання ролі міжнародних стандартів та розширення сфери державної відповідальності зумовлюють потребу переосмислення ключових понять, що формують механізм забезпечення прав людини [1; 2]. Одним із таких базових понять є правова діяльність, яка виражає практичну реалізацію норм права та визначає здатність суспільства забезпечувати належний рівень гарантій і свобод. Саме правова діяльність забезпечує взаємодію між нормами, інститутами та людьми, перетворюючи юридичні приписи на реальні соціальні практики [3].

Правова діяльність у широкому розумінні — це цілеспрямована, організована та нормативно врегульована діяльність суб'єктів права, спрямована на створення, застосування, охорону та відновлення правових норм [4]. У системі прав людини вона виступає фундаментальною категорією, що поєднує в собі:

- юридичні дії (вчинення актів застосування, тлумачення, контролю);
- організаційно-процедурні механізми (судові процедури, адміністративні практики, механізми нагляду) [5];
- морально-ціннісний компонент, адже діяльність із захисту прав людини ґрунтується на визнанні людської гідності як найвищої соціальної цінності [4].

Багато науковців наголошують, що правова діяльність – це не лише технічне виконання законів, а активне втілення принципу верховенства права, що передбачає пріоритет прав людини перед інтересами держави [7].

Правова діяльність є багатоетапним процесом, що включає кілька ключових структурних компонентів:

1. формування законодавчих стандартів. Нормотворчість у сфері прав людини ґрунтується на міжнародних конвенціях, прецедентній практиці та конституційних принципах [6; 7];

2. правозастосування. Діяльність судів, органів виконавчої влади та правоохоронних органів визначається принципами пропорційності та недискримінації [7];

© Костюкевич О. К., 2025

3. контроль та нагляд. Включає конституційний контроль, діяльність омбудсмана та спеціалізовані процедури моніторингу;

4. формування правової культури. Правова діяльність у сучасному розумінні включає правову освіту та активну участь громадськості.

Правова діяльність реалізується через взаємодію різноманітних суб'єктів: державних інституцій, міжнародних організацій, інститутів громадянського суспільства та юридичної спільноти.

Таким чином, правова діяльність має багатосуб'єктний характер, що дозволяє підвищувати якість захисту прав людини через конкуренцію стратегій, підходів і моделей взаємодії.

Правова діяльність є невід'ємною частиною системи гарантій прав людини, адже вона:

1. Забезпечує реальність та дієвість прав.
2. Формує превентивний механізм.
3. Забезпечує відновлення порушених прав.
4. Сприяє розвитку правової культури.

Сучасні системи захисту стикаються з низкою бар'єрів, серед яких: недостатня інституційна спроможність, політизація правозастосування, нерівний доступ до правосуддя, низький рівень правової культури та суперечність між міжнародними стандартами та національною практикою.

Ефективна правова діяльність потребує модернізації інституцій, удосконалення процедур, зміцнення незалежності судової влади та розвитку партнерства між державою й громадянським суспільством.

Висновки. Правова діяльність виступає фундаментальним елементом системи захисту прав людини, забезпечуючи перехід від деклараційних норм до реального їхнього виконання. Її ефективність визначається якістю нормативної бази, професійністю органів правозастосування, рівнем правової культури та здатністю держави реагувати на нові виклики. У сучасних умовах правова діяльність має не лише юридичний, а й суспільно-політичний та ціннісний вимір, адже вона спрямована на забезпечення гідності, свободи та безпеки кожної людини.

Джерела та література:

1. Donnelly, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 4th ed. Ithaca: Cornell University Press, 2020. 336 p.

2. Clapham, A. *Human Rights: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 192 p.

3. Fuller, L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1969. 262 p.

4. Rawls, J. *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge: Harvard University Press, 2001. 224 p.

5. Waldron, J. *The Rule of Law and the Measure of Property*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 320 p.

6. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Council of Europe, 1950. 22 p.

7. Hathaway, O. Do Human Rights Treaties Make a Difference? *Yale Law Journal*, 2002, Vol. 111(8), pp. 1935–2042.

Kostiukevych O. The concept of legal activity as an integral element of the human rights protection system. *The report provides a comprehensive analysis of legal activity as an integral component of the modern system for the protection of human rights. It demonstrates that legal activity represents a set of professionally organized and socially significant actions aimed at ensuring the effective realization and protection of fundamental rights and freedoms. The study examines the main functional elements of legal activity, including law-making, law enforcement, legal interpretation, human-rights protection, and expert-analytical work. Particular attention is given to the interaction between state authorities, the judiciary, free legal aid institutions, civil society organizations, and international human-rights mechanisms in forming a coherent human-rights protection framework.*

The report emphasizes that effective legal activity is grounded in the principles of the rule of law, access to justice, legal certainty, judicial independence, and non-discrimination. The importance of professional competence, ethical standards of the legal profession, and the development of legal culture is highlighted. It is concluded that legal activity is a system-forming element of a democratic state and plays a crucial role in strengthening the guarantees of human rights in the face of contemporary global challenges.

***Keywords**: legal activity, human rights, rule of law, human-rights protection system, law enforcement, law-making, justice, civil society institutions.*

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ ЛЮДИНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Кравчук Ю. А.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

Право на повагу до гідності та честі є фундаментальним, абсолютним і гарантованим на національному та міжнародному рівнях. Однак, в умовах воєнного стану в Україні, фіксуються систематичні випадки його порушення, що проявляється у фізичному й психологічному насильстві, приниженнях та катуваннях військовополонених і цивільних. Такі дії є воєнним злочином.

***Ключові слова:** честь, гідність, катування, насильство, військовополонені.*

Людина є найвищою цінністю суспільства, і саме визнання її особистих немайнових прав лежить в основі усіх прав і свобод. Право на повагу до гідності та честі є основоположним і невідчужуваним у кожної особи. Насамперед воно гарантоване Конституцією України, де у статті 3 зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. А також у статті 28 Конституції України, яка гарантує кожному право на повагу до його гідності, проголошує, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, і, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам. [1].

Положення Конституції закладають фундаментальну основу, але повний, деталізований зміст цього права розкриває стаття 297 Цивільного кодексу України, яка безпосередньо закріплює право фізичних осіб на повагу до їхньої гідності та честі. Воно складається з таких складових частин: а) право на повагу до гідності та честі; б) право на недоторканність гідності та честі; в) право на захист гідності та честі у випадку порушення. [2].

Доповнюючи статтю 297 Цивільного Кодексу України, можна звернутися до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р., де міститься таке роз'яснення цих правових категорій: «гідність - це визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, а честь - це позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло». [3].

Варто зазначити, що 21 вересня 2025 року у Верховній Раді було зареєстровано два законопроєкти – №14056 та №14057, спрямованих на рекодифікацію цивільного законодавства. В одному з них зазначено, що саме таким визначенням, яке надав Пленум Верховного Суду України, планується доповнити Цивільний кодекс України, вперше розкривши зміст цих понять на рівні закону.

Хоча право на повагу до гідності та честі є абсолютним і не підлягає обмеженню, в умовах воєнного стану в Україні, на жаль, фіксуються випадки його порушення. Зокрема, у багатьох ситуаціях військовополонені зазнають фізичного й психологічного насильства, принижень, тиску та нелюдського поводження. Вони позбавляються можливості спілкуватися

© Кравчук Ю. А., 2025

з рідними, часто утримуються в жорстких умовах, без належного медичного догляду та харчування. Також одним із способів порушення цього права є катування, тобто вчинення дій, якими спричиняється сильний біль або страждання. Найчастіше честь та гідність можуть порушуватись шляхом поширення недостовірної інформації. Зокрема це проявляється у публічному приниженні полонених, поширенні їхніх фото й відео без згоди або використанні в медіа.

Під час воєнних дій від порушення права на честь і гідність страждають не лише військові, а й мирні жителі. У квітні 2022 року з російського полону було звільнено десятки таких людей, які згодом розповіли як з ними поводилися: зокрема, їм погрожували розстрілом, зґвалтуванням, посиленням фізичних тортур, каліцтвом, таким як відрізанням фаланг пальців та вух. Вони ставали свідками катувань співкамерників, чули крики й бачили наслідки побиття інших. [4].

Ворог грубо порушує не лише норми національного законодавства – Конституцію України, Цивільний Кодекс України, але й ключові норми міжнародного права. Серед них: «Загальна декларація прав людини», де в її Преамбулі гідність визнається основою миру, також стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка проголошує заборону катувань та положення Женевських конвенцій, які забороняють наругу над людською гідністю щодо військовополонених і цивільних. [5, с. 83].

Варто зазначити, що згідно із статтею 435-1 Кримінального кодексу України, образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, карається обмеженням волі на строк від трьох до п’яти років або позбавленням волі на той самий строк. [6].

Систематичне ігнорування права на честь і гідність людини слід розцінювати як воєнний злочин. Незважаючи на тяжкі умови, право на честь та гідність мусить залишатися абсолютним і непорушним. Його зневажання є грубим відступом від міжнародних зобов'язань, покликаних захищати основні людські цінності навіть у найтяжчі часи збройного протистояння.

Джерела та література:

1.Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

2.Коментар до статті 297 (299) Цивільного Кодексу України. URL: http://mego.info/матеріал/стаття-299-право-на-недоторканність-ділової-репутації

3.Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи від 27 лютого 2009 р. – п. 2, ч. 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

4.Посягання на людську гідність як воєнний злочин російської федерації: перспективи розгляду МКС від 30.10.2023р. URL: https://www.prostir.ua/?library=posyahannya-na-lyudsku-hidnist-yak-vojennyj-zlochyn-rosijskoji-federatsiji-perspektyvy-rozhlyadu-mks

5.Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 42 том 1. Право військовослужбовців на честь та гідність. Левицький М.О. С.83

6.Кримінальний Кодекс України, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131)

Kravchuk Y. The right to respect for human dignity and honor during wartime.
The right to respect for dignity and honor is fundamental, absolute, and guaranteed at both the national and international levels. However, under the conditions of martial law in Ukraine, there are systematic violations of this right, manifested in physical and psychological violence, humiliation, and torture of prisoners of war and civilians, that is, ordinary peaceful residents. Such acts constitute a war crime.

***Keywords**: honor, dignity, torture, violence, prisoners of war.*

РОЛЬ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ У ЗМІЦНЕННІ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Кравець А. В., Лук'янчук В. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. В. Зарадюк***

У роботі розглянуто питання значення віктимологічної профілактики стосовно системи запобігання скоєнню злочинів. Проаналізовано сучасні тенденції злочинності та вплив віктимології як науки на правову галузь. Окремо була приділена увага тим практичним заходам, які допомагають знизити ризики і зробити профілактику більш дієвою. Був зроблений висновок, що віктимологічний підхід – це не просто теорія, а дуже важлива і буквально невід'ємна частина загальної стратегії попередження правопорушень.

Ключові слова*: віктимологія, віктимологічна профілактика, злочинність, право, жертва.*

При вивченні права науковці завжди говорять не тільки про злочинця, а й про людину, яка стала жертвою. Віктимологія – це дуже актуальна тема, бо вона дає можливість подивитися на проблему злочинності не лише очима судді, а й з боку того, хто найбільше постраждав.

Злочини розбійного характеру традиційно вважаються одними з найбільш небезпечних, бо посягають не лише на чуже майно, а й безпосередньо на життя та здоров'я людини. Саме тому вони завжди привертають увагу кримінологів. Хоча статистика останніх років і демонструє помітне зменшення загальної кількості таких нападів, проблема далеко не зникла [1, с. 14-15]. Навпаки, розбої дедалі частіше пов'язуються з організованими групами, застосуванням зброї та заподіянням серйозної шкоди потерпілим. Зростає частка нападів на житло, що робить це явище ще більш загрозливим для суспільства.

Попри загальне скорочення кількості розбоїв, їхні якісні характеристики свідчать про підвищення ризиків для громадян та про недостатню ефективність запобіжних механізмів, тому актуальність теми залишається значною. Зниження рівня розкриття, збільшення тяжких наслідків для потерпілих, а також мільйонні матеріальні збитки вказують на те, що традиційні підходи вже не працюють так, як раніше. У такому конткесті, вивчення того, як саме можна попередити віктимність людей та зміцнити систему запобігання таким посяганням, є важливим завданням не лише для науковців, а й для правоохоронних органів і суспільства загалом.

С. О. Гарькавець у своїх роботах визначає віктимологію як учення про жертву, складніше – як науку, що досліджує людей, які стали жертвами внаслідок здійснення дій, що заподіяли їм значної шкоди [2, с. 6]. віктимологія допомагає зрозуміти, як не втрапити в халепу. Існує таке поняття, як «віктимність» – це коли людина через свій характер, вік або навіть роботу більше ризикує стати жертвою. Наприклад, якщо хтось вночі світить дорогим телефоном у темному провулку, то шансів, що його пограбують, набагато більше. Тому ця наука потрібна для того, щоб навчити людей бути обережнішими і попередити злочин ще до того, як він станеться.

Як зазначає К. Г. Мороз, віктимологічна практика має три рівні – індивідуальний, спеціально-кримінологічний та загальний [3, с. 4]. Загальний рівень – це, по суті, коли держава робить життя людей кращим і стабільнішим, виховує культуру та правосвідомість, щоб у суспільстві було менше причин для агресії. А от спеціальний рівень вже конкретніший: це різні програми захисту, встановлення камер на вулицях, патрулювання поліцією проблемних районів або навіть соціальна реклама, яка попереджає про шахраїв. Тобто це заходи, спрямовані на те, щоб прибрати саму можливість скоєння злочину проти людини.

Третій рівень – індивідуальний, і він є найзрозумілішим для звичайної людини, бо стосується особистої роботи з конкретною особою. Тут мова йде про тих, хто вже потрапив у групу ризику або має високі шанси стати жертвою через свою поведінку. Наприклад, це коли дільничний проводить бесіду з самотньою бабусею, щоб вона не переказувала гроші

© Кравець А. В., Лук'янчук В. В., 2025

телефонним аферистам, або коли психолог працює з людиною, яка страждає від домашнього насилля. Головна ідея тут – вчасно попередити людину і підказати їй, як поводитися, щоб не накликати на себе біду.

У контексті кримінальної злочинності, Н. Сперкач підкреслює, що віктимологічні заходи дозволяють не лише реагувати після факту злочину, а й запобігати виникненню умов, за яких особа може стати жертвою [4]. Саме завдяки такому підходу можна зменшувати соціальну вразливість груп ризику – осіб, які через свій вік, соціальний стан чи спосіб життя, мають підвищену ймовірність стати жертвами.

Важливо враховувати, що під час воєнного стану законодавство оновлюється досить часто, і це логічно, адже держава має оперативно реагувати на нові загрози та обставини. Через таку швидкість відповідні спеціалісти-правники та інші фахівці, що мають відношення до системи законодавства, повинні постійно стежити за змінами, щоб коректно тлумачити норми права. Загалом, це робить правову систему більш гнучкою, але одночасно вимагає уважного ставлення до офіційних джерел. При цьому не можна забувати, що у період війни Україні дуже важливо враховувати рішення Європейського суду з прав людини, рекомендації міжнародних організацій та конституційні гарантії, які залишаються чинними, незважаючи на війну.

Віктимологічна профілактика передбачає цілісну систему практичних заходів, спрямованих на те, щоб зменшити ризики потрапляння людей у небезпечні ситуації. Таку систему засобів у своїй роботі на прикладі проституції розглядала Т. А. Шевчук [5]. Насамперед, дуже важливо регулярно інформувати населення про можливі загрози, типові способи вчинення правопорушень і про те, як їх можна уникнути у повсякденному житті. Такі роз'яснення допомагають людині краще розуміти механізми небезпеки та своєчасно розпізнавати ризикову поведінку. Водночас, обов'язково поширюється інформація про служби та організації, які надають допомогу постраждалим, а також контакти гарячих ліній для швидкого звернення у разі загрози. Окреме значення має вивчення причин і умов віктимізації, адже це дозволяє розробляти більш ефективні програми профілактики та навчати населення прийомам самозахисту. У результаті такі заходи формують більш обізнане суспільство, здатне своєчасно реагувати на небезпеки й знижувати рівень злочинності через підвищення власної захищеності.

Отже, віктимологічна профілактика – це дуже важливий аспект сучасного права, оскільки він допомагає подивитися на проблему злочинності не лише з боку того, хто нападає, а й з боку самої жертви та її поведінки. Для того, щоб зменшити ризики віктимізації, необхідна комплексна профілактика, яка працює на всіх трьох рівнях: від загальних державних програм до індивідуальної роботи з конкретними людьми, через інформування та навчання самозахисту. При цьому слід пам'ятати, що держава зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів захисту прав людини. Таким чином, головна мета – це зробити правову систему справедливою та гнучкою, а суспільство – більш обізнаним і здатним самостійно протистояти небезпеці.

Джерела та література:

1.Басараб Н. В. Кримінологічна характеристика та запобігання розбоям підрозділами Національної поліції України : кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Київ: Нац. академія внутрішніх справ, 2024. 209с.

2.Гарькавець С. О. Психологічні основи віктимології : навч.-метод. посіб. Київ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2023. 170 с.

3.Мороз К. Г. Віктимологічне запобігання насильницької злочинності : [студ. робота / реферат] / К. Г. Мороз. Житомир, 2021. 9с.

4.Сперкач Н. Особливості віктимологічної профілактики кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. *Публічне право*. № 1 (57). 2025. С. 81–89.

5.Шевчук Т. А. Віктимологічна профілактика втягнення в заняття проституцією. 2019. Режим доступу: репозитарій ДВНЗ (DSpace). URL: https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/9bf4cfe4-db62-40f2-b731-a1a856ea4c13/download

Kravets A., Lukianchuk V. The role of victim-based prevention in the crime prevention system. *The article examines the importance of victimological prevention in relation to the system of preventing the commission of various crimes. The current trends in crime and the influence of victimology as a science on the legal field are analyzed. Special attention was paid to those practical measures that help reduce risks and make prevention more effective. It was concluded that the victimological approach is not just a theory, but a very important and literally integral part of the overall crime prevention strategy.*

***Keywords**: victimology, victimological prevention, crime, law, victim.*

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАСОСУВАННЯМ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Крикунов О. В.

Досліджено законодавче регулювання судового контролю щодо ініціювання слідчим, прокурором обрання або продовження тримання під вартою під час кримінального провадження.

***Ключові слова**: право на особисту недоторканність, підозрюваний, обвинувачений, судовий контроль, тримання під вартою, кримінальне провадження.*

Використання при обмеженні права на свободу та особисту недоторканність судової процедури, яка відповідає вимогам справедливості і заснована на конституційних засадах рівності учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободі надання ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, презумпції невинуватості, забезпечує дію принципу правової визначеності і виключає можливість прийняття непередбачуваних рішень та свавільного обмеження прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого [1, с. 51].

Слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик. У практиці ЄСПЛ наголошувалося на тому, що судове провадження щодо тримання особи під вартою повинно бути змагальним і завжди забезпечувати рівність сторін [2, с. 312].

Клопотання про застосування тримання під вартою розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання (ст. 186 КПК). Особливістю судової процедури продовження строків тримання під вартою є обов'язок слідчого судді розглянути клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 199 КПК). Розгляд не може бути перенесений на пізніший час, виходячи із того, що у вказаний період випав неробочий, святковий день. Навіть настання нічного часу не позбавляє слідчого суддю виконати вимогу про вчасний розгляд клопотання [3, с.35].

Порядок розгляду клопотання про застосування, продовження строку тримання під вартою визначений у ст. 193 КПК. Відповідно до передбаченої процедури розгляд клопотання про застосування цього запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків доведення прокурором обґрунтованої підозри та ризиків протиправної поведінки підозрюваного, а також наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної ВР України державою-агресором, та/або

© Крикунов О. В., 2025

оголошений у міжнародний розшук. У такому разі сторона захисту буде представлена призначеним захисником відповідно до ст. 52 КПК.

Слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування, продовження тримання під вартою, зобов'язаний роз'яснити його права: 1) мати захисника; 2) знати суть та підстави підозри або обвинувачення; 3) знати підстави його затримання; 4) відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; 5) давати пояснення; 6) досліджувати докази, на які посилається прокурор, та надавати докази на спростування доводів прокурора; 7) заявляти клопотання про виклик і допит свідків. Таке інформування сприяє здійсненню підозрюваним, обвинуваченим права на захист.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, обвинуваченого, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою або якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника (ст. 206 КПК).

За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право дослідити будь-які докази, що мають значення для застосування, продовження строків тримання під вартою. Будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого, зроблені під час розгляду цього клопотання, не можуть бути використані на доведення його винуватості у кримінальному правопорушенні. Це випливає із дії презумпції не винуватості.

Під час розгляду клопотання про застосування тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків порушення обов'язків підозрюваним, обвинуваченим і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання означеним ризикам.

М. І. Дерев'янко доповнила цей перелік ще однією суттєвою обставиною – правильністю кримінально-правової кваліфікації правопорушення підозрюваного, обвинуваченого і можливості, виходячи із неї, обирати до них тримання під вартою. Це можливо, коли в клопотанні про його застосування короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення не співпадає з правовою кваліфікацією кримінального правопорушення або не співпадає з посиланням на матеріали, що підтверджують ці обставини [4, с. 52]. Дане зауваження є виправданим з огляду на те, що сторона обвинувачення може помилитися при кваліфікації кримінального правопорушення.

Наявність вагомих підстав підозрювати затриманого у вчиненні злочину є неодмінною умовою правомірності тримання під вартою. На цьому наголошено у рішенні ЄСПЛ у справі «Летельє проти Франції» від 26.06.1991 р. Розглядаючи скаргу у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28.10.1994 р., ЄСПЛ підкреслив також, що при визначенні «ступеня підозри» підставою для обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту може бути «більш низький поріг обґрунтованості підозри» при вчиненні особливої категорії злочинів» [2, с. 315].

Виходячи із порівняльного аналізу зазначених правових позицій ЄСПЛ, при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд у кожному випадку повинен принципово і критично ставитися до доводів прокурора, якими він обґрунтовує необхідність застосування саме цього запобіжного заходу, об'єктивно оцінюючи їх переконливість.

При вирішенні питання про обрання тримання під вартою слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності і інші вагомі обставини: 1) вагомість наявних доказів про вчинення кримінального правопорушення особою; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання винуватим; 3) вік [5] та стан здоров'я особи; 4) міцність соціальних зав'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого; 7) майновий стан

підозрюваного, обвинуваченого; 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа; 12) ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений (ст. 178 КПК). Такий комплексний підхід необхідний для застосування тримання під вартою саме у тих провадженнях, де це є реально виправданим і пропорційним до небезпечності ризиків протиправної поведінки з боку підозрюваного, обвинуваченого.

Висновки. Судовий контроль щодо застосування тримання під вартою виступає гарантією права на особисту недоторканність підозрюваного, обвинуваченого, оскільки процедура обрання цього запобіжного заходу є змагальною, покладає на слідчого суддю, суд обов'язки щодо забезпечення участі сторони захисту і створення умов для опонування клопотанню про обрання чи продовження строку тримання під вартою.

Джерела та література:

1. Шаренко С. Л., Шило О. Г. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 1. С. 50-57.

2. Кримінальний процес: підручник. Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація. Харків, 2015. 823 с.

3. Тищенко О. І. Тримання під вартою: окремі питання правозастосовних реалій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. № 27. С.135-138.

4. Дерев'янко М. І. Підстави застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 49-55.

5. Ч. 2 ст. 492 КПК передбачає, що тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам порушення ним його процесуальних обов'язків.

Krykunov A. Judicial control over the use of detention as a guarantee of the right to personal integrity. *The legislative regulation of judicial control regarding the initiation by the investigator, prosecutor of the election or continuation of the most severe preventive measure - detention during criminal proceedings is studied.*

***Keywords**: right to personal integrity, suspect, accused, judicial control, detention, criminal proceedings.*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA)

Крук О. Р.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Крикунов***

Досліджено прогалини й колізії чинного законодавства щодо підстав, гарантій та меж застосування спеціального кримінального провадження (in absentia) у контексті обов'язку держави забезпечувати право на захист від кримінального переслідування, змагальний та справедливий судовий розгляд усім підозрюваним, обвинуваченим.

***Ключові слова**: підозрюваний, обвинувачений, право на захист, право на справедливий суд, спеціальне кримінальне провадження (in absentia).*

© Крук О. Р., 2025

Проблематика застосування інституту кримінального провадження in absentia (здійснення розслідування та судового розгляду за відсутності підозрюваного/обвинуваченого) в Україні особливо загострюється в умовах воєнного стану. Зростання кількості проваджень із заочним елементом супроводжується системними процесуальними порушеннями. Формальне повідомлення особи про провадження у більшості випадків не гарантує її реальної обізнаності, що ставить під сумнів дотримання принципів змагальності та права на захист. За відсутності фактичної можливості впливати на хід процесу виникає очевидний дисбаланс між потребою держави забезпечити невідворотність покарання та вимогами справедливого судочинства [1, с. 1].

Проблемним залишається й забезпечення реального, а не формального права на захист. У спеціальному досудовому розслідуванні захисник, який обов'язково призначається через систему надання БПД, часто не має контакту з підзахисним, що унеможливлює узгодження позиції й фактично зводить право на захист до формальності. Поєднання цього з недосконалістю повідомлення створює ризики процесуального дисбалансу та вимагає теоретичного й нормативного переосмислення для мінімізації зловживань і приведення практики до міжнародних стандартів [2, с. 384].

Міжнародні стандарти підкреслюють, що кримінальне провадження in absentia допускається лише за наявності базових гарантій: поінформованості особи про обвинувачення, забезпечення права на захист та можливості вимагати нового розгляду справи після явки. У справі Sejdović v. Italy ЄСПЛ наголосив, що заочний розгляд не порушує статтю 6 Конвенції лише тоді, коли держава доведе, що особа свідомо відмовилась від участі. Відсутність реального повідомлення та відсутність механізму поновлення розгляду стали підставою для встановлення порушення Конвенції [4]. Аналогічно, у справі Артіко проти Італії ЄСПЛ зазначив, що саме по собі призначення адвоката не гарантує ефективного захисту, якщо обвинувачений позбавлений можливості брати участь у формуванні власної правової позиції. Суд підкреслив обов'язок національних судів контролювати якість захисту та втручатися у випадку його очевидної неефективності [5].

Додаткове нормативне підґрунтя сформоване Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Стаття 14 Пакту гарантує право бути присутнім на розгляді справи, знати суть обвинувачення та мати реальну можливість підготувати захист. Комітет ООН з прав людини підкреслює, що заочний розгляд допустимий лише за умови доведеного належного повідомлення та свідомої відмови особи від участі. Резолюція Комітету міністрів РЄ № 75(11) також вимагає забезпечення права оскаржити рішення, ухвалене без участі обвинуваченого, якщо він не мав можливості з'явитися [3, с. 6].

Запровадження спеціального досудового розслідування в Україні переслідує мету притягнення до відповідальності осіб, які переховуються від слідства або перебувають за межами юрисдикції держави. Його здійснення можливе лише за ухвалою слідчого судді, за умови оголошення особи у міжнародний або міждержавний розшук та обов'язкової участі захисника. Проте законодавство не містить чіткого визначення понять «переховування» і «міжнародний розшук», що спричиняє практичні колізії [6, с. 2].

Законодавець також обмежив застосування спеціального досудового розслідування злочинами, визначеними у ч. 2 ст. 297[1] КПК України, що підкреслює його винятковий характер. Розширення його на інші правопорушення дозволене лише тоді, коли вони розслідуються у межах одного провадження і виділення матеріалів може зашкодити повноті слідства [7, с. 3].

У цьому контексті показовими є й окремі рішення ЄСПЛ, які деталізують підходи до оцінки відсутності особи на судовому розгляді. Так, у справі Colozza v. Italy Суд встановив порушення статті 6 через те, що держава не довела реального повідомлення обвинуваченого про слухання: особу формально оголосили такою, що переховується, хоча факти свідчили про відсутність її свідомої відмови від участі. ЄСПЛ наголосив, що обов'язок забезпечити присутність особи, доки вона не відмовиться від своїх прав, лежить саме на державі. У справі T. v. Italy Суд знову підкреслив, що заочне засудження є сумісним із Конвенцією лише за умови наявності реальних, а не формальних доказів обізнаності особи про провадження. У рішенні Sanader v. Croatia ЄСПЛ підтвердив право особи на повторний розгляд справи після її появи, якщо попередній розгляд відбувся без неї та без можливості участі у формуванні

доказової бази. У справі Meftah and Others v. France Суд звернув увагу, що формальна присутність адвоката не компенсує відсутність обвинуваченого, якщо той не мав змоги реально впливати на хід процесу. Загалом у цих та подібних рішеннях ЄСПЛ послідовно вимагає доведення державою факту обізнаності особи, забезпечення можливості реального захисту та гарантії повторного розгляду, якщо розгляд відбувся за її відсутності [8].

Висновки. Інститут спеціального кримінального провадження in absentia в Україні є гостро актуальним, зважаючи на умови воєнного стану. Однак ключовими проблемами цього порядку здійснення кримінального провадження залишаються формальний характер повідомлення, недостатні гарантії ефективного захисту, нечіткість законодавчих дефініцій та нерівність сторін у процедурі оскарження. У світлі практики ЄСПЛ український КПК лише частково відповідає міжнародним стандартам: він передбачає необхідність повідомлення, участь захисника та можливість повторного розгляду, проте на практиці ці гарантії реалізуються неповно. Основною перепоною залишається недоведеність реальної обізнаності особи та формалізованість механізмів захисту. Для відповідності вимогам ЄСПЛ необхідно вдосконалити процедури доказування факту ухилення з території України, гарантувати ефективний, а не номінальний захист та забезпечити обов'язкову можливість перегляду рішення після явки обвинуваченого, засудженого.

Джерела та література:

1. Лабенська Л. Л., Філяніна Л. А. Кримінальне провадження in absentia в Україні: виклики збройної агресії, європейські стандарти та необхідність законодавчої адаптації. Право та державне управління. 2025. № 2. С. 6. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2025/6.pdf

2. Чистякова А. С. Проблеми захисту у провадженнях in absentia. Юридичний науковий електронний журнал. № 12, 2024. С. 728. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2024/12_2024.pdf

3. Калінніков О. В. Міжнародно-правові гарантії прав підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні in absentia. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 1 (19). URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4594c3c9-9e9c-427c-ab2e-3e9c1378111a/content

4. GRAND CHAMBER CASE OF SEJDOVIC v. ITALY (Application no. 56581/00) JUDGMENT STRASBOURG 1 March 2006. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-72629%22]}

5. COURT (CHAMBER) CASE OF ARTICO v. ITALY (Application no. 6694/74) JUDGMENT STRASBOURG 13 May 1980. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57424%22]}

6. Гарасимів О. І., Захарова О. В., Комісарчук Ю. А. Спеціальне досудове розслідування (in absentia) у кримінальному процесі України. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6225/1/%d0%ba%d0%be%d0%bc%d1%96%d1%81%d1%81%d0%b0%d1%80%d1%87%d1%83%d0%ba2.pdf

7. Вапнярчук В. В. Спеціальне досудове розслідування (in absentia): аналіз окремих питань щодо прийняття рішення про його здійснення. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/92.pdf

8. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес: практика Європейського суду з прав людини. Друге видання. Пер. укр. Медіа Центр «Розмай». Рада Європи, 2019. URL: file:///C:/Users/ASUS/Downloads/Human-rights-criminal-procedure_UKR.pdf

Kruk O. Compliance with rights of a suspect and accused during special criminal proceedings (in absentia). *The gaps and conflicts of the current legislation regarding the grounds, guarantees and limits of the application of special criminal proceedings (in absentia) in the context of the state's obligation to ensure the right to protection from criminal prosecution, adversarial and fair trial for all suspects and accused are investigated.*

Keywords*: suspect, accused, right to defense, right to a fair trial, special criminal proceedings (in absentia).*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ У РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНІМИ

Кундеус А. Р.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Ю. О. Фідря***

Тези доповіді присвячені аналізу діяльності Національної поліції України у сфері роботи з неповнолітніми. Проаналізовано основні завдання поліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх, реагування на кризові ситуації та співпраці з соціальними службами, освітніми закладами та громадськими організаціями. Підкреслюється важлива роль поліції у захисті прав дітей та забезпеченні їх безпеки.

Ключові слова: *Національна поліція України, неповнолітні, права дитини, ювенальна превенція, безпека дітей.*

Діяльність поліції у сфері роботи з неповнолітніми регулюється низкою міжнародних та національних нормативно-правових актів. На міжнародному рівні це, насамперед, Конвенція ООН про права дитини, Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила). На національному рівні ключовими є Конституція України, Закон України "Про Національну поліцію", Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси, Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також спеціалізовані закони, що стосуються профілактики правопорушень та захисту прав дітей.

Ключовим актом є Закон України "Про Національну поліцію" , який надає поліції спеціальні повноваження щодо захисту прав дітей та попередження правопорушень.

Закон визначає низку механізмів, які поліція застосовує у роботі з неповнолітніми. Одним з таких є поліцейське піклування, закріплене у Статті 41. Зокрема, поліцейське піклування може здійснюватися щодо неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду. Наслідком поліцейського піклування є передання дитини батькам, усиновителям, опікунам, піклувальникам, або органам опіки та піклування. Це є важливим інструментом для забезпечення безпеки дитини, яка опинилася у небезпечній ситуації [1].

У контексті превентивної діяльності, поліція виконує функції, визначені Законом України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" . Це включає розшук дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї чи навчально-виховні заклади , виявлення батьків, які ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання, та повернення дітей до місця постійного проживання або влаштування їх [2].

Діяльність поліції у роботі з неповнолітніми часто спрямована на притягнення до відповідальності дорослих, які несуть відповідальність за дитину. Стаття 184 КУпАП (Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей) є однією з найбільш використовуваних поліцією для профілактики дитячої злочинності та нехтування дитиною. Ця стаття передбачає накладення штрафу на батьків за ухилення від виконання своїх обов’язків, що призвело до:

- Вчинення дитиною адміністративного правопорушення.
- Здійснення дитиною дій, що містять ознаки злочину (але дитина не досягла віку кримінальної відповідальності).
- Систематичного нехтування обов'язками виховання (наприклад, неналежний догляд, відсутність контролю за навчанням) [3].

Ефективна робота поліції з неповнолітніми передбачає застосування спеціальних методів: індивідуальні бесіди, психологічна підтримка, робота у групах, інтерактивні вправи та квести, що допомагають дітям усвідомлювати наслідки своїх вчинків і розвивати навички соціально прийнятної поведінки. Також поліція співпрацює з соціальними службами, психологами, освітніми закладами та громадськими організаціями для комплексного підходу до проблем дітей і підлітків. У сучасних умовах, з огляду на соціальні та економічні виклики, роль поліції у роботі з неповнолітніми стає ще важливішою. Діти і підлітки, які потрапляють у складні життєві ситуації, перебувають під ризиком соціальної дезадаптації, втягнення у

© Кундеус А. Р., 2025

кримінальні групи або ж стають жертвами насильства. Саме тому поліція повинна діяти не лише як правоохоронний орган, а й як інститут соціальної підтримки та захисту, поєднуючи превентивні заходи з активним залученням громади та родин. Важливою складовою є також ресоціалізація неповнолітніх, які вже скоїли правопорушення, через участь у спеціальних програмах, волонтерській та трудовій діяльності, що допомагає інтегрувати їх у суспільство і формує відчуття власної відповідальності [4].

Джерела та література:

1. Закон України «Про Національну поліцію » від 02.07.2015 № 580-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

2. Закон України « Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей » від 24.01.1995 №20/95-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) від 07.12.1984р. - № 8073-X URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

4. Головне управління Національної поліції в Одеській області : « Дитячі поліцейські на захисті прав та інтересів неповнолітніх » від 06 липня 2018 року URL: https://od.npu.gov.ua/news/dityachi-politseyski-stoyat-na-zakhisti-zakonnikh-prav-naymolodshikh

Kundeus A. Police activities in working with minors. *The report's theses are devoted to the analysis of the activities of the National Police of Ukraine in the field of work with minors. The main tasks of the police in the prevention of offenses among minors, response to crisis situations, and cooperation with social services, educational institutions, and public organizations are analyzed. The important role of the police in protecting children's rights and ensuring their safety is emphasized.*

***Keywords**: National Police of Ukraine, minors, children's rights, juvenile prevention, children's safety.*

ЯВИЩЕ «СКЛЯНОЇ СТЕЛІ»: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА СУЧАСНІ ПРОЯВИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Кучер Ю. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***І. М. Якушев***

Тези присвячені дослідженню явища «скляної стелі» як специфічної форми прихованої дискримінації у сфері праці, що обмежує доступ жінок до керівних та управлінських посад. Розглянуто теоретичні підходи до визначення цього поняття, його історичний розвиток та основні механізми прояву. Особлива увага приділена аналізу сучасної ситуації в Україні, де соціальні стереотипи, організаційні практики та нерівні умови оплати праці створюють бар'єри для професійного зростання жінок. Акцентується актуальність теми у контексті імплементації міжнародних стандартів рівності та удосконалення національного трудового законодавства.

***Ключові слова:** скляна стеля, гендерна рівність, дискримінація, ринок праці України, трудове законодавство, кар'єрне просування.*

Вступ. Проблематика гендерної рівності у сфері праці залишається однією з ключових у сучасному правовому дискурсі як на міжнародному, так і на національному рівнях. Для України це питання має особливу актуальність у контексті трансформацій соціально-економічних відносин, процесів євроінтеграції та зобов'язань держави щодо дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та праці. Історичні умови розвитку українського суспільства зумовили специфічне поєднання формальної рівності та фактичної нерівності між чоловіками й жінками на ринку праці. Ще з 1930-х років XX століття, коли радянська ідеологія

© Кучер Ю. С., 2025

утвердила модель «працюючої матері», участь жінок у виробничій діяльності почала активно розширюватися. Жінки отримали доступ до нових професій, однак вертикальна мобільність у межах цих професій залишалася вкрай обмеженою.

Виклад основного матеріалу. У межах трудового права України питання рівності прав і можливостей жінок та чоловіків закріплено у низці нормативно-правових актів. Зокрема, Конституція України у статті 24 [1] гарантує рівність прав громадян незалежно від статі, а Кодекс законів про працю України у статті 2^1 [2] прямо забороняє будь-які форми дискримінації у сфері праці, включно з гендерною. Окрему увагу цьому питанню приділено в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року [3], який визначає державну політику у сфері гендерної рівності та встановлює правові механізми її реалізації.

Попри наявність зазначених норм, правозастосовна практика свідчить про існування значного розриву між декларативним рівнем гендерної рівності та фактичним становищем жінок на ринку праці. Найбільш виразно ця диспропорція проявляється у сфері кар'єрного росту, рівня заробітної плати, а також у ставленні роботодавців до жінок у процесі працевлаштування. Сукупність цих прихованих бар'єрів, які перешкоджають жінкам досягати вищих щаблів професійної ієрархії, отримала у науковій літературі назву «скляної стелі».

Термін «скляна стеля» (англ. glass ceiling) виник у науковій та публічній дискусії США у 1980-х роках і швидко увійшов у міжнародну правову та соціологічну лексику [4, с.548]. Він використовується для опису системних перешкод, які заважають окремим категоріям працівників, найчастіше жінкам, просуватися кар'єрними сходами, незважаючи на високий професійний рівень, освіту та досвід. «Скляна стеля» не є формальною забороною чи нормативним обмеженням; це радше сукупність прихованих бар'єрів, що виникають на ґрунті соціальних стереотипів, упереджень, організаційної культури та неписаних правил просування по службі.

У науковій літературі виділяють кілька ключових характеристик цього явища: по-перше, його невидимість — бар'єри не закріплені у формальних правилах чи наказах; по-друге, системний характер — вони повторюються у багатьох організаціях та інституціях; по-третє, дискримінаційна спрямованість — вони створюють нерівні умови для представників певних груп, найчастіше жінок [5, с.6]. Класичне розуміння «скляної стелі» передбачає обмеження просування саме у керівні та управлінські позиції, тоді як горизонтальна мобільність у межах однієї професії може залишатися відносно доступною.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що ефективна протидія гендерним бар'єрам на ринку праці можлива лише за умови поєднання державної політики, корпоративної відповідальності та індивідуальної активності жінок.

По-перше, на державному рівні доцільним є розширення інструментів позитивних дій, спрямованих на забезпечення рівного представництва жінок у керівних структурах. Йдеться, зокрема, про впровадження гендерних квот у державних органах та наглядових радах державних підприємств, розроблення програм підтримки жінок-підприємниць, а також запровадження механізмів моніторингу дотримання принципу рівної оплати за працю рівної цінності.

По-друге, на корпоративному рівні доцільно впроваджувати політику гендерної інклюзивності, що передбачає створення сприятливого, «дружнього до сім'ї» робочого середовища. Це включає гнучкі форми зайнятості, рівні можливості для підвищення кваліфікації, менторські програми для жінок, а також активну позицію керівництва компаній у просуванні гендерного балансу серед управлінського персоналу. Формування корпоративної культури, в основі якої — принцип рівності та поваги до різноманіття, є необхідною передумовою подолання структурних бар'єрів «скляної стелі».

По-третє, на індивідуальному рівні вагомого значення набувають фактори самореалізації та особистісного розвитку жінок. Висока професійна компетентність, цілеспрямованість, готовність до лідерства та активна участь у професійних спільнотах сприяють посиленню позицій жінок у конкурентному середовищі. Водночас важливим є перегляд традиційного розподілу сімейних і побутових обов'язків, що дозволить забезпечити баланс між особистим і професійним життям.

Отже, подолання явища «скляної стелі» потребує комплексного підходу, який має охоплювати вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток гендерно чутливої корпоративної політики та трансформацію суспільних стереотипів. Тільки поєднання цих чинників створить реальні передумови для досягнення фактичної рівності жінок і чоловіків у сфері праці.

Джерела та література:

1.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2.Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.

3.Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.

4.Boyd K. Glass Ceiling / Karen Boyd // Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society. Vol. 2 / ed. by Richard T. Schaefer. – Thousand Oaks, CA : SAGE Publications, Inc., 2008. – P. 548–551.

5.Bombuwela P. M. Effects of Glass Ceiling on Women Career Development in Private Sector Organizations – Case of Sri Lanka / P. M. Bombuwela, A. C. De Alwis // Journal of Competitiveness. – 2013. – No. 5 (2). – P. 3–19.

Kucher Y. The "Glass Ceiling" phenomenon through the lens of labor legislation and international standards. *The theses examine the "glass ceiling" phenomenon as a form of gender discrimination in the labor market that prevents women from reaching higher levels of the professional hierarchy. The paper analyzes legal mechanisms for overcoming this issue through the lens of Ukraine's national labor legislation and international standards, including the provisions of the International Labour Organization Conventions, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), and the UN Sustainable Development Goals. The main challenges of implementing international norms into the domestic legal system are identified, and directions for improving legal regulation to ensure gender equality in the field of labor are proposed.*

***Keywords**: glass ceiling, gender equality, discrimination, labor law, international standards, women in the labor market.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Лавренюк О. В., Озімок А. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У роботі розглянуто особливості правового статусу та діяльності суб'єктів кримінального провадження, їх процесуальні повноваження, нормативно-правові засади функціонування, а також особливості участі в кримінальному процесі.

***Ключові слова**: суб'єкти, кримінальне провадження, повноваження, процесуальні функції, КПК України.*

Суб'єкти кримінального провадження становлять комплексну систему учасників кримінального процесу, на яких покладено виконання визначених законом завдань кримінального провадження. Їх діяльність забезпечує досягнення основної мети кримінального судочинства — охорону прав і свобод людини, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, а також ухвалення справедливого рішення у справі.

Однією з фундаментальних характеристик є процесуальна незалежність суб'єктів, що передбачає здійснення їх повноважень без протиправного впливу, втручання чи будь-якого

© Лавренюк О. В., Озімок А. В., 2025

тиску з боку державних органів, посадових осіб або інших учасників процесу. Процесуальна незалежність гарантується нормами КПК України та забезпечує об'єктивність і неупередженість кримінального провадження.

Відповідно до чинного законодавства, суб'єкти кримінального провадження класифікуються залежно від їх ролі, функцій, обсягу повноважень та процесуального статусу. Це учасники зі сторони обвинувачення, сторони захисту, суд, а також інші учасники, що сприяють здійсненню провадження (спеціалісти, експерти, свідки тощо). Кримінальне провадження офіційно розпочинається з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). На етапі досудового розслідування провідна роль належить стороні обвинувачення, яка зобов'язана організовувати та забезпечувати збирання доказів. На відміну від цього, для сторони захисту збирання доказів є не обов'язком, а процесуальним правом.

Як зазначає Ангеленюк А.-М. Ю., відповідно до ст. 93 КПК України, збирання доказів допускається лише у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законом, і лише уповноваженими суб'єктами. Залучення неналежного суб'єкта до процесу доказування тягне за собою ризик визнання доказів недопустимими, що підтверджується численною судовою практикою. Саме тому дослідження питань належності суб'єктів та їх процесуальної легітимності набуває важливого теоретичного та практичного значення.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, сторонами кримінального провадження є:

з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, прокурор, потерпілий та їх представники;

з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, особи, щодо яких вирішується питання застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їхні захисники та законні представники.

Суб'єкти кримінального провадження діють у межах процесуальних повноважень, визначених законом, дотримуються встановлених процедур та несуть відповідальність за порушення прав інших учасників або неналежне виконання своїх функцій. Забезпечення належного статусу кожного суб'єкта сприяє ефективності кримінального провадження та дотриманню принципів законності, рівності сторін, змагальності та свободи в наданні доказів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що суб'єкти кримінального провадження є ключовими учасниками кримінального процесу, які забезпечують реалізацію його завдань. Вони мають різний обсяг повноважень та процесуальних функцій, проте їх діяльність спрямована на досягнення спільної мети — встановлення істини та забезпечення справедливості у кримінальному провадженні.

Джерела та література:

1.Кримінально процесуальний кодекс https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2.Навчальний посібник За загальною редакцією доктора юридичних наук, доцента Т. Г. Фоміної https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a58adaa7-8aec-4c64-8e85-5181e2e4356d/content

3.Науковий вісник за редакцією Ангеленюк А.-М. Ю., к.ю.н., старший науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/39.pdf

Lavreniuk O., Ozimok A. Legal status of subjects of criminal proceedings. *The paper examines the features of the legal status and activities of subjects of criminal proceedings, their procedural powers, regulatory and legal principles of functioning, as well as signs of participation in the criminal process.*

Keywords*: subjects, criminal proceedings, powers, procedural functions, CPC of Ukraine.*

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: РОЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ І ЇХНЯ ДОПУСТИМІСТЬ

Лащ О. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти доказів і доказування у цивільному процесі України з особливим акцентом на роль електронних доказів. Розкрито проблеми їхньої ідентифікації, допустимості, належності та достовірності. Проаналізовано сучасну судову практику, позиції Верховного Суду та нормативно-правове регулювання. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчих механізмів та вироблення єдиних стандартів оцінки електронних доказів у цивільному судочинстві.

Ключові слова: *цивільний процес, докази, доказування, електронні докази, допустимість доказів, судова практика.*

У процесі реформування цивільного судочинства особливого значення набуває питання доказів та доказування, адже саме від належності, допустимості й достовірності доказів залежить забезпечення ефективного захисту прав та інтересів учасників процесу. Загальні положення про докази визначають їх як будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги та заперечення сторін, а також інших обставин, що мають значення для вирішення справи [1, с. 42].

У контексті цифровізації суспільних відносин значно зросла роль електронних доказів, які є відносно новим інститутом цивільного процесуального права. Вони охоплюють широкий спектр інформації — електронні листи, метадані, записи камер відеоспостереження, інформацію з веб-сайтів, соціальних мереж, мобільних додатків, месенджерів тощо. Стаття 96 Цивільного процесуального кодексу України закріплює поняття електронних доказів та визначає порядок їх подання й дослідження.

Проблематика використання електронних доказів у судовому процесі полягає насамперед у забезпеченні їхньої ідентифікації та автентичності. На відміну від традиційних письмових доказів, електронні докази можуть зазнавати змін без видимих слідів, що ставить перед судом питання про їх належне технічне підтвердження. Верховний Суд у своїх постановах неодноразово наголошував на необхідності подання електронних доказів у первинному вигляді або у вигляді завірених копій із зазначенням технічних параметрів походження [2, с. 78].

Одним із ключових критеріїв оцінки електронних доказів є їхня допустимість. Судова практика підтверджує, що недотримання процедури отримання або фіксації електронної інформації може бути підставою для відхилення доказу. Наприклад, скриншоти переписки в месенджерах не визнаються автоматично допустимими, якщо не підтверджено їхнє джерело, час створення та цілісність [3, с. 115]. У таких випадках доцільним є використання технічних засобів фіксації, зокрема протоколів огляду веб-сторінок, складених нотаріусом.

Особливого значення набуває також питання належності електронних доказів. Суд повинен встановити логічний та змістовний зв'язок між електронною інформацією та предметом доказування у справі. Так, відеозаписи з камер спостереження можуть бути належними доказами лише за умови, що чітко визначено місце, час та контекст події, яку вони фіксують. Аналогічно, електронні листи повинні містити інформацію, що прямо стосується предмета спору.

Щодо достовірності електронних доказів, то вона значною мірою залежить від технічних характеристик, способу зберігання, наявності чи відсутності ознак втручання. Верховний Суд підкреслює, що оцінка достовірності потребує комплексного аналізу: перевірки джерела доказу, відповідності технічних параметрів, можливості внесення змін та співставлення з іншими доказами у справі [4, с. 90].

© Лащ О. В., 2025

Не менш важливою є проблема стандартизації підходів до оцінки електронних доказів. У чинному законодавстві відсутні чіткі вимоги щодо їх форми, технічних характеристик або способів підтвердження автентичності. Це призводить до неоднозначності судової практики. Наявна дискусія щодо необхідності впровадження єдиних національних стандартів, подібних до міжнародних моделей електронного доказування (наприклад, принципів EDISCOVERY, що застосовуються у США та країнах ЄС).

Проблемним залишається питання належного забезпечення збереження та відтворення електронної інформації. Через нестабільність цифрових ресурсів — видалення веб-сторінок, зміну налаштувань приватності, обмеження доступу до акаунтів — учасники цивільного процесу можуть втрачати потенційно важливі докази. У таких випадках актуальним є застосування інструментів фіксації: веб-архіваторів, хеш-сум, електронних реєстрів та нотаріальних протоколів.

Підсумовуючи, можна зазначити, що інститут електронних доказів відіграє дедалі важливішу роль у цивільному судочинстві України. Його розвиток потребує подальшого вдосконалення законодавства, формування сталої практики Верховного Суду та підвищення цифрової грамотності учасників процесу. Уніфікація правил щодо форми, способів подання та критеріїв оцінки електронних доказів сприятиме підвищенню ефективності доказування та забезпеченню справедливого судового розгляду.

Джерела та література:

1.Гриняк С. Доказування в цивільному процесі: теоретичні засади. – Київ: Юрінком Інтер, 2018. – 256 с.

2.Лозинська О. Електронні докази в цивільному та господарському процесах: аналіз судової практики. // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – № 12. – С. 75–82.

3.Яворська І. Допустимість електронних доказів у цивільному процесі України. // Юридична наука. – 2021. – № 3. – С. 110–118.

4.Постанови Верховного Суду у справах про використання електронних доказів (аналіз практики за 2018–2024 рр.).

Lashch O. Evidence and substantiation in civil proceedings: the role of electronic evidence and its admissibility. *The article examines the theoretical and practical aspects of evidence and proving in the civil process of Ukraine with a special emphasis on the role of electronic evidence. The problems of their identification, admissibility, relevance and reliability are revealed. Modern judicial practice, positions of the Supreme Court and regulatory and legal regulation are analyzed. The need to improve legislative mechanisms and develop unified standards for evaluating electronic evidence in civil proceedings is substantiated.*

Keywords: *civil procedure, evidence, proof, electronic evidence, admissibility.*

ПІДЛІТКОВА ВІКТИМНІСТЬ: ЗАХИСТ ЇХ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Лисак В. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. В. Зарадюк***

Розглянуто сутність підліткової віктимності як соціально-психологічного явища. Проаналізовано основні види віктимізації, серед яких фізична, психологічна, сексуальна, економічна та цифрова, визначено їх вплив на психологічний, емоційний та соціальний розвиток підлітків.

Ключові слова*: віктимність, підлітки, булінг, психологічна безпека, профілактика, безпечне середовище.*

© Лисак В. С., 2025

Підлітковий вік є одним із найбільш вразливих періодів розвитку особистості, коли дитина переживає значні психологічні, емоційні та соціальні зміни. Як наслідок, підлітки часто стикаються з різними формами насильства, тиску й небезпеки, що зумовлює актуальність вивчення феномену віктимності.

Відповідно до Статті 10 «Право на захист від усіх форм насильства» Закону України «Про охорону дитинства» кожній дитині державою гарантоване право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Відповідно порядок у сім'ї, закладах освіти мають забезпечуватися на принципах, що побудовані на взаємоповазі і мають виключати приниження честі та гідності, адже саме вона формує базові гарантії безпечного середовища, де особистість не стає жертвою насильства та має можливість для здорового розвитку і самозахисту [1].

Науковець О.М. Коваль визначає віктимність як схильність підлітка, зумовлена набором особистісних рис та соціальних чинників, що можуть спричинити віктимну поведінку і потрапляння у соціально небезпечні ситуації. Віктимна поведінка, яка належить до форм дезадаптивної поведінки, проявляється як комплекс стійких особистісних характеристик, що роблять підлітка більш уразливим до несприятливих умов соціалізації [2, с. 43].

До ключових факторів, що зумовлюють формування віктимності належать психологічні особливості підлітка, зокрема емоційна нестійкість, підвищена тривожність, занижена або, навпаки, завищена й нестабільна самооцінка. Важливу роль відіграють і соціальні чинники: відсутність підтримки з боку значущих дорослих, сімейні конфлікти, деструктивні стилі виховання, недостатній емоційний контакт між дитиною та батьками. Особливо сильний вплив має пережитий досвід насильства як безпосередній, так і опосередкований через спостереження [3, с. 11-12].

Дослідники виділяють ряд основних видів віктимізації. Фізична віктимізація включає нанесення тілесних ушкоджень, побиття, штовхання та інші дії, що спричиняють біль. Психологічна включає приниження, погрози, маніпуляції, емоційний тиск та ізоляцію. Сексуальна віктимізація пов'язана з домаганнями, експлуатацією та будь-яким порушенням тілесної недоторканності. Економічна пов'язана з ситуаціями, коли дитину використовують для отримання прибутку або позбавляють базових потреб. Особливо актуальною для сучасних підлітків є цифрова віктимізація, яка охоплює кібербулінг, онлайн-шантаж, домагання чи експлуатацію в інтернет-просторі [3, с. 57].

Наслідки таких форм віктимізації охоплюють психологічну, емоційну, когнітивну та соціальні сфери розвитку дитини. Серед психологічних наслідків дослідники називають формування стійкої ролі жертви, коли підліток починає вважати себе недостойним любові, підтримки й захисту, що спричиняє різкі порушення самооцінки, формування відчуття меншовартості, страх висловлювати власну думку. Одним із найнебезпечніших наслідків є ризик повторної віктимізації, коли у дорослому віці людина знову може опинятися в токсичних або насильницьких стосунках чи навіть сама почати проявляти агресивні моделі поведінки.

Психологи наголошують, що насильство в дитячому віці часто призводить до розвитку посттравматичного стресового розладу, що проявляється нав'язливими спогадами, панічними атаками, нічними кошмарами. Крім того, віктимізація підвищує рівень тривожності та депресивних розладів. У тяжких випадках у підлітків можуть формуватися суїцидальні думки й наміри.

Дослідник В.О. Миколайчук визначив, що у шкільному середовищі підлітки з ознаками віктимізації нерідко стають мішенню для булінгу, що спричиняє емоційне відчуження, труднощі у спілкуванні з однолітками й педагогами, девіантні форми поведінки, включно з агресією, втечами з дому, залученням до антисоціальних дій. Соціальні наслідки включають труднощі адаптації в колективах, формування схильності до токсичних стосунків у майбутньому, адже діти нерідко відтворюють ті моделі поведінки, що бачили у дитинстві [3, с. 57].

У довгостроковій перспективі віктимізація здатна призвести до розвитку тяжких психічних розладів, зокрема, хронічної депресії, тривожних станів, біполярного розладу.

Для того щоб забезпечити захист права підлітків на безпечне середовище, необхідно зміцнювати законодавчу базу, яка гарантує права неповнолітніх та передбачає відповідальність за їх порушення. Важливим аспектом є побудова дієвих механізмів взаємодії між школами, правоохоронними органами, громадськими організаціями та соцслужбами які

повинні працювати ефективно й системно. Зокрема освітні заклади відіграють ключову роль у профілактиці підліткової віктимності, адже школа має бути не тільки місцем навчання, а й простором психологічної безпеки. Роль сім'ї у подоланні підліткової віктимності має на меті формування основ безпечної поведінки, навичок критичного мислення, вміння встановлювати межі, а також довірливі відносини, за яких підліток не буде боятися говорити про свої проблеми.

Важливою складовою безпечного середовища є інклюзивність і толерантність, що стало особливо актуально в умовах війни, коли зросла кількість ВПО. Підлітки, що мають особливі освітні потреби, належать до національних меншин, є вимушено переміщеними, мають нетипові інтереси чи погляди, частіше за інших стають жертвами дискримінації або агресії. Тому освітні заклади повинні активно формувати культуру різноманіття, навчатись працювати з різними групами учнів і не допускати ситуацій ізоляції чи булінгу.

Отже, підліткова віктимність є результатом взаємодії психологічних особливостей та несприятливих соціальних умов, що підвищують ризик потрапляння підлітків у небезпечні ситуації. Різні форми віктимізації негативно впливають на емоційний стан, поведінку і соціальний розвиток дитини, створюючи загрозу повторного насильства в майбутньому. Для забезпечення права підлітків на безпечне середовище необхідний комплексний підхід, що охоплює підтримку сім'ї, професійну роботу педагогів, правову освіту та ефективну взаємодію освітніх установ із соціальними та правоохоронними службами.

Джерела та література:

1.Закон України «Про охорону дитинства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

2.Коваль О. М. Проблема віктимності у підлітковому віці. *Актуальні напрями практичної психології і психотерапії*: матеріали VII Харків. наук.-практ. конф. Харків, 2018. С. 41-44.

3.Миколайчук В. О. Психологічні особливості віктимізації молоді в умовах сьогодення : робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр». Луцьк, 2025. 74 с.

Lysak V. Adolescent victimship: protection of their right to a safe environment. *The essence of adolescent victimization as a socio-psychological phenomenon is considered. The main types of victimization are analyzed, including physical, psychological, sexual, economic and digital, and their impact on the psychological, emotional and social development of adolescents is determined.*

***Keywords**: victimization, adolescents, bullying, psychological safety, prevention, safe environment.*

ДЕМОКРАТІЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ВЗАЄМНО КОНСТИТУТИВНИЙ ЗВ'ЯЗОК У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА РОЛІ ООН

Ленгер Я. І.

Демократія та права людини мають фундаментальний взаємозв'язок, що є об'єктом постійного наукового та політичного дискурсу. Метою цього дослідження є системний аналіз цього взаємозв'язку в контексті міжнародно-правових стандартів та ролі Організації Об'єднаних Націй у просуванні демократичного врядування.

У статті обґрунтовано тезу про взаємно конститутивний характер демократії та прав людини, де одне поняття неможливе без ефективної реалізації іншого. На основі аналізу ключових документів ООН, включаючи Віденську декларацію та Програму дій, Резолюцію Комісії з прав людини 2002/46 та Цілі сталого розвитку до 2030 року, визначено основоположні елементи демократії, що ґрунтуються на правах людини: повага до прав і свобод, верховенство права, вільні та чесні вибори, плюралізм, поділ влад, незалежність судової системи та свобода ЗМІ.

© Ленгер Я. І., 2025

Особливу увагу приділено правозахисному підходу як ключовому інструменту побудови стійкої, інклюзивної демократії та ефективного засобу протидії дедемократизації. В статті окреслено виклики, пов'язані з реалізацією демократичних принципів на практиці, зокрема загрози популізму, ерозії інституцій та обмеження громадянського простору.

У дослідженні представлені конкретні рекомендації щодо посилення ролі ООН у цьому процесі, зокрема щодо підтримки інклюзивних конституційних процесів, можливості запровадження механізму експертної оцінки демократії, а також необхідності більш рішучої позиції Організації у відстоюванні універсальних цінностей в умовах їхнього порушення.

***Ключові слова**: демократія, права людини, верховенство права, міжнародне право, ООН, правозахисний підхід, демократичне врядування, інклюзивність.*

Демократія та права людини є взаємно конститутивними та синергійними поняттями, що визначаються через систему універсальних принципів, а не єдину політичну модель.

Згідно з ключовими документами ООН, такими як Віденська декларація та Програма дій, демократія ґрунтується на загальновизнаних цінностях, головною метою яких є збереження гідності та прав особистості [5]. Цей зв'язок є не просто взаємозалежним, а взаємно конститутивним: функціональна демократія неможлива без ефективного захисту прав людини, і навпаки – найкращий захист прав реалізується саме в рамках сталої демократичної структури, заснованої на верховенстві права [1; 4; 9].

Правозахисний підхід є ключовою передумовою та найефективнішим інструментом побудови стійкої та інклюзивної демократії.

Основним бар'єром для концентрації влади та систематичних порушень прав є не просто проведення виборів, а наявність інституцій, що забезпечують підзвітність, прозорість та участь. Резолюція Комісії з прав людини 2002/46 чітко визначає елементи демократії через призму прав людини: свободу вираження, незалежність судової влади, плюралізм ЗМІ та доступ до влади на засадах верховенства права [7]. Таким чином, демократія вимагає активного захисту прав маргіналізованих груп та забезпечення їх голосу в політичних процесах.

Перехід від декларацій до практичної реалізації демократичних принципів вимагає довгострокових, нелінійних процесів і є уразливим до «повзучої дедемократизації».

Будівництво демократії, заснованої на правах, – це не лінійний, а складний і тривалий процес, схильний до відкату [1]. Загрозами є не лише відкриті автократії, але й поступова ерозія ключових інститутів через популізм, обмеження громадянського простору та зниження якості управління [3; 9]. Сталість демократії залежить від обізнаності громадян про свої права, активної участі в управлінні та міцних механізмів інституційної підзвітності.

Організація Об'єднаних Націй має унікальну порівняльну перевагу та нормативну відповідальність у просуванні демократії, заснованої на правах людини, що потребує більшої узгодженості та сміливості в її діяльності.

ООН, як носій універсальних цінностей, закріплених у Загальній декларації прав людини, має очолити глобальну дискусію про демократію [9]. Для посилення своєї ролі ООН необхідно:

1) активно сприяти створенню інклюзивних конституційних та управлінських процесів, ґрунтованих на стандартах прав людини [1; 7];

2) розглянути можливість створення механізму експертної оцінки демократії, щоб заохочувати держави до звітності [4; 9];

3) діяти рішучіше в ситуаціях, коли демократичні принципи підриваються, уникаючи підходу «найменшого спільного знаменника» та використовуючи свої нормативні та скликаючі повноваження [6; 9].

Висновок: Майбутнє стабільності та розвитку суспільств залежить від побудови інклюзивних демократичних систем, де повага до прав людини є не додатком, а фундаментом. Це вимагає комплексного правозахисного підходу, довгострокової міжнародної підтримки та лідерської ролі ООН у відстоюванні універсальних цінностей.

Джерела та література:

1.United Nations. Guidance Note of the Secretary-General on Democracy. New York: United Nations, 2009. 18 p.

2.United Nations. Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights, Vienna, 25 June 1993. A/CONF.157/23. New York: United Nations, 1993. 35 p.

3.United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. New York: United Nations, 2015. 41 p.

4.United Nations Human Rights Council. Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Resolution 19/36. A/HRC/RES/19/36. Geneva: UNHRC, 2012. 6 p.

5.United Nations Department of Peacekeeping Operations. DPKO-DFS Guidelines: Electoral Assistance in Post-Conflict Environments. New York: United Nations, 2010. 72 p.

6.United Nations Development Programme. UNDP Practice Note: Constitution-Making Support. New York: UNDP, 2014. 44 p.

7.United Nations Commission on Human Rights. Promotion of the Right to Democracy. Resolution 2002/46. E/CN.4/RES/2002/46. Geneva: UNCHR, 2002. 4 p.

8.United Nations Human Rights Council. Creation of the Forum on Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Resolution 28/14. A/HRC/RES/28/14. Geneva: UNHRC, 2015. 6 p.

9.United Nations General Assembly. Universal Declaration of Human Rights. Resolution 217 A (III). Paris: United Nations, 1948. 6 p.

Lenher Ya. Democracy and human rights: a mutually constitutive relationship in light of international standards and the role of the UN. *Democracy and human rights have a fundamental interconnection that is the subject of ongoing academic and political discourse. The purpose of this study is a systematic analysis of this relationship within the context of international legal standards and the role of the United Nations in promoting democratic governance.*

The article substantiates the thesis of the mutually constitutive nature of democracy and human rights, where one concept is impossible without the effective implementation of the other. Based on an analysis of key UN documents, including the Vienna Declaration and Programme of Action, the Commission on Human Rights Resolution 2002/46, and the 2030 Agenda for Sustainable Development, the fundamental elements of democracy grounded in human rights are identified: respect for rights and freedoms, the rule of law, free and fair elections, pluralism, separation of powers, independence of the judiciary, and freedom of the media.

Special attention is paid to the human rights-based approach as a key instrument for building a stable, inclusive democracy and an effective means of countering de-democratization.

The article outlines the challenges associated with the practical implementation of democratic principles, particularly the threats of populism, institutional erosion, and the shrinking of civic space.

The study presents specific recommendations for strengthening the UN's role in this process, particularly regarding support for inclusive constitutional processes, the potential establishment of a democracy peer-review mechanism, and the necessity for a more decisive stance by the Organization in upholding universal values in situations of their violation.

Keywords*: democracy, human rights, rule of law, international law, UN, human rights-based approach, democratic governance, inclusivity.*

ПРАВО ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКПЛУАТАЦІЇ: СУЧАСНИЙ ЗМІСТ

Ліщук І. І.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Право дитини на захист від економічної експлуатації залишається одним із ключових міжнародних стандартів, що гарантує неповнолітнім безпечне дитинство, доступ до освіти та повноцінний розвиток. У сучасному світі це право стикається з новими загрозами, пов'язаними з розвитком цифрових технологій, платформної економіки, а також наслідками збройних конфліктів і вимушеної міграції. Ефективний захист вимагає постійного вдосконалення законодавства, механізмів контролю та міжнародної співпраці, щоб жодна форма дитячої експлуатації – ні традиційна, ні сучасна – не залишалася безкарною.

Ключові слова: *права людини, права дитини, економічна експлуатація, дитяча праця.*

У сучасному світі, де глобалізація, цифрова трансформація та нові економічні моделі набирають обертів, проблема економічної експлуатації дітей набуває нових форм і масштабів. Економічна експлуатація дитини визначається як будь-яка форма праці, яка шкодить її фізичному, психічному чи моральному розвитку, позбавляє освіти чи відпочинку.

Міжнародне право встановлює фундаментальні стандарти захисту дітей від економічної експлуатації, які є універсальними та обов'язковими для держав, включаючи Україну. Центральним документом є Конвенція ООН про права дитини 1989 року, зокрема стаття 32, яка гарантує дитині захист від економічної експлуатації та будь-якої роботи, що може бути небезпечною, шкодити здоров'ю, перешкоджати освіті чи розвитку [1]. Ця норма доповнюється Конвенціями Міжнародної організації праці (МОП) № 138 (1973) про мінімальний вік прийняття на роботу [2] та № 182 (1999) про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці [3]. Остання класифікує як найгірші форми рабство, примусову працю, торгівлю дітьми, використання в порнографії, проституції чи незаконному обігу наркотиків. Важливе значення має також Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (2000) [4].

Цифрова епоха породила нові форми дитячої економічної експлуатації, де межа між розвагою та працею розмита. У платформній економіці діти працюють кур'єрами на платформах як Glovo, Uber Eats чи Bolt, доставляючи товари на велосипедах без трудових договорів, наражаючись на ризики аварій та виснаження. Як контент-кріейтори на TikTok, YouTube чи Twitch, діти знімають відео для «сімейних каналів», де батьки чи агентства експлуатують їхній образ для монетизації. Дистанційна праця вдома, як «допомога по господарству», може маскувати експлуатацію, особливо в умовах пандемій чи війн [5].

Війна в Україні, що триває з 2022 року, створила нові виклики для захисту дітей від економічної експлуатації. За даними UNICEF, 5,3 мільйона дітей стикаються з бар'єрами в освіті, що штовхає їх до неформальної праці через бідність та сімейні труднощі. У фронтових районах домогосподарства повідомляють про сімейну сепарацію, що підвищує ризики трафікінгу. На окупованих територіях діти наражаються на примусову працю, «патріотичне виховання» через роботу чи вербування [6; 7].

Цифрова економічна експлуатація дітей в Україні також зростає: діти з ВПО та з малозабезпечених сімей частіше стають жертвами онлайн-шахрайства, sextortion та примусового створення контенту. Європейські країни вже реагують: Франція (2020) та Бельгія запровадили спеціальне регулювання діяльності дитячих блогерів, вимагаючи дозволів, обмеження робочого часу та перерахування заробітку на захищені рахунки до повноліття. У США, штат Нью-Йорк прийняв закон у 2025 для захисту заробітків дитячих інфлюенсерів. Відсутність спеціального законодавства про kidfluencing залишає українських дітей без захисту [8].

© Ліщук І. І., 2025

Згідно із звітом Держдепартаменту США про торгівлю людьми 2025 року, жителі конфліктних зон, включаючи внутрішньо переміщених осіб (ВПО), перебувають у підвищеному ризику як сексуальної, так і трудової експлуатації [9]. UNICEF зазначає, що діти, які тікають від війни, наражаються на експлуатацію, особливо не супроводжувані неповнолітні. Це не лише порушує міжнародне право, але й має довгострокові наслідки для психічного здоров'я та розвитку дітей [10].

Національне законодавство України ґрунтується на Конституції (стаття 52), яка проголошує, що діти захищені від експлуатації, а держава забезпечує їхні права [11]. Закон України «Про охорону дитинства» (статті 14–15) деталізує захист від економічної експлуатації, забороняючи залучення дітей до шкідливої праці та встановлюючи мінімальний вік зайнятості (16 років, з винятками) [12]. Кримінальний кодекс (статті 149 про торгівлю людьми, 150 про експлуатацію дітей, 304 про втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність) передбачає сувору відповідальність, включаючи ув'язнення [13].

Згідно ст. 10 Закону України "Про охорону дитинства" держава здійснює захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють [12].

У 2023–2025 роках Україна прийняла Національний план дій (NAP) з протидії торгівлі людьми, відновила трудові інспекції та виявила потенційні випадки трафікінгу [14].

В 2025 році UNICEF та український уряд продовжили «Спільний план запобігання» серйозним порушенням прав дітей. Eurochild відзначає, що законодавство визнає захист від усіх форм зловживань, але проблема – в недостатньому виконанні, особливо в окупованих районах. Угода про асоціацію з ЄС зобов'язує Україну скасувати дитячу економічну експлуатацію та покращити захист [6; 10].

Таким чином, право дитини на захист від економічної експлуатації в сучасному світі, особливо в умовах війни в Україні, вимагає комплексного підходу: посилення інспекцій, моніторинг онлайн-акаунтів, відповідальність бізнесу, підтримку сімей, сильного законодавства і його виконання та міжнародної допомоги. Лише так можна протидіяти новим ризикам і забезпечити майбутнє поколінь.

Джерела та література:

1. Конвенція ООН про права дитини : прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1989. Ратифікована Законом України від 27.02.1991 № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

2. Конвенція МОП № 138 про мінімальний вік прийняття на роботу : прийнята 26.06.1973. Ратифікована Законом України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/993_054

3. Конвенція МОП № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці : прийнята 17.06.1999. Ратифікована Законом України від 05.10.2000 № 2022-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2022-14

4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії : прийнятий 25.05.2000. Ратифікований Законом України від 03.04.2012 № 4601-VI. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/217026___217091

5. Міжнародна організація праці. Глобальна оцінка дитячої праці 2024. Женева : МОП, 2024. 112 с. URL: https://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--en/index.htm

6. UNICEF. Діти України у війні: оновлена оцінка ситуації. 2025. URL: https://www.unicef.org/ukraine/reports/children-war

7. Доповідь Генерального секретаря ООН про дітей і збройний конфлікт в Україні (S/2024/386). 2024. URL: https://www.un.org/children-and-armed-conflict

8. Human Rights Watch. «Ми не можемо повернутися до нормального життя»: примусова праця дітей на окупованих територіях України. 2024. URL: https://www.hrw.org/report/2024/child-labour-ukraine

9. Звіт про торгівлю людьми (TIP Report) 2025. Департамент США. Розділ Ukraine. URL: https://www.state.gov/reports/2025-trafficking-in-persons-report/ukraine

10. UNICEF Ukraine. Humanitarian Situation Report No. 58. January–March 2025. URL: https://www.unicef.org/documents/ukraine-humanitarian-situation-report-no-58-november-2025

11. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (в редакції від 2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14

13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14

14. Про затвердження Національного плану дій з виконання Конвенції ООН про права дитини на період до 2026 року : Розпорядження КМУ від 30.12.2022 № 1188-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-2022-р

Lishchuk I. The child's right to protection from economic exploitation: contemporary aspects. *The child's right to protection from economic exploitation remains one of the key international standards that guarantees minors a safe childhood, access to education, and full development. In today's world, this right faces new threats linked to the development of digital technologies, the platform economy, as well as the consequences of armed conflicts and forced displacement. Effective protection requires continuous improvement of legislation, control mechanisms, and international cooperation so that no form of exploitation — neither traditional nor modern — remains unpunished.*

***Keywords**: human rights, the rights of the child, economic exploitation, child labour.*

КАДРОВА РОБОТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ловчева К. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Старчук***

Досліджено кадрову роботу в умовах воєнного стану, проаналізовано зміни, які пов'язані із введенням воєнного стану.

***Ключові слова:** воєнний стан, трудові відносини, кадрова робота, військовий облік.*

В умовах воєнного стану кадрова робота набуває особливої важливості, оскільки потребує оперативного прийняття рішень, гнучкої організації оскільки роботодавці повинні оперативно адаптовувати кадрові процеси до змін у безпековій, економічній та правовій ситуації трудових відносин, а також забезпечення безпеки працівників при одночасному дотриманні вимог законодавства.

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво трансформувало діяльність роботодавців та кадрових служб. На перший план вийшла необхідність забезпечення безперервної роботи організацій, збереження персоналу, дотримання трудових гарантій, а також — належна організація військового обліку працівників.

Має важливе значення в адмініструванні та полягає у формуванні на підприємствах організаційних документів-регламентів (правила внутрішнього трудового розпорядку), розпорядчої (наказ про дистанційну роботу) та довідково - інформаційної документації (протоколи проведення нарад з охорони праці й техніки безпеки, акти впровадження комплексних заходів з охорони праці та техніки безпеки) [1,с.3].

Прийняття на роботу та оформлення трудових відносин спрощується, що дозволяє швидко залучати працівників, у тому числі на строкові договори, необхідні для підтримки безперервності діяльності підприємства[2].

© Ловчева К. С., 2025

Як зазначає О. Щур, окремі керівники підприємств розуміють, що персонал – це їх головний ресурс, саме від людей залежить їх успіх на ринку, якість товарів чи послуг, популярність серед клієнтів [3, с. 36].

Успіх компанії залежить не так від технічного обладнання, як від працівників, їхнього професіоналізму, особистих якостей. Тому питання збереження та утримання компетентних працівників має бути пріоритетним для підприємств, особливо в умовах воєнного стану.[1, с.3] Тому, не абиякого значення набуває психологічна робота з персоналом, зокрема проведення тренінгів.

Важливим в умовах воєнного стану є військовий облік, який теж значною мірою пов'язаний із кадровою роботою 05 січня 2023 р. набрала чинності постанова від 30.12.2022 р. № 1487, якою затверджено Порядок організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Підприємства, установи та організації виготовляють друкарським способом правила військового обліку і вивішують їх на видному місці в загальнодоступних приміщеннях. Персональний військовий облік в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях ведеться за списками персонального військового обліку [4].

Порядок прийняття на роботу військовозобов'язаних, призовників, резервістів відрізняється тим, що окрім документа, що посвідчує особу, трудової книжки, документів про освіту тощо, подають і ВОД згідно зі ст. 24 КЗпП [5]. Відповідно п. 34 Постанови КМУ «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 30.12.2022 р. № 1487 роботодавець повинен перевірити відмітки про взяття на військовий облік [4]. За порушення на керівника або уповноважену особу накладають штраф від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян згідно зі ст. 210-1 КУпАП [6].

Основні напрями кадрової роботи у воєнний період:

- забезпечення безпеки персоналу та організації роботи;
- актуалізація кадрових документів;
- співпраця з територіальними центрами комплектування;
- робота з мобілізованими працівниками;
- бронювання працівників;
- психологічна підтримка персоналу;

Кадрова робота в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, адже поєднує забезпечення прав працівників, підтримку безпеки та виконання державних вимог.

Джерела та література:

1.Пшик-Ковальська О. О., Ковальський О. І., 2022 Особливості управління персоналом в умовах воєнного стану № 2 (8), URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2022/dec/29509/220972maket-92-97.pdf

2.Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" № 2352-IX від 01.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

3.Щур О. (2008). Сучасний погляд на персонал. Практика управління. № 6. С. 35–40.

4.Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487 : станом на 29 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text

5.Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 27 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

6.Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212- 24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 25 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

Lovcheva K. Personnel work under the conditions of martial state. *Personnel work under martial law was investigated, changes associated with the introduction of martial law were analyzed.*

***Keywords**: martial law, labor relations, personnel work, military accounting.*

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК БАГАТОВИМІРНА КАТЕГОРІЯ: ВІД ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОЇ РОЛІ ДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Лозінський І. С.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***В. В. Ладиченко***

У роботі обґрунтовується багатовимірне розуміння громадського контролю та доводиться теза про те, що він може розглядатись як у широкому, так і у вузькому (прикладному) підходах. У широкому сенсі громадський контроль постає як безперервна системна діяльність усіх інститутів громадянського суспільства й окремих громадян у взаємодії з органами публічної влади. Водночас для цілей сучасних галузевих досліджень пропонується прикладне тлумачення: громадський контроль – це сукупність форм взаємодії з «підконтрольними» суб'єктами (моніторинг, перевірка, спостереження, звернення, скарги, критика та реагування на них), спрямована на захист прав і свобод, забезпечення верховенства права та ефективності публічної влади. Окремо громадський контроль розкривається як суб'єктивне право громадян, конституційно підкріплене засадами народного суверенітету, участі в управлінні державними справами та правом на звернення. Додатково він визначається також як функція громадянського суспільства і як ціннісна основа демократії, що забезпечує підзвітність, прозорість і легітимність влади. У підсумку громадський контроль кваліфікується як соціально-правовий інститут із нормативною базою, суб'єктами, об'єктами, інструментами та цільово-ціннісним елементом.

***Ключові слова:** громадський контроль, громадянське суспільство, публічна влада, верховенство права, підзвітність і прозорість, права і свободи людини, демократичні цінності.*

Громадський контроль є одним із ключових механізмів взаємодії між громадянським суспільством і публічною владою в демократичній державі. Його значення виходить за межі окремих процедур або форм участі громадян, охоплюючи як практичні інструменти впливу на діяльність органів влади, так і фундаментальні ціннісні засади демократії, підзвітності та верховенства права. У наведеному короткому досліджені пропонуються результати дослідження з новим поглядом на громадський контроль, де останній розглядається комплексно – як діяльність, суб'єктивне право, функція громадянського суспільства та соціально-правовий інститут, що забезпечує реальний зв'язок між суспільством і державою.

Не секрет, що громадський контроль може розглядатись із застосуванням різних категоріальних апаратів, крізь призму широкого та вузького підходів. За першого з них громадський контроль є безперервною та системною, багатовекторною діяльністю усіх інститутів громадянського суспільства (як інституціолізованих у формі громадських організацій, політичних партій, засобів масової інформації та, згідно з деякими авторами, навіть органів державної законодавчої влади, так і окремих зацікавлених громадян) у її тісній взаємодії із об'єктом такого контролю – органами виконавчої влади, правоохоронними, судово-експертними органами тощо.

Разом з тим, не вбачаючи у окреслених підходах непримиримості (оскільки всі вони справедливо описують одне й те ж явище подібно до тривимірної моделі, де точка зору залежить від оберту такої моделі), відзначимо, що у такому визначенні громадського контролю як діяльності із взаємодії реалізується й вузький, інструментально-прикладний підхід, який стане основою нашого подальшого дослідження. Адже саме за такого бачення громадського контролю можливо ефективно розглянути усі можливі та потрібні форми такої діяльності (комплексу заходів, з яким, як ми встановили вище, окремі дослідники помилково

© Лозінський І. С., 2025

асоціюють й сам концепт громадського контролю як такого) – починаючи від збору інформації та моніторингу стану дотримання об'єктом контролю вимог Конституції України та законів, принципів доброчесності та професійної етики та закінчуючи формами зворотного зв'язку і реагування органів державної влади на звернення, скарги та будь-які види критики з боку суб'єктів громадського контролю.

Найбільш традиційним та звичним поглядом на громадський контроль є вузький або прикладний, за якого зазначене поняття розглядається саме як *діяльність інститутів громадянського суспільства та окремих громадян, яка проявляється у взаємодії з «підконтрольними» суб'єктами – органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими носіями публічної влади, що реалізується через численні форми (перевірку, моніторинг, спостереження, нагляд, звернення тощо) і спрямовується на захист прав та свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та ефективності функціонування таких суб'єктів, загальній відповідності їх діяльності потребам та вимогам громадянського суспільства*.

Приведена дефініція акцентує увагу передусім на практичній (прикладній) стороні реалізації громадського контролю в рамках галузевих адміністративно-правових досліджень та як такого, який виявляється у діяльності інститутів громадянського суспільства та окремих громадян. Пропонований підхід дозволяє виявити форми прояву громадського контролю, його об'єктивації. А тому для мети класифікаційної категоризації такий підхід варто розглядати в рамках *об'єктивного* критерію, який за своїм змістом становить інституційну функціональну сутність громадського контролю та його призначення.

Водночас це лише один підхід до розуміння громадського контролю. Концептуально інше розуміння громадського контролю дозволяє розглядати його як певне *суб'єктивне право* громадян безпосередньо або через відповідні інститути громадянського суспільства «взаємодіяти» з «підконтрольними» суб'єктами – органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими носіями публічної влади. Юридичним підґрунтям такого права слугують фундаментальні конституційно-правові засади: народ як носій суверенітету і єдиний носій влади, а також здійснення державної влади безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування (стаття 5 Конституції України); право громадян брати участь в управління державними справами (стаття 38 Конституції України); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (стаття 40 Конституції) тощо. У цьому сенсі громадський контроль (як суб'єктивне право) є *гарантованою Конституцією та законами України можливістю (правомочністю) громадянина безпосередньо або через інститути громадянського суспільства здійснювати вплив на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інших носіїв публічної влади з метою захисту прав та свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та ефективності функціонування таких суб'єктів, забезпечення відповідності їх діяльності потребам та вимогам громадянського суспільства*.

Крім цього, громадський контроль доречно також кваліфікувати і як *одну з функцій*, яку здійснюють інститути громадянського суспільства та окремі громадяни з метою забезпечення прозорості, підзвітності та легітимності публічної влади. Як відомо функції громадянського суспільства прийнято розглядати як певні однорідні напрями діяльності його інститутів, які детерміновані потребою задоволення його об'єктивних потреб або потреб громадян чи колективних утворень [1, с. 97][1]. При цьому, до функцій громадянського суспільства (на відміну від функцій держави) зазвичай прийнято відносини: 1) самовираження індивідів та самоорганізація з метою здійснення своїх прав та задоволення інтересів; 2) забезпечення непорушності особистих прав громадян та їх утворень; 3) систематизацію і впорядкування індивідуальних та колективних вимог і протестів у визначені законом форми; 4)

[1] Лотюк О.С. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2. С. 97. (С. 96-103).

захист інтересів певної групи (частини громадянського суспільства) у його взаємодії з іншими групами (частинами) [2][2]. У цьому контексті функція громадського контролю постає ще однією сферою («з-поміж інших») навколо якої концентрується діяльність інститутів громадянського суспільства та окремих громадян у розвинутих демократіях, поряд з іншими напрямами діяльності (функціями) громадянського суспільства. Саме тому автори «Великої української юридичної енциклопедії» при визначенні «громадянського суспільства» серед іншого згадують, що це «… сфера поєднання та здійснення приватних інтересів осіб власників прав, що згуртовані в інституційні об'єднання, які можуть *забезпечувати контроль і протистояння державі*, сукупність сформованих на добровільних і самоврядних засадах об'єднань, за посередництвом яких індивіди реалізують належні їм права» [3, с. 166-170][3]. Отже здатність забезпечувати контроль є окремим аспектом розуміння громадського контролю як такого у громадянському суспільстві.

Ще одним за переліком, однак, чи не найбільш важливим за змістом аспектом поняття «громадський контроль» є *ціннісний*. У цьому світлі громадський контроль постає через призму філософсько-правового розуміння контролю та його функціонально-детермінуючої ролі у громадянському суспільстві демократично організованої держави. Як відомо демократія є владою народу, а тому народ не лише бере участь у формуванні державних інститутів, але, як наслідок, вправі вимагати зворотного зв'язку державних інститутів (носіїв публічної влади). Така підзвітність останніх є іманентним елементом демократично організованого суспільства. У протилежному випадку, відсутність підзвітності і підконтрольності державних інститутів перед народом, перетворює демократію у формальність. Тому громадський контроль у такому світлі постає не просто формальний інструмент участі у державних справах, а одна з фундаментальних цінностей демократії, яка забезпечує прозорість та легітимність публічної влади і її інститутів. При цьому громадський контроль є своєрідним інструментом реалізації верховенства права, адже саме з допомогою інструментів громадського контролю у громадянському суспільстві з'являються реальні дієві способи для громадян впливати на публічні інститути, забезпечуючи баланс публічних та приватних інтересів, а також загалом сприяючи утвердженню демократичних цінностей та поваги і захисту прав людини і громадянина.

Таким чином, громадський контроль як філософсько-правова категорія є *фундаментальною невід'ємною цінністю демократичного суспільства, яка виражає право народу на підзвітність і підконтрольність публічної влади, забезпечує прозорість та легітимність її інститутів, а також є інструментом реалізації принципу верховенства права, узгодження приватних і публічних інтересів, утвердження демократичних засад та гарантій прав і свобод людини і громадянина*.

З урахуванням усього приведеного вище, громадський контроль доречно також розглядати як певний ***соціально-правовий інститут*** громадянського суспільства, який *охоплює систему норм, організаційних структур та утворень, а також механізмів і процедур, які забезпечують участь громадян та інститутів громадянського суспільства у нагляді, оцінці та впливі на діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших носіїв публічної влади з метою захисту прав та свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та ефективності функціонування таких суб'єктів, забезпечення відповідності їх діяльності потребам та вимогам громадянського суспільства*. Такий інститут на наш погляд включає наступні елементи: 1) нормативну основу його діяльності (відповідні положення Конституції та законів України); 2) суб'єктів, які здійснюють контроль (громадян, інститути громадянського суспільства (громадські формування, ЗМІ, ініціативні групи, рухи, громадські ради та інші форми самоорганізації)); 3) об'єкти щодо яких спрямовано контроль

[2] Колодій А. Сутність та різновиди громадянського суспільства. Думки з приводу. URL : https://political-studies.com/?page_id=178

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 2: Філософія права / редкол. С. М. Максимов та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С. 166–170.

(органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші носії публічної влади); 4) інструменти здійснення контролю (форми, методи і механізми здійснення (реалізації) контролю); 4) ціннісно-цільовий елемент, який дозволяє визначити чи здійснюється такий контроль з належною та легітимною метою і чи обрані суб'єктом в рамках конкретного заходу контролю форми й інструменти є такими, що дозволять досягнути заявленої мети.

Отже, громадський контроль слід розглядати як багатовимірне правове й соціальне явище, що поєднує прикладну діяльність інститутів громадянського суспільства та громадян, їхнє суб'єктивне конституційне право на взаємодію з публічною владою, а також окрему функцію демократично організованого суспільства. У прикладному вимірі він реалізується через різноманітні форми моніторингу, перевірки, звернень і реагування, спрямовані на забезпечення ефективності та правомірності діяльності органів влади.

Водночас у ціннісному та інституційному аспектах громадський контроль виступає фундаментальною засадою демократії, що забезпечує підзвітність і прозорість публічної влади, слугує інструментом реалізації верховенства права та узгодження публічних і приватних інтересів. Саме через громадський контроль народ як носій суверенітету отримує реальні механізми впливу на публічні інститути, що є необхідною умовою легітимності державної влади та ефективного захисту прав і свобод людини.

Джерела та література:

1.Лотюк О. С. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство.* 2013. № 2. С. 96-103.

2.Колодій А. Сутність та різновиди громадянського суспільства. Думки з приводу. URL : https://political-studies.com/?page_id=178

3.Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 2: Філософія права / редкол. С. М. Максимов та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128 с.

Lozinskyi I. Public control as a multidimensional category: from its public-law role to the protection of human rights. *This article substantiates a multidimensional understanding of public control and demonstrates that it may be examined through both a broad and a narrow (applied) approach. In its broad sense, public control is conceptualised as a continuous and systemic activity carried out by institutions of civil society and individual citizens in interaction with public authorities. At the same time, for the purposes of contemporary sector-specific legal research, an applied interpretation is advanced, according to which public control constitutes a set of forms of interaction with "controlled" entities (including monitoring, inspection, observation, petitions, complaints, criticism, and institutional responses thereto), aimed at the protection of human rights and freedoms, the enforcement of the rule of law, and the enhancement of the effectiveness of public authority.*

Public control is further analysed as a subjective right of citizens, constitutionally grounded in the principles of popular sovereignty, participation in the administration of public affairs, and the right to petition public authorities. In addition, it is defined as a function of civil society and as a value-based foundation of democracy, ensuring accountability, transparency, and the legitimacy of public power. In conclusion, public control is characterised as a socio-legal institution comprising a normative framework, subjects and objects of control, procedural instruments, and a value- and goal-oriented component.

Keywords*: public control, civil society, public authority, rule of law, accountability and transparency, human rights and freedoms, democratic values.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Магновський І. Й.

У правовому ракурсі акцентовано увагу автора на окремих аспектам забезпечення прав і свобод людини в умовах введення в Україні воєнного стану. Наголошено на дослідженні специфіки забезпечення прав і свобод людини під час воєнного стану, що має велику теоретичну й практичну цінність. Окреслено актуальність та значимість даної теми, яка зумовлена тим, що дає змогу оцінити ефективність функціонування системи захисту прав і свобод людини в надзвичайних умовах, виокремити її особливості.

***Ключові слова**: забезпечення прав і свобод людини, обмеження прав і свобод людини, міжнародні правові акти, Конституція України, воєнний стан.*

Запровадження воєнного стану в Україні внаслідок широкомасштабної збройної агресії створило безпрецедентні виклики у сфері забезпечення прав і свобод людини. В умовах, коли держава змушена концентрувати значні ресурси на обороні та безпеці, виникає необхідність тимчасового обмеження окремих прав і свобод. Водночас такі заходи повинні залишатися законними, пропорційними та відповідати міжнародним стандартам, зокрема вимогам Європейської конвенції з прав людини [1]. Складність ситуації посилюється масштабними гуманітарними наслідками війни: масовими переміщеннями людей, зростанням кількості порушень прав цивільного населення, воєнними злочинами, обмеженим доступом до правосуддя та адміністративних послуг у прифронтових регіонах. У цих умовах постає питання ефективності механізмів захисту прав людини, адаптації державних інституцій та розвитку інструментів правової допомоги, включно з діяльністю омбудсмана, судової системи, військових адміністрацій, правоохоронних органів тощо.

Вивчення особливостей забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим як із теоретичної, так і з практичної точки зору та визначається актуальністю і значимістю, оскільки дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно функціонує сама система їх захисту в екстремальних умовах, виявити проблеми й визначити шляхи їх подолання, що має ключове значення для зміцнення демократичних інститутів та післявоєнного відновлення держави.

В умовах повномасштабної війни держава стикається із необхідністю одночасно забезпечувати національну безпеку та дотримання міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини. Попри обмеження, що допускаються у воєнний час, Україна зобов'язана гарантувати фундаментальні права кожної особи, навіть у ситуаціях збройного конфлікту різного роду.

У відповідності до статті 22 Конституції України, права і свободи людини та громадянина, які закріплені Основним Законом держави, не є вичерпними, гарантуються і не можуть бути скасовані. Ба більше, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих прав і свобод. Натомість у статті 64 фіксується, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України, де в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Своєю чергою, як підкреслює П. О. Давиденко, збройна агресія або загроза нападу, а також небезпека для державної незалежності та територіальної цілісності України, що походить від держави-агресора, вимагають від України здійснення відповідних оборонних і безпекових заходів. Запровадження правового режиму воєнного стану та використання його механізмів може впливати на реалізацію прав і свобод людини, і це залежить від масштабу застосованих заходів. У зв'язку з цим постає питання про законність таких обмежень. Якщо держава не матиме чітких критеріїв щодо допустимого звуження правового статусу особи, вона ризикує перейти до авторитарних практик, що є неприпустимим для країни, яка закріпила принцип верховенства права у своєму Основному Законі, саме тому будь-які

© Магновський І. Й., 2025

обмеження прав і свобод людини мають здійснюватися із дотриманням принципу верховенства права [3, с. 31].

При цьому такі ключові міжнародні документи як Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року встановлюють універсальні світові стандарти прав людини та слугують орієнтиром для держав при визначенні, закріпленні й забезпеченні прав і свобод людини на вітчизняному просторі [1].

Права людини, закладені в основу указаних вище міжнародних документів, підкреслює О. Марцеляк, стали фундаментом формування світової системи їхнього захисту та важливим ціннісним орієнтиром для розвитку всіх демократичних держав. Їхнє визнання перетворилося на обов'язок для багатьох розвинених країн, що прямують шляхом демократичних реформ, де головною метою суспільних змін є утвердження демократичного статусу особи, створення гідних умов для її життя та діяльності, забезпечення можливості брати активну участь у політичному житті й управлінні, а також гарантування свободи, недоторканності й соціального захисту [4, с. 52].

Як стверджує Ю. Фігель, практично всі міжнародно-правові акти, що регулюють сферу прав людини та основних свобод, передбачають можливість держави встановлювати певні обмеження цих прав. У кожному такому договорі визначено межі допустимих обмежень і детально окреслено підстави, за яких вони можуть застосовуватися. Водночас у них закріплюється перелік прав, які не підлягають обмеженню за жодних умов [5].

Так стаття 33 Конституції України передбачає кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. При цьому громадянин України не може бути позбавлений права у будь-який час повернутися в Україну. Стосовно іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, стаття 26 Конституції України наголошує, що вони користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Проте дія перелічених норм може обмежуватися згідно із частиною 1 статті 64 Конституції України, де в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом із тим, частина 2 статті 64 Конституції України містить вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, які не підлягають обмеженню навіть у період запровадження воєнного стану [2].

Основним нормативно-правовим актом, що регулює правовідносини щодо введення в Україні воєнного стану є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, де статтею 1 визначено воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Окрім того, у статті 22 визначається, що: правовий режим воєнного стану не може бути інструментом узурпації влади, а також не може застосовуватися у спосіб, що порушує права й свободи громадян чи законні інтереси юридичних осіб; категорично забороняються тортури, а також жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання; недопустимими є будь-які спроби використати запровадження воєнного стану для узурпації влади [6].

Ю. Цуркан-Сайфуліна засвідчує вагомість основоположних прав і свобод, якими наділена людина та звертає увагу на обов'язок України як держави докласти всіх можливих зусиль, щоб гарантувати права й свободи кожного свого громадянина та забезпечити ефективну роботу всіх її органів, спрямовуючи їхню діяльність на точне й неухильне виконання власних обов'язків у сфері забезпечення прав людини і громадянина [7, с. 203].

Таким чином, головною особливістю захисту прав і свобод людини під час війни є пошук чітко виваженої обґрунтованої рівноваги та пропорційності між захистом державного суверенітету, збереженням життя громадян та додержанням демократичних стандартів. Загалом особливості забезпечення прав і свобод людини в Україні в умовах дії воєнного стану полягають у поєднанні: правових механізмів тимчасового обмеження прав; збереження основоположних свобод та міжнародних гарантій; посиленого контролю за діями влади та військових адміністрацій; створення умов для захисту найбільш вразливих груп населення.

Джерела та література:

1. Основні міжнародні договори у галузі прав людини. Київ, Норма права, 2024. 220 с.
2. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Давиденко П. О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану : дис. … наук. ступ. док. філософії : 081 «Право». Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2023. 226 с.
4. Марцеляк О. В. Права людини в Україні та їх забезпечення в умовах військової агресії. *Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15 грудня 2022 року): ел. збірник / ред. кол.: О. Васильченко; О. Лотюк; П. Діхтієвський; В. Пашинський; А. Матат. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022. С. 51–54.
5. Фігель Ю. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 357–361.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
7. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Забезпечення прав людини як найважливішої конституційної категорії в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 200–204.

Mahnovskyi I. Ensuring human rights in ukraine under the conditions of marital state. *From a legal perspective, the author focuses on certain aspects of ensuring human rights and freedoms in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine. Emphasis is placed on the study of the specifics of ensuring human rights and freedoms during martial law, which has great theoretical and practical value. The relevance and significance of this topic are outlined, which is due to the fact that it allows assessing the effectiveness of the functioning of the system for protecting human rights and freedoms in emergency conditions, and identifying its features.*

***Keywords**: ensuring human rights and freedoms, restrictions on human rights and freedoms, international legal acts, the Constitution of Ukraine, martial law.*

ПРОБЛЕМИ РОЗКРИТТЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ: БАЛАНС МІЖ ПРАВОМ НА ПРИВАТНІСТЬ ТА ПОТРЕБАМИ ПРАВОСУДДЯ

Максимук Є. М.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

У тезах аналізуються складнощі, що виникають при розкритті банківської таємниці в тому числі в рамках судового розгляду, зокрема конфлікт між правом осіб на збереження конфіденційності їх фінансових даних і необхідністю забезпечення ефективного правосуддя. Розглядаються нормативно-правові засади захисту банківської таємниці, а також умови, за яких її розкриття є законним і виправданим. Акцентується увага на важливості встановлення балансу, який забезпечує як охорону приватності клієнтів банків, так і доступ суду до критичних доказів для справедливого розгляду справи.

***Ключові слова**: банки, банківська таємниця, банківська діяльність, фінансова безпека, забезпечення інтересів клієнта, розкриття інформації, баланс інтересів.*

© Максимук Є. М., 2025

Виклад основного тексту. Правове регулювання та правовий режим банківської таємниці визначений Законом України «Про банки і банківську діяльність», зокрема статтею 60 зазначено, що інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним або стала відомою третім особам при наданні послуг банку або виконанні функцій, визначених законом, а також визначена у цій статті інформація про банк є банківською таємницею [1].

Слід зазначити, що закон визначає вичерпний перелік відомостей, що охороняється законом і є банківською таємницею.

Таким чином, інформація, отримана банком в результаті здійснення банківської діяльності та надання банківських послуг, охороняється законом і є банківською таємницею.

Відповідно до ст. 1076 Цивільного кодексу України, банк гарантує таємницю банківського рахунка, операцій за рахунком і відомостей про клієнта. Відомості про операції та рахунки можуть бути надані тільки самим клієнтам або їхнім представникам. Іншим особам, у тому числі органам державної влади, їхнім посадовим і службовим особам, такі відомості можуть бути надані виключно у випадках та в порядку, встановлених законом про банки і банківську діяльність.

Визначення банківської таємниці, що закріплене ЦК України є дещо вужчим поняттям в порівнянні з визначенням, що встановлене Законом України «Про банки і банківську діяльність», оскільки охоплює банківську таємницю лише в контексті банківських рахунків. Окрім того ЦК України встановлює цивільно-правову відповідальність за розголошення банком відомостей, що становлять банківську таємницю [2].

Для початку потрібно встановити, з якого моменту інформація, яку надає клієнт (або потенційний клієнт) банку, вважається банківською таємницею.

Юнін Ю. С. у своєму дослідженні зазначає, що такою датою є момент укладення договору між банком і клієнтом. Від цього часу інформація отримує правовий захист і охорону. При цьому банк отримує статус розпорядника цієї інформації, а клієнт залишається її власником [3].

Однак слід зазначити, що банк надає послуги пов'язані з банківською діяльністю, які не передбачають укладення договору, тому моментом з якого інформація отримана банком набуває статусу банківської таємниці слід вважати момент коли банк отримав у розпорядження таку інформацію. Слід також розмежовувати режими охорони і захисту банківської таємниці, адже охорона це постійно діючий інститут, який логічно виходить з визначення банківської таємниці, а право на захист виникає у випадку порушення прав клієнта щодо нерозголошення відомостей, що містять банківську таємницю.

Також слід зазначити, що Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає інформацію, яка не становить банківську таємницю і підлягає опублікуванню.

Банки та Національний банк України зобов'язані забезпечувати збереження банківської таємниці шляхом: 1) обмеження кола осіб, що мають доступ до інформації, яка становить банківську таємницю; 2) організації спеціального діловодства з документами, що містять банківську таємницю; 3) застосування технічних засобів для запобігання несанкціонованому доступу до електронних та інших носіїв інформації; 4) застосування застережень щодо збереження банківської таємниці та відповідальності за її розголошення у договорах і угодах між банком і клієнтом. Керівники та службовці банку, Національного банку України при вступі на посаду підписують зобов'язання щодо збереження банківської таємниці [1].

Банківська таємниця захищає інтереси клієнта й забороняє, за загальним правилом, доступ третіх осіб (у тому числі держави в особі державних органів) до інформації, яка стосується клієнта банку. З іншого боку, норми, що регулюють правовідносини, пов'язані з банківською таємницею, закріплюють на законодавчому рівні виняткові випадки та порядок такого доступу в інтересах держави. Цей баланс інтересів вимагає чіткого контролю та прийняття правомірних судових рішень, які б унеможливлювали зловживання правами всіма суб'єктами правовідносин щодо розкриття інформації, що містить банківську таємницю [4].

Відомості про операції, банківські рахунки чи платіжні картки, як і раніше, можуть бути надані банком виключно самим клієнтам (їхнім представникам); за рішенням суду; правоохоронним чи державним органам, які мають відповідні повноваження, проте виключно

у випадках, у порядку та обсязі, встановлених Законом України "Про банки і банківську діяльність".

Відповідно до норм попередньої редакції Закону України "Про банки і банківську діяльність" правоохоронці могли запитати в банків номери банківських рахунків, залишки коштів на них і проведених операцій. Наразі цей перелік доповнено можливістю отримати інформацію про номер платіжної картки клієнта банку. Відповідна інформація може надаватися виключно на запит органів прокуратури України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Інформація про номер платіжної картки допоможе правоохоронцям розслідувати справи про платіжне шахрайство, зокрема виманювання коштів методами соціальної інженерії, фішингу тощо. Адже платіжні операції можуть здійснюватися фактично і без використання номера рахунку, лише за номером платіжної картки [5].

Постановою Правління Національного банку України від 18 березня 2024 року № 33 «Про затвердження Змін до Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці» затверджено зміни до Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці Банки, за запитом уповноважених державних органів та осіб, визначених у Законі, надають у паперовому або електронному вигляді згідно з вимогами, відомості стосовно конкретної юридичної або фізичної особи, фізичної особи-підприємця про: 1) наявність рахунків; 2) номери рахунків; 3) інформацію про унікальні ідентифікатори та/або номери емісійних платіжних інструментів; 4) залишок коштів на рахунках; 5) операції списання з рахунків та/або зарахування на рахунки; 6) призначення платежу; 7) ідентифікаційні дані контрагента (для фізичних осіб - прізвище, власне ім'я та по батькові, реєстраційний номер облікової картки платника податків України; для юридичних осіб - повне найменування, ідентифікаційний код за ЄДРПОУ); 8) номер рахунку контрагента; 9) інформацію про унікальні ідентифікатори та/або номери емісійних платіжних інструментів контрагента; 10) єдиний ідентифікатор Національного банку України (код ID НБУ) надавача платіжних послуг контрагента; 11) найменування надавача платіжних послуг контрагента [6].

Таким чином, з метою уникнення зловживання і несанкціонованого розголошення відомостей, що містять банківську таємницю Закон чітко встановлює випадки, коли можливе розкриття банківської таємниці, яким особам, за запитом у законом визначеній формі розголошується банківська таємниця, а також перелік відомостей, які можуть розголошуватись.

Банківська таємниця за своїм правовим режимом відноситься до таємної інформації з обмеженим доступом, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству й державі. У зв'язку із цим вона суворо оберігається законодавством України. Проте встановлений законом режим банківської таємниці не має абсолютного характеру, оскільки передбачено правомірні правові дії щодо розкриття такого виду інформації. Саме на суд як орган державної влади покладено обов'язок у кожному конкретному випадку оцінити нагальну потребу в розкритті такої інформації [7].

Розгляд справи про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється за загальними правилами цивільного судочинства, як справи окремого провадження.

У резолютивній частині рішення, крім іншого, суд повинен зазначити: обсяги (межі розкриття) інформації, яка містить банківську таємницю, тобто конкретний проміжок часу, за який банку необхідно надати одержувачу інформацію за операціями клієнтів, наприклад про обсяги та обіг коштів на рахунках; мету її використання, а також те, що право на апеляційне оскарження у п'ятиденний строк мають лише особа, щодо якої банк розкриває банківську таємницю, або заявник; що оскарження рішення не зупиняє його виконання та підлягає негайному виконанню [7].

Отже, досліджуючи дане питання варто з'ясувати в чому полягає межа між правовим та несанкціонованим розголошенням банківської таємниці. Перевагою є те, що закон чітко встановлює обсяг відомостей на осіб, яким може бути надана інформація, що містить

банківську таємницю, адже органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, що визначено статтею 19 Конституції України. Також слід врахувати особливості режиму воєнного стану, за яким певні права можуть бути обмеженні за мотивів національної безпеки.

Тому в даному дослідженні виникає питання добросовісності осіб, яким відповідно до закону та в порядку визначеному законом надається інформація, що містить банківську таємницю. Правомірні дії презюмуються, але не гарантують, а нагляд встановлений Законом є не надто ефективним. Тому існує необхідність встановити обмеження у поширенні та розпорядженні інформацією з інших мотивів, окрім тих, що визначені законом і тим самим вдосконалити і законодавчо визначити процедуру нагляду за додержанням законодавства у сфері банківської таємниці.

Висновок. Баланс між правом клієнта на приватність і потребами правосуддя при розкритті банківської таємниці є надзвичайно важливим для забезпечення законності, довіри до банківської системи та ефективності правоохоронних органів. Захист персональних даних клієнтів повинен супроводжуватися прозорими, чітко регламентованими процедурами доступу до інформації, що дозволяє виключити зловживання та незаконне розкриття даних. Посилення нагляду та контролю сприятимуть збереженню балансу між конфіденційністю і законним інтересом держави у боротьбі із злочинністю та фінансовими правопорушеннями.

Джерела та література:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#n1014

2.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5009

3.Юнін О. С. Банківська таємниця: визначення дефініції та особливості правового режиму. Одеса, 2020. 38 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/7250/1/1.pdf

4.Правові аспекти банківської таємниці: монографія. За ред. І.І. Петрова. Одеса. 2019. 250 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/215bff3a-5932-486d-9aae-4cb5ef14260f/content#page=38

5.Офіційний сайт Національного банку України. Доступ до банківської таємниці, як раніше, залишається обмеженим. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/dostup-do-bankivskoyi-tayemnitsi-yak-ranishe-zalishayetsya-obmejenim

6.Про затвердження Змін до Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці: Постанова Правління Національного банку України від 20.03.2024 № 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0033500-24#Text

7.Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.2016 № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-11#Text

Maksymuk E. Problems of disclosing bank secrecy: balancing the right to privacy and the needs of justice. *The thesis analyzes the difficulties that arise when disclosing banking secrecy, including in the context of court proceedings, in particular the conflict between the right of individuals to maintain the confidentiality of their financial data and the need to ensure effective justice. The regulatory and legal basis for the protection of banking secrecy is considered, as well as the conditions under which its disclosure is lawful and justified. Emphasis is placed on the importance of striking a balance that ensures both the protection of the privacy of bank customers and the court's access to critical evidence for a fair trial.*

Keywords*: banks, banking secrecy, banking activities, financial security, protection of customer interests, disclosure of information, balance of interests.*

ПОРІВНЯННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В АНГЛОСАКСОНСЬКІЙ ТА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Малко Д. Г.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***М. М. Яцишин***

У статті викладено порівняльний аналіз гарантій прав людини в англосаксонській та романо-германській правових системах. Розглянуто основні джерела права, роль судової практики та кодифікації у забезпеченні прав і свобод людини. Проаналізовано сильні та слабкі сторони обох систем, а також визначено ключові виклики сучасності та перспективи зближення правових моделей для ефективного правозахисту.

Ключові слова*: романо-германська правова система, англосаксонська правова система, права людини, гарантії, прецедент, кодифікація, судова практика.*

Правові системи світу поділяються на кілька правових сімей, серед яких найпоширенішими є англосаксонська та романо-германська. Узагальнення представлених у літературі характеристик романо-германської правової системи дозволяє до її основних рис віднести: 1) наявність чіткої ієрархічної структури, яку складають норми, інститути, галузі; 2) поділ на публічне і приватне, матеріальне і процесуальне; 3)створення правових норм у результаті діяльності уповноважених суб'єктів; 4) покладення в основу чітко визначених загальних принципів; 5) існування ієрархії джерел, основним х яких є закони (кодекси) та підзаконні нормативно-правові акти; 6) невизнання у цілому правотворчих повноважень суддів та судових прецедентів; 7) подібність поняттєвого апарату та термінології; 8) пріоритетність матеріального права над процесуальним; 9) відкритість до сприйняття правових теорій і доктрин [1, с. 409].

До основних характеристик англосаксонської правової системи відносять: 1) наявність особливої системи джерел, яку складають загальне право, права справедливості, статутне право; 2) незначний ступінь кодифікації; 3) визнання у якості найпоширенішого джерела права судового прецеденту – рішення за конкретною юридичною справою, що виступає зразком у процесі розгляду аналогічних справ такими самими або нижчими за рангом судами; 4) крім судового прецеденту, не виключається наявність інших джерел права – статутів, звичаїв, доктрини тощо; 5) суттєве значення правотворчих повноважень суддів; 6) важлива роль у судовому процесі інституту присяжних, що наділені значними повноваженнями при вирішенні справи по суті; 7) пріоритетність процесуального права над матеріальним; 8) відсутність поділу права на публічне і приватне та поділу права за галузями; 9) визнання у якості норми права відпрацьованого судовою практикою рішення з конкретної справи; 10) відсутність поділу норм права за критерієм ієрархічності [1, с. 410].

У романо-германській системі основним джерелом права є закон та кодифіковані нормативні акти. Кодифікація забезпечує системність, передбачуваність і стабільність правового регулювання, що є критично важливим для захисту прав людини. Судова практика в цій системі має другорядне значення: рішення судів не створюють обов'язкових правил для подальших справ, а лише тлумачать діюче законодавство. Це сприяє стабільності, але зменшує гнучкість системи у випадку появи нових соціальних викликів [2, с. 92].

Натомість у англосаксонській правовій системі домінує принцип прецедентного права. Судові рішення є обов'язковими для нижчих судів у подібних справах, що забезпечує швидке реагування на зміни у суспільних відносинах та розвиток стандартів захисту прав людини. Такий підхід дозволяє активно формувати нові правові норми через судову практику, але водночас виникає ризик непослідовності та неоднакової інтерпретації правових норм у різних юрисдикціях.

Однією з ключових проблем романо-германської системи є відставання законодавства від соціальних та технологічних змін. Законодавчий процес у багатьох країнах континентальної правової системи є тривалим, що створює прогалини у правовому

© Малко Д. Г., 2025

регулюванні прав людини. У таких умовах судова практика може лише частково компенсувати недостатню гнучкість законів.

У англосаксонській системі проблемою є непередбачуваність окремих рішень судів, особливо у складних або нових випадках, коли судовий прецедент ще не сформований. Це може призводити до різного рівня захисту прав людини залежно від юрисдикції.

Сучасні тенденції глобалізації та міжнародного права сприяють зближенню обох систем. У країнах романо-германської системи судова практика все частіше визнається джерелом тлумачення та уточнення прав людини, особливо з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини. У англосаксонської системи зростає роль кодифікації у визначенні базових стандартів захисту прав людини. Ефективність правозахисної діяльності обох систем можна підвищити шляхом інтеграції сильних сторін, тобто створення «змішаної правової системи». Категорія «змішані правові системи» охоплює поняття правового плюралізму, тобто це та система, в якій співіснують дві чи більше правові традиції або їх частини, які працюють одночасно в одній правовій системі. Держави, які можна зарахувати до змішаних правових систем, якщо їх розглядати в такому аспекті, за чисельністю жителів посідають головне місце у світі (Китай, Індія, більшість країн Південно-східної Азії є державами змішаної правової системи). Континентальні системи можуть запозичити гнучкість та адаптивність судової практики, тоді як системи common law — стабільність, передбачуваність і чітку кодифікацію норм [3, с. 47].

Особливо важливим у сучасних умовах є розвиток гібридних моделей, які поєднують судову практику і кодифікацію. Такий підхід дозволяє оперативно реагувати на нові загрози правам людини, водночас зберігаючи стабільність та передбачуваність правового регулювання. Наприклад, у багатьох європейських країнах зараз запроваджено механізми, які дозволяють судам застосовувати прецедентні рішення разом із кодифікованими нормами, що значно підвищує рівень гарантій прав людини.

Отже, англосаксонська та романо-германська системи мають свої переваги та недоліки, які доповнюють одна одну. Зближення цих систем у контексті міжнародного права створює перспективи для формування більш ефективних механізмів забезпечення прав людини у глобалізованому світі.

Джерела та література:

1.Дручек О. В., Зварич Р. В., Новікова М. М. *Романо-германська та англосаксонська правові системи: історичні аспекти формування та основні характеристики*. Kyiv: Elar-KINGU, 2023. URL: [https://elar-kingu.kyiv.ua/items/75c1be29-0fe7-4c4a-ae21-ee2c377b7e84]

2.*Порівняльне правознавство*. Розділ «Загальна характеристика романо-германської правової сім'ї». Zaporizhzhia: ZNU, 2023. URL: [https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/0033921.pdf]

3.Саміло Г. О. *Змішані правові системи: проблеми класифікації*. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. 2015. Вип. 33(1), с. 46–49. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/0f1c3a45-4e0c-4016-86b0-3e8292e78435]

Malko D. Comparison of human rights guarantees in the Anglo-Saxon and Romano-German legal systems: challenges and prospects. *The article presents a comparative analysis of human rights guarantees in the Anglo-Saxon and Romano-Germanic legal systems. The main sources of law, the role of judicial practice and codification in ensuring human rights and freedoms are considered. The strengths and weaknesses of both systems are analyzed, and the key challenges of modernity and prospects for the convergence of legal models for effective human rights protection are identified.*

***Keywords**: Romano-Germanic legal system, Anglo-Saxon legal system, human rights, guarantees, precedent, codification, judicial practice.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЖИТЛОВОГО ФОНДУ

Маляр С. А.

Досліджено проблематику забезпечення прав людини в процесі реконструкції житлового фонду. Підкреслено, що реконструкція житлового фонду є складним та багатоаспектним процесом. Вона може визначатися крізь технічні, економічні та правничі характеристики. Проаналізовано законодавчі гарантії права на житло, права власності та заборону необґрунтованого виселення при реконструкції. Також розглядаються механізми участі громадян у плануванні та реалізації проектів реконструкції.

***Ключові слова**: житловий фонд, права на житло, захист, забезпечення, публічне управління.*

Військова агресія Росії проти України завдала нищівного удару по цивільній інфраструктурі, енергетичному сектору та виробничим потужностям держави. Масштабні руйнування житлових будинків, об'єктів соціальної сфери, транспортної та енергетичної інфраструктури створили безпрецедентні виклики, що вимагають колосальних інвестиційних ресурсів для їх усунення. Відновлення зруйнованих міст, модернізація ключових інфраструктурних систем та забезпечення сталого розвитку стали одними з основних завдань державної політики повоєнної відбудови [1].

У цьому контексті особливого значення набуває реконструкція житлового фонду, адже саме житло є базовим елементом міського середовища та фундаментом для відновлення нормального соціального життя громадян. Реконструкція житлового фонду є окладним технічним процесом та комплексною економіко-правовою категорією. Як у довоєнний період, так і в умовах повоєнного відновлення питання реконструкції житлового фонду залишається актуальним. Її реалізація необхідна не лише для забезпечення належних умов проживання людини, а й для модернізації міської інфраструктури, підвищення енергоефективності та адаптації до сучасних стандартів безпеки. Наприклад, у 2022 році Київська міська рада затвердила Програму комплексної реконструкції застарілих житлових мікрорайонів. Близько п'яти тисяч будівель (у пояснювальній записці та додатках наведено цифри 4948 та 5395) висотою до п'яти поверхів, у яких проживало понад пів мільйона киян, було віднесено до застарілого фонду. Це становило майже 20 % від загального житлового фонду Києва [2].

Внаслідок війни житловий фонд зазнав значних пошкоджень та руйнувань, що докорінно змінило зміст і масштаб реконструкції житла. Вона більше не обмежується модернізацією будівель, які потребували оновлення ще до початку повномасштабної агресії, а поширюється на зруйновані будинки та цілі житлові квартали, що вимагає комплексного та інтегрованого підходу до відновлення життєвого середовища.

Отже, реконструкція житлового фонду потребує чіткого адміністративно-правового забезпечення та гарантування прав людини [3, с. 41]. Це передбачає встановлення нормативно-правових засад організації та моніторингу відповідних процесів на рівні публічного управління з урахуванням забезпечення права на житло та права власності на житло.

Реконструкція житлового фонду – це перебудова житлового фонду з метою поліпшення умов проживання, експлуатації, зміни кількості жилих квартир, загальної та жилої площі тощо, пов'язана із зміною геометричних розмірів, функціонального призначення, заміною окремих конструкцій, їх елементів, основних техніко-економічних показників, або знесення застарілого житлового фонду в кварталі (мікрорайоні) та будівництво нового житлового фонду кварталу (мікрорайону) (абз. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду») [4].

Необхідність проведення реконструкції зумовлена тим, що в Україні реальний строк експлуатації будівель масових серій першого періоду індустріального домобудування за найоптимістичнішими очікуваннями не перевищує 50–70 років. Цей норматив було визначено

© Маляр С. А., 2025

передусім з урахуванням «життєвості» конструкцій, а також невисокої якості будівництва того часу [5, с. 326]. Варто наголосити, що реконструкція житлового фонду в умовах повоєнного відновлення набуває не лише містобудівного чи економічного значення, а й правозахисного виміру. Вона безпосередньо пов'язана із захистом та реалізацією основоположних прав людини, зокрема права на достатній рівень життя та права на житло, які визнані як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Закон України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» забезпечує права людини не через прямі декларативні положення, а шляхом установлення процесуальних та матеріальних гарантій у сфері житлових відносин. Його правозахисний потенціал проявляється насамперед у забезпеченні права на житло, права власності, запобіганні необґрунтованому виселенню, а також у гарантуванні участі громадськості в процесах реконструкції та оновлення житлового середовища.

Аналіз змісту статей 12 і 13 цього Закону дає підстави виокремити такі ключові права та механізми їх забезпечення [4]:

1. Право на житло (ст. 47 Конституції України) гарантується через такі положення: обов'язок органів місцевого самоврядування забезпечувати своєчасне переселення на виключно узгоджених умовах; вимога попередньої та повної компенсації вартості житла або надання альтернативного житла за згодою власника чи орендаря; заборона переселення до тимчасового (маневрового) житлового фонду у разі знесення житлових будинків; можливість отримання житла більшого або меншого розміру на підставі взаємної згоди сторін.

2. Право на участь у прийнятті рішень та доступ до інформації (ст. 38 Конституції України) реалізується шляхом: обов'язкового оприлюднення рішень і проектів реконструкції в медіа; залучення представників територіальних громад і організацій громадянського суспільства до громадських обговорень; повідомлення про порядок подання пропозицій щодо містобудівної документації та процедуру її обговорення тощо.

Слід звернути увагу, що реконструкція житлового фонду є складним і багатовимірним завданням, яке потребує спеціального організаційного та інституційного забезпечення. Тому у наукових джерелах зазначається, що з метою забезпечення постійного контролю за цільовим використанням коштів, виконанням обсягів робіт з реконструкції та їх якістю доцільно створити на регіональному рівні спеціальний незалежний орган контролю – Комітет муніципального нагляду в галузі будівництва або Муніципальну Наглядову Раду з питань реконструкції та будівництва [6, с. 843]. Такий підхід заслуговує підтримки, оскільки створення окремого органу публічного управління може розглядатися як один із елементів адміністративно-правового забезпечення прав людини у процесі реконструкції житлового фонду.

Загалом, реконструкція житлового фонду є складним та багатоаспектним процесом, який має технічні, економічні та правничі характеристики. З позиції забезпечення прав людини реконструкція житлового фонду доцільно розглядати як елемент забезпечення права людини на доступне та безпечне житло. Можливість її проведення безпосередньо пов'язана з гарантіями компенсації за майно, захистом прав власності, а також дотриманням встановлених процедур виселення. Зокрема, виселення здійснюється лише за згодою власників та відповідно до встановлених законом процедур. При цьому громадяни залучаються до обговорення планів реконструкції, що відповідає демократичним стандартам участі й прозорості.

Отже, тематика реконструкції житлового фонду в умовах повоєнного відновлення є актуальним і перспективним напрямом наукових досліджень, оскільки поєднує містобудівний, соціальний та правозахисний виміри.

Джерела та література:

1. Teremetskyi V., Tokarieva K., Kurepina O., Dovhan V. Conceptual principles of stimulating the attraction of investments in reconstruction projects of Ukraine. Revista de Direito Internacional. 2025. Vol. 22. N. 1. P. 332-345. https://doi.org/10.5102/rdi.v22i1.9730. https://revistas.rcaap.pt/ juridica/article/view/40021

2. Стасюк І. Програма реконструкції старого житла Києва передбачає будівництво на його місці 20-поверхівок. Хмарочос : сайт. 13.12.2022. URL: https://hmarochos.kiev.ua/2022/12/13/programa-rekonstrukcziyi-starogo-zhytla-kyyeva-peredbachaye-budivnycztvo-na-jogo-misczi-20-poverhivok/

3. Теремецький В. І. Правовий режим міських агломерацій. Журнал східноєвропейського права. 2024. № 129. С. 40–48. https://doi.org/10.71404/2409-6415.129.04. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/teremetskyi_129.pdf

4. Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду : Закон України від 22.12.2006 № 525-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-16#Text

5. Плешкановська А. М., Бірюк С. П. Застарілий житловий фонд як об'єкт програм і проєктів комплексної реконструкції (на прикладі міста Києва. *Містобудування та територіальне планування*. 2022. № 79. С. 323–341. https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.79.323-341.

6. Івашова Л. М., Івашов М. Ф., Усаченко О. О. Особливості державного регулювання будівництва нового та реконструкції застарілого житлового фонду за участі громадського суспільства *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2019. № 6. С. 824–855. https://doi.org/10.34132/pard2019.06.06.

Maliar St. Nsuring human rights in the process of housing stock reconstruction. *The study examines the protection of human rights in the process of housing stock reconstruction. It emphasizes that housing reconstruction is a complex and multifaceted process. It can be characterized through technical, economic, and legal aspects. The legislative guarantees of the right to housing, property rights, and the prohibition of unjustified eviction during reconstruction are analyzed. The mechanisms for citizen participation in the planning and implementation of reconstruction projects are also considered.*

***Keywords**: housing stock, right to housing, protection, provision, public administration.*

FREEDOM OF SPEECH VERSUS HATE SPEECH

Marynchak H., Maksymuk E.

Scientific supervisor: PhD in pedagogy, associate professor ***N. P. Yatsyshyn***

The contrast between freedom of speech and hate speech defines the limits of acceptable expression and responsibility for public statements. This article examines the relationship between the exercise of freedom of speech and the need to prevent the spread of hate speech, which poses a threat to public safety and human rights. The analysis covers regulatory approaches and international standards for regulating speech in democratic states.

***Keywords:** freedom of speech, hate speech, discrimination, intolerance, democratic values, human rights, national security, system of penalties and incentives.*

Main presentation of the material. Throughout history, humanity has attempted to trace how approaches to freedom of thought and speech have changed: from strict Soviet censorship, numerous prohibitions, and restrictions to today's democratic development. Accumulated historical experience allows us to identify both problematic and positive aspects, emphasizing the need to improve legal culture and awareness, as well as to further improve regulatory and legal acts in this area at the current stage of the state's development [1].

Article 34 of the Constitution of Ukraine guarantees everyone the right to freedom of thought and speech, to freely express their views and beliefs, namely, everyone has the right to freely collect, store, use, and disseminate information orally, in writing, or in any other way of their choice.

© Marynchak H., Maksymuk E., 2025

However, the Basic Law establishes restrictions on the exercise of these rights exclusively in the interests of national security, territorial integrity, or public order in order to prevent riots or crimes, to protect public health, to protect the reputation or rights of others, to prevent the disclosure of information received in confidence, or to maintain the authority and impartiality of the judiciary.

In other words, the state may restrict this right only if legitimate conditions and grounds are met. In addition, the state must take the necessary measures in cases where the right to freedom of expression is threatened by a party that has no connection with the state [3].

The right to freedom of thought and speech, the right to freely express personal views and beliefs, is one of the fundamental principles and cornerstones of building a democratic, law-based country and civil society. Without the ability to speak and express oneself freely, it is impossible to ensure the rule of law, because freedom of speech is the foundation of a civilized society and a criterion for assessing political power and the level of democracy [4].

The right to freedom of expression is one of the fundamental human rights, without which the functioning of a democratic state is impossible. It is guaranteed by Article 19 of the International Covenant on Civil and Political Rights, Article 10 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and other international documents.

However, when considering the issue of freedom of conscience, attention should be paid to the term "hate speech." There is no single definition of "hate speech" in either international or national legislation. However, a number of international legal documents define the criteria for recognizing hate speech, in particular: the Convention on the Protection of National Minorities, the Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, dedicated to combating racism and xenophobia on the Internet, Council of Europe Recommendation No. 97 (20) on hate speech, and others. The Recommendation defines hate speech as "all forms of expression that spread racial hatred, xenophobia, anti-Semitism and other forms of hatred based on intolerance, including in the form of aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination against and hostility towards minorities, as well as immigrants".

In this sense, the concept of "hate speech" applies to all statements directed against a person or group of persons. At the same time, there is an opinion that the category of "hate speech" should include not only aggressive language that incites discrimination or humiliates, but also the creation of negative stereotypes about certain social groups of the population. This, in turn, can become a motive for committing crimes such as violating the equality of citizens based on their race, nationality, or attitude toward religion [7].

Since "hate speech" has become an element that the European Court takes into account, the question arises as to when exactly a statement acquires the characteristics of "hate speech." And how can we recognize "hate speech" in the absence of a clear definition of the term? In our opinion, the term "hate speech" includes various forms of discrimination and is a broader concept that includes bullying, mobbing, racial, religious, and other types of discrimination, as well as other statements motivated by intolerance. However, "hate speech" in its formulation indicates an aggressive form of discrimination, but requires more detailed legislative differentiation, as problems may arise in law enforcement. It should be noted that the term "hate speech" is not enshrined in national legislation, but it has been defined by the Council of Europe, of which Ukraine is a member, and is also used in the practice of the European Court of Human Rights, which is binding on Ukraine.

Some ECHR rulings refer to "all types of statements that spread, incite, promote, or justify hatred caused by intolerance (including religious intolerance)." In its decisions, the ECHR sometimes rejects the classification made by national courts or, conversely, recognizes certain statements as "hate speech" even if national courts disagree with this classification [8].

Hate speech is part of language as such, but it has a negative connotation, in particular a strong emotional tone. Thus, hatred is an emotion with a pronounced negative connotation (disgust, hostility, anger) when confronted with a different value system, identity, or culture. Intolerant and discriminatory attitudes expressed through hate speech usually have two characteristics: 1) the use

of distinguishing features and 2) the identification of a person or group of persons as "the Other" [9].

Hate speech is considered a serious problem because it can infringe on human rights, which can lead to physical violence and death. Hate speech can be disguised in statements that appear, at first glance, to be rational and reasonable [9].

Attention should be paid to Article 20 of the International Covenant on Civil and Political Rights, namely to the wording of paragraph 1, which directly prohibits propaganda for war.

During the legal regime of martial law, a number of changes were made to Ukrainian legislation that affect freedom of speech. A side effect of the introduction of legal norms aimed at temporarily restricting freedom of expression in the interests of national security may be the fight against dissent, namely against the actual victims of Russian hostile propaganda who, under certain circumstances, have publicly expressed their beliefs [10].

The use of hate speech in Russian propaganda against Ukraine has a serious impact, as it not only shapes public opinion but also influences political decision-making and the development of international relations [11].

In summary, the prevalence of hate speech in Russian propaganda against Ukraine is a pressing issue that requires attention and action. After all, it is precisely by systematically "filling" the minds of Russian citizens with hate speech that the Russian authorities are able to easily justify their bloody war against Ukraine. Russian soldiers who commit atrocities that seemed impossible in the 21st century sincerely believe that they are not doing anything wrong, as they are ridding the world of "Ukronazis" [11].

In addition, the question arises whether the term "hate speech" can be understood literally, i.e., whether the language issue is currently acute and painful for Ukrainians, given that there are people who choose to communicate in russian despite the armed conflict with the russian federation as an aggressor country. Moreover, russian is the language of national minorities in Ukraine, which further fuels hostility between the Ukrainian-speaking and russian-speaking populations of Ukraine. Can statements directed at the russian-speaking population and characterized by intolerance be considered "hate speech"? The presence of russian-speaking people on the territory of Ukraine is an indisputable fact, since many have been taught this language since childhood. Therefore, the question arises whether it is possible to ban the russian language on the territory of Ukraine and thereby restrict freedom of speech and expression, not only in their essence, but also in their form and manner of expression, namely in the russian language.

Despite armed aggression and unprecedented cruelty on the part of the Russian Federation, banning the russian language will not solve the problem, but will only provoke strife and conflict within the country at a time when it is necessary to unite the people for a common goal. Therefore, during the period of martial law, the primary and priority issues are national security, ensuring the Armed Forces of Ukraine, etc. Prohibition does not always have the desired effect, because in this case it is necessary for people to understand why the russian language cannot prevail on the territory of Ukraine, so incentives should be applied, namely the spread of the Ukrainian language and culture at all levels of legal relations, thereby displacing anything russian from Ukrainian culture without violating fundamental human rights and freedoms in the context of the right to freedom of speech.

Therefore, in our opinion, "hate speech" may refer to the Russian language, namely hatred and intolerance towards the russian-speaking population without legal grounds. It is more appropriate to apply the so-called "carrot and stick" system, i.e., a system of "punishments and incentives," so a policy aimed at spreading the Ukrainian language through the establishment of incentive norms should be implemented.

Conclusions. The balance between freedom of speech and countering hate speech is achieved by defining clear boundaries for acceptable speech and applying legal mechanisms aimed at preventing socially dangerous forms of communication. It is important to remember that legal mechanisms include not only prohibitive norms, but also incentive norms, which also encourage lawful behavior. However, a reasonable balance between such mechanisms is the key to a

democratic society and the rule of law. This approach ensures the simultaneous preservation of democratic freedoms and an adequate level of protection of public interests.

Therefore, the establishment of an effective regulatory system in this area is a necessary condition for maintaining stability, legal certainty, and respect for fundamental human rights, as well as for preventing internal strife within the country.

Sources and literature:

1. Dovgan, O. O. Features of legal regulation of the right to freedom of thought and speech: a historical overview // Philosophical and methodological problems of law. 2020. No. 1 (19). P. 129

2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Guk, M. S. Legal models for restricting freedom of expression: a comparative analysis: explanatory note to the thesis (master's thesis) / M. S. Guk; Ukrainian Catholic University, Faculty of Social Sciences, Department of Theory of Law and Human Rights. Lviv, 2020.

4. Kucher, S. A. Ensuring the human right to freedom of expression and belief: constitutional and legal aspects: dissertation ... Doctor of Philosophy in the field of 081 "Law" / Kucher, Sofia Anatoliivna; Academy of Labor, Social Relations, and Tourism. Kyiv, 2021.

5. International Covenant on Civil and Political Rights: international document dated 16 December 1966. Information from the Supreme Council of the Ukrainian SSR. 1976. No. 29. Art. 367. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#o106

6. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: international document dated November 4, 1950. Official Gazette of Ukraine. 1998. No. 13. P. 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

7. Kolomiets, Yu. V. The criminological essence of hate crimes // Grani prava: XXI century: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Odessa, May 19, 2018). Odessa, 2018. Vol. 2. P. 223.

8. Weber, A. Textbook on the issue of "hate speech" / Ann Weber. Kyiv: Tyutyukin, 2018.

9. Razmetaeva, Yu. S. Tolerance and hate speech in the information age / Yu. S. Razmetaeva // Philosophy of law and general theory of law. – 2016. – No. 1-2. – P. 91–100.

10. Freedom of expression. International standards, practice of the European Court of Human Rights, and national legislation of Ukraine under martial law: [analytical report] / Ukrainian Center for Information Law (UCIL). Kyiv, 2022. [Indicate number of pages] p. (Series: Freedom of Speech and National Security).

11. Yatsyna M. On the issue of criminal law assessment of hate speech in the context of the Russian Federation's war against Ukraine // International Journal of Law and Society. 2023. No. X. P. 272–276

Маринчак Х. В., Максимук Є. М. Свобода слова проти мови ненависті. *Протиставлення свободи слова та мови ненависті визначає межі прийнятного висловлювання та відповідальність за публічні заяви. У цій статті розглядається взаємозв'язок між реалізацією свободи слова та необхідністю запобігання поширенню мови ненависті, яка становить загрозу для громадської безпеки та прав людини. Аналіз охоплює регуляторні підходи та міжнародні стандарти регулювання висловлювань у демократичних державах.*

Ключові слова*: свобода слова, мова ненависті, дискримінація, нетерпимість, демократичні цінності, права людини, національна безпека, система покарань та заохочень.*

ДОБРОВІЛЬНЕ ПОВЕРНЕННЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ПІДХОДУ LAW & ECONOMICS

Матерева А. О.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Богдан***

Стаття присвячена дослідженню питання добровільного повернення українців у контексті сучасних європейських політик, зокрема, Рекомендації Європейської Комісії COM/2025/651. У роботі розглядаються міжнародні правові стандарти, що визначають гарантії добровільності повернення, а також аналізується відповідність механізмів вимогам дотримання прав людини. Окрему увагу приділено економічним стимулам і бар'єрам, які впливають на рішення вимушено переміщених українців щодо повернення, з урахуванням практичних підходів держав-членів ЄС.

Ключові слова: *вимушене переміщення, добровільне повернення, право та економіка, право ЄС, міжнародний захист, економічні стимули, програми повернення.*

Вже понад три роки після початку повномасштабної війни українці становлять найбільшу групу вимушено переміщених осіб в Європейському Союзі. Відповідно до даних Євростату, станом на кінець вересня 2025 року статус тимчасового захисту мали понад 4,3 мільйони громадян України [1]. Незважаючи на те, що навесні 2022 року застосування Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС [2] дало змогу швидко відкрити можливість підтримки для мільйонів українців й почати процес надання тимчасового притулку. В міру тривалості війни, вбачається більша актуалізація питання з боку приймаючих країн щодо подальшої долі таких осіб в Європі, особливо, в частині майбутнього легального правового статусу, інтеграції у суспільстві та повернення на батьківщину.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що попри масштабність вимушеної міграції та трансформацію європейських політик у 2025 році, питання правових та економічних передумов добровільного повернення українців у контексті нових рішень ЄС залишається недослідженим. Аспекти методології підходу Law&Economics розглядали у своїх працях Р. Познер, Г. Беккер та їхні послідовники, а також українські науковці О. Богдан, Д. Вовк, Є. Ефіменко. Питання міграції та інтеграції висвітлювали О. Ровенчак, О. Кочубейник, О. Ахмедова та інші. Проте комплексний аналіз добровільного повернення українців із застосуванням підходу Law&Economics досі відсутній, що зумовлює потребу у дослідженні, здатному поєднати правові, економічні та інституційні підходи для всебічної оцінки умов добровільного повернення українців.

Цілком можна вважати, що 2025 рік проклав шлях до суттєвих трансформацій підходів Європейського Союзу щодо тимчасового захисту для вимушено переміщених українців, оскільки він позначив поступовий перехід від кризового управління до формування довгострокової політики. Ці зміни вбачаються у переосмислені ролі держави у забезпеченні прав і доступу до соціальних послуг, фінансування перебування українців у центрах колективного розміщення, легальності проживання тощо. Відображенням таких тенденцій стала нещодавно опублікована Рекомендація Європейської Комісії COM/2025/651 (далі - Рекомендація ЄК), яка пропонує державам-членам узгоджений підхід для переходу від тимчасового захисту до інших форм законного перебування або до добровільного повернення в Україну [3].

В контексті Рекомендації ЄК варто звернути увагу на те, що в її основі вбачається пріоритет забезпечення інтересів України у відновленні людського капіталу. Проте, повернення не завжди узгоджується з фактичними умовами у яких перебувають українці. У різних державах-членах відбуваються зміни у програмах підтримки, зростають вимоги до інтеграції, скорочується соціальне забезпечення.

Після тривалого проживання в ЄС українці стикаються з комплексом правових, економічних та поведінкових чинників, які безпосередньо впливають на їхні рішення. Саме в

© Матерева А. О., 2025

такому випадку застосування підходу Law&Economics є особливо важливим, оскільки завдяки ньому ми можемо проаналізувати соціальну реальність через поєднання правових та економічних інструментів, а право розглянути як систему інституційних правил та стимулів що впливають на суспільні відносини й економічну поведінку індивідів [4]. Підхід Law&Economics дає змогу дослідити як юридичні механізми формують економічні очікування вимушено переміщених осіб, а також виявити причинно-наслідкові зв'язки між європейськими політичними рішеннями та індивідуальною здатністю українців робити добровільний вибір.

Здебільшого, українці, які прибули після 24 лютого 2022 року до Європейського Союзу, не проходили процедури надання притулку, а тому, не набули статусу біженців у класичному розумінні відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року [5]. Зокрема, це можна пояснити тим, що застосування Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС було найбільш ефективним рішенням, яке дало змогу уникнути колапсу на рівні національних систем притулку та не навантажувати адміністративні органи потребою у розгляді мільйонів індивідуальних кейсів.

У контексті підходу Law&Economics це означало різке зниження економічних витрат як для держав-членів, так і для переміщених осіб, адже єдиний правовий режим тимчасового захисту дозволив оптимізувати розподіл адміністративних ресурсів і швидке забезпечення базових прав без індивідуальних процедур перевірки. Такий макрорівневий підхід ЄС сформував рамкові умови, у межах яких держави-члени розробили власні національні моделі реалізації тимчасового захисту.

Так, у свою чергу, Польща прийняла спеціальний закон про допомогу громадянам України - Закон від 12 березня 2022 року про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави (Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa), який забезпечив один із найбільш розширених пакетів прав серед держав-членів ЄС, а саме - доступ до ринку праці без необхідності отримання спеціальних дозволів, можливість заснування бізнесу, соціальні виплати, державні програми житлової підтримки та спрощене отримання податкового номера (PESEL UKR) [6]. Проте у 2025 році, у Польщі розпочалася поступова корекція цієї моделі шляхом скорочення окремих видів соціальної підтримки та збільшення вимог до співфінансування проживання, що безпосередньо впливає на економічні стимули українців залишатися чи повертатися до України.

Водночас у Німеччині українці перебувають на підставі §24 Закону про перебування (Aufenthaltsgesetz), що гарантує доступ до системи соціального забезпечення, інтеграційних і мовних курсів, ринку праці тощо [7]. Беручи до уваги те, що кількість українців які прийняла до себе Німеччина станом на 2025 року складає 1 218 100 осіб [1], цілком можна стверджувати, що застосування зазначеного закону дало змогу створити один з найширших режимів тимчасового перебування в ЄС для українців, оскільки така модель поєднала соціальні гарантії з інструментами довгострокової інтеграції в німецьке суспільство. Одночасно з цим, вбачається полегшена адаптація яка створює так званий ефект закріплення. Відтак, з кожним роком поглиблення соціальних, професійних і освітніх зв'язків зростають індивідуальні витрати повернення, що з економічної точки зору знижує ймовірність добровільного рішення про повернення навіть за наявності відповідних правових механізмів в Україні та країні тимчасового перебування.

Правові інструменти, запропоновані у Рекомендації ЄК, формально створюють забезпечення можливості добровільного повернення на батьківщину. Проте, як слушно зазначено в огляді Ради Європи, підготовленому на основі матеріалів Неофітоса Лоїзідеса, добровільність можлива лише тоді, коли особа має доступ до умов, що гарантують її безпеку, гідність та реалістичні перспективи реінтеграції, а саме рішення про повернення формується з огляду комплексу правових, економічних та психологічних факторів [7].

Згідно дослідження Центру економічної стратегії, лише 43% українців, які перебувають за кордоном, декларують намір повернутися до України, проте впевнену готовність до повернення висловили лише 20%. Водночас найбільш значущими факторами, що визначають рішення про повернення, є питання безпеки (53%), рівень життя (46%) та можливість знайти добре оплачувану працю (33%). Дослідження також фіксує суттєві розбіжності серед різних груп українців за кордоном: рівень інтегрованості, стабільність доходу та соціальні умови

істотно впливають на те, чи розглядають вони повернення як реалістичний варіант. Ці дані підкреслюють, що наміри повернення формуються в контексті реального доступу до прав, гарантій та соціально-економічних умов, а не лише на основі суб'єктивного бажання чи наявності формальних правових механізмів [8].

Таким чином, запропоновані Європейською Комісією правові рамки є необхідною, але недостатньою передумовою для забезпечення добровільності повернення. Вони створюють процедурну визначеність правового поля для самих країн-членів, проте політика Європейського Союзу не здатна самостійно сформулювати умови для добровільного повернення українців, адже ключові обставини - безпека, економічна стабільність та життєві перспективи в Україні, - лежать поза межами компетенції Союзу. З огляду на це, майбутній перехідний період має бути комплексним й інтегрувати інструменти правового, соціального та економічного характеру у тісній співпраці з країнами ЄС та Україною.

У цьому контексті варто врахувати й ширший методологічний вимір, оскільки в сучасних дослідженнях підкреслюється, що Law&Economics функціонує не лише як інструмент аналізу окремих норм, але і як парадигма мислення, здатна узгоджувати правові цілі з економічними наслідками, особливо в часи які потребують глобальних трансформацій. При цьому особлива увага наділена тому, що поєднання позитивного та нормативного рівнів аналізу дозволяє не просто описувати дію правових механізмів, а оцінювати їх ефективність в контексті суспільного добробуту та інституційної стійкості [4].

Застосування підходу Law&Economics на етапі формування політик повернення та реінтеграції дає можливість прогнозувати їх вплив на індивідуальні рішення, виявляти потенційні ринкові та соціальні втрати й формувати стимули, що будуть базовим підґрунтям для добровільності вибору. Саме така інтеграція економічної раціональності та правової визначеності може забезпечити узгодженість й життєздатність довгострокових стратегій у післявоєнний період.

Забезпечення справжньої добровільності повернення вимагатиме не лише належно розроблених юридичних механізмів, але й системних регіональних рішень у сфері відбудови, соціальної підтримки та гарантування безпеки. Саме поєднання цих компонентів визначатиме, чи стануть запропоновані підходи ефективними інструментами для планування повернення та реінтеграції мільйонів українців у довгостроковій перспективі.

Джерела та література:

1. Eurostat. (2025). Temporary protection for displaced persons from Ukraine - latest updates. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20251110-2

2. Council of the European Union. (2001). Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. Official Journal of the European Communities, L 212, 12–23. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj

3. European Commission. (2025). Proposal for a Council Recommendation on a coordinated approach to the transition out of temporary protection for displaced persons from Ukraine (COM(2025) 651 final). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52025DC0651

4. Богдан О. В. (2025). Методологічні виміри Law&Economics. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Аналітично-порівняльне правознавство, 5(1), 11–15. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/341794/329726

5. Конвенція про статус біженців : Конвенція; ООН від 28.07.1951 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_011 (дата звернення: 02.12.2025)

6. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. 2022 poz. 583). URL: https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/pomoc-obywatelom-ukrainy-w-zwiazku-z-konfliktem-zbrojnym-na-terytorium-19216115

7. Federal Ministry of Justice. (2025). *Residence Act (AufenthG)* – English version. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aufenthg/index.html

8. Рада Європи. (2024). *Реінтеграція осіб, що повертаються до країни походження: складнощі крізь призму прав людини.* Огляд на основі матеріалів професора Неофітоса Лоїзідеса. Листопад 2024 р. URL: https://rm.coe.int/-/1680b4fac9

9. Center for Economic Strategy. (2025) Ukrainian Refugees after Three Years Abroad: How Many and Who Will Return? The Fourth Wave of the Research. CES. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/ukrainian-refugees.-fourth-wave.pdf

Matereva A. Voluntary return of ukrainian refugees in the context of the Law & Economics methodology. *The article examines the voluntary return of Ukrainian in the context of contemporary European policies, with particular reference to the European Commission Recommendation COM/2025/651. The study considers the international legal standards that define the guarantees of voluntary return and analyses the compliance of the proposed mechanisms with human rights requirements. Special attention is paid to the economic incentives and barriers influencing refugees' decisions to return, taking into account the practical approaches of EU Member States.*

***Keywords**: forced displacement, voluntary return, Law&Economics, EU law, international protection, economic incentives, return programmes.*

ПОРУШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Матрунчик Б. М.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

У тезах розглядається значення економічної та добросовісної конкуренції як основи стабільного функціонування ринкової економіки та захисту прав споживачів. Проаналізовано законодавчі положення щодо змісту конкуренції, форм її порушення та проявів недобросовісної конкуренції. Підкреслено вплив таких порушень на права споживачів — їхній вибір, ціни, якість і безпечність товарів та достовірність інформації. Окреслено систему господарсько-правових засобів протидії. Висвітлено роль Антимонопольного комітету України. Зроблено висновок про те, що ефективне застосування цих засобів забезпечує реальний захист споживачів і формує чесне конкурентне середовище.

***Ключові слова:** економічна конкуренція, недобросовісна конкуренція, зловживання монопольним становищем, антиконкурентні узгоджені дії, права споживачів, Антимонопольний комітет України, захист конкуренції, штрафні санкції, відшкодування шкоди.*

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки забезпечення економічної та добросовісної конкуренції є ключовою передумовою стабільного функціонування господарських відносин та ефективного захисту прав споживачів. Порушення економічної та добросовісної конкуренції, створюють додаткові ризики для реалізації прав споживачів на вибір, якість товарів і послуг та справедливу ціну. Для боротьби з цими викликами господарсько-правові засоби протидії набувають особливого значення. Норми законодавства України формують комплексний механізм правового регулювання, який спрямований на виявлення, припинення та запобігання порушенням. Цей механізм цей механізм тісно пов'язаний з положеннями про захист прав споживачів, оскільки саме на споживача такі порушення мають значний вплив, як на одного із суб'єктів господарських відносин.

Конституція України передбачає, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку,

© Матрунчик Б. М., 2025

неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт [1].

Економічна конкуренція - змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [2].

Порушенням економічної конкуренції закон визначає: 1) зловживання монопольним становищем, що виражається у встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку; застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод з покупцями без об'єктивно виправданих на те причин; обмеження виробництва, технічного розвитку, що завдало чи може завдати шкоди іншим суб'єктам господарювання, покупцям, продавцям; суттєве обмеження конкуренто-спроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин; 2) антиконкурентні узгоджені дії, які є узгодженими діями суб'єктів господарювання, що призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, та виражаються у встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів; обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними; спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів тощо [2].

Недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності та виражаються у неправомірному використанні товару іншого виробника; дискредитації суб'єкта господарювання; копіюванні зовнішнього вигляду виробу; схиленні постачальника до дискримінації покупця (замовника); поширенні інформації, що вводить в оману [3].

Законодавством передбачено заборону нечесної підприємницької практики, яка полягає у: вчиненні дій, що кваліфікуються законодавством як прояв недобросовісної конкуренції; будь-яку діяльність (дії або бездіяльність), що вводить споживача в оману або є агресивною. Споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору [4].

Економічна та добросовісна конкуренція є ключовими механізмами, що гарантують споживачам: право на вибір між різними продавцями, товарами, послугами; право на справедливі ціни; право на якість та безпечність товарів і послуг; достовірну інформацію про товари та послуги; право на захист від маніпуляцій, оманливої реклами, шахрайства.

Порушення економічної та недобросовісної конкуренції безпосередньо шкодить споживачам, обмежуючи їхні економічні та соціальні права.

Для попередження та усунення ризиків спричинених порушеннями економічної та добросовісної конкуренції в Україні діє Антимонопольний комітет України, який є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель [5].

Законом встановлено, що за всіма споживачами однаковою мірою визнається право на задоволення їх потреб у сфері торговельного та інших видів обслуговування. Встановлення будь-яких переваг, застосування прямих або непрямих обмежень прав споживачів не допускається [4].

Так як порушення економічної та добросовісної конкуренції тягнуть за собою порушення прав споживачів, для захисту прав споживачів передбачені господарсько-правові засоби протидії.

Для захисту економічної конкуренції встановлено: штрафні санкції, що накладають на об'єднання та суб'єктів господарювання органи Антимонопольного комітету України; оперативно-господарські санкції, що полягають в реорганізації суб'єкта господарювання;

адміністративно-господарські санкції, так як посадові особи органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю несуть адміністративну відповідальність згідно з законом; також передбачено, що особи, яким заподіяно шкоду внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції, можуть звернутися до господарського суду із заявою про її відшкодування [2].

Для захисту добросовісної конкуренції перебачено: накладення штрафу за недобросовісну конкуренцію; вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання у визначених законом випадках; офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей у строк і спосіб, визначені законодавством або цим рішенням; відшкодування шкоди особам які звернулися до суду з позовом про її відшкодування у зв'язку із неправомірними діями передбаченими законодавством, що регулює захист від недобросовісної конкуренції [3].

Забезпечення економічної та добросовісної конкуренції є ключовим інструментом захисту прав споживачів. Порушення конкурентного законодавства завдає прямої шкоди споживачам, обмежуючи їхній вибір, доступ до справедливих цін, якісних і безпечних товарів, достовірної інформації та захисту від маніпуляцій. Для запобігання таким порушенням застосовуються господарсько-правові засоби: штрафні, адміністративно-господарські, оперативно-господарські санкції. Також застосовується відшкодування шкоди. Ефективне застосування цих засобів забезпечує реальний захист прав споживачів, сприяє формуванню чесного конкурентного середовища та підвищує ефективність функціонування ринкової економіки.

Джерела та література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Закон України "Про захист економічної конкуренції". Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 12, ст.64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text.

3. Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції". Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 36, ст.164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Закон України "Про захист прав споживачів". Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст.379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text.

5. Закон України "Про Антимонопольний комітет України". Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 50, ст.472. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text.

Matrunchyk B. Violations of economic and fair competition in the context of consumer rights protection. *The paper examines the importance of economic and fair competition as a foundation for the stable functioning of a market economy and the protection of consumer rights. It analyzes legislative provisions regarding the nature of competition, forms of its violation, and manifestations of unfair competition. The impact of such violations on consumer rights — their freedom of choice, prices, quality and safety of goods, and the reliability of information — is emphasized. The system of commercial-law remedies for counteracting violations is outlined. The role of the Antimonopoly Committee of Ukraine is highlighted. It is concluded that the effective application of these measures ensures real consumer protection and fosters a fair competitive environment.*

Keywords*: economic competition, unfair competition, abuse of monopoly dominance, anti-competitive concerted actions, consumer rights, Antimonopoly Committee of Ukraine, competition protection, fines, damages compensation.*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ ВІД ДИПФЕЙКІВ: ДОСВІД ДАНІЇ

Мациборська О. М.

Доповідь присвячена аналізу данської законодавчої ініціативи щодо захисту права людини на особисту ідентичність. Висвітлюється новітні загрози з боку технологій штучного інтелекту: порушення права людини на конфіденційність і приватність життя, використання зі злочинними намірами дипфейків на основі штучного інтелекту. Акцентується увага на новітніх поправках до данського закону про авторське право, унікальні положення яких охоплюють одночасно права людини й авторське право.

Ключові слова: *права людини, авторське право, проактивність, штучний інтелект, метавсесвіт, конфіденційність, приватність, дипфейк, дезінформація, кібербулінг, доксинг, експлуатація, маніпуляція.*

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості і формує нові перспективи розвитку всіх сфер діяльності людини, що зумовило глобальну підтримку застосуванню систем на базі штучного інтелекту (ШІ) з боку світової спільноти й активне використання ШІ-інструментів масовим споживачем. Утім, швидко стало очевидним, що інтелектуальні системи створюють серйозні загрози безпеці та фундаментальним правам людини, причому з різних причин, пов'язаних із рівнем етики, відповідальності, поваги до людських цінностей і закону з боку розробників і користувачів. Зокрема факторами, які опинилися під загрозою, є індивідуальність та особиста ідентичність людини, конфіденційність приватного життя, захист персональних даних і т. ін.

У різних країнах і на міжнародному рівні поступово розробляються нормативні та інструктивні документи, які встановлюють правила відповідального використання інтелектуальних систем. 2020 року ЄС ухвалив Білу книгу про штучний інтелект (White Paper on Artificial Intelligence), декларуючи європейський підхід до досконалості та довіри [11]. 2024 року в ЄС набув чинності закон про штучний інтелект, який має гарантувати безпеку громадян і дотримання прав людини в контексті розвитку штучного інтелекту [2]. Власні окремі документи ухвалені представниками правоохоронної сфери: це, приміром, «Інструментарій для відповідального впровадження інновацій у сфері штучного інтелекту у правоохоронних органах» (2022), розроблений Інтерполом, та «Принципи підзвітності для штучного інтелекту у сфері внутрішньої безпеки» (2022), укладені фахівцями Європолу [1; 10].

Поміж тим, 2025 року громадянин Норвегії звернувся до суду зі скаргою на OpenAI, оскільки ChatGPT звинуватив його у вбивстві власних синів; зосібна позивача обурило те, що цей ШІ-інструмент використав персональні дані його і дітей [9]. Вочевидь, подібних випадків у зв'язку зі стрімким поширення ШІ-інструментів ставатиме чимдалі більше, що невпинно поглиблюватиме проблему забезпечення конфіденційності і приватності життя людини, її прав і свобод.

Разом із тим нині однією з найбільш гострих проблем цифровізації є створення і поширення дипфейків, які порушують права людини на індивідуальність та особисту ідентичність, авторське право, а також стали інструментом наклепу, шахрайства тощо [7]. У зв'язку з цим очевидною є необхідність пришвидшити процеси розроблення всіх можливих способів і засобів убезпечення і захисту людини від загроз з боку інтелектуальних систем, спираючись на новітній досвід. Передовсім такими засобами мають бути проактивні нормативно-правові акти.

Першою державою, яка запровадила правила, що мають захистити громадян від штучного інтелекту, передусім від дипфейків, є Данія: 2025 року данський уряд і парламент розробили поправки до закону про авторське право, котрі надають громадянам повний контроль над використанням інтелектуальними системами їхнього особистого зображення (обличчя й тіла) і голосу за принципами авторського права [5]. Незважаючи на парадоксальність поєднання положень авторського права і права людини на особисту

© Мациборська О. М., 2025

ідентичність, данський уряд створив новий правовий інструмент боротьби з кібербулінгом, доксингом та нав'язливою рекламою.

Оновлений закон визначає три основні права, які узгоджуватимуться із Законом ЄС про цифрові послуги: 1) право вимагати негайного видалення будь-якого контенту, згенерованого штучним інтелектом з використанням обличчя, тіла і голосу особи, причому незалежно від намірів створення, 2) право на відшкодування шкоди, якщо образ особи був використаний без її згоди, причому безе доведення факту завдання шкоди репутації чи злочинності наміру, 3) право ініціювати відповідальність технологічних платформ і хостинг-провайдерів за розміщений на них контент, а це передбачає, що вони будуть оштрафовані, якщо не реагуватимуть достатньо швидко на повідомлення осіб про шкідливий і небезпечний контент [6]. Дія закону поширюється не тільки безпосередньо на громадян Данії, а й на будь-яку фізичну особу, зображення якої відтворюється або поширюється в межах територіальної юрисдикції Данії. Одночасно задля збереження свободи слова винятками в законі визначено пародію, сатиру, карикатуру і соціальну критику [4].

Зауважимо, що це не перший нормативно-правовий акт, спрямований проти дипфейків, однак Данія продемонструвала більш широкий підхід і вищу проактивність, ніж інші країни, напр., США. Відтак ініціатива данського уряду стала предметом активного обговорення світовою спільнотою, зокрема аспекти інноваційного поєднання прав людини і авторського права. Вона також стала поштовхом для нової хвилі дискусій про проблеми непередбачуваності розвитку штучного інтелекту, правопорушень і злочинів з використанням дипфейків та аватарів, захисту конфіденційності і приватності життя людини, її честі й гідності [4; 6; 7].

Як зазначають фахівці, данські законодавчі нововведення – це перша реалізована спроба розглядати право на ідентичність як актив, придатний до захисту авторським правом [6]. Очевидно такі парадоксальні правові (і не тільки правові) поєднання матимуть подальший розвиток в контексті еволюції цифрової цивілізації.

Таким чином, данська модель, вочевидь, може вплинути на формування європейської і світової концепцій захисту суспільства і громадян від дипфейків і дезінформації зокрема і на розвиток цифрової політики загалом, передовсім в царині прав цифрової ідентичності, що особливо важливо з огляду на швидке становлення нового явища – метавсесвіту. Запровадження таких правових інновацій підвищить гарантії безпеки людини і захисту конфіденційності і приватності її життя, закладаючи основи для убезпечення людей від новітніх інструментів маніпуляцій та експлуатації в епоху штучного інтелекту.

Джерела та література:

1.Accountability Principles for Artificial Intelligence (AP4AI) in the Internal Security Domain AP4AI Framework Blueprint / Europol. 22.02.2022. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Accountability_Principles_for_Artificial_Intelligence_AP4AI_in_the_Internet_Security_Domain.pdf (дата звернення: 04.12.2025).

2.Artificial intelligence Act / EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206 (дата звернення: 04.12.2025).

3.Artificial intelligence Toolkit / Interpol. URL: https://www.interpol.int/How-we-work/Innovation/Artificial-Intelligence-Toolkit (дата звернення: 04.12.2025).

4.Axelsson S. Owning the Self: Denmark's Copyright Turn Against Deepfakes / Schjodt. URL: https://schjodt.com/news/owning-the-self-denmarks-copyright-turn-against-deepfakes (дата звернення: 05.12.2025).

5.Bekendtgørelse af lov om ophavsret. URL: https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2023/1093 (дата звернення: 05.12.2025).

6.Denmark Gives everybody the right to their own body, facial features and voice to counter Deepfakes / The Good Lobby. URL: https://thegoodlobby.eu/denmark-gives-everybody-the-right-to-their-own-body-facial-features-and-voice-to-counter-deepfakes/ (дата звернення: 05.12.2025).

7.Denmark Leads EU Push to Copyright Faces in Fight Against Deepfakes / Techpolicy. URL: https://www.techpolicy.press/denmark-leads-eu-push-to-copyright-faces-in-fight-against-deepfakes/ (дата звернення: 05.12.2025).

8.Forslag til Lov om supplerende bestemmelser til forordningen om kunstig intelligens / Folkentinget. URL: https://www.ft.dk/samling/20241/lovforslag/l154/index.htm (дата звернення: 05.12.2025).

9.OpenAI faces European privacy complaint after ChatGPT allegedly hallucinated man murdered his sons / Euronews. URL: https://www.euronews.com/next/2025/03/20/openai-faces-european-privacy-complaint-after-chatgpt-allegedly-hallucinated-man-murdered- (дата звернення: 05.12.2025)

10. Toolkit for Responsible AI Innovation in Law Enforcement: README file / Interpol. URL: https://www.interpol.int/How-we-work/Innovation/Artificial-Intelligence-Toolkit (дата звернення: 04.12.2025).

11. White Paper on Artificial Intelligence / EC. URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en (дата звернення: 04.12.2025).

Matsyborska O. Legal protection of human rights against Deepfakes: The Experience of Denmark. *The report is devoted to the analysis of the Danish legislative initiative to protect the human right to personal identity. It highlights the latest threats from artificial intelligence technologies: violations of the human right to confidentiality and privacy, and the use of artificial intelligence-based fakes with criminal intent. It focuses on the latest amendments to the Danish Copyright Act, the unique provisions of which cover both human rights and copyright.*

***Keywords**: human rights, copyright, proactivity, artificial intelligence, metaverse, confidentiality, privacy, deepfake, disinformation, cyberbullying, doxing, exploitation, manipulation.*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРИВАТНІСТЬ

Медведюк А. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

У доповіді здійснено комплексний аналіз правового регулювання та практичних аспектів захисту персональних даних у господарській діяльності як складової реалізації конституційного права людини на приватність. Розглянуто міжнародні стандарти, норми національного законодавства, основні принципи обробки персональних даних, права суб'єктів даних та обов'язки бізнесу. Проаналізовано ключові проблеми захисту персональних даних у цифрову епоху, включно з ризиками Big Data, штучного інтелекту, електронної комерції та кібербезпеки. Запропоновано практичні механізми удосконалення інформаційної безпеки у діяльності підприємств. Доведено, що ефективний захист персональних даних є необхідною умовою сталого функціонування бізнесу та дотримання прав людини.

***Ключові слова:** персональні дані, приватність, господарська діяльність, інформаційна безпека, персональна інформація, цифрові ризики.*

У сучасних умовах розвитку цифрової економіки персональні дані стали одним із найцінніших ресурсів, а їх обробка — важливим елементом господарської діяльності. Більшість операцій компаній, як онлайн, так і офлайн, ґрунтуються на зборі інформації про фізичних осіб: споживачів, працівників, партнерів, пацієнтів, клієнтів банку тощо. За даними Європейської Комісії, щороку обсяг обробки персональних даних у світі зростає в середньому на 40 %, що перетворює інформацію на особливий вид товару, а її захист — на одну з ключових глобальних проблем [5, p. 35–40].

© Медведюк А. В., 2025

Право на приватність є базовим правом людини, визнаним міжнародним і національним правом, та має прямий зв'язок із свободою особи, недоторканністю приватного життя, безпекою та гідністю людини [1]. Порушення цього права у сфері бізнесу може призвести не лише до юридичної відповідальності, а й до суттєвих репутаційних втрат, зниження конкурентоспроможності компанії, втрати клієнтів і партнерів.

Право на приватність, закріплене у статті 8 Європейської конвенції з прав людини, охоплює право людини на забезпечення конфіденційності інформації про неї, на контроль за її поширенням і доступом до неї [5, p. 35–40]. Європейський суд з прав людини у справі S. and Marper v. The United Kingdom наголосив, що навіть персональна інформація, яка здається технічно нейтральною (наприклад, номер телефону чи біометричні дані), потребує особливо високого рівня захисту, оскільки її використання може порушувати приватність [6].

В Україні право на приватність закріплене статтею 32 Конституції України, яка прямо забороняє збір, зберігання та поширення персональної інформації без згоди особи, окрім випадків, визначених законом [1]. На рівні спеціального законодавства це право деталізоване у Законі України «Про захист персональних даних» [2].

Міжнародні стандарти General Data Protection Regulation (GDPR) набули глобального значення завдяки суворим вимогам до бізнесу, значним штрафам і широкому переліку прав суб'єктів даних (право на стирання, портативність даних, обмеження обробки тощо) [3, с. 42–48]. Ці стандарти суттєво впливають на український ринок, особливо у сфері Information Technology (IT), e-commerce, фінансових послуг та логістики.

Господарська діяльність передбачає систематичне використання персональних даних у таких сферах:

- кадрове діловодство;
- маркетинг і реклама;
- електронна комерція;
- бухгалтерський облік і фінансові операції;
- постачання товарів і послуг;
- CRM-системи;
- відеоспостереження;
- електронний документообіг;
- використання мобільних додатків, сайтів та cookies.

У господарській діяльності обробляються такі категорії персональних даних:

1. загальні дані (ПІБ, контактні дані, адреса, ІПН);
2. фінансові дані (банківські реквізити, інформація про транзакції);
3. дані працівників (медичні документи, трудові договори, графіки роботи);
4. цифрові дані (cookies, IP-адреси, поведінка на сайті);
5. чутливі дані, обробка яких потребує додаткових гарантій (здоров'я, біометрія, релігія).

Компанії виступають або володільцями, або розпорядниками персональних даних, а отже, зобов'язані забезпечувати:

- законність та прозорість обробки;
- визначеність мети обробки;
- мінімізацію даних;
- точність і актуальність;
- конфіденційність і безпеку;
- обмеження строків зберігання [4, с. 178–184].

Основними нормативними джерелами є:

- Конституція України;
- Закон України «Про захист персональних даних»;
- Цивільний кодекс України (право на інформацію, особисті немайнові права);
- Закон України «Про інформацію»;
- Кодекс законів про працю України;
- міжнародні акти: GDPR, Конвенція Ради Європи №108+.

GDPR визначає низку нових вимог:

- Data Protection Impact Assessment (оцінка ризиків);
- Data Protection Officer (уповноважена особа із захисту даних);
- Privacy by Design (захист даних на етапі розробки систем);
- право на забуття;
- спеціальні вимоги до передачі даних за кордон.

Уповноважений Верховної Ради з прав людини здійснює контроль за дотриманням законодавства, може проводити перевірки підприємств та накладати санкції [2].

Близько 70 % українських підприємств не мають системного підходу до кіберзахисту [7, с. 46–52]. Поширені проблеми:

- використання незахищених серверів;
- відсутність резервного копіювання;
- слабкі паролі та відсутність двофакторної аутентифікації;
- використання піратського програмного забезпечення.

Багато компаній не повідомляють клієнтів про збір даних або приховують це у складних «політиках конфіденційності». Поширеним є збір інформації «про запас», що суперечить принципу мінімізації [4, с. 178–184].

Автоматизовані системи збирають великі масиви даних, які часто не контролюються людиною. Це створює такі ризики:

- неконтрольоване профілювання споживачів;
- маніпулювання поведінкою клієнтів;
- алгоритмічну дискримінацію;
- витоки даних через сторонні сервіси [9, с. 5–12].

За даними досліджень, понад 40 % інцидентів стаються через помилки або недбалість працівників [6].

Практичні механізми вдосконалення захисту персональних даних

1. Розробка внутрішніх політик конфіденційності, інструкцій, регламентів;
2. Призначення відповідальної особи за захист даних (Data Protection Officer);
3. Проведення аудиту інформаційної безпеки та регулярних перевірок;
4. Технічний захист: шифрування, брандмауери, антивірусні системи, багатофакторна автентифікація;
5. Навчання персоналу щодо правил обробки даних;
6. Оцінка ризиків DPIA перед початком нових проєктів;
7. Прозора комунікація з клієнтами (зрозумілі політики privacy);
8. Контроль підрядників і партнерів, які отримують доступ до даних.

В Україні існують такі види відповідальності:

- адміністративна (штрафи за Кодекс України про Адміністративні Правопорушення);
- цивільно-правова (відшкодування моральної та матеріальної шкоди);
- дисциплінарна (порушення працівником режиму роботи з інформацією);
- кримінальна — у випадках порушення недоторканності приватного життя;
- репутаційна, яка часто є найболючішою для бізнесу.

У ЄС штрафи за порушення GDPR можуть становити до 20 млн євро або 4 % річного обороту компанії.

Висновки. Захист персональних даних у господарській діяльності — це не формальна вимога, а необхідна умова реалізації права людини на приватність, безпеки та довіри суспільства. Належне правове регулювання, чіткі внутрішні стандарти підприємств, технічні засоби безпеки та високий рівень правової культури персоналу є ключовими факторами забезпечення конфіденційності та правомірної обробки персональної інформації.

Ефективний захист персональних даних сприяє підвищенню конкурентоспроможності бізнесу, формує довіру клієнтів та відповідає міжнародним стандартам, до яких прагне Україна.

Джерела та література:

1.Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2.Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481.

3.Головацький Н. Т. Правове регулювання захисту персональних даних: GDPR та законодавство США, Канади й України / Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. — Ужгород : УжНУ, 2024. — С. 42–48. https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/315396

4.Головацький Н. Т. Прозорість та згода як основні принципи захисту персональних даних в Україні / Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. — Ужгород : УжНУ, 2024. — С. 178–184. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/65631

5.Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng

6.S. and Marper v. The United Kingdom, App. nos. 30562/04 and 30566/04, Judgment (Grand Chamber), 4 December 2008 https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051

7.Михайлик А. С. До питання нормативно-правового регулювання захисту персональних даних працівників в Україні / Науковий вісник УжНУ. Серія: Право, 2022. — С. 46–52. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/15-1.pdf

8.Галінкіна В. С. Основні принципи обробки та захисту персональних даних / Науковий вісник УжНУ. Серія: Право, 2024. — С. 111–113. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/19.pdf

9. Самагальська Ю. Я. Захист персональних даних в мережі Інтернет, 2024. — С. 5–12. https://www.researchgate.net/publication/381412128_Personal_data_protection_in_the_Internet/fulltext/666c55c885a4ee7261c133dc/Personal-data-protection-in-the-Internet.pdf

Medvediuk A. Protection of personal data in business activities as a condition for ensuring the human right to privacy. *The extended report analyzes legal and practical aspects of the protection of personal data in business activities as a key component of ensuring the human right to privacy. International and national legislation, GDPR requirements, principles of data processing, digital risks and cybersecurity challenges are examined. The report highlights the need for strong internal policies, modern security technologies, personnel training and transparent communication with data subjects. Effective protection of personal data is shown to be essential for sustainable business development and respect for human rights.*

Keywords*: personal data, privacy, business activity, data protection, information security.*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ПЕРІОД ВОЄННИХ ДІЙ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ

Міщук І. В., Сахнюк А. В.

У роботі досліджено специфіку обмеження прав і свобод людини та громадянина в період воєнного стану в Україні, зумовлену необхідністю забезпечення національної безпеки та протидії збройній агресії.

Розкрито нормативно-правові засади впровадження особливих правових режимів, проаналізовано перелік конституційних прав, що не підлягають обмеженню навіть за умов воєнного часу, та визначено співвідношення національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері прав людини.

Окреслено ключові проблеми реалізації прав під час війни. Надано пропозиції щодо удосконалення державної політики у сфері забезпечення прав людини в умовах воєнного стану та підкреслюють необхідність збереження балансу між безпекою держави та основоположними правами людини.

Ключові слова*: права людини, захист прав людини, порушення прав людини, міжнародні стандарти в сфері захисту прав людини, відступ від прав.*

© Міщук І. В., Сахнюк А. В., 2025

Людина є найвищою соціальною цінністю в демократичній, правовій державі, її права і свободи забезпечуються як на національному так і на міжнародному рівні. Зауважимо, що права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи. Нажаль, сьогодні, через виклики, які стоять перед Україною, ми зазнаємо певних обмежень у реалізації деяких прав та свобод.

Війна в Україні радикально змінила баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом прав людини. Моніторингові звіти Офісу ВКПЛ/ООН документують сотні загиблих/поранених цивільних і масштабні порушення прав [1]. Отже, тема нашого дослідження є актуальною, та знайшли свій вияв у працях таких науковців: О. І. Гавриленко, Р. І. Мельник, Т. П. Чубко, Г. І. Петрова, О. В. Скрипнюк та ін.

Досліджуючи питання порушення прав і свобод людини та громадянина було б доцільним провести комплексний правовий і практичний аналіз специфіки їх обмежень в Україні під час воєнного стану, виявити правові ризики та невідповідності міжнародним стандартам.

Варто зазначити, що повномасштабна війна створює постійний конфлікт між необхідністю захисту національної безпеки та зобов'язаннями держави щодо захисту прав людини. Особливості обмеження прав та свобод людини і громадянина в умовах особливих правових режимів закріплюються у Конституції України [2], Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану» [3], Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [4] та інших законах України.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[4]. Проте, у вищезгаданому законі, ст. 20.ч. 2 чітко зазначено, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України. Також ці права, закріплені і в міжнародних стандартах з захисту прав людини і громадянина, зокрема це Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966),Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950).

Вищезазначене дає нам можливість стверджувати що українське законодавство та міжнародне, що стосується забезпечення прав та свобод людини, корелюються між собою, є взаємоузгоджені та є обов'язковими до виконання.

Нажаль, також ми можемо констатувати, що все ж таки, є ряд проблем в реалізації згаданих нами прав. По-перше, порушуються право на свободу та особисту недоторканність. Таке обмеження може застосовуватися через комендантську годину, заборону або обмеження вибору місця проживання, а також встановлення особливого режиму в'їзду/виїзду з населених пунктів, перевірку документів, речей, житла та засобів зв'язку. По-друге, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Згадане право може порушуватися як незаконно (шляхом прослуховування, перехоплення та розповсюдження інформації), так і законно в межах, встановлених законом (наприклад, за рішенням суду), для запобігання злочинам або розслідування кримінальних справ. Це може відбуватися через воєнні дії, що призводять до порушення конфіденційності в умовах безпеки або під час мобілізації, а також через зловживання владою військовими чи правоохоронними органами. По-третє, право на невтручання в особисте і сімейне життя. Порушення може відбуватися внаслідок надзвичайних заходів безпеки, які вводяться на державному рівні. По-четверте, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію

України. Під час війни ці права можуть порушуватись через встановлення обмежень на пересування , тимчасові обмеження на вибір місця проживання, та заборони на виїзд з країни для певних категорій громадян (наприклад, військовозобов'язаних чоловіків). По-п'яте, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Під час війни право на свободу думки і слова може порушуватися через обмеження, запроваджені законом в інтересах національної безпеки, як-от заборона поширення військової таємниці або боротьба з дезінформацією, фейками. Можливі також обмеження на публічні заходи, такі як мітинги, щоб запобігти заворушенням та заборони певних політичних партій або організацій, які діють на шкоду державі.

Отже, під час воєнного стану, в державі все ж таки можливі певні порушення (обмеження) прав і свобод людини. Ці обмеження вводяться в межах закону для забезпечення безпеки держави, мають чітку мету (наприклад, захист національної безпеки) та обмежений термін дії.

Важливим на нашу думку, є те, що навіть у воєнний час заборонені будь-які відступи від заборони тортур, рабства, також захищаються базові гарантії права на життя (за винятком смертей внаслідок законних воєнних дій). Це встановлено як у практиці ЄКПЛ, так і в тлумаченні Комітету ООН з прав людини.

Враховуючи вищенаведене, вважаємо за доцільне вживати наступні заходи для дотримання прав людини в воєнний час:

1. Дотримуватися принципу пропорційності та необхідності. Кожне обмеження прав має бути обґрунтоване реальною військовою потребою. Рішення повинні мати чітку мету. Будь-які заходи не можуть бути ширшими, ніж це об'єктивно потрібно.
2. Забезпечувати максимальну прозорість рішень органів державної влади.
3. Гарантувати доступ до правосуддя.
4. Строго забороняти практики, що є абсолютними порушеннями (тортури, нелюдське поводження, незаконні затримання, насильницькі зникнення).
5. Проводити регулярний незалежний моніторинг дотримання прав людини. Дозволити Омбудсмену, правозахисним організаціям, МКЧХ та міжнародним місіям контролювати місця несвободи, пункти тримання військовополонених, фільтраційні центри тощо. Створити механізм швидкої реакції на скарги про порушення прав.
6. Посилювати професійну підготовку військових та правоохоронців. Обов'язкові тренінги з міжнародного гуманітарного права та стандартів ЄКПЛ. Введення відповідальності командирів за порушення їх підлеглих.
7. Забезпечення особливого захисту вразливих груп. Створення безпечних маршрутів евакуації; доступ до медицини; врахування особливих потреб. Мінімізація практик, що створюють нерівність чи дискримінацію.
8. Гарантувати інформаційну безпеку без цензури, що виходить за межі необхідного. Блокування лише того контенту, який дійсно шкодить обороні Забезпечити прозорі правила інформування під час війни.
9. Створити ефективну систему документування можливих порушень. Фіксація злочинів у режимі реального часу. Підготовка матеріалів для подальшого притягнення винних до відповідальності.
10. Регулярно переоцінювати доцільність запроваджених обмежень. Обмеження мають переглядатися, зменшуватися або скасовуватися, коли перестають бути необхідними.

Висновок. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що обмеження прав і свобод людини та громадянина в період воєнного стану є вимушеним, але закономірним явищем, зумовленим необхідністю забезпечення національної безпеки, обороноздатності та захисту життя людей. Україна, попри безпрецедентні виклики повномасштабної війни, зберігає орієнтацію на міжнародні стандарти у сфері прав людини та прагне до узгодженості національного законодавства з нормами міжнародного права.

Нормативне регулювання воєнного стану демонструє чіткий поділ між правами, які можуть бути тимчасово обмежені, та абсолютними правами, що не підлягають звуженню ні за яких обставин. Це відповідає Конституції України та міжнародним документам. Отже,

забезпечення прав людини у воєнний час є не лише юридичним обов'язком держави, а й важливою умовою стійкості демократичного суспільства.

Джерела та література:

1.Report on the human rights situation in ukraine (1 december 2024 – 31 may 2025) URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-07/2025-06-30%20OHCHR%2042nd%20 periodic%20report%20on%20Ukraine_1.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 20.11.2025)

2.Конституція України від 28 червня 1996 року. N 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D 0%B2%D1%80#Text (дата звернення 20.11.2025)

3.Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000р. № 1550-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text (дата звернення 20.11.2025)

4.Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389- VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 20.11.2025)

Mishchuk I., Sakhnyuk A. Restrictions on human and civil rights during war: challenges for ukraine and compliance with international standards. *The paper examines the specifics of restrictions on human and civil rights and freedoms during martial law in Ukraine, due to the need to ensure national security and counter armed aggression. The normative and legal principles for the implementation of special legal regimes are revealed, the list of constitutional rights that are not subject to restriction even in wartime is analyzed, and the correlation of national legislation with international standards in the field of human rights is determined. The key problems of the implementation of rights during war are outlined. Proposals are made to improve state policy in the field of ensuring human rights under martial law and emphasize the need to maintain a balance between state security and fundamental human rights.*

Keywords*: human rights, protection of human rights, violation of human rights, international standards in the field of human rights protection, derogation from rights.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З НАСЕЛЕННЯМ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА

Митчик М. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. І. Назарук***

Проаналізовано принцип взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства в межах концепції Community Policing як ключовий чинник підвищення рівня безпеки та довіри населення. Визначено основні проблеми практичної реалізації цього принципу та запропоновано напрями оптимізації співпраці поліції з громадою.

Ключові слова: *поліція, партнерство, Community Policing, система, взаємодія.*

Поліція є одним із провідних правоохоронних органів, покликаних забезпечувати захист прав і свобод людини та громадянина. Завдяки наявності різноманітних структурних підрозділів поліція здатна ефективно реагувати на широкий спектр викликів, що постають перед сучасним суспільством. Водночас діяльність поліції не може бути результативною без тісної та налагодженої взаємодії з громадянами. «Community Policing» – це постійна взаємодія правоохоронців з населенням та місцевою владою заради підвищення рівня безпеки на місцях. Завдяки побудові партнерських стосунків, громадськість зможе не тільки долучитися до забезпечення правопорядку, а й отримає дієвий механізм, як вказати правоохоронцям на актуальні проблеми місцевого населення [2, с.185].

Проблематику взаємодії поліції з громадськістю на засадах партнерства у своїх наукових працях досліджували Бандурка О., Бугайчук К., Сокуренко В., Князєв С., Гутарова О.,

© Митчик М. С., 2025

Шопіна І., Шатрава С., Парханов Г. Разом із тим, окремі аспекти практичної реалізації зазначеного принципу й надалі потребують поглибленого наукового аналізу та дослідження.

На думку К. Бугайчука, діяльність поліції, яка здійснюється в рамках Community policing має наступні ознаки: під час Community policing збільшується участь громади у прийнятті владних рішень, що мають для неї значення, а також забезпечується реагування органів поліції на конкретні проблеми місцевої громади; Community policing засновується на партнерських відносинах із громадою, тобто діяльність поліції здійснюється не стільки для громади, як разом із її представниками; Community policing – це в першу чергу сервісна діяльність із надання поліцейських послуг громаді; Community policing – це модель «проактивної поліцейської діяльності», що орієнтована на превенцію правопорушень у співпраці з місцевою громадою, на відміну від «реактивної поліцейської діяльності», орієнтованої виключно на реагування на вже вчинені правопорушення [1, с. 66].

Основним пріоритетом в діяльності поліції сучасного зразка є людиноцентризм, а тому свої повноваження вона здійснює на основі принципу верховенства права, а також поваги до прав та свобод людини і громадянина. В ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [3].

Водночас результати проведеного дослідження дають підстави виокремити низку проблемних аспектів у реалізації зазначеного принципу. Насамперед ідеться про недостатній рівень нормативно-правового врегулювання механізмів партнерської взаємодії між органами поліції та громадою, що ускладнює практичне впровадження відповідних форм співпраці. Окремої уваги потребує також орієнтація чинної системи оцінювання діяльності поліції переважно на кількісні показники. Такий підхід не повною мірою відповідає засадам концепції Community Policing, яка передбачає пріоритет якісних результатів, зокрема рівня довіри населення, ефективності превентивної діяльності та стійкості партнерських відносин із громадою. Суттєвим стримувальним чинником залишаються й кадрові труднощі. Зокрема, не всі поліцейські демонструють належну готовність до довготривалої та системної роботи, спрямованої на формування довіри й налагодження взаємодії з населенням.

З огляду на окреслену проблематику, доцільним є визначення можливих напрямів оптимізації реалізації даного принципу. Так, з метою підвищення ефективності реалізації принципу взаємодії між поліцією та громадою на засадах партнерства доцільним є перегляд чинної системи оцінювання діяльності органів поліції. Крім цього, окремої уваги потребує поступова цифровізація взаємодії між поліцією та громадянами. Зокрема, перспективним напрямом є створення цифрових платформ або чат-ботів для оперативного зв'язку населення з поліцейськими офіцерами. Такий підхід сприятиме підвищенню доступності поліцейських послуг, оперативності реагування та відкритості правоохоронних органів. Доцільним також є запровадження інституційного моніторингу потреб населення. Систематичне вивчення суспільно значущих проблем, очікувань та рівня задоволеності громадян діяльністю поліції дозволить більш ефективно враховувати ці фактори у практичній діяльності органів правопорядку та сприятиме підвищенню рівня довіри до них.

Таким чином, взаємодія поліції з населенням на засадах партнерства вимагає чіткого осмислення її правового змісту, виокремлення як проблемних аспектів, так і шляхів покращення такої співпраці. Здійснення поліцією своєї діяльності на основі зазначеного вище принципу відображає європейські стандарти в роботі цієї інституції.

Джерела та література:

1. Бугайчук К. Л. "Трикутник вирішення проблем" як основна технологія Community Policing. Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21-22 серп. 2020 р.). Запоріжжя Класичний приватний університет. 2020. С. 66-70.

2. Назимко Є.С., Буга Г.С., Князєв С.М. Поняття Community Policing. Правова позиція. 2023. № 2 (39). DOI https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-2.37.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення 2.12.2025 р.).

Mytchyk M. Certain aspects of police–community interaction based on partnership. *The principle of police–community interaction based on partnership within the framework of the Community Policing concept is analyzed as a key factor in enhancing the level of public safety and trust. The main problems of the practical implementation of this principle are identified, and directions for optimizing cooperation between the police and the community are proposed.*

***Keywords**: police, partnership, Community Policing, system, interaction, society.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Михалик В. Р.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Проаналізовано ключові особливості реалізації права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні, зокрема виклики, пов'язані з обмеженим доступом до правосуддя та змінами в роботі судів через агресію РФ. Підкреслюється важливість забезпечення безперервного судового захисту та дотримання міжнародних стандартів прав людини навіть під час війни.

***Ключові слова:** справедливий суд, воєнний стан, процесуальні строки, зміна підсудності , дистанційне судочинство.*

Право на справедливий суд є базовою гарантією захисту людини, яка повинна діяти навіть під час війни. В умовах воєнного стану це право не може бути обмежене, що забезпечує громадянам можливість захистити свої інтереси в суді. Попри всі труднощі, стабільна робота судів залишається фундаментом справедливості та законності в державі.

Реалізація права на судовий захист є непорушним конституційним правом, яке заборонено обмежувати навіть під час дії воєнного стану [1, с. 231]. Проте через повномасштабну агресію РФ близько 20% українських судів втратили можливість працювати через окупацію або бойові дії [2, с. 66]. Для забезпечення доступу до правосуддя було впроваджено механізм зміни територіальної підсудності: за рішенням Вищої ради правосуддя або розпорядженням Голови Верховного Суду справи передаються до найбільш наближених або визначених судів у безпечних регіонах [1, с. 232].

Дистанційне правосуддя через відеоконференцзв'язок (ВКЗ) є критичним механізмом забезпечення права на справедливий суд під час війни, що дозволяє учасникам (зокрема ВПО та особам у зоні бойових дій) безпечно долучатися до засідань за допомогою власних технічних засобів [3, 4]. Такий формат забезпечує безперервність судочинства, економить час та сприяє дотриманню розумних строків, хоча й потребує попередньої подачі клопотання [3, 4]. Поряд із перевагами існують ризики: технічні збої, раптові скасування участі судом та дискусії щодо забезпечення таємниці нарадчої кімнати, яка є передусім правовим режимом [3, 4]. Попри ці виклики, ВКЗ залишається ефективним адаптивним інструментом, що гарантує доступ до юстиції за умови відповідального дотримання процесуальних гарантій усіма сторонами [3].

Принцип гласності та відкритості є фундаментом демократії, проте в умовах воєнного стану він обмежується задля захисту національної безпеки та громадян. Такі обмеження не є абсолютними та мають бути законними, пропорційними й обґрунтованими [5, с. 160-161]. Ключовою особливістю є проведення закритих засідань у справах про державну зраду, шпигунство чи тероризм для захисту стратегічних таємниць [5,с. 161]. Крім того, може

© Михалик В. Р., 2025

запроваджуватися обмежений доступ до судових матеріалів та актів, що містять дані про оборону чи дислокацію військ [5,с. 161]. Ці заходи є винятковими та тимчасовими, тому не повинні ставати інструментом для зловживань чи порушувати право на оскарження рішень[5,с.161-162]. Головним завданням суду залишається збереження балансу між безпекою держави та основоположними правами людини [5,с. 162].

Отже, в умовах воєнного стану реалізація права на справедливий суд в Україні є обмеженою через безпекові виклики та необхідність адаптації судової системи. Головне завдання — зберегти функціонування правосуддя та мінімізувати порушення процесуальних гарантій, знаходячи баланс між національною безпекою та основними правами людини.

Джерела та література:

1. Устінова-Бойченко Г.М., Скрябін О. М. Особливості визначення територіальної юрисдикції (підсудності) справ під час воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 4, 2023. С. 231-233. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/55.pdf

2. Кожевников А.Ю. Особливості визначення територіальної підсудності і практика розгляду адміністративними судами публічно-правових спорів. Право та державне управління. № 2, 2024. С. 65-70. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/10.pdf

3.Використання відеоконференцій у суді: переваги та ризики URL: https://kolt.com.ua/vykorystannya-videokonferenczij-u-sudi-perevagy-ta-ryzyky/

4. Судові засідання онлайн: як відбувається правосуддя у режимі відеоконференції. URL: https://ti-ukraine.org/news/sudovi-zasidannya-onlajn-yak-vidbuvayetsya-pravosuddya-u-rezhymi-videokonferentsiyi/

5. Ромасєв О. В. Особливості дотримання принципу гласності та відкритості судового розгляду під час дії правового режиму воєнного стану. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття. С. 160-162. URL: https://share.google/bO2i5iDOlVsqhUqfJ

6.Особливості діяльності судової системи умовах воєнного стану. URL: http://lsej.org.ua/ 12_2022/15.pdf

Mykhalyk V. Peculiarities of the implementation of the right to a fair trial under martial law in Ukraine. *The theses analyze the key features of implementing the right to a fair trial under martial law in Ukraine, focusing on challenges related to limited access to justice and changes in court operations caused by Russia's aggression. The importance of ensuring uninterrupted judicial protection and adhering to international human rights standards even during wartime is emphasized.*

Keywords*: fair trial, martial law, procedural time limits, change of jurisdiction, remote court proceedings.*

ПРАВО НА ЗАХИСТ У ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Морєва Є. Ю.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

Досліджено трансформацію права на захист у період становлення радянської державності. Проаналізовано формування адвокатури, зміну її організаційної структури та рівень незалежності адвокатів під впливом політичного режиму. Показано, як централізація та колективізація адвокатської діяльності обмежували ефективність правозахисної функції та автономію правників.

Ключові слова: *право на захист, адвокатура, радянська Україна, централізація, колективізація, правозахисна діяльність, політичний режим.*

© Морєва Є. Ю., 2025

Право на захист є фундаментальним інститутом судового процесу, що забезпечує кожній особі можливість ефективно відстоювати свої права та законні інтереси. Сьогодні його гарантії закріплено статтею 59 Конституції України та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, що підкреслює його універсальний характер [1], [2]. Водночас сучасне розуміння цього права сформувалося в результаті тривалої еволюції, яка охоплює різні етапи державного розвитку. Особливе значення має період 1920–1935 років, коли формувалася радянська державність і трансформувалася правова система УСРР, що призвело до суттєвого переосмислення ролі та функцій інституту захисту.

Початок 1920-х років був періодом пошуку нових форм правничої допомоги після ліквідації дореволюційної адвокатури. На зміну приватній практиці та інституту присяжних повірених прийшла система юридичних консультацій, які мали забезпечити доступ громадян до правозахисних послуг у нових політичних умовах. Уже у 1920 році в Україні діяло понад 160 таких консультацій, у яких працювали сотні правозаступників [3]. Проте інститут захисту на цьому етапі мав радше декларативний характер: йому бракувало чітких професійних стандартів, а діяльність захисників перебувала під значним впливом державних органів, що обмежувало автономність правової допомоги.

У 1922 році радянська влада зробила спробу упорядкувати діяльність адвокатури шляхом ухвалення Положення про адвокатуру УСРР. Цей документ став важливим кроком у формуванні радянської моделі права на захист. Він визначав адвокатуру як самоврядну організацію, що діяла через губернські колегії захисників, запроваджував кваліфікаційні вимоги та окреслював коло професійних обов'язків адвокатів. Формально це створювало підґрунтя для підвищення ефективності правової допомоги. Однак задекларована самоврядність існувала лише в межах, дозволених Народним комісаріатом юстиції, який зберігав вирішальний вплив на відбір кадрів і напрямки діяльності колегій. Право на захист у цей період поступово набувало ідеологічного змісту, що відображало загальну політичну логіку становлення радянської державності.

У 1923 році в Києві було створено Київську губернську колегію захисників, до складу якої увійшли 229 адвокатів: 133 у місті та 96 в округах губернії. Більшість київських захисників (85 %) мали повну вищу юридичну освіту, серед них було тринадцять перших радянських юристів-випускників Київського інституту народного господарства. У округах лише половина адвокатів мала юридичну освіту. До червня 1928 року чисельність київських членів колегії зросла до 223 осіб.

4 березня 1923 року в залі Київського губернського суду відбулась перша зустріч членів колегії, на якій було обрано перший склад Президії. Головою обрали Болеслава Скарбека, більшовика з дореволюційним досвідом. До складу Президії увійшли видатні криміналісти та цивілісти, серед яких Микола Пухтинський, Григорій Лазарєв, Ісаак Пекар, а також активні адвокати старшого покоління — Ілля Крігель, Микола Пухтинський та Семен Ратнер [4].

Президія керувала вступом нових членів, розглядала дисциплінарні справи, організовувала консультації, встановлювала етичні норми та визначала відрахування адвокатів до бюджету колегії (від 1 до 50 рублів на місяць). Для підвищення професійної кваліфікації адвокатів працювали гуртки самоосвіти з різних галузей права та української мови, що відповідало політиці українізації середини 1920-х років. Деякі напрями діяльності курирували профільні комісії, обрані на загальних зборах (фінансова, культурна, консультаційна тощо).

Переломними для розвитку адвокатури стали кінець 1920-х та початок 1930-х років, коли держава взяла курс на централізацію та колективізацію всіх сфер суспільного життя. 12 вересня 1928 р. колегія НКЮ УРСР прийняла постанову «Про реорганізацію колегій захисників», якою було ви-знано доцільним перехід на колективні форми організації праці захисників. Причому постановою наголошувалося на добровільному характері прикріплення захисників до консультацій і ліквідації приватних кабінетів.

В округах створювалися єдині колективи захисників, керовані органами юстиції, а юридична допомога могла надаватися лише через консультації. Це означало суттєве обмеження професійної незалежності адвокатів, оскільки вони втрачали можливість самостійно організовувати свою діяльність і залежали від адміністративних рішень державних структур.

У 1931–1932 роках радянська влада намагалася інтегрувати адвокатську діяльність у загальну планову систему господарювання. У різних регіонах запроваджувалися тарифні сітки, преміально-марочні та інші експериментальні системи оплати праці, що мали стимулювати діяльність адвокатів. Врешті у 1932 році було встановлено принцип господарського розрахунку, який передбачав виконання певних «планових показників» у роботі юридичних консультацій. Таке втручання суперечило самій природі права на захист, оскільки адвокат уже не був незалежним представником інтересів особи, а перетворювався на працівника структури, яка функціонувала відповідно до адміністративних норм і завдань. Право на захист за цих умов дедалі більше формалізувалося, втрачаючи реальний зміст.

Таким чином, право на захист у період становлення радянської державності пройшло складний еволюційний шлях від декларативної концепції до формалізованої радянської моделі. Початковий етап характеризувався створенням системи юридичних консультацій та колегії захисників, що забезпечувало відносну доступність правової допомоги та сприяло професійному розвитку адвокатів. Водночас уже на початку діяльності інституту помітним був державний контроль та обмеження автономії адвокатури. Кінець 1920-х та початок 1930-х років ознаменувалися централізацією та колективізацією, впровадженням планових норм і економічних механізмів, що суттєво звужувало професійну незалежність захисників та обмежувало реальний зміст права на захист. Цей період демонструє, як політичні та адміністративні трансформації впливали на функціонування правового інституту, визначаючи його роль у системі радянського правосуддя та формуючи передумови для подальшого розвитку адвокатури в Україні.

Джерела та література:

1. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. – Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Шатарська Т. Адвокатура України у 1917–1922 роках: організаційні форми адвокатської діяльності/ І. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури та адвокатська діяльність. – 2017. – 10 січня. – URL: https://www.shatarska.in.ua/5-advokatura-ukra%D1%97ni-u-1917-1922-rokax-organizacijni-formi-advokatsko%D1%97-diyalnosti-u-cej-period-2/

4. Національна Асоціація Адвокатів України. Київська адвокатура у 20-ті роки XX століття / Вісник НААУ. – 2023. – 31 липня. – Режим доступу: https://unba.org.ua/publications/8230-kiivs-ka-advokatura-u-20-ti-roki-hh-stolittya.html

Morieva Y. The right to protection during the formation of soviet statehood. *the transformation of the right to defense during the formation of Soviet statehood is studied. The formation of the bar, changes in its organizational structure and the level of independence of lawyers under the influence of the political regime are analyzed. It is shown how the centralization and collectivization of legal activity limited the effectiveness of the human rights protection function and the autonomy of lawyers.*

Keywords*: right to defense, bar, Soviet Ukraine, centralization, collectivization, human rights protection activity, political regime.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мороз Д. Р.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Здійснено теоретико-правовий аналіз особливостей реалізації права на вищу освіту в Україні під час широкомасштабної агресії, досліджено взаємодію міжнародних гарантій та національних адаптаційних механізмів, які спрямовані на нівелювання фактичного звуження цього права, спричиненого руйнуванням інфраструктури та гуманітарними викликами.

Ключові слова: *право на вищу освіту, воєнний стан, заклади вищої освіти, дистанційне навчання, конституційні гарантії, міжнародна співпраця.*

Право на вищу освіту є одним із фундаментальних прав людини, його реалізація визнана ключовою складовою сталого розвитку та формування національного інтелектуального потенціалу. Для України, в умовах широкомасштабної збройної агресії та введення правового режиму воєнного стану (Указ Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022), збереження цієї гарантії набуло критичного значення. Хоча Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [1] не містить прямої норми щодо обмеження цього права, запроваджені під час війни заходи та, головне, прямі наслідки військових дій призвели до його істотного фактичного звуження. Це зумовлено руйнуванням інфраструктури, вимушеним переміщенням населення, обмеженнями пересування та зміною організації освітнього процесу.

Агресор стверджує, що наносить удари виключно по військових об'єктах, але це не так. За даними Міністерства освіти і науки України, 4358 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 400 з них зруйновано повністю [2]. Це не лише порушує безперервність навчання, але й загрожує національному інтелектуальному потенціалу, підкреслюючи колосальні матеріальні та нематеріальні збитки.

Правові основи реалізації права на вищу освіту базуються на непорушних міжнародних аксіомах. Освіта визнається невід'ємним правом людини на глобальному рівні, закріпленим у Статті 26 Загальної декларації прав людини та Статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [3;4].

Ці норми слугують правовим фундаментом, який вимагає від міжнародної спільноти та самої України забезпечення безперервності освіти, навіть під час конфлікту, і посилюють міжнародну легітимність документування військових злочинів, пов'язаних із систематичним руйнуванням освітньої інфраструктури агресором.

Міжнародна підтримка вищої освіти є ключовим стратегічним інструментом, що забезпечує інституційну стійкість та допомагає подолати фінансовий дефіцит.

Програма ЄС Erasmus+ виконується з урахуванням положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС із питань освіти, молоді, спорту та громадянського суспільства. Університети України є активними учасниками цієї програми у сфері вищої освіти, зокрема, у міжнародній академічній мобільності, співпраці між університетами та європейськими студіями. У новому циклі програми Erasmus+ на період до 2027 року значно розширено можливості, відкрито напрям професійно-технічної освіти й напрям «Жан Моне» на всі сфери освіти. Загальний бюджет програми перевищуватиме 28 млрд євро, що свідчить про довгострокову підтримку [5].

Протягом дії правового режиму воєнного стану продовжує функціонування Швейцарсько-український проєкт «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (DECIDE), що реалізується за підтримки Швейцарської Конфедерації [6]. Проєкт DECIDE спрямовано на підтримку реформ в освіті та процесів децентралізації, а також допомагає реалізувати науковий потенціал здобувачів для біженців за кордоном, мінімізуючи «відтік мізків».

© Мороз Д. Р., 2025

Для забезпечення комунікації з міжнародними партнерами, створено двомовний розділ вебсайту МОН «Підтримка освіти і науки України під час війни». Крім того, Національним банком України відкрито спеціальний рахунок для Міністерства освіти і науки України на потреби відновлення закладів та установ, пошкоджених і зруйнованих унаслідок агресії рф. Кошти призначені для відновлення матеріально-технічної бази, придбання комп'ютерного та іншого обладнання і програмного забезпечення [5].

Реалізація права на вищу освіту в Україні гарантована Конституцією (ст. 53) [7]. Ст. 3 Закону України «Про освіту» закріплює положення, згідно якого «кожен має право на якісну та доступну освіту... Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти... Право на освіту не може бути обмежене законом...» [8].

Однак, незважаючи на формально-юридичну недоторканність права, запроваджені під час воєнного стану заходи та прямі наслідки агресії фактично звужують можливості його здійснення. Основними чинниками фактичного звуження є:

1. Руйнування інфраструктури та матеріальні збитки. Найбільших руйнувань і пошкоджень зазнали ЗВО Донецької, Херсонської, Харківської та Одеської областей.

2. Психологічні травми та соціальний хаос. Збройний конфлікт спричинив не лише фізичні пошкодження, але й психологічні травми для студентів і викладачів: постійна загроза життю, вимушене переселення та розлука з родинами призводять до високого рівня стресу, тривожності та емоційного виснаження. Для підтримки багато ЗВО впровадили програми психологічної допомоги. [9]

3. Технічні чинники, що знижують якість. Студенти і викладачі на підконтрольній Україні території позбавлені можливості якісно працювати й навчатися через низку технічних чинників (відключення електроенергії, відсутність опалення, низька швидкість інтернету тощо), що призвело до загострення кризи дистанційного навчання [10, с. 9].

У відповідь на ці виклики, у березні 2022 року Закон «Про освіту» було доповнено статтею 57-1, що забезпечує державні гарантії в умовах війни, такі як дистанційна форма навчання, збереження стипендій, місць роботи та проживання для учасників освітнього процесу [8].

Забезпечення стійкості системи значною мірою ґрунтується на автономії закладів вищої освіти (ЗВО), на якій акцентує Закон "Про вищу освіту" [11]. Це дозволило інституціям оперативно реагувати на зовнішній шок.

Державні ініціативи щодо адаптації реалізуються через інституційне та нормативне забезпечення, що включає:

- Переміщенням ЗВО з територій активних бойових дій на території або у підпорядкування іншим ЗВО, які знаходяться в зоні умовної безпеки (Наприклад, Наказ МОН «Про тимчасове переміщення Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького» від 12.05.2022 № 431 в м. Запоріжжя).

- Організацію освітнього процесу в дистанційній, змішаній (гібридній формі) з використанням інструментів дистанційного зв'язку та освіти.

- Виявлення та виправлення недоліків в адміністративно-управлінській діяльності у сфері освіти.

- Переорієнтація в підготовці кадрів. [6]

Деякі ЗВО також запровадили програми підтримки студентів, надаючи їм доступ до техніки (ноутбуки та планшети) або створюючи тимчасові навчальні центри у безпечних регіонах країни.

Зміни у вступних кампаніях стали важливою складовою адаптації. У 2022 році на заміну зовнішньому незалежному оцінюванню (ЗНО) був впроваджений Національний мультипредметний тест (НМТ). НМТ став спрощеною формою перевірки знань, що дозволило оперативно реагувати на безпекові виклики війни та забезпечив доступність вступу для тисяч студентів.

Проблема доступу для ВПО та мешканців ТОТ загострюється відсутністю укриттів у закладах, зменшенням фінансування (через перерозподіл бюджету на оборону) та

логістичними бар'єрами. Проте, для студентів із зон активних бойових дій та ТОТ були запроваджені пільгові умови вступу, які включали спрощені процедури подачі документів, дистанційні співбесіди та можливість подання заяв через електронні платформи [9].

Отже, попри збереження формальної юридичної захищеності, право на вищу освіту в Україні зазнало суттєвого фактичного обмеження через військову агресію. Держава відреагувала швидким впровадженням адаптивних заходів, таких як державні гарантії, розширена автономія закладів вищої освіти та нормативні послаблення, які отримали значну підтримку від міжнародних партнерів. Головним викликом лишається підтримка якості навчання та усунення нерівності в доступі, викликаної цифровими бар'єрами та безпековими ризиками, аби гарантувати стійкість національного інтелектуального потенціалу.

Джерела та література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

2. Освіта під загрозою / Saveschools.in.ua. URL: https://saveschools.in.ua (дата звернення: 28.11.2025)

3. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

5. Захарін С. В. Україна в умовах правового режиму воєнного стану: міжнародна підтримка освітньої системи України. Суспільство та національні інтереси. 2025. №9 (17). С. 165–176. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746523/1/Суспільство_9_17_Стаття_Захаріна%20С.В._2025-165-176.pdf

6. Губанова Т. О. Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. Київський юридичний журнал. 2023. Вип. 3. С. 23-31. URL: https://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/19/17

7. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

9. Матвієнко Я. Р. Виклики та перспективи реалізації права на здобуття вищої освіти в Україні під час воєнного стану. Universum. 2024. № 13. С. 70–78. URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1261/1274

10. Наконечна А., Новосад В. Ефективність реалізації права на освіту в умовах воєнного стану. Академічні візії. 2024. Вип. 32. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1477/1363

11. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

Moroz D. Features of the realization of the right to higher education in conditions of martial law. *The article provides a theoretical and legal analysis of the features of the implementation of the right to higher education in Ukraine during large-scale aggression, examining the interaction of international guarantees and national adaptation mechanisms aimed at eliminating the actual narrowing of this right caused by the destruction of infrastructure and humanitarian challenges.*

Keywords*: right to higher education, martial law, higher education institutions, distance learning, constitutional guarantees, international cooperation.*

ПРАВО ОСОБИ НА ОСКАРЖЕННЯ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ СУДДІ

Мосійчук Л. М.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***В. М. Кравчук***

Досліджується конституційно-правове регулювання процедури призначення суддів в Україні та можливість оскарження бездіяльності Президента у цьому процесі. Аналізуються положення Конституції, Закону «Про судоустрій та статус суддів» та Кодексу адміністративного судочинства України, а також практика Верховного Суду щодо захисту прав кандидата на посаду судді.

Ключові слова: *призначення на посаду судді, суддя, Президент України, права людини, суд.*

Визначення правових механізмів призначення на посаду судді, а також можливості оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень у цьому процесі, формує важливий сегмент конституційно-правового статусу суддів та забезпечує належний баланс між гілками влади. На рівні конституційно-правового регулювання визнано, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом (ст. 128 ч. 1 Конституції України). Зазначеній бланкетній нормі кореспондують відповідні положення Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [1], що визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд. Розділ IV «Порядок зайняття посади судді» Закону України «Про судоустрій та статус суддів» регламентує вимоги до кандидата на посаду судді, добір на посаду судді місцевого суду, конкурс та призначення на посаду судді, переведення судді до іншого суду [1]. Ст. 80 ч. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» визначає темпоральні рамки призначення судді – Президент України видає указ про призначення судді не пізніше 30 днів з дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя [1].

Конституційно-правові засоби оновлення складу суддівського співтовариства є визначальним елементом правового статусу суддів та передбачають використання механізмів призначення та виборності. В Україні після внесення змін до законодавства про судоустрій та статус суддів передбачено виключно процедуру призначення на посади суддів [2, с. 338].

Водночас в силу різних причин бувають випадки, коли Вища рада правосуддя внесла подання, але тридцятиденний строк видання указу Президент України недотримано. Тож кандидат на посаду судді набуває право оскаржити таку бездіяльність в судовому порядку, зокрема, в порядку адміністративного судочинства. Предметом спору в такій категорії справ виступає бездіяльність Президента України щодо непризначення особи на посаду судді.

Базовою правовою основою такого оскарження виступають норми Конституції України, зокрема, ст. 8 (в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується); ст. 19 ч. 2 (органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.); ст. 55 ч. 1 (кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб); ст. 106, якою визначено конституційні повноваження Президента України, в тому числі видання на основі та на виконання Конституції і законів України указів і розпоряджень, які є обов`язковими до виконання на території України (ч. 3); а також згадувана ст. 128 ч. 1 про призначення суддів.

© Мосійчук Л. М., 2025

Безпосередньо стаття 5 ч. 1 КАСУ передбачає, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб`єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом: 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень; 3) визнання дій суб`єкта владних повноважень протиправними та зобов`язання утриматися від вчинення певних дій; 4) визнання бездіяльності суб`єкта владних повноважень протиправною та зобов`язання вчинити певні дії; 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб`єкта владних повноважень; 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача - суб`єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю [3]. Крім того, відповідно до ст. 122 ч. 5 КАСУ для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк [3].

Водночас, на основі розглянутих справ даної категорії сформувалась відповідна судова практика.

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду наголосила, що строк звернення до адміністративного суду - це проміжок часу після виникнення спору в публічно-правових відносинах, протягом якого особа має право звернутися до адміністративного суду із заявою за вирішенням цього спору і захистом своїх прав, свобод чи інтересів. Водночас перебіг такого строку починається з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. Ураховуючи те, що в цій справі оскаржується саме протиправна бездіяльність Президента України щодо невидачі указу про призначення позивача на посаду судді, видати який відповідач повинен не пізніше 30 днів із дня отримання відповідного подання ВРП, то предметом спору в цій справі є триваюче порушення прав позивача у виді невиконання суб'єктом владних повноважень свого обов'язку протягом законодавчо визначеного строку. Бездіяльність - це триваюча пасивна поведінка суб'єкта, яка виражається у формі невчинення дії (дій), яку він зобов'язаний був і міг вчинити. Тобто бездіяльність не має чітко окреслених часових меж, а саме явище бездіяльності є триваючим. Отже, вчинена відповідачем бездіяльність фактично є триваючим правопорушенням, оскільки відсутність дій щодо розгляду відповідного подання ВРП триває з 2020 року (пп. 60-63 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 20.02.2025 №9901/396/21) [4]. Таким чином, строк звернення до суду в питанні бездіяльності Президента України щодо непризначення її на посаду судді не вичерпується місячним строком, адже має місце триваюча бездіяльність.

Іще один аспект щодо реалізації права особи на оскарження бездіяльності Президента України про призначення суддею пов'язаний із формулюванням вимоги позивача. Зокрема, позивачі вимагали в суду зобов`язати Президента України видати указ про призначення особи на посаду судді [5] або ж зобов`язати Президента України розглянути подання ВРП про призначення на посаду судді [6]. Отож, суд визнав, що повноваження Президента України стосовно видання указів належать до виключної компетенції його як глави держави. Згідно з положеннями Конституції України та КАС щодо компетенції адміністративного суду останній не може підміняти інший орган державної влади та перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу державної влади. Суд не втручається та не може втручатися в конституційні повноваження щодо видання указів відповідачем, підміняти його і перебирати на себе повноваження, надані йому Конституцією України. З огляду на викладене Велика Палата Верховного Суду висновує, що наведені повноваження Президента України щодо видання указу про призначення на посаду судді конституційними повноваженнями та належать до виключної компетенції його як глави держави [7]. Тож способом захисту прав позивача є зобов`язання Президента України розглянути подання ВРП про призначення позивача на посаду судді.

Таким чином, конституційно-правове регулювання процедури призначення суддів забезпечує баланс між гарантіями незалежності судової влади та обов’язком Президента України діяти в межах визначених законом повноважень. Судова практика підтверджує, що бездіяльність глави держави у цьому питанні розглядається як триваюче правопорушення, що відкриває можливість для захисту прав кандидата на посаду судді в адміністративному

судочинстві шляхом винесення рішення про зобов`язання Президента України розглянути подання ВРП про призначення позивача на посаду судді.

Джерела та література:

1.Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р., з наступними змінами / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1465331835457898 (дата звернення: 27.11.2025)

2.Кравчук В.М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні: дисертація. Ужгород: Ужгородський національний університет міністерства освіти і науки України. 2020. 507 с.

3.Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 з наступними змінами і доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 27.11.2025)

4.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.02.2025 у справі № 9901/396/21 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125326419 (дата звернення: 26.11.2025)

5.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.02.2025 у справі № 9901/424/21 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125774452 (дата звернення: 26.11.2025)

6.Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19.02.2025 у справі № 990/284/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125378220 (дата звернення: 26.11.2025)

7.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.05.2024 у справі № 9901/506/21 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119776605 (дата звернення: 26.11.2025)

Mosiichuk L. The right of a person to appeal against the inaction of the President of Ukraine regarding the appointment of a judge. *The constitutional and legal regulation of the procedure for appointing judges in Ukraine and the possibility of appealing against the inaction of the President in this process are examined. The provisions of the Constitution, the Law "On the Judicial System and Status of Judges" and the Code of Administrative Procedure of Ukraine, as well as the practice of the Supreme Court regarding the protection of the rights of candidates for the position of judge, are analyzed.*

***Keywords**: appointment to the position of judge, judge, President of Ukraine, human rights, court.*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА

Музичук К. С.

У статті проаналізовано принцип верховенства права як ключову засаду справедливого судочинства. Розкрито його зміст крізь призму міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини. Особливу увагу приділено взаємозв'язку верховенства права з правом на справедливий суд. Визначено напрями ефективного вдосконалення вказаного принципу в національному судочинстві.

***Ключові слова**: верховенство права, судочинство, судовий захист прав людини, стандарти судочинства.*

Принцип верховенства права характерний для судочинства тих країн, які розвиваються демократичним шляхом. Саме цей принцип виступає концептуальною основою справедливого судочинства, визначаючи межі суддівського розсуду, характер тлумачення правових норм та спрямованість судового рішення на реальний захист прав людини. Держави-члени Ради Європи у Преамбулі Конвенції зазначили, що уряди європейських держав є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права [1]. Застосування верховенства права за Конвенцією спрямоване на забезпечення колективного гарантування проголошених у ній прав.

© Музичук К. С., 2025

Принцип верховенства права має багатовимірний характер і охоплює не лише вимогу формальної законності, а й орієнтацію на справедливість, правову визначеність та повагу до прав людини. Значення вказаного принципу розкривається Європейським судом з прав людини в справі «Україна та Нідерланди проти росії», де Суд вказує, що характер і масштаби насильства знищення індивідуальних свобод, а також зловісні заяви щодо державності України, її незалежності та самого її права на існування становлять загрозу мирному співіснуванню… Ці дії спрямовані на підрив самої основи демократії, на якій заснована Рада Європи та її держави-члени, шляхом знищення індивідуальних свобод, придушення політичних свобод та відвертого ігнорування верховенства права [2, п. 177]. Винятковість вказаного рішення обумовлена тим, що в ньому йдеться про важливість миру, дотримання прав людини, демократії та верховенства права. Порушення принципу верховенства права, що полягає в посяганні на людське життя, гідність та індивідуальні права людини, становить пряму загрозу демократії.

Верховенство права в умовах європейської правової традиції розглядається не як абстрактна ідея, а як практичний стандарт правосуддя, що знаходить свій вираз у діяльності судів. Венеційська комісія «За демократію через право» у своїй доповіді від 11.04.2011 року до складників верховенства права відносить: 1) законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; 2) юридичну визначеність; 3) заборону свавілля; 4) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; 5) дотримання прав людини; 6) заборону дискримінації та рівність перед законом [3].

У європейській правовій традиції верховенство права тісно пов’язується з обмеженням державної влади правом та підпорядкуванням усіх суб’єктів, включно з органами публічної влади, єдиним правовим стандартам. На відміну від формального панування закону, верховенство права передбачає, що закон має бути справедливим за своїм змістом, передбачуваним у застосуванні та відповідати фундаментальним правам і свободам людини. Саме такий підхід зумовлює особливу роль суду як гаранта прав людини та арбітра між особою і державою.«...Суд чітко визначив лише одне завдання утвердження принципу верховенства права: право людини має більш широкий сенс, аніж право, надане їй державою. Більше того, цей принцип має захистити людину від всесильності держави» [4, п. 34]. Саме тому принцип верховенства права становить основу конвенційної системи захисту прав людини, сприяючи зведенню до мінімуму державного втручання в права і свободи, гарантовані Конвенцією. При цьому, межі державного втручання повинні бути чітко встановленими законом. «Якість закону вимагає того, щоб він був сумісний з верховенством права, положення, яке властиве і поширюється на всі статті Конвенції» [5, п.50].

Справедливе судочинство є неможливим без реального втілення принципу верховенства права. Суд, здійснюючи правосуддя, не обмежується механічним застосуванням норм закону, зобов’язаний не лише застосовувати норми закону, а й тлумачити їх у світлі конституційних цінностей, міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини.

Верховенство права у судочинстві проявляється через низку взаємопов’язаних елементів, таких як: незалежність і безсторонність суду; рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; доступ до правосуддя та ефективні засоби юридичного захисту; розумні строки розгляду справи; обґрунтованість і вмотивованість судових рішень. Кожен із цих елементів функціонує у системному зв’язку з іншими, формуючи цілісне уявлення про справедливе судочинство.

Судова влада відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права, оскільки саме суди покликані здійснювати контроль за законністю дій органів публічної влади та захищати особу від свавільного втручання держави. У цьому аспекті особливого значення набуває обов’язок суду належним чином мотивувати свої рішення. Вмотивоване судове рішення не лише забезпечує прозорість правосуддя, а й слугує гарантією від свавільного застосування закону.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновків, що зміст верховенства права полягає у пріоритеті прав людини, обмеженні державного свавілля та забезпеченні ефективного

судового захисту. Справедливе судочинство можливе лише за умови реальної імплементації принципу верховенства права у судову практику, що передбачає незалежність суду, правову визначеність, доступ до правосуддя та належне мотивування судових рішень. Утвердження цих стандартів є необхідною умовою зміцнення довіри до судової влади та сталого розвитку правової держави в Україні.

Джерела та література:

1.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: зб. законод. актів: станом на 19.04.2023 р. К., 2023. 102 с.

2.Decision of the ECtHR in the case «Ukraine and the Netherlands v. russia» [GC], (Applications no. 8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22), dated July 9, 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/#{"itemid":["001-244292"]}.

3.Доповідь про правовладдя https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr, с. 15.

4.Рішення ЄСПЛ від 21 лютого 1995 р. у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» [Golder v. The United Kingdom] (заява № 4451/70).

5. Рішення ЄСПЛ від 25 червня 1996 р. у справі «Амуур проти Франції» [Amuur v. France] (заява № 19776/92).

Muzychuk K. The rule of law as the foundation of fair administration. *The article analyzes the principle of the rule of law as a key principle of fair trial. Its content is revealed through the prism of international standards and the practice of the European Court of Human Rights. Special attention is paid to the relationship between the rule of law and the right to a fair trial. Directions for effective improvement of the specified principle in national judicial proceedings are identified.*

***Keywords**: rule of law, judicial proceedings, judicial protection of human rights, standards of judicial proceedings.*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОЗОВ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Наконечна Г. Я.

Визначено характерні риси такого правозахисного інструменту, як адміністративний позов, який забезпечує ініціювання адміністративно-судового захисту прав і свобод та інтересів громадян від неправомірних рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень за правилами адміністративного судочинства.

***Ключові слова**: адміністративний позов, суб'єкт владних повноважень, публічно-правові відносини, Кодекс адміністративного судочинства України, захист прав, свобод та інтересів.*

Право на судовий захист як одне із фундаментальних прав людини закріплюється на конституційному рівні. Головним обов'язком держави згідно зі ст. 3 Конституції України є утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

В ст. 8 Конституції України встановлено, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Згідно із ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [4].

Зазначені положення Основного Закону отримали подальший розвиток у ст. 5 КАС України [3], яка закріплює право на звернення до адміністративного суду і передбачає, що

© Наконечна Г. Я., 2025

кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси і просити про їх захист.

Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків [5].

Отже, за загальним правилом, встановленим чинним законодавством, кожна особа вправі реалізувати своє право на звернення до адміністративного суду. Базовими при цьому є дві ключові засади: 1) порушення її прав з боку суб'єктів владних повноважень (у формулюванні статті 5 КАС України достатнім є припущення про те, що права, свободи або законні інтереси такої особи потенційно порушено, адже встановлення факту такого є прерогативою суду); 2) необхідність вчинення стороннім незацікавленим незалежним суб'єктом (адміністративним судом) захисних дій задля відновлення справедливості [7, с. 195].

Адміністративний позов виконуючи функцію правозахисного інструменту, що забезпечує ініціювання судового захисту прав, свобод та інтересів громадян від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, використовується і як засіб реалізації владних повноважень суб'єктів у сфері публічно-правових відносин, що опосередковуються відповідним рішенням адміністративних судів [1, с. 4].

Правова природа адміністративного позову як індивідуального правозахисного процесуального інструмента зумовлює нерозривний зв'язок адміністративного позову як правового інституту адміністративного судочинства з потребою здійснення в судовому порядку захисту прав, свобод і законних інтересів конкретної особи у сфері публічно-правових відносин, що безпосередньо порушені протиправним рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень.

Існує інший підхід до змісту адміністративного позову, і визначають його в юридичній літературі як звернення до органу адміністративної юрисдикції вимогу про захист суб'єктивних публічних прав, законності або публічного правопорядку, яка випливає із зазначеної заявником конфліктної ситуації, спрямована проти порушника і має на меті врегулювання цього публічно-правового конфлікту шляхом відновлення порушеного права, визнання незаконності адміністративного акта чи застосування адміністративно-каральних заходів [2, с.346].

Чинна ж редакція КАСУ не розкриває поняття позову, лише містить вимоги до форми та порядку оформлення позовної заяви.

Поняття адміністративного позову надавалося у попередніх редакціях КАС України (до 03.08.2017 р. включно) у п. 6 ч. 1 ст. 3 як звернення до адміністративного суду про захист прав, свобод та інтересів або на виконання повноважень у публічно-правових відносинах.

Як зазначають Біла-Тіунова Л., Закаленко О., Неугодніков А. по-перше, в літературі навіть немає єдиного підходу до того, що саме розуміти під поняттям «адміністративний позов»; по-друге, навчальна література із судового адміністративного процесу часто взагалі не зупиняється на питанні сутності адміністративного позову і лише дублює положення КАС України [1, с. 58].

Варто відмітити, що існує декілька підходів щодо правової характеристики адміністративного позову.

Лученко Д. класифікує підходи вчених-адміністративістів до характеристики адміністративного позову на три основні напрями. Перший напрям, який умовно можна назвати «класичним», полягає у вивченні адміністративного позову з процесуального боку за зразком вчення про позов, сформульованого представниками науки цивільного процесу. Другий напрям полягає у спробах охарактеризувати адміністративний позов крізь призму адміністративно-правового (публічно-правового) спору, процесуальним способом вирішення якого є позов. Представники третього напряму намагаються поєднати перші два напрями, аналізуючи й особливості спорів, що вирішуються в адміністративному судочинстві, і суто процесуальні особливості адміністративного позову [6, с. 150–151].

Дещо іншу класифікацію надають Біла-Тіунова Л., Закаленко О., Неугодніков А. Вони зазначають, що одна група дослідників вважає, поняття адміністративного позову має окремо визначатися у процесуальному (звернена до суду вимога про захист порушеного права, свобод чи законних інтересів) та у матеріальному (матеріально-правова вимога позивача до відповідача) значенні. Друга група вчених дотримується позиції про цілісність такого поняття, що відображає органічне поєднання двох сторін: матеріально-правової та процесуальної. Третя група вчених дотримується позиції щодо розуміння адміністративного позову як процесуального інституту, тобто звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод, законних інтересів чи реалізації повноважень у сфері публічно-правових відносин.

Закаленко О., так само дотримуючись позиції щодо єдності матеріально правової та процесуально-правової сторін позову, визначає адміністративний позов як звернену через адміністративний суд матеріально-правову вимогу позивача до відповідача щодо захисту прав, свобод, інтересів чи реалізації повноважень у сфері публічних правовідносин шляхом вирішення публічно правового спору на засадах рівності та змагальності сторін.

Розкриття поняття адміністративного позову як процесуальної форми судового адміністративного процесу було б неповним без виокремлення його характерних ознак, які доповнюють зазначені дефініції. До таких ознак належать: адміністративна позовна заява є універсальним засобом захисту прав, свобод та інтересів, а також реалізації повноважень певних суб'єктів у сфері публічно-правових відносин; є гарантією реалізації права на судовий захист (частина 2 статті 55 Конституції України); на підставі позовної заяви ініціюється позовне провадження в суді; подальший розгляд справи з врахуванням принципів змагальності та рівності сторін перед законом та судом; адміністративний позов спрямований на захист публічних інтересів [1, с. 69].

Д. Лученко виділяє найбільш характерні ознаки адміністративного позову, до яких відносить: 1) спрямованість на вирішення адміністративно-правового спору; 2) наявність відповідача – суб'єкта публічно-владних повноважень; 3) наявність вимоги, яка заснована на способі захисту порушеного права або законного інтересу, передбаченому законом; 4) наявність порушень прав чи свобод приватних осіб, які вчинені внаслідок рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта публічно-владних повноважень; 5) адміністративний позов є вимогою особи про захист її прав, скерованою до суду; 6) структуру позову утворюють зміст, предмет і підстави позову [6, с. 158].

Отже, позов в адміністративному судочинстві України – звернена через адміністративний суд матеріально-правова вимога позивача до відповідача щодо ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень чи реалізації повноважень у сфері публічних правовідносин шляхом вирішення публічно-правового спору на засадах рівності та змагальності сторін.

Джерела та література:

1. Біла-Тіунова Л., Закаленко О., Неугодніков А. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 188 с.

2.Адміністративне судочинство. Курс лекцій. Підручник. Шаповал Р.В. Видавництво "Юридика". 2025. 582 с.

3.Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

4.Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6.Лученко Д. Правова природа позову в адміністративному судочинстві. Право України. 2019. № 4. С. 148–158.

7.Осіпов Ю. В. Загальна характеристика суб'єктів реалізації права на звернення до адміністративного суду. Наукові Записки. Серія: Право. 2021. Вип. 10. Спецвипуск. С. 194-200.

Nakonechna H. Administrative lawsuit as a form of protection of rights, freedoms, and interests in the sphere of public legal relations. *The characteristic features of such a human rights protection instrument as an administrative lawsuit, which ensures the initiation of administrative and judicial protection of the rights, freedoms, and interests of citizens from unlawful decisions, actions, and inaction of public authorities in accordance with the rules of administrative proceedings, have been identified.*

***Keywords**: administrative lawsuit, public authority, public law relations, Code of Administrative Procedure of Ukraine, protection of rights, freedoms and interests.*

КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Негодюк В. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

У тезах розглянуто правові форми користування земельними ділянками державної та комунальної власності в Україні. Проаналізовано особливості оренди землі, права постійного користування та спеціальних речових прав на землю сервітуту, емфітевзису і суперфіцію. Визначено порядок надання земельних ділянок у користування та підстави припинення відповідних прав.

***Ключові слова:** земельні ділянки, державна власність, комунальна власність, оренда землі, право постійного користування, сервітут, емфітевзис, суперфіцій.*

В Україні юридичні особи можуть користуватися земельними ділянками державної та комунальної власності на праві постійного користування, оренди, суперфіцію, емфітевзису та земельного сервітуту. Набуття такого права здійснюється на підставі відповідного рішення органів місцевого самоврядування або органів виконавчої влади.

Оренда землі регулюється Земельним кодексом України (далі – ЗКУ) [1], Законом України «Про оренду землі» [5]. Ці нормативні акти визначають основні поняття. Так оренда землі представляє собою користування та володіння землею з визначеним строком на договірних засадах з прописаними умовами, необхідними орендарю для здійснення діяльності, пов'язаної з підприємництвом та іншими видами діяльності. Важливим документом, який регулює відносини між сторонами, є договір оренди. Його істотними умовами є об'єкт оренди, тобто сама земельна ділянка з визначеним кадастровим номером, місцем розташування, площею, термін дії та безпосередньо орендна плата (мають бути прописані розмір, порядок та строки здійснення розрахунків, пеня та інше).

Відповідно до ЗКУ, органи місцевого самоврядування надають у користування земельні ділянки комунальної власності та припиняють таке користування у разі порушення законодавства, а органи виконавчої влади передають у користування землі державної власності в межах визначених повноважень. Передача в оренду земель сільськогосподарського призначення здійснюється Держгеокадастром та його територіальними органами згідно з частиною четвертою статті 122 ЗКУ, за винятками, передбаченими частиною восьмою цієї ж статті [1].

Згідно з пунктом 24 Розділу X ЗКУ, усі земельні ділянки державної власності за межами населених пунктів, крім визначених виняткі, з травня 2021 року перейшли у комунальну власність територіальних громад, які набули повноважень щодо розпорядження та передачі їх в оренду [1].

Порядок передачі земельних ділянок в оренду регулюється нормами статті 124 ЗКУ. Відповідно до частини другої цієї статті земельні ділянки державної та комунальної форми власності передаються в оренду за результатами земельних торгів за винятком випадків, зазначених у частині 2,3 статті 124 ЗКУ.

© Негодюк В. В., 2025

Не підлягають передачі на конкурентних засадах такі земельні ділянки: з розташованими будівлями, спорудами, що належать юридичній особі; релігійним організаціям, організаціям у сфері культури та мистецтва для творчих майстерень, для будівництва соціального житла, використання для потреб, пов'язаних з користуванням надрами згідно з наданими дозволами та інші.

Визначення права постійного користування землею наведено у ЗКУ й відповідно означає право володіння та користування без права розпорядження землею комунальної або державної власності. Поняття «постійне» означає безстроковий характер користування.

Земельні ділянки можуть перебувати на праві такого виду безстрокового користування у наступних юридичних осіб: державні або комунальні підприємства, організації, релігійних установ, громадських організації інвалідів, закладів освіти, співвласників багатоквартирного будинку та інших осіб, передбачених статтею 92 ЗКУ [1].

Статтею 120 ЗКУ передбачено можливість переходу права постійного користування до юридичної особи, яка отримала право господарювання, оперативного управління нерухомими майном, яке розташоване на відповідній ділянці. Для цього суб'єкт господарювання може вимагати від органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, які є розпорядниками прийняття рішення про передачу у користування земельної ділянки, на якій розміщений такий об'єкт. Важливою умовою при цьому є, щоб суб'єкт господарювання відповідав вимогам статті 92 ЗКУ й відповідно мав право на отримання земельних ділянок у вказаний вид користування [1].

Земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної форми власності мають обмеження у передачі в постійне користування, як це визначено частиною четвертою статті 92 ЗКУ. Надання таких ділянок можливе тільки для будівництва, експлуатації та обслуговування будівель та споруд, а також у випадку передачі земельних ділянок суб'єкту господарювання, що перебуває у власності держави або територіальних громад, якщо вони були вилучені з постійного користування в іншого такого суб'єкта [1].

Юридичні особи, а це переважно сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства, які отримали земельні ділянки у постійне користування на підставі Кодексу 1990 року, мають право й надалі їх використовувати на таких самих умовах згідно з Рішенням Конституційного Суду № 5-рп/2005 від 22.09.2005. Перелік суб'єктів, які можуть набути право постійного користування на сьогодні визначений статтею 92 ЗКУ.

Відповідно до Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» Господарський кодекс України втратив чинність. У зв'язку з цим можна зробити такий юридичний висновок: право постійного користування земельними ділянками фактично зберігається лише за бюджетними установами та органами публічної влади, тоді як державні й комунальні підприємства поступово втрачають статус потенційних суб'єктів такого права у результаті їх переходу на корпоративні організаційно-правові форми.

Стаття 141 ЗКУ встановлює перелік підстав для припинення права користування земельною ділянкою. До них належать: добровільна відмова користувача, припинення діяльності суб'єкта господарювання, перехід права власності на розташований на ділянці об'єкт нерухомого майна до іншої особи, регулярна несплата земельного податку, використання земельної ділянки з порушенням екологічних вимог, її нецільове використання, а також вилучення земельної ділянки у інших випадках, передбачених ЗКУ [1].

Таким чином, юридичні особи не можуть втратити наданого раніше у встановленому порядку права, у разі відсутності підстав, встановлених законом.

В Україні, поряд із правом власності та оренди, Земельний кодекс України передбачає спеціальні речові права на земельні ділянки, які дозволяють їх цільове використання без набуття права власності. До таких прав належать сервітут, емфітевзис і суперфіцій. Вони мають різну правову природу, підстави виникнення та особливості реалізації, що забезпечує гнучке регулювання земельних відносин та задоволення потреб фізичних і юридичних осіб.

Земельний сервітут є обмеженим речовим правом, яке дає можливість користуватися чужою земельною ділянкою в установлених межах і з визначеною метою, не позбавляючи власника його основних прав. Він широко застосовується щодо земель державної та комунальної власності, зокрема для розміщення інженерних мереж, інфраструктурних об'єктів,

забезпечення проходу або проїзду. Законодавством допускається формування окремої земельної ділянки під сервітут у разі її відсутності.

Емфітевзис надає право тривалого користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб без переходу права власності. Порівняно з орендою він забезпечує ширший обсяг прав та може встановлюватися на тривалий строк, зокрема до 50 років для земель державної та комунальної власності. Таке право підлягає державній реєстрації та має суттєві обмеження щодо відчуження, внесення до статутного капіталу або застави, що спрямовано на збереження земель публічного фонду.

Суперфіцій є речовим правом на забудову і експлуатацію об'єктів нерухомості на чужій земельній ділянці. Його правова особливість полягає у відокремленні права власності на будівлю від права власності на землю. Для земель державної та комунальної власності строк дії суперфіцію не може перевищувати 50 років, а саме право підлягає обов'язковій державній реєстрації. Суперфіцій широко використовується для реалізації інвестиційних та забудовних проєктів.

Загалом сервітут, емфітевзис і суперфіцій формують систему правових механізмів, що дозволяє врегульовувати ситуації, коли одна особа є власником землі, а інша здійснює її часткове або спеціальне використання без переходу права власності.

Джерела та література:

1. Земельний кодекс України: від 25 жовтня 2001 р. № 2768 // Офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 11.11.25)

2. Конституція України. К.: Україна, 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 11.11.25)

3. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI // Офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text (дата звернення: 11.11.25)

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV // Офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15 (дата звернення: 11.11.25)

5. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV // Офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text (дата звернення: 11.11.25)

Nehodiuk V. Land use of state and communal ownership land plots. *The paper analyzes the legal forms of land use of state and communal ownership in Ukraine. The study focuses on land lease, the right of permanent land use, and special real rights to land, including servitude, emphyteusis, and superficies. The procedure for granting land plots for use and the grounds for termination of land use rights are outlined.*

***Keywords**: land plots, state ownership, communal ownership, land lease, right of permanent use, servitude, emphyteusis, superficies.*

СУД ЯК БАЗОВА ІНСТИТУЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Нечая А. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

У статті аналізується роль суду як фундаментальної інституції, покликаної гарантувати захист прав і свобод людини. Розглядаються конституційні засади судочинства, принципи справедливого судового процесу, проблеми національної судової практики та напрями її вдосконалення. Висвітлено значення незалежності суду, доступу до правосуддя й відповідності міжнародним стандартам.

***Ключові слова:** право на суд, незалежний суд, захист прав людини, судова влада, правосуддя.*

© Нечая А. О., 2025

Суд є базовою інституцією захисту прав людини, оскільки гарантує кожному право на судовий захист від порушень з боку держави, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. Судовий захист прав і свобод людини – це самостійна функція держави, [1] про яку свідчать норми Конституції України, зокрема в ч. 2 ст. 3 задекларовано, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження й забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави. [2]

Право кожного на судовий захист є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань. Саме тому, кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України. Конституційний принцип незалежності суддів забезпечує важливу роль судової гілки влади в механізмі захисту прав і свобод громадян та є запорукою реалізації права на судовий захист. [3] Конституційний захист прав людини в Україні забезпечується через судовий захист(ст. 55 Конституції) [2] , де кожен має право оскаржити дії влади, а також іншими механізмами, такими як звернення до Уповноваженого ВР з прав людини-Омбудсмена, який є гарантом додержання прав і свобод, а сам захист прав людини є одним із завдань держави. [2] Таким чином, право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина. [3]

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. На сьогоднішній день Україна активно євроінтегрує, що дає можливість співпрацювати з ЄСПЛ, а отже, забезпечувати захист прав людини на міжнародному рівні. [4] Ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. [5]

Аналіз європейського законодавства дозволяє стверджувати, що визначальними принципами судового розгляду, у тому числі справ про захист прав людини, її честь та гідність є: справедливість судового розгляду; законність функціонування судових органів; доступність правосуддя; незалежність, неупередженість та компетентність суддів та розгляд справи у розумні строки. [4]

Проблеми національної судової практики полягають в єдності практики та проблеми з узгодженістю рішень, що підривають довіру громадян: коли в однакових чи подібних справах можна отримати різні рішення, суд сприймається як непередбачуваний. За словами представників Верховного Суду України, постійні зміни законодавства та неоднозначність формулювань створюють перепони для стабільності судової практики. У складних та спірних справах — наприклад, адміністративного характеру — відсутні надійні механізми перегляду або скасування неправомірних рішень, якщо практика змінюється. [6] Також існує ризик корупційних впливів, упередженості[7] або вибірковості при тлумаченні закону або при винесенні рішень[6] — що послаблює справедливість та рівність перед законом. Основні напрями вдосконалення можуть реалізуватися через впровадження механізмів для перегляду, унормування або скасування застарілих або невдалих рішень — щоб в разі змін у законодавстві чи обставинах забезпечити правову визначеність. Переглядати законодавство, щоб адаптувати його до сучасних викликів — зокрема, в умовах цифровізації, воєнного стану, збільшеної кількості адміністративних і публічних справ. Застосування сучасних технологій для підвищення оперативності, прозорості і зменшення можливостей для зловживань. Посилити інституційні гарантії незалежності судової влади й доброчесності суддів — через відкритість, контроль, підзвітність і забезпечити прозорі процедури добору суддів, їхнього

кваліфікаційного і етичного оцінювання, щоб мінімізувати ризики корупції або необґрунтованого упередженого правосуддя.

Відповідність міжнародним стандартам виступає базисом для захисту прав людини. Міжнародні стандарти передбачають, що суд має бути «незалежним і безстороннім, встановленим законом», а процес — справедливим, публічним і своєчасним. [8] Дотримання цих стандартів — частина зобов'язань держави перед міжнародною спільнотою, гарантія, що правосуддя буде здійснюватися на рівні, який визнаний у демократичних країнах. Це важливо для міжнародного іміджу, співпраці, захисту прав громадян, зокрема у міждержавних відносинах. Відповідність стандартам — також механізм запобігання зловживанням, корупції, свавіллю; забезпечення прозорості, підзвітності, рівності перед законом.

Отже, суд є ключовою інституцією захисту прав людини, яка забезпечує реалізацію конституційних прав і свобод та захист від порушень з боку держави. Незалежність суду та суддів гарантує неупередженість рішень і довіру громадян до правосуддя, а доступ до суду забезпечує реальну можливість захистити свої права як на національному, так і на міжнародних рівнях. Хоча, не виключенням є проблеми нестабільності та розбіжностей судової практики, які підкреслюють необхідність реформ: посилення незалежності суддів, уніфікації практики, удосконалення законодавства та впровадження електронного правосуддя. У тому числі, відповідність міжнародним стандартам сприяє захисту прав людини та інтеграції України до європейського правового простору. Таким чином, суд залишається фундаментальною гарантією справедливості й правової держави.

Джерела та література:

1.Європейська конвенція з прав людини: Закон від 11.09.1997 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2.Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3.Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/3-rp/2013.doc

4.Пендюра М. М. Європейська практика судового захисту честі, тідності-людини та громадянина://•Практика Європейського суду з прав людини 'як джерело національного права : матеріали науково-практичної конференції. – Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – URL: https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/933/1/3бірка%20те3%20Круглого%20столу%2024.11.pdf

5.Європейська конвенція з прав людини: Закон від 11.09.1997 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

6.Перспективи забезпечення єдності судової практики: підсумки діалогової платформи. URL: https://court.gov.ua/archive/1724928/

7.Оксана Блажівська: Незалежне правосуддя – якісне правосуддя. URL: https://court.gov.ua/press/news/1039235/?utm_source=chatgpt.com

8.Основні принципи незалежності судових органів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_201?utm_source=chatgpt.com#Text

Nechaya A. Court as a basic institution of human rights protection. *The article analyzes the role of the court as a fundamental institution designed to guarantee the protection of human rights and freedoms. The constitutional principles of judicial proceedings, principles of fair trial, problems of national judicial practice and directions for its improvement are considered. The importance of judicial independence, access to justice and compliance with international standards is highlighted.*

Keywords*: right to a court, independent court, protection of human rights, judiciary, justice.*

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ: НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Нечипоренко Т. А., Чебан О. М.

У тезах проаналізовано право на забуття як новий інструмент захисту прав людини в Інтернет-просторі в контексті практики Суду Європейського Союзу. Особливого значення та актуальності право на забуття набуває в умовах стрімкого розвитку технологій та цифровізації.

Ключові слова: *право на забуття, Загальний регламент про захист даних, судова практика, Інтернет.*

На сьогодні право на забуття є особливо важливим та актуальним в умовах швидкого розвитку технологій та цифровізації. Тому існує практика оцифрування статей, що раніше були надруковані. Тож тепер такі відомості зберігаються у цифрових архівах. Відповідно з'являється проблема: оцифрована інформація набуває відкритості в Інтернеті та легка доступність до неї може наражати на небезпеку права та інтереси осіб, про яких йдеться в такій інформації. Власне пошук відомостей за іменем такої особи може мати негативні наслідки та призвести до зіткнення з власними минулими діями чи публічними заявами в найрізноманітніших контекстах [1, с. 1].

Тому для вирішення даної проблеми у судовій практиці було впроваджено заходи для управління способами забезпечення доступності інформації з минулого в Інтернеті. Такі заходи спрямовані на зміст статті та обмеження доступу до неї [1, с. 2].

До таких заходів належить право на забуття. Воно вважається багатостороннім поняттям та вперше з'явилося у практиці Суду справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС) як елемент права на приватність суб'єктів даних у контексті опрацювання персональних даних [1, с. 1]. На переконання Садовської Д. І., право на забуття є одним з інструментів, за допомогою якого особа може видалити правдиву, але вже неактуальну, застарілу інформацію про себе в Інтернеті, якщо такі відомості не є предметом суспільного інтересу [2, с. 238].

Раніше існувало право на стирання, яке регулювалося Директивою про захист даних (далі – Директива) з 1995 року, проте тепер вона втратила свою актуальність і сьогодні сучасне право на забуття закріплене у Загальному регламенті про захист даних (GDPR) (далі – Регламент) [2, с. 239]. Даний Регламент відповідно до статті 1 встановлює норми щодо захисту фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і норми про вільний рух персональних даних, захищає фундаментальні права і свободи фізичних осіб, зокрема їхнє право на захист персональних даних [3].

Свій початок «право на забуття» бере зі справи «Гугл проти Іспанії» (Google vs. Spain), у якій Суд ЄС визнав «право на забуття» елементом права на приватність суб'єктів даних, що пов'язаний з опрацюванням персональних даних онлайн пошуковими системами в контексті запитів про виключення з переліку [1, с. 2; 4]. Суть справи полягає в тому, що громадянин Іспанії Маріо Костеха Гонсалес направив скаргу до Агенції з питань захисту даних Іспанії проти ТОВ «Ла Бангуардіа Едісьйонес» і проти Гугл Іспанія та корпорації Гугл. За словами Маріо Костеха Гонсалеса, Інтернет-користувач, увівши його ім'я в пошуковій системі Гугл, отримає список результатів, який показує посилання на дві сторінки газети «Ла Бангуардіа» від січня та березня 1998 року. У згаданих сторінках газети містилося повідомлення про аукціон, організований після початку процедури накладення арешту на нерухомість пана Гонсалеса для стягнення його боргів по соціальному страхуванню. Маріо Костеха Гонсалес стверджував, що питання з арештом його майна було вирішено понад 16 років тому і посилання на них є застарілими. Тобто при задоволенні його вимог згадка про саму подію залишиться доступною, проте зв'язок з ним безпосередньо буде розірвано [2, с. 240; 5].

Результат рішення суду вплинув на роботу Інтернету та розвиток захисту прав і свобод людини в цифровому середовищі. Оскільки метою було зменшити кількість судових позовів, оператори пошукових систем почали розглядати запити на видалення певної

© Нечипоренко Т. А., Чебан О. М., 2025

інформації від користувачів, а також були створені онлайн-форми для полегшення звернення до контролера даних тощо. Оскільки це набуло широкого розголосу, після набрання постановою чинності Google отримав 12 000 запитів на видалення персональних даних [2, с. 240].

У ході справи Агентство із захисту даних підтримало скаргу в частині зобов'язання пошукової системи вжити необхідних заходів для видалення персональних даних, але Google Spain і Google Inc не погодились з рішенням та подали позов до Верховного суду Іспанії. Проте Верховний суд Іспанії зупинив провадження та направив деякі питання до Суду ЄС щодо тлумачення правильного застосування Директиви та екстериторіальності захисту персональних даних. Сама ж справа набувала розголосу, чим і привертала все більше уваги суспільства, як наслідок все більше відбувалось втручання у приватне життя Маріо Костехи Гонсалеса [2, с. 240].

У прийнятому Судом ЄС рішенні згадується інформація, яку суб'єкт даних мав на меті приховати від третіх осіб, але натомість Суд ЄС недбало оголосив повне ім'я заявника, його громадянство, назву газети та номер випусків, у яких була опублікована інформація, яку Маріо Костеха Гонсалес хотів приховати, таким чином, реалізація права на забуття стає неможливою. Як зазначає Садовська Д. І., реалізація права на забуття є доволі проблемним інструментом захисту приватного життя та репутації людини, оскільки прецеденти стають об'єктом цікавості для юристів та правозахисників [2, с. 240-241].

Отже, визнання права на забуття в практиці суду ЄС закріплюється в статті 17 Регламенту – право на стирання (право бути забутим). Відповідно до частини 1 даної статті суб'єкт даних повинен мати право на стирання своїх персональних даних, яке повинен здійснити контролер без будь-якої безпідставної затримки, також контролер повинен бути зобов'язаним стерти персональні дані без будь-якої необґрунтованої затримки у разі виникнення однієї з наступних підстав: немає більше потреби в персональних даних для цілей, для яких їх збирали чи іншим чином опрацьовували, суб'єкт даних відкликає згоду, на якій ґрунтується опрацювання, згідно з пунктом (а) статті 6(1) чи пунктом (а) статті 9(2), та якщо немає іншої законної підстави для опрацювання; суб'єкт даних заперечує проти опрацювання згідно зі статтею 21(1), та немає жодних першочергових законних підстав для опрацювання, або суб'єкт даних заперечує проти опрацювання згідно зі статтею 21(2); персональні дані опрацьовували незаконно; персональні дані необхідно стерти для дотримання встановленого законом зобов'язання, закріпленого в законодавстві Союзу або держави-члена, яке поширюється на контролера; персональні дані збирали у зв'язку з пропонуванням послуг інформаційного суспільства, вказаних у статті 8(1). Варто також зазначити, що відповідно до пункту 7 статті 4 Регламенту контролером є фізична чи юридична особа, орган публічної влади, агентство чи інший орган, який самостійно чи спільно з іншими визначає цілі та засоби опрацювання персональних даних; якщо цілі та засоби такого опрацювання визначаються законодавством Союзу чи держави-члена, контролер або спеціальні критерії його призначення може бути передбачено законодавством Союзу чи держави-члена. А персональними даними, відповідно до пункту 1 статті 4 Регламенту визнається будь-яка інформація, що стосується фізичної особи, яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати («суб'єкт даних»); фізична особа, яку можна ідентифікувати, є такою особою, яку можна ідентифікувати, прямо чи опосередковано, зокрема, за такими ідентифікаторами як ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місце перебування, онлайн-ідентифікатор або за одним чи кількома факторами, що є визначальними для фізичної, фізіологічної, генетичної, розумової, економічної, культурної чи соціальної сутності такої фізичної особи [3].

Отже, можна зробити висновок, що право на забуття є новим інструментом, яке утворилося в результаті розвитку технологій та цифровізації відомостей та статей з минулого. Хоча це право має своє нормативно-правове закріплення, на практиці захист свого права на забуття та конфіденційність в Інтернет-середовищі може стати для особи справжнім викликом.

Джерела та література:

1.ECHR Knowledge Sharing Platform | European Court of Human Rights. ECHR-KS. Knowledge Sharing. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/right-to-be-forgotten-ukr (дата звернення: 04.12.2025).

2.Садовська Д. І. Особливості реалізації права на забуття в контексті рішень суду ЄС та ЄСПЛ. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 1. Ужгород. 2024. С. 238 – 243. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309100/300651 (дата звернення: 04.12.2025).

3.Регламент (ЄС) 2016/679: Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: https://gdpr-text.com/uk/ (дата звернення: 04.12.2025).

4.CURIA – Documents. Untitled Document. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=152065&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=772088 (дата звернення: 05.12.2025).

5.Людина може бути забутою – та чи має вона право це вимагати? Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: https://cedem.org.ua/analytics/lyudyna-mozhe-buty-zabutoyu-ta-chy-maye-vona-pravo-tse-vymagaty/ (дата звернення: 05.12.2025).

Nechyporenko T., Cheban O. The right to be forgotten as a way of ensuring the human right to privacy. *The theses analyze the right to be forgotten as a new tool for protecting human rights in the online environment in the context of the practice of the Court of Justice of the European Union. The right to be forgotten acquires particular importance and relevance in the context of the rapid development of technologies and digitalization.*

***Keywords**: right to be forgotten, General Data Protection Regulation, case law, Internet.*

ПРАВО НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ ТА ЙОГО ЦИВІЛЬНО ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ

Овсянніков Д. А.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. Ф. Самчук-Колодяжна***

У статті розглянуто зміст та правову природу права людини на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості. Проаналізовано положення Цивільного кодексу України, Конституції України, міжнародних правових актів та спеціального законодавства у сфері інформації щодо можливості та меж обмеження цього права. Підкреслюється, що свобода творчості охоплює не лише процес створення, а й безперешкодне поширення результатів творчої діяльності, будучи тісно пов'язаною зі свободою вираження поглядів, свободою друку, доступом до інформації та культурних надбань. Водночас зроблено висновок, що, попри заборону цензури, право на творчість не є абсолютним: законодавство встановлює легітимні та вузько визначені підстави для його обмеження з метою захисту демократичного суспільства та недопущення порушення прав інших осіб.

***Ключові слова:** свобода творчості, цензура, свобода вираження поглядів, інтелектуальна власність, обмеження прав, демократичне суспільство, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, правові гарантії.*

Одним з особистих немайнових прав людини є право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, згідно статті 309 Цивільного кодексу України, це право полягає у вільному виборі сфер, змісту, форм творчості [1].

Окрім цього, автор має право поділитися результатами своєї творчості з світом з метою отримання певної фінансової або іншої користі або без наявності інтересу в отриманні такої користі.

© Овсянніков Д. А., 2025

Об'єднуючи вищезазначені аспекти, можна дійти висновку, що свободу творчості слід розуміти як фундаментальне право, яке охоплює не лише процес створення, але й гарантує безперешкодну комунікацію автора зі світом, вона забезпечується цілим комплексом правових інститутів, включаючи свободу вираження поглядів, що є базою для артикуляції ідей, свободу друку та медіа, необхідну для фізичного та цифрового поширення творів, а також свободу отримання та поширення інформації, що живить творчий процес і забезпечує доступ до знань.

Також варто зазначити, що ця свобода нерозривно пов'язана з доступом до культурних і історичних надбань, які слугують джерелом натхнення, та захищається правом інтелектуальної власності, яке надає творцю необхідний контроль і економічний стимул. У підсумку, оскільки будь-який результат творчості є унікальним інформаційним повідомленням, принципово важливим є те, щоб творець мав необмежену юридичними бар'єрами можливість ділитися цим повідомленням з іншими за власним вибором і бажанням.

Під юридичними бар'єрами слід розуміти цензуру, яка згідно Закону України про "Інформацію" статті 24, являє собою вимогу, спрямовану, зокрема, до журналіста, суб'єкта у сфері медіа, його засновника, співзасновника, видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації [2].

Аналізуючи наукову роботу Н. М. Опольської можна дійти висновку, що, визнаючи права та свободи людини найвищою соціальною цінністю, міжнародна спільнота, тим не менш, не зводить їх до абсолюту [3, ст.171]. Про це свідчить той факт, що практично всі міжнародно-правові акти, які регулюють ці права, прямо передбачають можливість їх обмеження державою, при цьому кожен договір суворо окреслює межі можливих втручань та містить вичерпний перелік легітимних підстав з метою уникнення свавілля, таке законодавче встановлення обмежень є критично важливим для досягнення необхідного суспільного балансу та гармонії, дозволяючи захистити законні інтереси суспільства в цілому від потенційно деструктивної чи обмежувальної реалізації прав окремого індивіда.

Підтвердженням є стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій зазначається, що право на свободу творчості, яке розглядається як складова свободи вираження поглядів, не є абсолютним і може бути обмежене, тобто, ця норма дозволяє державам застосовувати формальності, умови, обмеження або санкції, якщо вони відповідають трьом ключовим критеріям: вони встановлені законом, вони є необхідними в демократичному суспільстві, і вони слугують легітимній меті [4].

Отже, відповідно і заборона цензури, що передбачена у статті 15 Конституції України, не означає, що право на творчість є безмежним та без підстав на виняткове обмеження зі сторони законодавства, оскільки деякі результати творчості можуть прямо суперечити чи порушувати законодавство [5].

Беручи до уваги все вище зазначене, можна дійти висновку, що право на свободу творчості з одної сторони не може бути обмежене, проте з іншої сторони законодавство не робить його абсолютним, встановлюючи легітимні підстави, згідно до яких у виняткових випадках це право може бути обмежене певною мірою.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України : Кодифікований акт, Верховна Рада України від 16.01.2003, № 40-44 : станом на 18.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.12.2025).

2.«Про інформацію» : Закон України, Верховна Рада України від 02.10.1992, № 48 : станом на 14.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 10.12.2025).

3.Опольська Н. М. Обмеження обсягу права на свободу творчості у міжнародно-правових актах. НПУ імені М. П. Драгоманова. 2019. С. 171. URL: https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/b0e30393-942d-45e5-bf67-2a6d302fbf4d (дата звернення: 10.12.2025)

4.Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція, Верховна Рада України від 04.11.1950, : станом на 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.12.2025).

5.Конституція України : Верховна Рада України від 28.06.1996, № 30 : станом на 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.12.2025).

Ovsyannikov D. The right to freedom of creativity and its civil law restrictions. *The article examines the content and legal nature of the human right to freedom of literary, artistic, scientific, and technical creativity. It analyzes the provisions of the Civil Code of Ukraine, the Constitution of Ukraine, international legal acts, and special legislation in the field of information regarding the possibility and limits of restricting this right. It is emphasized that freedom of creativity encompasses not only the process of creation, but also the unhindered dissemination of the results of creative activity, being closely linked to freedom of expression, freedom of the press, access to information, and cultural heritage. At the same time, it is concluded that, despite the prohibition of censorship, the right to creativity is not absolute: the law establishes legitimate and narrowly defined grounds for its restriction in order to protect a democratic society and prevent the violation of the rights of others.*

***Keywords**: freedom of creativity, censorship, freedom of expression, intellectual property, restriction of rights, democratic society, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, legal guarantees.*

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ КОНТРОЛЮЮЧИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

Павлик Ю. В.

Науковий керівник: д. ю. н., проф. ***С. В. Книш***

У статті здійснено аналіз сучасного стану правового регулювання процедур оскарження рішень контролюючих органів в Україні. Досліджено нормативну базу, що включає положення Конституції України, Податкового та Митного кодексів, а також Кодексу адміністративного судочинства. Висвітлено ключові проблеми правозастосування, зокрема колізії щодо строків звернення до суду, особливості розподілу тягаря доказування та специфіку захисту прав в умовах воєнного стану. На основі аналізу наукових джерел та судової практики визначено основні недоліки чинного механізму захисту прав платників податків та інших підконтрольних суб'єктів.

***Ключові слова**: оскарження рішень, контролюючий орган, податковий спір, адміністративне судочинство, правове регулювання, строки оскарження.*

Постановка проблеми. Ефективний механізм оскарження рішень суб'єктів владних повноважень є фундаментальною гарантією прав особи у правовій державі. Відповідно до статті 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Однак, на практиці сучасна система правового регулювання діяльності контролюючих органів, в цілому, та оскарження рішень контролюючих органів, зокрема, характеризується складністю та розгалуженістю нормативної бази, мінливістю судової практики, що нерідко призводить до виникнення правових колізій. На сьогодні правове регулювання оскарження рішень контролюючих органів здійснюється низкою нормативно-правових актів різної юридичної сили: Податковим кодексом України (ПКУ), Митним кодексом України (МКУ), Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ), а також численними підзаконними актами.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей сучасного стану правового регулювання оскарження рішень контролюючих органів, виявленні ключових проблем

© Павлик Ю. В., 2025

правозастосування в адміністративному та судовому порядках, а також у характеристиці особливостей оскарження в умовах воєнного стану.

Результати дослідження. Під оскарженням рішень контролюючих органів у сучасній юридичній науці розуміють оскарження платником податків податкового повідомлення-рішення або будь-якого іншого рішення контролюючого органу в порядку і строки, встановлені законом за процедурами адміністративного оскарження, або в судовому порядку [9, с. 52]. Сучасна система оскарження в Україні побудована на принципі альтернативності. Податковий кодекс України (далі – ПКУ) у статті 56 закріплює, що рішення, прийняті контролюючим органом, можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку [4]. Аналогічний підхід містить стаття 24 Митного кодексу України (далі – МКУ), яка гарантує право на оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів [3].

1. Адміністративний (досудовий) порядок. Адміністративне оскарження розглядається як досудовий порядок вирішення спору, що має на меті швидке врегулювання конфлікту без залучення суду. Процедура такого оскарження деталізована у підзаконних актах, зокрема у Порядку оформлення і подання скарг платниками податків та іншими особами та їх розгляду контролюючими органами [14, с. 97]. Проте ефективність цього інституту залишається дискусійною. Як зазначають дослідники, податкові органи часто не схильні скасовувати власні рішення, вбачаючи в цьому визнання некомпетентності, що призводить до низького відсотка задоволення скарг [13, с. 504]. Окрім того, існують проблеми з об'єктивністю та неупередженістю розгляду, оскільки скаргу розглядає орган тієї ж системи (корпоративний інтерес), на відміну від розгляду справи, наприклад, у суді, де передбачається змагальність сторін [13, с. 503]. Важливим аспектом є строки адміністративного оскарження. Науковці критикують диференційований підхід законодавця (10 календарних і 10 робочих днів для адміністративного оскарження різних рішень), який створює плутанину та підвищує ризики пропуску строків [8, с. 76].

2. Судовий порядок та тягар доказування. Судове вирішення спорів є головним юрисдикційним способом захисту прав. Згідно з частиною 2 статті 77 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення покладається на відповідача [2]. Це положення створює так звану презумпцію вини контролюючого органу та означає, що в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача і суд не може витребовувати докази у позивача, окрім тих, що підтверджують обставини порушення його прав [5, с. 136]. Однак судова практика свідчить, що контролюючі органи часто ігнорують цей обов'язок. Наприклад, у спорах щодо коригування митної вартості митниці часто не надають належних доказів обґрунтованості своїх сумнівів, обмежуючись загальними посиланнями на бази даних, що Верховний Суд визнає недостатнім [7, с. 237; 11, с. 142].

3. Проблема колізії строків звернення до суду. Однією з найскладніших проблем сучасного регулювання є неузгодженість строків, встановлених різними нормативними актами. Так, ПКУ (п. 56.19 ст. 56) встановлює місячний строк для звернення до суду з позовом про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень після процедури адміністративного оскарження [4]. Водночас, КАСУ встановлює загальний шестимісячний строк, а у випадку попереднього використання процедури адміністративного оскарження – тримісячний строк (ч. 4 ст. 122 КАСУ). Тривалий час існувала невизначеність щодо того, яку норму застосовувати [2]. Верховний Суд у справі № 500/2486/19 сформував правову позицію, згідно з якою строк звернення до суду після процедури адміністративного оскарження становить один місяць [6, с. 51]. Такий підхід фактично звузив гарантії платників податків, надавши пріоритет процесуальним нормам над матеріальними гарантіями ПКУ, що викликає критику в наукових колах [12, с. 106].

4. Особливості оскарження в умовах воєнного стану. Введення воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на інститут оскарження. Важливо зазначити, що воєнний стан не зупинив перебіг процесуальних строків звернення до суду автоматично [10, с. 29]. Згідно з

позицією Верховного Суду, воєнний стан не є безумовною підставою для поновлення строків, проте він має безпосередній вплив на оцінку судом поважності причин їх пропуску [10, с. 30].

Висновки. Сучасний стан правового регулювання оскарження рішень контролюючих органів характеризується наявністю розгалуженої нормативної бази та поєднанням адміністративного і судового механізмів захисту. Попри закріплення прогресивних принципів (презумпція вини контролюючого органу, альтернативність оскарження), існують суттєві проблеми правозастосування. Ключовими серед них є правова неузгодженість строків звернення до суду через колізію норм ПКУ та КАС України, а також низька ефективність адміністративного оскарження через брак незалежності органів, що розглядають скарги. Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на уніфікацію процедур оскарження, можливо, шляхом прийняття єдиних стандартів у рамках Закону України «Про адміністративну процедуру», а також законодавче врегулювання колізії строків на користь платників податків.

Джерела та література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV.
3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI.
5. Авраменко О. В. Докази і доказування в адміністративному судочинстві України в умовах реформування системи правосуддя : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 229 с.
6. Горбенко Н. О. Правове регулювання альтернативних способів вирішення податкових спорів : дис. … д-ра філософії : 081. Київ, 2024. 296 с.
7. Варгуляк О. Г. Актуальні питання судової практики розгляду спорів щодо коригування митної вартості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 236–239.
8. Крилов Д. Б. Проблемні питання адміністративного оскарження рішень органів Державної податкової служби України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 74–81.
9. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Податкове право» / уклад. М. П. Кучерявенко та ін. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 61 с.
10. Блажівська Н. Є. Знакові рішення КАС ВС щодо спорів у сфері оподаткування. [Б. м.] : Верховний Суд, [б. р.]. 40 с.
11. Полянська Є. А. Адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням у митній сфері в Україні : дис. … д-ра філософії : 081. Суми, 2025. 286 с.
12. Сітко А. І. Розгляд і вирішення адміністративними судами України спорів щодо рішень контролюючих органів про визначення сум грошових зобов'язань : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 197 с.
13. Ситников О. Ф. Удосконалення досудового порядку вирішення податкових спорів за допомогою використання європейського досвіду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 503–506.
14. Терепа С. В. Фінансово-правова відповідальність за правопорушення у сфері оподаткування : дис. … д-ра філософії : 081. Ірпінь, 2025. 167 с.

Pavlyk Yu. Current state of legal regulation of appealing decisions of controlling bodies in Ukraine. *The article analyzes the current state of legal regulation of procedures for appealing decisions of controlling bodies in Ukraine. The regulatory framework, including the provisions of the Constitution of Ukraine, the Tax and Customs Codes, and the Code of Administrative Justice, is examined. Key problems of law enforcement are highlighted, in particular conflicts regarding deadlines for applying to the court, the specifics of the burden of proof distribution, and the specifics of protecting rights under martial law.*

Keywords*: appeal of decisions, controlling body, tax dispute, administrative justice, legal regulation, appeal deadlines.*

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Пасічник З. О.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

У тезах досліджено вплив цифровізації на реалізацію прав суб'єктів господарювання в умовах трансформації економіки України. Проаналізовано правову природу цифровізації господарських відносин, її етапи, вплив на організаційно-господарські та виробничо-господарські відносини. Розкрито особливості реалізації прав суб'єктів господарювання в електронному просторі, зокрема у сфері електронної комерції, цифрового документообігу, податкових та судових правовідносин. Окреслено проблеми правового регулювання цифровізації та визначено напрями його вдосконалення.

***Ключові слова**: цифровізація, суб'єкти господарювання, електронна комерція, господарські правовідносини, цифрові права, віртуальні підприємства, правове регулювання.*

Цифровізація як глобальний процес трансформації економічних і правових відносин стала одним із ключових чинників розвитку сучасного господарського права. В умовах цифрової економіки змінюється не лише форма здійснення підприємницької діяльності, а й механізми реалізації прав суб'єктів господарювання, що зумовлює необхідність їх належного правового забезпечення. Вплив цифровізації виявляється у зміні класичного складу господарських правовідносин, появі нових об'єктів та суб'єктів правового регулювання, таких як віртуальні підприємства, інтернет-платформи, штучний інтелект, чат-боти, цифрові активи.

Суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність та мають відповідні права і обов'язки. У процесі цифровізації реалізація цих прав значною мірою переноситься у цифрове середовище, що зумовлює формування нових форм господарської діяльності та нових способів її правового регулювання.[5]

Цифровізація господарської діяльності, за науковими підходами, розвивається поетапно. Виділяють такі стадії цифрової зрілості підприємства: оцифрування, автоматизація, цифровізація та цифрова трансформація. На першому етапі відбувається перехід від паперових носіїв до електронних, що охоплює бухгалтерський облік, кадрову документацію, договірну роботу. На другому етапі впроваджуються автоматизовані системи управління підприємством. Третій етап пов'язаний із використанням цифрових технологій Індустрії, а четвертий – із повною трансформацією бізнес-моделі підприємства.

На першому етапі цифровізації у цифрову форму переводиться лише частина управлінських та контрольних функцій. Впроваджуються локальні акти підприємства щодо електронного документообігу, цифрової безпеки, збереження комерційної таємниці, взаємодії між структурними підрозділами на основі цифрових технологій. Створюються офіційні вебсайти підприємств, через які відповідно до законодавства оприлюднюється інформація про діяльність. У електронному вигляді здійснюється ліцензування господарської діяльності.

Особливого значення у процесі цифровізації набуває електронна комерція. У її межах увесь цикл реалізації товарів і послуг – від отримання інформації до оплати та доставки – може здійснюватися дистанційно. Це суттєво змінює характер договірних правовідносин та способи реалізації прав суб'єктів господарювання. Закон України «Про електронну комерцію» закріплює правові засади укладення електронних договорів, визначає правовий статус електронних документів і порядок їх використання.[4]

У сфері публічно-правових відносин цифровізація проявляється у функціонуванні Єдиного реєстру податкових накладних, Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, електронного кабінету платника податків, системи електронних платежів та електронного страхування. Реалізація прав суб'єктів господарювання у цих сферах

© Пасічник З. О., 2025

здійснюється шляхом подання електронних документів, участі у судових засіданнях в онлайн-форматі, здійснення фінансових операцій через електронні сервіси.

Важливим аспектом цифровізації є поява віртуальних підприємств, які здійснюють діяльність переважно або повністю у цифровому просторі. Такі підприємства не завжди мають традиційну матеріальну інфраструктуру, що ускладнює визначення їх правового статусу та механізмів відповідальності [2]. Це вимагає перегляду класичних підходів до визначення суб'єкта господарювання та критерію домінування на ринку.

Разом із позитивними ефектами цифровізації зростають і правові ризики. До них належать загрози кібербезпеці, порушення прав споживачів, незаконне використання персональних даних, складність захисту прав у транскордонних цифрових правовідносинах. У зв'язку з цим актуальним є створення ефективної системи захисту прав споживачів на цифровізованих ринках [8].

Особливу роль у процесі цифровізації відіграє державна політика. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України, якою передбачено створення кіберфізичного простору – інтеграції віртуального та фізичного середовища [3]. Додатковим підтвердженням курсу України на цифрову трансформацію є приєднання до програми «Цифрова Європа».

Цифровізація істотно впливає на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Використання сучасних управлінських інструментів, штучного інтелекту, цифрових платформ змінює парадигму управління бізнесом [7]. Ефективність господарської діяльності тепер залежить не лише від матеріальних ресурсів, а й від рівня цифрової зрілості підприємства, його здатності адаптуватися до змін цифрового середовища.

Водночас цифровізація вимагає належного правового забезпечення. Система законодавства України поки що не повною мірою відповідає потребам цифрової економіки. Відсутні спеціальні нормативні акти щодо реєстрації комерційних вебсайтів, не врегульовано належним чином правовий статус штучного інтелекту, чат-ботів, цифрових платформ [8].

Отже, цифровізація істотно трансформує механізми реалізації прав суб'єктів господарювання. Вона сприяє спрощенню процедур, підвищенню прозорості діяльності, розширенню доступу до ринків, водночас породжує нові правові виклики. Основним завданням держави є забезпечення балансу між розвитком цифрових технологій та ефективним захистом прав суб'єктів господарювання.

Джерела та література:

1. Теорія правовідношення як методологія юридичного аналізу цивільно-правових спорів - Стасюк О.М.

2. Осінська О. А. Окремі аспекти впливу цифровізації на розвиток господарських правовідносин / О. А. Осінська // Аналітично-порівняльне правознавство. - 2024. - № 2. - С. 290-295. - http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2024_2_52

3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки.

4. Романюк І.А., Колосков О.М. Аналіз впливу блокчейн-технологій на розвиток електронної комерції. Інвестиція: практика та досвід. 2023. No24. С. 55-60.

5. Маркетплейси в Україні – як продавати товари, не маючи власного інтернет-магазину.URL:https://cityhost.ua/uk/blog/marketpleysi-yak-prodavati-tovari-ne-mayuchi-vlasnogo-in ternet-magazinu.html

6. Голобородько А. Ю. Цифрова економіка: підходи та особливості розвитку. Бізнес Інформ. 2022. № 9. С. 10–18.

7. Гавриленко Н. Г. Сучасні тенденції цифровізації економіки: проблеми та перспективи розвитку. Міжна родний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки. 2021. № 3 (47), Т. 1. С. 36-46.

8. Іваненко Л.М., Язвінська О.М. Захист прав споживачів. К.: Юрінком Інтер, 2014. 496 с.

Pasichnyk Z. The impact of digitalization on the exercise of the rights of business entities. *The article analyzes the influence of digitalization on the realization of the rights of business entities in Ukraine. The stages of digital transformation, legal features of e-commerce, electronic document management and judicial digital systems are considered. The main risks and prospects of legal regulation in the digital economy are determined.*

***Keywords**: digitalization, business entities, e-commerce, digital rights, legal regulation.*

MARRIAGE CONTRACT AS A REGULATOR OF PROPERTY RELATIONS OF WIFE IN UKRAINE AND THE WAYS OF THEIR SOLUTION: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

Petruk D.

*Scientific supervisor: PhD of law, senior lecturer **Y. M. Levchuk***

According to family law, participants in family relations can regulate their relations by agreement (contract). The Family Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Family Code of Ukraine) pays more attention to the marriage contract than The Code on Marriage and Family, which requires research into the problem of its implementation as a regulator of marital property relations in Ukraine.

***Keywords:** marriage, marriage contract, settlement, agreement.*

According to Article 93 of the Civil Code of Ukraine, a marriage contract regulates property relations between spouses, determines their property rights and obligations, as well as the property rights and obligations of spouses as parents [1].

Having analyzed the legal nature of the marriage contract, we have identified the problems of its implementation, namely:

1) the lack of a single definition of the concept of "marriage contract" in family law and doctrine. In particular, according to I. V. Zhilinkova, a marriage contract is an agreement between persons who have filed an application for registration of marriage or spouses on the establishment of property rights and obligations of spouses related to the conclusion of marriage, its existence or termination [2, p. 40]; V. S. Gopanchuk – an agreement between individuals (spouses) on resolving controversial (usually property) issues, family life [3, p. 61]; O. O. Ulyanenko – an agreement (deed) between individuals of different sexes who have filed an application for marriage registration or a marriage agreement that determines the property rights and obligations of spouses during the marriage period in particular, the procedure for dividing property into joint and separate, the procedure for its use, alienation, distribution of income and expenses, as well as their property rights and obligations as parents in marriage and (or) in the event of its dissolution [4, p. 4]; Y. S. Shemshuchenko – a written and notarized agreement concluded in accordance with the procedure established by law between persons who have submitted an application for marriage registration, as well as between spouses, regarding the settlement of property relations between them [5, p. 945].

2) the absence of a single established model of a marriage contract, and therefore we propose to legislate a Model Marriage Contract, which will maintain its comprehensiveness in regulating the property relations of spouses or fiancés with mandatory observance of the autonomy of the will of its participants.

3) the contentiousness of the provision of Part 2 of Article 92 of the Code of Civil Procedure of Ukraine on the mandatory complex written consent of parents or guardians, if the party to the contract is a minor. The gap lies in the fact that at the time of concluding the contract, the presence of parents or guardians is not mandatory. Thus, the parents give their consent not to the provisions that will be contained in the contract, but to its actual conclusion, which requires editing.

© Petruk D., 2025

If permission to conclude a marriage contract is required, then in this case it is advisable to require the presence of the parents when concluding the contract.

4) the possibility of concluding a marriage contract through a legal representative or a representative by power of attorney in the event of incapacity or limited legal capacity of a person. In particular, D. M. Belov, L. I. Paleshnyk emphasize the expediency of adopting the experience of foreign countries (France, Belgium, Germany) in which the marriage contract is concluded through a legal representative or a representative by power of attorney [6, pp. 49-50]. We believe that such changes in family law may lead to fraud, negative consequences and criminal encroachments.

5) the practice of using a marriage contract to regulate property relations between spouses or fiancés. For the vast majority of married couples, concluding a marriage contract means a lack of love, mercantile interests, distrust, and thoughts of divorce at the very beginning of married life. However, we believe that with the help of a marriage contract, you can avoid conflict situations when dividing joint property after a divorce; have confidence in the future; be able to ensure clarity and stability in relationships, since the wife and husband determine the conditions of coexistence in advance, etc.

Conclusions. The low level of concluding marriage contracts is evidence of the existence of gaps in the regulatory and legal regulation of contractual relations between brides and grooms. Therefore, it is advisable to make amendments to the Civil Code of Ukraine, in particular, regarding the legislative definition of the specified concept. We offer the following definition: a marriage contract is a legal document, a written and notarized agreement concluded between spouses or fiancés, which establishes the property rights and obligations of the parties in marriage.

We believe that this will raise public awareness of the purpose and purpose of a marriage contract, which will lead to an increase in the number of marriage contracts concluded.

Джерела та література:

1.Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № № 21–22. Ст. 135. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/2947-14

2.Жилінкова І. В. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним кодексом Украни. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 3 (30). С. 122–130.

3.Гопанчук В. С. Законодавство України Про шлюб та сім'ю : монографія. Київ : Наукова думка, 1998. 237 с.

4.Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України : монографія. К. : Грот, 2004. 122 с.

5.Великий енциклопедичний юридичний словник / За Ю. С. Шемчушенка. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Юридична думка, 2012. 1020 с.

6.Бєлов Д. М., Палешник Л. І. Деякі проблеми укладення шлюбного договору. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. 2015. Вип. 33. Т. 1. С. 148–151.

Петрук Д. М. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин дружини в Україні та шляхи їх вирішення: проблеми реалізації. *Згідно з сімейним законодавством, учасники сімейних правовідносин можуть врегульовувати свої відносини за домовленістю (договором). Сімейний кодекс України (далі – СК України) приділяє більше уваги шлюбному договору, ніж Кодекс про шлюб та сім'ю, що й потребує дослідження проблеми його реалізації як регулятора майнових відносин подружжя в Україні.*

Ключові слова: *шлюб, шлюбний договір, врегулювання, домовленість.*

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИЧНА ПРАКТИКА ТА НОВІ ВИКЛИКИ

Прус В. А.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У роботі проаналізовано, як гарантії адвокатської діяльності, визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», реально працюють в умовах збройного конфлікту та воєнного стану. Показано, що формально закріплена незалежність адвоката, конфіденційність спілкування з клієнтом і процесуальна рівність сторін нерідко підриваються прискореними процедурами, обмеженням доступу до клієнта, закритістю інформації та суспільним тиском. Обґрунтовано необхідність спеціальних процесуальних запобіжників на період війни (чіткі механізми фіксації порушень, швидкий розгляд скарг, правила доступу до інформації, цільова підготовка адвокатів), щоб гарантії не залишалися деклараціями, а забезпечували реальний захист прав людини.

Ключові слова: *адвокатура, гарантії адвокатської діяльності, воєнний стан, збройний конфлікт, право на захист.*

Збройні конфлікти радикально змінюють контекст здійснення правосуддя й посилюють вразливість усіх учасників кримінального провадження, насамперед – підозрюваних, обвинувачених і їхніх захисників. За таких умов гарантії адвокатської діяльності перестають бути суто професійною проблемою корпорації адвокатів і набувають значення інструмента реалізації права на справедливий суд, заборони катувань та довільних обмежень свободи. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» саме гарантії незалежності, конфіденційності та процесуальної рівності сторін покликані захищати адвоката від будь-якого тиску з боку держави та інших суб'єктів [1]. У сучасних умовах воєнного стану вони проходять випробування на міцність і потребують переосмислення з урахуванням історичної практики та нових викликів.

Історично гарантії захисту в умовах війни формувалися на стику міжнародного гуманітарного права й національних правових систем. З однієї сторони, Женевські конвенції та інші акти міжнародного права вимагали забезпечити мінімальні стандарти справедливого провадження, з іншої – конкретні процесуальні ролі адвокатів і обсяг їхніх гарантій залишалися переважно у сфері внутрішнього законодавства. Сучасне українське право продовжує цю традицію, закріплюючи на рівні спеціального закону ключові елементи професійної незалежності: заборону втручання в адвокатську діяльність, гарантії адвокатської таємниці, процесуальний статус захисника, особливий порядок доступу до документів і приміщень адвоката [1].

Разом із тим, як слушно зауважує Є. Загородній, введення воєнного стану неминуче трансформує баланс між публічними інтересами безпеки й індивідуальними правами людини, що створює ризики фактичного звуження змісту й обсягу гарантій правової захищеності [2, с. 240]. На його думку, прискорені процедури досудового розслідування, обмеження свободи пересування, залучення військових адміністрацій та спецслужб до процесуальних дій можуть де-факто зменшувати можливості адвоката ефективно комунікувати з клієнтом, оперативно оскаржувати незаконні дії й збирати виправдувальні докази [2, с. 242]. Це потребує не стільки перегляду базових правових принципів, скільки створення додаткових процесуальних запобіжників саме в умовах особливого правового режиму.

Ю. Циганюк і М. Гончаров вказують, що ключовою проблемою забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні під час воєнного стану є розрив між нормативним регулюванням і фактичними практиками правоохоронних органів [3, с. 1118]. Навіть за збереження дії загальних норм Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» на практиці фіксуються випадки перешкоджання доступу адвоката до затриманих у перші години після їх фактичного затримання, необґрунтованого обмеження конфіденційного спілкування, а

© Прус В. А., 2025

також спроб тиску через публічну дискредитацію захисника у «резонансних» справах, пов'язаних зі зрадою чи колабораціонізмом [3, с. 1120]. Це суперечать як національному закону, так і міжнародним стандартам, підриваючи довіру до правосуддя.

На думку В. Заборовського, О. Орлової та В. Манзюка, у воєнний стан діяльність адвоката розширюється: він бере участь у справах про військові злочини та порушення служби, а також захищає права внутрішньо переміщених осіб і військовослужбовців, які повернулися з фронту [4, с. 73]. Автори справедливо підкреслюють, що традиційні гарантії, сформульовані для «мирного» кримінального процесу, виявляються недостатніми, коли адвокат стикається із закритістю інформації з мотивів національної безпеки, з обмеженим доступом до зон бойових дій, з посиленою політизацією окремих категорій справ [4, с. 76]. У таких умовах гарантії адвокатської діяльності мають включати спеціальні процедури допуску до державної таємниці, розширені можливості використання цифрових засобів зв'язку для конфіденційного спілкування з клієнтом.

Є. Гамрецький зазначає, що в «особливий період» загроза незалежності адвоката походить як від правоохоронних органів, так і від суспільної думки та медіа, які в умовах війни ототожнюють захист «непопулярних» клієнтів із відсутністю патріотизму [5, с. 27]. На його думку, протидія цьому потребує посилення корпоративної солідарності в адвокатурі, активної роз'яснювальної роботи щодо права на захист і дієвих механізмів фіксації та оскарження тиску на адвоката [5, с. 29].

Якщо співставити означені підходи, можна побачити, що історична еволюція гарантій адвокатської діяльності сьогодні доповнюється «воєнним виміром». На рівні нормативної бази ключові гарантії вже закріплені: незалежність, адвокатська таємниця, процесуальні права захисника, особливий порядок обшуку й огляду адвокатських приміщень [1]. Однак, як підкреслюють Є. Загородній, Ю. Циганюк, М. Гончаров, В. Заборовський, О. Орлова, В. Манзюк та Є. Гамрецький, реальне забезпечення цих гарантій у період збройного конфлікту потребує додаткових механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів, адаптації процесуальних процедур до умов воєнного стану й активнішої позиції професійного самоврядування адвокатури [2, с. 243; 3, с. 1121; 4, с. 78; 5, с. 30].

До таких механізмів можна віднести: спеціальні протоколи фіксації порушень прав адвоката під час воєнного стану; автоматизовані системи реєстрації допуску адвоката до затриманих, які ускладнюють можливість «зникнення» особи без захисника; чіткі строки розгляду скарг на перешкоджання адвокатській діяльності; нормативні роз'яснення щодо меж обмеження доступу до інформації з мотивів національної безпеки. Важливим є й запровадження цільових програм підготовки адвокатів до роботи з категоріями справ, що виникають саме у зв'язку з збройним конфліктом (військові злочини, міжнародні гуманітарні стандарти, документування воєнних злочинів тощо) – такі підходи органічно продовжують висновки аналізованих дослідників щодо необхідності спеціальної адаптації професійних стандартів до особливого періоду [2, с. 244; 4, с. 77].

Отже, гарантії адвокатської діяльності під час збройних конфліктів є окремим напрямом правової політики, що поєднує міжнародно-правові стандарти, національне законодавство й практику функціонування інститутів воєнного часу. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» базовий каркас гарантій уже сформований [1], однак, як показують останні дослідження, у період воєнного стану виявляються нові ризики звуження прав на захист, посилення тиску на адвокатів і розриву між формальними нормами та практикою [2; 3; 4; 5].

Історична практика показує, що без дієвих процесуальних запобіжників гарантії залишаються декларативними. Тому пріоритетом має стати створення спеціальних процедур та інструментів, орієнтованих саме на умови збройного конфлікту: від посиленого контролю за діями правоохоронних органів до цифрових засобів забезпечення доступу адвоката до клієнта й захисту адвокатської таємниці. У поєднанні з активною позицією органів адвокатського самоврядування й послідовним формуванням правосвідомості суспільства це дозволить перетворити гарантії адвокатської діяльності в реальний щоденний механізм захисту прав людини навіть у найскладніших умовах війни.

Джерела та література:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#n179 (дата звернення: 08.12.2025).
2. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення гарантій правової захищеності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 90, ч. 4. С. 239-244. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.33
3. Циганюк Ю. В., Гончаров М. С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 2. С. 1117-1123. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.167
4. Заборовський В. В., Орлова О. С., Манзюк В. В. Особливості професійної діяльності адвоката та української адвокатури в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ПВНЗ «Хмельницький університет управління та права». Серія: Юридичні науки.* 2022. № 1. С. 72-79. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.50
5. Гамрецький Є. О. Забезпечення гарантій адвокатської діяльності в особливий період. Актуальні проблеми держави і права. 2024. Вип. 102. С. 26-30.

Prus V. Guarantees of advocacy during armed conflicts: historical practice and new challenges. *The paper analyses how the guarantees of advocacy defined by the Law of Ukraine «On the Bar and Advocacy» actually function under conditions of armed conflict and martial law. It is shown that the formally enshrined independence of the lawyer, confidentiality of communication with the client, and procedural equality of the parties are often undermined by accelerated procedures, restricted access to the client, closed information, and public pressure. The need for special procedural safeguards during wartime (clear mechanisms for recording violations, prompt consideration of complaints, rules on access to information, and targeted training of lawyers) is substantiated so that these guarantees do not remain declarative but provide real protection of human rights.*

Keywords*: bar, guarantees of advocacy, martial law, armed conflict, right to defence.*

RIGHT TO EDUCATION UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION AND MECHANISM OF ENSURING

Rak V.

Scientific supervisor: PhD of law, senior lecturer ***Y. M. Levchuk***

This article examines the challenges and mechanisms of ensuring the right to education in Ukraine during the legal regime of martial law. With reference to Article 53 of the Constitution of Ukraine, it analyzes the obstacles caused by military aggression, including the destruction of educational facilities, threats to safety, displacement of the population, and technical difficulties related to remote learning. The study also highlights state measures, statistical indicators, and institutional involvement in securing access to education under wartime conditions.

Keywords: *right to education, martial law, internally displaced persons, educational institutions, Constitution of Ukraine, accessibility, educational guarantees, security, regulatory mechanisms.*

Main presentation of the material. The right to education is one of the fundamental human rights enshrined in the Constitution of Ukraine. However, the conditions of war in Ukraine create significant challenges to the realization of this right. This article analyzes the problems arising in the context of ensuring the provisions of Article 53 of the Constitution of Ukraine during wartime and proposes possible solutions.

© Rak V., 2025

Ukraine currently finds itself in a complex political and social situation. One of the key issues arising during martial law is the implementation of the right to education at various levels. Education is considered a fundamental human right, yet under conditions of Russian aggression, it suffers substantial losses and restrictions. Educational institutions in territories affected by hostilities become targets of attacks and damage. Schools, universities, and other educational facilities are destroyed, resulting in limited access to education for local populations, while safety risks for pupils, students, and teachers lead to mass migration and internal displacement. This in turn complicates access to education for refugees and internally displaced persons [5].

Article 53 of the Constitution of Ukraine guarantees everyone the right to education. The state ensures accessibility and free provision of preschool, complete general secondary, vocational, higher education in state and communal educational institutions; development of preschool, complete general secondary, extracurricular, vocational, higher, and postgraduate education; diverse forms of education; and provision of state scholarships and benefits to pupils and students [6].

Violations of Article 53 of the Constitution of Ukraine, which guarantees the right to education, may have serious consequences, especially under martial law.

Particular attention is paid to ensuring access to higher education for internally displaced persons from dangerous territories. They are entitled to preferential admission funded by the state budget. The admission procedures to educational institutions, including the possibility of remote enrollment, have been updated to ensure broad accessibility to education [7].

Additionally, the government of Ukraine has adopted a number of normative acts aimed at organizing the process of obtaining secondary education during martial law. These regulate the activities of educational administration bodies to ensure the educational process in secondary schools [8].

Analyzing this issue, we found that according to statistical data provided by the State Statistics Service of Ukraine, as of early 2023, there were 13,875 preschools, 12,976 secondary schools, 670 vocational institutions, 332 higher education institutions, and 740 professional pre-higher education institutions operating in Ukraine. A total of approximately 6.5 million students were enrolled and nearly 0.7 million pedagogical and research staff were employed in these institutions. During the 2022–2024 academic years, educational activities were conducted in in-person, distance, and mixed formats [1].

As a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, by the end of July 2023, 337 educational facilities were destroyed and 3,199 were damaged [2].

The official web portal of the Ministry of Education and Science of Ukraine (MES) provides resources that help educators and parents adapt to new conditions. The section "Modern preschool education under protection" contains useful materials such as video lessons, psychological advice, literature, interactive activities, and expert consultations. These resources are designed for educators and parents to support effective learning in unpredictable circumstances. A number of private educational institutions have opened free access to their websites, allowing users to utilize additional educational resources and materials.

Particular attention is also paid to ensuring access to higher education for internally displaced persons from dangerous territories. They are entitled to preferential state-funded admission. The admission procedures, including remote application, have been updated to secure wide access to education [3].

State guarantees, the creation of a safe educational environment, the organization of education, and the educational process during martial law are ensured, within their competence, by:

– executive authorities, military command bodies, military and military-civil administrations;

– local self-government bodies, their representatives and officials (leaders, heads, chiefs), administrative bodies in the field of education;

– educational institutions, educational establishments, scientific institutions and their founders;

– public associations, charitable organizations, and individuals engaged in charitable (volunteer) activities.

These bodies have the authority to adopt decisions within their competence that are binding within the relevant territory to implement state guarantees under martial law.

Among the technical difficulties, communication problems should be noted. Many students and teachers are forced to leave their permanent places of residence, moving within Ukraine or abroad. Many territories face poor network coverage, unstable internet connection, and other communication barriers. Time zone differences further complicate synchronous participation in the educational process. Moreover, psychological challenges emerge even in relatively "safe" regions. No region in Ukraine can be regarded as fully secure, as the situation changes every minute [4].

Conclusions. Ensuring the right to education during martial law in Ukraine requires coordinated action by the state, educational institutions, and society. Despite destruction, displacement, and security challenges, the Ukrainian state continues to guarantee access to education through updated legal frameworks, preferential admission mechanisms, online resources, and adapted instructional formats. Achieving stable functioning of the education system under these conditions is a key factor in preserving human capital and ensuring the recovery and development of the state in the post-war period.

Sources and literature:

1. State Statistics Service of Ukraine. (2023). *Education in Ukraine: Statistical Bulletin*, pp. 75–90. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf

2. Rebkalo, M. M., Samofalov, L. P., & Oliinyk, V. S. (2019). Features of the implementation of the right to education in Ukraine: Analytical and legal overview. *Scientific Bulletin of Sivershchyna.* Law, 2(7), 13–22.

3. Tereshchenko, I. O. *The right to education under the legal regime of martial law.* Electronic scientific journal "Analytical and Comparative Jurisprudence".

4. Bezkrovnyi, Yu. A. (2024). Ensuring the right to education in the conditions of martial law as the foundation of educational activity. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University.*

5. Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law". Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

6. Constitution of Ukraine. (1996). Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр (access date: 02.12.2025).

7. Yevdokimova, O. M. *Realities of the educational process in the conditions of martial law.* Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/45275/1/… , p. 152.

8. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding State Guarantees Under Martial Law, State of Emergency or Extraordinary Situation". No. 2126-IX, issued 15.03.2022. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text

Рак В. К. Право на освіту в умовах воєнного стану в Україні: проблеми реалізації та механізм забезпечення. *У статті розглядаються виклики та механізми забезпечення права на освіту в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. З посиланням на статтю 53 Конституції України проаналізовано перешкоди, спричинені воєнною агресією, зокрема руйнування закладів освіти, загрози безпеці, переміщення населення та технічні труднощі, пов'язані з дистанційним навчанням. У дослідженні також висвітлено державні заходи, статистичні показники та інституційну участь у забезпеченні доступу до освіти в умовах воєнного часу.*

Ключові слова: *право на освіту, воєнний стан, внутрішньо переміщені особи, заклади освіти, Конституція України, доступність, освітні гарантії, безпека, регуляторні механізми.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Ревуцька І. Е.

Право на доступ до інформації визнається одним із основоположних прав людини, що забезпечує громадянам можливість отримувати інформацію, яка знаходиться у розпорядженні державних органів. З розвитком цифрових технологій це право зазнало суттєвих трансформацій — тепер доступ до інформації став значно простішим, а держави отримали інструменти для її ширшого поширення.

У цьому науковому дослідженні розглядається сутність права на інформацію та його значення як фундаментального права людини. Окрему увагу приділено впливу цифрової доби на реалізацію цього права та особливостям його правового регулювання. Аналіз охоплює законодавство різних країн щодо доступу до інформації, а також пропонується порівняльний огляд для виявлення спільних підходів, що лежать в основі національних правових систем.

Ключові слова: *право на доступ до інформації, цифровізація, приватність, права людини, демократія.*

У XXI столітті суспільство стало суспільством знань, у якому конфіденційність у діяльності держави є неможливою, оскільки вона вважається перешкодою для демократії. Здатність громадян контролювати політику та дії уряду стала наріжним каменем демократичного врядування. У центрі цієї парадигмальної зміни знаходиться право на інформацію як важливий механізм, що надає людям доступ до інформації, якою володіє держава, і сприяє їхній активній участі у демократичному процесі.

Право на доступ до інформації — це не просто інструмент, закріплений у законі, але й показник прогресу та розвитку нації. Як на національному, так і на міжнародному рівнях вживаються значні заходи для його правового врегулювання та впровадження.

Право на інформацію є яскравим прикладом правового активізму та без сумніву, одним із найрозвиненіших інструментів забезпечення підзвітності та належного врядування. Майже 132 країни визнали право на інформацію, що свідчить про його міжнародне визнання.

Це право вперше сформувалося у Швеції через Акт про свободу друку 1766 року [1]. Цей акт вимагав надання урядових, судових і парламентських матеріалів за запитом. Згодом відповідні положення були включені до Конституції Швеції [2]. У Франції у Декларації прав людини і громадянина 1789 року в статті 14 було закріплено норму про відкритість бюджетної інформації, яка визнавалася як право людей знати будь-яку інформацію [3]. У 1948 році ООН прийняла Загальну декларацію прав людини, яка заклала основи для всіх прав людини, включаючи свободу вираження поглядів, зібрань, інформації, медіа та релігії [4]. Згідно з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, кожна особа має право на свободу висловлювання, а також на пошук і поширення інформації та ідей будь-якого виду [5]. Крім того, стаття 13 Конвенції ООН про права дитини 1989 року встановлює, що діти мають право на свободу вираження поглядів, що включає право отримувати та передавати будь-яку інформацію [6].

Окрім згаданих документів, право на інформацію також визнане у: Американській конвенції з прав людини 1969 року (відомій також як Пакт Сан-Хосе) [7], Європейській конвенції з прав людини 1950 року [8], Африканській хартії прав людини і народів 1981 року [9].

Цифрова передача даних може підвищити ефективність, корисність і прозорість публічної інформації. Проте вона створює виклики, пов'язані з точністю, надійністю, захистом та конфіденційністю цифрових даних. Уряди різних країн усвідомили необхідність адаптації до цифрової епохи і почали впроваджувати ініціативи електронного врядування, що інтегрують механізми права на інформацію. Щоб посилити прозорість, влада оцифровує та відкриває доступ до публічної інформації, сприяючи підзвітності.

© Ревуцька І. Е., 2025

Уряди намагаються регулювати поширення інформації в соцмережах, іноді довільно та безсистемно. Необхідна чітка нормативна база, яка гарантує, що до громадськості надходитиме перевірена та точна інформація.

Швеція була першою країною, яка визнала право на інформацію. Згодом багато держав закріпили це право у своєму законодавстві з метою сприяння належному врядуванню та встановлення справедливої демократії. Нижче наведено приклади застосування права на інформацію у цифрову добу в окремих країнах:

1. США: Закон про свободу інформації (Freedom of Information Act, 1966). Цей закон надає право доступу до інформації, якою володіють органи влади — незалежно від громадянства особи. Це включає адміністративні, судові та військові структури, а також приватні компанії, що виконують публічні функції. його неодноразово змінювався, зокрема в 1996 році після ухвалення Електронного акту про свободу інформації. Він передбачає 9 винятків, коли інформація не розкривається (державна безпека, приватність, правоохоронна діяльність тощо) [10].

Закон визнає значення цифрових документів та вимагає надання їх у електронному вигляді за запитом. Створено онлайн-портали для подання запитів. Це покращило прозорість, підзвітність, доступність та ефективність доступу до державної інформації. Закон успішно адаптувався до цифрової епохи, враховуючи нові питання цифрової конфіденційності.

2. Велика Британія: Закон про свободу інформації (Freedom of Information Act, 2000). Громадяни мають право доступу до інформації від державних установ — від місцевої влади до поліції та служб охорони здоров'я.

Закон активно підтримує цифрову доступність, сприяє подачі запитів онлайн, а також заохочує проактивне публікування інформації. Уряд запроваджує ініціативи з відкритих даних — публікує великі масиви даних в зручному для розуміння форматі. Разом із тим існують виклики щодо захисту конфіденційних даних та кібербезпеки [11].

3. Південна Африка: Закон про сприяння доступу до інформації (Promotion of Access to Information Act, 2000). Конституція ПАР (стаття 32) гарантує широке право на доступ до інформації — не лише з боку держави, а й від приватних осіб, якщо це захищає права громадян. Закон 2000 року реалізує цю норму [12].

Закон визнає значення електронних даних і дозволяє подавати запити онлайн. Уряд вживає заходів для оприлюднення інформації на цифрових платформах і підтримує ініціативи відкритих даних. Забезпечуються конфіденційність і безпека цифрових даних, що свідчить про прихильність до прозорості в сучасному управлінні.

4. Бразилія: Закон про доступ до інформації (Lei de Acesso à Informação, 2011) [13]. Громадяни мають право на доступ до інформації, якою володіють державні органи та приватні організації, що отримують державне фінансування. Конституція Бразилії (ст. 5, XXXIII та ст. 22) закріплює це право [14].

Закон визнає цифрову форму доступу до інформації. Уряд створив онлайн-платформи, що дозволяють подавати запити, відслідковувати їхній статус і отримувати відповіді — усе через зручний інтерфейс, який підвищує ефективність.

5. Канада: Закон про доступ до інформації (Access to Information Act, 1983) [15]. Гарантує право на отримання державної інформації (крім персональних даних) громадянам, постійним жителям і тим, хто перебуває в Канаді. Передбачає винятки для певних видів інформації.

Інформація зберігається в електронному вигляді і доступна онлайн. Подання запитів можливе через електронні сервіси. Однак залишаються проблеми із затримками у відповідях та надмірною цензурою документів. Вживаються заходи для покращення прозорості, включно з проактивним розкриттям інформації.

6. Мексика: Федеральний закон про прозорість та доступ до публічної інформації, 2002 [16]. У 1977 році до Конституції Мексики було внесено поправку, яка гарантує право громадян на доступ до інформації, що зберігається державними органами [17]. Закон 2002 року забезпечив реалізацію цього права.

Закон визнає існування цифрових документів, а також дозволяє громадянам подавати запити в електронній формі. Уряд активно працює над тим, щоб зробити державні записи доступними онлайн, що сприяє розширенню прав громадян у глобалізованому світі.

7. В Індії стаття 19(1)(a) Конституції гарантує свободу слова та вираження поглядів, що включає право на інформацію, оскільки людина не може формувати обґрунтовану думку без достатніх знань. Верховний суд Індії визнав, що ця стаття втілює фундаментальне право на інформацію щодо питань суспільного інтересу. Для кодифікації та захисту цього права парламент Індії ухвалив Закон про право на інформацію 2005 року [18].

Аналіз і порівняння наведених вище законів свідчать про очевидні подібності у застосуванні національного законодавства про право на інформацію в умовах технологічно розвиненого світу. У багатьох країнах закони про право на інформацію були ухвалені ще до початку цифрової ери. Проте зараз держави визнали та адаптували технологічні інновації, внісши відповідні зміни у свої закони. Уряди усвідомлюють, що цифрові технології є ключовими для обробки державних даних, тому електронні запити стали нормою. Це призвело до стандартизації цифрової документації та поліпшення обміну інформацією між владою і громадянами. Громадянам надано можливість подавати запити онлайн або електронною поштою. Це зробило систему швидкою, ефективною, доступною та зручною для користувачів.

Уряди спростили процедури через створення спеціальних онлайн-платформ. Ці портали зменшують паперове навантаження та адміністративні бар'єри, підвищують ефективність, дозволяючи подавати запити, відстежувати їхній статус у реальному часі та отримувати відповіді. Це підвищує прозорість і довіру громадськості до відповідних органів.

Висновки. Це дослідження присвячене вивченню взаємозв'язку між законодавчим регулюванням права на доступ до інформації та його адаптацією до умов цифрової епохи. Технологічний прогрес відкриває нові можливості для реалізації цього права, але водночас породжує і низку викликів. У цифрову добу право на інформацію виступає синтезом демократичних цінностей і технічних досягнень.

Порівняльний аналіз показав, що в національних законодавствах різних країн простежуються спільні підходи — впровадження онлайн-платформ, електронна подача запитів, цифрові відповіді, публікація відкритих даних, використання візуалізації інформації, цифрових підписів та заходів із захисту персональних даних.

Право на інформацію в умовах цифровізації відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості й підзвітності органів влади. Водночас актуальними залишаються питання гармонізації цього права із правом на приватність, кібербезпеки, цифрової компетентності населення та рівного доступу до сучасної цифрової інфраструктури.

Джерела та література:

1. Акт про свободу друку. (1766). Королівство Швеція. https://www.riksdagen.se/en/how-the-riksdag-works/democracy/freedom-of-the-press-act/
2. Конституція Швеції на проекті Constitute Project (англійською): https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012
3. Declaration of the Rights of Man and of the Citizen. (1789). France. https://www.constitutionproject.org/wp-content/uploads/2021/03/Declaration-of-the-Rights-of-Man-and-of-the-Citizen-1789.pdf
4. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights
5. United Nations. (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights*. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights
6. United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child
7. Brazil. (2011). *Lei de Acesso à Informaçâo, Law No. 12.527/2011*. https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2011-2014/2011/lei/l12527.htm
8. Organization of American States. (1969). *American Convention on Human Rights*. https://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf
9. Council of Europe. (1950). *European Convention on Human Rights*. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

10. Organization of African Unity. (1981). *African Charter on Human and Peoples' Rights*. https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49
11. United States Congress. (1966). *Freedom of Information Act*, 5 U.S.C. § 552. https://www.foia.gov/faq.html
12. United Kingdom Parliament. (2000). *Freedom of Information Act 2000*. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/36
13. Republic of South Africa. (2000). *Promotion of Access to Information Act (PAIA), No. 2 of 2000*. https://www.justice.gov.za/legislation/acts/2000-002.pdf
14. Brazil. (2011). *Lei de Acesso à Informação, Law No. 12.527/2011*. https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2011-2014/2011/lei/l12527.htm
15. Brazil. (1988). *Constitution of the Federative Republic of Brazil*. Presidency of the Republic.
http://www.stf.jus.br/arquivo/cms/legislacaoConstituicao/anexo/brazil_federal_constitution.pdf
16. overnment of Canada. (1983). *Access to Information Act*, R.S.C., 1985, c. A-1. https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-1/
17. Congreso de los Estados Unidos Mexicanos. (2002). *Ley Federal de Transparencia y Acceso a la Información Pública*. https://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LFTAIP_200521.pdf
18. Congreso de los Estados Unidos Mexicanos. (1977). *Reforma constitucional del artículo 6º – Derecho a la información*. Diario Oficial de la Federación. https://www.dof.gob.mx
19. Government of India. (2005). *Right to Information Act, 2005 (Act No. 22 of 2005)*. Ministry of Law and Justice. https://rti.gov.in

Revutska I. International legal regulation of the right of access to information: a comparative analysis. *The right of access to information is recognized as one of the fundamental human rights, providing citizens with the opportunity to obtain information held by public authorities. With the development of digital technologies, this right has undergone significant transformations — access to information has become much easier, and governments have acquired tools for its broader dissemination.*

This scholarly research examines the essence of the right to information and its significance as a fundamental human right. Particular attention is paid to the impact of the digital era on the exercise of this right and to the features of its legal regulation. The analysis covers legislation from various countries on access to information and offers a comparative overview to identify common approaches underlying national legal systems.

***Keywords**: right of access to information, digitalization, privacy, human rights, democracy.*

ПРАВО НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ МЕЖІ ТА ПРИНЦИП ДОМІРНОСТІ

Резніков Б. А.
*Науковий керівник: к.ю.н., доц. **Н. Ф. Чубоха***

Мета дослідження — показати, як під час воєнного стану держава може гарантувати право людини та особисту недоторканність, дотримуючись принципу верховенства права. У війні випробовується не лише сила армії, але й силу права. Попри надзвичайні обставини, людина має залишатися найвищою соціальною цінністю, як визначено в статті 3 Конституції України. Ці тези спрямовані на пошук балансу між потребами національної безпеки та обов'язком держави поважати людську гідність. Збереження цього балансу є ключовим для довіри суспільства до влади та дотримання законності.

***Ключові слова:** особиста недоторканість, принцип домірності, психічна недоторканність, фізичного недоторканність, моральна недоторканність.*

© Резніков Б. А., 2025

У законодавстві та науковій доктрині немає єдиного визначення поняття «особиста недоторканність». У науковій літературі це трактується як право людини бути захищеною від будь-яких незаконних фізичних, психічних чи моральних посягань, а також від зловживань владою [1]. Це право є складовою людської гідності та пов'язане з правом на життя і свободу.

Відповідно до ст. 289 Цивільного кодексу України, кожна людина має право на особисту недоторканність, що передбачає заборону катувань, насильства чи іншого жорстокого поводження [3]. Під час воєнного стану держава змушена вводити певні обмеження, але такі обмеження не можуть знищувати суть самого права. Наприклад, під час перевірок документів, затримань чи обшуків органи влади повинні діяти в межах закону і лише з метою безпеки.

Головним орієнтиром тут виступає принцип домірності — тобто будь-яке обмеження прав має бути виправданим, необхідним і пропорційним меті, заради якої його запроваджено [4]. На жаль, на практиці цей принцип не завжди дотримується. Відомі випадки, коли затримання цивільних осіб або застосування фізичного примусу відбувалося без належних підстав. У справі «Бєлоусов проти України» (ЄСПЛ, 2013) Суд встановив, що затримання заявника та застосування до нього фізичного примусу відбулося без достатніх підстав, що прямо порушує принцип домірності. ЄСПЛ наголосив, що держава має довести необхідність кожного обмеження прав, особливо щодо цивільних осіб. Це рішення підкреслює неприпустимість втручання без належного обґрунтування [7]. Це свідчить про потребу у посиленні контролю за діями силових структур.

Не можна забувати і про міжнародні стандарти. Європейська конвенція з прав людини у статті 3, Загальна декларація прав людини у статті 5 та Конвенція проти катувань 1984 року забороняють будь-які форми нелюдського чи принизливого поводження [5]. Україна, як держава-учасниця цих документів, не може виправдовувати порушення прав людини навіть посиланням на війну.

Окрему увагу потрібно звернути на психічну недоторканність особи. У воєнних умовах особливо небезпечними стають інформаційно-психологічні впливи — пропаганда, маніпуляції, навіювання, примусові допити [4]. Такі дії можуть руйнувати психіку людини і ставити під сумнів межу між правомірним впливом та насильством. Тому важливо законодавчо розмежовувати допустимі дії та втручання у свідомість.

Особливо вразливими залишаються діти, люди похилого віку, особи з інвалідністю, переселенці. Вони часто не мають доступу до захисту і стають жертвами фізичного чи морального насильства, що суперечить нормам цивільного, сімейного та кримінального законодавства [6]. Забезпечення їхнього захисту має стати пріоритетом для органів влади та правозахисних структур.

Висновок. Проблема дотримання права на особисту недоторканність у воєнний час залишається однією з найгостріших для України. Справжня сила держави вимірюється не лише кількістю зброї, а й тим, наскільки вона здатна поважати права людини навіть під час війни. Тому необхідно вдосконалити механізми контролю за діяльністю правоохоронних органів, створити швидкі способи реагування на порушення, розвивати цифрові платформи правової допомоги та підвищувати рівень правової культури військових та пересічних громадян.

Дотримання принципу домірності у правозастосуванні дозволить забезпечити не лише законність, а й довіру громадян. Лише тоді держава зможе залишитися демократичною навіть у надзвичайних умовах, а людська гідність — непорушною.

Джерела та література:

1. Національна поліція України підвищення кваліфікації патрульних поліцейських, с.504. Режим доступу: https://ipo.navs.edu.ua/documents/materiali_dlia_sluhachiv/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B01.pdf

2. Конституція України. Закон від 28.06. 1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Рішення КСУ Стаття 64 №№ …, 1-р(II)/2022, 4-р(II)/2022, 8-р(I)/2022, 9-р(II)/2022, 4-р/2022, 2-р(II)/2023, 3-р(II)/2023, 4-р(II)/2023, 5-р(II)/2023, 11-р(II)/23, 6-р(I)/2023, 7-р(II)/2024, 8-р(II)/2024, 12-р(II)/2024. Режим доступу: https://ccu.gov.ua/storinka/64

5. Науково-практичний коментар до ст. 289 Цивільного кодексу України. Режим доступу: https://www.jurists.org.ua/civil-law/2881-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-289-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html

6. Стаття 289. Право на особисту недоторканність, науково практичний коментар. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_289/

7. Європейський суд з прав людини. Справа «Бєлоусов проти України» (Заява № 4494/07). Рішення від 7 листопада 2013 року. Остаточне 07.02.2014. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text

Reznikov B. The right to personal inviolability under martial law: legal boundaries and the principle of proportionality. *The purpose of the study is to demonstrate how, during martial law, the state can guarantee human rights and personal inviolability while upholding the principle of the rule of law. A war tests not only the strength of the army but also the strength of the law. Despite extraordinary circumstances, the human being must remain the highest social value, as defined in Article 3 of the Constitution of Ukraine.*

These theses aim to find a balance between the needs of national security and the state's obligation to respect human dignity. Maintaining this balance is crucial for fostering public trust in the authorities and ensuring the observance of legality.

***Keywords**: personal inviolability, the principle of proportionality, mental inviolability, physical inviolability, moral inviolability.*

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

Самчук М. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Розглянуто основні національні механізми, спрямовані на запобігання торгівлі дітьми в Україні. Розглянуто Закон №3739-VI «Про протидію торгівлі людьми». Діяльність державних органів, соціальних служб та правоохоронних структур, що забезпечують виявлення, попередження та припинення експлуатації неповнолітніх. Особлива увага приділяється системі ідентифікації постраждалих дітей, координації між установами, освітнім і профілактичним заходам, а також співпраці України з міжнародними організаціями.

***Ключові слова:** права людини, права дітей, торгівля дітьми, захист прав дітей.*

Торгівля дітьми є злочином, який має на меті незаконні угоди, пов'язані з експлуатацією дітей у різних сферах: переміщення чи продаж з метою трудової чи сексуальної експлуатації, використання у злочинній діяльності, незаконного усиновлення тощо. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну призвело до великої міграційної кризи. Це в свою чергу підвищило ризик торгівлі дітьми, яких почали використовувати для вербування, передачі важливої інформації, координування і в загальному співпраці з ворогом.

Щодо прикладів впровадження системи протидії торгівлі дітьми, основаної на діяльності державних органів влади у світі, то за результатами дослідження Міжнародної організації ECPAT (End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Proposes), проведеного у 2004 р. у восьми країнах Східної Європи, з'ясувалося, що в шести із них (Албанії, Білорусії, Чехії, Молдові, Румунії та Україні) існують програми щодо боротьби з

© Самчук М. О., 2025

торгівлею людьми, у тому числі й дітьми, але у двох - Естонії та Російській Федерації - таких планів на загальнодержавному рівні немає[2].

Будь-яка людина, незалежно від віку, расової та етнічної належності, ґендеру чи національності, може постраждати від злочину торгівлі людьми. Проте деякі категорії дітей через певні чинники та ознаки перебувають у зоні порівняно вищого ризику, вони імовірніше можуть бути втягнутими до злочину торгівлі людьми та є вразливими до різних форм експлуатації. Особливу увагу варто приділити тим дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Такі діти здебільшого не захищені навіть від рідних батьків. Часто вони не вміють розпізнавати тривожні ознаки щодо власного життя, не знають, як себе захистити та протидіяти негативним наслідкам. Авторитетом для дітей із складних життєвих обставин може бути чужа людина, навіть та, яку вони знають недовго. Рівень довіри до таких людей у них значно вищий, ніж до когось із рідних [3].

У 2022 році Національною соціальною сервісною службою було встановлено щонайменше 47 осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Але уже у 2023 ця цифра зросла до 118 осіб, серед яких 18 дітей.

Дітей вивозять до таборів на окупованій території АР Крим, де їх змушують виготовляти російську символіку, поширювати її та підтримувати окупаційні наративи. У разі відмови до них застосовують жорсткі обмеження – зменшують доступ до їжі й води, тримають у підвальних приміщеннях. Російські військові контролюють усі пересування дітей, не дозволяють контактувати з родиною та забирають телефони. За найменші порушення їх можуть ізолювати в окремих приміщеннях.

У відповідь на такі загрози Верховна Рада України ухвалила Закон №3739-VI «Про протидію торгівлі людьми». Цей нормативний акт визначає правові та організаційні засади запобігання торгівлі людьми, закріплює принципи державної політики, гендерної рівності та міжнародної співпраці. Закон також регулює повноваження органів виконавчої влади й процедури надання статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми, а також порядок отримання необхідної допомоги.

Згідно ст. 5 п. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» суб'єктами, які здійснюють заходи у протидії торгівлі людьми є:

1) Президент України;
2) Кабінет Міністрів України;
3) центральні органи виконавчої влади;
4) місцеві органи виконавчої влади;
5) закордонні дипломатичні установи України;
6) заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.[1]

Держава надає допомогу дитині з моменту, коли з'явилися підстави вважати, що вона постраждала від торгівлі дітьми, і до повного завершення реабілітації дитини. Після отримання інформації про дитину, яка постраждала від торгівлі дітьми, місцева державна адміністрація, на території якої виявлено дитину, невідкладно встановлює особу дитини, оцінює обставини і приймає план першочергових заходів допомоги дитині на період до вирішення питання щодо встановлення дитині статусу особи, яка постраждала від торгівлі дітьми [3].

У загальному в системі протидії торгівлі людьми беруть участь різні державні органи та установи, кожен з яких виконує свою частину роботи. На загальнодержавному рівні координують політику Президент України та Кабінет Міністрів. Центральні органи виконавчої влади (міністерства та служби) реалізують цю політику на практиці, розробляють програми допомоги та контролюють їх виконання.

Місцеві органи виконавчої влади забезпечують проведення заходів на регіональному рівні – організовують соціальну підтримку, взаємодіють із поліцією, службами у справах дітей та центрами соціальних послуг. Це передбачено пунктами 3 та 4 статті 21 цього Закону [1].

Окрему роль відіграють спеціалізовані заклади допомоги постраждалим — вони надають соціальну, психологічну, медичну та правову підтримку людям, які стали жертвами торгівлі людьми.

В Україні, постраждалі від торгівлі людьми, можуть розраховувати на наступні соціальні послуги: надання притулку, тимчасове перебування в реінтеграційних закладах, психологічну підтримку, психотерапевтичну допомогу, медичну допомогу, супровід у суді, відновлення документів, юридичну допомогу у вирішенні правових справ, навчання,

працевлаштування, соціальну підтримку, пов'язану з поверненням до життя в суспільстві, розвиток соціальних навичок і вмінь, приналежність до соціальної групи, фінансову та гуманітарну допомоги.

Іноземець та особа без громадянства, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, крім вищезазначених прав, має також право на:

- безоплатне отримання послуг перекладача;
- тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців, який може бути продовжено у разі необхідності, зокрема у зв'язку з їхньою участю в якості постраждалих або свідків у кримінальному процесі;
- постійне проживання на території України в порядку, встановленому законодавством.

У розділі VI цього Закону України йдеться про протидію торгівлі дітьми. Статті цього розділу визначають, як держава захищає дітей від торгівлі людьми. У них встановлено спеціальні принципи захисту прав дитини, правила попередження торгівлі дітьми, порядок інформування про такі випадки, порядок надання допомоги постраждалим дітям, а також умови повернення або залишення в Україні дітей-іноземців, які стали жертвами торгівлі людьми [1].

Згідно пункту 4 статті 21 Закону України "Про протидію торгівлі людьми" запобігання торгівлі дітьми ґрунтується на комплексній роботі держави, сім'ї та суспільства, а саме: «Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень вживають заходів для підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, що їх замінюють, та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах». Запобігання передбачає раннє виявлення ризиків, усунення причин, що сприяють злочину, підвищення обізнаності дітей і дорослих, а також ефективну співпрацю освітніх, соціальних, медичних та правоохоронних органів. Головною метою є захист прав дитини, недопущення експлуатації та забезпечення безпечного середовища для її життя і розвитку. [1]

Отже, національні механізми запобігання торгівлі дітьми в Україні спрямовані на те, щоб забезпечити максимальний захист неповнолітніх через поєднання правових норм, діяльності державних органів та соціальних служб. Україна створила комплексну систему – від законодавства і спеціальних програм до роботи правоохоронних органів та освітніх кампаній. У центрі цієї системи стоїть принцип найкращих інтересів дитини, її безпеки та недоторканності. Ефективне запобігання можливе лише за умови взаємодії держави, школи, сім'ї та суспільства, а також підвищення обізнаності дітей щодо ризиків та способів захисту.

Джерела та література:

1.Конституція України : Закон України від 20.09.2011№3739-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text

2.Романова Н. Ф. Протидія торгівлі дітьми в Україні. Ukr. socìum, 2007, 4(21): 45-53. URL: https://doi.org/10.15407/socium2007.04.045

3.Яковенко К. О., Полівко Л. Ю. Протидія торгівлі дітьми: навчально-методичний посібник. 32 с. URL: https://neutrinodata.s3-ap-southeast-1.amazonaws.com/a21/userimages/A21-EducatorGuide-Ukraine_Appendix.pdf

Samchuk M. National mechanisms for preventing child trafficking in Ukraine. *The article discusses the main national mechanisms aimed at preventing trafficking in children in Ukraine. The legislative framework, the activities of state bodies, social services and law enforcement agencies that ensure the detection, prevention and termination of the exploitation of minors are analysed. Particular attention is paid to the system of identification of affected children, coordination between institutions, educational and preventive measures, as well as cooperation of Ukraine with international organisations. The annotation emphasises that effective prevention of child trafficking is possible through an integrated approach, where the principle of the best interests of the child and interdepartmental interaction play a leading role.*

Keywords: *human rights, children's rights, child trafficking, protection of children's rights.*

ЩОДО НАСИЛЬСТВА, ЯК НАСКРІЗНОГО ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Саско О. І.

Термін «насильство» став невід'ємним елементом усіх сфер життєдіяльності суспільства, проте чіткого розумінні цього поняття і досі немає. У КК України не міститься дефініція поняття «насильство», хоча сам термін та похідні від нього активно використовуються як у Загальній, так і в Особливій частинах, однак, вони розглядаються неоднозначно. Поняття «насильство» зустрічалося в різних формах: «насильство», «фізичне насильство», «протизаконне насильство», «насильницькі дії», «застосування насильства», «здійснення насильницьких дій», «психічне насильство», «погроза застосування насильства» і т.п. Однак єдиного розуміння, що потрібно розглядати під поняттям «насильство» з даних термінів не прослідковується.

Ключові слова: *насильство, застосування насильства, фізичне насильство, психологічне насильство, погроза, кримінальне законодавство.*

Насильство, як соціальне явище, щоденно завдає шкоди найважливішим соціальним цінностям – людській гідності та честі, свободі, недоторканності та здоров'ю, а інколи й найпріоритетнішому за своєю суттю – праву людини на життя. Насильство виступає наскрізним поняттям кримінального права. Його дослідження актуальне і дозволяє вдосконалити діюче кримінальне законодавство та практику його застосування.

На сьогоднішній день, практично третина всіх суспільно небезпечних діянь, які передбачені законодавством про кримінальну відповідальність, характеризуються певними проявами насильства. Але ця категорія науки кримінального права та відповідного законодавства є недостатньо розробленою. Слід констатувати, що проблема насильства в кримінальному праві, традиційно, розроблялася переважно у вигляді аналізу конкретних складів кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, власності, статевої свободи та статевої недоторканості, громадського порядку та громадської безпеки тощо.

КК України не містить дефініції поняття «насильство», хоча сам термін та похідні від нього активно використовуються як у Загальній, так і в Особливій частинах, однак при цьому розглядаються неоднозначно.

У Загальній частині КК України термін «насильство» вживається у декількох нормах при конструюванні норм, що встановлюють обставини, які виключають кримінальну протиправність діяння («Необхідна оборона» ст. 36 і «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації» ст. 43, «Фізичний або психічний примус» ст. 40. У даних нормах хоча і відсутня пряма вказівка на насильство (крім ст. 40), проте з тексту норми можна розуміти, що при вчиненні примусу можливе здійснення насильства). Такі види насильства розміщені у розділі VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» не визнаються кримінально караними, оскільки не є негативними і не мають ознак антисоціального характеру.

Крім того, у Загальній частині КК України ст. 911 встановлюються обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Дана норма є результатом реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [1]. Закріплення цієї норми у КК України є позитивним кроком для національного кримінального законодавства, який спрямований на захист прав та інтересів особи, яка зазнала фізичного, психічного або економічного насильства, а також спрямований на виправлення особи, що вчинила таке насильство, шляхом переосмислення нею своєї поведінки до потерпілої особи, та із метою запобігання вчиненню нових насильницьких кримінальних правопорушень.

© Саско О. І., 2025

В Особливій частині термін «насильство» зустрічається доволі часто, проте єдиного трактування даного терміну не закріплено. При цьому, у нормах Особливої частини КК України поняття насильство закріплено у різних формах, однак, які між собою є дещо узгоджені:

- «насильство», «застосування насильства» (ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 161, ч. 2 ст. 162, ст. 174, ч. 1 ст. 258-1, ст. 294, ч. 3 ст. 297, ч. 1 ст. 303, ч. 2 ст. 308, ч. 3 ст. 332-2, ч. 3 ст. 342, ст. ст. 345, 3451, 346, 350, 365, ч. 2 ст. 373, ст. 377, ст. 386, ч. 2 ст. 393, ст. ст. 398, 405, 433, 4351, 446, ч. 2 ст. 426-1, ч. 2 ст. 431 та ін.),
- «насильство, яке є небезпечним для життя або здоров'я» (ч.3 ст. 149, ч.1 ст. 187, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 355, ч. 4 ст. 410),
- «насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я» (ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-2, ч. 2 ст. 278, ч. 2 ст. 289, ч. 2 ст. 355)
- «фізичне насильство» (ч. 2 ст.180, ст. 340)
- «сексуальне насильство» (ст. 153, п. 10 ч. 2 ст. 115),
- «домашнє насильство» (ст. 126-1),
- «насильницькі дії», «здійснення насильницьких дій» (ст. ст. 126, ч. 1 ст. 153, ст. 346, ст. 405).
- «психічне насильство» (ч. 2 ст. 180),
- «погроза застосування насильства» (ч. 2, 3 ст. 149, ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 162, ст. 174, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 187, ст. 189, ч. 1 ст. 258-1, ч. 2, 3 ст. 289, ч. 3 ст. 297, ч. 3 ст. 301-2, ч. 1 ст. 303, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 3 ст. 342, ст. 345, ст. 3451, ч. 2 ст. 365, ст. 377, ст. 386, ч. 2 ст. 393 ч. 2 ст. 393, ст. 398) [2].

З вище викладеного прослідковується, що законодавець для означення терміну «насильство» використовує різні поняття, дефініції яких у чинному КК України не закріплюються. Варто відмітити й те, що у КК України передбачена ціла низка суспільно-небезпечних діянь, які за своєю суттю є насильницькими, але при їх конструюванні були використані інші засоби опису складу кримінального правопорушення без вживання терміна «насильство» [3]. Зокрема, законодавцем використовуються такі терміни як «агресія», «захоплення», «знущання», «заподіяння тілесних ушкоджень», «напад», «мучення», «мордування», «катування», «примушування», «фізичні та моральні страждання», «спричинення шкоди здоров'ю» та ін. Вважаємо, що дані сусільно-небезечні діяння переплітаються з насильством, та при цьому, мають деякі й відмінності. Однак, як відомо, доти, доки відсутнє законодавче визначення того чи іншого поняття, немає і точного знання його істотності та критерію для відмежування від інших понять [4].

Отже, незважаючи на те, що в чинному КК України поняття «насильство» досить часто згадується, однак, його нормативна дефініція відсутня. Тому, вихід зі сформованої ситуації ми бачимо в законодавчому закріпленні поняття «насильство» за допомогою доповнення статті КК України. А це в свою чергу, буде сприяти однозначному розумінню терміну «насильство» та правильному застосуванню кримінально-правових норм, усуне породження різних підходів у вирішенні такої проблеми і сприятиме однаковому розумінню і застосуванню закону на практиці.

Джерела та література:

1.Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU11251.html

2.Саско О. І. Насильство як кримінально-правова категорія /Насильство: проблеми запобігання та протидії. Монографія. Луцьк, 2023

3.Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Х: ФОП Макаренко, 2014. С.46.

4.Пасько Я. І. Логіка: навчально-методичний посібник / заг. ред. В. В. Бурега Донецьк: ДонДДУ, 2004. 56 с.

Sasko O. On violence as a cross-cutting concept in criminal law. *The term "violence" has become an integral part of all spheres of society, but there is still no clear understanding of this concept. The Criminal Code of Ukraine does not contain a definition of the concept of "violence," although the term itself and its derivatives are actively used in both the General and Special Parts, but they are interpreted ambiguously. The concept of "violence" has been encountered in various forms: "violence," "physical violence," "unlawful violence," "violent actions," "use of violence," "commission of violent acts," "psychological violence," "threat of violence," etc. However, there is no single understanding of what should be considered under the concept of "violence" from these terms.*

Keywords: *violence, use of violence, physical violence, psychological violence, threats, criminal law.*

ПРАВО НА СВОБОДУ ЛІТЕРАТУРНОЇ, ХУДОЖНЬОЇ, НАУКОВОЇ І ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Свистун Є. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

Мета дослідження - визначити особливості реалізації й захисту авторських і суміжних прав та впливу воєнного стану на творчу діяльність. У межах роботи аналізується право на свободу творчості як важливий елемент самореалізації, його можливості та конституційно-цивільні обмеження. Окрема увага приділяється правовим механізмам захисту авторських прав в умовах тимчасової окупації та перевантаженості судів. Завдання полягає у пошуку оптимального балансу між свободою творчості, суспільною мораллю та безпековими потребами держави для забезпечення ефективного захисту інтелектуальної власності й дотримання верховенства права навіть під час воєнного стану.

Ключові слова*: свобода творчості, право на творчість, літературна творчість, наукова творчість, технічна творчість, авторське право, суміжні права, цензура, позитивна та негативна свобода.*

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану ключовим завданням держави є забезпечення балансу між потребами національної безпеки та реалізацією фундаментальних прав людини, зокрема права на свободу творчості. Творчість — це інтелектуальна діяльність людини, спрямована на створення нових ідей, образів, знань чи культурних цінностей. Свобода — це можливість особи діяти, висловлюватися та реалізовувати свій потенціал без неправомірного примусу, чи обмежень з боку держави, або інших осіб. Ст. 54 Конституції України гарантує кожному громадянину свободу творчої діяльності, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних та матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1].

Відповідно до ст. 309 Цивільного кодексу України, можемо зробити висновок, що під літературною, художньою, науковою і технічною творчістю слід розуміти можливість особи на власний розсуд визначати сферу, зміст і форму своєї творчої діяльності, що охоплює створення творів літератури та мистецтва, проведення наукових досліджень, розроблення технічних рішень та інші форми інтелектуального самовираження. Цензура процесу творчості та результатів творчої діяльності не допускається [2]. Цензура — це контроль державних органів за змістом, публікацією та поширенням друкованих видань, творів мистецтва, медіапродукції, а інколи й приватного листування. Отже, будь-яке неправомірне втручання держави, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у творчий процес є недопустимим — як у формі активних дій (редагування, заборона поширення), так і у формі бездіяльності (створення перешкод або відмова сприяти реалізації творчої діяльності).

© Свистун Є. В., 2025

Проблематика реалізації цього права в умовах воєнного стану полягає у тому, що певні обмеження свободи можуть вводитися з метою захисту національної безпеки, проте вони не повинні порушувати сутність права на творчість. Заборона цензури передбачає відсутність неправомірного втручання у процес творчості з боку держави, органів місцевого самоврядування, посадових осіб та третіх осіб [3].

Водночас свобода творчості не є тотожною вседозволеності. Творчість, що пропагує насильство, тероризм, фашизм, расизм або інші суспільно небезпечні явища, може і повинна бути обмежена відповідно до закону та моральних норм [4]. Цивільно-правові регулювання та охорона творчості, яка знаходить своє втілення у певних матеріалізованих результатах творчості (твори науки, літератури, мистецтва, винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо) здійснюється відповідно до Книги IV ЦК України [4, с. 3].

Актуальні проблеми сьогодення стосуються безпосередньо реалізації права на свободу творчості в умовах воєнного стану. Через тимчасову окупацію територій України значна частина авторів не має доступу до судового захисту своїх прав, а відновлення порушених прав у вільних регіонах часто затягується через перевантаженість судів. Крім того, зруйнована або обмежена інфраструктура видавництв, музеїв, творчих студій та наукових лабораторій у зоні бойових дій ускладнює процес створення та поширення творів. Проблемним залишається захист авторських прав у цифровому середовищі, де через масове використання інформаційних платформ і соціальних мереж твори українських авторів можуть без їх згоди копіюватися або поширюватися за кордоном [5, с. 2]. Цензура також набуває нових форм: через бойові дії, загрозу безпеці та потребу дотримання військових і державних обмежень автори часто змушені коригувати зміст творів, обмежуючи власну свободу самовираження. На тимчасово окупованих територіях московські окупанти системно знищують українську культурну спадщину, зокрема спалюють книги та вилучають українську літературу з бібліотек, що становить пряму загрозу свободі творчості та культурній ідентичності українського народу. Нарешті, недостатнє фінансування та підтримка творчих ініціатив у кризових умовах створює додаткові перешкоди для розвитку науки, мистецтва та літератури, що ускладнює інформаційне протистояння агресору та популяризацію української культури у світі.

Гарантією реалізації права на творчість є поєднання позитивної та негативної свободи. Позитивна свобода забезпечує можливість особи вільно і самостійно реалізовувати свій потенціал у будь-якій сфері науки, мистецтва чи техніки, а негативна свобода — це відсутність перешкод та втручання у творчий процес. У воєнних умовах особлива увага приділяється захисту авторських прав, моральних та матеріальних інтересів творців, а також охороні культурної спадщини [4].

Особливу увагу слід приділити захисту прав вразливих груп населення — дітей, осіб поважного віку, людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб, які у воєнний період можуть опинитися у складних умовах для здійснення творчої діяльності. Держава має забезпечити відповідні механізми підтримки та контролю, щоб обмеження, введені в умовах воєнного стану, були пропорційними, мінімально необхідними та не порушували сутності права на свободу творчості [3].

Висновок. У сучасних умовах особливо важливо забезпечити дієві механізми захисту авторських прав, недопущення цензури та створення правових гарантій, що зберігають творчу діяльність як простір свободи. Збереження культурної спадщини, доступ до творчих ресурсів і підтримка авторів у зоні бойових дій та на окупованих територіях стають ключовими елементами гуманітарної політики держави.

Для розв’язання актуальних проблем необхідно удосконалити дистанційні механізми судового захисту, що дасть можливість авторам із небезпечних територій реалізувати свої права без фізичної присутності. Важливими є державні програми підтримки творчих індустрій у воєнний час: гранти, цифрові платформи для безпечного зберігання й поширення творів, а також поглиблення міжнародної співпраці щодо захисту прав українських авторів. Держава має встановити прозорі правила допустимих обмежень свободи творчості, щоб уникнути прихованої цензури. Реалізація цих кроків посилить культурний фронт та стійкість України в особливих історичних умовах.

Джерела та література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Стаття 309. Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_309/
4. Опольська Н. М. Правовий вимір свободи творчості / Н. М. Опольська. — Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 18: Право. № 32 (2017), с.8 Режим доступу: https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/32/15.pdf
5. Хомляк О. Р. Захист авторських прав в умовах воєнного стану в Україні / О. Р. Хомляк // Юридичний науковий електронний журнал. – 2023. – № 6. – С. 3. Режим доступу: http://lsej.org.ua/6_2023/45.pdf

Svystun Y. The right to freedom of literary, artistic, scientific, and technical creativity under conditions of martial law. *The purpose of the study is to identify the features of the implementation and protection of copyright and related rights, as well as the impact of martial law on creative activity. The research analyzes the right to freedom of creativity as an important element of self-realization, its possibilities and constitutional–civil limitations. Special attention is given to legal mechanisms for protecting copyright under conditions of temporary occupation and an overburdened judicial system. The task is to find an optimal balance between freedom of creativity, public morality, and the security needs of the state in order to ensure effective protection of intellectual property and uphold the rule of law even during martial law.*

Keywords*: freedom of creativity, right to creativity, literary creativity, artistic creativity, scientific creativity, technical creativity, copyright, related rights, censorship, positive and negative freedom.*

ПРАВО НА СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ДОКАЗУВАННЯ

Синюта В. Ю., Бондарук І. М.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. Ф. Самчук-Колодяжна***

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України інститут спадкового права зазнав окремих змін, спрямованих на адаптацію до умов воєнного стану. Водночас, існують значні проблеми доказування та доступу до правосуддя, зокрема труднощі у визначенні прав на майно, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях, а також через знищення або недоступність архівів, що вимагає системного удосконалення законодавства та врахування цих аномальних випадків спадкування при його рекодифікації.

Ключові слова: *спадкове право, воєнний стан, місце відкриття спадщини, спадкування за законом, заповіт, строк прийняття спадщини, військовослужбовці, окуповані території, реалізація спадкових прав, нотаріус.*

Інститут спадкового права посідає одне з найважливіших місць у правових системах, оскільки об'єктом спадкування переважно є право власності. Можливість визначення долі майна та передачі його у спадщину є однією з найважливіших гарантій стабільності відносин приватної власності.

Збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво вплинула на всі сфери суспільних відносин, включаючи спадкування. Щодня внаслідок бойових дій гинуть військові

© Синюта В. Ю., Бондарук І. М., 2025

та цивільні мешканці України, відкриваються спадщини, що вимагає вирішення проблем захисту прав спадкоємців та інших учасників відносин.

Ситуація ускладнюється прогалинами у правовому регулюванні спадкових відносин в умовах війни та порушенням роботи нотаріату. У зв'язку з цим державою була прийнята низка нормативно-правових актів, які визначають особливості здійснення спадкових прав.

За загальним правилом, встановленим статтею 1270 Цивільного кодексу України (ЦК України) [1], строк для прийняття спадщини становить шість місяців з часу її відкриття.

Пропуски строку на подання заяви про прийняття спадщини були зумовлені правовою невизначеністю, спричиненою змінами від 24 червня 2022 р. до пункту 3 постанови КМУ №164 [2] щодо оформлення спадщини під час воєнного стану. Ними встановлювалося зупинення перебігу строку прийняття спадщини на час дії воєнного стану, але не більш як на 4 місяці, що фактично подовжувало загальний шестимісячний строк до десяти місяців. Це ускладнило обчислення строків як для громадян, так і для юристів, з огляду на принцип незворотності дії закону в часі.

Актуальність проблеми підтверджена постановою Верховного Суду від 25.01.2023 у справі №676/47/21 [3], де Суд визнав, що норми постанови КМУ №164 [2] щодо «зупинення строку» суперечать ст. 1270 і 1272 ЦК України [1], які не передбачають можливості зупинення строку прийняття спадщини підзаконними актами. З огляду на це пункт 3 був виключений і нині строк подання заяви про прийняття спадщини знову становить 6 місяців від дня смерті спадкодавця.

Однією з найбільших проблем спадкового права в умовах збройного конфлікту є порушення принципу територіальності та забезпечення доступу до нотаріальних дій.

Згідно з Цивільним кодексом України [1], перш за все, місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Проте в умовах воєнного стану, з огляду на масове переміщення громадян та ведення бойових дій на окремих територіях, було запроваджено спрощену процедуру заведення спадкової справи. В умовах воєнного або надзвичайного стану ця вимога змінювалась, коли спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини [4]. Це положення стосується і внутрішньо переміщених осіб.

Щодо тимчасово окупованих територій, то вчинення нотаріальних дій щодо спадкових справ, які були зареєстровані до початку окупації, але не закінчені, здійснюється будь-яким нотаріусом на підконтрольній Уряду України території. У разі якщо спадкодавець помер на тимчасово окупованій території, спадкоємець повинен спершу звернутися до суду для встановлення факту смерті, а після набрання законної сили відповідним рішенням — отримати свідоцтво про смерть у відділі ДРАЦС на підконтрольній Україні території [5].

В умовах воєнного стану може бути відсутній доступ до Спадкового реєстру. У такому разі нотаріус має право завести спадкову справу без використання реєстру. Проте, після відновлення доступу він зобов'язаний перевірити наявність раніше заведеної справи, заповіту чи спадкового договору протягом п'яти робочих днів. Забороняється видача свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, заведеній без використання Спадкового реєстру, до її реєстрації [6].

В умовах воєнного стану потребує розширення перелік осіб, які мають право посвідчувати заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів та органів цивільного захисту, залучених до відсічі збройної агресії, що прирівнюються до нотаріально посвідчених [7].

Розширення кола осіб, уповноважених посвідчувати заповіти, видається спірним, оскільки це порушує вичерпний перелік, передбачений статтями 1251, 1252 ЦК України [1], і таке можливо лише шляхом внесення змін до самого Кодексу або спеціальним законом.

Умови збройного конфлікту суттєво ускладнюють доказування обставин, необхідних для спадкування. Знищення архівів та недоступність до них значно ускладнює процес прийняття спадщини, що також необхідно законодавчо врегулювати.

Особи, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах на тимчасово окупованій території, за чинним законодавством не є спадкоємцями за законом, так як по строках не підпадають під дію ст. 1264 ЦК [1]. Оскільки спадкодавець позбавлений можливості скласти заповіт на окупованій території, пропонується встановити в законодавстві, що особи, які доведуть спільне проживання, ведення спільного господарства, взаємну турботу одне про

одного, включаються до числа спадкоємців за законом. Це також стосується інших випадків «соціального партнерства» та можливості спадкування осиротілими дітьми, про яких піклувався спадкодавець, але не встиг або не мав можливостей усиновити [8, с. 6].

Особа, яка перебуває за кордоном, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу в Україні поштою, проте її підпис має бути нотаріально засвідчений (у консульстві/посольстві або іноземним нотаріусом з подальшим проставленням апостилю), а також забезпечено переклад заяви на українську мову з нотаріальним посвідченням [8, с. 98].

Отже, введення правового режиму воєнного стану спричинило стрімкі зміни у процедурі спадкування, які мають на меті адаптувати цивільні відносини до нових реалій. Ці зміни, реалізовані переважно через постанови КМУ та накази Міністерства юстиції, але потребують законодавчого закріплення.

Основні проблеми доступу до правосуддя та доказування полягають у проблемах з юрисдикцією та завершенням справ, недостатністю доказової бази, суперечністю розширення повноважень. Так, знищення архівів та труднощі з встановленням факту смерті або родинних відносин (особливо для осіб у фактичних шлюбних відносинах або на окупованих територіях) ускладнюють реалізацію спадкових прав, а розширення кола осіб, які можуть посвідчувати заповіти військовослужбовців, шляхом прийняття підзаконних актів (а не змін до ЦК України), є спірним і може спричинити велику кількість судових спорів.

Отже, аномальні випадки спадкування, пов'язані з війною, мають бути враховані при рекодифікації цивільного законодавства, щоб системно удосконалити правове регулювання у цій сфері.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. №164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text

3. Постанова Верховного Суду від 25.01.2023 у справі №676/47/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283

4. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#n646

5. Проніна О. Спадкування під час війни: нова дійсність. Юридична Газета. 2025. 24 лип. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/spadkuvannya-pid-chas-viyni-nova-diysnist.html

6. Яна Ласурія. Особливості спадкування під час воєнного стану. URL: https://just-dnipro.gov.ua/pro-osoblyvosti-spadkuvannia-pid-chas-voiennoho-stanu-rozpovidaie-derzhavna-notariuska-suvorovskoi-derzhavnoi-notarialnoi-kontory-u-m-odesa-iana-lasuriia/

7. Київське міжрегіональне управління Міністерства юстиції України. Посвідчувати заповіт може не тільки нотаріус. URL: https://centraljust.gov.ua/news/info/posvidchuvati-zapovit-moje-ne-tilki-notarius

8. Шерешевські читання: спадкове право в умовах війни : матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 8 грудня, 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса, 2022. – 104 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7adfbd5c-6673-4c14-aaa7-67de572e5c64/content

Syniuta V., Bondaruk I. Inheritance rights in armed conflict: problems of access to justice and evidence. *As a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the institution of inheritance law has undergone significant changes aimed at adapting to the conditions of martial law. At the same time, there are significant problems of evidence and access to justice, including difficulties in determining rights to property located in temporarily occupied territories, as well as due to the destruction or inaccessibility of archives, which requires systematic improvement of legislation and taking into account these anomalous cases of inheritance when recodifying it.*

Keywords: *inheritance law, martial law, inheritance, inheritance by law, will, military personnel, civil legislation, inheritance queues.*

ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сирота О. О.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

Право на недоторканність житла зберігає захист як фундаментальне особисте немайнове право, умови воєнного стану суттєво актуалізують необхідність втручання у «житловий простір», коли це обґрунтовано вимогами публічної безпеки.

Ключові слова: *недоторканність житла, позасудове проникнення, реквізиція, житлова реформа, воєнний стан.*

Право на недоторканність житла є фундаментальним особистим немайновим правом, закріпленим у статті 311 ЦКУ. Воно розглядається не просто як захист житла як об'єкта речового права (квартири), а як охорона «житлового простору» - нематеріального блага, що забезпечує приватність фізичної особи. Зміст права включає сукупність позитивних (вільно визначати межі та облаштування простору) та негативних (забороняти втручання) правомочностей. [1, с. 3; 2]

В ст. 379 Цивільного кодексу поняття «житло» фізичної особи вперше було закріплене на законодавчому рівні, як житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них. [3]

Гарантією реалізації цього права є заборона проникнення до житла чи до іншого володіння. При цьому термін «проникнення» включає не лише фізичне входження без волі особи, але й інші форми отримання інформації про те, що відбувається в будинку, наприклад, за допомогою пристроїв для підслуховування.

Проникнення до житла проти волі особи допускається лише за рішенням суду, але ч. 3 ст. 311 ЦКУ встановлює винятки. [4] Воєнний стан суттєво актуалізує низку таких умов, коли таке втручання стає необхідним, зумовлюючи надзвичайні ситуації (пожежі, обвали, руйнування). Умовами правомірного проникнення в таких випадках є реальність загрози життю людини та неможливість її усунення без негайних дій. Врятування майна також може позасудово обмежити недоторканність житла в екстремальних ситуаціях, умовою є цінність майна, його соціальна чи суспільна значимість або вартість, яка не має бути меншою за шкоду, що завдається самим проникненням. [5]

Під час війни аварійні випадки можуть загрожувати цілісності комунікаційних мереж багатоквартирних будинків або мати ще більш тяжкі наслідки. Тому забезпечення безпеки та відвернення критичної шкоди має пріоритет над правом на недоторканність житла. Так, згідно з частиною 6 статті 80 Кодексу цивільного захисту, з метою забезпечення ефективного гасіння пожеж та мінімізації негативних наслідків, працівникам ДСНС надається повноваження на безперешкодне проникнення до будь-яких житлових об’єктів. Це право є необхідним для здійснення аварійно-рятувальних робіт, локалізації вогню та порятунку життя людей. Такі ж самі положення щодо критеріїв проникнення містить частина 4 статті 29 Закону України «Про житлово-комунальні послуги». [6, с. 61] Окремим випадком проникнення до житла без згоди власника та без ухвали суду є боротьба з тероризмом (згідно із частиною 6 статті 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом». [9, с. 28-29]

Воєнний стан актуалізує питання реквізиції - примусового відчуження майна. Відповідно до ст. 41 Конституції України, ст. 353 ЦКУ, ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та ст. 3 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна, в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» військове командування може здійснювати примусове відчуження майна (в тому числі і житла), що перебуває у приватній власності мешканців, проте це можливо лише у виняткових випадках та за дотримання обов'язкових умов.

Серед заходів правового режиму воєнного стану, що також обмежують недоторканність житла, є встановлення військово-квартирної повинності для фізичних та

© Сирота О. О., 2025

юридичних осіб з метою розквартирування військовослужбовців, евакуйованого населення та розміщення військових частин (п. 17 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). [7, с. 15] Наразі, існує проєкт Закону, яким пропонується виключити пункт 17 частини першої статті 8 із цього Закону, таким чином скасувавши військово-квартирну повинність. [8, с. 83] Щодо цього ВП ВС дійшла висновку, що тимчасове використання військовослужбовцями ЗСУ приватного житла (наприклад, облаштування опорного пункту) не може бути діянням, яким громадянину завдана моральна шкода. ВП ВС вважає, що такий підхід (моральна шкода) не відповідає суті виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, обмежуючи застосування загальних норм ЦКУ про компенсацію моральної шкоди (ст. 1167 ЦК). [2]

В умовах воєнного стану недоторканність житла набуває не лише фізичного, але й функціонального виміру, оскільки житло має залишатися придатним для проживання. В контексті цього держава заборонила припинення надання житлово-комунальних послуг населенню з 24.02.2022 і до припинення/скасування воєнного стану, навіть у разі несплати. Ця заборона розглядається як форма недоторканності житла, адже без комунікацій (світла, тепла, води) житло втрачає свою основну функцію. [10, с. 13] Частина 3 ст. 29 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» дозволяє припинення послуг при відсутності доступу до приміщення, однак ця норма не скасовує постанову КМУ № 206, що має пріоритет у воєнний час.

Проте, існують колізії між нормами щодо цього особистого немайнового права, наприклад, Кодекс цивільного захисту, а саме ч. 6 ст. 80 не повною мірою відповідає ч. 3 ст. 30 Конституції України щодо підстав, оскільки не враховує таку підставу проникнення, як врятування майна. Така норма підлягає удосконаленню поряд із чіткою регламентацією і самої процедури рятувальних заходів та фіксації їх результатів. [6, с. 14]

Окремим проблемним питання виступає житлова реформа під час воєнного стану. Саме її передбачає проєкт Закону про основні засади житлової політики, який Верховна Рада планує ухвалити до кінця року [11]. У законопроєкті визначено новий для України тип житла - соціальне. Воно може бути використаним лише для тих категорій осіб, які потребують від держави соціального захисту, і тих, хто вимушено залишив свої домівки. Проте, відсутність чітких процедур щодо визначення, вилучення або використання житла як соціального може створити правову невизначеність і підстави для зловживань.

Таким чином, право на недоторканність житла під час воєнного стану зберігає охорону як особисте немайнове право, але може бути обмежене задля публічної безпеки. Такі обмеження (реквізиція, проникнення, антитерористичні заходи, житлові реформи) мають бути винятковими та пропорційними.

Джерела та література:

1.Горобець Н. Право на недоторканність житла: цивільно-правовий аспект : монографія / Н. Горобець. — Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. — 220 с.

2.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 757/64569/16-ц [Електронний ресурс]. — Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114203267

3.Стоматов Е. Г. Порушення недоторканності житла: теоретико-правові проблеми визначення предмета / Е. Г. Стоматов // Прикарпатський юридичний вісник. — 2024. — Вип. 3 (56). — С. 212–219. — URL: https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.37

4.Цивільний кодекс України. Стаття 311. Науково-практичний коментар [Електронний ресурс]. — URL: https://protocol.ua/ua/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_311/

5.Крат В. Проблеми застосування реквізиції в умовах воєнного стану / В. Крат // Судова влада і воєнний стан : аналітичні матеріали. — Київ : Верховний Суд, 2023. — 18 с.

6.Породько В. В. Правові засади проникнення до житла в позасудовому порядку / В. В. Породько // Юридичний науковий електронний журнал. — 2020. — № 9. — С. 59–62. — URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/12

7.Смуш-Кулеша М. Соціальні права в Україні під час війни : звіт про оцінку потреб / М. Смуш-Кулеша, А. Федорова, Б. Мойса. — Страсбург : Рада Європи, 2022. — 56 с.

8.Митник Ю. Обмеження прав на місце проживання та недоторканність житла під час дії воєнного стану / Ю. Митник // Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ) : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 16 берез. 2023 р.). — Черкаси, 2023. — С. 81–84.

9.Рачковська В. Ю. Проблема дотримання недоторканності житла під час виконання рішень, пов'язаних із входженням до житлових приміщень / В. Ю. Рачковська // Матеріали студентських наукових досліджень Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія». — 2023. — С. 27.

10. Погрібний С. Житлові спори в умовах воєнного стану: практика Верховного Суду [Електронний ресурс] : презентація / С. Погрібний. — 2024. — URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_11_Pogribnyi_04_11.pdf

11. Про основні засади житлової політики : проект Закону № 12377 від 06.01.2025 / Кабінет Міністрів України. — URL: https://mtu.gov.ua/files/Avto/Проект%203акону.pdf

Syrota O. The right to inviolability of the home in a state of martial law. *The right to inviolability of the home remains protected as a fundamental personal non-property right, but conditions of martial law significantly increase the need for intervention in the 'living space' when justified by public safety requirements.*

Keywords: *inviolability of the home, extrajudicial entry, requisition, housing reform, martial law.*

ГАРАНТІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ РОБОЧОГО МІСЦЯ ЗА МОБІЛІЗОВАНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Систук А. А.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***І. М. Якушев***

Досліджено питання гарантій збереження робочого місця та середнього заробітку за мобілізованими працівниками відповідно до чинного законодавства України. Проаналізовано норми Кодексу законів про працю України, Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та підзаконних актів, що регулюють трудові відносини під час проходження військової служби за мобілізацією. Виявлено прогалини у правозастосуванні, зокрема неоднозначність у тлумаченні гарантій та проблеми з компенсацією середнього заробітку. Запропоновано шляхи удосконалення правового регулювання та підвищення ефективності захисту трудових прав мобілізованих громадян.

Ключові слова: *мобілізація, трудові гарантії, робоче місце, середній заробіток, трудове право, військова служба, правозастосування.*

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України призвела до безпрецедентного зростання кількості мобілізованих громадян. Це, у свою чергу, актуалізувало питання збереження за ними робочого місця та гарантій соціально-трудових прав. В умовах воєнного стану ці гарантії є не лише нормою права, а й показником рівня соціальної справедливості та державної підтримки громадян, які захищають країну.

На нашу думку, дослідження цього питання є надзвичайно важливим для забезпечення стабільності трудових відносин, підтримання довіри до роботодавців та держави загалом. З огляду на велику кількість спорів, що виникають на практиці, існує потреба в системному аналізі законодавства та проблем його реалізації. Відповідно до статті 119 Кодексу законів про працю України, за працівниками, призваними на військову службу за мобілізацією, зберігається місце роботи, посада та середній заробіток на весь період проходження служби

© Систук А. А., 2025

[1]. Такі гарантії підтверджено також Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Вважаємо, законодавець заклав чіткий механізм правового захисту мобілізованих осіб, проте його реалізація у практичній площині стикається з труднощами, особливо у приватному секторі. Часто роботодавці не розуміють, хто саме компенсує виплати середнього заробітку, або не мають фінансової можливості утримувати такі витрати протягом тривалого часу.

До 2016 року середній заробіток мобілізованим компенсувався роботодавцям із державного бюджету. Однак після внесення змін до законодавства ця норма була скасована, і фінансове навантаження повністю покладено на роботодавців [2, с. 421]. На нашу думку, це рішення негативно вплинуло на забезпечення прав працівників, особливо в умовах економічної нестабільності. Значна кількість підприємств не в змозі утримувати працівників, які тривалий час перебувають на військовій службі. Як наслідок, зростає кількість судових спорів щодо незаконного звільнення мобілізованих або невиплати середнього заробітку.

Судова практика демонструє різне тлумачення положень статті 119 КЗпП України. Так, у деяких випадках суди стають на бік працівників, визнаючи звільнення незаконним, навіть якщо роботодавець посилається на фінансові труднощі. В інших – суди визнають, що роботодавець не може нести невиправдані витрати, оскільки компенсаційний механізм від держави відсутній [3]. На нашу думку, така невизначеність створює колізію між соціальною функцією держави та економічними реаліями бізнесу. Відсутність єдиної судової позиції підриває стабільність трудових відносин і змушує роботодавців діяти на власний розсуд, що порушує принцип правової визначеності.

У сучасних умовах важливо забезпечити баланс між правами мобілізованих і можливостями роботодавців. На нашу думку, доцільним є запровадження механізму державного співфінансування середнього заробітку мобілізованих працівників, особливо для малих і середніх підприємств.

Крім того, варто створити єдиний реєстр мобілізованих працівників, що спростить перевірку їхнього статусу та забезпечить прозорість виплат. Також доцільним є закріплення в законодавстві чітких строків відновлення працівників після демобілізації та гарантій повернення на попереднє місце роботи.

Вважаємо, що удосконалення правового регулювання має здійснюватися у тісній взаємодії між Міністерством оборони, Міністерством економіки та профспілками, адже лише комплексний підхід може забезпечити реальний захист прав мобілізованих працівників.

Отже, проведений аналіз свідчить, що нинішня система гарантій для мобілізованих працівників в Україні є недостатньо ефективною в частині практичного застосування. Хоча на законодавчому рівні передбачено збереження місця роботи та середнього заробітку, відсутність дієвого механізму компенсації створює соціальну напругу та породжує численні спори.

На нашу думку, оптимальним шляхом вирішення проблеми є відновлення часткового бюджетного фінансування таких виплат, створення державного фонду компенсацій та забезпечення єдиної судової практики. Це дозволить одночасно підтримати мобілізованих працівників і не допустити економічного виснаження роботодавців. Удосконалення системи трудових гарантій для мобілізованих осіб має стати одним із пріоритетів соціальної політики держави, адже йдеться про громадян, які виконують свій обов'язок із захисту країни.

Джерела та література:

1.Кодекс законів про працю України : затв. Законом Верховної Ради Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (Дата звернення 20.11.2025).

2.Акіліна О. В., Рябець К. А. Правове регулювання соціально-трудових відносин в умовах воєнного стану: економічні та управлінські аспекти. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*. 2025. № 3. С. 421-430.

3.Судова практика з розгляду трудових спорів, які виникли під час воєнного стану. Електронний ресурс. URL: https://7eminar.ua/news/951-sudova-praktika-z-privodu-trudovix-sporiv-pid-cas-viini (Дата звернення: 20.11.2025).

Systuk A. Guarantees of preserving a job for mobilized employees: problems of law enforcement. *The issue of guarantees of preserving a job and average earnings for mobilized employees in accordance with the current legislation of Ukraine is studied. The norms of the Labor Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service" and subordinate legislation regulating labor relations during military service for mobilization are analyzed. Gaps in law enforcement are identified, in particular, ambiguity in the interpretation of guarantees and problems with compensation for average earnings. Ways of improving legal regulation and increasing the effectiveness of protecting the labor rights of mobilized citizens are proposed.*

Keywords*: mobilization, labor guarantees, workplace, average earnings, labor law, military service, law enforcement.*

HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN OCCUPIED TERRITORIES

Smichyk M.
Scientific advisor: Doctor of Law, full professor ***M. M. Yatsyshyn***

Human rights violations in the temporarily occupied territories are widespread and systematic, encompassing war crimes and crimes against humanity . This article examines the documented forms of violations, including unlawful killings, torture, forced "passportization," and repression of fundamental freedoms, which are confirmed by international reports and demand an international accountability mechanism.

Keywords: *human rights violations, occupied territories, war crimes, torture, unlawful deportation, forced passportization, international humanitarian law, accountability.*

The human rights situation in the occupied territories is characterized by systematic and widespread violations of international humanitarian law and international human rights law [1]. Numerous international reports demonstrate that these violations follow consistent patterns, which suggests a purposeful policy implemented by the occupying administrations. This indicates that the occupying authorities aim not only to suppress resistance but also to restructure the social and administrative order of the region under their control.

One of the most pervasive practices is torture and cruel, inhuman, or degrading treatment or punishment [1, 5]. Russian forces and their proxies are reported to systematically employ torture against captured Ukrainian prisoners of war and civilian detainees [2]. Documented forms of abuse include conflict-related sexual violence, used as a method of intimidation, punishment, or coercion [3]. The recurrence of similar torture techniques in different occupied territories shows the existence of a coordinated and well-established system intended to break the psychological and physical resistance of detainees.

Reports also confirm extrajudicial executions and arbitrary or unlawful killings of civilians and captured Ukrainian soldiers [1]. Enforced disappearances and unlawful detention are widely used as instruments of political pressure and social intimidation [4, 9]. These practices contribute to creating an atmosphere of fear and uncertainty, which weakens local communities and prevents any form of organized civil resistance.

The occupying authorities impose a policy of coercive Russification and implement Russian legislation and administrative structures, which violates international humanitarian law [5]. This policy includes forced "passportization" through intimidation and restrictions on access to essential social services, such as healthcare and social benefits [6]. By controlling these services, the occupying authorities seek to create dependence and thereby shape political loyalty among the local population.

Fundamental rights, including freedom of speech, assembly, association, and religion, are severely restricted in the occupied territories [7]. This policy is accompanied by systematic suppression of non-Russian identities, including attacks on the Ukrainian language, culture, and

© Smichyk M., 2025

media [8]. Of particular concern is the intervention in the education system and the identity of children, as these practices can have long-term consequences, potentially affecting demographic and cultural development for decades.

The unlawful transfer and deportation of Ukrainian children, as well as the violation of their right to education and the imposition of ideological indoctrination, represent some of the most serious violations [9]. International institutions warn that these actions may carry elements of genocidal intent, as they aim to undermine national identity and sever family ties—actions that constitute some of the gravest breaches of international humanitarian law.

The most tragic aspect is that the illegal relocation and deportation of Ukrainian children, as well as the use of the education system for political indoctrination, are not isolated violations but elements of a coherent, planned, and long-term strategy focused on the future. This strategy is aimed not only at physically separating children from their families, language, and cultural environment but also at gradually destroying their national identity. Through the imposition of alternative civic loyalties, rewriting history, and eradicating the Ukrainian language and culture, an artificial worldview is being created, intended to replace their natural ethnic and cultural affiliation. In the long term, this is aimed at the assimilation and eradication of the Ukrainian identity of the next generation as a distinct national community.

The international community emphasizes the urgent need to prioritize documentation, investigation, and accountability mechanisms for all violations of international humanitarian and human rights law in the occupied territories [10]. However, current international tools remain insufficient, which highlights the need for more effective and coordinated mechanisms to ensure justice, support victims, and preserve evidence.

Conclusions. Effective response to human rights violations in the occupied territories requires international cooperation to document crimes and ensure the accountability of those responsible. Ensuring compliance with international humanitarian law and human rights law is a necessary condition for restoring stability and the rule of law.

Sources and literature:

1)Ukraine - Russian Occupied Areas 2024 Human Rights Report - State Department. Washington, D.C.: U.S. Department of State, 2024. https://zmina.ua/en/announcements-en/russias-abuses-against-civilians-in-theoccupied-territories-of-ukraine-event-at-the-un-human-rights-council/

2)Russia's abuses against civilians in the occupied territories of Ukraine: event during the UN Human Rights Council. ZMINA Human Rights Centre. https://zmina.ua/en/announcements-en/russias-abuses-against-civilians-in-theoccupied-territories-of-ukraine-event-at-the-un-human-rights-council/

3)Human rights in Ukraine - Amnesty International. Amnesty International Report 2024/25. https://www.hrw.org/world-report/2025/countrychapters/ukraine

4)World Report 2025: Ukraine - Human Rights Watch. Human Rights Watch, 2025. https://www.hrw.org/world-report/2025/country-chapters/ukraine

5)Ukraine—Russia-occupied Areas - United States Department of State. Country Reports on Human Rights Practices 2023. https://20212025.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rightspractices/ukraine/russia-occupied-areas/

6)From "soft power" to torture chambers: patterns of Russia's seizure of new states based on Ukraine's experience. ZMINA Human Rights Centre. https://zmina.info/en/articles-en/from-soft-power-to-torture-chambers-patternsof-russias-seizure-of-new-states-based-on-ukraines-experience/

7)Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 December 2024 – 31 May 2025. UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (HRMMU). https://ukraine.ohchr.org/en/Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine1-December-2024-31-May-2025

8)Forced mobilisation of residents in the occupied territories is a violation of international humanitarian law. Ukrainian Red Cross Society. https://redcross.org.ua/en/news/2025/01/102618/

9)Ignoring citizens of Ukraine in occupied territories during negotiations with occupying power risks "catastrophic" crisis – joint statement of human rights NGOs. ZMINA Human Rights Centre. https://zmina.info/en/news-en/ignoring-citizens-of-ukraine-in-occupiedterritories-during-negotiations-with-occupying-power-risks-catastrophic-crisisjoint-statement-of-human-rights-ngos/

10) Civilian Harm and Human Rights Abuses Persist in Ukraine as War Enters Fourth Year. UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (HRMMU). https://ukraine.un.org/en/289667-civilian-harm-and-human-rightsabuses-persist-ukraine-war-enters-fourth-year

Смічик М. П. Порушення прав людини на окупованих територіях. *Порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях є поширеними та систематичними, охоплюючи воєнні злочини та злочини проти людяності. У цій статті розглядаються задокументовані форми порушень, включаючи незаконні вбивства, тортури, примусову «паспортизацію» та придушення основоположних свобод, які підтверджуються міжнародними звітами та вимагають міжнародного механізму відповідальності.*

Ключові слова: *порушення прав людини, окуповані території, воєнні злочини, тортури, незаконна депортація, примусова паспортизація, міжнародне гуманітарне право, відповідальність.*

ВПЛИВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА НА ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ

Смоліна Ю. В.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У роботі проаналізовано процес цифровізації судової гілки влади в контексті міжнародних стандартів справедливого судочинства, ключовим з яких є стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Оцінено відповідність функціонування систем «Електронний суд» принципу розумного строку та встановлено, що, незважаючи на позитивну динаміку прискорення процесів, існують значні ризики. Визначено проблему цифрового виключення (digital exclusion) як основну перешкоду на шляху забезпечення рівного доступу до правосуддя. Запропоновано конкретні правові та технічні механізми мінімізації цих ризиків задля гарантування конституційних прав громадян у цифровому середовищі.

Ключові слова: *електронне судочинство, справедливий суд, стаття 6 ЄКПЛ, цифрове виключення, розумний строк, доступ до правосуддя.*

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій не оминув сферу судочинства, що призвело до впровадження систем «Електронний суд» як невіддільного елементу реформування судової влади в Україні та світі. Основною метою такої трансформації є підвищення ефективності, прозорості та швидкості судових процесів. Однак, цифровізація має здійснюватися в суворій відповідності до фундаментальних міжнародних стандартів, які гарантують право особи на справедливий суд, закріплене, зокрема, у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) [1, с. 14].

Функціонал сучасних систем електронного судочинства (наприклад, подання позовних заяв, обмін процесуальними документами, отримання судових рішень в електронній формі) потенційно відповідає вимогам прозорості та відкритості судового розгляду. Проте, критичною вимогою статті 6 ЄКПЛ є право на участь у судовому засіданні та право на ефективний захист. У цьому контексті використання відеоконференцзв'язку має бути чітко регламентовано, забезпечуючи, по-перше, технічну надійність з'єднання, і по-друге, конфіденційність спілкування захисника з клієнтом, що знаходиться, наприклад, під вартою [3, с. 301]. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) свідчить, що будь-яке обмеження фізичної присутності має бути виправданим і не повинно порушувати принцип рівності сторін [4, с. 95]. Це вимагає від національного законодавця встановлення детальних процесуальних гарантій для електронних засідань.

Одним із найгостріших викликів є проблема цифрового виключення (digital exclusion), яка виникає для осіб, що не мають достатнього доступу до необхідних технічних засобів

© Смоліна Ю.В., 2025

(Інтернет, комп'ютерна техніка) або мають низький рівень цифрової компетентності. Це стосується, зокрема, громадян похилого віку, мешканців віддалених сільських регіонів або соціально вразливих груп. Якщо держава робить пріоритетним або обов'язковим електронний формат комунікації, це може бути розцінено як порушення рівності доступу до правосуддя — ключового компонента справедливого суду. Для мінімізації цього ризику необхідно вжити наступних заходів:

• Збереження альтернативних механізмів: Гарантувати право на використання традиційних (паперових) форм комунікації та подання документів.

• Створення публічних пунктів доступу: Забезпечити функціонування центрів безкоштовної допомоги або публічних бібліотек із доступом до систем «Електронний суд».

• Просвітницька робота: Проведення програм підвищення цифрової грамотності для населення.

Використання електронних засобів, таких як віддалена участь сторін через відеоконференцзв'язок, електронний обмін повістками та документами, безперечно сприяє принципу розумного строку, оскільки значно скорочує час на логістику та поштове пересилання [5, с. 51]. Справедливість судочинства у його матеріальному сенсі нерозривно пов'язана з його оперативністю, що неодноразово підкреслювалося ЄСПЛ у його практиці.

Однак, цей позитивний ефект може бути нівельований у разі технічних збоїв, низької якості Інтернет-з'єднання або неадекватної підготовки суддівського апарату до роботи з цифровими інструментами. Нерідкі випадки, коли через технічні проблеми засідання переносяться, що, навпаки, призводить до нерозумного затягування процесу. Тому ефективність електронних засобів має оцінюватися не лише за швидкістю доставки інформації, але й за стабільністю та надійністю функціонування системи в цілому. Додатковою перевагою є можливість використання електронних доказів (наприклад, даних з хмарних сховищ, месенджерів), правила збору, подання та оцінки яких мають бути чітко гармонізовані з міжнародними стандартами щодо їх достовірності та допустимості.

Впровадження електронного судочинства нерозривно пов'язане із зростанням частки електронних доказів (дані з месенджерів, електронних листувань, хмарних сховищ) у судовому процесі. Це викликає необхідність гармонізації національних процесуальних кодексів із міжнародними стандартами щодо допустимості, достовірності та цілісності таких доказів. Ключовою проблемою тут є встановлення автентичності та незмінності цифрової інформації.

Особливого значення набуває право на повагу до приватного життя (Стаття 8 ЄКПЛ). Збирання, зберігання та використання електронних доказів часто вимагає доступу до приватних даних сторін. Тому будь-яке втручання повинно відповідати трьом вимогам ЄСПЛ: бути передбачене законом, мати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [6, с. 112]. Запровадження електронного судочинства має включати чіткі протоколи щодо знеособлення даних, використання надійних механізмів криптографічного захисту та надання сторонам процесу можливості ефективно оскаржувати методи отримання цифрових доказів. Це дозволить зберегти баланс між ефективністю судового розгляду та захистом фундаментальних прав людини.

Отже, цифровізація є незворотнім процесом, але успіх впровадження «Електронного суду» залежить від балансу між технологічною ефективністю та збереженням фундаментальних міжнародних гарантій справедливого судочинства. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці нормативно-правових механізмів, які забезпечать універсальний доступ до правосуддя та мінімізують ризик цифрового виключення, повністю відповідаючи вимогам статті 6 ЄКПЛ.

Джерела та література:

1.Бондаренко І. Д. Міжнародні стандарти справедливого судочинства в умовах діджиталізації: монографія. Київ: Юстиніан, 2022. 250 с.

2.Сніжко М. Захист прав людини у цифровому просторі: Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2020. № 888. С. 75-80.

3.Практика Європейського суду з прав людини: український контекст / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2023. 450 с.

4.Цифрова трансформація правосуддя: виклики та можливості. Збірник наукових праць / редкол. О. М. Костенко. Одеса: Фенікс, 2021. 180 с.

5.Механізми забезпечення дотримання розумного строку судового розгляду. Аналітичний огляд. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 102 с.

6.Загальна декларація про захист персональних даних у судовому процесі: монографія. / за ред. А. М. Коваля. Львів: Астролябія, 2023. 150 с.

Smolina Yu. The impact of implementing electronic justice on adherence to international standards of fair trial. *The paper analyzes the digitalization of the judiciary in the context of international standards of a fair trial, primarily focusing on Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR). It assesses the compliance of the "Electronic Court" systems with the principle of reasonable time and finds that, despite the positive momentum in accelerating processes, significant risks remain. The problem of digital exclusion is identified as the main obstacle to ensuring equal access to justice. Specific legal and technical mechanisms are proposed to minimize these risks, including maintaining alternative communication channels and establishing public access points, thus guaranteeing citizens' constitutional rights in the digital environment in full compliance with ECHR requirements.*

Keywords: *electronic justice, fair trial, Article 6 ECHR, digital exclusion, reasonable time, access to justice.*

ЦИФРОВІ ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ РОЗВИТКУ Е-ПРАВОСУДДЯ

Сороколита Д. О.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У статті досліджуються національні та міжнародні стандарти судочинства в контексті стрімкого розвитку електронного правосуддя. Розкрито проблематику цифрової трансформації судових процедур, виокремлено ризики порушення права на справедливий суд, а також окреслено механізми їх мінімізації з урахуванням практики ЄСПЛ та рекомендацій Ради Європи.

Ключові слова*: електронне правосуддя, справедливий суд, міжнародні стандарти, цифрові права, ЄСПЛ.*

Цифрова трансформація системи правосуддя стала однією з найбільш динамічних тенденцій XXI століття, що спричинила перегляд класичних уявлень про зміст і спосіб реалізації права на справедливий суд. Модель е-судочинства передбачає автоматизацію процесуальних дій, дистанційну участь учасників, електронний документообіг, застосування штучного інтелекту, а також відкритість цифрових сервісів. Такі трансформації змінюють не тільки форму взаємодії учасників процесу, а й підходи до реалізації процесуальних гарантій.

Право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, передбачає рівність сторін, доступність суду, його незалежність та ефективність судового захисту. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що впровадження технологій не повинно нівелювати сутність цих гарантій. Натомість цифрові механізми повинні посилювати спроможність держави забезпечувати правосуддя, зберігаючи баланс між інноваціями та правами людини.

В Україні розвиток електронного правосуддя пов’язаний із поетапним запровадженням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Незважаючи на значний прогрес, існують проблеми, пов’язані з цифровою нерівністю, нестабільністю технічних ресурсів, відсутністю єдиного порядку автентифікації електронних доказів та ризиками кібервтручання. Ці чинники можуть суттєво впливати на реалізацію принципів процесуальної справедливості, особливо для вразливих груп населення.

© Сороколита Д. О., 2025

Міжнародні організації, зокрема Рада Європи та CEPEJ, визначають принципи належного застосування цифрових технологій у правосудді. Серед ключових підходів – забезпечення прозорості алгоритмів, недопущення дискримінації внаслідок автоматизованих рішень, пріоритет прав людини над технологічними інтересами, а також обов'язковість суддівського контролю над діями систем на основі штучного інтелекту.

Цифрові гарантії справедливого судочинства мають включати доступність цифрової інфраструктури, надійний кіберзахист, забезпечення автентичності електронних доказів, можливість альтернативних форм участі в засіданнях, рівність можливостей сторін незалежно від технічних ресурсів, а також публічність і прозорість технологічних процесів у судах.

Таким чином, розвиток електронного правосуддя не є самоціллю, а інструментом для підвищення якості судового розгляду. Його ефективність визначатиметься не швидкістю впровадження технологій, а рівнем гарантій дотримання фундаментальних прав людини в цифровому середовищі.

Джерела та література:

1. Гаврилюк Р. Цифровізація судочинства в Україні: виклики та перспективи. Право України. 2022. № 7. С. 50–58.

2. Шевчук С. Судовий прецедент у практиці ЄСПЛ. Київ : Юстініан. 2020. С. 276.

3. Ярова М. Електронне правосуддя: проблеми імплементації. Вісник НАПрН України. 2021. № 3. С. 71–79.

4. CEPEJ. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems. Strasbourg. 2018.

Sorokolyta D. Digital guarantees of fair trial in the context of e-justice development. *The article examines national and international standards of judicial proceedings amid the rapid development of electronic justice. The research highlights the challenges of digital transformation, risks to the right to a fair trial, and mechanisms for their mitigation based on ECtHR practice.*

Keywords*: e-justice, fair trial, international standards, digital rights, ECtHR.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА КІБЕРГРУМІНГУ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ І СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Старко О. Л.

Стаття присвячена проблемі реалізації захисту дітей від сексуальної експлуатації і сексуального насильства. Розглянуто питання щодо кримінально-правової заборони кібергрумінгу в Україні, виявленні її недоліків та необхідності удосконалення, у тому числі, через вивчення та запозичення зарубіжного досвіду.

Ключові слова: *кібергрумінг, статева недоторканість, домагання дитини, сексуальні цілі, кримінально-правовий захист.*

Дедалі частіше посягання на статеву свободу та статеву недоторканість неповнолітніх, їх моральний та фізичний розвиток здійснюються з використанням кіберпростору. Одним із таких діянь на сьогодні є кібергрумінг. Відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, кібергрумінг це підготовка дитини до сексуального примусу або комерційної сексуальної експлуатації. Зокрема, це протиправні дії повнолітньої особи, спрямовані на встановлення за допомогою спілкування через інтернет, довірливих стосунків з неповнолітньою особою з метою схилення її до вступу в сексуальний зв'язок. Дослідники відмічають те, що такі кіберправопорушення впливають на жертву цькування набагато сильніше, ніж традиційні форми цих злочинів (види булінгу, мобінгу та грумінгу) [1, с. 133]. Агресивний психологічний вплив на особистість дитини позначається не лише на психічному та фізичному здоров'ї дитини, а й її соціальних зв'язках. Так, психологи

© Старко О. Л., 2025

зазначають, що це можуть бути: 1) психологічні проблеми, серед яких «виникнення страхів і фобій, панічних атак; розвиток психологічної нестабільності – невпевненості у собі, замкненості, відчуження, безпорадності; негативна зміна самооцінки; погіршення працездатності, порушення пам'яті та зниження концентрації уваги; підвищення вразливості, уразливості, стомлюваності, тривожності, дратівливості, нервозності, конфліктності; втрата мотивації; зниження самоконтролю; невмотивована агресія; розвиток дистресу та депресії аж до суїцидальної поведінки; 2) соціальні проблеми: виникнення конфліктів у сім'ї, на місці роботи та навчання; порушення комунікативних зв'язків; вимушена зміна місця проживання через страх переслідування; втрата працездатності; втрата соціального статусу; розлади адаптації та соціальна ізоляція; 3) проблеми зі здоров'ям: порушення роботи органів і систем організму; загострення хронічних захворювань; розвиток безсоння або постійна сонливість, поява нічних кошмарів; порушення апетиту; зниження імунітету; розвиток психічних розладів, психосоматичних, серцево-судинних та ендокринних захворювань; зміна лібідо, аж до фригідності у жінок і імпотенції у чоловіків [2, с. 28].

Унаслідок імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції), Кримінальний кодекс (далі - КК) України було доповнено ст. 156-1, якою встановлено відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей [3].

Потерпілим від цього злочину є неповнолітні особи (особа, яка не досягла 16 років за ч. 1, неповнолітня особа за ч. 2 та малолітня особа за ч. 3). Об’єктивна сторона злочину полягає у діях, які виражаються:

- у пропозиції зустрічі, зробленої повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій;

- пропозиції зустрічі, зробленій повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії. Такі дії слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 156-1 лише за умови, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. Під вчиненням «відповідних дій» слід розуміти «придбання квитків на транспорт, пересилання грошей дитині задля того, щоб вона прибула у домовлене місце, резервування кімнати в готелі (якщо мова йде про фізичну зустріч)» [4, с. 429].

Суб’єктом цього злочину є лише особа, якій виповнилося 18 років. Суб’єктивна сторона полягає у прямому умислі. Обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони є мета вчинення стосовно потерпілої особи будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій (ч. 1) та втягнення потерпілої особи у виготовлення дитячої порнографії (ч. 2).

Як бачимо, дане діяння є кримінально-караним лише за умови вчинення хоча б однієї дії, спрямованої на те, щоб така зустріч відбулася, тобто факт особистої зустрічі лежить поза межами складу злочину. Проте, як видається, домагання дитини для сексуальних цілей з використанням соціальних мереж, електронної пошти, месенджерів, платформ Skype, ZOOM тощо, не зважаючи на те, чи було вчинено певні дії, спрямовані на те, щоб така зустріч відбулася, здатне завдати серйозної шкоди психічному та фізичному здоров’ю дитини, особливо малолітньої. Тобто, даний склад злочину варто було б сформулювати як формальний. Саме такий підхід законодавця реалізований у кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн. Так, у Законі про сексуальні злочини 2003 року Великобританії закріплено, що особа віком 18 років або старше вчиняє правопорушення, якщо задля отримання сексуального задоволення навмисно спілкується з особою менше 16 років на теми сексуального характеру або має на меті заохотити цю особу здійснити спілкування сексуального характеру. Відповідно до Статуту Флориди, навмисно заманювати, вимагати, намагатися спокушати або спокушати, спонукати дитину до сексуальної поведінки за допомогою інтернет-мережі чи комп’ютера, смартфона, планшету чи будь-чого іншого, що дає можливість надсилати повідомлення, карається до 5 років позбавлення волі та штрафом у розмірі 5 000 доларів США [1, с. 134].

Отже, необхідним кроком на шляху кримінально-правової протидії кібергрумінгу є вивчення практики застосування даної кримінально-правової заборони, виявлення на цій основі недоліків та з'ясування шляхів удосконалення кримінального законодавства у цій частині. Корисним у цьому плані, також буде вивчення та запозичення відповідного зарубіжного досвіду. Використання кримінально-правових засобів протидії кібергрумінгу та системи запобігання у цілому, сприятимуть повноцінній реалізації захисту дітей від сексуальної експлуатації і сексуального насильства в інтернет-мережі.

Джерела та література:

1.Янішевська К.Д., Зінченко Г.С. Запобігання кібербулінгу, кібермобінгу, кібергрумінгу в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 132-135.

2.Бугайова Н.М. Агресивний психологічний вплив на особистість у кіберпросторі. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* Київ; Ніжин : ПП Лисенко, 2017. Том IX. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 10. 414 с. С. 25-34. URL: http://appsychology.org.ua/index.php/ua/?option=com_content&view=article&id=758&Itemid=515

3.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): *Закон України від 18.02.2021 р. №1256-IX*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n24

4.Сенько В. Аналіз складу кримінального правопорушення за ст. 156-1 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 4. С. 427-432.

Starko O. Criminal law prohibition of cybergrooming as a means of protecting children from sexual exploitation and sexual violence. *The article is devoted to the problem of implementing the protection of children from sexual exploitation and sexual violence. The issue of the criminal law prohibition of cybergrooming in Ukraine, the identification of its shortcomings and the need for improvement, including through the study and borrowing of foreign experience, was considered.*

Keywords: *cybergrooming, sexual integrity, harassment of a child, sexual goals, criminal legal protection.*

ПОРУШЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ АВТОРСЬКИХ ПРАВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Старчук О. В.

У статті визначено форми порушення суб'єктивних (особистих немайнових та майнових) авторських прав та зосереджено увагу на відмінних ознаках плагіату та піратства у сфері авторського права.

Ключові слова: *об'єкти авторського права, плагіат, піратство, контрафактна продукція.*

Однією із актуальних проблем у праві інтелектуальної власності є порушення суб'єктивних прав авторів творів науки, літератури та мистецтва. У зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» доцільним є визначити, які форми порушення особистих немайнових та майнових прав авторів закріплені у ньому і окреслити власне бачення щодо правової природи окремих з них.

Відповідно до ч. 2 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права» формами порушення особистих немайнових та/або майнових авторських прав є: плагіат; використання об'єкта авторського права або без дозволу його суб'єкта (піратство; ввезення на

© Старчук О. В., 2025

митну територію України без дозволу суб'єктів авторського права примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних); камкординг – фіксування аудіовізуального твору під час публічного демонстрування аудіовізуального твору в кінотеатрах, інших кіновидовищних закладах); використання об'єкта авторського права, якщо такі дії не підпадають під передбачені Законом України «Про авторське право і суміжні права» випадки вільного використання об'єктів авторського права, з дозволу суб'єкта такого права, але з порушенням умов, на яких такий дозвіл було надано (перевищення передбаченого договором тиражу, використання об'єкта способом, не передбаченим договором, порушення умов публічної ліцензії тощо); зловживання посадовими особами організації колективного управління службовим становищем, що призвело до невиплати або неналежних розподілу і виплати винагороди суб'єкту авторського права; будь-які дії з недозволеного обходу технологічного засобу захисту об'єкта авторського права; підроблення, зміна чи вилучення інформації про управління правами; імпорт, розповсюдження примірників об'єктів авторського права; управління веб-сайтом, який шляхом індексації метаданих твору та наданням пошукової системи, дозволяє користувачам цього веб-сайту знаходити та поширювати твір у межах одноранговоі мережі без дотримання майнових прав суб'єктів авторського права [1].

Найбільш поширеними формами порушення суб'єктивних авторських прав є плагіат та піратство.

Позитивним є той факт, що чинний Закон України «Про авторське право і суміжні права» пропонує законодавче визначення плагіату під яким розуміє опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору [1].

Проаналізувавши як законодавче, так і доктринальне розуміння поняття плагіату можна визначити його ознаки, а саме: оприлюднення чужого твору чи його частини у незмінному або видозміненому вигляді під іменем особи, яка не є автором твору; опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору; використання у своїх працях творів без належного посилання на них; посягання на особисте немайнове право автора – право на ім'я; примус до співавторства з особою, яка творчо не брала участі у створенні твору; протиправність поведінки плагіатора тощо.

У свою чергу, згідно Закону України «Про авторське право і суміжні права» піратство у сфері авторського права – це опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення [1].

Законодавець поняття піратство визначає через контрафакт, адже видами піратства називає: опублікування, відтворення, розповсюдження, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України контрафактних примірників твору.

Однак, ширший перелік піратських дій передбачений у Проекті типових положень ВОІВ, а саме: виготовлення упаковки або упаковка; вивезення, ввезення і провезення; продаж, оренда, надання займу або будь-яка інша форма розповсюдження; володіння з метою здійснення дій, що зазначені вище щодо піратських екземплярів, якщо такі дії вчиняються у комерційних масштабах та без отриманого дозволу особи, якій належить авторське право і суміжні права на літературні або художні твори, на їх виконання, на фонограми або передачі організацій мовлення, залежно від конкретних випадків.

А тому, О. Штефан, зауважує, що за своїм змістом піратська діяльність є більш широким поняттям, ніж контрафактна, яка є елементом піратства [2, с. 8].

Звідси, поняття «піратська» та «контрафактна» продукція співвідносяться між собою як загальне та одиничне, оскільки за своїм змістом піратська діяльність є більш широким поняттям, а контрафактна діяльність стосується лише опублікування, відтворення, розповсюдження об'єктів авторського права, а тому є елементом піратства.

Принагідно варто зазначити, що у правовій доктрині піратство у сфері авторського права розглядається у вузькому (законодавчому) та широкому (доктринальному) розумінні як порушення особистих майнових прав автора шляхом використання творів без дозволу суб'єктів цих прав з метою отримання прибутку.

Узагальнюючи вищезазначене, ми не повною мірою поділяємо концепцію І. В. Романової, яка акцентує увагу на тому, що плагіат є порушенням особистих немайнових прав автора, а піратство – особистих майнових прав, що веде до зменшення прибутків творця [3, с. 271], оскільки у випадку плагіату порушується не лише особисте немайнове права автора – права на ім'я, а й майнові права автора, що полягає у привласненні усього чи частини твору особою, яка не є його автором (плагіатором) під своїм ім'ям без вказування дійсного джерела запозичення (право на ім'я).

Отже, вичерпний перелік форм порушення суб'єктивних авторських прав закріплений на централізованому рівні Законом України «Про авторське право і суміжні права». Найбільш поширеними формами порушення особистих немайнових чи/або майнових авторських прав є плагіат та піратство, які відмінні між собою у правовій природі відносин, які порушуються.

Плагіат є однією із форм порушення особистого немайнового права автора – права на ім'я, та майнових прав автора, яке полягає у привласненні усього чи частини твору особою, яка не є її автором під своїм ім'ям без вказування на дійсне джерело запозичення, а піратство є однією із форм порушення майнових прав автора, яке полягає у опублікуванні, відтворенні, розповсюдженні, ввезенні на митну територію України та вивезенні з митної території України контрафактних примірників твору тощо.

Джерела та література:

1.Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 грудня 2022 р. № 2811-IX. Відом. Верх. Ради. 2023. № 57. Ст. 166.

2.Штефан О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2009. № 06. С. 3–13.

3.Романова І. В. Явище плагіату: історія та сьогодення. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси.* 2012. № 03. С. 267–272. URL: https://kalushrda.gov.ua/images/news/Files/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D1%96%D0%B0%D1%82.pdf

Starchuk O. Violation of subjective copyrights: some aspects. *The article defines the forms of violation of subjective (personal non-property and property) copyrights and focuses on the distinctive features of plagiarism and piracy in the field of copyright.*

Keywords: *objects of copyright, plagiarism, piracy, counterfeit products.*

ВПЛИВ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО: ДОСЛІДЖЕННЯ, ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Стеблевський Я. Р.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У статті розглядаються зміни цивільного процесу в Україні у зв'язку з введенням воєнного стану у 2022 році. Проаналізовано адаптацію судових процедур до умов воєнного конфлікту, включно зі змінами територіальної підсудності, коригуванням процесуальних строків, запровадженням дистанційних засідань та електронного документообігу. Висвітлено проблемні аспекти застосування законодавства, зокрема колізії між Цивільним кодексом і Законом «Про судоустрій і статус суддів», а також практику розгляду справ щодо захисту майнових прав і відшкодування шкоди, завданої агресором. Зроблено висновок про важливість забезпечення доступу до правосуддя та стабільності цивільного судочинства навіть в умовах воєнного стану.

Ключові слова*: воєнний стан, цивільний процес, судова практика, підсудність, дистанційне судочинство, права громадян, електронний документообіг, захист майнових прав, форс-мажор, адаптація законодавства.*

© Стеблевський Я. Р., 2025

Запровадження воєнного стану в Україні у 2022 році стало поштовхом до суттєвих змін у різних сферах суспільного життя, особливо у правовій системі. Цивільне судочинство опинилося перед необхідністю швидко адаптуватися до нових умов, що стосуються забезпечення доступу громадян до правосуддя та підтримання стабільності роботи судів, а також гарантії захисту прав і свобод населення. Воєнний стан офіційно визнається як обставина, яка ускладнює здійснення правосуддя, і це закріплено у законодавстві. Зокрема, голова Верховного Суду отримав повноваження змінювати територіальну підсудність справ, а відповідні рішення публікуються на офіційних ресурсах судової влади. Державна судова адміністрація України (ДСА) забезпечує актуальні дані про стан розгляду справ, включно з переліком судів, які тимчасово не здійснюють правосуддя з об'єктивних причин.

Разом із тим правомочність голови Верховного Суду у питаннях зміни підсудності викликає певні дискусії, оскільки Цивільний кодекс України прямо цього не передбачає, а Закон «Про судоустрій і статус суддів» містить лише загальні положення [1]. Така колізія може спричиняти різночитання у судовій практиці до моменту офіційного тлумачення Верховним Судом. Початковий період воєнного стану характеризувався зменшенням кількості цивільних справ, що пояснюється неможливістю громадян повноцінно реалізовувати свої права через судові механізми. Уже з квітня 2022 року почалося поступове зростання судових звернень завдяки діям Збройних Сил України, які забезпечили безпечний доступ до судів навіть у зоні активних бойових дій. Найбільш актуальними стали справи щодо захисту права власності та відшкодування збитків, завданих російською агресією, з необхідністю дотримання норм міжнародного права [2].

Для зменшення навантаження на суди Верховний Суд та Рада суддів України надали рекомендації щодо організації процедур. Серед них: можливість відкладення розгляду або проведення засідань у режимі онлайн за загрози життю учасників; пріоритетне розглядання термінових справ; письмова згода сторін на розгляд не термінових справ; обмеження присутності сторонніх осіб у залах суду; забезпечення безпеки працівників через контроль електронних ресурсів та гнучке коригування робочого графіка судів; а також врахування воєнного стану при поновленні процесуальних строків [3].

Зміни до ст. 147 Закону «Про судоустрій і статус суддів» від 3 березня 2022 року встановлюють механізм зміни територіальної підсудності, якщо суд не може здійснювати правосуддя через бойові дії [4]. ДСА публікує інформацію про тимчасово непрацюючі суди, а голова Верховного Суду ухвалює рішення щодо зміни підсудності та інформує про це громадськість. Тимчасовий виконувач обов'язків голови СБУ О. Сальніков зазначає, що «судова система вистояла і функціонує завдяки захисту, який забезпечують Збройні Сили України, а громадяни отримали необхідний доступ до правосуддя» [5].

13 березня 2022 року Верховний Суд рекомендував працівникам судів дії у разі захоплення населеного пункту або суду, а також при загрозі життю. Насамперед радиться передавати справи до суду іншої територіальної юрисдикції, а якщо це неможливо — забезпечити їхнє збереження у сейфах на території суду [6]. Втрачені судові провадження відновлюються лише для тих справ, де вже винесено рішення або постанову про закриття провадження; решта справ потребує повторного звернення до суду за діючою юрисдикцією.

Економічні наслідки воєнного стану можуть суттєво вплинути на виконання державою фінансових зобов'язань. У таких умовах форс-мажор слугує не лише підставою для неможливості виконання договорів, а й механізмом захисту прав сторін (Постанова суду від 07.06.2023 р., справа № 906/540/22) [7]. Одним із ключових аспектів є захист прав учасників договірних відносин: суди наголошують на необхідності взаємного виконання зобов'язань навіть у складних обставинах. Наприклад, у постанові Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 910/7679/22 зазначено, що сторона, яка посилається на обставини непереборної сили, має довести їхній вплив на неможливість виконання зобов'язань [8].

Функціонування судів під час воєнного стану визначається ситуацією в регіоні, наявністю суддів і апарату, а також можливістю організувати процес із використанням дистанційного підключення учасників. Забезпечується прозорість розгляду, складання протоколів, аудіо- та відеофіксація засідань, що потребує доступу до Інтернету. Суддя відповідає за організацію розгляду та прийняття рішень, а учасники - за ознайомлення з матеріалами справи. Відповідно до оновленої ст. 247 Цивільного процесуального кодексу України, судові засідання фіксуються технічними засобами: звукозаписом або відеофіксацією.

Протокол не складається, якщо учасники не з'явилися, а запис є єдиним доказом проведення засідання. Відтворення технічного запису можливо за заявою сторони або за ініціативою суду, і додається до матеріалів справи [9].

Крім того, сучасні технології дозволили з 5 жовтня 2021 року впровадити у судовій системі три підсистеми: Електронний кабінет, Електронний суд і систему відеоконференцзв'язку. Це значно оптимізує документообіг, підвищує ефективність роботи суду та учасників процесу і надає можливість брати участь у засіданнях дистанційно. У контексті воєнного стану така можливість стала критично важливою, оскільки сторони не завжди можуть фізично перебувати у залі суду.

Отже, воєнний стан істотно вплинув на цивільний процес в Україні. Основні нововведення полягають у запровадженні дистанційних процедур, зміні підсудності, коригуванні строків та вдосконаленні електронного документообігу. Всі ці заходи спрямовані на забезпечення доступу до правосуддя та захист прав громадян у складних надзвичайних умовах. Режим воєнного стану значно впливає на цивільний процес, зумовлюючи адаптацію законодавства та практики судів до надзвичайних умов. Запроваджені зміни спрямовані на забезпечення оперативного вирішення справ, захист прав громадян та стабільність судочинства, проте вони також створюють нові виклики для учасників процесу та суддів. Аналіз судової практики демонструє, що ефективна реалізація цивільного законодавства у воєнний час потребує чіткого балансу між оперативністю, доступом до правосуддя та дотриманням конституційних гарантій. Подальший розвиток законодавчої бази та уніфікація процесуальних процедур сприятимуть підвищенню стійкості цивільного судочинства в умовах надзвичайних ситуацій.

Джерела та література:

1. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. Форум права. 2018. № 2. С. 98–108.

2. Слободянюк П. Л. Принцип справедливості в контексті судового захисту прав людини. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1. С. 242–253.

3. Чунарьова Є. Я. Принцип змагальності сторін в цивільному процесі. 2019. С. 178.

4. Закон України «Про судоустрій і статус судів» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

5. Інформація про діяльність судів в умовах воєнного стану станом на 28 березня 2022 року. URL: https:// dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1265236/

6. Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Recomendatsii.pdf

7. Постанова від 07.06.2023 № 906/540/22 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

8. Постанова від 13.09.2023 № 910/7679/22 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

9. Цивільний процесуальний кодекс України : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9604

Steblevskyi Ya. The impact of martial law on civil proceedings: analysis of legislative changes and judicial practice. *This article examines the changes in civil proceedings in Ukraine following the introduction of martial law in 2022. It analyzes the adaptation of judicial procedures to the conditions of armed conflict, including changes in territorial jurisdiction, adjustment of procedural deadlines, implementation of remote hearings, and electronic document management. The article highlights problematic aspects of legislation application, particularly conflicts between the Civil Code and the Law "On the Judiciary and the Status of Judges," as well as the practice of handling cases related to property rights protection and compensation for damage caused by the aggressor. The study concludes on the importance of ensuring access to justice and maintaining the stability of civil proceedings even under martial law conditions.*

Keywords*: martial law, civil proceedings, judicial practice, jurisdiction, remote litigation, citizens' rights, electronic document management, protection of property rights, force majeure, legislative adaptation*

ПРАВА І СВОБОДИ СУДДІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЇХ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ І СКЛАДОВА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ (НА ПРИКЛАДІ КРАЇН БАЛТІЇ)

Сторожук А. Ф.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***В. М. Кравчук***

Досліджується правовий статус суддів та закріплення їхніх прав і свобод на міжнародному, європейському та національному рівнях в контексті доступу до правосуддя. Особлива увага приділяється аналізу конституційних і законодавчих положень країн Балтії. Порівняння дозволяє виявити спільні риси та відмінності у регулюванні, що відображають як міжнародні стандарти, так і національні правові традиції.

Ключові слова: *права судді, суддя, доступ до правосуддя.*

Питання правового статусу суддів та гарантій їхніх прав і свобод посідає ключове місце в сучасній конституційно-правовій доктрині, адже саме від рівня їх забезпечення залежить ефективність функціонування судової влади та реалізація доступу до правосуддя. Правовий статус судді, а також їх права та свободи, як елемент такого правового статусу, регламентуються як на міжнародному, регіональному (зокрема, європейському), так і на національному рівнях.

Права суддів розглядаються як вид і міра їх можливої чи дозволеної поведінки, що встановлені нормами права для реалізації їхніх функцій і завдань, та забезпечувані державою. Права суддів, будучи важливим елементом їх правосуб'єктності, безсумнівно виступають вагомою складовою правового статусу суддів [1, с. 275].

З іншого боку, схвалення Венеційською комісією доповіді «Верховенство права» 2011 року свідчить про досягнення консенсусу на європейському континенті стосовно того, що доступ до правосуддя є елементом верховенства права («правовладдя»). Серед вимог верховенства права, які стосуються доступу до правосуддя визнано: незалежність суду; безсторонність суду; справедливий і відкритий розгляд справи та ін. [2, с. 43]. Незалежність та безсторонність суду здатні досягатись в тому числі шляхом законодавчої регламентації прав і свобод суддів, а також подальшої реалізації суддями зазначених прав і свобод.

Отож, варто виокремити такі документи в сфері прав і свобод суддів, як Загальна Декларація прав людини 1948 року; Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року; Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя 1983 року; Основні принципи незалежності судових органів, прийняті на VII Конгресі з попередження злочинів і поводження з правопорушниками 26 серпня – 6 вересня 1985 року; Європейська хартія «Про статус суддів» від 1998 року; Хартія Європейського Союзу про основні права від 2000 року; Резолюція 2004/32 Комісії ООН з прав людини «Цілісність судової системи» від 2004 року; Резолюція 60/159 Генеральної Асамблеї ООН «Права людини при здійсненні правосуддя» від 2005 року; Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН 2006 року. Як бачимо, основні стандарти в сфері судочинства, що визнані міжнародною спільнотою, містяться в різноманітних за своєю правовою природою документах та мають різний рівень – загальносвітовий або європейський. Одні з них ратифіковані Україною і стали частиною національного законодавства та мають обов'язковий характер. Інші документи носять рекомендаційний характер [3, с. 39].

Водночас кожна держава формує власну модель правового регулювання, враховуючи історичні та правові традиції. Вважаємо за доцільне розглянути законодавче закріплення прав і свобод суддів у національному законодавстві країн Балтії (Литві, Латвії та Естонії), враховуючи їх близьку правову традицію та в контексті вивчення їх досвіду для України в рамках євроінтеграційних процесів.

Конституція Литовської Республіки передбачає для суддів заборони обіймати інші виборні та призначувані посади, працювати в підприємницьких, комерційних чи інших

© Сторожук А. Ф., 2025

приватних установах або на підприємствах, брати участь у діяльності політичних партій та інших політичних організацій (ст. 113) [4]. Більш конкретна, хоч і не деталізована, регламентація прав і свобод суддів міститься в Законі Литовської Республіки про суди. Зокрема, ст. 44 вказує, що: суддя користується правами і свободами громадянина Литовської Республіки, закріпленими в Конституції та законах Литовської Республіки; процесуальні права судді визначаються процесуальним законодавством; судді мають право вільно створювати професійні судові асоціації та інші неполітичні організації, що захищають права суддів, представляють їхні інтереси та задовольняють їхні професійні потреби; суддя має право представляти в суді свої інтереси, інтереси своїх неповнолітніх дітей та осіб, опікуном або піклувальником яких він є [5].

Конституція Латвійської Республіки визначає незалежність суддів і підпорядкування їх лише закону (ст. 83) [6]. Водночас у Законі Латвійської Республіки про судову систему присвячено Розділ 13 правам та обов'язкам судді. Згідно ст. 86 та 86-1 до прав і свобод судді належать: права та свободи громадянина, передбачені законом; суддя здійснює ці права та свободи таким чином, щоб не завдавати шкоди гідності та честі, неупередженості та незалежності суду та судді; право вільно об'єднуватися в організації, що захищають їхню незалежність, сприяють підвищенню їхньої професійної кваліфікації та захищають їхні права та інтереси; право подавати пропозиції з питань тлумачення законів конференції суддів, а також безпосередньо до Верховного Суду; протягом першого року після першого призначення на посаду районного (міського) судді або затвердження на посаді судді обласного суду суддя має право на отримання підтримки для вступного навчання; суддя може за своєю згодою та з дозволу голови суду бути направлений на певний термін на роботу до суду (включаючи суд вищого рівня) на посаду, відмінну від посади судді, до Міністерства юстиції, Судової адміністрації, Академії юстиції, міжнародного суду, міжнародної організації або іншої установи в рамках міжнародного проекту [7].

Конституція Естонської Республіки в загальних рисах визначає, що гарантії незалежності та правовий статус суддів встановлюються законом (ст. 147) [8]. Натомість Закон Естонської Республіки про суди не містить окремого розділу чи статті щодо прав і свобод суддів. Окремі права суддів закріплюються в різних параграфах закону. Наприклад, § 6 визначає, що суддя самостійно організовує свій робочий час; § 58-4 передбачає, що суддя може бути за власним проханням та за згодою голови суду переведений на визначений термін на юридичну роботу до державного органу або на посаду викладача права до державного університету, а також суддя може бути призначений Генеральним державним прокурором, Канцлером юстиції або Генеральним аудитором [9]. Водночас варто зазначити, що більш детально окремі права та свободи суддів регулюються Кодексом поведінки естонських суддів (наприклад, суддя може займатися законотворчістю та вдосконаленням правової та судової системи, а також брати участь в академічній або науковій роботі) [10].

Аналіз міжнародних та національних актів свідчить, що права і свободи суддів є невід'ємною складовою їхнього правового статусу (в тому числі правосуб'єктності) та гарантією незалежності судової влади. Вони забезпечують баланс між професійними обов'язками судді та його особистими правами, водночас формуючи підґрунтя для довіри суспільства та доступу до правосуддя. Досвід країн Балтії демонструє прагнення до гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, зберігаючи при цьому власні правові традиції. Спільним для Литви, Латвії та Естонії є закріплення незалежності суддів на конституційному рівні та визнання їхніх прав як громадян, що гарантуються відповідним законодавством. Відмінності полягають у ступені деталізації, способах закріплення та акцентах у правовому регулюванні, що відображає особливості правових традицій кожної країни. Приклади країн Балтії демонструють різні моделі деталізації прав і свобод суддів — від чіткої законодавчої регламентації до етичних кодексів, що дозволяє Україні обрати оптимальний баланс між правовими нормами та професійною етикою. Використання цього досвіду допоможе Україні створити більш ефективну систему гарантій незалежності суддів, доступу до правосуддя та зміцнити принцип верховенства права.

Джерела та література:

1.Кравчук В.М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні: дисертація. Ужгород: Ужгородський національний університет міністерства освіти і науки України. 2020. 507 с.

2.Москаль Р. М. Вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* № 2 (115). 2020. С. 36-49

3.Дашкевич С. Міжнародні стандарти правового статусу судді. *Актуальні проблеми правознавства.* 4 (28)/2021. С. 38-43

4.Constitution of the Republic of Lithuania (as amended up to 2022). URL: https://surli.cc/dlxbfl (Дата звернення 08.12.2025)

5.Republic of Lithuania Law on courts. URL: https://www.teismai.lt/en/courts/legal-acts/655. (Дата звернення 08.12.2025)

6.Latvia Constitution. URL: https://constitutionnet.org/sites/default/files/Latvia%20 Constitution.pdf. (Дата звернення 08.12.2025)

7.Law of the Republic of Latvia On Judicial Power. URL: https://likumi.lv/ta/en/en/id/62847-on-judicial-power. (Дата звернення 08.12.2025)

8.Конституція (Основний закон) Естонської Республіки. URL: https://www.riigiteataja.ee/ viitedLeht.html?id=10. (Дата звернення 07.12.2025)

9.Kohtute seadus. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/114032025024. (Дата звернення 07.12.2025)

10. Code of Conduct of Estonian Judges. URL: https://www.kohus.ee/en/estonian-courts/judges/code-conduct-estonian-judges. (Дата звернення 07.12.2025)

Storozhuk A. The rights and freedoms of judges as an element of their legal status and a component of access to justice (based on the example of the Baltic states). *The legal status of judges and the consolidation of their rights and freedoms at the international, European, and national levels in the context of access to justice are examined. Particular attention is paid to the analysis of constitutional and legislative provisions of the Baltic countries. The comparison allows us to identify common features and differences in regulation, reflecting both international standards and national legal traditions.*

Keywords: *judges' rights, judge, access to justice.*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стрільчук Д. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

Право на професійну правничу допомогу, яке реалізується через інститут адвокатури, є наріжним каменем демократичної, правової держави та однією з фундаментальних гарантій прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародних актах. Історичний шлях формування та функціонування адвокатури є відображенням міри розвитку демократичних засад у суспільстві.

Ключові слова: *адвокатура, правовий статус адвоката, захист прав людини, професійна правнича допомога, незалежність адвоката.*

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що інститут адвокатури конституційно закріплений як ключова гарантія права на професійну правничу допомогу, а Україна ратифікувала провідні міжнародні стандарти (зокрема, Основні принципи ООН та положення ЄКПЛ), національна правозастосовна практика часто демонструє правовий нігілізм щодо гарантій адвокатської діяльності. Це створює суттєвий розрив між високим конституційним

© Стрільчук Д. В., 2025

статусом адвоката та його фактичним професійним імунітетом. Такий стан речей, зокрема недостатній захист адвокатської таємниці та випадки необґрунтованого втручання в діяльність, ставить під загрозу незалежність адвоката, як єдиного суб'єкта.

Результати дослідження. Право на професійну правничу допомогу, гарантоване конституціями демократичних держав та міжнародними пактами про права людини, є не просто процесуальною нормою, а фундаментальною цінністю, що забезпечує реалізацію принципу верховенства права. У цій системі адвокатура історично виступає як критично важливий, незалежний інститут, покликаний бути останнім форпостом захисту прав і свобод особи перед обличчям державної влади.

На моє глибоке переконання, цілісний ретроспективний аналіз еволюції статусу адвоката дозволяє не лише зрозуміти джерела його сучасних функцій та привілеїв (як-от адвокатська таємниця), але й є ключовим елементом для зміцнення правового імунітету професії. Саме посилення незалежності адвоката є необхідною передумовою для повноцінної реалізації його правозахисної ролі, що є особливо актуальною в умовах сучасних викликів, коли права та свободи громадян перебувають під загрозою. Таким чином, історична рефлексія стає основою для вдосконалення адвокатури як потужного інструменту захисту прав людини у правовій державі.

Правова історія адвокатури є відображенням боротьби за індивідуальну свободу та справедливість. Витоки професії сягають Римського права, де функцію захисника виконував патронус (patronus), а згодом — адвокатус (advocatus). Діяльність адвоката вже тоді набувала ознак публічної служби, що ґрунтувалася на високій моралі та довірі [9]. Імператор Клавдій започаткував регулювання гонорарів, а Юстиніан — вимоги до кваліфікації. У середньовічній Європі, особливо з розвитком інквізиційного процесу, роль незалежного захисника була суттєво обмежена, що призвело до періоду деінституціоналізації [10]. Ключовим етапом, що заклав основи сучасного європейського типу адвокатури, стала Судова реформа 1864 року у Російській імперії, яка створила інститут присяжних повірених — самоврядну, висококваліфіковану корпорацію [3]. Ця модель забезпечувала професійну незалежність на українських землях до 1917 року.

Радянський період ознаменувався руйнуванням корпоративної незалежності адвокатури та її підпорядкуванням державно-партійному контролю. Її функції були змінені: замість захисту індивідуальних прав, адвокати мусили сприяти "зміцненню соціалістичного правопорядку" [4].

Кардинальна зміна правового статусу адвоката відбулася з проголошенням незалежності України та прийняттям Конституції 1996 року. Стаття 59 Конституції України закріпила право кожного на професійну правничу допомогу, що стало конституційною гарантією [2]. Прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у 2012 році остаточно інституціоналізувало адвокатуру як незалежний самоврядний інститут [5].

Еволюція правового статусу адвоката в Україні нерозривно пов'язана із засвоєнням міжнародних стандартів, які ставлять незалежність адвокатури в центр системи захисту прав людини. Ключові міжнародні документи визначають роль адвоката наступним чином.

Основні принципи ООН щодо ролі юристів (1990 р.): Цей документ прямо вимагає від урядів забезпечення професійної незалежності юристів. Він встановлює, що юристи, як і їхні сім'ї, повинні бути захищені, якщо їхній безпеці загрожує виконання професійних обов'язків. Найважливішою вимогою є захист адвокатської таємниці, яка має бути абсолютною [13].

Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ): Стаття 6 гарантує право на справедливий суд, невід'ємною частиною якого є право на правову допомогу захисника за власним вибором [1]. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) послідовно підтверджує, що ефективність захисту вимагає свободи спілкування адвоката та клієнта, а втручання в діяльність адвоката (наприклад, несанкціоноване прослуховування або обшуки) може призводити до порушення права на справедливий суд (рішення у справі «Гофман проти Німеччини» [11]).

Рекомендації Ради Європи (Rec(2000)21): Документ вимагає створення умов, за яких адвокати можуть виконувати свої обов'язки без втручання, тиску, переслідування чи необґрунтованої кримінальної чи адміністративної відповідальності.

Постановка проблеми в контексті міжнародного права полягає у тому, що, незважаючи на ратифікацію Україною цих стандартів, правозастосовна практика часто демонструє

правовий нігілізм щодо гарантій адвокатської діяльності, що є прямим порушенням міжнародних зобов'язань [6].

Роль адвоката сьогодні виходить за межі класичного представництва у суді. Він є ключовим суб'єктом, який забезпечує: а) реалізацію принципу верховенства права; б) доступ до правосуддя; в) ефективний захист у кримінальному провадженні [8].

Еволюція довела, що чим вищий рівень незалежності адвокатури, тим ефективніший захист прав людини у державі. У цьому контексті, мета дослідження полягає у проведенні комплексного історико-правового аналізу для вироблення пропозицій щодо вдосконалення правового статусу адвоката з метою посилення гарантій його незалежності та ефективності у захисті прав і свобод людини, наближуючи національну практику до європейських стандартів [7].

Висновки. Посилення незалежності адвокатури та забезпечення її професійного імунітету є не просто юридичною формальністю, а стратегічною передумовою для повноцінної реалізації конституційного права на правничу допомогу та фундаментального зміцнення верховенства права. Це стратегічне значення полягає у тому, що незалежний адвокат, захищений від тиску чи неправомірного втручання з боку держави, є єдиним суб'єктом, здатним гарантувати ефективність захисту, забезпечуючи рівність сторін у судовому процесі. Наявність надійних гарантій (зокрема, адвокатської таємниці та імунітету) є прямим виконанням міжнародних зобов'язань України, відображених у Європейській конвенції з прав людини та Основних принципах ООН, де сильна адвокатура розглядається як невід'ємна частина справедливого суду. Історичний досвід остаточно засвідчує, що інститут адвокатури функціонує як ключовий елемент системи стримувань і противаг, виступаючи бастіоном проти потенційного авторитаризму і захищаючи конституційний лад від порушень прав людини.

Джерела та література:

1.Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. [Міжнародний договір від 04.11.1950]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2.Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

3.Ковальчук І. М. Історія становлення адвокатури в Україні: ретроспективний аналіз. Київ: Юстиніан, 2018.

4.Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Знання, 2005.

5.Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17

6.Звіт Ради адвокатів України про стан дотримання гарантій адвокатської діяльності за 2024 рік. URL: https://unba.org.ua/reports/2024

7.Шевченко А. С. Адвокат у кримінальному провадженні: новітні виклики та захист гарантій. Вісник НААУ. 2023. № 5. URL: https://vnau.org.ua/2023/5

8.Кримінальний процесуальний кодекс України [Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

9.Покровський Й. А. Історія римського права.

10. Тищик Б. Й. Історія держави і права України: навч. посіб. Львів: Світ, 2001.

11. Рішення ЄСПЛ у справі «Гофман проти Німеччини» від 1982 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57438

12. Резолюція Ради Європи про вільне здійснення професії адвоката. 1978. URL: https://rm.coe.int/0900000080352554

13. Основні принципи ООН щодо ролі юристів (прийняті Восьмим Конгресом ООН по запобіганню злочинам у 1990 році). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_812

Strilchuk D. The evolution of the legal status of lawyers in historical retrospective and their role in the protection of human rights. *The right to professional legal assistance, which is implemented through the institution of advocacy, is the cornerstone of a democratic, law-based state and one of the fundamental guarantees of human rights enshrined in the Constitution of Ukraine and international acts. The historical path of the formation and functioning of the bar reflects the degree of development of democratic principles in society.*

Keywords: *legal status of a lawyer, protection of human rights, professional legal assistance, independence of a lawyer.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА ЗА СТ. 155 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНИХ ЗЛОВЖИВАНЬ ТА СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Торчило О. П., Новосад Н. А.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. Л. Старко***

Стаття присвячена проблемі захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації. У статті досліджується зміст та практика застосування кримінально-правової заборони, передбаченої у ст. 155 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *діти, особа, яка не досягла шістнадцяти років, дії сексуального характеру, повнолітня особа.*

Забезпечення охорони статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх є одним із ключових завдань кримінального законодавства України. У сучасних умовах стрімкого розвитку соціальних мереж, цифрових комунікацій та зростання кількості випадків сексуальної експлуатації дітей особливого значення набуває ефективність правових механізмів протидії посяганням на дітей, які ще не досягли фізичної та психологічної зрілості. Зокрема, ст. 155 Кримінального кодексу (далі - КК) України передбачає відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 155 КК полягає в тому, що особи, які не досягли статевої зрілості, ще не в змозі правильно оцінювати деякі вчинки, і це може призвести як до фізичних наслідків, так і психічних, що залишаються в психіці дитини надовго.

Принагідно зауважимо, що, починаючи із 2018 року редакція ст. 155 КК України зазнала суттєвих змін. Так 18 квітня 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» [1], яким було уточнено вікові ознаки потерпілого. Зокрема, словосполучення «особою, яка не досягла статевої зрілості» було змінено на «особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку». Також цей закон скасував злочинність аналізованого діяння, вчиненою особою, яка не є повнолітньою. Формулювання, що відображає діяння як ознаку об'єктивної сторони також змінено – ознаку «статеві зносини» замінено на більш широке поняття – «природні або неприродні статеві зносини».

Унаслідок прийняття закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» від 18 лютого 2021 р. [2], редакція статті знову зазнала змін. Зокрема, було деталізовано коло дій сексуального характеру. Так, у ч. 1 ст. 155 КК України встановлено відповідальність за вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета. А у ч. 2 передбачено відповідальність за ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, або якщо вони поєднані з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки.

Основним безпосереднім об'єктом посягання, передбаченого ст. 155 КК України виступає така соціальна та особиста цінність як статева недоторканість особи, яка забезпечує нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх [3, с. 322.]. Додатковим факультативним об'єктом може виступати здоров'я особи.

Потерпілою є фізична особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з якою були вчинені добровільні статеві зносини, інші дії сексуального характеру або вчинення таких дій за її ініціативою, але за згодою повнолітньої особи або особи, старшої за 18 років. Також слід відмітити що згода потерпілого не має юридичного значення, кримінальна відповідальність

© Торчило О. П., Новосад Н. А., 2025

все одно настає. Проте, «застосовуючи ст. 155 КК, треба, серед іншого, ураховувати те, що ця стаття КК перебуває у змістовній колізії з ч. 4 ст. 152 і ч. 4 ст. 153 КК (варто уточнити – у частині поєднаних із добровільною згодою дій сексуального характеру, вчинених повнолітньою особою стосовно малолітнього потерпілого). Системне і телеологічне тлумачення положень КК, урахування очевидної різниці в шкоді, заподіюваній малолітнім та особам, яким не виповнилось 16 років, унаслідок передчасних статевих зносин, а отже, у суспільній небезпеці порівнюваних злочинних дій дозволяє зробити висновок про те, що вчинення відповідних сексуальних дій стосовно малолітньої потерпілої особи потребує кваліфікації за ч. 4 ст. 152 або ч. 4 ст. 153 КК. Отже, потерпілим від злочину, передбаченого ст. 155 КК, має визнаватись лише та особа, якій вже виповнилось 14 років, але яка ще не досягла 16-річного віку» [4, с. 71].

Аналіз 45 вироків, ухвалених за ст. 155 КК України з 01.01.2019 р. по 20.07.2020 р., показав, що всі потерпілі це були особи жіночої статі. Аналіз вікових даних потерпілих-дівчат, показав, що 15 % це дівчата віком 14 років, 13% - дівчата віком 15 років. У решті вироків інформація про вікові дані потерпілих відсутня. Часто наслідком вчинення цього злочину є рання вагітність дівчат. Так, за нашими даними у 10 із 45 дівчат статеві зносини закінчились вагітністю та народженням дитини. Інколи вагітність переривалась шляхом оперативного втручання. Серед потерпілих дівчат були дівчата з інвалідністю, чим користувались злочинці.

Об'єктивна сторона цього злочину полягає у здійсненні статевих зносин чи інших дій (орально-генітальні контакти, анальні контакти, маніпуляції статевими органами чи інші фізичні дії, спрямовані на задоволення статевої пристрасті) сексуального характеру з особою, яка не досягла 16 років, без застосування насильства чи примусу. Склад злочину формальний, відповідальність настає з моменту вчинення таких дій.

Слід зазначити, що на кваліфікацію діяння за ст. 155 КК не впливає те, були статеві зносини одноразовими, неодноразовими або тривали більш-менш значний проміжок часу, набувши, наприклад, форми фактичного шлюбу. Водночас кількість дій сексуального характеру, вчинених з особою, якій не виповнилось 16 років, і час, протягом якого відбувалися статеві зносини, повинні братись до уваги при призначенні покарання [4, с. 73]. Так, Шосткинським міськрайонним судом Сумської області було встановлено, що у травні 2022 р. повнолітній чоловік через соціальну мережу «Instagram» познайомився та почав спілкуватися неповнолітньою дівчиною. При цьому, неповнолітня повідомила про те, що їй виповнилось 14 років. Незважаючи на вік неповнолітньої потерпілої, обвинувачений продовжив з нею спілкуватися, а через деякий час вони познайомились ближче та почали зустрічатися. Обвинувачений, достовірно знаючи, що потерпіла не досягла шістнадцятирічного віку, з добровільної згоди останньої, без застосування фізичного та психологічного насилля, а також погрози застосування такого насильства, за місцем свого проживання, в період часу з листопада 2022 року до 09.08.2023 року, тобто до досягнення потерпілою шістнадцятирічного віку, діючи умисно, неодноразово вчиняв дії сексуального характеру, пов`язані з вагінальним проникненням у тіло неповнолітньої особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій. Дівчина внаслідок цього потерпіла завагітніла та народила дитину, яка померла. Чоловіку було призначено покарання у виді 2 років позбавлення волі та у порядку ст. 75 КК України звільнено від відбування покарання з іспитовим строк 1 рік [5].

Суб'єктом цього злочину є фізична, осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 18 річного віку. Оскільки Закон від 14 березня 2018 р. № 2334-VIII скасував злочинність аналізованого діяння, вчиненою особою, яка не є повнолітньою, то в цій частині він має зворотну дію в часі. Обґрунтованість такої законодавчої зміни зумовлена тим, що для особи, якій виповнилось 16 років, очевидною є антисоціальна спрямованість насильницьких дій сексуального характеру, але від неї важко вимагати, щоб вона виступала контролером сексуальної поведінки іншого неповнолітнього. Усвідомлювати суспільну небезпеку злочину проти неповнолітнього може лише дорослий. Крім цього, якщо під кримінально-правовою охороною перебуває не лише статева недоторканість особи, а й належний (у т. ч. статевий) розвиток усіх учасників статевих зносин, то кожного з них треба визнавати потерпілим. До того ж ст. 18 Конвенції РЄ про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, вказуючи на необхідність криміналізації зайняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку статевого повноліття,

водночас містить застереження про те, що це положення не поширюється на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, які здійснюються за взаємною згодою [4, с. 74].

Аналіз вироків стосовно соціально-демографічних ознак винних осіб показав, що це були чоловіки, не судимі, 15% з них на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Таким чином, наявність реформованої кримінально-правової заборони, передбаченої у ст. 155 КК України є дієвою гарантією захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації. Аналіз цієї норми дозволяє простежити еволюцію кримінально-правових підходів до охорони дитинства, а також виявити проблемні аспекти правозастосування, що актуалізує необхідність подальшого вдосконалення законодавства у сфері захисту дітей від сексуальних посягань.

Джерела та література:

1.Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації: *Закон України від 14.03.2018 р. № 2334-VIII.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19#n6

2.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): *Закон України від 18.02.2021 р. №1256-IX.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n24

3.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., Переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2005. 1104 с.

4.Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики: *практичний порадник.* Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 94 с. URL: http://dudorov.com.ua/images/download/zbirnyk-pidruchnykiv-005.pdf

5.Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 20 січня 2025 р. Справа № 589/4584/24 : *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124528917

Torchilo O., Novosad N. Criminal law prohibition under Article 155 of the Criminal Code of Ukraine as a form of protection of children from sexual abuse and sexual exploitation. *The article is devoted to the problem of protecting children from sexual abuse and sexual exploitation. The article examines the content and practice of applying the criminal law prohibition provided for in Article 155 of the Criminal Code of Ukraine.*

Keywords: *children, persons under the age of sixteen, acts of a sexual nature, adults.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Турчик В. В., Гринчишин Х. М.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. В. Зарадюк***

Досліджено правовий статус жертви у контексті європейських стандартів. Проаналізовано нормативно-правові акти, які регулюють досліджувану тему. Правовий статус жертви злочину охоплює комплекс прав і гарантій, спрямованих на захист особи та забезпечення їй доступу до правосуддя, відшкодування шкоди й підтримки. У роботі розглядаються європейські стандарти захисту жертв злочинів та їхній вплив на національне законодавство України. Особлива увага приділяється положенням Європейської конвенції з прав людини, Стамбульської конвенції та Директиви ЄС щодо прав потерпілих.

Ключові слова: *жертва, злочин, права людини, європейські стандарти.*

© Турчик В. В., Гринчишин Х. М., 2025

Під правовим статусом жертви від злочину слід розуміти комплекс прав, гарантій і процесуальних можливостей, що забезпечують особі захист, зокрема: доступ до правосуддя, відшкодування шкоди та психологічної підтримки. Європейські стандарти задають гарантії для захисту жертв від злочину, які безпосередньо мають вплив на національне законодавство та практику. Забезпечення прав жертв злочинів посідає важливе місце у системі європейських стандартів прав людини. В нормативно-правових актах України поняття «жертва» не закріплене, проте закріплене інше поняття - «потерпілий» [1].

Сучасне кримінальне законодавство України не є повністю вдосконаленим. Тому актуальним є звернення до міжнародного права. Одним із документів, який регулює дане питання є «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)», який ратифікований Україною [2]. У справі «Лапшин проти Азербайджану» суд підкреслив, що стаття 2 Конвенції вступає в дію в ситуаціях, коли особа стала жертвою діяння чи поведінки, публічної або приватної, яка за своїм характером ставила її життя під реальну та неминучу загрозу, і вона зазнала тілесних ушкоджень, що здавалися в момент настання небезпечними для життя, навіть якщо така особа зрештою вижила [3].

Ще одним нормативно-правовим актом Європейського Союзу, який є важливим на етапі активних євроінтеграційних процесів в Україні є Директива 2012/29/ЄС щодо прав потерпілих. Вона уособлює розбудову простору свободи, безпеки та справедливості та докладає зусиль задля забезпечення ефективного захисту прав потерпілих від злочину. Директива покладає на держави-члени ЄС обов'язок на національних рівнях створити умови для належного захисту та підтримки для осіб, які стали потерпілими від злочину, та визначає мінімальний набір прав потерпілих, реалізація яких має бути забезпечена. Згаданий документ встановлює мінімальні стандарти для захисту прав та підтримки потерпілих у злочинах. Під «потерпілою особою» розуміють фізичну особу, яка зазнала шкоди (фізичну, психічну, емоційну) від кримінальних протиправних дій. Також до потерпілої особи відноситься та, яка зазнала фінансових збитків, під захист ставляться члени її сім'ї [4]. Директива ЄС не є ратифікованою в Україні, але потребує втілення через євроінтеграційні процеси.

Досить важливе значення має Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція, 2011), яка ратифікована Україною. В Конвенції міститься поняття «жертва», до даної категорії відносяться жінки, стосовно яких було здійснено всі види насильства у тому числі домашнє. Це є важливий інструмент, який застосовується з метою боротьби з насильством над жінками, дозволяє не лише реагувати на випадки насильства, а й попереджувати їх, захищати постраждалих [5].

За твердженням Н.П. Король, в Україні не розроблено повноцінних програм захисту потерпілих і свідків, подібних до європейських. Політика та процедури, що стосуються потерпілого, повинні розроблятися з метою уникнення повторної віктимізації, підвищення рівня безпеки для всіх та ефективної взаємодії з потерпілими шляхом побудови довіри та розширення можливостей [6, с. 95].

Правовий статус жертви злочину в контексті європейських стандартів є комплексним інститутом, що поєднує процесуальні гарантії, соціальну підтримку та міжнародні норми. Європейські підходи спрямовані на посилення ролі потерпілих, їхню повагу та захист, що має стати пріоритетом і для нашої держави.

В Україні формально закладені ключові права потерпілих, проте існує розрив між нормою та практикою, який потребує цілеспрямованих змін, де ключовим завданням є трансформація європейських норм у механізми підтримки потерпілих у реальному житті.

Джерела та література:

1.Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3.«Лапшин проти Азербайджану» (Lapshin v. Azerbaijan). 2021. § 71. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210045

4.Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng

5.Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція, 2011) від 11.05.2011 № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

6.Король Н.П. Забезпечення права потерпілої особи від насильства в контексті Директиви Європейського союзу про права потерпілих. *Інвестиції: практика та досвід*. № 18. 2022. 108с.

Turchyk V., Grinchyshyn H. Legal status of crime victims in the context of European human rights standards. *The legal status of victims in the context of European standards is examined. Regulatory and legal acts governing the subject under study are analyzed. The legal status of victims of crime encompasses a set of rights and guarantees aimed at protecting individuals and ensuring their access to justice, compensation for damages, and support. The paper examines European standards for the protection of victims of crime and their impact on Ukrainian national legislation. Particular attention is paid to the provisions of the European Convention on Human Rights, the Istanbul Convention, and the EU Directive on the rights of victims.*

***Keywords**: victim, crime, human rights, European standards.*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК УМОВА ДОПУСТИМОСТІ ПОКАЗАНЬ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тушич А. Ю.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Крикунов***

Дотримання прав людини під час збирання доказів у кримінальному провадженні визначає їх допустимість. У роботі проаналізовано випадки, коли порушення фундаментальних прав людини призводить до визнання показань особи недопустимим доказом.

***Ключові слова:** показання як джерело доказів, істотне порушення прав і свобод людини, недопустимість доказів, кримінальне провадження.*

Забезпечення дотримання прав людини є однією з фундаментальних умов верховенства права, законності та допустимості доказів у кримінальному провадженні. Особливої уваги це заслуговує під час отримання показань, адже це найбільш поширене джерело доказів. Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює низку гарантій, покликаних убезпечити учасників провадження від неправомірного впливу, забезпечити реалізацію їхніх процесуальних прав і не допустити використання в суді доказів, здобутих з порушенням цих гарантій.

Вперше допустимість доказів була пов'язана із дотриманням законного порядку їх одержання та із непорушенням прав особи у Конституції та судовій практиці ВС України. Зокрема, у ст. 62 Основного закону [1] вказано, що підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на недопустимих доказах. Верховний Суд України висловив тлумачення про те, що «докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами» [2, п. 19].

© Тушич А. Ю., 2025

КПК України визначає загальне правило недопустимості доказів, отриманих з істотним порушенням прав та свобод людини, яке звучить так: «недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини" (ч.1 ст. 87 КПК) [3].

Ч.2-3 ст.87 КПК України вказує на конкретні випадки, коли суд зобов'язаний визнати докази недопустимими, оскільки безсумнівно під час одержання доказів допущено істотні порушення прав і основоположних свобод людини. У межах обраної теми дослідження ми зосередили увагу на релевантних порушеннях, які пов'язані із проведенням допитів,

Насамперед, недопустими є показання, отримані внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження. Щодо цього випадку в КПК України відображена одна з загальних засад, така як повага до людської гідності, яка передбачає що забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. дає визначення поняття "катування" як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що грунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від санкцій чи спричиняються ними випадково [4].

Недопустими є показання, які було отримано із порушенням права особи на захист. У законодавстві визначено, що особа, яка є підозрюваною, обвинуваченою, виправданою чи засудженою, має право на захист. Це право включає можливість надавати усні або письмові пояснення щодо висунутих підозри чи обвинувачення, збирати та подавати докази, брати безпосередню участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також скористатися іншими процесуальними правами, передбаченими КПК. Органи слідства, прокуратури, слідчий суддя чи суд повинні роз'яснити особі її права та забезпечити доступ до кваліфікованої правової допомоги від захисника, якого вона обрала самостійно або який був призначений. Також чинне законодавство передбачає випадки, коли правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. Зокрема, до таких слід віднести наступні норми: ст.49, 52, 53, 330 КПК України, ст. 14 ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу».

Отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права є безумовною підставою для визнання показань недопустимим доказом (ч. 2 ст. 87 КПК). Це правило похідне від засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї і передбачає, що кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ст. 63 Конституції, ст. 18 КПК). Предметом засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є зміст пояснень, показань, інші відомості щодо особи, яку опитують чи допитують, або ж інформація щодо її близьких родичів та членів сім'ї, на підставі яких вони можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності [5, с. 12].

КПК України у п.1 ч.1 ст.3 дає визнчення поняття «близькі родичі та члени сім'ї», якими визнано чоловіка, дружину, батька, маму, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка,

падчерку, рідних братів і сестер, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Згідно із ч. 1 ст. 224 КПК перед допитом встановлюється особа, вручається пам'ятка про права та обов'язки, за потреби особі роз'яснюють ті положення закону, які їй не зрозумілі.

Похідним від вищенаведених норм КПК є положення про те, що недопустимими є показання свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (п.1 ч.3 ст.87 КПК). Це також пояснюються різним статусом свідка і підозрюваного, наявністю кримінальної відповідальності свідка за відмову від давання показань і тим, що свідок не забезпечується правничою допомогою безоплатно.

Недопустимість показань особи пов'язана із порушенням права на перехресний допит. Ст. 6 Європейської Конвенції про права та основоположні свободи людини 1950 р. передбачає, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше таке право: допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення [6]. Відповідно до національного законодавства, сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом. Також після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження надається можливість перехресного допиту свідка. КПК у ч.2 ст.353 передбачає, що допит потерпілого стороною захисту також є перехресним, а у ст.356 КПК передбачено процедуру перехресного допиту експерта.

Висновки. Дотримання прав людини під час збирання доказів є основоположною умовою законності та справедливості кримінального процесу. Вітчизняне законодавство та міжнародні стандарти чітко визначають межі допустимих дій з боку органів досудового розслідування й суду, спрямованих на запобігання катуванням, примушуванню до свідчень, порушенню права на захист та інших форм неправомірного впливу. Недотримання цих гарантій автоматично ставить під сумнів достовірність і допустимість отриманих доказів, забезпечуючи важливий механізм захисту від можливих зловживань. Аналіз норм законодавства свідчить, що захист прав учасників кримінального провадження є не просто процедурним елементом, а фундаментальною передумовою справедливого судового розгляду. Інститут безоплатної правової допомоги, право не свідчити проти себе, заборона катувань і обов'язковість перехресного допиту формують цілісну систему гарантій, націлену на підтримання балансу між інтересами держави та правами людей. Виконання цих вимог є змістом засад верховенства права, законності, забезпечує справедливий кримінальний процес та довіру суспільства до системи кримінального правосуддя.

Джерела та література:

1.Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2.Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text.

3.Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

4.Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

5.Хижна О.Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім `ї як засада у кримінальному провадженні. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/54ac8d1b-54c4-4d29-a323-266fb9cc9e2e/content

6.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Tushuch A. Respect for human rights as a condition for the admissibility of evidence in criminal proceedings. *The paper analyzes cases where violations of fundamental rights - freedom from torture, the right to defense, the right not to testify against oneself and one's relatives, as well as the right to cross-examination - lead to the inadmissibility of evidence.*

Keywords: *inadmissibility of evidence, substantial violation of human rights and freedoms, torture, right to defense.*

НАЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЙ

Удовиченко С. В.
Науковий керівник: к.ю.н., проф. ***І. В. Міщук***

У роботі розглядаються національні підходи до судового захисту прав учасників земельних правовідносин із акцентом на проблематиці розмежування юрисдикції між цивільними, господарськими та адміністративними судами.

Ключові слова*: земельний спір, предметна юрисдикція, судочинства, судова практика.*

Розвиток земельних правовідносин в Україні супроводжується ускладненням правового режиму земель, особливо в умовах воєнного стану, розширенням повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Безумовно, в таких умовах питання ефективного судового захисту прав учасників земельних правовідносин набуває особливої актуальності, адже саме судові органи виступають ключовим гарантом відновлення порушених прав, тим самим забезпечують принцип верховенства права.

Водночас у практиці національних судів наявні проблемні аспекти у розмежування юрисдикцій між судами цивільної, господарської та адміністративної юрисдикції. В умовах визначення правової природи окремих земельних спорів, колізій між законодавчими нормами створюють ситуацію правової невизначеності, що ускладнює реалізацію права на ефективний судовий захист, що гарантовано Конституцією України. Тому лишається актуальним виокремлення особливостей розмежування юрисдикцій у справах, пов'язаних із земельними правовідносинами.

Метою роби є аналіз особливостей розмежування юрисдикцій судового захисту прав учасників земельних правовідносин у національних судах.

Значний внесок у дослідження підходів юрисдикційного розмежування судових справ, пов'язаних із земельними спорами, зробили В. Б. Бойко, О. І. Заєць, Є. Г. Смоленко, Я. О. Теслюк, М. А. Хлистік та інші науковці.

Законодавець не дає нам визначення поняття земельного спору. Натомість, ч. 1 ст. 1 Земельного кодексу України встановлено, що земельні відносини – це «суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею» [1]. Виходячи із цих положень, М. А. Хлистік пропонує наступне визначення поняття земельного спору: «це правовідносини, пов'язані із суперечностями, які виникли між суб'єктами земельних відносин (громадянами, юридичними особами, органами місцевого самоврядування й органами державної влади) щодо об'єкта земельних правовідносин (землі у межах території України, земельних ділянок і прав на них, у тому числі на земельні частки (паї))» [2, с. 218].

З визначення, запропонованого М. А. Хлистік, зауважимо, що постає питання розмежування юрисдикцій при вирішенні таких спорів у судовому порядку. Із загальних правил судочинства, звернемо увагу, що на предметну юрисдикцію вирішення земельних спорів впливає суб'єктний склад відповідних правовідносин; сукупність обставин спору та їх предмет; чітке визначення в законі виду судочинства, у межах якого повинна розглядатись справа.

© Удовиченко С. В., 2025

Аналізуючи законодавство, можемо зробити висновки, що земельні спори розглядаються за правилами цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Судова практика дозволяє виокремити деякі особливості розмежування предметної юрисдикції, що дозволяє нам сформувати чітке уявлення про критерії, за якими визначається належний вид судочинства. Це, у свою чергу, сприяє правильному вибору підсудності справ та забезпечує ефективність розгляду земельних спорів у відповідному процесуальному порядку, тим самим розвантажує систему судів від кількості справ, які подані за неналежною юрисдикцією.

По-перше, цивільне судочинство відрізняється орієнтацією на вирішення спорів між фізичними та юридичними особами щодо порушення, невизнання чи оспорювання їхніх приватних прав та інтересів, а також застосуванням принципу змагальності та диспозитивності сторін. Зокрема, Велика Палата Верховного Суду у справі № 680/214/16-ц від 23.06.2020 р. наголосила, що «критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність спору щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у будь-яких правовідносинах, крім випадків, коли такий спір вирішується за правилами іншого судочинства, а, по-друге, суб'єктний склад цього спору, в якому однією зі сторін є, зазвичай, фізична особа» [3].

По-друге, господарське судочинство охоплює розгляд спорів, що виникають між суб'єктами господарювання у процесі здійснення ними підприємницької діяльності. Цікавою для аналізу є Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 922/1830/19 від 05.10.2022 р., якою встановлено, що «спори, пов`язані з наданням без проведення земельних торгів в оренду земельної ділянки існуючому фермерському господарству шляхом надання в оренду додаткової земельної ділянки для ведення фермерського господарства його засновнику і подальшого передання цієї ділянки в користування фермерського господарства, мають розглядатися за правилами господарського судочинства» [4]. Про важливість розмежування предметної юрисдикції крізь призму суб'єктного складу правовідносин наголошено і у Постанові Верховного Суду у справі № 464/5445/23 від 19.03.2025 р., де виник спір між міською радою та фізичною особою – підприємцем про усунення перешкод і знесення кіоску, який використовується відповідачкою в підприємницькій діяльності та збудований на землі комунальної власності. В цій справі верховний Суд звернув увагу на те, що одним із суб'єктом є фізична особа-підприємець, тим самим виступає суб'єктом господарювання, що має розглядатися в порядку господарського судочинства [5].

По-третє, адміністративне судочинство спрямоване на вирішення спорів, що виникають у сфері публічно-правових відносин, де однією зі сторін виступає суб'єкт владних повноважень, а предметом спору є законність його рішень, дій чи бездіяльності. До прикладу, Постанова Верховного Суду у справі № 280/179/19 від 19.05.2020 р. закріплює необхідність розгляду справ в порядку адміністративного судочинства, коли однією із сторін є орган публічної влади, за відсутності обставин, які свідчать про наявність у неї або інших заінтересованих осіб відповідного речового права щодо такої земельної ділянки, оскільки такий спір перестає бути приватноправовим [6].

Як бачимо, судова практика відіграє ключову роль у формуванні підходів до розмежування юрисдикції та уточненні критеріїв, за якими визначається належний порядок розгляду земельних спорів. У свою чергу, узгодженість правових позицій судів різних інстанцій забезпечує стабільність і передбачуваність судового захисту прав учасників земельних правовідносин.

Узагальнюючи аналіз законодавства та судової практики, можемо зробити висновки, що правильне визначення юрисдикції у земельних спорах ґрунтується на низці ключових критеріїв, які дозволяють встановити належний порядок їх вирішення. Так, цивільне судочинство застосовується у спорах приватноправового характеру між фізичними та юридичними особами, коли відсутні ознаки здійснення господарської діяльності на земельній ділянці. Господарське судочинство охоплює спори між суб'єктами господарювання, що виникають у процесі підприємницької діяльності, зокрема щодо використання землі з метою отримання прибутку або ведення фермерського господарства. Натомість адміністративне судочинство застосовується тоді, коли однією зі сторін є суб'єкт владних повноважень, а предметом спору є оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у сфері публічно-правових земельних відносин.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі тенденцій судової практики щодо розмежування юрисдикції земельних спорів, зокрема в умовах оновлення земельного законодавства та реформи децентралізації.

Джерела та література:

1.Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

2.Хлистік М. А. Нормативно-правове регулювання вирішення земельних спорів. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 217–221. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/53.

3.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2020 у справі № 680/214/16-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/91555165.

4.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.10.2022 у справі № 922/1830/19. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108285268&red=100003582d832353a535c63486dcc98c7a6079&d=5.

5.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.03.2025 у справі № 464/5445/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126182532.

6.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.05.2020 у справі № 280/179/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/89819774.

Udovichenko S. National approaches to judicial protection of the rights of participants in land relations: specific features of jurisdictional delimitation. *The paper examines national approaches to the judicial protection of the rights of participants in land relations, with a particular focus on the issue of jurisdictional delimitation among civil, commercial, and administrative courts.*

***Keywords**: land dispute, subject-matter jurisdiction, judicial proceedings, judicial practice.*

БАЛАНС МІЖ СВОБОДОЮ ТА БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ТЕРОРИЗМУ ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Хомич О. Р.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті досліджується проблема забезпечення балансу між свободою та безпекою в умовах зростання терористичних загроз, гібридних атак та тривалих воєнних конфліктів. Аналізується міжнародний досвід демократичних держав, зокрема США, країн Європейського Союзу, Канади та Австралії, які застосовують різні моделі поєднання посилених безпекових заходів із дотриманням стандартів прав людини. Особлива увага приділяється принципам пропорційності, законності та підзвітності державних інституцій, а також ролі судового та парламентського контролю. У контексті України розглядаються особливості правового регулювання воєнного стану, механізми захисту прав громадян, діяльність інститутів омбудсмана та правозахисних організацій, а також виклики інформаційної безпеки. На основі комплексного аналізу доводиться, що ефективна система національної безпеки можлива лише за умови дотримання демократичних засад, прозорості ухвалення рішень та тимчасовості й обґрунтованості будь-яких обмежень прав і свобод. Зроблено висновок, що створення стійкого балансу між свободою та безпекою потребує інтегрованого підходу, який поєднує правові, інституційні та суспільні механізми.

***Ключові слова:** свобода, безпека, воєнний стан, права людини, пропорційність, ЄСПЛ, гібридні загрози, інформаційна безпека, державний контроль.*

© Хомич О. Р., 2025

Проблема забезпечення оптимального балансу між свободою особи та безпекою держави залишається однією з ключових у сучасній політичній та правовій науці. Зростаюча кількість терористичних актів, поширення гібридних загроз, технологізація конфліктів і тривалі воєнні дії змушують держави адаптувати законодавство та інституційні механізми до нових викликів. У таких умовах виникає необхідність поєднати оперативне реагування на загрози із збереженням демократичних цінностей і гарантій прав людини.

Вказана проблематика особливо актуальна для України, яка з 2014 року перебуває в умовах збройної агресії та системних інформаційних атак. Це зумовлює підвищену увагу до меж допустимого втручання держави у права громадян, до ролі судового контролю та до забезпечення прозорості рішень, що стосуються оборони й безпеки. Одночасно важливим стає питання адаптації українського законодавства до стандартів ЄС і міжнародних норм, що регулюють взаємодію держави та громадянина у кризових ситуаціях.

Міжнародна практика демонструє різні моделі реагування. У США після подій 11 вересня 2001 року ухвалення «Patriot Act» істотно розширило компетенції спецслужб, що викликало критику правозахисних організацій щодо втручання в приватне життя громадян. У наступні роки частину найбільш дискусійних положень було переглянуто або обмежено, що свідчить про прагнення досягти балансу між безпековими потребами та громадянськими свободами. Країни ЄС застосовують багаторівневу систему захисту прав людини, де обмеження свобод допускаються лише за умов наявності прямої та доведеної загрози життю та безпеці населення. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на важливості дотримання принципу пропорційності навіть у період надзвичайних ситуацій, формуючи стандарти щодо мінімізації втручання в приватне життя та забезпечення ефективного контролю за діями держави. У Канаді та Австралії використовується змішана модель, що поєднує розширені повноваження органів безпеки з розвиненими механізмами парламентського та незалежного нагляду, забезпечуючи прозорість і підзвітність державних рішень.

Український контекст надає проблемі свободи та безпеки особливої складності, оскільки держава перебуває в умовах тривалого воєнного конфлікту й гібридної агресії. Урядові та парламентські рішення спрямовуються на одночасне забезпечення обороноздатності та дотримання міжнародних стандартів прав людини. Особливе значення мають тимчасові обмеження свободи пересування, слова та зібрань у районах бойових дій, що зазвичай обґрунтовуються необхідністю захисту цивільного населення та збереження ефективності військових операцій. Важливою умовою їх легітимності є прозорість державних практик, дотримання принципу верховенства права та забезпечення можливостей громадського контролю.

Ключову роль відіграють національні механізми правозахисного моніторингу — інституція омбудсмана, правозахисні організації та судова система. Саме вони мають гарантувати тимчасовість і пропорційність обмежень, а також недопущення зловживань під час реалізації безпекових заходів. Досвід останніх років свідчить про високу суспільну чутливість до питань свободи слова та громадянської участі, що функціонує як додатковий запобіжник потенційним порушенням.

Законодавче урегулювання воєнного стану та пов’язаних із ним заходів — регулювання діяльності медіа, протидія колабораціонізму та дезінформації — формує основу державної політики у сфері національної безпеки. Водночас Україна демонструє готовність дотримуватися міжнародних зобов’язань, зокрема Європейської конвенції з прав людини, і здійснює регулярну взаємодію з міжнародними організаціями. Особливе значення у забезпеченні балансу свободи та безпеки має ефективне функціонування правоохоронних органів і спецслужб, діяльність яких повинна залишатися пропорційною, правомірною та підзвітною. Механізми парламентського контролю, незалежного аудиту та судового перегляду забезпечують мінімізацію ризиків надмірного державного втручання. Судова система виступає ключовим гарантом обґрунтованості обмежень та дотримання правового порядку.

Сучасні виклики включають кіберзагрози, спроби маніпуляції суспільною думкою через соціальні мережі та дезінформаційні кампанії. Держави змушені розробляти нові правові та технологічні інструменти реагування, що не порушують приватності та свободи слова. Це

підкреслює важливість комплексного підходу, який поєднує правові, технічні та суспільні механізми контролю. Зокрема, розвиток кібербезпеки в Україні супроводжується створенням спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, а також посиленням співпраці з міжнародними партнерами щодо обміну інформацією та стандартами реагування.

В Україні зараз застосовуються підходи, що поєднують забезпечення безпеки країни та захист прав громадян. Особлива увага приділяється нагляду та безпеці важливих об'єктів, таких як енергетичні, транспортні та комунікаційні системи. Це включає охорону будівель, захист від кібератак та контроль за доступом, при цьому намагаючись не обмежувати надмірно особисте життя громадян. Важливими є також правила для ЗМІ під час війни, що визначають, яку інформацію не можна поширювати, щоб не шкодити країні, але водночас гарантують відкритість цих рішень та можливість перевірки з боку незалежних ЗМІ. Ефективність заходів безпеки зростає завдяки контролю з боку парламенту та громадськості за роботою спецслужб. Постійні звіти перед парламентом, співпраця з омбудсманом та правозахисними групами дають змогу перевіряти, чи є дії виправданими, та запобігати можливим порушенням. Також, цифрові права громадян захищаються за допомогою законів та технологій, що регулюють збір особистих даних державними органами та обмежують втручання в приватне життя під час безпекових заходів. Крім того, важливу роль відіграють навчальні програми для населення, які підвищують рівень знань про кібербезпеку, боротьбу з дезінформацією та способи захисту власних прав. Ці ініціативи допомагають виховувати відповідальних громадян та підвищують здатність суспільства ефективно реагувати на актуальні небезпеки.

Отже, можна підсумувати , що умови тероризму, воєнних конфліктів та цифрових загроз створюють складний виклик для держав і суспільств, змушуючи шукати оптимальний баланс між гарантуванням безпеки та збереженням фундаментальних свобод. Аналіз показує, що надмірне посилення безпекових заходів здатне підривати довіру громадян до інституцій, обмежувати демократичні процеси та порушувати права людини, тоді як недостатня увага до безпеки створює загрозу ескалації насильства й дестабілізації. Успішні моделі протидії ризикам ґрунтуються на принципах пропорційності, прозорості та підзвітності, а також на розвитку стійких суспільних інститутів і широкому залученні громадськості до ухвалення рішень.

Досягнення стійкої рівноваги можливе лише за умови інтеграції правових, політичних, технологічних і соціальних підходів, що враховують як необхідність захисту населення, так і недоторканність його основоположних прав. Таким чином, баланс між безпекою та свободою в умовах сучасних загроз є не статичним станом, а динамічним процесом, який потребує постійного перегляду, адаптації та впровадження інноваційних рішень відповідно до змін у глобальному й національному середовищі.

Джерела та література:

1. The legitimacy of restricting the right to liberty and security: Standards of the European Court of Human Rights (2025) https://share.google/9P2M6cSyf2fJ8nCnm

2. Конституція України ст.64 https://share.google/10Etw0xqnSNDHnF3M

3. Удосконалення системи боротьби з тероризмом: досвід США — Бохенко В. М. (2021) https://share.google/F4Wy30nK15cQSdkYK

4. Офіційна заява (2022) Верховний Суд України https://share.google/48pd1rKkO3ABfqLJ7

5. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні: проблеми теорії та практики — Синицин П. М. та Василіогло Р. О. (2025) https://share.google/suuu8qqjWrankcP43

6. Правове регулювання забезпечення доступу до публічної інформації під час правового режиму воєнного стану в Україні — Г. М. Красноступ https://share.google/fquP7tJelC6mloSZY

Khomych O. Balance between freedom and security in the conditions of terrorism and military conflict. *The article examines the problem of ensuring a balance between freedom and security in the conditions of growing terrorist threats, hybrid attacks and long-term military conflicts. The international experience of democratic states, in particular the USA, the countries of the European Union, Canada and Australia, which apply different models of combining enhanced security measures with compliance with human rights standards, is analyzed. Special attention is paid to the principles of proportionality, legality and accountability of state institutions, as well as the role of judicial and parliamentary control. In the context of Ukraine, the peculiarities of the legal regulation of martial law, mechanisms for protecting the rights of citizens, the activities of ombudsman institutions and human rights organizations, as well as information security challenges are considered. On the basis of a comprehensive analysis, it is proven that an effective system of national security is possible only if democratic principles are observed, decision-making is transparent, and any restrictions on rights and freedoms are temporary and justified. It is concluded that creating a sustainable balance between freedom and security requires an integrated approach that combines legal, institutional and societal mechanisms.*

Keywords: *freedom, security, martial law, human rights, proportionality, ECtHR, hybrid threats, information security, state control.*

ПРАВО НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Цвид Т. А.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У тезах проаналізовано адвокатура на теренах ЗУНР, як розвинений правовий інститут, що перейняв правову спадщину Австро-Угорської імперії, удосконалив її, та служив для захисту прав та свобод людини.

Ключові слова*: право на захист, адвокатура, інститут адвокатури, Західноукраїнська народна республіка.*

Станом на 1 листопада 1918 року на території західноукраїнських земель уже функціонував достатньо розвинений інститут адвокатури. Адвокатура в регіоні відповідала європейським стандартам того часу та об'єднувала висококваліфікованих українських фахівців-правників.

Більш того, адвокатура відігравала визначальну роль у процесі державотворення ЗУНР, здійснюючи помітний вплив на становлення її правової системи та політичних інституцій. Значна частина представників політичної й державної еліти Республіки належала до юридичної спільноти — мала адвокатську практику, юридичну освіту або науковий ступінь доктора права. Без перебільшення можна констатувати, що фундамент національної державності періоду ЗУНР був закладений насамперед випускниками юридичного факультету Львівського університету, серед яких — С. Витвицький, Д. Вітовський, С. Голубович, С. Дністрянський, К. Левицький, І. Макух, Є. Петрушевич, С. Федак, Л. Цегельський та інші.

Значна частина нормативно-правових актів, які регулювали функціонування адвокатури в Австро-Угорщині, зберегли повністю або частково свою юридичну чинність в умовах ЗУНР. Проте влада ЗУНР проводила й певне удосконалення інституту адвокатури шляхом прийняття нових національних нормативно-правових актів. [1, с. 202].

Істотні зміни у правовому регулюванні діяльності адвокатури ЗУНР припали на квітень 1919 р. У зв'язку із захопленням значної частини західноукраїнських земель польськими військами свою діяльність вимушено припинили палати адвокатів у Львові, Перемишлі, Золочеві, Сяноку та Тернополі. Відтак виникла потреба реорганізації системи адвокатських

© Цвид Т. А., 2025

палат ЗУНР. Із цих міркувань 15 квітня 1919 р. ДСС видало розпорядження «Про утворення палати адвокатів у Станіславові» [2, с. 61].

У § 1 цього розпорядження зазначалось, що палата адвокатів у Станіславові утворювалась із усіх адвокатів, які практикували у Станіславівському, Бережанському, Коломийському та Чортківському судових округах. До новоутвореної палати в Станіславові також переводились усі адвокати, які входили до колишньої палати адвокатів у Львові [3, с. 355].

На підставі § 2 розпорядження ДСС від 15 квітня 1919 р. Делегація Львівської палати адвокатів повинна була відкрити діяльність палати адвокатів у Станіславові та скласти свої повноваження як офіційної делегації.

На першому засіданні палати адвокатів у Станіславові планувалось прийняти статути адвокатів ЗУНР (загальний і дисциплінарний), сформувати виконавчий орган («виділ») та дисциплінарну раду, а також обрати екзаменаторів для прийняття адвокатських іспитів. За § 3 згаданого розпорядження виділ палати адвокатів повинен був подати звіт про початок діяльності палати адвокатів у Станіславові державному секретареві судівництва, а також представити йому для затвердження загальний і дисциплінарний статути адвокатів у двох примірниках [2, с. 61].

Важливим нормативно-правовим актом для подальшого розвитку української адвокатури стало розпорядження ДСС «Про адвокатські іспити» від 16 квітня 1919 р. [2, с. 61–62]. Параграф 2 цього документу дозволяв на час надзвичайних умов, спричинених війною, складати адвокатські іспити в Окремому судовому сенаті II інстанції. Склад екзаменаційної комісії з терміном повноважень три роки затверджував державний секретар судівництва за поданням голови Окремого судового сенату II інстанції [3, с. 361–362].

Після успішного складання адвокатських іспитів особи, які претендували стати адвокатами в ЗУНР, повинні були скласти присягу на вірність республіці. Її зміст і порядок прийняття визначався розпорядженням ДСС «Про присягу адвокатів» від 17 квітня 1919 р. [2, с. 62]. Згідно з § 1 цього документу майбутній адвокат у Вищому суді складав присягу такого змісту: «Прирікаю бути вірним Українській Народній Республіці, повинуватися основним та усім іншим законам Української Народної Республіки та виконувати сумлінно мої обов'язки як адвокат» [3, с. 362– 363].

Цікаво, що § 2 розпорядження від 17 квітня 1919 р. Встановив імперативну вимогу використання професійного терміну «адвокат» і заборонив додавати до нього терміни «карний», «судовий», «надворний» або «крайовий». Одначе, дія цієї норми не поширювалась на адвокатів, котрі практикували у військових судах [3, с. 362–363].

Недотримання адвокатом вимог законодавства ЗУНР чи правил професійної етики могло потягнути дисциплінарні стягнення, перелік яких визначався ще австрійським дисциплінарним статутом адвокатури 1871 р.

Ними були догана, штраф до 600 крон, тимчасове усунення з посади на строк до одного року та виключення з реєстру адвокатів [4, с. 23].

Адвокати були активними учасниками судових процесів у кримінальних і цивільних справах, які розглядались на території ЗУНР, а також важливими дійовими особами військового судочинства. Відтак вони наділялись спеціальним процесуальним статусом, що передбачав систему прав і обов'язків.

Відповідно до правових норм чинного на території ЗУНР австрійського цивільно-процесуального кодексу 1895 р., в окружних судах і судах вищого рівня сторона могла вести справу не інакше, як через посередництво адвоката. Сторонам цивільної справи не була потрібна допомога адвоката при провадженні сімейних справ у окружних судах, а також при діях, здійснюваних перед суддею, який діяв за дорученням або за повідомленням суду, перед головою або у канцелярії суду. До того ж, учасник судового процесу по цивільній справі не мусив мати адвоката, якщо він сам працював адвокатом або службовцем судової влади [5, с. 109].

За загальним правилом, у судах нижчої ланки сторони могли виступати в цивільних справах особисто, без участі адвоката. Однак, якщо ціна позову перевищувала 500 гульденів і в місці знаходження відповідного суду проживали більше двох адвокатів, то сторона, яка не

мала бажання вести справу самостійно, мала право доручити ведення справи тільки адвокату [6, с. 446–447].

Адвокати ЗУНР здійснювали представництво у цивільних справах на підставі доручення, наданого стороною у справі. Учасник судового процесу оплачував оформлення процесуального доручення. На підставі розпорядження ДСС «Про підвищення оплат за доручення в цивільно-правних справах» від 1 березня 1919 р. розмір плати за доручення зростав удвічі (замість 20 крон – 40 крон) [7, с. 29].

Зазначимо, що в ЗУНР участь адвоката у провадженні по кримінальних справах поділялася на обов'язкову і необов'язкову. Обов'язкова участь захисника на підставі чинного на території ЗУНР австрійського кримінально- процесуального законодавства мала місце у таких випадках:

- якщо кримінальна справа розглядалась у відсутності обвинуваченого;
- під час розгляду справ у польових судах;
- якщо підсудний не досяг 17-річного віку;
- при наявності сумнівів щодо осудності обвинуваченого [8, с. 176– 177].

Ще однією підставою обов'язкової участі адвоката у кримінальному процесі був розгляд справи судом присяжних, однак у березні 1919 р. Їх діяльність була тимчасово призупинена на території ЗУНР.

Адвокати відігравали ключову роль у цивільному й кримінальному судочинстві, забезпечуючи захист прав громадян і дотримання законності. Їх активна участь у політичному та державотворчому житті підтверджує значення адвокатської спільноти для становлення правової системи ЗУНР. Загалом адвокатура стала одним із фундаментальних елементів правового порядку молодої української держави.

Джерела та література:

1.Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. /Тищик Б., Вівчаренко О. – Коломия, 1993. – 165 с.

2.Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Вип. 8. – 1919. – 30 цвіт.

3.Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Документи і матеріали : у 5 т. / укл. Олександр Карпенко, Катерина Мицан ; за ред. О. Карпенка. – Івано-Франківськ, 2001. – Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. – 712 с.

4.Гловацький І.Ю. Українські адвокати Східної Галичини (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.) / І. Ю. Гловацький, В. І. Гловацький. – Львів, 2004. – 134 с.

5.Бедрій М. Процесуальний статус адвоката у судовому процесі на території Галичини у складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.) / М. Бедрій // Міжнар. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання» : тези доп. (Хмельницький, 26-27 жовтня 2007 р.). – Хмельницький, 2007. – Ч. 3. – С. 107-109.

6.Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. Гончаренка В. Д. – К. : Ін Юре, 2000. – Т. 2. – 728 с.

7.Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Вип. 4. – 1919. – 17 берез.

8.Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.) / І. Ю. Гловацький. – Львів : Тріада плюс, 2003. – 348 с.

Cvyd T. The Right to legal assistance in the territory of the Western Ukrainian People's Republic. *The theses analyze the legal profession in the territory of the Western Ukrainian People's Republic as a developed legal institution that adopted the legal heritage of the Austro-Hungarian Empire, improved it, and served to protect human rights and freedoms.*

Keywords*: right to defense, legal profession, institute of legal profession, Western Ukrainian People's Republic*

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НАЦІОНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ

Черевко Д. І.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

Стаття присвячена аналізу національних та міжнародних стандартів доказування, які застосовуються у кримінальному провадженні. Розкрито зміст правових категорій «обґрунтована підозра», «достатні підстави» та «поза розумним сумнівом», визначено їх місце та значення у механізмі прийняття процесуальних рішень. Досліджено основні підходи Європейського суду з прав людини, а також узагальнено доктринальні позиції вітчизняних учених щодо необхідності гармонізації національної системи доказування з міжнародними стандартами. Зроблено висновок про дуалістичну природу стандартів доказування в Україні та окреслено напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: *стандарт доказування, кримінальний процес, обґрунтована підозра, достатні підстави, поза розумним сумнівом, ЄСПЛ.*

У сучасному кримінальному провадженні стандарти доказування виступають фундаментальною гарантією забезпечення принципу верховенства права та реалізації презумпції невинуватості. Вони визначають мінімальний рівень переконаності органу кримінальної юстиції у достовірності фактів, на яких ґрунтується процесуальне рішення. У цьому контексті стандарти доказування є важливою гарантією захисту прав особи, запобігаючи свавільному втручанню держави у приватну сферу та необґрунтованому притягненню до кримінальної відповідальності [1, с. 17].

У законодавстві України не існує окремого нормативного акту, який би комплексно регламентував стандарти доказування, проте їх зміст визначається у різних положеннях Кримінального процесуального кодексу України та виводиться із практики судів, зокрема Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Вітчизняні науковці відзначають, що українська система доказування має змішаний характер: з одного боку, вона ґрунтується на національних правових традиціях, а з іншого — адаптується до міжнародних підходів, що закріплені у практиці ЄСПЛ [2, с. 98].

Одним із найнижчих за рівнем переконання, проте надзвичайно важливих стандартів є «обґрунтована підозра». Цей стандарт застосовується для затримання особи, повідомлення про підозру, проведення окремих слідчих (розшукових) дій та обрання запобіжних заходів. На думку Вапнярчук, обґрунтована підозра передбачає наявність фактичних даних, які «здатні переконати неупередженого спостерігача у можливій причетності особи до злочину» [1, с. 45]. Така позиція повністю узгоджується з практикою ЄСПЛ, який у рішеннях Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom та Labita v. Italy неодноразово підкреслював, що цей стандарт не вимагає доказів достатніх для обвинувачення, але потребує об’єктивно підтверджених фактів, а не припущень.

Наступним змістовним рівнем є стандарт «достатні підстави», який у КПК України використовується для прийняття певних процесуальних рішень, зокрема для проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно тощо. У цьому разі рівень переконаності повинен бути вищим, ніж при формуванні обґрунтованої підозри, адже йдеться про втручання у конституційні права особи. За висновком Крет Г. Р., достатні підстави повинні бути підтверджені сукупністю доказів, які свідчать про високу ймовірність того, що відповідні обставини справи мали місце [3, с. 112].

Найвищим стандартом доказування, який має ключове значення у кримінальному процесі, є стандарт «поза розумним сумнівом». У національному праві він прямо не визначений, однак КПК України передбачає, що обвинувачення має бути доведене поза розумним сумнівом. Цей стандарт широко застосовується у практиці ЄСПЛ, який у рішенні

© Черевко Д. І., 2025

Ireland v. the United Kingdom визначив його як переконання суду, що ґрунтується на сукупності вагомих, чітких та узгоджених доказів [4, с. 203].

У доктрині кримінального процесу України наголошується, що зміст цього стандарту повинен тлумачитися як обов'язок сторони обвинувачення надати такі докази, які не залишають у суду альтернативного логічного пояснення події, крім винуватості особи [2, с. 121]. Фесенко Е. зазначає, що цей стандарт є ключовою гарантією проти обвинувальних ухилів у діяльності органів досудового розслідування та прокуратури [5, с. 154].

Важливим аспектом функціонування стандартів доказування є їх взаємозв'язок з практикою ЄСПЛ, яка відіграє суттєву роль у формуванні національних доктринальних підходів. Українські суди, посилаючись на прецедентні рішення ЄСПЛ, поступово розширюють зміст стандартів, формуючи єдину правозастосовну практику. Зокрема, Верховний Суд у ряді постанов наголошує на необхідності перевірки достатності й належності кожного доказу, а також на обов'язку враховувати альтернативні версії події, якщо вони логічно випливають із матеріалів справи [3, с. 189].

Водночас у національній системі доказування залишаються проблеми, пов'язані з нечіткістю законодавчих формулювань та неоднозначністю тлумачення стандартів. Крет Г. Р. відзначає, що відсутність чітких законодавчих критеріїв стандартів доказування призводить до різнотлумачень, що негативно впливає на правову визначеність та єдність судової практики [3, с. 203]. У цьому контексті актуальним завданням є нормативне уточнення змісту ключових стандартів, а також гармонізація їх із міжнародними підходами.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що стандарти доказування у кримінальному процесі України мають дуалістичну природу: вони засновані одночасно на національній правовій традиції та міжнародних стандартах прав людини. Це забезпечує можливість органічного поєднання ефективності кримінального переслідування та належного рівня гарантій для особи, яка притягується до кримінальної відповідальності. Разом із тим наявні прогалини у правовому регулюванні потребують подальшого вдосконалення КПК України, зокрема деталізації законодавчих критеріїв стандартів доказування, що сприятиме підвищенню якості правосуддя та зміцненню довіри до системи кримінальної юстиції.

Джерела та література:

1. Вапнярчук В. Стандарти доказування у кримінальному процесі України: монографія. – Харків: Право, 2017. – 256 с.

2. Лобойко Л., Фесенко Е. Кримінальний процес: підручник. – К.: Право України, 2015. – 640 с.

3. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2020. – 220 с.

4. Шевчук С. Судова доктрина Європейського суду з прав людини. – К.: Реферат, 2016. – 448 с.

5. Фесенко Е. Презумпція невинуватості та стандарти доказування: науково-практичний коментар. – К.: Юрінком Інтер, 2018. – 312 с.

Cherevko D. Standards of proof in criminal proceedings: national regulations and international approaches. *The article is devoted to the analysis of national and international standards of proof applied in criminal proceedings. It reveals the content of the legal categories "reasonable suspicion", "sufficient grounds", and "beyond a reasonable doubt", and defines their place and significance in the mechanism of making procedural decisions. The main approaches of the European Court of Human Rights are examined, and the doctrinal positions of Ukrainian scholars concerning the need to harmonize the national system of proof with international standards are summarized. The study concludes with an emphasis on the dual nature of standards of proof in Ukraine and outlines directions for improving criminal procedural legislation.*

Keywords*: standard of proof, criminal procedure, reasonable suspicion, sufficient grounds, beyond a reasonable doubt, ECtHR.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ: РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СУДОЧИНСТВА

Чубай А. С.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

Ця тема присвячена аналізу одного з ключових принципів судочинства, який гарантує кожній особі право вважатися невинною до винесення остаточного вироку суду. У роботі розглядаються як міжнародні стандарти, закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та висновках Європейського суду з прав людини, так і положення національного законодавства України, які спрямовані на забезпечення дотримання цього принципу. Також увага приділяється ролі суду, правоохоронних органів, прокуратури та інших у гарантуванні справедливого судового процесу.

Ключові слова: *презумпція невинуватості, право на справедливий суд, міжнародні стандарти судочинства, національне законодавство України.*

Стаття 62 Конституції України закріплює, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1].

Із цього положення випливає й інше конституційне правило: ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 62). Відповідний підхід закріплений і у ст. 17 чинного Кримінального процесуального кодексу України [2].

Водночас міжнародні акти у сфері захисту прав людини формулюють принцип презумпції невинуватості дещо інакше. Так, згідно з ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен обвинувачений вважається невинним доти, доки його вину не буде доведено відповідно до закону [3]. Аналогічну норму містить і ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка гарантує кожному право вважатися невинним, поки винність не встановлена законним шляхом [4].

Таким чином, міжнародні стандарти пов’язують спростування презумпції невинуватості не лише з обвинувальним вироком суду, а й із дотриманням процедури доказування вини встановленої законом. Таким чином, положення Конституції України фактично забезпечують суворіші гарантії реалізації цього принципу, ніж ті, що містяться в міжнародних документах.

В свою чергу Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає презумпцію невинуватості у двох основних значеннях. По-перше, це важливий принцип правосуддя, який визначає, як у цілому має бути побудований кримінальний процес. По-друге, ЄСПЛ підкреслює, що презумпція невинуватості є «конкретним та реальним» правом обвинуваченого.

Таке подвійне розуміння показує, наскільки цей принцип важливий на практиці. Він не просто задає напрям для роботи всієї системи правосуддя, а й напряму захищає кожного обвинуваченого. Це означає, що презумпція невинуватості це не просто теоретичне правило, а норма, яка має безпосередній вплив на хід судового розгляду та на ставлення до особи під час процесу [5].

В. О. Попелюшко зазначав, що термін «презумпція» (лат. presumptio) походить від слова, що буквально означає «припускати». У сучасній українській мові це поняття також вживається у значенні «припущення, що ґрунтується на певній імовірності» [6, 117].

Спираючись на етимологічне значення цього терміна, деякі науковці зазначають, що презумпція невинуватості полягає в тому, що закон виходить із невинності обвинуваченого доти, доки особи, які вважають його винним, не доведуть це у встановленому порядку, а факт винності не буде підтверджено обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили. Це імперативне положення визначає підхід і поведінку всіх посадових осіб, залучених до кримінального провадження, зокрема працівників органів досудового розслідування, прокуратури та суду та регулює їх ставлення до обвинуваченого.

© Чубай А. С., 2025

У справі «Мінеллі проти Швейцарії» Європейський суд з прав людини зазначив, що презумпція невинуватості вважається порушеною тоді, коли до доведення вини у встановленому законом порядку особу трактують як винну та позбавляють можливості повною мірою реалізувати свої права на захист. Крім того, ЄСПЛ неодноразово наголошував, що запобіжне тримання під вартою не може перетворюватися на форму попереднього покарання. Така позиція була чітко окреслена, зокрема, у рішеннях у справах «Летел'є проти Франції» та «Томазі проти Франції» [5].

Для посадових осіб, які ведуть провадження у справі, презумпція невинуватості виступає нормою їхньої професійної поведінки. Таке правило встановлює рівноправні взаємини між посадовцями та обвинуваченим.

Оскільки презумпція невинуватості є не лише процесуальним, а й загальноправовим принципом, вона поширюється не тільки на органи кримінального судочинства, але й на всі державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, посадових та приватних осіб, медіа тощо. Усі вони зобов'язані не допускати, запобігати та припиняти будь-яке неналежне або упереджене ставлення до особи, яку лише підозрюють чи обвинувачують [6, 117].

Отже, презумпція невинуватості є фундаментальним принципом українського та міжнародного кримінального процесуального права. Вона гарантує, що особа вважається невинною до моменту, поки її вина не буде доведена у встановленому законом порядку та підтверджена обвинувальним вироком суду.

Цей принцип забезпечує справедливе ставлення до обвинуваченого на всіх етапах кримінального провадження і захищає його від безпідставних обвинувачень, необґрунтованого тиску або упередженого ставлення з боку державних органів, суду та інших учасників процесу. Презумпція невинуватості є обов'язковою для дотримання як на національному, так і на міжнародному рівні, і становить гарантію справедливого судового процесу.

Джерела та література:

1.Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3.Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

4.Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

5.Гнатенко М.П. Презумпція невинуватості в міжнародному кримінальному праві: окремі питання. // Вісник юридичних наук Ужгородського національного університету. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/42-1.pdf

6.Попелюшко В. О. Презумпція невинуватості за законом на грані закону та поза його межами // *Часопис Академії адвокатури України.* 2008. № 1(1). С. 78–82. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3713/1/Popeliushko.pdf

Chubay A. Protection of the presumption of innocence: the role of national and international standards of justice. *This topic is devoted to the analysis of one of the key principles of justice, which guarantees every person the right to be considered innocent until a final court verdict is handed down. The paper examines both international standards enshrined in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the conclusions of the European Court of Human Rights, as well as the provisions of Ukrainian national legislation aimed at ensuring compliance with this principle. Attention is also paid to the role of the court, law enforcement agencies, the prosecutor's office, and others in guaranteeing a fair trial.*

Keywords: *presumption of innocence, right to a fair trial, international standards of justice, national legislation of Ukraine.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Чубоха Н. Ф.

У статті охарактеризовано питання здійснення особистих немайнових прав людини. Проаналізовано межі та правові обмеження особистих немайнових прав відповідно до чинного законодавства.

Ключові слова: *права людини, межі, свобода, здійснення, обмеження, особисті немайнові права.*

Виклад основного матеріалу. Дослідження особистих немайнових прав та свобод людини є одним з найважливіших завдань цивілістики. Організація Об'єднаних Націй визначає права людини як «права, які притаманні нашій природі і без яких ми не можемо жити як люди».

Цивільний кодекс України (надалі – ЦК України) вперше в українській приватноправовій кодифікації регулюванню особистих немайнових відносин присвятив окрему книгу другу, тим самим підкресливши вагомість прав людини. Особисті немайнові права є передумовою утвердження реальної свободи у цивільних правовідносинах, в т.ч. і у реалізації майнових відносин (власності, зобов'язань, підприємництва та ін.). Вони складають духовну основу суспільства та відображають принципи громадянського суспільства.

Ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. За таких умов людина, яка розглядається як найвища соціальна цінність, повинна захищатися всім потужним потенціалом права, у тому числі й цивільного [2, с. 285]. Стаття 1 ЦК України особисті немайнові відносини визначила на першому місці у предметі галузі, а це доводить їх визначальну роль та місце у сучасному приватному праві [3].

ЦК України особистим немайновим правам фізичних осіб присвятив книгу другу «Особисті немайнові права фізичної особи» (глави 20-22 ЦКУ). Загальні положення щодо особистих немайнових прав фізичних осіб(гл. 20),. особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи (гл. 21), права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (гл. 22). Розташуванням книги другої ЦК України відразу після книги першої «Загальні положення» вкотре доводить надважливе значення особистих немайнових прав фізичної особи.

Стаття 269 ЦК України не визначає змісту особистих немайнових прав, а лише вказує на їх загальні ознаки : вони належать кожній фізичній особі від народження або за законом; не мають економічного змісту; тісно пов'язані з фізичною особою; від них не можна відмовитися, не можна позбавити особу і вона володіє ними довічно. Таким чином, особисті немайнові права – це юридично гарантовані правом можливості, які довічно належать кожній фізичній особі від народження або за законом і характеризуються немайновістю та особистісністю.

Зміст будь-якого цивільного права складається з сукупності повноважень (правомочностей), які має носій цього права. Загальний зміст особистих немайнових прав згідно ст. 271 ЦК України складають можливості фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого особистого (приватного) життя. Особа, як носій права, має повноваження на власні дії, повноваження вимагати певних дій з боку інших осіб та повноваження вимагати захисту свого порушеного права. Лише окремі норми цивільного закону конкретизують такі можливості уповноваженої особи. Так, ст. 284. ч. 2 ЦК України зазначає, що фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років і яка звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій.

Загальні правила здійснення цивільних прав та інтересів, в тому числі і особистих немайнових, встановлені ст. 12 ч. 1 ЦК України і особа здійснює свої цивільні права вільно, на

© Чубоха Н. Ф., 2025

власний розсуд. Окрім цього, фізична особа має право на свободу (ст. 288 ЦК України), яка є її немайновим благом, змістом якого є можливість вільно, за своєю волею та на власний розсуд з метою задоволення приватного інтересу усвідомлено визначати свою поведінку у цивільних правовідносинах. Ст. 288 ч. 2 ЦК України містить перелік відповідних заборон якими порушується зазначене право. Такими заборонами є форми фізичного чи психічного тиску, вчинення інших дій, що порушують право на свободу у здійсненням тих можливостей, які передбачені змістом суб'єктивного цивільного права. За загальним правилом, фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно. В інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права в їх інтересах здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники. Гарантіями безперешкодного, своєчасного та в повному обсязі здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб відповідно до ч. 2 ст. 272 ЦК України є право фізичної особи вимагати від посадових і службових осіб вчинення відповідних дій, спрямованих на забезпечення здійснення нею особистих немайнових прав.

Відповідно до ст. 13 ЦК України цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. Такі межі є загальним правилом (вимогами) здійснення усіх цивільних прав і визначаються конкретним нормативно-правовим атом цивільного законодавства та стосуються кожного учасника цивільних правовідносин. Ці загальні вимоги і є межею свободи особи у цивільному праві.

Незважаючи на вагомість та абсолютність особистих немайнових прав особи, законодавство передбачає можливість їх обмеження (ст. 274 ЦК України). При цьому, якщо особисте немайнове право встановлюється в ЦК України чи законом, то обмежене воно також може бути виключно ними. Так, право на індивідуальність (ст. 300 ЦК України) може бути обмежене у випадках, якщо його реалізація заборонена законом чи суперечить моральним засадам суспільства. Законодавством також передбачена вимога щодо відповідності зовнішнього вигляду, як складової права на індивідуальність, певної категорії посадових осіб, зокрема, визначено форменний одяг для військових, працівників поліції, ДСНС, податкової служби, митниці тощо).

Разом з тим, ЦК України визначає і обмеження для окремих особистих немайнових прав. Так, наприклад, згідно ч. 3 ст. 285 ЦК України право на інформацію про стан здоров'я фізичної особи може бути обмежене, якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан її здоров'я, або погіршити стан здоров’я її батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників, зашкодити процесові лікування [1]. Такі обмеження особистих немайнових прав мають визначатися законом і, як правило, вони звужують обсяг матеріального змісту самого права особи або ж містять заборони певної поведінки.

Різновидом таких обмежень окремих особистих немайнових прав фізичних осіб під час воєнного стану варто вважати ті, які визначені законом «Про правовий режим воєнного стану», де правовий статус та обмеження прав, свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону [3]. Наприклад, обмеження свободи пересування : якщо територія є замінованою, і це небезпека для життя, здоров’я людей; комендантська година тощо.

Проте в умовах воєнного стану є певні гарантії у здійсненні особистих немайнових прав. Так, зокрема, не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України. Окрім цього, ст. 64 Конституції України передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Проте не можуть бути обмежені права і свободи, визначені ст.ст. 24, 25, 27, 29, 40, 47, 51, 52, 55-63. Серед соціальних особистих немайнових прав, то у період дії воєнного стану не можуть бути обмежені права на: ім’я, його зміну та використання; повагу до честі та гідності; недоторканість ділової репутації; індивідуальність, особисте життя і його таємницю; а також права щодо особистого зображення, фільмування; у сфері творчої діяльності; інформаційні. Так, з метою метою збереження персональних даних та іншої інформації від несанкціонованого отримання та подальшого використання в неправомірних цілях було закрито доступ до окремих державних реєстрів.

Висновки. Особисті немайнові права і свободи людини гарантуються Конутитуцією України, цивільним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, зокрема, Конвенціями про захист прав людини і основних свобод. Природні права та свободи людини не можуть бути обмежені навіть у період дії режиму воєнного стану. Окремі особисті немайнові права фізичних осіб під час дії воєнного стану можуть бути обмежені лише на підставі і в порядку визначеному законом. Зазначені обмеження є необхідними, обґрунтованими та спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності держави, збереження життя і здоров'я, свободи та гідності людей.

Джерела та література:

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Кузнєцова Н. С. Вибрані праці. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2014. 544 с.

3. Цивільний кодекс України : закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 02.12.2025).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text. (дата звернення: 02.12.2025).

Chubokha N. Peculiarities of the exercise of personal non-property rights of individuals. *The article describes the issue of the exercise of personal non-property human rights. The limits and legal restrictions of personal non-property rights in accordance with current legislation are analyzed.*

Keywords: *human rights, limits, freedom, exercise, restrictions, personal non-property rights.*

ДОСТУП ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНОСТІ СУДОЧИНСТВА: АНАЛІЗ ВІДПОВІДНОСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ МІЖНАРОДНИМ ТА НАЦІОНАЛЬНИМ СТАНДАРТАМ

Швець А. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У статті досліджується законопроєкт № 7033-д, який суттєво обмежує публічний доступ до судових рішень у кримінальних справах з питань національної безпеки та оборони. Автором встановлено невідповідність його норм принципу публічності судочинства. Зроблено висновок про неприпустимість широкої суддівської дискреції та необхідність обов'язкових альтернативних механізмів часткового оприлюднення рішень.

Ключові слова: *публічність судочинства, пропорційність обмежень, міжнародні та національні стандарти.*

Актуальність теми дослідження. Відповідність кримінального процесуального законодавства України національним та міжнародним стандартам судочинства є прогресивним напрямом наукових досліджень, що зумовлено конституційними зобов'язаннями держави щодо захисту прав людини та необхідністю підвищення ефективності правозастосування. Однак забезпечення такої відповідності супроводжується значними труднощами, зокрема через відмінності у правових підходах, необхідністю гармонізації процесуальних норм з міжнародними стандартами, а також удосконалення процедур досудового розслідування та судового розгляду. Особливу актуальність набуває питання реалізації принципу публічності судового розгляду та права на вільне отримання інформації через механізм забезпечення загального доступу до судових рішень та їх оприлюднення.

© Швець А. В., 2025

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип публічності судового розгляду належить до фундаментальних засад справедливого судочинства як в українській конституційній доктрині, так і в міжнародному праві. У національному правопорядку його пряме нормативне закріплення міститься в частині другій статті 129 Конституції України, де гласність судового процесу проголошено одними з основних засад судочинства [2]. Водночас цей принцип не є ізольованим, адже логічно й системно випливає з комплексу положень Основного Закону, зокрема з визнання верховенства права (ст. 8), рівності перед законом і судом (ст. 24), а також обов'язку держави забезпечувати захист прав і свобод людини й громадянина, включаючи право на отримання інформації (ст. 34). Саме взаємодія цих конституційних норм формує ціннісно-правову основу відкритості судової влади перед суспільством і створює конституційне підґрунтя для реалізації принципу публічності на законодавчому та практичному рівнях [2; 3, с. 16-17]. У міжнародному вимірі принцип публічності судового розгляду закріплено у пункті 1 статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), який гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону, а також опосередковано підтримується статтею 10 Конвенції через право вільно отримувати інформацію [1].

Реалізацією принципу публічності на практиці стало створення Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР), а також передбачене ще Концепцією Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України № 228-IV від 21.11.2002 року, формування національної інформаційної мережі судових рішень [5]. Публічний доступ до судової практики є не лише технічним інструментом, а й фундаментальною гарантією запобігання свавільному правосуддю та важливим механізмом підтримки суспільної довіри до судової влади. Водночас сучасний законодавчий процес демонструє тенденцію до суттєвого звуження цього принципу.

Ухвалений Верховною Радою України 23 травня 2024 року в першому читанні законопроєкт № 7033-д (станом на сьогодні все ще перебуває на стадії розгляду) передбачає комплексне обмеження публічного доступу до судових рішень у кримінальних справах, пов'язаних із національною безпекою, державною таємницею, мобілізацією, військовою службою й оборонним сектором. Серед ключових нововведень: відтермінування загального доступу до ухвал про арешт майна, обшук чи негласні слідчі дії на один рік після внесення до ЄДРСР; пряма заборона оприлюднення даних про локації та найменування військових формувань, освітніх закладів Міністерство оборони України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, суб'єктів, які входять до складу Державного концерну «Укроборонпрому», об'єктів критичної інфраструктури та стратегічних державних активів; під час воєнного стану – відкладення доступу до таких рішень на рік після його скасування, з можливістю для суддів вилучати з текстів будь-які відомості, які на їхню думку підлягають захисту від розголошення. Однак поєднання широкої суб'єктивної дискреції суддів із категоричними законодавчими заборонами породжує обґрунтовані сумніви у відповідності законопроєкту як національним, так і міжнародним стандартам [6].

Уже національна судова практика сформувала чітку позицію з цього питання. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 15 лютого 2024 року у справі № 990/164/23 визнала, що Вища рада правосуддя (далі – ВРП) у спірних правовідносинах не мала законних повноважень самостійно встановлювати підстави для обмеження (відтермінування) забезпечення загального доступу до електронних ресурсів ЄДРСР на підставі мотивованої постанови слідчого та прокурора, і, відповідно, скасувала протиправне рішення ВРП № 742/0/15-23 від 20 липня 2023 року. Суд наголосив, що обмеження права на доступ до судових рішень можливе виключно на підставі закону, а не підзаконного чи відомчого акта; воно має переслідувати легітимну мету і відповідати тесту пропорційності; запроваджувати

нові підстави обмеження може лише законодавець, а не органи суддівського врядування чи виконавчої влади [4].

Ще більш жорсткі вимоги встановлює практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд). У рішенні від 4 березня 2025 року у справі «Гіргінова проти Болгарії» (Girginova v. Bulgaria, заява № 4326/18) Суд констатував порушення статті 10 Конвенції через відмову болгарських органів надати журналістці мотивувальну частину виправдувального вироку колишньому високопосадовцю. ЄСПЛ чітко сформулював, що навіть у справах, які містять елементи державної таємниці чи питання національної безпеки, повне засекречення мотивувальної частини рішення є неприпустимим. Держава зобов'язана застосовувати менш обмежувальні альтернативи: публікацію редагованої версії, поділ рішення на відкриту та закриту частини, часткове оприлюднення тощо. Відсутність таких механізмів свідчить про перевищення національними органами меж свободи розсуду та порушення Конвенції [7].

Отже, висновки зроблені ЄСПЛ у справі «Гіргінова проти Болгарії», мають пряме значення для оцінки законопроєкту № 7033-д. Наділення судді правом вилучати з рішення будь-яку інформацію «на власний розсуд» створює реальну загрозу саме того повного або часткового приховування мотивів, яке визнано порушенням Конвенції навіть у справах із державною таємницею. Відсутність у законопроєкті обов'язкового механізму перевірки пропорційності, попереднього судового контролю за редагуванням рішень та вимог щодо застосування альтернативних форм оприлюднення робить запропоновані норми потенційно несумісними з пунктом 1 статті 6 та статтею 10 Конвенції.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року № 995_004 // *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

2. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Харків: Право. 2008. 304 с.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.02. 2024 року у справі № 990/164/23 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117340691.

5. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002 року № 228-IV // *Офіційний вісник України.* 2002. № 50. Ст. 8.

6. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання розголошенню окремих відомостей у текстах судових рішень: Постанова Верховної Ради України від 23.05.2024 року № 3754-IX // *Офіційний вісник України.* 2024. № 55. Ст. 3269.

7. Case of Girginova v. Bulgaria, application no 4326/18, judgment of 4 March 2025. European Court of Human Rights // URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242053

Shvets A. Access to court decisions as an element of judicial publicity: analysis of compliance of legislative initiatives with international and national standards. *The article examines draft law No. 7033-d, which significantly limits public access to court decisions in criminal cases related to national security and defense. The author established the inconsistency of his norms with the principle of publicity of judicial proceedings. A conclusion was made about the inadmissibility of wide judicial discretion and the need for mandatory alternative mechanisms for partial publication of decisions.*

Keywords: *publicity of judicial proceedings, proportionality of restrictions, international and national standards.*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Шеметуха О. С.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Крикунов***

Досліджено міжнародно-правовий та національний підхід до визначення суб'єктів права на безоплатну правничу допомогу, виявлено прогалини і колізії у праві України, запропоновано способи їх подолання.

Ключові слова: *право на захист, право на справедливий суд, підозрюваний, обвинувачений, право на безоплатну правничу допомогу, кримінальне провадження.*

Право людини на справедливий суд у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (надалі - ЄКПЛ) [1] серед інший гарантій реалізується і через гарантію правової допомоги від вільно залученого захисника, а також можливість одержувати таку допомогу безоплатно через брак коштів. Конституція України [2] у ст. 59 передбачає, що кожен має право на професійну правничу допомогу і є вільним у виборі захисника своїх прав. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно ... Держава намагається забезпечити це право, проте його реалізація не завжди можлива в повній мірі, враховуючи бланкетний (відсилаючий) характер правового регулювання. Адже у ч.1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [3] знову через використання бланкетних норм можна констатувати нерівний доступ для певних категорій осіб, зокрема, тих, які не мають достатнього матеріального забезпечення, до права на отримання безоплатної вторинної правничої допомоги, Особливо гостро питання надання такої допомоги постає у сфері кримінального процесу, адже для підозрюваного, обвинуваченого наявність професійної правничої допомоги може мати вирішальне значення для захисту від кримінального переслідування. Тому метою дослідження є аналіз відповідності національних критеріїв міжнародним стандартам, виявлення прогалин у правовому регулюванні надання безоплатної вторинної правничої допомоги в Україні, та розроблення пропозицій законодавцю.

Право на отримання правової допомоги визнається невід'ємним складовим елементом права на справедливий судовий розгляд у межах концепції доступності правосуддя. Воно є одним із ключових компонентів справедливої та ефективної правової системи, побудованої на принципі верховенства права, а також виступає важливою гарантією формування й підтримки суспільної довіри до судової влади та судочинства загалом.

Відповідно до змісту підп. с ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ можна визначити дві умови забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу. Перша в основі містить фінансовий критерій, зокрема, брак в обвинуваченого достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника. Друга умова пов'язує надання безоплатної юридичної допомоги з комплексом інтересів правосуддя.

Як зауважив В. В. Карий, аналіз практики ЄСПЛ дає змогу виокремити такі мінімальні стандарти справедливості під час розгляду заяв про призначення безоплатної правової допомоги: 1) ясність застосовуваних критеріїв оцінки майнової забезпеченості особи, 2) відсутність надлишкових вимог, 3) винесення мотивованого рішення по заявці на юридичну допомогу, 4) можливість оскаржити відмову в наданні допомоги. Такий підхід гарантує реальну реалізацію права на правову допомогу та відповідає стандартам справедливого судового розгляду, закріпленим у ст. 6 ЄКПЛ [4, с. 95].

На національному рівні закріплено лише один критерій майнового забезпечення особи на час звернення за безоплатною правничою допомогою. Зокрема, у п. 1 ч. ст. 14 Закон України "Про безоплатну правничу допомогу" закріплено, що це право мають повнолітні особи [5], які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід, розрахований відповідно до Методики, затвердженої Міністерством юстиції України [6], не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно

© Шеметуха О. С., 2025

до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або державну соціальну допомогу відповідно до Законів України "Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю" і "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю", у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатної особи.

Станом на момент дослідження цієї проблеми (грудень 2025 р.) відповідно до ст. 7 Закону України "Про державний бюджет України на 2025 рік" [7] встановлено, що з 1 січня 2025 р. прожитковий мінімум на одну особу становить для повнолітніх працездатних осіб - 3028 гривень; осіб, які втратили працездатність, - 2361 гривня. Таким чином безоплатна правнича допомога надається для працездатних, якщо їх середньомісячний дохід менший ніж 6056 грн., а для осіб, що втратили працездатність - якщо середньомісячний дохід менш ніж 4722 грн.

На нашу думку, таке жорстке прив'язування права на безоплатну вторинну правничу допомогу виключно до певного рівня доходу призводить до несправедливих та певною мірою дискримінаційних ситуацій. Люди, чий середньомісячний дохід перевищує вказаний вище майновий ценз навіть на кілька гривень чи десятків гривень, автоматично втрачають право на безоплатну правничу допомогу. Такий підхід є несправедливим та суперечить основним принципам права, зокрема доступу до правосуддя.

Можна вказати, що чинний КПК у ст. 49 містить дискреційну норму, яка у теорії могла б бути використана для подолання виявленої проблеми. Зокрема, залучення захисника слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням можливе, якщо «слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його» (підп. 3 ч. 1 ст.49 КПК). На нашу думку, оскільки це формулювання апелює до розсуду представників сторони обвинувачення, то на стадії досудового розслідування є значний ризик непризначення особі захисника, якщо для цього нема імперативної підстави. Тим більше, що непризначення захисника стороною обвинувачення не може бути оскаржене до слідчого судді згідно із ч. 1 ст.303 КПК.

В контексті порушеної проблеми перспективною вважаємо ідею В. В. Карого щодо впровадження інституту соціальної експертизи суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу як способу визначення наявності реальної потреби чи відсутності такої [4, с. 99]. Це нововведення, вважаємо, здатне збалансувати принципи доступності правосуддя та розумності витрат на надання правової допомоги. Проте дану ідею можна вважати дещо несвоєчасною, оскільки такий підхід пов'язаний із складним механізмом реалізації та збільшенням фінансових витрат.

Висновки. Система надання безоплатної вторинної допомоги є невід'ємним елементом забезпечення права на справедливий суд.

На сучасному етапі варто почати з встановлення єдиного майнового цензу для надання безоплатної правничої допомоги для всіх категорій населення, яка була б встановлена в п. 1 ч. 1 ст. 14 "Про безоплатну правничу допомогу" з обумовленням про врахування показника інфляції на час звернення про надання безоплатної правничої допомоги.

На нашу думку варто у ч. 1 ст. 303 КПК передбачити можливість оскарження до слідчого судді ненадання захисника, якщо особа зверталася до посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження, із таким клопотанням, мотивуючи це тим, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

У перспективі є сенс впровадити інституту соціальної експертизи суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Закон України "Про безоплатну правничу допомогу" від 12.06.2011 р. № 3460-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text

4. Карий В. В. Теорія та практика функціонування системи безоплатної правової допомоги: адміністративно-правові аспекти] : дис. ... канд. філос. наук : 081. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 211 с.

5. Діти мають право на БПД відповідно до п.2 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

6. Методика розрахунку середньомісячного доходу для визначення належності осіб до суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу від 15.05.2024 р. № 1445/5. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0714-24#n14

7. Закон України "Про державний бюджет України на 2025 рік" від 19.11.2024 р. № 4059-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 4059-20#Text.

Shemetukha O. Problems in implementing the right to free legal aid in criminal proceedings. *The international legal and national approach to determining subjects of the right to free legal aid was studied, gaps and conflicts in the law of Ukraine were identified, and ways to overcome them were proposed.*

Keywords: *right to defense, right to a fair trial, suspect, accused, right to free legal aid, criminal proceedings.*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Шлапа І. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

У тезах аналізується місце та роль практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) для адміністративного судочинства України та окреслюються основні труднощі її впровадження. Наголошується на важливості орієнтації судів на європейські стандарти та необхідності їх системного застосування для ефективного захисту прав людини.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини, адміністративне судочинство, справедливий суд, верховенство права, пропорційність, правові стандарти, захист прав людини, судова практика.*

Практика Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) є ключовим орієнтиром для українського адміністративного судочинства, оскільки забезпечує наближення до європейських стандартів захисту прав людини. Україна ратифікувала Конвенцію та ухвалила закон про виконання рішень ЄСПЛ, однак реальне дотримання цих норм залишається недостатнім, тому що Україна стабільно лідирує за кількістю скарг до Страсбурга. Це пов'язано з тим, що багато суддів не застосовують або не до кінця розуміють значення практики ЄСПЛ, особливо в адміністративних справах. Воєнний стан ще гостріше показав важливість судового контролю над владою [5].

Ключове значення для українського судочинства має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика ЄСПЛ, що є частиною національного законодавства. Конвенція встановлює мінімальні стандарти прав людини, які країни Ради Європи зобов'язані забезпечувати. ЄСПЛ наголошує, що сторони та національні суди мають прямо посилатися на Конвенцію. Для виконання рішень Суду в Україні прийнято Закон «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» (2006), який визначає механізми імплементації та запобігання новим порушенням [1; 6].

Практика ЄСПЛ розкриває оціночні поняття Конвенції («розумний строк», «інтереси правосуддя») та є обов'язковим джерелом права в Україні, відповідно до ст. 17 Закону України

© Шлапа І. В., 2025

«Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ». Пленуми ВАСУ та ВССУ неодноразово роз'яснювали обов'язковість використання рішень Суду та їх належне обґрунтування [1; 4].

Науковці відзначають, що застосування рішень ЄСПЛ підвищує довіру до судів, сприяє професійності та зменшує кількість скарг до Страсбурга. Однак такий підхід не розкриває повної цінності цієї практики. Основна проблема в Україні - це неправильне тлумачення принципу верховенства права, адже багато його елементів (справедливість, рівність, гуманізм) є абстрактними й викликають труднощі для суддів. Формальна відповідність рішень закону не гарантує їхньої справедливості, якщо сам закон суперечить Конституції чи Конвенції. Прикладом є дискусії навколо законопроєкту щодо мобілізації у 2024 році, який містить потенційно неконституційні обмеження прав.

У таких умовах адміністративні суди повинні виступати гарантом прав людини й застосовувати принципи ЄСПЛ, спрямовані передусім на забезпечення справедливості. ЄСПЛ формує стандарти матеріальної та процесуальної справедливості, які мають орієнтувати суддів. Практика ЄСПЛ допомагає сформувати критерії, які дозволяють оцінити, чи є судовий розгляд справедливим. Адміністративні суди мають керуватися саме цими стандартами, адже без них неможливо забезпечити реальний захист прав людини. Попри те, що в законодавстві немає чітко виписаних критеріїв справедливості, орієнтація на ЄСПЛ дозволяє уникати очевидно несправедливих рішень та робить адміністративне правосуддя ефективним інструментом відновлення порушених прав [5].

Завданням адміністративного судочинства, як зазначено у частині першій статті 2 КАС України, є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Не викликає сумніву, що низка положень КАС України, зокрема, які містяться у частині другій статті 2 КАС, прийняті під впливом і послуговуються термінами ЄСПЛ. Серед них, наприклад: відповідність повноважень законній меті; безсторонність (неупередженість); вимога дотримання суб'єктом владних повноважень принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; вимога дотримання суб'єктом владних повноважень принципу пропорційності; урахування суб'єктом владних повноважень права особи на участь у процесі прийняття рішення; своєчасність прийняття суб'єктом владних повноважень рішення, тобто прийняття такого рішення протягом розумного строку. Безперечно, ці та інші положення КАС України вимагають їхнього тлумачення і застосування у практиці ЄСПЛ [2; 6, с. 132].

У контексті захисту прав, відповідно до ст. 55 КУ кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Отже, стаття 55 Конституції України є одним із ключових гарантійних елементів у системі захисту прав людини, оскільки вона забезпечує право на звернення до міжнародних судових інституцій (передусім ЄСПЛ), що не лише надає особі додатковий інструмент для відновлення порушених прав у разі неефективності національної системи, але й виконує важливу превентивну функцію, стимулюючи державу до узгодження своєї правової системи з міжнародними стандартами, чим інтегрує Україну у загальноєвропейський правовий простір та утверджує верховенство права [3].

Таким чином, ефективне застосування практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві України вимагає системного підходу - належного розуміння стандартів Конвенції, професійної підготовки суддів та усунення прогалин у законодавстві. Це забезпечує реальний судовий контроль, дотримання принципу справедливості та зміцнення верховенства права.

Отже, практика ЄСПЛ є ключовим орієнтиром для розвитку адміністративного судочинства України, проте її імплементація й надалі потребує вдосконалення, адже залишаються проблеми правильного тлумачення стандартів, формального підходу та недостатньої практичної інтеграції європейських правових норм.

Адміністративні суди України мають активно використовувати практику ЄСПЛ, а не лише реагувати на порушення, констатовані Судом у справах проти України. Проблемою залишається відсутність системи офіційних перекладів рішень ЄСПЛ щодо інших держав, що

ускладнює роботу суддів. Для адміністративного судочинства України застосування Конвенції та практики ЄСПЛ є не рекомендацією, а обов'язком, що забезпечує відповідність судової системи європейським стандартам захисту прав людини.

Джерела та література:

1. Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ: Закон України 02.12.2012 № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 31.10.2025 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Корецький І., Братель С. Місце процесуальної практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 114-119 URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/24.pdf

5. Лученко Д. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві України: монографія. Д. В. Лученко, Н. А. Полях. Харків; НЮУ імені Ярослава Мудрого. 2024. 200с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20293/1/Luchenko_251124.pdf

6. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 3-тє вид., допов. К.: ВАІТЕ, 2020. 276 с.

Shlapa I. Application of European Court of Human Rights case law in administrative proceedings in Ukraine. *The abstract analyzes the place and role of the practice of the European Court of Human Rights (ECHR) in Ukraine's administrative justice system and outlines the main difficulties in its implementation. It emphasizes the importance of courts' orientation toward European standards and the need for their systematic application for the effective protection of human rights.*

Keywords: *European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights, administrative proceedings, fair trial, rule of law, proportionality, legal standards, protection of human rights, case law.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ В МЕДИЧНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ НА ПРИКЛАДІ МЕДИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Щирба М. Ю.

Досліджено проблему порушення конфіденційності медичної інформації при обробці даних пацієнта в контексті запровадження та реалізації функціонування медичних інформаційних систем на основі електронної інформаційної системи охорони здоров'я в Україні на прикладі платформи Helsi, пов'язаних з конкретними порушеннями наслідків і варіантів щодо їх превенції.

Ключові слова: *медичні інформаційні системи, безпека даних, конфіденційність, право на приватність, Helsi, МІС, ЕСОЗ.*

В умовах викликів глобалізованого світу, воєн, пандемій, міграції, невизначеності у світовій фінансовій системі з одного боку та доступними громадянам національних держав інновацій у вигляді посилення ролі цифрового інструментарію, зокрема телемедицини, поглиблення партнерської взаємодії «лікар-пацієнт», розширення кола суб'єктів, які отримують доступ до оперування персональними даними про особу, що звертається за

© Щирба М. Ю., 2025

отриманням медичної допомоги або медичних послуг з іншого, безпека даних, конфіденційність, забезпечення права на приватність пацієнтів мають вирішальне значення.

Медичні інформаційні системи як вид електронних інформаційно-комунікаційних систем, (далі - МІС) сприяють автоматизації роботи лікарень, лабораторій та аптек, надають можливість додавати, переглядати та обмінюватися інформацією з центральною базою даних національної електронної інформаційної системи охорони здоров'я (далі - ЕСОЗ), яка централізовано зберігає медичні дані про здоров'я пацієнтів.

За даними електронної системи охорони здоров'я в Україні наразі до продуктивного середовища центральної бази даних ЕСОЗ підключені 37 МІС [1].

Функціонування МІС створює сприятливі умови для осіб, які попередньо вступили у правовідносини з приводу їх здоров'я з органом охорони здоров'я чи особою, що займається приватною медичною практикою, звернувшись особисто (за винятком випадків, зазначених у законодавстві) за отриманням медичної допомоги чи іншими медичними послугами, чи користуються ними, незалежно від наявності у них захворювання, або ж беруть участь в медичному експерименті в ролі піддослідних, у користуванні електронними рецептами, е-направленням та іншими цифровими сервісами.

В той же час, є і зворотня сторона медалі, безпосередньо пов'язана із захистом, збереженням, конфіденційністю даних про пацієнта, можливістю витіку даних. Зокрема останній факт мав місце навесні 2023 року через порушення правового режиму персональних даних, створення фейкових записів до лікарів через медичний сервіс Helsi. Кейс привернув увагу правозахисників, громадськості, інтернет-спільноти, медіаресурсів [2]. І мав наслідком офіційну реакцію голови Міністерства охорони здоров'я Віктора Ляшко, зустріч із журналістами, введення в лікарняних закладах посади медичних адміністраторів, надання детальних роз'яснень Національною службою здоров'я України, МОЗ і командами медичних інформаційних систем, зокрема Helsi, вдосконалення/запровадження механізмів прийому скарг осіб, які зверталися за медичною допомогою чи послугами і конфіденційність персональних даних яких була порушена.

Вказані вище обставини є прямим порушенням норм чинного національного законодавства та міжнародних договорів, в тому числі ст. 39-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних», ст. 286 Цивільного кодексу України, ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3-6].

Крім того, у конкретному випадку, порушення права на приватність персональних даних в ході користування зазначеною інформаційною медичною системою провокує негативні наслідки у вигляді:

- розтрати коштів із державного бюджету на медичну допомогу та або медичні послуги, які фактично не надавалися;
- продукування в ЕСОЗ недостовірних історій хвороб і призначеного лікування, відповідно – створення максимально обґрунтовані рішення про доцільність того чи іншого методу лікування;
- імпутацію (приписування) пацієнтові клінічних патологічних станів, які у нього не діагностовані, що зрештою може стати підставою для соціальних обмеженнями (неможливістю обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, керувати транспортними засобами тощо);
- неможливість реалізувати право на отримання конкретної медичної послуги, оскільки запис про реалізацію зазначеного права уже внесений у електронну картку користувача електронної медичної платформи (вакцинація та ін.);
- порушення психологічної цілісності особи, чутливі дані якої було неправомірно поширено;
- небезпека для здоров'я та (або) життя користувача медичного інформаційного простору в тому числі при наданні екстренної медичної допомоги, екстреному оперативному втручанні, помилки в ухваленні подальших клінічних рішень.

В судовій практиці України і в практиці Європейського суду з прав людини неодноразово мали місце рішення щодо фактів порушення права на приватність та

конфіденційність медичної інформації [7; 8], що ще раз підкреслює актуальність означеної проблематики.

На сайті МОЗ розміщена актуальна інструкція щодо поетапного плану дій користувача медичних інформаційних систем на випадок фіксації фактів порушення права на приватність та конфіденційність медичної інформації через

- встановлення факту наявності некоректних даних;
- звернення до лікаря, який вносив запис про медпослугу;
- звернення до керівництва медзакладу з письмовою скаргою, а у випадку відмови лікаря анулювати некоректні дані – до контакт-центру НСЗУ;
- безпосереднє звернення зі скаргою до НСЗУ за телефоном контакт-центру, через онлайн-заяву на електронну пошту чи шляхом подачі скарги через спеціальну форму на офіційному сайті в розділі «Громадянам» або ж через форму «Написати нам» у шапці сайту з вказівкою суті звернення та додаванням усіх підтверджувальних документів, вказівкою надавача медичних послуг, ПІБ лікаря; дати та часу прийому; документів, які підтверджують неможливість проведення прийому чи отримання послуги (якщо такі є);
- звернення до служби підтримки МІС;
- залишення відгуку на лікаря, який «провів» прийом;
- подання заяви до правоохоронних органів [9].

Створення та функціонування єдиних медичних інформаційних систем дозволяє оперативно збирати, зберігати, аналізувати та поширювати між чітко визначеним колом суб'єктів дані про осіб, які звертаються за медичною допомогою та медичними послугами, координувати дії медичних працівників, коректувати медичні приписи, уніфіковано слідкувати за ходом лікування та коректувати його з метою забезпечення найкращих інтересів пацієнта, мінімізувати факти допущення лікарських помилок, зменшити витрати у системі охорони здоров'я. З іншого боку медична інформація, розміщена на віртуальних платформах, у мобільних додатках для моніторингу здоров'я, у медичних інформаційних системах може бути протиправно поширена, використана з порушенням права на приватність осіб, дані про яких вони містять. З метою превенції зазначених порушень необхідно вживати комплексні заходи протидії, що крім зазначеного сприятиме покращенню доступ до медичних послуг, їх ефективності, інноваційності та безпечності.

Джерела та література:

1. В Україні діє 37 медичних інформаційних систем, через які можна працювати з ЦБД ЕСОЗ. URL: https://ehealth.gov.ua/2025/02/14/v-ukrayini-diye-37-medychnyh-informatsijnyh-system-cherez-yaki-mozhna-pratsyuvaty-z-tsbd-esoz/
2. У медичному сервісі Helsi лікарі роками створювали фейкові відвідування пацієнтів. Через це держава могла втрачати кошти. Як цю проблему вирішуватимуть МОЗ та Helsi. URL: https://forbes.ua/innovations/ukraintsi-masovo-skarzhatsya-na-feykovi-zapisi-do-likariv-u-servisi-helsi-u-nogo-ponad-25-mln-koristuvachiv-u-chomu-problema-i-chomu-vona-vinikla-ne-sogodni-11052023-13607
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-XII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 05.12.2025).
4. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. 2297-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 05.12.2025).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 05.12.2025).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.12.2025).

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 205/9115/19, провадження № 61-10283св21 від 29 червня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень: офіц. веб-сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110286

8. Справа Z проти Фінляндії. Заява №22009/93 [1997] ECHR 10. Європейський суд з прав людини: Рішення. URL: https://share.google/Xp5MvP7s2FVtUQX0A

Що робити пацієнту, якщо в особистому кабінеті з'явилися «некоректні» візити, і чому це трапляється. URL: https://moz.gov.ua/uk/scho-robiti-pacientu-jakscho-v-osobistomu-kabineti-zjavilisja-nekorektni-viziti-i-chomu-ce-trapljaetsja-#!

Shchyrba M. Ensuring the right to privacy in the medical information space using the example of medical information systems. *The problematic of the medical information confidentiality violation during the patient data processing in the context of the introduction and implementation of medical information systems (MIS) functioning are investigated.*

The report analyzed the basis of the electronic information system of healthcare (ESOZ) in Ukraine, using the example of the Helsi platform, its consequences and options for their prevention.

Keywords: *medical information systems, data security, confidentiality, right to privacy, Helsi, MIS, ESOZ.*

ТАРИФНА СИСТЕМА ОПЛАТИ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ГІДНУ ОПЛАТУ ПРАЦІ

Якушев І. М.

Тези присвячені обґрунтуванню необхідності встановлення справедливої і обґрунтованої базової ставки при застосуванні тарифної системи оплати праці. Виявлено систематичне невиконання Кабінетом Міністрів України вимог законодавства про оплату праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери і запропоновано вдосконалення законодавства з метою недопущення подібних порушень у майбутньому.

Ключові слова: *оплата праці, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, тарифна система.*

Заробітна плата - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Її розмір залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства [1, ст. 1].

Основою для формування та диференціації розмірів заробітної плати є тарифна система оплати праці, яка використовується при розподілі робіт залежно від їх складності, а працівників - залежно від кваліфікації.

У перші роки після проголошення незалежності України правове регулювання тарифної системи здійснювалося постановою Кабінету Міністрів України «Про єдині тарифні умови оплати праці робітників і службовців за загальними (наскрізними) професіями та посадами» від 02 лютого 1993 року № 74 [2]. У червні цього ж року зазначена постанова втрачає чинність у зв'язку з прийняттям Кабінетом Міністрів України постанови «Про підвищення заробітної плати на державних підприємствах, в установах, організаціях» від 02 червня 1993 року № 393 [3]. Обидві зазначені вище постанови Кабінету Міністрів України передбачали, що розмір тарифної ставки (окладу) першого тарифного розряду залежить від встановленого державою мінімального розміру заробітної плати.

Залежність розміру тарифної ставки робітника першого розряду від мінімальної заробітної плати у подальшому знайшло законодавче закріплення у Законі України «Про

© Якушев І. М., 2025

оплату праці», ч. 3 ст. 6 якого передбачала: «тарифна сітка (схема посадових окладів) формується на основі тарифної ставки робітника першого розряду, яка встановлюється у розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати».

Встановлення у законі мінімального розміру заробітної плати є однією з гарантій прав працівників на оплату праці. Саме тому, встановлений Кабінетом Міністрів України розмір тарифної ставки робітника першого розряду повинен перевищувати розмір мінімальної заробітної плати. Така вимога законодавства діяла з 1 січня 2006 року до 01 січня 2017 року і жодного разу не була виконана Кабінетом Міністрів України, про що свідчить аналіз чинного в ті роки законодавства.

Так, з 2006 по 2009 роки тарифна ставка робітника першого розряду встановлювалася на рівні законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (а не вище, як це передбачено було законом), а з 2010 року її розмір був значно меншим за мінімальну заробітну плату. Наприклад, абзацом першим ч. 1 ст. 53 Закону України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» була установлена на 2010 рік мінімальна заробітна плата у місячному розмірі з 1 січня - 869 гривень [4]. А Кабінет Міністрів України у абзаці другому примітки 1 додатку 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» (зі змінами станом на 09 грудня 2010 року) на 2010 рік встановив розмір посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду з 1 січня - 555 гривень (на 314 гривень менше мінімальної заробітної плати) [5].

У ст. 22 Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» мінімальну заробітну плату встановлено у місячному розмірі з 1 січня - 941 гривня [6]. А Кабінет Міністрів України на 2011 рік встановив розмір посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду з 1 січня 2011 року - 613 гривень (на 328 гривень менше мінімальної заробітної плати) [5].

З 1 грудня 2013 року до 1 вересня 2015 мінімальна заробітна плата була установлена в розмірі 1218 гривень на місяць, а розмір посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду складав лише 852 гривні. З 1 вересня 2015 року мінімальна заробітна плата була збільшена до 1378 гривень на місяць, а розмір посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду складав 1012 гривень. Недотримання Кабінетом Міністрів України вимог закону призвело до втрати заробітку працівником першого тарифного розряду щонайменше на 366 гривень щомісячно, що складає 43 відсотки. Такий відсоток втрати заробітку зберігається і для працівників, оплата праці яких здійснюється за іншими тарифними розрядами.

Невиконання Кабінетом Міністрів України вимог ч. 3 ст. 6 Закону України «Про оплату праці» та ч. 3 ст. 96 Кодексу Законів про працю України [7] стало причиною звернення до Окружного адміністративного суду міста Києва з позовом про визнання протиправними дії Кабінету Міністрів України щодо встановлення розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду у розмірі, меншому за розмір мінімальної заробітної плати. Рішенням зазначеного вище суду від 25 травня 2016 року у справі № 826/26538/15 (набрала законної сили 08 вересня 2016 року) зобов'язано Кабінет Міністрів України визначити умови розміру посадового окладу (тарифної ставки) з урахуванням вимог ч. 3 ст. 6 Закону України «Про оплату праці», ч. 3 ст. 96 Кодексу законів про працю України та встановити розмір посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду, який використовується для формування посадових окладів (тарифних ставок) працівників усіх тарифних розрядів «Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» на рівні, що перевищує розмір мінімальної заробітної плати [8].

Чи виконав Кабінет Міністрів України вказане рішення суду і чи компенсував працівникам втрачену внаслідок незаконних дій заробітну плату? Ні. Проте, за поданням Кабінету Міністрів України 06 грудня 2016 року Верховна Рада України приймає Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (набрав чинності з 01 січня 2017 року), яким ст. 6 Закону України «Про оплату праці» викладено у новій редакції. У ч. 6

зазначеної статті закріплено: «Мінімальний посадовий оклад (тарифна ставка) встановлюється у розмірі, не меншому за прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року» [9].

Внесення змін до законів (а не приведення підзаконних актів до вимог закону) можна розглядати як спробу Верховної Ради України виправдати власну бездіяльність, адже згідно п. 13 ч. 1 ст. 85 Конституції України саме вона здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що Кабінет Міністрів України систематично протягом семи років (2010 - 2016 роки) порушував ч. 3 ст. 6 Закону України «Про оплату праці», ч. 3 ст. 96 Кодексу законів про працю України, що призвело до суттєвої (більше 1/3 частини) втрати заробітної плати працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери. З метою недопущення таких випадків у майбутньому, потрібно створити дієвий механізм постійного парламентського контролю за дотриманням прийнятих Верховною Радою України нормативних актів і передбачити відповідальність за їх невиконання.

Джерела та література:

1. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 03.12.2025)

2. Про єдині тарифні умови оплати праці робітників і службовців за загальними (наскрізними) професіями та посадами : постанова Кабінету Міністрів України від 02 лютого 1993 року № 74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-93-%D0%BF (дата звернення: 03.12.2025)

3. Про підвищення заробітної плати на державних підприємствах, в установах, організаціях: постанова Кабінету Міністрів України від 02 червня 1993 року № 393. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-93-%D0%BF (дата звернення: 03.12.2025)

4. Про Державний бюджет України на 2010 рік : Закон України від 27.04.2010 р. № 2154-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2154-17 (дата звернення: 03.12.2025)

5. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери : постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF (дата звернення: 03.12.2025)

6. Про Державний бюджет України на 2011 рік : Закон України від 23.12.2010 р. № 2857-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2857-17 (дата звернення: 03.12.2025)

7. Кодекс законів про працю України : затв. Законом Верховної Ради Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відом. Верхов. Ради Української РСР.* 1971. додаток до № 50. Ст. 375.

8. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 25.05.2016 р. у справі № 826/26538/15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2653805-16 (дата звернення: 03.12.2025)

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 р. № 1774-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#n96 (дата звернення: 03.12.2025)

Yakushev I. Tariff system of wages: problems of protecting the right to decent wages. *The theses are devoted to the justification of the necessity of establishing a fair and reasonable base rate when applying the tariff system of remuneration. The systematic non-fulfillment by the Cabinet of Ministers of Ukraine of the requirements of the legislation on remuneration of employees of institutions, establishments and organizations of certain branches of the budgetary sphere is revealed and improvement of the legislation is proposed in order to prevent similar violations in the future.*

Keywords: *remuneration, minimum wage, subsistence minimum, tariff system.*

ПРАВО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ПСИХОЛОГІЧНУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ярмошик О. О.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. М. Юхимюк***

Стаття присвячена аналізу правового забезпечення права військовослужбовців на психологічну допомогу в умовах воєнного стану. Досліджено міжнародні стандарти та національне законодавство України у цій сфері. Виявлено системні проблеми реалізації цього права, зокрема бюрократизацію, дефіцит кадрів та стигматизацію. Запропоновано шляхи оптимізації системи психологічного супроводу через впровадження міжнародного досвіду та міжвідомчу інтеграцію.

Ключові слова: *права людини, психологічна допомога, військовослужбовці, психічне здоров'я, воєнний стан, ПТСР, реабілітація.*

Проблематика реалізації права військовослужбовців на психологічну допомогу під час воєнних дій належить до числа найбільш актуальних питань сучасної правової науки та державної політики. Воєнні події суттєво трансформують соціальні відносини, посилюють рівень стресових чинників та безпосередньо впливають на фізичний, психічний та емоційний стан особи. У зв'язку з цим право на психічне здоров'я та доступ до психологічної допомоги набуває особливої ваги та розглядається як невід'ємна складова загальної системи прав людини. Держава, відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства, зобов'язана забезпечити належну реалізацію цього права, створити ефективні механізми його захисту та гарантувати можливість отримання якісної професійної допомоги військовими, які перебувають у зоні бойових дій або повернулися з неї.

Триваюча російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році, зумовила значне збільшення кількості ветеранів, які гостро потребують комплексної та системної реабілітації. Існуюча національна система надання допомоги, на жаль, часто виявляється фрагментарною, що істотно ускладнює процес ефективної адаптації військовослужбовців до умов мирного життя. Особлива увага має бути приділена психологічній підтримці ветеранів, які страждають від наслідків бойового стресу, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психоемоційних порушень. Водночас, актуальним залишається питання соціальної та економічної інтеграції цієї категорії громадян у суспільство. Для оптимізації процесів відновлення необхідно забезпечити міжвідомчу координацію зусиль усіх державних та недержавних структур, здійснити спрощення бюрократичних процедур доступу до послуг та ефективно впровадити передовий міжнародний досвід реабілітації. Актуальність цієї теми підтверджується значною кількістю останніх досліджень та наукових публікацій у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій [1].

Фундаментальне право на охорону психічного здоров'я закріплено на міжнародному рівні, де Загальна декларація прав людини (1948) [2] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [3] встановлюють обов'язок держав забезпечувати «найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я». У контексті збройних конфліктів цей захист доповнюється гарантіями Женевських конвенцій (1949), які передбачають надання медичної допомоги особам, що вибули зі строю [4]. На національному рівні право на охорону здоров'я гарантується Конституцією України [5].

Ключовим актом, що деталізує це право, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (зі змінами 2023–2024 рр.), який прямо закріплює право на психологічну, медико-психологічну реабілітацію [1]. Організаційний аспект та уніфікацію послуг регулює Наказ МОЗ України № 195 від 23.01.2023, який затвердив стандарти надання психологічної допомоги військовослужбовцям [6], а стратегічне бачення розвитку цієї системи до 2030 року визначено у відповідній Стратегії Кабінету Міністрів України [7].

© Ярмошик О. О., 2025

Незважаючи на правову базу, практична реалізація права стикається із системними викликами, оскільки існуюча система часто є фрагментарною, що ускладнює ефективну адаптацію ветеранів, які страждають від ПТСР та інших психоемоційних розладів. Проблеми доступу посилюються бюрократичними перешкодами, дефіцитом кваліфікованих кадрів та значною соціальною стигматизацією щодо звернення за допомогою. Згідно з Керівництвом ВООЗ (2023) [8], успішна психологічна підтримка в умовах конфлікту вимагає раннього, багатоетапного та інтегрованого підходу.

Проведене дослідження підтвердило, що право на психологічну допомогу військовослужбовців має міцний фундамент у міжнародному (Женевські конвенції [4], Міжнародний пакт [3]) та національному (Конституція [5]).

Реалізація цього права передбачає не лише лікування вже існуючих розладів, але й систему превентивних заходів, спрямованих на зменшення психотравматизації та підвищення психологічної стійкості особового складу. Сучасні міжнародні підходи наголошують, що раннє втручання та ефективний стрес-менеджмент є економічно та соціально більш вигідними, ніж пізнє лікування хронічних наслідків бойових дій. Тому психологічна допомога має розпочинатися ще на етапі бойового злагодження та забезпечуватися безпосередньо в зоні конфлікту за принципом «рівний-рівному» та силами підготовленого військового персоналу, що узгоджується із загальними настановами ВООЗ [8] та найкращими практиками країн-членів НАТО.

Однак, в умовах повномасштабної агресії фактична реалізація цього права стикається із системними перешкодами, спричиненими фрагментацією управлінської структури, бюрократизацією процесів та кадровим дефіцитом.

Важливим важелем у подоланні дефіциту кадрів та соціальної стигматизації є систематична психоосвіта та підвищення відповідальності керівного складу. Необхідно впроваджувати обов'язкові навчальні модулі з основ військової психології та розпізнавання ознак ПТСР у програми підготовки офіцерів та сержантського складу. Керівники підрозділів мають бути не лише ініціаторами, а й активними учасниками процесу дестигматизації, створюючи в підрозділах атмосферу довіри та підтримки. Це, зокрема, випливає з необхідності дотримання вимог Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців...» [1], який передбачає комплексний захист, а не лише лікування.

Водночас, ігнорування або неналежна реалізація цього права несе значні соціальні ризики, адже без своєчасної та якісної допомоги військовослужбовці можуть зіткнутися з гострими формами ПТСР, що ускладнює їхню соціальну та економічну інтеграцію і створює напругу в родинах та суспільстві. З огляду на це, критично важливим є використання міжнародного досвіду, зокрема рекомендацій ВООЗ (2023) [8] щодо багатоетапного та інтегрованого підходу до психологічної підтримки в умовах конфлікту, а також досвіду країн-партнерів (США, Ізраїлю) у сфері комплексної реабілітації ветеранів. Впровадження таких практик вимагає не просто механічного копіювання, а адаптації до українських законодавчих та інституційних реалій, що закріплені в Стратегії розвитку системи психічного здоров'я до 2030 року [7].

Для забезпечення повного та ефективного захисту цього права необхідні такі ключові заходи:

1. Законодавче закріплення єдиної, міжвідомчої, електронно-інтегрованої системи психологічного супроводу від лінії фронту до соціальної реінтеграції.
2. Пріоритетне фінансування та розвиток мережі висококваліфікованих військових психологів відповідно до затверджених стандартів [6].
3. Системна робота з дестигматизації та формування культури піклування про психічне здоров'я, що є необхідною умовою для підвищення рівня звернень та своєчасної допомоги.

Таким чином, повна реалізація права військовослужбовців на психологічну допомогу є не просто соціальною гарантією, а стратегічною необхідністю для забезпечення національної безпеки та стійкого розвитку ветеранської політики в Україні.

Джерела та література:

1.Особливості соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій (навчально-методичний посібник) — URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/17711/1/OSOBLYVOSTI_SOTsIALNO-PSYKhOLOHIChNOI_REABILITATsII.pdf

2.Загальна декларація прав людини (1948) – ст. 25 щодо права на належний рівень здоров'я. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3.Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

4.Женевські конвенції (1949) та Додаткові протоколи – гарантії захисту військових, включно з медичною допомогою. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

5. Конституція України (1996) – ст. 3, ст. 49 щодо гарантій охорони здоров'я. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

6.Наказ МОЗ України № 195 від 23.01.2023 «Про затвердження стандартів надання психологічної допомоги військовослужбовцям» https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-23012023--195

7.Стратегія розвитку системи психічного здоров'я в Україні до 2030 року https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennia-stratehii-rozvytku-systemy-psykhichnoho-zdorovia-v-ukraini-do-2030-r-t100723

8. WHO. Mental health in emergencies. Guidance on psychological support during armed conflicts (2023). https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies

Yarmoshyk O. The right of military personnel to psychological assistance under martial law. *The article analyzes the legal framework for the right of military personnel to psychological assistance under martial law. It examines international standards and national legislation of Ukraine in this field. Systemic challenges in exercising this right, including bureaucracy, shortage of professionals, and social stigma, are identified. The author suggests ways to optimize the psychological support system by implementing international best practices and ensuring inter-agency integration.*

Keywords: *human rights, psychological assistance, military personnel, mental health, martial law, PTSD, rehabilitation.*

THE RIGHT TO QUALITY LEGAL EDUCATION AS A COMPONENT OF ENSURING HUMAN RIGHTS: DEVELOPING HUMAN RIGHTS COMPETENCE THROUGH PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Yatsyshyn N.

The right to education and the right to effective protection of one's rights are closely interconnected elements of the human rights system. In the context of legal education, the quality dimension of this right is reflected in the extent to which graduates are capable not only of applying legal rules, but also of recognising human-rights issues, analysing them in the light of national and international standards and effectively defending the rights and freedoms of individuals in their professional practice. This paper argues that the development of human rights competence is a key indicator of the implementation of the right to quality legal education. Particular attention is paid to the potential of professionally oriented foreign-language teaching as a space where authentic international human-rights materials and interactive, competence-based methods can be integrated. It is demonstrated that the integration of knowledge, skills, and value-oriented components within foreign-language courses for law students enhances the human rights focus of legal education and contributes to the practical realisation of the right to quality education.

Keywords: *right to education, legal education, human rights, human rights competence, professionally orientated foreign language, competence-based approach.*

© Yatsyshyn N., 2025

The right to education is traditionally regarded as one of the fundamental social rights of the individual, enshrined in international instruments and national legislation. At the same time, contemporary approaches emphasise not only the formal accessibility of education, but also its quality, which includes the content of curricula, teaching methods, learning environment, and expected learning outcomes [1; 2]. In legal education, this means that a graduate should be able not only to interpret and apply legal norms, but also to understand the value of human rights, identify their violations and provide effective protection in real-life situations.

In this perspective, the right to quality legal education can be interpreted as a specific dimension of the right to education which is linked to the formation, in law students, of a set of knowledge, skills, abilities and value orientations necessary for the protection of human rights and fundamental freedoms. One of the key outcomes of such education is the human rights competence of future lawyers. This competence includes:

– the ability to identify situations involving potential or actual violations of human rights;

– the capacity to analyse these situations through the lens of national and international standards;

– the readiness to advocate for an individual's rights in legal and public communication;

– a stable value-based orientation towards respect for human dignity [3; 4].

A particularly important role in the development of human rights competence is played by professionally oriented foreign-language teaching, which has become an integral part of legal education within the broader European integration context. Firstly, foreign-language classes create wide opportunities for working with authentic materials: judgments of the European Court of Human Rights, documents of the Council of Europe and the United Nations, excerpts from international treaties, recommendations concerning the protection of vulnerable groups, etc. This allows students to simultaneously develop their language competence and familiarise themselves with the international standards in the field of human rights [5; 6].

Secondly, modern methodologies of professionally oriented foreign-language teaching are based on competence-based and activity-based approaches, which imply active engagement of students in tasks that are close to real legal practice. Among the most effective formats are: case studies derived from the practice of international judicial and quasi-judicial bodies; moot-court simulations; role plays built around the «lawyer – client» model; debates and discussions in a foreign language on issues of discrimination, data protection, refugees' rights and other human-rights topics. Within such formats, students not only acquire legal terminology, but also develop their ability to argue a legal position, referring to relevant norms of national and international law [3; 5].

Thirdly, an essential component of the right to quality legal education is its value dimension. Professionally oriented foreign-language courses offer favourable conditions for integrating issues of tolerance, non-discrimination, respect for cultural diversity and sensitivity to the needs of vulnerable groups into teaching materials and classroom tasks. The discussion of texts and cases related to human-rights violations encourages students to reflect on the ethical aspects of the legal profession and to form a responsible attitude towards their future professional role [4; 6].

An important aspect of ensuring the right to quality legal education is also academic integrity, which is directly linked to respect for intellectual property rights, honesty in learning and research. The use of foreign-language sources, correct citation practices, prevention of plagiarism, and the discussion of international standards of academic ethics in foreign-language classes contribute to the formation, in students, of a holistic vision of human rights as a system of interconnected norms and values that encompasses not only «classical» civil and political rights, but also the educational and professional sphere [2; 7].

It should be emphasised that the realisation of the right to quality legal education requires systemic managerial decisionsat the level of higher education institutions. These include: the development of degree programmes with clearly defined learning outcomes that explicitly incorporate human-rights competence; the establishment of interdisciplinary cooperation between departments of law, foreign languages, philosophy and social sciences; and the continuous

professional development of teachers in the field of human rights and innovative teaching methods. Only under the condition of coherence between the content of different courses and their value-based orientation is it possible to ensure that the human-rights dimension becomes not an isolated element, but a systemic feature of legal education [1; 3].

Thus, the development of human rights competence in the process of professionally oriented foreign-language teaching can be regarded as an important component in the implementation of the right to quality legal education. The use of authentic materials, interactive teaching methods and a competence-based approach not only improves the level of language training, but also enhances the ability of future lawyers to effectively protect human rights in the context of contemporary legal challenges. This, in turn, aligns legal education with the real needs of society and with the strategic objectives of a democratic, rule-of-law state [2; 4; 6].

Sources and literature:

1.Law of Ukraine «On Education».

2.Law of Ukraine «On Higher Education».

3.Council of Europe. Compass: Manual for Human Rights Education with Young People. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

4.UN General Assembly. United Nations Declaration on Human Rights Education and Training, resolution 66/137 of 19 December 2011.

5.Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Council of Europe, 2020.

6.Recommendation CM/Rec (2010)7 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member States on the Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education.

7.Zadorozhnia N.T. Formation of Foreign-Language Professional Competence of Future Lawyers: Theoretical and Methodological Foundations: monograph. Kyiv.

Яцишин Н. П. Право на якісну юридичну освіту як складова забезпечення прав і свобод людини: формування правозахисної компетентності студентів у процесі вивчення професійно орієнтованої іноземної мови. *Право на освіту та право на ефективний захист своїх прав є взаємопов'язаними елементами системи прав людини. У контексті юридичної освіти якісний вимір цього права проявляється у тому, наскільки випускники здатні не лише застосовувати норми права, а й розпізнавати проблеми у сфері прав людини, аналізувати їх крізь призму національних та міжнародних стандартів та ефективно захищати права і свободи особи у професійній діяльності. У тезах обґрунтовується, що формування правозахисної компетентності є ключовим індикатором реалізації права на якісну юридичну освіту. Особливу увагу приділено потенціалу професійно орієнтованої іноземної мови як навчальної дисципліни, у межах якої можуть інтегруватися автентичні міжнародно-правові матеріали та інтерактивні, компетентнісно орієнтовані методи навчання. Показано, що поєднання когнітивного, діяльнісного та ціннісного компонентів у курсах іноземної мови для юристів посилює правозахисну спрямованість юридичної освіти та сприяє практичній реалізації права на якісну освіту.*

Ключові слова: *право на освіту, юридична освіта, права людини, правозахисна компетентність, професійно орієнтована іноземна мова, компетентнісний підхід.*

THE RIGHT TO TRUTHFUL INFORMATION IN THE ERA OF INFLUENCER MARKETING: LEGAL AND MANAGERIAL DIMENSIONS OF NATIVE ADVERTISING

Yatsyshyn K.
Scientific advisor: Doctor of Law, full professor ***M. M. Yatsyshyn***

The rapid rise of social media has transformed the way businesses communicate with consumers. Traditional, clearly recognisable advertising formats are increasingly replaced by influencer marketing and native advertising, where promotional messages are embedded in ordinary content created by bloggers and opinion leaders. In this environment, the boundary between a blogger's personal opinion and a paid commercial message often becomes blurred, creating risks for the consumer's right to truthful, complete and understandable information. This paper aims to analyse how influencer marketing and native advertising affect the implementation of consumer rights and to demonstrate that legal rules alone are not sufficient: the real level of protection depends on managerial and marketing decisions of companies that design, approve and monitor such communication. The paper argues that transparency and honesty in influencer campaigns should be treated not merely as a matter of formal compliance, but as an integral element of human-rights-oriented corporate governance.

Keywords: *consumer rights, truthful information, influencer marketing, native advertising, unfair commercial practices, management decisions, human rights.*

The rapid development of social media has fundamentally changed the way businesses communicate with consumers. Traditional, clearly recognisable advertising formats are increasingly replaced by influencer marketing and native advertising, where promotional content is embedded into the ordinary posts, stories and videos of bloggers and opinion leaders. In such an environment, the boundary between a blogger's «personal opinion» and a paid commercial message often becomes blurred. This creates specific risks for the right of the consumer to truthful, complete and understandable information, which is a key element of consumer protection and, more broadly, of the effective enjoyment of human rights.

The aim of this paper is to analyse how influencer marketing and native advertising affect the implementation of consumers' rights and to demonstrate that legal regulation alone is not sufficient: the real level of protection depends on the managerial and marketing decisions of companies that design and control such communication.

At the European level, influencer marketing is primarily framed by the Unfair Commercial Practices Directive 2005/29/EC (UCPD), which prohibits misleading and aggressive commercial practices in business-to-consumer relations and requires traders to provide clear, truthful and non-deceptive information to consumers [1]. The European Commission's guidance on the UCPD and its dedicated Influencer Legal Hub further clarify that influencers who receive any form of remuneration must clearly disclose the commercial nature of their posts and avoid practices that may mislead consumers [2].

In Ukraine, the Law of Ukraine «On Advertising» establishes the general principles of advertising, including legality, accuracy and authenticity, and explicitly prohibits advertising that misleads consumers [3]. At the same time, the new Law of Ukraine «On Consumer Protection» No. 3153-IX aims to approximate national legislation to EU consumer-protection standards, reinforcing the rights of consumers to reliable information and effective remedies [4]. Together, these instruments create a formal legal framework within which influencer campaigns should operate. However, the practical reality of social-media marketing shows a substantial implementation gap.

In practice, several typical problems can be identified in the field of influencer marketing and native advertising:

1. Lack of clear advertising disclosure. Many influencer posts are presented as personal recommendations, while in fact they are part of paid collaborations. In such cases, the consumer

© Yatsyshyn K., 2025

may not recognise the commercial intent behind the message and, therefore, is deprived of the possibility to critically evaluate the information [5; 6].

2. Partial or selective presentation of information. Influencer content often highlights only the advantages of a product or service, downplaying or completely omitting important conditions: automatic subscription renewals, additional fees, limitations of the offer, health or financial risks, and so on. This directly affects the consumer's ability to make an informed choice [5].

3. Targeting of vulnerable groups. Particular concern arises when influencers promote high-risk products (financial services, online gambling, aggressive dieting products, questionable «courses» and infoproducts) to audiences that may be especially susceptible to influence — young people, individuals in difficult financial situations or those seeking rapid «life changes» [6].

4. Diffuse responsibility between brand and influencer. From the consumer's perspective it is often unclear who is responsible for misleading content: the influencer, the brand, or the agency. EU practice shows that, in most cases, the trader behind the product remains the primary addressee of consumer-protection rules, while misleading influencer campaigns may be qualified as unfair commercial practices of the trader [5; 6].

These problems demonstrate that the question is not only legal, but also managerial. Influencer marketing is the result of deliberate managerial and marketing choices: the selection of influencers, the design of the campaign, the wording of key messages, the level of control over compliance and the internal standards that the company is willing (or not willing) to adopt [7].

From a management perspective, responsible companies integrate consumer-rights protection into their marketing governance by:

- establishing clear internal policies on influencer collaborations, including mandatory and prominent disclosure of advertising content («ad», «paid partnership», etc.);
- including in contracts with influencers explicit obligations to provide accurate and non-misleading information, to avoid manipulating vulnerable audiences and to respect applicable advertising and consumer-protection rules;
- implementing internal review and approval procedures for influencer content before publication;
- providing training for marketing teams and influencers on legal and ethical standards of communication [2; 7].

From a human-rights perspective, the right to truthful information is closely linked to human dignity and personal autonomy. A person can freely decide whether to purchase a product or service only if they understand that they are exposed to advertising and possess sufficient information about its key characteristics, price and potential risks. When influencer marketing creates an illusion of «authentic personal advice» while concealing its commercial nature, this undermines the consumer's autonomy and may be viewed as a form of manipulation [1; 5].

Therefore, the effective protection of consumers' rights in the era of influencer marketing requires a combined approach:

- At the legal level, Ukraine's ongoing approximation to EU standards in the field of consumer protection and unfair commercial practices should explicitly address influencer and native advertising, following the example of EU guidance and enforcement practice under the UCPD [1; 2; 4].
- At the managerial level, companies should move beyond formal "compliance" and treat transparency and honesty in influencer campaigns as elements of their long-term reputation, ESG and human-rights strategy [7].
- At the educational level, both consumers and future lawyers and managers need to be trained to recognise manipulative communication techniques and to understand the legal instruments available to challenge unfair practices [5; 6].

In conclusion, influencer marketing and native advertising are not inherently incompatible with the protection of consumers' rights. On the contrary, they can become tools for building trustful, long-term relationships between brands and consumers — but only if legal requirements are supported by responsible managerial decisions and ethical marketing standards. The transition from a minimalist «tick-the-box» approach to a genuine respect for the consumer's right to truthful information should become a key priority for businesses operating in digital markets, especially in

jurisdictions like Ukraine that are actively aligning their legal systems with European human-rights and consumer-protection standards [4; 7].

Sources and literature:

1.Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market (Unfair Commercial Practices Directive).

2.European Commission. Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC and materials of the Influencer Legal Hub (recommendations on disclosure and unfair practices).

3.Law of Ukraine «On Advertising» (Закон України «Про рекламу») with subsequent amendments (general principles of advertising and prohibition of misleading advertising).

4.Law of Ukraine «On Consumer Protection» No. 3153-IX of 10 June 2023 (modernisation of consumer-protection rules and approximation to EU law).

5.Luzak J. Influencer marketing as a potentially unfair commercial practice: analysis in the light of the UCPD and recent EU guidance.

6.European Consumer Centres Network (ECC-Net). Influencers: obligations and responsibilities in Europe (explanation of responsibilities of influencers and traders under EU consumer law).

7.Unyer / Fidal. Influencer marketing – the key to legal compliance in Europe (overview of legal requirements and best practices for compliant influencer marketing campaigns).

Яцишин Х. М. Право споживача на достовірну інформацію в умовах інфлюенсер-маркетингу: правовий та управлінсько-маркетинговий виміри. *Стрімкий розвиток соціальних мереж зумовив активне поширення інфлюенсер-маркетингу та нативної реклами, у межах яких комерційні повідомлення маскуються під «звичайний» контент блогерів та лідерів думок. У таких умовах розмивається межа між особистою думкою та оплаченою рекламою, що створює ризики для реалізації права споживача на достовірну, повну й зрозумілу інформацію. У тезах проаналізовано правове регулювання інфлюенсер-маркетингу в ЄС та Україні, типові порушення (відсутність маркування реклами, селективна інформація, орієнтація на вразливі групи, розмита відповідальність між брендом і блогером) та показано, що ефективний захист прав споживачів залежить не лише від норм законодавства, а й від управлінських і маркетингових рішень компаній. Обґрунтовано необхідність поєднання правового, управлінського та просвітницького підходів для переходу від формального комплаєнсу до реальної поваги до прав людини у сфері споживчих відносин.*

Ключові слова: *права споживача, достовірна інформація, інфлюенсер-маркетинг, нативна реклама, недобросовісні комерційні практики, права людини.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ ТА КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА НІМЕЧЧИНИ

Адамчук І. М.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Розглянуто положення Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) та Кодексу адміністративного судочинства Німеччини (VwGO) та проаналізовано ключові відмінності та подібності між ними. Підкреслено їх значення для підтримки верховенства права та ефективного функціонування адміністративного судочинства в обох країнах.

Ключові слова: *адміністративне судочинство, Кодексу адміністративного судочинства України, Кодекс адміністративного судочинства Німеччини, порівняльний аналіз, Європейський Союз.*

Адміністративне судочинство відіграє фундаментальну роль у функціонуванні демократичної держави, адже саме воно гарантує реальне утвердження верховенства права та забезпечує належний захист прав і законних інтересів громадян від можливих зловживань з боку органів публічної влади. В Україні правову основу цієї сфери становить Кодекс адміністративного судочинства України (далі КАСУ), ухвалений 6 липня 2005 року, який визначає систему трьох ланок адміністративних судів (місцеві, апеляційні та Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду), порядок провадження, права сторін, вимоги до рішень та гарантії їх виконання.

У Німеччині відповідні відносини регулює Кодекс адміністративного судочинства Німеччини (Verwaltungsgerichtsordnung – VwGO), що набрав чинності 19 березня 1991 року та неодноразово оновлювався, який визначає, порядок провадження, права сторін, вимоги до рішень та гарантії їх виконання. Цей кодекс є одним із найбільш структурованих актів у межах континентального права, що закладає основу для інших правових систем, включаючи Україну. Він містить детальний опис процесуальних стадій, закріплює ключові доктринальні засади, такі як змагальність, офіційність, пропорційність, неупередженість, ефективність судового захисту та право на перегляд судового рішення в апеляційному порядку, яку не тільки нормативно закріплені, але й активно розвиваються у судовій практиці Федерального адміністративного суду Німеччини [3].

У більшості країн-членів ЄС ці принципи не закріплені в одному універсальному «кодексі адміністративного судочинства», як в Україні. Часто вони розосереджені: в конституціях, законах про адміністративні процедури, законах про публічну адміністрацію, в міжнародних договорах, а також в судовій практиці, особливо рішеннях.

Порівняння положень Кодексу адміністративного судочинства України та Кодексу адміністративного судочинства Німеччини має не лише академічне, а й прикладне значення. Воно дає змогу глибше оцінити сучасну модель українського адміністративного процесу, визначити її переваги та окреслити напрями подальшого розвитку. Зіставлення двох систем дозволить побачити, у чому український підхід забезпечує ширший і комплексніший судовий захист у сфері публічно-правових відносин, інтегруючи різні категорії спорів у межах єдиної юрисдикції. Обидва кодекси мають спільну мету - гарантувати ефективний контроль судів за рішеннями, діями або бездіяльністю органів влади [4].

Кодекс адміністративного судочинства України встановлює принципи верховенства права (ст. 8), законності, (ст. 9), рівності учасників процесу (ст. 10), змагальності сторін, диспозитивності (ст. 11), гласності і відкритості (ст. 12), а також гарантує можливість апеляційного (ст. 292–326) та касаційного (ст. 327–360) перегляду судових рішень. Саме ці норми формують базу для ефективного судового контролю за рішеннями, діями чи

© Адамчук І. М., 2025

бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, що є важливим елементом реального захисту прав громадян [1].

Німецький (VwGO) ґрунтується на подібних засадах: змагальність процесу та рівність сторін – §§ 55, 86, принцип офіційного з'ясування всіх фактичних обставин – § 86, гласність слухань – § 128, право на апеляційний та касаційний перегляд рішень – §§ 124–132 (апеляція), §§ 132–139 (скасування), ефективність судового захисту та швидке розглядання справ – §§ 40, 111, контроль за законністю рішень органів публічної влади – § 113 [2].

Таким чином, порівняння Кодексу адміністративного судочинства України та Кодексу адміністративного судочинства Німеччини демонструє подібність підходів щодо основних процесуальних принципів, але водночас український Кодекс інтегрує ширший спектр адміністративних спорів у єдину систему та забезпечує більш детальне регулювання апеляційного перегляду.

Ключова відмінність між українським та німецьким адміністративним судовим провадженням полягає у філософії доступу до другої інстанції, що обумовлює різні моделі апеляційного контролю. Український (КАСУ) закріплює модель безумовної апеляції, згідно з якою учасники справи та особи, чиї права вирішено, мають пряме право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції. Допуск до розгляду не вимагає додаткового дозволу суду, достатньо дотриматися процесуальних вимог, таких як строки (ст. 295) та форма скарги (ст. 296). Натомість, німецький (VwGO) застосовує модель "апеляції з дозволу" (Zulassungsberufung). Згідно з § 124 Abs. 1 Кодексу адміністративного судочинства Німеччини, апеляція допускається лише, якщо вона буде прийнята (zugelassen) адміністративним судом або вищим адміністративним судом. Це положення створює процесуальний фільтр, який обмежує доступ до другої інстанції, направляючи туди лише значущі або сумнівні справи, що відповідають одній із суворо визначених умов (§ 124 Abs. 2 VwGO), наприклад, наявність серйозних сумнівів щодо правильності судження або принципове значення справи [1; 2].

Порівнюючи Кодекс адміністративного судочинства України із Кодексом адміністративного судочинства Німеччини, слід, перш за все, звернути увагу на компетенцію адміністративних судів. Так, у § 40 Кодексу адміністративного судочинства Німеччини вказується, що звернення до адміністративного суду є можливим у всіх спорах публічно-правового характеру, за виключенням конституційно-правових, якщо спори не віднесені федеральним законом до компетенції іншого суду. В абзаці 2 цього параграфу наголошується, що особливі положення права про державну службу, а також про порядок судового розгляду спорів про відшкодування майнової шкоди внаслідок відміни протиправних адміністративних актів не зачіпаються [3].

Крім того, §42 цього ж Кодексу містить положення щодо позову про визнання адміністративного акта недійсним і про зобов'язання адміністративного органу до видання адміністративного акту. Отже, Кодекс адміністративного судочинства Німеччини, на відміну від КАС України, поширює компетенцію адміністративних судів на сферу суспільних відносин, яка є значно вужчою: дія Кодексу адміністративного судочинства Німеччини поширюється на публічно-правові спори (у тому числі й щодо відміни адміністративних актів), які не стосуються відшкодування шкоди або компенсацій, а також не зачіпає питання державної служби.

КАС України відносить до адміністративної юрисдикції, у тому числі, й ті спори, що пов'язані з прийняттям на публічну службу, її проходженням і звільненням з публічної служби, передбачаючи можливість об'єднання вимог про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, якщо вони пов'язані з вимогою вирішити публічно-правовий спір.

Також слід зазначити те, що у сучасному світі, де адміністративні суди стикаються зі зростаючим навантаженням, медіація та інші форми примирення набувають критичного значення як інструмент оптимізації судового процесу та досягнення взаємоприйнятних рішень. Тому важливим для адміністративно-процесуального права є можливість примирення сторін передбачена ст. 47 КАСУ, згідно з якою сторони можуть досягнути примирення, у тому числі

шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі [5].

На відміну від Кодексу адміністративного судочинства України, Кодекс адміністративного судочинства Німеччини не містить прямої окремої статті про медіацію або примирення в основному тексті. Однак, інститут примирення та посередництва ефективно інтегрований у німецьке адміністративне судочинство через низку взаємопов'язаних механізмів. Насамперед, необхідна правова основа забезпечується прямим відсиланням з норми Кодексу адміністративного судочинства Німеччини § 173 (VwGO), до норми Цивільного процесуального кодексу Німеччини (Zivilprozessordnung – ZPO). Це включає § 278 Цивільного процесуального кодексу Німеччини (ZPO), який регулює примирення сторін та процедуру врегулювання спору, забезпечуючи правову основу для примирення у Кодексі адміністративного судочинства Німеччини (VwGO). Додатково німецька система активно використовує інститут Судді-посередника (Güterichter). Цей суддя, хоча і є членом того ж суду, не бере участі у вирішенні справи по суті, а його завдання - сприяти врегулюванню спору між сторонами на будь-якій стадії провадження, використовуючи методи медіації та посередництва. Таким чином, обидва кодекси забезпечують можливість примирення, але Кодекс адміністративного судочинства України робить це через пряме законодавче закріплення, а Кодекс адміністративного судочинства Німеччини (VwGO) - через відсилання до цивільного процесу та інституалізований судовий механізм [2].

Таким чином, порівняльний аналіз адміністративно-процесуального законодавства України та Німеччини демонструє різні підходи до організації судової системи та забезпечення ефективного судового контролю. КАС України передбачає широкий спектр повноважень адміністративних судів, включно з питаннями державної служби та відшкодування шкоди, що забезпечує комплексний захист прав громадян. Німецький (VwGO), у свою чергу, закріплює чітку структуру судів та доктринальні принципи процесу, але обмежує сферу компетенції вузьким колом публічно-правових спорів. Це підкреслює актуальність дискусій щодо подальшого розвитку українського адміністративного судочинства з урахуванням європейських стандартів та практик.

Джерела та література:

1.Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

2.Verwaltungsgerichtsordnung: Gesetz über die Verwaltungsgerichtsbarkeit. In der Fassung vom 19.03.1991. BGBl. I.URL: https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/BJNR000170960.html.

3.Безпалова О., Битяк Ю., БілухаМ., Богуцький В., Бойко В., Борко А., Буда Т. Доктрина адміністративного судочинства в державах системи континентального права: загальна характеристика. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2024/71.pdf

4.Шалагінова А. В. Зарубіжний досвід судового вирішення адміністративних спорів за участю органів внутрішніх справ. Соціологія права. URL: http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2016/4/4_2016.pdf#page=107

5.Черевко Н. Інституціоналізація медіації в адміністративних судах України у світлі європейських стандартів. Адміністративне право і процес. 2025. № 2. С. 78-89. URL: https://applaw.net/index.php/journal/article/view/861/721

Adamchuk I. Comparative legal analysis of the Code of Administrative Procedure of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Germany. *The provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Germany (VwGO) are examined, and the key differences and similarities between them are analyzed. Their significance for upholding the rule of law and the effective functioning of administrative justice in both countries is emphasized.*

Keywords: *administrative procedure, Code of Administrative Procedure of Ukraine, Code of Administrative Procedure of Germany, comparative analysis, European Union.*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ТА ДОПУСТИМОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Аршулік Я. Л., Карпук Х. І.
Науковий керівник: д.ю.н., доц. ***А. П. Гусак***

У статті на підставі аналізу національного законодавства та сучасних наукових джерел досліджуються проблеми забезпечення достовірності та допустимості висновків криміналістичних експертиз в Україні з позиції дотримання прав людини. Особливу увагу приділено типовим порушенням процедури призначення і проведення експертизи, некомпетентності експертів, неповноті дослідження та використанню ненаукових методик. Запропоновано заходи щодо підвищення якості експертного забезпечення шляхом удосконалення кваліфікаційних вимог, впровадження незалежного рецензування, цифровізації та гармонізації з європейськими стандартами.

Ключові слова: *криміналістична експертиза, достовірність доказів, допустимість доказів, права людини, ЄСПЛ, незалежне рецензування, цифрова криміналістика.*

Криміналістична експертиза є елементом кримінального провадження, що забезпечує об'єктивне встановлення обставин злочину за допомогою спеціальних знань. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, експертиза призначається для з'ясування питань, що вимагають наукових, технічних чи інших спеціальних знань, і її висновки є джерелом доказів відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства [10]. Однак, на практиці виникають численні проблеми, пов'язані з достовірністю та допустимістю висновків експертів, які часто призводять до порушення прав людини.

На думку Журавля В.А., загальна теорія криміналістики як система ідей та концепцій повинна забезпечувати методологічну основу для надійного збору та оцінки доказів, що підтверджує актуальність перегляду методичних підходів [4].

Аналіз національного законодавства та сучасних наукових джерел засвідчує, що найпоширенішими порушеннями під час проведення криміналістичних експертиз є недостатній рівень кваліфікації експертів, неповнота дослідження, застосування методик, які не пройшли наукової верифікації, а також процедурні помилки. Такі недоліки не лише ускладнюють встановлення фактичних обставин, а й створюють ризики порушення принципів справедливого судочинства, гарантованих статтею 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), що прямо стосується забезпечення справедливого судового розгляду.

Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) підтверджує, що дефекти експертних висновків здатні впливати на реалізацію права на справедливий суд. У справах Stoimenovikj and Miloshevkj v. North Macedonia (2021) та Mirilashvili v. Russia (2009) ЄСПЛ встановив, що дефектні експертні висновки та відмова у проведенні альтернативної експертизи порушують гарантії ст. 6 ЄКПЛ [8; 9].

У статті ці приклади розглядаються як свідчення системних проблем у сфері експертного забезпечення та як підґрунтя для формування рекомендацій, спрямованих на посилення гарантій прав людини у кримінальному процесі.

Достовірність висновків експертизи залежить від об'єктивності, повноти та наукової обґрунтованості дослідження. На думку Арешонкова В. В., структура техніко-криміналістичних досліджень повинна бути ієрархічною, з послідовними етапами від пошуку об'єктів до експертного аналізу, де надійність забезпечується принципами законності, системності та компетентності [1].

Належна кваліфікація експертів є ключовою умовою достовірності висновку. На думку Журавля В. А., методології криміналістики повинні базуватися на загальнонаукових принципах, таких як теорія відображення, але в реальності часто використовуються застарілі методики 1970-1980-х років, що не відповідають сучасним технологіям [4]. Дослідження показують, що низький професійний рівень обробки слідів є частою причиною помилок [1]. Крім того,

© Аршулік Я. Л., Карпук Х. І., 2025

неповнота дослідження часто виникає через брак матеріалів або обмеженість питань, поставлених перед експертом, що робить висновки недостовірними.

Критичний аналіз показує, що частина застосовуваних методик базується на суб'єктивних оцінках і не має належної емпіричної верифікації, що суперечить принципам науковості та підвищує ризик помилок [10].

На думку Неділько Я. В., у цифровій криміналістиці завдання включають розробку апаратно-програмних засобів для роботи з електронними доказами, але відсутність консенсусу щодо систематизації призводить до помилок у верифікації даних [6]. У контексті прав людини це призводить до порушень, наприклад, коли недостовірні висновки стають основою для обвинувачення, що може призводити до необґрунтованих обвинувачень [5].

Допустимість експертного висновку визначається дотриманням встановленої процедури його призначення та проведення. Порушення вимог спеціального законодавства щодо методик та акредитації лабораторій робить висновок недопустимим.

У контексті прав людини, порушення допустимості часто призводить до несправедливого судочинства. Недоліки експертного забезпечення безпосередньо впливають на реалізацію процесуальних прав учасників провадження [5]. На думку Гусєвої В. О., криміналістика повинна інтегрувати методи, що забезпечують дотримання цих прав, але практичні проблеми, як некомпетентність, призводять до порушень [3]. Рішення ЄСПЛ, наведені вище, ілюструють, як недоліки експертиз підривають ст. 6 ЄКПЛ, вимагаючи від держав активних заходів для об'єктивності.

Для вирішення проблем пропонується удосконалення кваліфікаційних вимог: уніфікація освіти та тренінгів для експертів, впровадження державних реєстрів з обов'язковим оновленням (на думку Арешонкова В. В., з урахуванням спеціалізації та міжнародних практик) [1]. Незалежне рецензування висновків (peer review) дозволить системно виявляти та мінімізувати помилки [1]. Цифризація: на думку Неділько Я. В., впровадження систем на основі штучного інтелекту (AI) та цифрових систем для обробки доказів підвищить достовірність [6]. Гармонізація з європейськими стандартами: адаптація до норм ЄС, включаючи міжнародне співробітництво (на думку Ахтирської Н. М.) [2], та інтеграція практик ЄСПЛ для захисту прав людини.

Наукова новизна роботи полягає у системному поєднанні аналізу достовірності та допустимості експертних висновків із вимогами ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ, а також у виділенні впливу ненаукових методик та цифрових технологій на гарантоване право на справедливий суд. Запропоновано концепт незалежного рецензування експертиз, що не представлено в існуючій українській літературі.

Системний підхід до вдосконалення експертної діяльності сприятиме підвищенню об'єктивності доказів та дотриманню стандартів справедливого судочинства. Аналіз джерел показує необхідність системних змін: удосконалення кваліфікації, рецензування, цифризації та гармонізації з ЄС. Це забезпечить об'єктивність доказів та дотримання принципів справедливості.

Отримані результати свідчать, що достовірність і допустимість експертних висновків є безпосереднім елементом гарантій ст. 6 ЄКПЛ. Запропоновані напрями вдосконалення можуть бути використані як основа для формування політик у сфері судово-експертної діяльності.

Джерела та література:

1.Methodological support for forensic science in the USA and Ukraine. PMC. 2025. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11757784/ (дата звернення: 08.12.2025).

2.Mirilashvili v. Russia [ECTHR, Application no. 6293/04], Judgment of 15 December 2009. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90099 (дата звернення: 08.12.2025).

3.Stoimenovikj and Miloshevkj v. North Macedonia [ECTHR, Application no. 11091/06], Judgment of 25 March 2021. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210000 (дата звернення: 08.12.2025).

4.Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward. National Academy of Sciences Report. 2009. URL: https://nap.nationalacademies.org/catalog/12589/ strengthening-forensic-science-in-the-united-states-a-path-forward (дата звернення: 08.12.2025).

5.Арешонков В. В. До питання структури техніко-криміналістичних досліджень. Юридичний бюлетень. 2020. Вип. 15. С. 141–148.

6.Ахтирська Н. М. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Київ : Логос, 2019. 576 с.

7.Гусєва В. О. Криміналістика : навч.-метод. посіб. / В. О. Гусєва, Р. Л. Степанюк, О. В. Салманов ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2025. 452 с.

8.Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

9.Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Мін'юсту від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 08.12.2025).

10. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 04.11.2025).

11. Неділько Я. В. Завдання та система цифрової криміналістики. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 458–460. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/113. (дата звернення: 02.12.2025)

12. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 04.11.2025).

Arshulik Ya., Karpuk Kh. Problems of ensuring the reliability and admissibility of forensic examinations in the context of human rights. *The article, based on the analysis of national legislation and contemporary scientific sources, examines the problems of ensuring the reliability and admissibility of conclusions of forensic examinations in Ukraine from the perspective of compliance with human rights. Particular attention is paid to typical violations of the procedure for appointing and conducting examinations, incompetence of experts, incompleteness of research, and the use of non-scientific methods. Measures are proposed to improve the quality of expert support through the enhancement of qualification requirements, introduction of independent peer review, digitalization, and harmonization with European standards.*

Keywords: *Forensic examination, reliability of evidence, admissibility of evidence, human rights, ECtHR, independent peer review, digital forensics.*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Балем А. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У тезі розглянуто міжнародні стандарти справедливого суду, їх нормативне закріплення та вплив практики міжнародних інституцій на національне законодавство України. Проаналізовано проблеми імплементації стандартів у діяльності судової системи та визначено перспективні напрями вдосконалення українського судочинства відповідно до європейських вимог.

Ключові слова: *справедливий суд, міжнародні стандарти, ЄСПЛ, судова реформа, імплементація, верховенство права.*

Справедливе судочинство є одним із ключових елементів демократичної правової системи та важливою гарантією забезпечення прав людини. Міжнародні стандарти у сфері правосуддя сформовані на основі таких документів, як Загальна декларація прав людини та

© Балем А. А., 2025

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, де закріплено фундаментальні принципи судового захисту. Європейська конвенція з прав людини встановлює вимоги щодо публічності судового процесу, незалежності та неупередженості суду, розумного строку розгляду справи та забезпечення права на захист, що обов'язкові для держав — учасниць Конвенції [1].

Практика Європейського суду з прав людини відіграє особливо важливу роль у тлумаченні та застосуванні стандартів справедливого суду. Рішення ЄСПЛ формують прецедентне право, яке уточнює критерії оцінки незалежності суддів, ефективності доступу до правосуддя та дотримання принципу рівності сторін. Для України ця практика стала основою для модернізації національного судочинства та приведення його у відповідність до загальноєвропейських вимог.

Україна значною мірою імплементувала міжнародні стандарти у власне законодавство. Конституція України визнає міжнародні договори частиною національного законодавства, а нові редакції процесуальних кодексів забезпечують змагальність сторін, право на адвоката, публічність судового процесу та гарантії розумного строку. Закон «Про судоустрій і статус суддів» визначає засади незалежності суддів, що є ключовою умовою забезпечення неупередженого правосуддя [2].

Попри нормативне закріплення стандартів, в Україні існують значні труднощі в їх практичному забезпеченні. Однією з найбільш поширених проблем залишається порушення принципу розумного строку. Нестача кадрового забезпечення судів, надмірне навантаження на суддів та недостатня цифровізація процесів призводять до затягування розгляду справ. Важливими залишаються питання незалежності суддів, оскільки політичний та корупційний вплив продовжує становити ризики для справедливого правосуддя.

Перспективи подальшої імплементації міжнародних стандартів пов'язані з комплексною судовою реформою. Посилення доброчесності суддів, розвиток електронного судочинства, підвищення якості юридичної освіти та ефективне використання практики ЄСПЛ у національних судах є необхідними умовами вдосконалення судової системи. Важливо також забезпечити рівний доступ до правосуддя, зокрема через розвиток системи безоплатної правової допомоги та інформування громадян про їхні права.

Отже, міжнародні стандарти справедливого суду становлять фундаментальний орієнтир для розвитку національної системи правосуддя. Хоча Україна вже здійснила значний крок у напрямі їх імплементації, подальша модернізація судочинства має бути спрямована на усунення практичних перешкод, забезпечення реальної незалежності суддів та зміцнення довіри суспільства до судової влади.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Верховна Рада України. – К. : Інформаційно-аналітичне видання Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (Відомості Верховної ради України (ВВР), 2016 , № 31. ст. 545). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

Balem A. International standards of fair trial and their implementation in the national legislation of Ukraine: problems and prospects. *The thesis examines the international standards of fair trial, their legal framework and the impact of the practice of international institutions on Ukraine's national legislation. The problems of implementing these standards in the judicial system and the prospects for improving Ukrainian justice in accordance with European requirements are highlighted.*

Keywords: *fair trial, international standards, ECHR, judicial reform, implementation, rule of law.*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ

Білан А. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

У статті досліджуються теоретичні та інституційні засади формування і реалізації валютної політики України, з акцентом на визначальній ролі Національного банку України як центрального суб'єкта валютного регулювання. Проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «валютна політика» та виокремлено її ключові концептуальні характеристики. Розкрито суб'єктний склад валютної політики, до якого належать НБУ, Міністерство фінансів України, уповноважені банки, а також органи фіскальної та митної систем. Особливу увагу приділено нормативно-правовим повноваженням НБУ, його інструментам грошово-кредитної та валютної політики, зокрема валютним інтервенціям, процентній політиці, регулюванню валютних операцій та встановленню офіційного курсу гривні. Зроблено висновок, що НБУ забезпечує стратегічне та оперативне управління валютною сферою, стабілізує обмінний курс, сприяє макрофінансовій рівновазі й виступає ключовим гарантом стійкого розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів.

Ключові слова: *валютна політика, Національний банк України, валютне регулювання, валютний контроль, грошово-кредитна політика.*

Вступ. Валютна політика є ключовим елементом економічної політики держави, оскільки впливає на стабільність національної валюти, регулювання валютних відносин та забезпечення макроекономічної стійкості. Її значення зростає в умовах глобалізації та інтеграції національної економіки у світову фінансову систему. У цьому контексті важливу роль відіграють фінансові інституції, зокрема Національний банк України, який виступає головним суб'єктом валютного регулювання та контролю. Аналіз наукової літератури свідчить про багатовимірність підходів до трактування поняття «валютна політика» і підкреслює необхідність системного підходу до дослідження її інституційних засад, механізмів реалізації та функціональних аспектів. Метою тез є визначення ролі НБУ у формуванні та реалізації валютної політики України через правовий та економічний аспекти, а також висвітлення його інструментів та повноважень у забезпеченні стабільності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній науковій доктрині деякі дослідники, поряд із традиційним поділом державної влад на законодавчу, виконавчу та судову, згадують також про фінансову гілку влади [1, с. 638]. Зазначена теоретична концепція дає змогу акцентувати увагу на визначальній ролі фінансових інституцій у формуванні та реалізації державної економічної політики, зокрема у сфері валютної політики.

Аналіз наукових джерел з проблематики валютної політики засвідчує відсутність єдиного підходу до визначення цього поняття, що зумовлює його концептуальну багатовимірність. Водночас узагальнення наявних теоретичних позицій дає змогу виокремити чотири основні підходи до тлумачення поняття «валютна політика». Згідно з першим підходом, валютна політика розглядається як складова державної економічної діяльності у сфері міжнародних валютних відносин та як елемент зовнішньоекономічної політики. Прихильником такої позиції є О.І. Токар, яка стверджує, що валютна політика – це сукупність заходів, котрі реалізуються державою у галузі міжнародних валютних відносин на основі тактичних (поточних) і стратегічних (довгострокових) цілей держави [2, с. 207]. Таке трактування досліджуваної категорії є теоретично обґрунтованим, адже відображає її комплексний функціональний характер і акцентує на специфіці валютних відносин, об'єктом яких є іноземні грошові одиниці.

Прихильники другого підходу розглядають валютну політику як сукупність цілей, завдань і інструментів державного регулювання, спрямованих на забезпечення ефективної інтеграції національної економіки у світову економічну систему. Зокрема, Б. Адамик і А. Скірка зазначають, що валютна політика є комплексом правових, економічних, адміністративних,

© Білан А. В., 2025

організаційних та інших заходів та інструментів, котрі використовуються державою для регулювання валютних відносин з урахуванням поточних та стратегічних цілей економічної політики держави, спрямованих на підтримання стабільного обмінного курсу національної валюти й забезпечення рівноваги платіжного балансу країни [3, с. 56].

Третій підхід трактує валютну політику як динамічну систему регулювання, що адаптується до змін і спрямована на стабілізацію національної валюти. Наприклад, M. N. Farhan, A. T. Hussein, O. H. Majeed наголошують, що валютна політика – це система заходів, які центральний банк впроваджує через свою діяльність для забезпечення економічної та валютної стабільності для регулювання ключових економічних показників і змінних, що впливають на стабільність національної валюти, шляхом застосування відповідних інструментів і механізмів [4, с. 4].

Отже, аналіз наукових джерел дає підстави вважати найбільш концептуально вивершеним підхід, за яким валютна політика визначається як інституціолізована сукупність правових та економіко-організаційних заходів, що здійснюються уповноваженими державними органами в межах чинного законодавства з метою регулювання валютно-фінансових відносин, забезпечення стабільності національної валюти та реалізації стратегічних і тактичних цілей економічної політики держави. Її інституціолізований характер проявляється у функціонуванні системи спеціально уповноважених суб'єктів, діяльність яких регламентується нормативно-правовою базою та спрямована на узгоджену взаємодію валютно-фінансових регуляторних механізмів.

Суб'єкти валютної політики охоплюють учасників економічних відносин, які здійснюють державний вплив на валютну сферу або перебувають під його дією. Реалізацію валютної політики забезпечують органи державного валютного регулювання та суб'єкти банківської системи. В Україні до таких інституцій належать Національний банк України, Міністерство фінансів України, уповноважені банки, а також органи фіскальної та митної системи і Казначейська служба України. Їхня діяльність має взаємодоповнюючий характер і спрямована на підтримання збалансованості валютних процесів.

Водночас провідну роль у структурі валютної політики відіграє Національний банк України як ключовий регулятор валютних відносин, відповідальний за стабільність грошово-кредитної системи в умовах внутрішніх та зовнішніх економічних викликів. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» (далі – Закон), Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України [5].

Основним напрямом валютної політики Національного банку України є забезпечення макрофінансової стабільності, зокрема стійкості грошово-кредитної сфери через мінімізацію девальваційно-інфляційних шоків. Валютне регулювання розглядається як складова макроекономічної системи, спрямованої на зниження валютних ризиків і усунення дисбалансів. НБУ виступає головним системним регулятором, який у межах нормативно-правових повноважень забезпечує стабільність банківської системи та реалізацію плану фінансової стабільності.

Фундаментальний аспект валютної політики України регламентується в ст. 99 Конституції України, положенням якої закріплено: забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України [6]. Крім того, в ст. 100 Конституції України встановлено, що Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням [6].

Водночас, ст. 25 Закону України «Про Національний банк України» чітко і конкретно окреслює комплекс інструментів грошово-кредитної політики, включаючи: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків; 2) процентну політику; 3) рефінансування банків; 4) валютні інтервенції (купівля-продаж валютних цінностей на валютних ринках); 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку та інші [5]. Слушною є наукова позиція, котра наголошує, що інструменти грошово-кредитної

політики, першочергово, спрямовані на регулювання грошової маси, одночасно виконують роль інструментів валютного регулювання [7, с. 106].

Роль Національного банку України у валютній політиці є ключовою, оскільки забезпечує ефективне стратегічне регулювання валютних відносин у межах його конституційних та законодавчих повноважень. Ключові повноваження НБУ у формуванні й реалізації валютної політики перелічені в Законі України «Про валюту і валютні операції», серед яких: 1) визначення порядку проведення розрахунків за валютними операціями; 2) затвердження структури валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України; 3) ведення Реєстру пунктів обміну іноземної валюти; 4) ухвалення порядку проведення переказу валютних цінностей; 5) встановлення офіційного курсу валют; 6) визначення порядку транскордонного переміщення валютних цінностей суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами; 7) надання ліцензій на здійснення валютних операцій; 8) здійснення збору статистичних даних про валютні операції, включаючи співпрацює з іншими органами державної влади та органами суб'єктів міжнародного права щодо обміну інформацією, пов'язаною із здійсненням валютних операцій; 9) забезпечує валютний нагляд та інші [8].

НБУ формує структуру валютного ринку України, організовує операції з іноземною валютою, проводить девізну та дисконтну політику і за необхідності застосовує валютні обмеження. Завдяки широкому колу повноважень він не лише закладає основи валютної політики та здійснює валютний контроль, а й прямо впливає на динаміку валютного курсу. Таким чином, Національний банк України виступає центральним суб'єктом валютного регулювання, забезпечуючи збалансованість політики, стабільність національної валюти та стійкий розвиток економіки в умовах глобалізаційних процесів.

Висновки. Валютна політика України є комплексним інструментом макроекономічного регулювання, що забезпечує стабільність національної валюти та баланс валютних відносин. Аналіз наукових джерел дозволив виділити кілька підходів до її трактування, серед яких найбільш концептуально виваженим є визначення валютної політики як інституціолізованої сукупності правових та економічно-організаційних заходів, що реалізуються уповноваженими державними органами. Суб'єктний склад валютної політики в Україні включає НБУ, Міністерство фінансів, уповноважені банки та органи фіскальної і митної системи. Водночас провідну роль відіграє Національний банк України, який у межах конституційних та законодавчих повноважень формує валютний ринок, здійснює регулювання і контроль валютних операцій, стабілізує обмінний курс та забезпечує макрофінансову стабільність. Таким чином, НБУ виступає центральним суб'єктом валютної політики, що гарантує збалансованість валютних процесів і стійкий розвиток національної економіки в умовах глобалізаційних викликів.

Джерела та література:

1.Akin O., Coleman N.S., Fons-Rosen C., Peydró J.-L. Political connections and informed trading: Evidence from TARP. Financial Management. 2021. Vol. 50 Is. 3. P. 619–644

2.Токар О.І. Сучасна валютна політика та особливості її реалізації в Україні. Організаційні та правові аспекти формування перспектив сталого економічного розвитку України: зб. матер. і тез наук.- практ. конф.(Київ, 27 травня 2016 року). Київ: НАВС, 2016. С. 206–210.

3.Адамик Б., Скірка А. Особливості реалізації валютної політики Національного банку України в посткризовий період економіки. Наука молода. 2012. № 17. С. 55–63

4.Farhan M.N., Hussein A.T., Majeed O.H. The impact of monetary policy on monetary stability in Iraq for the period (2004-2018). Eurasian Journal of History, Geography and Economics. 2022. Vol. 7. P. 4–14.

5.Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text

6.Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

7.Ткач С.В. Організаційно-правові засади валютного регулювання в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки». 2015. № 4. Т. 1. С. 104–111.

8.Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text

Bilan A. The role of the National Bank of Ukraine in shaping monetary policy. *The article examines the theoretical and institutional foundations of the formation and implementation of Ukraine's foreign exchange policy, with a focus on the key role of the National Bank of Ukraine as the central authority in currency regulation. Various scholarly approaches to defining the concept of "foreign exchange policy" are analysed, and its main conceptual characteristics are identified. The composition of the actors involved in foreign exchange policy— including the National Bank of Ukraine, the Ministry of Finance, authorized banks, as well as fiscal and customs authorities— is outlined. Special attention is given to the legal powers of the NBU and its monetary and foreign exchange policy instruments, such as foreign exchange interventions, interest rate policy, regulation of currency operations, and the establishment of the official exchange rate of the hryvnia. It is concluded that the NBU ensures both strategic and operational management of the currency sphere, stabilizes the exchange rate, promotes macro-financial balance, and serves as a key guarantor of sustainable economic development under global challenges.*

Keywords: *foreign exchange policy, National Bank of Ukraine, currency regulation, currency control, monetary policy.*

ВІДМІННОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ВІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ

Бойко Д. А.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

Оподаткування — ключова основа фінансового регулювання розвитку АПК, що впливає на продовольчу безпеку, пом'якшення природних та економічних ризиків, збереження довкілля, розвиток сільських територій і підвищення зайнятості.

Ключові слова: *оподаткування, СГ товаровиробники, виробники, податок.*

В Україні аграрні підприємства можуть обрати загальну або спрощену систему оподаткування. Відмінності цих систем суттєві і полягають у: базі розрахунку суми податків, джерелах податку, одиниці оподаткування, кількості сплачуваних податків, обмеженнях та пільгах, тощо. Основні податки для них це податок на прибуток підприємств, ПДВ, податок на майно, рентна плата за спеціальне використання води. Переваги загальної системи в тому, що: податок сплачується лише за наявності прибутку, що вигідно в умовах високої залежності аграрного виробництва від погодних факторів та врожайності. Однак виникають і певні недоліки: складність обліку, велика кількість податків, значне податкове навантаження за прибуткових років.

Спрощена система (єдиний податок 4-ї групи) доступна сільськогосподарським товаровиробникам, але птахівницькі господарства певних видів зобов'язані працювати тільки на загальній системі. У порядку, встановленому п. 57 підрозділу 4 розділу XX ПКУ, з 01.01.2022 тимчасово, до 1 січня 2027 року, звільняється від оподаткування прибуток сільськогосподарських товаровиробників, що провадять виключно види діяльності згідно з КВЕД-2010.

Згідно з законодавством сільськогосподарський товаровиробник - юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа - підприємець, основною діяльністю якої є виробництво сільськогосподарської продукції та/або розведення,

© Бойко Д. А., 2025

вирощування, вилов риби у внутрішніх водоймах та її переробка на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновирібленої сировини на давальницьких умовах, а також здійснення операцій з її постачання, причому в такій діяльності питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг становить не менше 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно.

Відповідно, сільськогосподарська продукція - товари, зазначені у групах 1-24 УКТ ЗЕД згідно із ЗУ "Про Митний тариф України", якщо при цьому такі товари вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів, а також продукти обробки та переробки цих товарів, якщо вони були вироблені на власних або орендованих потужностях [6].

Підприємства, які крім вирощування, переробки та збуту сільськогосподарської продукції, займаються іншими видами діяльності, з метою оподаткування повинні вести окремий облік фінансових результатів від інших видів господарської діяльності. Такі фінансові результати підлягають оподаткуванню на загальних підставах. Сума нарахованого податку зменшується на суму податку на землю, що використовується в сільськогосподарському виробничому обороті. Сільськогосподарські виробники не сплачують основні, а враховуючи постійний тренд до зростання в світі попиту на продовольчі товари, український сектор аграрного виробництва має інвестиційну привабливість у порівнянні з підприємствами, що перебувають на загальній системі оподаткування.

Однак є і сільськогосподарські товаровиробники, які вибирають єдиний податок четвертої групи. Це юридичні особи та ФОП, у яких не менше 75 % доходу за попередній рік отримано від продажу продукції власного виробництва. До сільськогосподарських товаровиробників також належать сімейні фермерські господарства, зареєстровані платниками єдиного податку четвертої групи згідно із ПКУ. Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду, що перебуває у власності с/г товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди. Базою оподаткування є нормативна грошова оцінка 1 га с/г угідь з урахуванням коефіцієнта індексації. Для них діє сприятливий режим: сплачується лише єдиний податок, який розраховується з одного гектара сільськогосподарських угідь, всі інші звільняються. Саме цей режим держава використовує як головний інструмент підтримки безпосередніх виробників сільгосппродукції.

До сільськогосподарських товаровиробників, які працюють на загальній системі оподаткування належать підприємства, де частка власновирібленої сільгосппродукції становить понад 50 %, але менше 75 % (або ті, хто з власної волі не перейшов на четверту групу). Вони зобов'язані сплачувати весь стандартний набір податків: податок на прибуток (18 %), ПДВ (20 %), земельний податок, рентну плату за воду тощо. Проте їм надано важливу перевагу — право застосовувати спеціальний річний податковий період з 1 липня попереднього року до 30 червня поточного. Це дозволяє враховувати сезонність сільського господарства і подавати декларацію з податку на прибуток один раз на рік (до кінця серпня), а не щокварталу.

Головна відмінність в АПК без статусу СГ товаровиробника — у наявності чи відсутності статусу «СГ товаровиробник» для цілей ПКУ та відсотку сільгосппродукції власного виробництва.

Отже, найбільш вигідним є режим єдиного податку 4-ї групи для сільськогосподарських товаровиробників (первинних виробників з ≥75% власного виробництва) через низьке податкове навантаження: Замість 18–20% від прибутку/доданої вартості + земельний податок (які можуть сягати 30–40% від доходу в несприятливий рік) сплачується фіксований єдиний податок від земельної бази (0,19–6,33% від НГО, середньо 1-2 тис. грн/га на рік). Це робить систему передбачуваною, незалежною від врожайності/сезонних ризиків. Повне уникнення ПДВ, прибутку (до 2027), земельного податку та ренти – це зменшує загальне навантаження на 50–70% порівняно з загальною системою. Для малого/середнього виробника (10–50 га) річний платіж може бути 10–50 тис. грн, проти 100–500 тис. грн на загальній. Спрощений облік/звітність (одна декларація/рік), менше аудитів –

економія на бухгалтерії (до 20–30% витрат). Це підходить для сезонної агродіяльності. Підтримує продовольчу безпеку та сільські території, роблячи первинних виробників конкурентнішими. Для переробників загальна система менш вигідна через повні податки на додану вартість, що підвищує собівартість (на 15–25%). Для інших категорій (50–75% с/г) вигідніша загальна система з сезонним періодом (для товаровиробників), але без 4-ї групи – навантаження вище на 20–40%. Тобто первинним виробникам – краще 4-а група для мінімізації ризиків, а переробникам – оптимізувати через окремі рахунки с/г доходів.

Отже, для СГ товаровиробників які займаються переробкою — звичайна загальна система оподаткування з максимальним використанням прискореної амортизації та компенсації 25 % на техніку адже ніяких спеціальних сільськогосподарських пільг немає і найближчим часом не передбачається. Єдиний спосіб легально зменшити податки — максимально швидко списувати обладнання та отримувати держкомпенсацію 25 %. Якщо оборот до 7–8 млн грн на рік і є ФОП — можна піти на 3-ю групу єдиного податку (5 % без ПДВ або 3 % + ПДВ), але це тільки для дуже невеликих переробників.

Джерела та література:

1. Податковий Кодекс України.
2. Лупенко Ю. О. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів // Економіка АПК. 2016. № 1.
3. Давидова Г. М., Шалімова Н. С., Лисенко А. М. Оподаткування та державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: регіональні пріоритети та євроінтеграційні процеси : Александрова М. В., 2017. 208 с.
4. Хомутенко В. П., Луценко І. С., Хомутенко А. В., Волкова О. Г. Оподаткування суб'єктів господарювання.
5. Аграрне право України: навч.посібн. / авторський колектив: Антоненко О. А., Гоштинар С. Л… Одеса: ОДУВС, 2022. 206 с.
6. ЗУ «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку».

Boiko D. Differences in taxation of legal entities engaged in agricultural production from agricultural producers. *Taxation is a key basis for financial regulation of the development of the agro-industrial complex, which affects food security, mitigation of natural and economic risks, environmental protection, rural development, and employment growth.*

Keywords: *taxation, agricultural commodity producers, producers, tax.*

УКЛАДЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Бондзюх Я. С., Олекса О. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Старчук***

У статті досліджено доктринальні підходи щодо визначення правової природи шлюбного договору, висвітлено дискусійні проблеми доцільності його укладення.

Ключові слова: *шлюбний договір, майнові відносини, спільне майно подружжя.*

Шлюбний договір регулює майнові відносини подружжя, що зменшує ризики конфліктів під час розірвання шлюбу та поділу майна. Однак, важливою проблемою є те, що більшість як наречених так і подружжя, не розуміють змісту та можливостей шлюбного договору, а тому потреба у науковому та практичному аналізі специфіки його укладання є досить актуальною.

Сімейне право визнає право подружжя самостійно визначати правовий режим майна, набутого під час шлюбу, переданого іншому з подружжя або використовуваного подружжям

© Бондзюх Я. С., Олекса О. В., 2025

індивідуально чи для сімейних потреб (договірний правовий режим спільного майна подружжя). З іншого боку, зауважує В. Польова, законодавство містить низку положень щодо застосування режиму спільного майна подружжя у випадках, коли подружжя не домовилися про договірний режим спільного майна. Зазначене є важливим для забезпечення правової визначеності та захисту майнових прав подружжя, а також дозволяє кожному з подружжя визнати свій спільний внесок у збільшення вартості спільного майна завдяки праці та ресурсам кожного з подружжя [1, с. 402].

Ми поділяємо позицію А. Дідук, Я. Кушнір, що питання доцільності укладення шлюбного договору й надалі залишається дискусійним, адже воно породжує різні, подекуди протилежні погляди. Проте, перш ніж прийняти рішення щодо його укладання, подружжю доцільно ознайомитися з особливостями цього договору та визначити всі його переваги й можливі недоліки. Важливо усвідомлювати, що шлюбний договір не укладається виключно з перспективою розірвання шлюбу у майбутньому, хоча у разі майнового спору він може суттєво спростити вирішення майнових питань. Його ключове призначення полягає у тому, щоб запобігти виникненню майбутніх майнових спорів, які нерідко стають причиною сімейних криз і розлучень [2, с. 144].

Правове регулювання укладення шлюбного договору здійснюється нормами гл. 10 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [3]. Однак, у сімейному законодавстві відсутнє офіційне визначення поняття «шлюбний договір», а у правовій доктрині немає єдності щодо визначення місця шлюбного договору у системі приватно-правових договорів.

Ми погоджуємось із М. Довгою, Л. Самілик, які акцентують увагу на тому, що шлюбний договір є сімейно-правовим, адже: по-перше, його укладати можуть виключно особи, які перебувають у шлюбі, або ті, хто подав заяву про його державну реєстрацію; по-друге, шлюбний договір спрямований на врегулювання майнових відносин між подружжям, визначення їхніх майнових прав і обов'язків, а за необхідності – і як батьків. При цьому, коло питань, які можуть бути встановлені у договорі, обмежене: договір не може втручатися у сферу особистих немайнових відносин подружжя чи у їхні особисті взаємини з дітьми [4, с. 21].

Що стосується змісту шлюбного договору то, зауважує Я. Фляжнікова, що він визначається індивідуально, з урахуванням потреб і домовленостей подружжя й охоплює такі положення:

майнові права – встановлення чіткого розмежування між спільним майном подружжя та майном, що належить окремо кожному з них на праві особистої приватної власності (наприклад, майно, придбане до шлюбу або отримане у спадок). Укладення шлюбного договору дозволяє сторонам врегулювати це питання та запобігти можливим майновим конфліктам у майбутньому;

фінансові зобов'язання – у шлюбному договорі може бути зазначено, як подружжя розподілятимуть доходи, витрати, боргові зобов'язання, фінансування освіти чи здоров'я дітей;

права на нерухомість та бізнес – якщо один з подружжя веде бізнес або володіє значною нерухомістю, у шлюбному договорі може бути зазначено, як це майно буде розділено у разі розлучення;

аліменти – у разі розірвання шлюбу сторони можуть вказати у шлюбному договорі, чи отримуватиме один з подружжя аліменти, у якому розмірі та протягом якого строку [5, с. 250].

Отже, шлюбний договір є правовим інструментом запобігання майновим спорам і забезпечення справедливого розподілу майнових прав та обов'язків подружжя. Складовими змісту шлюбного договору є майнові права та обов'язки; порядок розподілу доходів, боргів та витрат; питання, пов'язані з нерухомістю, бізнесом та спадщиною, а також регулювання аліментних зобов'язань тощо.

Джерела та література:

1. Польова В. Нормативно-правові аспекти визначення правового режиму майна подружжя за законодавством України та держав-членів Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Сер. Право. 2025. Вип. 1.91. С. 401–406. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343595. (дата звернення: 04.12.2025)

2. Дідук А., Кушнір Я. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. 2024. № 03 (72). С. 140–145. URL:

https://law.kai.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/yuv_3_72_2024verstka.pdf#page=140. (дата звернення: 04.12.2025)

3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доп. *Відом. Верх. Ради України.* 2002. № 21–22. Ст. 135.

4. Довга М., Самілик Л. Шлюбний договір в Україні: практичний аспект укладання та аналіз судової практики. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2023. Вип. 4. С. 19–29. URL: http://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/31. (дата звернення: 04.12.2025)

5. Фляжнікова Я. Шлюбний договір в Україні: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2024. Вип. 2.86. С. 248–252. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320324. (дата звернення: 04.12.2025)

Bondziukh Ya., Oleksa O. Conclusion of a marriage contract: theoretical and legal aspects. *The article examines doctrinal approaches to determining the legal nature of a marriage contract and highlights controversial issues regarding the advisability of concluding it.*

Keywords: *marriage contract, property relations, joint marital property, Family Code of Ukraine.*

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ У ВСТАНОВЛЕННІ ТА ДОКАЗУВАННІ ФАКТІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Білан А. В.

Науковий керівник: д.ю.н., доц. ***А. П. Гусак***

У тезах розглядаються криміналістичні особливості документування та розслідування воєнних злочинів в умовах сучасних збройних конфліктів. Аналізуються наукові підходи до визначення поняття воєнного злочину крізь призму криміналістики, зокрема у співвідношенні з військовими злочинами. Подано криміналістичну характеристику воєнних злочинів, описано типові слідові картини та механізми їх формування. Розкрито систему джерел доказової інформації, що включає особистісні, речові, цифрові та документальні дані, а також особливості роботи з ними. Значну увагу приділено питанням планування розслідування, організації слідчих дій, проведенню комплексу експертиз, зокрема ідентифікаційних, вибухотехнічних, судово-медичних та екологічних досліджень. Окремо акцентовано на складнощах ідентифікації тіл загиблих унаслідок бойових дій. Застосування технологій екологічного профілювання розглядається як допоміжний метод, що має зарубіжне походження та використовується у винятковых випадках.

Ключові слова: *криміналістика, воєнні злочини, військові злочини, розслідування, доказування, слідова картина, джерела доказів, судові експертизи, ідентифікація тіл, екологічне профілювання, документування.*

Вступ. Розслідування воєнних злочинів у сучасних умовах становить одну з найскладніших ділянок криміналістичної діяльності, оскільки такі події відбуваються на тлі активних бойових дій, руйнування інфраструктури та масового переміщення людей. Хоча у кримінальному законодавстві України немає окремого визначення поняття «воєнний злочин», криміналістика розглядає їх як специфічну категорію злочинних діянь, що мають особливі механізми вчинення, характерні слідові картини та унікальні умови фіксації.

Науковці виділяють різні підходи до співвідношення військових та воєнних злочинів, що відображається і в криміналістичній практиці. Усі ці підходи впливають на визначення об'єктів дослідження та формування криміналістичної характеристики. Водночас у міжнародних документах чітко окреслено коло дій, що становлять воєнні злочини, і саме це визначає типологію фактів, які мають бути задокументовані.

© Білан А. В., 2025

З криміналістичної точки зору важливим є формування повного уявлення про подію: час, місце, межі ураження, вид озброєння, механізм формування слідів, кількість потерпілих, характер насильства. Так само необхідно виявити ознаки системності злочинної діяльності, що має значення для реконструкції способу дії, визначення групових моделей поведінки та встановлення координації між виконавцями.

Виклад основного матеріалу. Поняття «воєнного злочину» відсутнє в КК України, але воно є фундаментальним у міжнародному гуманітарному праві. У науковій доктрині сформувалися чотири концептуальні підходи, які відображають погляди щодо співвідношення понять «військові злочини» та «воєнні злочини»: 1) вживання поняття «військові злочини» та «воєнні злочини» як синоніми (О. Батюк, С. Дмитрів) [1]; 2) розуміння поняття «воєнного злочину» як більш загального поняття, що охоплює поняття і «військових злочинів» (М. Піддубна) [2, с. 7]; 3) розуміння поняття «військових злочинів» як більш загального поняття, що охоплює поняття і «воєнних злочинів» (Н. Мадзігон) [3, с. 199]; 4) розмежування понять «військові злочини» та «воєнні злочини» з огляду на різний об'єкт правопорушення (А. Кореневич, О. Червякова) [4, с. 154]. Основним аргументом останнього підходу є наступне: військові злочини посягають передусім на встановлений порядок несення військової служби, а воєнні злочини є порушеннями норм гуманітарного права, завдається шкода глобальним об'єктам, якими є мир та безпека людства, міжнародний правовий порядок.

Відповідно до положень Гаазьких і Женевських конвенцій, їхніх додаткових протоколів, Римського статуту Міжнародного кримінального суду та інших міжнародно-правових актів, у практичній площині до воєнних злочинів належать діяння, спрямовані проти цивільного населення та об'єктів, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. Йдеться, зокрема, про умисні вбивства цивільних осіб, катування, нелюдське чи принизливе поводження (включно з біомедичними експериментами), навмисне завдання тяжких фізичних чи моральних страждань, тяжких травм, сексуальне насильство.

До таких правопорушень також належать безпідставне руйнування або привласнення майна, яке не зумовлене воєнною необхідністю; невибіркові атаки, що завідомо тягнуть за собою значні людські жертви серед цивільних; насильницьке переміщення або депортація населення з окупованих територій; удари по культурній спадщині; захоплення осіб; напади на гуманітарні місії, евакуаційні маршрути та інші об'єкти, які користуються захистом.

Досвід закордонних колег доводить важливість підготовки ретельного плану розслідування воєнних злочинів, що має визначати: – стратегічні цілі розслідування, інформацію, яка є необхідною для досягнення цілей, а також джерела такої корисної інформації (формується, так звана, матриця доказів); – деталізацію конкретних злочинів та потенційних підозрюваних, перелік нормативно-правових актів, які порушено конкретними діями комбатантів; – інформацію про завдання, які треба вирішити, які процесуальні дії виконати під час, які ресурси, які необхідні для їх виконання, хто буде їх виконувати, якою має бути послідовність виконання процесуальних дій; – інформацію про періодичність та спосіб комунікації між слідчими, прокурорами, аналітиками, іншими учасниками досудового розслідування; – інформацію про оцінку ризиків, які можуть постати перед слідчими та прокурорами [5, с. 144, 184–185].

Належне криміналістичне документування фактів збройних нападів на цивільне населення передбачає встановлення всіх базових елементів механізму злочинної події. До таких елементів належать: точний час і місце застосування засобів ураження, просторові межі зони ураження, види озброєння, спосіб його використання та характер дії уражальних факторів. Одним із ключових завдань слідчого та криміналіста є фіксація кількості потерпілих і їх криміналістично значущих характеристик (вік, стать, соціальна група, особливості ушкоджень).

Особливу увагу приділяють конкретизації насильницьких дій щодо цивільних осіб: тортури, утримання заручників, примусове переміщення, діяльність окупаційних структур, незаконні позбавлення волі, факти сексуального насильства чи умисних убивств. У криміналістиці ці дані формують картину події та дозволяють встановити її механізм, інтенсивність та спрямованість злочинної дії.

Для доведення системності воєнних злочинів криміналіст має провести аналіз повторюваності способів дії, оцінити сталість моделей злочинної активності, визначити

логістичні та організаційні елементи, що забезпечували вчинення злочину. Важливим є зіставлення кількості епізодів, типових дій виконавців, публічних заяв військового керівництва, а також ознак реалізації певної політики насильства щодо цивільних осіб. До системних ознак належать: ідентичність наслідків атак, координація дій між підрозділами, зміна демографічної структури населення регіону, створення окупаційних адміністрацій та впровадження дискримінаційних правил поведінки.

Криміналістична інформація щодо воєнних злочинів надходить із чотирьох основних груп джерел. Особистісні джерела: показання потерпілих, свідків, військовополонених або затриманих осіб. Ці дані відіграють роль у відтворенні фрагментів механізму події. Речові джерела: слідова інформація на місці події - руйнування, залишки зброї та боєприпасів, фрагменти снарядів і ракет, невибухлі вибухові пристрої, тілесні ушкодження загиблих, біологічні сліди у випадках катувань чи сексуального насильства, а також матеріальні сліди застосування заборонених засобів ураження (зразки ґрунту, води, рослинності). Речові докази формують основу криміналістичного аналізу механізму злочину. Цифрові джерела: фото- і відеоматеріали, дані з електронних систем, телекомунікаційних мереж, GPS-відмітки, інформація з OSINT-ресурсів. Цифрові дані дозволяють реконструювати послідовність подій та підтвердити місцезнаходження техніки або підрозділів. Документальні джерела: накази, розпорядження, плани операцій, фінансові документи, службові журнали, документи комбатантів. Вони допомагають встановити організаційну структуру, логістику та причетність конкретних осіб. Початкова стадія криміналістичного розслідування включає проведення допитів потерпілих та свідків, огляди місцевості, будівель, поховань, огляд тіл загиблих і речових доказів. Важливим елементом є проведення комплексу експертних досліджень — ідентифікаційних, класифікаційних, ситуаційних і діагностичних. До них належать: судово-медичні, генетичні, хімічні, вибухотехнічні, балістичні, матеріалознавчі, екологічні, фоноскопічні та інші експертизи. Саме експертні дослідження дозволяють встановити механізм утворення слідів і підтвердити вид та характеристику зброї. Одним із найскладніших криміналістичних завдань є ідентифікація тіл загиблих. Процес ускладнюється через довге перебування тіл у несприятливих умовах, характерні для бойових дій руйнування, фрагментацію, масові поховання або неодноразове переміщення тіл. У таких випадках використовуються методи судово-медичної одонтології, ДНК-аналізу та комплексних криміналістичних реконструкцій. У міжнародній практиці довели ефективність методів екологічного профілювання. Аналіз нашарувань ґрунту, пилку, рослинних елементів на одязі та тілі загиблого, у поєднанні з балістичними і вибухотехнічними даними, дозволяє визначити первинне й вторинне місце злочину, встановити маршрути переміщення тіл або техніки та реконструювати послідовність дій виконавців. Такий підхід вперше системно застосовувався під час розслідування злочинів, що розглядалися Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії.

Пропонується використовувати «модель аналізу криміналістичної системності», що включає три групи критеріїв: операційні, структурні та просторово-часові. Така модель дозволяє науково обґрунтовано встановлювати повторюваність способів дії, узгодженість злочинних епізодів та можливість реалізації політики насильства.

Зазначений метод застосовується обмежено та переважно в міжнародній практиці. Його використання в українських умовах виправдане лише як допоміжний напрям у комплексі реконструкцій, оскільки потребує спеціалізованих лабораторій та значного порівняльного матеріалу.

У вітчизняній доктрині криміналістики (В. Шепітько) наголошується на важливості застосування методів стратиграфічного документування пошкоджень та багатошарових слідових комплексів, що дозволяє відтворити послідовність дій та умови утворення слідів. Цей підхід є особливо релевантним для документування злочинів, вчинених під час збройної агресії.

Висновки. Криміналістичний аналіз воєнних злочинів засвідчує, що їх розслідування потребує комплексного підходу, який поєднує класичні слідчі дії, спеціальні знання в галузі судових експертиз та сучасні технічні засоби фіксації. Ефективність забезпечує використання матриці комплексності доказів та моделі криміналістичної системності. Особливе значення

мають ідентифікаційні заходи, зокрема ДНК-аналіз, судово-медична одонтологія та допоміжні методи реконструкції, включно з екологічним профілюванням.

Підсумовуючи, криміналістика є ключовою науковою основою процесу документування воєнних злочинів та забезпечення притягнення винних до відповідальності згідно з міжнародними стандартами.

Джерела та література:

1.Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 3 (13). С. 77–87.

2.Піддубна М. В. Імплементація норм міжнародного кримінального права про воєнні злочиниу Кримінальний кодекс України : авто реф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 17 с.

3.Мадзігон Н. Особливості імплементації норм міжнародного права щодо міжнародних злочинів. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 3 (24). С. 197–200.

4.Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. Форум права. 2020. № 61 (2). С. 150–162. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.3883835

5.Investigation Manual for War Crimes, Crimes Against Humanity and Genocide in Bosnia and Herzegovina. OSCE. 2013. 315 p. URL: https://www.osce.org/bih/281491 (дата звернення: 18.04.2022).

Bilan A. The role of criminalistics in establishishing and proving facts of war crimes. *The theses examine the criminalistic specifics of documenting and investigating war crimes in the context of modern armed conflicts. Scientific approaches to defining the concept of a war crime through the lens of criminalistics are analyzed, particularly in relation to military crimes. A criminalistic profile of war crimes is provided, including a description of typical trace patterns and mechanisms of their formation. The system of sources of evidentiary information is outlined, encompassing personal, physical, digital, and documentary data, as well as the particularities of working with them. Significant attention is devoted to issues of investigation planning, the organization of investigative actions, and the conduct of a set of forensic examinations, including identification, explosive, forensic medical, and environmental analyses. Special emphasis is placed on the challenges of identifying the bodies of those killed as a result of hostilities. The use of environmental profiling technologies is considered as an auxiliary method of foreign origin, applied only in exceptional cases.*

Keywords: *criminalistics, war crimes, military crimes, investigation, proving/adducing evidence, trace pattern, sources of evidence, forensic examinations, identification of bodies, environmental profiling, documentation.*

JUDICIAL SYSTEM IN UKRAINE AND BRITAIN - COMPARATIVE ANALYSIS

Voznyuk I., Kruk O.

Scientific supervisor: PhD of law, senior lecturer ***Y. M. Levchuk***

A comparative analysis of the judicial systems of Ukraine and the United Kingdom is crucial for understanding the similarities and differences in legal traditions. This topic gains special importance in light of Ukraine's ongoing legal reforms and its aspiration for European integration. Exploring the UK judicial model allows for identifying best practices that can enhance judicial independence, transparency, and efficiency in Ukraine. It also contributes to the broader objective of aligning Ukraine's legal system with democratic principles and the rule of law.

Keywords: *Judicial system, Ukraine, United Kingdom, legal reform, courts, rule of law, justice, judiciary, Supreme Court, Court of Appeal, Commercial Court, Administrative Court.*

© Voznyuk I., Kruk O., 2025

Main Body. Ukraine and the United Kingdom represent two fundamentally different legal traditions: civil law and common law, respectively. Ukraine's judiciary relies predominantly on codified laws and formal legal codes, whereas the UK legal system is based on precedent and case law, granting judges a more active role in shaping legal interpretation.

One of the most significant differences lies in the structure and function of the judiciary. In the UK, judges possess extensive interpretative powers, and their decisions often influence the evolution of legal doctrine. Ukraine's judiciary, while undergoing reform, still contends with issues such as political interference and underdeveloped mechanisms of judicial independence and accountability.

Judicial appointments and training also vary considerably. In the UK, judges are appointed from seasoned legal professionals following rigorous and transparent procedures. In Ukraine, the judicial appointment system is still being refined, with ongoing efforts to introduce clearer, more merit-based standards in line with European norms.

In Ukraine, the judicial system comprises courts of general jurisdiction and the Constitutional Court. Courts of general jurisdiction form a unified hierarchy that includes local courts, courts of appeal, higher specialised courts, and the Supreme Court. Specialised courts—commercial and administrative—operate within this system as well. Local courts act as courts of first instance and hear approximately 90% of civil and criminal cases.

The UK, by contrast, does not have a single centralised judicial system. It consists of three distinct legal jurisdictions: England and Wales, Scotland, and Northern Ireland, each with its legal institutions and traditions. The judicial hierarchy in England and Wales includes Magistrates' Courts, County Courts, Crown Courts, the High Court, the Court of Appeal, and the Supreme Court. A notable feature of the UK system is judicial precedent, which ensures consistency and predictability in legal decisions.

UK courts are renowned for their procedural efficiency and judicial independence, which is protected by the separation of powers and the secure tenure of judges. Trials in criminal cases often involve juries, especially in serious offences, while civil matters are generally decided by judges.

Conclusion. Although Ukraine and the UK both strive to uphold justice and the rule of law, their judicial frameworks are shaped by different legal histories and institutional structures. The UK system emphasises precedent, judicial discretion, and independence, while Ukraine continues to modernise its judiciary to meet international democratic standards.

Nonetheless, both systems share a commitment to improving access to justice, defending fundamental rights, and strengthening institutional integrity. Studying the UK model provides valuable lessons that can inform judicial reform in Ukraine and foster legal convergence in the context of European integration.

Sources and literature:

1.Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 №. 254k/96-VR // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine – 1996. – № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2.On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated 02.06.2016 No. 1402-VIII, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine – 1996. – № 31. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

3.Judicial system of Ukraine: structure and powers. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/7447

4.Judicial System of the United Kingdom. URL: https://www.commonwealthgovernance.org/countries/europe/united_kingdom/judicial-system/

5.Judicial proceedings in Great Britain. URL: https://incfine.com/ua/sudochinstvo-u-velikiy-britaniyi/

6.Separation of Powers, Parliamentary Sovereignty & the Rule of Law. URL: https://www.bihr.org.uk/get-informed/legislation-explainers/separation-of-powers-parliamentary-sovereignty-the-rule-of-law

Вознюк І. О., Крук О. Р. Судова система в Україні та Великій Британії – порівняльний аналіз. *Порівняльний аналіз судових систем України та Сполученого Королівства є важливим для розуміння спільних рис і відмінностей у правових традиціях цих держав. Це питання набуває особливої значущості у контексті триваючих правових реформ в Україні та її прагнення до європейської інтеграції. Вивчення судової моделі Великої Британії дає змогу визначити найкращі практики, які можуть сприяти зміцненню незалежності, прозорості та ефективності судової влади в Україні. Це також сприяє ширшій меті – узгодженню української правової системи з демократичними принципами та верховенством права.*

Ключові слова: *судова система, Україна, Сполучене Королівство, правова реформа, суди, верховенство права, правосуддя, судова влада, Верховний Суд, Апеляційний суд, Комерційний суд, Адміністративний суд.*

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ВИМОГИ ЄСПЛ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У КПК ТА ЦПК

Вознюк Т. А.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У статті досліджено зміст і сучасне розуміння доступу до правосуддя в Україні крізь призму практики Європейського суду з прав людини та вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проаналізовано ключові правові позиції ЄСПЛ, які визначають сутність ефективного доступу до суду, включно з обов'язком держави усувати юридичні та фактичні бар'єри, забезпечувати неупереджений, своєчасний і справедливий розгляд справ. Розглянуто ступінь імплементації цих стандартів у Кримінальний процесуальний кодекс та Цивільний процесуальний кодекс України, охарактеризовано основні законодавчі гарантії та механізми реалізації відповідного права. Окрему увагу приділено впливу воєнного стану та цифрової трансформації на можливість доступу до правосуддя. На основі проведеного аналізу сформульовано висновки щодо актуальних проблем та перспектив подальшого вдосконалення процесуальних норм відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: *доступ до правосуддя, право на справедливий суд, ЄСПЛ, Конвенція, верховенство права, КПК України, ЦПК України, судовий захист, імплементація, процесуальні гарантії.*

Проблематика забезпечення доступу до правосуддя в Україні набуває особливої актуальності в умовах трансформації правової системи, інтеграції до європейського правового простору та адаптації національного законодавства до стандартів Європейського суду з прав людини. Право на доступ до суду є фундаментальною складовою принципу верховенства права та невід'ємною частиною права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ у своїй практиці послідовно наголошує, що доступ до правосуддя має бути не формальним, а реальним і дієвим, що вимагає від держави не тільки створення нормативних гарантій, а й вжиття позитивних заходів для усунення фактичних бар'єрів.

Україна, як держава — учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зобов'язана забезпечувати виконання рішень Європейського суду з прав людини та інтегрувати його правові позиції у національну систему права. Це особливо відображено в оновлених редакціях КПК та ЦПК, які містять комплексні положення щодо доступу до правосуддя, закріплюють його принципи, процесуальні гарантії та механізми реалізації.

У своєму звіті щодо зміцнення принципу правовладдя Венеційська комісія підкреслює, що гарантування доступу до правосуддя, здійснюваного незалежними та об'єктивними судами,

© Вознюк Т. А., 2025

є однією з основ верховенства права [1, с. 28]. Конституція України в ч. 1 ст. 8 визначає верховенство права як фундаментальний принцип державного устрою. У сфері судочинства це положення підсилюється: відповідно до ч. 1 ст. 129 Конституції України суддя при здійсненні правосуддя керується принципом верховенства права та зберігає незалежність у прийнятті рішень. Таким чином, право на доступ до правосуддя має забезпечуватися кожній фізичній і юридичній особі, а також державним органам, з метою справедливого, об'єктивного та оперативного розгляду цивільних справ і захисту порушених, невизнаних або оскаржуваних прав, свобод і законних інтересів. На міжнародному рівні, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною згідно зі ст. 46 Конвенції [2, с. 19].

У кримінальному процесі принцип доступу до правосуддя закріплено у ст. 7 КПК як одну з основоположних засад кримінального провадження, яким повинна відповідати вся процесуальна діяльність. У ст. 21 КПК водночас визначено два взаємопов'язані принципи — доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, які ґрунтуються на концепції права на справедливий суд, закріпленій у міжнародних актах та Законі України «Про судоустрій та статус суддів». Тобто саме термін «доступ до правосуддя» використовується як ключова засадова категорія, а не альтернативні формулювання типу «доступ до суду» [3].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Белле проти Франції» зазначено, що стаття 6 §1 Конвенції містить гарантії справедливого судового розгляду, серед яких ключову роль відіграє правовий доступ до суду. Рівень цього доступу, встановлений національним законодавством, повинен забезпечувати реальну можливість кожної особи захистити свої права та інтереси у відповідності з принципом верховенства права у демократичному суспільстві. Для того, щоб це право було ефективним, особа має мати реальну можливість оскаржити будь-які дії, що втручаються у її права [4, с. 14]. У справі «Ейрі проти Ірландії» ЄСПЛ додатково наголошує, що права, гарантовані Конвенцією, не повинні бути формальними або ілюзорними; вони мають реалізовуватися на практиці, особливо це стосується права на доступ до суду, враховуючи його фундаментальне значення для демократичного суспільства (п. 24). Суд підкреслює, що держава має активну відповідальність забезпечити ефективний доступ до правосуддя, що інколи потребує вжиття спеціальних заходів і не може обмежуватися пасивним спостереженням, оскільки забезпечення права на судовий розгляд належить до категорії позитивних обов'язків держави (п. 25) [5].

Відповідно до ч.ч. 1 та 5 ст. 4 ЦПК України кожна особа має право звернутися до суду для захисту порушених або оспорюваних прав і свобод, при цьому ніхто не може бути позбавлений можливості брати участь у процесі відповідно до встановленого законом порядку [6]. Стаття 15 ЦК України додатково закріплює право кожного на захист цивільних прав у випадку їх порушення, невизнання або оскарження.

Введення воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією рф актуалізувало потребу у пошуку нових інструментів для забезпечення доступу до правосуддя. З урахуванням стрімкого розвитку цифрових технологій важливим є впровадження сучасних цифрових механізмів у цивільному судочинстві та для реалізації права на справедливий судовий розгляд. Ч. 1 ст. 8 ЦПК України гарантує, що ніхто не може бути позбавлений права отримувати інформацію про дату, час та місце розгляду своєї справи, а також доступ до усної або письмової інформації про результати судового провадження. Крім того, будь-яка особа, навіть не будучи учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом [6].

Аналіз практики ЄСПЛ та норм українського кримінального й цивільного процесуального законодавства демонструє, що забезпечення доступу до правосуддя є комплексним обов'язком держави й охоплює створення дієвих правових, організаційних та процедурних механізмів. ЄСПЛ наголошує, що реальний доступ до суду передбачає не лише можливість подати заяву до компетентного органу, а й забезпечення ефективної участі особи

в процесі, відсутність надмірних юридичних або фінансових перешкод, а також гарантії справедливого та своєчасного розгляду справи.

КПК та ЦПК України переважно відображають стандарти ЄСПЛ, закріплюючи принцип доступу до правосуддя, право на судовий захист, відкритість судових рішень, обов'язковість судових рішень та процесуальну рівність учасників. Водночас на практиці існують виклики, пов'язані з воєнним станом, цифровою трансформацією та необхідністю удосконалення механізмів реалізації процесуальних прав.

Таким чином, імплементація вимог ЄСПЛ у національне законодавство є не статичним, а безперервним процесом, що вимагає постійного перегляду правових норм і судової практики. Підвищення ефективності доступу до правосуддя в Україні є передумовою зміцнення верховенства права та довіри до судової системи, а також важливою складовою європейської інтеграції держави.

Джерела та література:

1. Про правовладдя: доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія). Ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). Право України. 2019. № 11. С. 14–38.

2. Імплементація міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України [Електронний ресурс]: збірник матеріалів VII науковопрактичного круглого столу (м. Київ, 14 червня 2024 р.) / упорядник В. М. Короленко. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 95 с. 1 електрон. опт. диск (CD-R). URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11399/2024%20%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%207.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/4651-17#Text.

4. Практичний посібник зі статті 6. Право на справедливий суд. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. 2013. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/ Guide_Art_6_UKR.pdf

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ейрі проти Ірландії» від 09.10.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/980_332#Text

6. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Vozniuk T. Access to justice in Ukraine: requirements of the ECTHR and their implementation in the CPC and CPCU. *The article examines the content and contemporary understanding of access to justice in Ukraine through the prism of the case law of the European Court of Human Rights and the requirements of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The key legal positions of the ECtHR, which define the essence of effective access to a court— including the state's obligation to eliminate legal and factual barriers and to ensure impartial, timely and fair consideration of cases—are analyzed. The degree of implementation of these standards in the Criminal Procedure Code and the Civil Procedure Code of Ukraine is explored, and the main legislative guarantees and mechanisms for the exercise of this right are characterized. Special attention is given to the impact of martial law and digital transformation on access to justice. Based on the analysis, conclusions are drawn regarding current challenges and prospects for further improvement of procedural norms in accordance with European standards.*

Keywords: *access to justice, right to a fair trial, ECtHR, Convention, rule of law, Criminal Procedure Code of Ukraine, Civil Procedure Code of Ukraine, judicial protection, implementation, procedural guarantees.*

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛІСТИЦІ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

Войтович Ю. В., Пінчук О. В.
Науковий керівник: д.ю.н., доц. ***А. П. Гусак***

Проаналізовано роль та перспективи використання штучного інтелекту в криміналістиці в контексті сучасного європейського законодавства. Розглянуто переваги нейронних мереж та евристичного аналізу для оптимізації слідчих дій, прогнозування злочинності та фіксації воєнних злочинів. Окрему увагу приділено викликам імплементації новітніх технологій: етичним ризикам, проблемі прозорості алгоритмів, захисту персональних даних та процесуальному оформленню отриманих результатів для їх використання як судових доказів.

Ключові слова: *криміналістика, штучний інтелект, цифрові сліди, орієнтуюча інформація, прогнозування злочинності, допустимість доказів.*

Згідно зі статтею 3 регламенту (ЄС) № 2024/1689 Європейського парламенту та ради від 14 травня 2024 року, штучний інтелект визначається як «машинна система, що функціонує з різним рівнем автономії та після впровадження здатна адаптуватися, аналізувати отримані дані та формувати результати, такі як прогнози, контент, рекомендації або рішення, що можуть впливати на фізичне чи віртуальне середовище».

Штучний інтелект є потужним інструментом, який може значно покращити роботу у сфері криміналістики. Він дозволяє вдосконалювати різні аспекти слідчих процесів. Криміналістика, як наука, спирається на наукові принципи та методи, що допомагають приймати обґрунтовані рішення у кримінальних та цивільних справах. Використання штучного інтелекту в криміналістиці сприяє оптимізації таких процесів, як аналіз ДНК, порівняння відбитків пальців та відтворення обставин місця злочину [1, с.643-644]. Тобто, переважно штучний інтелект використовується для аналізу та консолідації великого масиву цифрових даних, виокремлення тексту з відео- та аудіо- контенту, пошук за ключовими словами тощо. Наприклад, коли є велика кількість проведених інтерв'ювань та/або допитів, прослухати кожні з яких фізично не видається можливим, може бути використаний штучний інтелект для таких цілей. Він працює настільки швидко, що здатний замінити цілий штат людей, та дуже ефективно, аналізуючи великі обсяги інформації, здійснюючи їх категоризацію за встановленим фільтром [2, с. 146].

Робота штучної нейронної мережі ґрунтується на інтелектуальному евристичному аналізі даних, який набагато ефективніший, ніж методи математичної статистики, що використовуються в більшості криміналістичних програмних комплексів. Щодо цього штучні нейронні мережі набагато ближче до людського мозку, оскільки здатні виявляти приховані, неочевидні зв'язки та закономірності, подібно до того, як талановитий слідчий може пов'язати в єдину картину розрізнені обставини вчинення кримінального правопорушення [3, с. 98].

Аналіз окремих наукових публікацій свідчить, що використання штучного інтелекту в криміналістиці може здійснюватися за такими напрямами: 1) ідентифікація ймовірних правопорушників, виявлення зв'язків між різними кримінальними правопорушеннями; 2) підвищення швидкості та точності розслідувань; 3) прогнозування місць і часу, де можуть статися кримінальні правопорушення; 4) підвищення точності та швидкості судових експертиз; 5)автоматизація окремих процесів розслідування, підвищення його ефективності; 6) запобігання кримінальним правопорушенням із використанням інтелектуальних систем безпеки з різними пристроями (датчиками) збирання інформації ; 7)виявлення й ідентифікація відбитків пальців рук; Крім того можливе застосування штучного інтелекту в розслідуванні воєнних кримінальних правопорушень в Україні : аналіз супутникових знімків, аналіз відео та фотоматеріалів, обробка аудіоматеріалів, аналіз соціальних мереж, аналіз даних із медичних закладів, розпізнавання обличь, аналіз текстової інформації [4, с. 100-101];

© Войтович Ю. В., Пінчук О. В., 2025

Можна виділити наступні проблеми при використанні штучного інтелекту в криміналістиці : 1) Етичні проблеми, які слід враховувати при використанні штучного інтелекту; 2) ШІ-моделі добрі настільки, наскільки добрими є дані, на яких вони навчаються; 3) моделі штучного інтелекту можуть бути складними і важкими для розуміння, що ускладнює пояснення того, як вони дійшли певного висновку; 4) Занепокоєння щодо конфіденційності; 5) Відсутність регулювання [5, с. 611-612].

Також постає питання здатності та правомірності застосування алгоритмів штучного інтелекту для пошуку інформації у закритих профілях та в інших джерелах, які не є відкритими, або коли дані, що були зібрані певною компанією були продані/викрадені та несанкціоновано «злиті» у мережу. Цілком прозорим є механізм отримання даних, коли вони у відкритому доступі та були добровільно розміщені їхніми власниками, надаю своїми конклюдентними діями згоду на таке розміщення та подальше ознайомлення необмеженому колу осіб.

Набагато складнішою є ситуація, коли персональні дані, до прикладу, були зібрані у певну клієнтську базу, а згодом були викрадені та «злиті» у мережу без дозволу правовласників таких даних, та штучний інтелект і знайшов такі дані. Тоді виникає закономірне питання правомірності використання таких даних у кримінальному провадженні та чи не матиме це наслідки у вигляді недопустимості доказів. У виключних випадках такі дані можуть використовуватися слідчим лише в якості орієнтуючої інформації для побудови слідчих версій та при обранні тактики ведення окремих слідчих (розшукових) дій, однак, не можуть бути основою обвинувачення [2, с. 147-148].

Важливим питанням та викликом є процесуальне оформлення даних, отриманих за допомогою штучного інтелекту, оскільки у подальшому такі матеріали можуть стати предметом розгляду у судах. На цей час, переважно підтримується точка зору відповідно до якої, перевагу віддають саме протоколюванню дії з використанням технологій штучного інтелекту. Водночас проблема практичного застосування таких технологій і подальшого їх процесуального оформлення залишається відкритою [2, с. 148].

Отже, згідно з європейським законодавством, штучний інтелект визначається як автономна система, що імітує когнітивні процеси та виступає потужним інструментом модернізації криміналістики, перевершуючи традиційні статистичні методи завдяки здатності до евристичного аналізу великих масивів даних і виявлення прихованих закономірностей. Впровадження штучного інтелекту охоплює широкий спектр завдань — від прогнозування злочинності та ідентифікації осіб до фіксації воєнних злочинів, забезпечуючи високу швидкість і точність розслідувань, проте його використання пов'язане з низкою етичних і процесуальних викликів, таких як ризик упередженості алгоритмів, непрозорість прийняття рішень та питання захисту персональних даних. Через це, а також через проблему легітимності джерел інформації (ризик використання «злитих» баз), результати роботи штучного інтелекту наразі розглядаються переважно як орієнтуюча інформація, що потребує обов'язкового людського контролю та вдосконалення нормативно-правової бази для можливості їх повноцінного використання як доказів у суді.

Джерела та література:

1. Зозуля, Є. В. Упровадження штучного інтелекту у криміналістичні дослідженні // Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України ; Нац. поліція України ; Харків. нац. унт внутр. справ; Кримінол. асоц. України. – Вінниця : ХНУВС, 2025. – С. 643-647.- URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d43489e8-17a0-4fd5-b4cc-b4aaf23cfec2/conten

2. Латиш К., Напрямки використання інноваційних технологій у Криміналістиці// Методологічні засади криміналістики: традиції та новації : зб. матеріалів Криміналістичних читань, присвяч. пам’яті акад. В. О. Коновалової, м. Харків, 28 берез. 2025 р. / [редкол.: А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова та ін.] . – Харків : Право, 2025. – С. 145-148.-URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/04/Kryminalistychni_chytannia_Konovalova_28.03.2025.pdf#page=146

3. Зарубей В. В. Штучний інтелект у криміналістиці: перспективи використання // Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 липня – 11 серпня 2024 року. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024, С. 101-105. - URL: https://cuesc.org.ua/images/informlist/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_OLA.pdf#page=97

4. Лісогор В. Г, Штучний Інтелект у криміналістиці / Безпека у кіберсфері : зб. матеріалів Міжнарод.наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський,28 трав. 2025 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-ттвнутр. справ ; Нац. акад. правових наук України; Організація з безпеки та співробітництва в Європі. – Кам'янець-Подільський: ХНУВС, 2025. – С.100-102.-URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b5003762-bce0-43f4-be94-fbfc7e8a963f/content

5. Колодіна А. С, Чіпко Н. В Проблемні питання використання новітніх технологій та штучного інтелекту в криміналістиці Юридичний науковий електронний журнал 2024 № 1 С. 610 – 612.- URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/145

Voitovych Y., Pinchuk O. The use of atificial intelligence in forensic science: opportunities and risks. *The role and prospects of using artificial intelligence in criminalistics within the context of modern European legislation are analyzed. The advantages of neural networks and heuristic analysis for optimizing investigative actions, crime forecasting, and documenting war crimes are examined. Particular attention is paid to the challenges of implementing emerging technologies: ethical risks, the problem of algorithmic transparency, personal data protection, and the procedural documentation of obtained results for their use as judicial evidence.*

Keywords: *criminalistics, artificial intelligence, digital traces, investigative leads, crime forecasting, admissibility of evidence.*

СИСТЕМА ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ КАДРОВУ РОБОТУ В ОРГАНАХ ПОЛІЦІЇ

Воробей І. Р., Какалюк Т. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. В. Старчук***

У статті проаналізовано систему органів та підрозділів, що здійснюють кадрову роботу в органах Національної поліції України,

Ключові слова: *кадрова робота, Національна поліція, Департамент кадрового забезпечення.*

Кадрове робота є важливим елементів функціонування будь-якої правоохоронної структури. У системі Національної поліції України кадрова робота має за мету забезпечити належну якість кадрового складу, добір, призначення, навчання, атестацію та розвиток поліцейських, що, в свою чергу, впливає на ефективність виконання покладених на поліцію функцій (охорона прав і свобод людини, боротьба зі злочинністю, підтримання публічного порядку тощо).

М. П. Гурковський, С. С. Єсімов зауважують, що у правовій доктрині є два поняття «кадрова політика» та «кадрова робота», проте законодавчо закріпилося лише одне з понять «кадрова робота» [1, с. 3].

Кадрова робота в поліції ґрунтується на положеннях Закону України «Про Національну поліцію», нормативних актах МВС та внутрішніх нормативно-правових актах Національної поліції України.

© Воробей І. Р., Какалюк Т. С., 2025

Проте, законодавством, яким здійснюється правове регулювання діяльності органів поліції, зокрема Закон України «Про Національну поліцію» не закріплює поняття «кадрова робота» [2].

А. В. Танько вказує на те, що кадрова робота в органах поліції – це процес, який спрямований на втілення законодавчих, організаційно-управлінських та інших засад для розвитку Національної поліції. Зокрема, чітке встановлення завдань, функцій, прав і обов'язків кадрового складу, а також відповідальність поліцейських [3, с. 224].

Поряд з тим, акцентують увагу М. П. Гурковський, С. С. Єсімов, що здійснення кадрової роботи покладається на спеціально створений підрозділ – кадровий [1, с. 6].

На офіційному сайті Національної поліції України передбачено, спеціальні структурні підрозділи кадрового забезпечення. Зокрема, Департамент кадрового забезпечення – центральний підрозділ апарату поліції, а також відповідні відділи, управління кадрового забезпечення [4].

Департамент кадрового забезпечення, який діє на підставі Положення, відповідає за добір, призначення, переведення, звільнення, атестацію, присвоєння звань, планування потреб у персоналі, навчання, підвищення кваліфікації, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації поліцейських, а також моніторинг і прогнозування кадрових потреб [4].

На рівні міжрегіональних та територіальних органів поліції для здійснення кадрової роботи існують відділи та управління кадрового забезпечення.

Проте, основне кадрове забезпечення зосереджене в Департаменті кадрового забезпечення і регіональних кадрових підрозділах. Інші служби поліції також беруть участь у кадровій роботі, а саме: головна інспекція та підрозділи контролю (дотримання) прав людини, управління (відділи) внутрішнього аудиту, запобігання корупції, режимно секретні підрозділи, служби безпеки поліції тощо [4].

Звідси, кадрова робота в поліції здійснюється різними підрозділами, що охоплює різні напрями кадрової роботи з працівниками.

Отже, систему органів і підрозділів, що здійснюють кадрову роботу в Національній поліції України, складають Департамент кадрового забезпечення та відповідні кадрові підрозділи на регіональному й місцевому рівнях. До кадрової роботи, також, залучаються інспекційні, контрольні та інші служби, що забезпечують дотримання дисципліни, доброчесності та професійних стандартів. Наявна організаційна структура кадрового забезпечення надає можливість забезпечувати добір, навчання, атестацію, переведення та соціальний захист особового складу Національної поліції та її структурних підрозділів.

Джерела та література:

1.Гурковський М. П., Єсімов С. С. Кадрова робота в органах Національної поліції. URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5635/1/3.pdf

2.Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: https://npu.gov.ua/pro-policiyu

3.Танько А. В. Стратегія кадрової політики Національної поліції України у контексті оновлення адміністративно-правових засад захисту прав і свобод людини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2020. № 2 (89). С. 211–226.

4.Національна поліція України. «Про поліцію». URL: https://npu.gov.ua/pro-policiyu

Vorobey I., Kakalyuk T. System of auhorities and units performing personnel work in police bodies. *Personnel work in the National Police of Ukraine was investigated, bodies and their activities were analyzed.*

Keywords: *personnel work, National police, Department of personnel support.*

PROBLEMS OF TRANSLATING ENGLISH LEGAL TERMS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN LEGISLATION

Gnasiuk N.
Scientific supervisor: PhD in pedagogy, associate professor ***N. P. Yatsyshyn***

The translation of English legal terms in the context of Ukrainian legislation is not only a linguistic but also a conceptual and legal task that requires harmonization of different legal systems, traditions, and doctrines. The article systematizes the main types of mistakes and risks in translation, proposes criteria of equivalence and approaches to harmonizing terminology for judicial, legislative, and contractual practice. Special attention is paid to common law terms that have no established equivalents in Ukrainian law, as well as to conflicts between an "isolated" term and its procedural/material function.

Keywords: *legal terminology, common law, culture-specific terms, equivalence, functional translation, law-making, contractual practice, judicial translation, harmonization.*

Main presentation of the material. The problems of translating English legal terms in the context of Ukrainian legislation are primarily manifested in the clash of two legal systems — common law and the continental model. English terms are often deeply rooted in the tradition of common law, while Ukrainian law is based on codified norms. Therefore, literal translation is rarely adequate: it must reproduce the legal function rather than the form. The absence of unified state glossaries for key areas of law, such as corporate, financial, or arbitration, creates discrepancies, while the multilingual nature of authentic texts of international acts (EU, ECHR, UNCITRAL) complicates the harmonization of terms and may lead to interpretative conflicts.

Among the most problematic are culture-specific terms of common law. Thus, equity does not mean "justice" but denotes a separate system of legal remedies; trust and its derivative categories require transcription with definition in the contract; estoppel has no direct equivalent and needs descriptive translation as "prohibition on denial." In contractual categories, difficulties arise with consideration, which should be translated as "counter-performance" rather than "remuneration"; with the distinction between warranty, representation, and guarantee, which have different legal consequences; and with indemnity, which means "compensation for damages" and should not be confused with surety. In procedural concepts, problematic terms include discovery and injunction, which have no direct analogues in Ukrainian civil procedure. In criminal law, it is important to preserve the doctrinal distinction between mens rea and actus reus, as well as to consider the peculiarities of applying strict liability. In corporate and financial law, complexity arises with terms such as share, security, interest, and due diligence, which require clarification of the field of application.

Typical translation mistakes include a literal approach that destroys the legal meaning, incorrect collocations that alter the content of obligations, the use of pseudo-equivalents, mixing levels of law, and ignoring context, when one term in different fields has different meanings.

The criteria for quality translation are functional equivalence, normative consistency with current codes and official translations of international acts, consideration of sectoral context, stability and reproducibility of terms within a document, and transparent definitions for non-equivalent concepts.

Practical recommendations include creating official bilingual glossaries for key areas of law, introducing mandatory notes for non-equivalent terms in contracts and court translations, aligning with official translations of international acts, engaging professional lawyer-translators, using the "transcription + definition" model for common law concepts, conducting terminological audits of contracts, and considering procedural limits in court translations.

Risk cases include consideration in contracts under foreign law, which should be defined as "counter-performance" with a separate section on its validity; indemnity in technology licenses, which should be interpreted as "compensation for damages" with clear definition of procedures and

© Gnasiuk N., 2025

limits; trust in corporate structures, which should be presented as "trust" with explanation of its legal nature and mechanisms for realizing beneficiaries' rights; and injunction in arbitration, which should be translated as "court (arbitral) injunction" with clarification of the competent authority and enforceability in Ukraine.

Thus, the balance between translation accuracy and compatibility with the Ukrainian legal system is achieved through functional equivalence, official glossaries, and transparent definitions for non-equivalent terms. High-risk categories of common law require transcription with detailed definition and reservations regarding applicability in national law. Institutional support in the form of unified terminological standards, professional expertise, and alignment with authentic translations of international acts minimizes conflicts, ensures predictability of law enforcement, and improves the quality of judicial and contractual decisions.

Conclusions. The balance between translation accuracy and compatibility with the Ukrainian legal system is achieved through functional equivalence, official glossaries, and transparent definitions for non-equivalent terms. High-risk common law categories require transcription with detailed definition and reservations regarding applicability in national law. Institutional support (unified terminological standards, professional expertise, alignment with authentic translations of international acts) minimizes conflicts, ensures predictability of law enforcement, and improves the quality of judicial and contractual decisions.

Sources and literature:

1. Baklazhenko, Y., Hnatiuk, O. *Legal Terminology: Challenges of English-Ukrainian Translation*. Access to Justice in Eastern Europe, 2023. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.1-n000111

2. Riabokin N.O., Kuzmenko A.S. *Difficulties in Translating Legal Vocabulary and Terminology*. Philology Journal, 2024. DOI: 10.32782/2522-4077-2024-208-44

3. Solodka A.K. *Features of Translating Legal Terms*. International Science Journal of Education & Linguistics, Vol. 2, No. 4, 2023, pp. 68–74. DOI: 10.46299/j.isjel.20230204.09

4. Dolynskyi Ye.V. *Features of Translating English Legal Terminology*. Khmelnytskyi National University, 2019. DOI: 10.31891/2415-7929-2019-17-57-61

5. Holovatyi S., Ponomarenko L. (comp.) *English-Ukrainian Legal Dictionary of Complex Vocabulary*. 2nd edition. Kharkiv: Pravo Publishing House, 2025. ISBN 978-617-8602-68-0

6. Rybina N.V., Koshil N.Ye., Hyryla O.S. *Legal English and Adapted Legal Texts in the Aspect of Translation into Ukrainian*. West Ukrainian National University, 2022. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2022.25.2.22

7. Samoilova Yu.I., Reshytko A.D. *Linguistic Features of Legal Translation in the Context of Intercultural Differences of Legal Systems*. Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, 2023. DOI: 10.32782/2522-4077-2023-207-38

8. Vakulich Y.M. *Systematic Relations Between English Equivalents of Ukrainian Terms in Translations of Legal Texts*. Studia Linguistica, Vol. 26, 2025, pp. 9–18. DOI: 10.17721/StudLing2025.26.9-18

Гнасюк Н. О. Проблеми перекладу англійських юридичних термінів у контексті українського законодавства. *Переклад англійських юридичних термінів у контексті українського законодавства є не лише лінгвістичним, а й концептуально-правовим завданням, що вимагає гармонізації різних правових систем, традицій та доктрин. У статті систематизовано основні типи помилок та ризиків у перекладі, запропоновано критерії еквівалентності та підходи до гармонізації термінології для судової, законодавчої та договірної практики. Особлива увага приділяється термінам загального права, які не мають усталених еквівалентів в українському праві, а також конфліктам між «ізольованим» терміном та його процесуальною/матеріальною функцією.*

Ключові слова: *юридична термінологія, загальне право, культурно-специфічні терміни, еквівалентність, функціональний переклад, правотворчість, договірна практика, судовий переклад, гармонізація.*

ВИПРАВДОВУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Голод В. Ю.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***В. В. Кондратішина***

Стаття присвячена аналізу складу злочину, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України (далі - КК України), що встановлює кримінальну відповідальність за виправдовування, заперечення або глорифікацію збройної агресії російської федерації проти України. Постановка проблеми полягає у зростанні інформаційних атак, спрямованих на спотворення фактів війни та підрив національної безпеки. Мета дослідження - визначити ключові елементи складу злочину та показати його значення як інструмента протидії дезінформації в умовах війни. У статті розглянуто сучасний стан наукового та нормативного опрацювання проблеми, зокрема особливості кваліфікації таких діянь, а також увагу приділено ролі кримінально-правових заборон у зміцненні інформаційної безпеки держави.

Ключові слова*: збройна агресія, інформаційна безпека, тимчасова окупація, пропаганда, інформаційні операції, окупаційна адміністрація, правова кваліфікація, національна безпека.*

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України та введенням воєнного стану, кримінальне законодавство зазнало низки змін, однією з яких стало запровадження статті 436-2 КК України, що регламентує відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ та глорифікацію її учасників [1]. Стаття набрала чинності 16 березня 2022 року. Ця норма охоплює різні форми протиправної поведінки, серед яких виділяються десять конкретних проявів, включно з глорифікацією фізичних осіб, представників збройних формувань рф, незаконних та іррегулярних військових груп, а також осіб, що входять до окупаційних адміністрацій або самопроголошених органів влади на тимчасово окупованих територіях України [4].

Поняття «глорифікації» у законодавстві є новим і походить від англійського терміна «glorification», що означає «уславлення» або «героїзація» певних осіб чи дій. На практиці це проявляється у вихвалянні, наданні ореолу героїчності або легітимізації дій учасників збройної агресії РФ. Такі дії можуть відбуватися як усно, так і письмово, через соціальні мережі, ЗМІ, публічні заходи чи інші інформаційні матеріали. Глорифікація нерідко поєднується із запереченням або виправдовуванням негативних та протиправних дій держави-агресора, а її прояви становлять загрозу національній безпеці та суспільній стабільності [3, с.2].

У контексті виправдовування збройної агресії рф проти України, особливу увагу слід приділити «будь-яким діям», спрямованим на доведення нібито правомірності агресії або тимчасової окупації територій України. Такі дії можуть проявлятися у формі публічних, приватних висловлювань, створення та поширення матеріалів, що доводять «правоту», «необхідність» агресивних дій держави-агресора, схвалюють її дії або заперечують шкоду, завдану Україні. Безпосередній об'єкт – «мир» між державами і народами, а предметом є матеріали, що містять виправдовування збройної агресії або окупації, включно з друкованою продукцією, аудіо-, відеозаписами та іншими носіями інформації. Об'єктивна сторона полягає у публічних або непублічних діях: виправдовуванні, виготовленні та розповсюдженні матеріалів, що мають на меті легітимізувати агресію, а суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом — винний прагне переконати інших у правомірності дій держави-агресора, незалежно від особистого ставлення до цих дій, суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16 років [2].

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії інформаційний простір перетворився на активне поле протиборства, де глорифікація учасників агресії рф стала одним із ключових інструментів маніпулятивного впливу на суспільну свідомість. Низький рівень інформаційної культури, зниження здатності населення до критичного аналізу даних та

© Голод В. Ю., 2025

використання психологічних методів подання інформації посилюють вразливість суспільства перед пропагандою, що створює суттєву загрозу інформаційній безпеці держави. Саме тому Україна була змушена оперативно реагувати на такі виклики, доповнивши кримінальне законодавство статтею 436-2 КК України, яка встановлює відповідальність за виправдовування, заперечення та глорифікацію агресії рф, включно з поданням війни як «внутрішнього конфлікту» та легітимізацією тимчасової окупації територій.

Запровадження цієї норми стало важливим елементом формування нормативно-правового та інституційного механізму захисту інформаційної безпеки, оскільки глорифікація як форма об'єктивної сторони злочину виступає не просто актом поширення забороненої інформації, а засобом впливу на масову свідомість, здатним підривати національну єдність і стійкість суспільства перед зовнішніми інформаційно-психологічними операціями. Криміналізація таких дій спрямована на запобігання маніпуляціям, що можуть нормалізувати агресію або підважувати легітимність української державності, забезпечуючи тим самим зміцнення інформаційної безпеки України в умовах війни [5, с.3].

Узагальнюючи проведене дослідження, слід підкреслити, що стаття 436-2 КК України стала ключовим елементом правової протидії дезінформаційним впливам та інформаційно-психологічним операціям держави-агресора. Її запровадження не лише заповнило нормативну прогалину, а й забезпечило створення реального інструменту для захисту суспільної свідомості від маніпуляцій, спрямованих на легітимізацію агресії, виправдовування воєнних злочинів та спотворення історичних і сучасних подій. Криміналізація виправдовування й глорифікації агресії РФ є необхідним елементом комплексної системи забезпечення інформаційної безпеки, що функціонує в умовах гібридної війни.

Аналіз складу злочину свідчить про його комплексний характер, спрямований на захист не лише фактичної інформаційної сфери, а й національної безпеки в широкому розумінні — державного суверенітету, суспільної єдності та стійкості до пропагандистських впливів. Визнання суспільної небезпечності глорифікаційних практик підкреслює важливість посилення інформаційної грамотності громадян, адже правові заборони ефективні лише за умови їх поєднання з підвищенням здатності населення критично сприймати інформацію. Отже, стаття 436-2 КК України виступає не тільки засобом юридичного реагування на загрози, а й важливим компонентом національної стратегії протидії інформаційній війні, сприяючи збереженню державності, формуванню стійкого інформаційного середовища та захисту України в умовах триваючої збройної агресії.

Джерела та література:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення : 17.07.2025 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 05.12.2025).

2. Стаття 436-2. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_436_2/ (дата звернення: 05.12.2025).

3. Можарівська М. І., Сердечна А. Ю. Поняття «глорифікації» як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Т. 2. Вип. 79. С. 187–192. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/30-1.pdf (дата звернення: 06.12.2025).

4. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. URL: https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/ (дата звернення: 06.12.2025).

5. Карчевський М. В. Глорифікація: історичний, міжнародний та вітчизняний соціально-правовий вимір. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 713–717. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/173.pdf (дата звернення: 06.12.2025).

Holod V. Justification of russian aggression: analysis of the elements of the crime and its significance for ukraine's information security. *The article is devoted to the analysis of the elements of the criminal offense provided for in Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine), which establishes criminal liability for the justification, denial, or glorification of the armed aggression of the russian federation against Ukraine. The problem statement lies in the increase of information attacks aimed at distorting the facts of the war and undermining national security. The purpose of the study is to identify the key elements of this criminal offense and to demonstrate its significance as an instrument for countering disinformation in the context of warfare. The article examines the current state of scientific and normative development of the issue, including the peculiarities of qualifying such acts, and also pays attention to the role of criminal law prohibitions in strengthening the state's information security.*

Keywords: *armed aggression, information security, glorification of aggressors, temporary occupation, propaganda, information operations, occupation administration, legal qualification, national security.*

СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Гордійчук М. І.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Л. М. Шевчук***

У тезах доповіді досліджено окремі причини скасування Господарського кодексу України та основні наслідки цього для суб'єктів господарювання. Акцентована увага на гармонізації національного законодавства в економічній сфері з європейськими стандартами. Окреслено потенційні ризики реформування вітчизняної нормативно-правової бази для суб'єктів господарювання у перехідний період.

Ключові слова: *Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, господарські відносини, суб'єкти господарювання, організаційно-правові форми підприємств, реорганізація, гармонізація законодавства.*

Господарський кодекс України (далі – ГК України) [1], прийнятий у 2003 році, тривалий час був основою регулювання господарських відносин і кроком в напрямку адаптації економіки України до світових стандартів. З 28.08.2025 відповідно до Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX (далі – Закон № 4196-IX) [2] ГК України втратив чинність. Таке рішення законодавця поставило крапку в тривалих дискусіях щодо доцільності скасування ГК України, але, в свою чергу, підняло багато питань стосовно можливих наслідків проведеного реформування, насамперед з боку представників бізнес-спільноти [3].

На думку більшості фахівців, зміни, які відбулися у вітчизняному правовому полі, в цілому мають позитивний характер, оскільки призводять до спрощення та стандартизації правовідносин у різних сферах (цивільно-правовій і господарсько-правовій), а також сприяють гармонізації українського та європейського законодавства, оскільки в більшості країн ЄС діють лише цивільні кодекси, що регулюють як цивільні, так і господарські (комерційні) відносини.

З іншого боку, скасування ГК України має серйозні наслідки для суб'єктів господарювання в різних аспектах їх діяльності, оскільки ГК України передбачав низку юридичних термінів та положень, які не були закріплені в інших нормативно-правових актах. У правовій літературі неодноразово вказувалося на те, що окремі норми ГК України застаріли й часто відображають ще радянські підходи, не відповідають сучасним реаліям ринкової економіки, стають причиною виникнення конфліктів і непорозумінь під час їх трактування. Ще

© Гордійчук М. І., 2025

однією причиною скасування цього акту стала необхідність впорядкування правових відносин у сфері державної власності, бажання корпоратизувати державні та комунальні підприємства, а також в цілому усунути всі наявні суперечності між ГК України та Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) [4] й створення більш чітких, прозорих правил для суб'єктів господарювання в державі.

Одним із прямих наслідків скасування ГК України стали зміни у системі організаційно-правових форм суб'єктів господарювання. Раніше саме ГК України передбачав існування низки видів підприємств, які не передбачалися в інших законах (зокрема, у ЦК України) [5]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону № 4196-IX створення юридичних осіб в організаційно-правових формах державного підприємства (державного комерційного підприємства, державного некомерційного підприємства, казенного підприємства), комунального підприємства (комунального комерційного підприємства, комунального некомерційного підприємства), спільного комунального підприємства, приватного підприємства, іноземного підприємства, дочірнього підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації забороняється [2]. Отже, нині діє заборона на реєстрацію нових юридичних осіб у тих формах, які більше не передбачені законодавством. Тобто після набуття чинності закону неможливо створити нове приватне підприємство чи іншу структуру, яка була скасована [6].

Одночасно для існуючих суб'єктів господарювання встановлено трирічний строк для приведення їх статутів та внутрішніх положень у відповідність до вимог оновленого законодавства. Варто зазначити, що обов'язкову реорганізацію закон передбачив лише для підприємств, у статутному капіталі яких присутня частка держави. Йдеться, насамперед, про державні підприємства – вони зобов'язані змінити форму організації й пройти корпоратизацію у встановлений строк. Для приватних компаній (без державної частки) закон прямого обов'язку негайно змінювати організаційно-правову форму не містить.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки. Наслідки відміни ГК України мають як позитивне, так і негативне забарвлення. З одного боку, скасовуються суперечності та дуалізм двох кодексів – ГК України та ЦК України. З іншого, суб'єктам господарювання потрібно адаптуватися до нових правових умов, що передбачає перегляд внутрішніх нормативних документів, навчання персоналу та укладення нових договорів, у яких будуть враховані зміни законодавчої бази. Також поява додаткових витрат на адаптацію до нових правових вимог може тимчасово вплинути на фінансовий стан суб'єктів господарювання та навіть наблизити їх до кризових ситуацій. І нарешті, як вказують окремі дослідники, хоча зміни, які відбулися у вітчизняному господарському законодавстві, за формою «… виглядають як акти декодифікації, а на практиці означають тінізацію економіки та утворення можливостей для рейдерських захоплень підприємств» [7], що є украй небезпечним для сучасного функціонування економіки України в умовах воєнного стану.

Джерела та література:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 03.12.2025).
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 04.12.2025).
3. Сударікова Є. Наслідки скасування Господарського кодексу для бізнесу. 16.05.2025. URL: https://lcf.ua/thought-leadership/corporate/naslidki-skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-dlya-biznesu/ (дата звернення: 04.12.2025).
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 03.12.2025).
5. Скасування Господарського кодексу: нові вимоги та можливості для бізнесу. 29.05.2025. URL: https://dlf.ua/ua/skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-novi-vimogi-ta-mozhlivosti-dlya-biznesu/ (дата звернення: 03.12.2025).

6. Мельник О. Скасування Господарського кодексу: наслідки та ризики для бізнесу. 11.03.2025. URL: https://golaw.ua/ua/insights/publication/skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-naslidki-ta-riziki-dlya-biznesu/ (дата звернення: 04.12.2025).

7. Подцерковний О. П. Щодо проблем виключення з Господарського кодексу України дієвих норм забезпечення господарського правопорядку. URL: https://coordynata.com.ua/sodo-problem-viklucenna-z-gospodarskogo-kodeksu-ukraini-dievih-norm-zabezpecenna-gospodarskogo-pravoporadku (дата звернення: 04.12.2025).

Hordiichuk M. Abolition of the Commercial Code of Ukraine: main consequences for business entities. *The abstracts of the report examine some of the reasons for the abolition of the Commercial Code of Ukraine and its main consequences for business entities. Emphasis is placed on the harmonization of national legislation in the economic sphere with European standards. Potential risks of reforming the domestic regulatory framework for business entities in the transition period are outlined.*

Keywords: *Commercial Code of Ukraine, Civil Code of Ukraine, economic relations, business entities, organizational and legal forms of enterprises, reorganization, harmonization of legislation.*

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВОСУДДЯ

Гринчишин Х. М., Турчик В. В.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

Проаналізовано систему суб'єктів кримінального процесу крізь призму кримінального процесуального законодавства та досліджено їхню роль у забезпеченні справедливого правосуддя.

Ключові слова: *суб'єкти кримінального процесу, суд, учасники кримінального процесу, справедливість.*

Під системою суб'єктів кримінального процесу слід розуміти сукупність, органів, посадових осіб, фізичних та юридичних осіб, які мають процесуальні права та обов'язки та беруть участь у кримінальному провадженні.

У КПК України, зокрема у п.25 ч. 1 ст.3 міститься перелік учасників кримінального провадження [1].

До учасників кримінального провадження відповідно до КПК відносяться: сторони кримінального провадження, потерпілий, представник та законний представник потерпілого, цивільний позивач, представник та законний представник цивільного позивача, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, заявник, викривач, понятий, свідок, адвокат свідка, заставодавець, експерт, спеціаліст, перекладач, представник персоналу органу пробації, судовий розпорядник, секретар судового засідання [1].

За функціональним призначенням всіх учасників кримінального процесу можна розділити на такі групи:

які виконують функцію обвинувачення у кримінальному провадженні;

які виконують функцію захисту;

які власне виконують функцію правосуддя;

які сприяють виконанню завдань кримінального судочинства [2, с. 132].

© Гринчишин Х. М., Турчик В. В., 2025

Проте, не варто ототожнювати суб'єктів кримінального процесу та учасників кримінального провадження, адже поняття суб'єктів є ширшим.

У Главі 3 Розділу І КПК, «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» наведено перелік усіх державних органів, службових та приватних осіб, що провадять кримінальне судочинство або залучаються до його участі, виконуючи певну процесуальну функцію [2, с. 131].

У КПК у вищезазначеній главі міститься поділ на параграфи тому, ми вважаємо, що за доречне класифікувати систему суб'єктів кримінального процесу саме так:

1. Суд (колегія суддів);
2. Сторона обвинувачення (прокурор, досудові органи — слідчі поліції, СБУ, НАБУ тощо);
3. Сторона захисту (підозрюваний; обвинувачений (підсудний); засуджений, виправданий; особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування; їхні захисники та законні представники;
4. Інші учасники кримінального провадження (заявник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, експерт, спеціаліст, свідок, перекладач, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник) [1].

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку [3].

Згідно з Конституцією України (ст. 129), правосуддя має ґрунтуватися на принципах верховенства права, незалежності та безсторонності суддів, змагальності сторін та рівності учасників процесу [4].

Бережанський Г. І., у своїй праці «Особливості розуміння права на справедливий суд», зазначає, що є два аспекти розуміння права на справедливий суд: матеріальний та процесуальний. Під матеріальним аспектом права на справедливий суд, слід розуміти регламентовану законодавством можливість звернутися до суду за захистом своїх порушених прав чи інтересів, яка має свою чітко визначену форму. Процесуальний аспект права на справедливий суд характеризує обсяг процесуальних можливостей, які надаються особам, що користуються правом на справедливий суд. Сюди варто віднести процесуальні права та обов'язки, а також формальні гарантії справедливого судового процесу, серед яких публічний розгляд, розумні строки, законність тощо [5,с.194].

Суд виступає гарантом справедливості, приймає законні рішення на підставі чинного законодавства, прокурор здійснює підтримання державного обвинувачення, а захисник гарантує дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого. Громадяни, в свою чергу, через свої права та обов'язки, а також через громадський контроль, сприяють прозорості та ефективності правосуддя.

Отже, під системою суб'єктів кримінального процесу в Україні слід розуміти сукупність органів і осіб із чітко розмежованими функціями, призначених забезпечити розслідування, притягнення до відповідальності винних та захист законних прав осіб.

Джерела та література:

1.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2.Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 774 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1053/1/krum-proc%20pravo.pdf

3.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4.Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5.Бережанський Г. І. «Особливості розуміння права на справедливий суд». Вісник кримінального судочинства, № 3/2017., с.191-196. URL:https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Berejanskyi.pdf

Turchuk V., Grinchyshyn H. The system of subjects of criminal process and their role in ensuring fair justice. *The system of subjects of criminal process in Ukrainian law is analyzed. Their role in ensuring fair justice is studied.*

Keywords: *subjects of criminal process, court, participants of criminal process, justice.*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Дацюк В. О.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***М. М. Яцишин***

У даній статті проаналізовано сучасний етап формування правової системи України, її історичні витоки, структурні особливості та тенденції розвитку. Акцент зроблено на процесах європейської інтеграції, реформуванні судової та правоохоронної системи, впливі воєнного стану на функціонування права. Визначено ключові риси української правової системи як складної, динамічної та адаптивної структури, що поєднує континентальну традицію з сучасними демократичними стандартами.

Ключові слова: *правова система України, верховенство права, євроінтеграція, судова реформа, воєнний стан, кодифікація, права людини.*

Актуальність теми дослідження. Дослідження сучасного етапу формування правової системи України є досить актуальним з кількох причин. Насамперед, Україна перебуває у стані глибокої трансформації, що охоплює всі сфери суспільного життя. Правова система виступає ключовим інструментом забезпечення стабільності, захисту прав і свобод громадян та реалізації державної політики. У сучасних умовах саме право стає гарантом демократичного розвитку та запорукою інтеграції України до європейського правового простору.

Також, процес європейської інтеграції вимагає гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Це означає не лише формальне наближення норм, але й глибинну зміну правової культури, правосвідомості та практики правозастосування. Актуальність теми визначається необхідністю дослідження того, наскільки українська правова система відповідає стандартам верховенства права, демократії та захисту прав людини.

Зокрема, воєнний стан, запроваджений у 2022 році, поставив перед правовою системою нові виклики. Виникла потреба у швидкому прийнятті спеціальних законів щодо оборони, мобілізації, гуманітарної допомоги, а також у забезпеченні балансу між безпекою та правами людини. Це робить дослідження сучасного етапу формування правової системи особливо важливим, адже саме зараз відбувається перевірка її стійкості та здатності адаптуватися до кризових умов.

Таким чином, актуальність теми дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу сучасного етапу формування правової системи України, її здатності забезпечувати демократичний розвиток, інтеграцію до європейського правового простору та ефективне функціонування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Правова система України є складним соціально-правовим утворенням, яке формувалося протягом багатьох століть під впливом різних історичних, культурних та політичних чинників. Її сучасний стан визначається як результат

© Дацюк В. О., 2025

багатовікової еволюції, що поєднує традиційні звичаєві норми, радянську спадщину та сучасні демократичні стандарти, спрямовані на інтеграцію до європейського правового простору.

Зокрема, витоки українського права сягають часів Київської Русі, де «Руська Правда» закріплювала, до прикладу, основні правила майнових відносин, а також процесуальні норми, що стали фундаментом для подальшого розвитку права на українських землях. У період литовсько-польського панування важливу роль відіграли Литовські статути, які поєднували місцеві звичаї з елементами римського права, а також магдебурзьке право, що забезпечувало міське самоврядування і стало важливим чинником формування правової культури [1].

У добу Гетьманщини правова система розвивалася на основі козацьких традицій, договорів із зовнішніми державами та Конституції Пилипа Орлика 1710 року, яка закріпила принципи розподілу влади та парламентсько-гетьманської моделі управління, що було унікальним явищем для тогочасної Європи [2].

У ХХ столітті українське право формувалося в умовах радянської моделі, яка характеризувалася високим рівнем кодифікації та домінуванням публічного права, де інтереси держави мали більш привілейований статус над правами людини. Проте саме це заклало основу для сучасної системи кодексів – цивільного, кримінального, трудового тощо [3].

З проголошенням незалежності у 1991 році Україна розпочала процес формування власної правової системи, а Конституція України 1996 року закріпила принципи верховенства права, демократії та прав людини, визначивши правову основу державності та підтвердивши належність України до романо-германської правової сім'ї.

Сучасна правова система України базується на ієрархії джерел: Конституція, закони та кодекси, підзаконні нормативні акти, міжнародні договори, практика Конституційного Суду та Верховного Суду. Особливе значення має імплементація міжнародних стандартів, адже Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини, а практика Європейського суду з прав людини визнається джерелом права, що свідчить про поступове наближення української системи до прецедентної моделі.

Одним із ключових напрямів розвитку є європейська інтеграція, яка передбачає гармонізацію законодавства з правом Європейського Союзу. Загальнодержавна програма адаптації законодавства (2003 р.) визначила пріоритетні сфери – конкуренція, державна допомога, публічні закупівлі, фінансовий моніторинг, а Угода про асоціацію з ЄС та отримання статусу кандидата у 2022 році ще більше актуалізували потребу у реформуванні правової системи.

Важливим напрямом є реформування судової системи, яке передбачало створення нової структури Верховного Суду, запровадження Вищого антикорупційного суду та оновлення процесуальних кодексів. Судова практика дедалі більше впливає на єдність правозастосування, а рішення Конституційного Суду мають матеріально-правову силу, що свідчить про поступове посилення ролі судової правотворчості.

Що стосується цифровізації права, то вона є однією з ключових тенденцій сучасного етапу. Впровадження електронних сервісів («Дія»), відкритих реєстрів та електронного судочинства забезпечує доступність права для громадян та відповідає європейським стандартам прозорості й відкритості.

Особливий вплив на правову систему має воєнний стан, запроваджений у 2022 році, який зумовив прийняття спеціальних законів щодо оборони, мобілізації, гуманітарної допомоги, а також адаптацію приватноправових відносин до умов війни. Договори враховують форс-мажорні обставини, зокрема, майно може бути вилучене для потреб оборони з гарантіями компенсації, а трудові відносини регулюються спеціальними нормами з врахуванням мобілізації та дистанційної роботи. Водночас зростає роль міжнародного права у документуванні воєнних злочинів та захисті прав людини [3].

Сучасна правова система України є динамічною та адаптивною, вона поєднує континентальну традицію, європейські стандарти та специфіку кризового розвитку. Її розвиток визначається кількома ключовими тенденціями:

- належність до романо-германської правової сім'ї, що проявляється у пріоритеті нормативно-правового акта, кодифікованості галузей права та системності правового регулювання;

- європейська інтеграція, яка охоплює гармонізацію законодавства з правом ЄС у сферах конкуренції, державної допомоги, публічних закупівель, фінансового моніторингу та захисту прав людини;

- реформування судової системи та антикорупційної політики, що спрямоване на підвищення прозорості та ефективності правосуддя;

- цифровізація права, яка забезпечує доступність правових послуг для громадян та відповідає європейським стандартам відкритості;

- адаптація до умов воєнного стану, що свідчить про здатність правової системи України забезпечувати баланс між безпекою і правами людини навіть у кризових умовах.

Висновки. Сучасна правова система України перебуває у стані глибокої трансформації, що визначається не лише історичною спадщиною, але й новими викликами, які постали перед державою у XXI столітті. Її розвиток сьогодні відбувається у кількох взаємопов'язаних площинах.

По-перше, правова система стала ключовим інструментом забезпечення державного суверенітету та політичної стабільності. В умовах війни вона виконує роль гаранта обороноздатності, мобілізаційної готовності та правового регулювання надзвичайних процесів. Це свідчить про її здатність не лише функціонувати у кризових умовах, але й створювати нові механізми реагування на загрози.

По-друге, українське право дедалі більше орієнтується на міжнародні стандарти. Визнання практики Європейського суду з прав людини як джерела права, імплементація положень Угоди про асоціацію з ЄС та адаптація законодавства до acquis communautaire формують нову якість правової системи, яка виходить за межі національного контексту і стає частиною європейського правового простору.

По-третє, важливим чинником розвитку є зміна правової культури. Відбувається поступове утвердження принципу верховенства права, зростає роль судової практики, формується нове розуміння прав людини як базової цінності. Це означає, що правова система України не лише змінює свої інституційні механізми, але й трансформує правосвідомість суспільства.

По-четверте, цифровізація права відкриває нові можливості для громадян і держави. Електронні сервіси, відкриті реєстри, онлайн-доступ до судових рішень та адміністративних послуг створюють умови для прозорості, підзвітності та зручності у взаємодії між державою і суспільством. Це не просто технічна модернізація, а глибинна зміна способу функціонування правової системи.

По-п'яте, антикорупційні реформи стали важливим елементом оновлення правової системи. Вони спрямовані на формування довіри громадян до державних інституцій, забезпечення прозорості та справедливості у правозастосуванні. Цей процес є тривалим і складним, але він визначає перспективи демократичного розвитку України.

Таким чином, сучасна правова система України — це не лише сукупність норм і інституцій, а й жива структура, яка постійно змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Вона виконує роль гаранта державності, інтегрується у європейський правовий простір, формує нову правову культуру та адаптується до умов війни і глобальних викликів. Її майбутнє залежить від успішності реформ, здатності забезпечити баланс між безпекою і правами людини та від інтеграції у міжнародну правову систему. Саме ці процеси визначають перспективи України як сучасної демократичної та правової держави.

Джерела та література:

1.Литвин О. Сучасні тенденції розвитку правової системи України // Law and Society. – 2021. – №4. – С. 45–53.

2.Baltija Publishing. Modern Development of the Legal System of Ukraine. – Riga: Baltija Publishing, 2020. – 250 с.

3.ЛСЕЖ (Legal Science and Education Journal). Правова система України: проблеми та перспективи розвитку. – Київ, 2021. – №4. – С. 6–15.

4.Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №29. – Ст. 367.

Datsyuk V. Current state and peculiarities of the development of the legal system of Ukraine. *This article examines the current stage of the formation of the legal system of Ukraine, its historical origins, structural features, and development trends. Emphasis is placed on the processes of European integration, the reform of the judicial and law enforcement systems, and the impact of martial law on the functioning of law. The key characteristics of the Ukrainian legal system are defined as complex, dynamic, and adaptive, combining the continental tradition with modern democratic standards.*

Keywords: *legal system of Ukraine, rule of law, European integration, judicial reform, martial law, codification, human rights.*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ НОТАРІУСАМИ НА ЗАХІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ

Долинська М. С.

Дослідження присвячено проблемам нотаріального права та нотаріального процесу в Україні. Прослідковано еволюцію правового регулювання обмежень у праві вчинення нотаріальних дій нотаріальними органами держави. Звернута увага, що обмеження щодо вчинення нотаріальних дій розповсюджуються як на державних нотаріусів, так і на приватних нотаріусів держави. При вчиненні прирівняних до нотаріальних дій, уповноважені на це особи також зобов'язані дотримуватися встановлених обмежень.

Ключові слова: *нотаріус, обмеження, нотаріальні дії, приватний нотаріус.*

Зародження окремих засад нотаріату на українських теренах відбулося за часів Київської Русі[1, с. 103], хоча нотаріусів, як державних органів, не існувало [2, с. 19]. Перші формальні ознаки нотаріальних функцій на Русі виявляються в діяльності «печатника» княжої адміністрації, який складав та реєстрував письмові акти, а також здійснював «перший контроль» за якістю та достеменністю документів [3, с. 28]. Печатника слід вважати праобразом сучасних квазінотаріальних органів, однак інформація про обмеження у вчиненні квазінотаріальних дій з відомих джерел того часу до нас не дійшла. Вважаємо, що вказані посадові особи також «не забували» про майнові інтереси як свої, так і своєї родини, та в першу чергу були зацікавлені у правильності складення документів щодо переходу права власності на свою та їх користь.

Австрійським законом «Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка» [4] запроваджено «Нотаріатскій порядокъ» (Нотаріальний Порядок або, як його ще називають деякі вчені – Нотаріальне положення) [5, с. 87] також на теренах Галичини. Згідно з § 33 акту, нотаріус не мав права вчиняти нотаріальні дії від свого імені, а також від імені своєї дружини та осіб, які є його прямими родичами, свояками, або усиновленими, або осіб, котрі є його родичами по бічній лінії аж до четвертого коліна, або свояками до другого коліна. Також нотаріус не мав права вчиняти дії на свою користь або на користь однієї з зазначених осіб [4]. Нотаріальний документ, учинений із порушенням вказаних вимог, немає сили офіційного документа [5, с. 87].

Має рацію Л. Ясінська, що вищевказане Нотаріальне положення діяло на території Галичини аж до 1 липня 1934 р. [6, с. 13].

Польський Закон «Право про нотаріат», затверджений розпорядженням Президента Речі Посполитої від 27.10.1933 р. [7], на думку Д. Малец, ґрунтувався на найкращих європейських зразках нотаріального права, заснованих на традиціях французького

© Долинська М. С., 2025

нотаріального законодавства [8]. Стаття 65 Закону встановила, що нотаріус не мав права вчиняти нотаріальні дії від свого імені; від імені своєї дружини та осіб, які є його кровними або прямими родичами без обмеження; осіб, які є його родичами по бічній лінії аж до четвертого ступеня, або свояками до третього ступеня включно; осіб, з якими нотаріус мав узи усиновлення, опіки чи піклування; установ або організацій, в яких нотаріус мав частку [7]. Обмеження стосувалися не лише самого нотаріуса, але й його заступника, осіб - допоки тривало заміщення нотаріуса чи замісника. Указані обмеження діяли також у випадку припинення шлюбу нотаріуса чи його заступника [9, с. 18].

З 1.11.1939 р. Західна Україна увійшла до складу УРСР, створення нотаріальних контор відбувалося на підставі Нотаріальної Устави (Нотаріального Положення) УРСР 1928 р. [10]. Актом закріплено вимоги, згідно з яким нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії в конторі, якою він завідує, на своє ім'я або від свого імені, на ім'я та від імені свої дружини, своїх родичів прямого споріднення, братів і сестер та співробітників даної нотаріальної контори [11, с.83].

Після війни постановою РНК УРСР № 1016 від 9.08.1944 р. затверджено нове Положення про Державний нотаріат УРСР [12]. Обмеження в праві вчинення нотаріальних дій встановлено в статі 20 Положення. Нотаріуси не мають права вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я, від свого імені, на ім'я або від імені своєї дружини, своїх та її родичів прямого споріднення, братів і сестер своїх і своєї дружини, а також співробітників цієї нотаріальної контори [13, с. 24].

Постановою Ради Міністрів УРСР № 1536 від 26.12.1956 року затверджено наступне Положення про державний нотаріат Української РСР [14]. Обмеження у праві вчинення нотаріальних дій встановлено в статті 17 акту. Нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії від свого імені, від імені і на ім'я своєї дружини, її і своїх родичів, на ім'я і від імені співробітників цієї нотаріальної контори [13, с. 27].

Рада Міністрів УРСР постановою № 941 від 31.08.1964 р. затвердила нове «Положення про державний нотаріат УРСР» [15]. Обмеження у праві вчинення нотаріальних дій встановлено в статті 17 акту. Нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії від свого імені, від імені і на ім'я своєї дружини, своїх і її близьких родичів, а також на ім'я і від імені співробітників цієї нотаріальної контори. У примітках до статті зазначено, що під терміном «нотаріус» розуміються, крім нотаріуса, також службові особи виконкомів місцевих Рад депутатів трудящих, які вчиняють нотаріальні дії [15]. Тобто обмеження були ідентичними, як і в Нотаріальному акті 1956 року.

Верховною Радою УРСР 25.12.1974 р. прийнято Закон «Про державний нотаріат» [16], який на законодавчому рівні комплексно врегулював питання діяльності українського радянського нотаріату [17, с. 10]. У статті 22 встановлено обмеження в праві вчинення нотаріальних дій. Державні нотаріуси, службові особи виконавчих комітетів міських, селищних, сільських рад, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я та від імені своїх чоловіка або дружини, їхніх і своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників цієї державної нотаріальної контори або цього виконавчого комітету ради. Службові особи виконавчих комітетів міських, селищних, сільських рад не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені цього виконавчого комітету ради [16].

Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. [18] поряд з державним нотаріатом, передбачив запровадження – приватного нотаріату [19, с. 186].

Обмеження щодо вчинення вищевказаних нотаріальних дій врегульовано статтею 9 Закону. Нотаріус та посадова особа органу місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників даного виконавчого комітету. Посадові особи органу місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені даного виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного

нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншого органу місцевого самоврядування. Посадові особи, перелічені у статті 40 вказаного Закону, не вправі посвідчувати заповіти та довіреності на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка або своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер). Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, є недійсними [18].

Еволюція обмежень щодо вчинення нотаріальних дій нотаріусами пройшла шлях від заборони нотаріусів – до заборони вчинення дій, як нотаріусами так і особами, уповноваженими на вчинення прирівняних до нотаріальних дій.

Джерела та література:

1. Долинська М. С. Генезис нотаріату в Київській Русі. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 2. С. 96–104

2. Долинська М. С. «Руська Правда» як джерело зародження нотаріату в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право».* 2014. № 1. С. 17-20.

3. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні. автореф. дис…. д-ра юрид. наук: 12.00.01/ Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2017. 40 с.

4. Австрійське нотаріальне Положення 25 липня 1871 р. *Вісник Законів Державних для Королівств и Краёв в Державной Думе заступленних*. XXXII. Ч. 75. С. 160–203.

5. Долинська М. С. Нотаріат та нотаріальне законодавство на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини (на прикладі Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1971 року). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 85-89.

6. Ясінська Л. Коли нотаріусом був доктор права. Нотар – XXI. 2003. № 3 (13). жовтень. С. 9–13.

7. Rozporzadzenie Prezydenta Rzeczypospolitey z dnia 27 X 1933 r. Prawo o notariacie. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitey Polsky. 1933. № 84. S. 1570–1583.

8. Malec D. Notariat polski w rozwoju dziejowym.Uniwersytet Jagielloński. URL: http: www.krn.org.pl/plik/sysPlik /13.

9. Долинська М. С. Загальна характеристика Закону Речі Посполитої «Право про нотаріат» 1933 року як джерела правового регулювання нотаріальної діяльності на теренах Галичини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2016. Випуск. 4.*С. 112-120.*

10. Постанова ВЦВК і РНК УСРР «Нотаріальна Устава» від 25 липня 1928 р. Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. 1928. № 20. арт.183.

11. Долинська М. С. Загальна характеристика «Нотаріальної Устави» 1928 року - як джерела українського нотаріального законодавства. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 81– 85.

12. Про затвердження Положення про Державний нотаріат УРСР і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна: Постанова РНК УРСР від 09.12.1944 р. *ЗУ УРСР.* 1944. Ст. 18.

13. Долинська М. С. Розвиток нотаріату та нотаріального законодавства УСРР протягом 1941-1956 років. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2014. Випуск 3. С. 22-27.

14. Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 26.12.1956 р. № 1536. *ЗУ УРСР*. 1956. № 23–24. Ст. 240.

15. Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна: Постанова Ради Міністрів УРСР від 20.03.1964 № 941. *ЗП УРСР*. 1964. № 8. Ст. 113.

16. Про державний нотаріат: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 25.12.1974 р. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1975. № 1. Ст. 4.

17. Долинська М. С. Загальна характеристика Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про державний нотаріат» 1974 року – як джерела українського нотаріального законодавства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2014. Випуск 4. Т. 1. С. 9-13.

18. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

19. Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С. 186– 194.

Dolynska M. Comparative analysis of restrictions on the performance of notarial activities by notaries in western ukrainian areas. *The study is devoted to the problems of notarial law and notarial process in Ukraine. The evolution of legal regulation of restrictions on the right to perform notarial acts by notarial bodies of the state is traced. It is noted that restrictions on the performance of notarial acts apply to both state notaries and private notaries of the state. When performing actions equated to notarial acts, authorized persons are also obliged to comply with the established restrictions.*

Keywords: *notary, restrictions, notarial acts, private notary.*

АДВОКАТУРА НАДДНІПРЯНЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX-ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Долонська К. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті досліджено формування та розвиток адвокатури Наддніпрянщини у другій половині XIX – на початку XX століття в контексті судової реформи 1864 року. Проаналізовано нормативне регулювання діяльності присяжних і приватних повірених, становлення інститутів адвокатського самоврядування та професійно-етичних стандартів. Особливу увагу приділено організації рад присяжних повірених, їхнім повноваженням у сфері дисциплінарного контролю, доступу до професії та забезпечення незалежності адвокатури. Показано роль адвокатів у правозастосуванні, суспільно-політичному та культурному житті регіону, вплив їхньої діяльності на становлення правової культури українських земель у складі Російської імперії.

Ключові слова: *адвокатура Наддніпрянщини, судова реформа 1864 року, присяжні повірені, приватні повірені, адвокатське самоврядування, дисциплінарна відповідальність, юридична професія, правова культура, судова система Російської імперії.*

Адвокатура Наддніпрянщини у другій половині XIX – на початку XX століття відігравала важливу роль у формуванні правової системи та громадянського суспільства на українських землях, що входили до складу Російської імперії. У цей період спостерігалося поступове професійне становлення адвокатури, розвиток юридичної освіти, зміцнення корпоративної самоврядності та активна участь юристів у суспільно-політичному житті. Аналіз діяльності адвокатів того часу дозволяє не лише відтворити історичні особливості правозастосування, а й оцінити вплив правничої професії на розвиток правової культури регіону.

Судова реформа 1864 року була найпослідовнішою серед буржуазних реформ 60–70-х років XIX століття в Російській імперії. Закони про новий судоустрій і судочинство набули чинності 20 листопада 1864 року, на основі «Установлення судових установ» та трьох кодифікованих актів: «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства» і «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями». Пізніше, у 1874 і 1889 роках, вносилися зміни, проте система діяла до 1917 року [2, с. 17].

Реформа докорінно змінила судову систему імперії, включно з українськими землями. Було запроваджено суд присяжних, мирові суди, гласний, змагальний та усний процес, а українська адвокатура отримала законодавче оформлення. Створювалися дві системи судів: обрані мирові судді та з'їзди мирових суддів і призначені окружні суди та судові палати. В українських губерніях окружні суди відкривалися з запізненням: на Лівобережжі та Півдні – у

© Долонська К. О., 2025

1867–1868 рр., у Правобережній Україні – лише в червні 1880 року (підпорядковувалися Київській, Харківській та Одеській судовим палатам).

Адвокатура на території Наддніпрянщини сформувалася як складова судової реформи 1864 року, основною метою якої було забезпечення суддівської незалежності та дотримання законності через запровадження суду присяжних. Створення адвокатури відбувалося на принципах професійності, незалежності та самоврядування, з поєднанням функцій судового захисту та представництва. Основними принципами діяльності адвокатів були: самостійність, право обвинуваченого на захист, самоврядування, демократизм, територіальність, змагальність процесу та рівність сторін. Ці принципи залишаються актуальними і сьогодні.

Правовий статус адвокатури регламентувався Судовими статутами 1864 р. і поділяв адвокатів на присяжних повірених та приватних повірених. Присяжні повірені проходили п'ятирічну практичну підготовку, мали вищу юридичну освіту та бездоганну репутацію. Вони організовували діяльність через ради та загальні збори, що забезпечувало самоврядування, автономність і незалежність адвокатури від держави. Рада присяжних повірених здійснювала контроль за діяльністю адвокатів, видавала свідоцтва, встановлювала розмір винагороди та накладала дисциплінарні стягнення.

Для отримання статусу присяжного повіреного кандидат повинен був мати вищу юридичну освіту, практичну підготовку та бездоганну репутацію. Порівняння статутних норм XIX століття з сучасним законодавством показує, що тоді вимоги до моральної та професійної чистоти адвокатів були значно суворішими. Як зазначає І. Ю. Фельцан, початковим етапом формування етичних норм професії стала діяльність Рад присяжних повірених, які забезпечували корпоративність і контроль за дотриманням правил адвокатської практики [3, с. 52-53]. На нашу думку, у сучасному законодавстві повноваження щодо присвоєння статусу адвоката та контролю за дотриманням професійних стандартів покладено на органи адвокатського самоврядування – ради адвокатів регіонів та кваліфікаційно-дисциплінарні комісії, до складу яких можуть входити виключно адвокати. Така система логічно продовжує традиції 1864 року, коли державні чиновники ніколи не входили до органів адвокатського самоврядування.

За Судовими статутами 1864 р. присяжні повірені будували свою діяльність на принципах внутрішнього самоврядування, запозичених із французької моделі. Органами адвокатського самоврядування виступали ради та загальні збори присяжних повірених. Загальні збори округу судової палати обирали ради присяжних повірених, які з числа своїх членів призначали голову та його заступника (товариша). У містах округу, де проживало понад десять присяжних повірених, створювалися відділення ради при окружних судах. Така організаційна структура забезпечувала автономію та незалежність адвокатури від державних установ, а також гарантувала виборність і підзвітність рад присяжних повірених [2, с. 18].

Відповідно до Статутів 1864 р. до компетенції ради присяжних повірених належало: надання або позбавлення права здійснювати адвокатську діяльність; розгляд скарг на дії присяжних повірених та контроль за дотриманням ними законів і встановлених правил; призначення повірених для безоплатного здійснення судового представництва; визначення розміру винагороди у разі спорів між повіреним та клієнтом; накладення дисциплінарних стягнень, таких як попередження, догана, тимчасова заборона на адвокатську практику до одного року, виключення зі стану присяжних повірених, а в особливо важливих випадках – передача справи до суду, тощо.

В Україні перша Рада присяжних повірених була створена при Харківській судовій палаті у 1874 р., однак Київська рада не була утворена до початку XX ст. Через політичні обмеження створення рад відкладалося до 1905 р. у Києві та Одесі. Кількість адвокатів у Наддніпрянських губерніях значно зросла: якщо у 1886 р. у Харківському округі налічувалося 168 присяжних повірених і 53 помічники, то до 1913 р. їх кількість зросла відповідно до 339 і 461 [2, с. 20].

Як зазначає А. В. Меланчук, дисциплінарна влада Рад присяжних повірених поширювалася не лише на професійну діяльність, а й на приватне життя адвоката, а також на дії, здійснені ним до вступу у стан присяжних повірених. Статут передбачав накладення таких дисциплінарних стягнень: попередження, догана, заборона здійснювати обов'язки повіреного

на строк до одного року, виключення зі стану присяжних повірених, а в особливо важливих випадках – передання справи до кримінального суду. Виключені з числа присяжних повірених позбавлялися права повторного вступу до корпорації на території держави [1, с. 54-55].

Приватні повірені діяли індивідуально і мали менші вимоги до освіти та досвіду. Вони працювали під наглядом судів та мали право на адвокатську практику лише в межах приписаних судів. Інститут помічників присяжних повірених, який формально не був детально визначений у 1864 р., зрівнявся із приватними повіреними після закону 1874 р. Правовий статус приватних повірених визначався «Правилами про осіб, які мають право бути приватними повіреними у судових справах», затвердженими 25 травня 1874 року. Вони могли діяти при мирових судах та повітових з'їздах, окружних судах і судових палатах. На відміну від присяжних повірених, закон не встановлював до них особливих вимог: приватними повіреними могли бути громадяни, які досягли 18 років (жінки при цьому не мали права представляти інтереси інших у суді), не обов'язково мали вищу юридичну освіту, а правову допомогу могли надавати лише у тих судах, до яких були приписані, і які здійснювали контроль за їхньою діяльністю [2, с. 20].

Для затвердження на посаді приватного повіреного та здобуття права брати участь у розгляді цивільних справ у мирових і загальних судах необхідно було отримати спеціальне свідоцтво, яке видавав суд відповідного округу після складання іспиту особами без юридичної освіти. Приватний повірений міг отримати свідоцтво від кількох судів. Імена осіб, які здобули свідоцтво, публікувалися в губернських відомостях з метою інформування населення та запобігання шахрайським діям.

Значну роль у становленні адвокатури відігравали міські та окружні суди, де адвокати не лише здійснювали правничу практику, а й брали участь у громадському житті, підтримуючи інтереси різних верств населення. На початку XX століття адвокатура Наддніпрянщини вже формувала власну організаційну структуру, прагнула до професійного об'єднання, захисту прав адвокатів та незалежності від адміністративного тиску, що сприяло подальшому розвитку правової системи України та підготовці до модернізації судочинства в умовах швидких соціально-політичних змін. У цей період адвокати почали виступати як активні учасники правових, освітніх та культурних процесів, а їхня діяльність заклала основу сучасної адвокатури в Україні.

Таким чином, адвокатура Наддніпрянщини у другій половині XIX – на початку XX століття пройшла етап формування та становлення як самостійної професійної спільноти, пов'язаної із судовою реформою 1864 року. Вона забезпечувала захист прав і законних інтересів громадян, сприяла розвитку правової культури, встановлювала професійні й етичні стандарти, а також утверджувала принципи самоврядування та незалежності від держави. Діяльність присяжних і приватних повірених, організаційна структура рад і зборів адвокатів заклали основу корпоративності й дисципліни, що збереглися у сучасній адвокатурі. Адвокати активно впливали на суспільно-політичне, правове та культурне життя регіону, формуючи правову систему та громадянське суспільство українських земель у складі Російської імперії. Таким чином, їхня діяльність стала фундаментом розвитку сучасної адвокатури в Україні.

Джерела та література:

1.Меланчук А. В. Дисциплінарна відповідальність в дореволюційній Росії за Судовими статутами 1864 р. і в сучасній Україні. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу.* Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 54-57.

2.Прокопенко Л., Варкуша Ю. Становлення та розвиток адвокатури в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. *Аспекти публічного управління.* 2022. Вип. 10(2). С. 16-22. DOI: https://doi.org/10.15421/152208

3.Фельцан І. Ю. Історичний досвід функціонування інституту адвокатури за судовими статутами 1864 р. та сучасна реформа адвокатури в Україні. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу.* Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. С. 50-54.

Dolonska K. The lawyer of the Dniprane region in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. *The article examines the formation and development of the bar in the Dnieper region in the second half of the 19th and early 20th centuries in the context of the 1864 judicial reform. It analyzes the regulatory framework governing the activities of jurors and private attorneys, the establishment of institutions of bar self-government, and professional and ethical standards. Particular attention is paid to the organization of councils of sworn attorneys, their powers in the field of disciplinary control, access to the profession, and ensuring the independence of the bar. The role of lawyers in law enforcement, socio-political and cultural life of the region, and the impact of their activities on the formation of the legal culture of Ukrainian lands within the Russian Empire are shown.*

Keywords: *bar of the Dnieper region, judicial reform of 1864, sworn attorneys, private attorneys, bar self-government, disciplinary responsibility, legal profession, legal culture, judicial system of the Russian Empire.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ У 2023–2025 РОКАХ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Івахненко О. А.

У статті проаналізовано розвиток системи реабілітаційної допомоги в Україні у 2023–2025 роках в умовах повномасштабної війни. На основі офіційних даних МОЗ України, НСЗУ та Мінветеранів висвітлено динаміку розширення мережі реабілітаційних закладів, кадрові потреби та специфіку підтримки ветеранів. Показано, що попри значний прогрес, система реабілітації потребує подальших інвестицій у кадри, інфраструктуру та міжвідомчу координацію.

Ключові слова: *реабілітаційна допомога, ветерани, інвалідність, система охорони здоров'я, військовослужбовці.*

Реабілітаційна допомога стала одним із основних напрямів державної політики України у відповідь на масштабні втрати здоров'я населення, зростання кількості поранених військовослужбовців і цивільних, а також різке збільшення числа осіб з інвалідністю. Повномасштабна агресія Російської Федерації створила безпрецедентний виклик системам охорони здоров'я і соціального захисту, які вимушені одночасно реагувати на кадрові, інфраструктурні та організаційні потреби. Упродовж 2023–2025 років Україна здійснила низку реформ, спрямованих на розширення доступу до реабілітації, розвиток надавачів послуг та запровадження міжнародних стандартів.

За офіційними даними Міністерства охорони здоров'я Україні (далі – МОЗ Україні) у 2024 році реабілітаційні послуги за Програмою медичних гарантій були профінансовані державою на суму понад 3 млрд грн, а мережу надавачів формували 495 медичних установ, що уклали договори з Національною службою здоров'я України (далі – НСЗУ) [1]. У 2025 році МОЗ Україні уточнило структуру цієї мережі: 319 закладів почали забезпечувати стаціонарну реабілітацію, а 479 – амбулаторну. Вказане свідчить про подальше масштабування доступності допомоги в усіх регіонах України [2]. Розвиток став можливим завдяки створенню нових пакетів послуг – ранньої, комплексної, дитячої та дорослої реабілітації – які гарантують фінансування та стимулюють заклади відкривати відповідні напрямки.

Одним із найскладніших напрямів є надання реабілітаційної допомоги ветеранам. За даними Міністерства у справах ветеранів (далі – Мінветеранів), станом на 2025 рік в Україні нараховувалося понад 130 000 ветеранів з інвалідністю, що різко підвищило навантаження на систему медичної реабілітації, протезування та соціальних послуг [3]. Таке зростання потреб ветеранів вимагає спеціалізованих підходів, міжвідомчої координації та сталих механізмів фінансування.

© Івахненко О. А., 2025

У 2024–2025 роках уряд посилив інституційні механізми підтримки ветеранів, зокрема через розвиток системи фахівців з ветеранського супроводу. Станом на квітень 2025 року в Україні працювало близько однієї тисячі таких фахівців, які здійснювали супровід ветеранів у питаннях реабілітації, протезування, соціальних та психологічних послуг [4]. Важливим інструментом є спільна ініціатива МОЗ Україні, Мінветеранів та НСЗУ – пілотний проєкт, спрямований на інтеграцію медичної реабілітації ветеранів у систему державних послуг та удосконалення процедур фінансування [5].

Зростання потреб у реабілітації посилюється різким збільшенням кількості осіб з інвалідністю, насамперед серед військовослужбовців. Пошкодження медичної та соціальної інфраструктури у прифронтових регіонах, а також складність транспортування пацієнтів у безпечні райони створюють додаткові бар'єри доступу до якісної реабілітації. Особливої уваги потребує тривале відновлення пацієнтів після поранень, ампутацій та контузій, що вимагає міждисциплінарного підходу та довгострокового планування системних ресурсів [3].

Кадровий дефіцит залишається одним із найбільш критичних викликів. За даними МОЗ Україні для забезпечення повноцінного функціонування системи реабілітації необхідні щонайменше 4 700 фізичних терапевтів, 3 500 ерготерапевтів, 2 000 фахівців із терапії мови і мовлення та 1 050 лікарів-фізіатрів [2]. Попри запуск нових освітніх програм із 2021 року наявні темпи підготовки не відповідають зростаючому попиту. Це створює ризики перевантаження існуючих закладів, особливо тих, що знаходяться ближче до зон бойових дій.

Водночас результати реформ демонструють позитивну динаміку. У 2024 році реабілітаційні послуги були забезпечені електронними направленнями, що підвищило прозорість маршрутизації та спростило доступ пацієнтів до фахових послуг [1]. З 2023 року в Україні активно впроваджується оцінка функціонального стану пацієнтів за моделлю Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (International Classification of Functioning, Disability and Health), яка гармонізує національні стандарти з європейськими підходами до клінічної реабілітації.

Значного розвитку зазнали й громадські ініціативи та центри, створені за підтримки міжнародних організацій. Частина з них забезпечує спеціалізовану допомогу для ветеранів і цивільних поранених, включаючи протезування, фізичну та психосоціальну реабілітацію, що дозволяє зменшити навантаження на державні установи та покращити доступність послуг [7; 8]. Роль таких центрів є важливою в регіонах, де державна інфраструктура зазнала руйнувань або працює з високими навантаженнями.

Однак проблеми залишаються значними: нерівномірний географічний доступ до послуг, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення окремих закладів, нестача кваліфікованих кадрів, логістичні бар'єри та потреба у стабільному багаторічному фінансуванні. Система перебуває у процесі трансформації – від фрагментарного підходу до цілісної моделі реабілітації, що охоплює медичні, соціальні та психологічні напрями [9].

Таким чином, забезпечення реабілітаційної допомоги в Україні у 2023–2025 роках характеризується значним прогресом, але, водночас, потребує подальших структурних рішень. Розширення мережі закладів, розвиток пакетів послуг, інтеграція електронних сервісів та підтримка ветеранів формують основу нової системи. Проте для досягнення сталих результатів необхідні довгострокові інвестиції у кадри, інфраструктуру, стандартизацію та міжвідомчу координацію.

Джерела та література:

1. Держава з початку року профінансувала послуги з реабілітації на понад 3 мільярди — МОЗ // Укрінформ, 20.11.2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3927359-derzava-z-pocatku-roku-profinansuvala-poslug-z-reabilitacii-na-ponad-3-milardi-moz.html

2. У МОЗ назвали кількість фахівців, необхідних для системи реабілітації у найближчі 2 роки // Українська правда. Життя, 04.02.2025. URL: https://life.pravda.com.ua/health/u-moz-nazvali-kilkist-fahivciv-neobhidnih-dlya-sistemi-reabilitaciji-u-nastupni-2-roki-305809/

3. В Україні понад 130 тисяч ветеранів з інвалідністю — Мінветеранів // Укрінформ, 18.09.2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4032820-v-ukraini-ponad-130-tisac-veteraniv-z-invalidnistu.html

4. В Україні вже працюють тисяча фахівців із супроводу ветеранів — Калмикова // Укрінформ, 30.04.2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3975081-v-ukraini-vze-pracuut-tisaca-fahivciv-iz-suprovodu-veteraniv-kalmikova.html

5. Розширення медичних послуг для ветеранів: МОЗ, Мінветеранів і НСЗУ презентували пілотний проєкт // МОЗ України, 2024. URL: https://moz.gov.ua/uk/rozshirennya-medichnih-poslug-dlya-veteraniv-moz-minveteraniv-i-nszu-prezentuvali-pilotnij-proyekt

6. Free Prosthetics in 2025: Over 56,000 Ukrainians Received 208,000 Rehabilitation Aids Under State Program // Мінсоцполітики, 17.07.2025. URL: https://www.msp.gov.ua/en/press-center/news/free-prosthetics-in-2025-over-56000-ukrainians-received-208000-rehabilitation-aids-under-state-program

7. Як працюють реабілітаційні ініціативи для військових в Україні // Ukr.net, 2024. URL: https://www.ukr.net/news/details/health/106222737.html

8. World Health Organization. Ukraine Emergency: Rehabilitation services strengthened through humanitarian partnerships. WHO Europe, 06.12.2023. URL: https://www.who.int/europe/news/item/06-12-2023-ukraine-emergency--rehabilitation-services-strengthened-through-humanitarian-partnerships

9. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2024. Вип. 2(15). С. 46–58. https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58. URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/236/236

Ivakhnenko O. Provision of rehabilitation care in Ukraine during the full-scale war: a contemporary perspective. *The article analyzes the development of Ukraine's rehabilitation care system during 2023–2025 amid the full-scale war. Based on official data from the Ministry of Health, the National Health Service of Ukraine, and the Ministry for Veterans Affairs, it highlights the expansion of rehabilitation facilities, staffing needs, and the growing demand for services among veterans. The study concludes that despite substantial progress, the rehabilitation sector requires further investment in human resources, infrastructure, and interagency coordination.*

Keywords: *rehabilitation care, veterans, disability, health care system, military personnel.*

ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО АУДИТУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Йосак В. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

Дистанційний аудит у кризових умовах, зокрема під час воєнного стану, набув особливої актуальності для забезпечення безперервності роботи підприємств та дотримання технічних регламентів і міжнародних стандартів. Метою дослідження є аналіз інструментів і технологій проведення віддалених перевірок, оцінка ризиків та переваг дистанційного аудиту, а також визначення шляхів підвищення його ефективності. Висвітлено основні проблеми, пов'язані з відсутністю фізичної присутності аудитора, а також практичні рекомендації щодо організації віддалених перевірок.

Ключові слова: *дистанційний аудит, виробництво, воєнний стан, сертифікація, безпека.*

Дистанційний аудит виробника – це оцінка документів, записів та виробничих процесів шляхом використання віддаленого доступу та інформаційно-комунікаційних технологій з метою перевірки відповідності продукції технічним регламентам та міжнародним стандартам. Основою для цього є процедури оцінки відповідності медичних виробів вимогам технічних регламентів. В рамках цього процесу може бути також проведена перевірка приміщень

© Йосак В. В., 2025

виробника [1]. На мою думку, дистанційний аудит – це не просто адаптація до обмежень, а новий інструмент управління ризиками та цифрової трансформації підприємства.

Відсутність фізичної присутності аудитора створює специфічні ризики, які можна мінімізувати ретельним плануванням та координацією з персоналом.

Дистанційний аудит повинен забезпечувати рівень перевірки, не нижчий за виїзний аудит, проте має специфічні нюанси та ризики через відсутність фізичної присутності аудитора на об'єкті [1].

Основними передумовами використання дистанційних аудитів є обов'язковість проведення щорічних наглядових аудитів у виробників, обмеження на поїздки та карантин, що був введений з березня 2020 року у зв'язку із пандемією COVID-19, безпека аудиторів та обмеження на в'їзди та виїзди за кордон через російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року [2]. Ці фактори показують, що дистанційний аудит – це стратегічний інструмент управління ризиками у кризові періоди.

Міжнародний форум з акредитації (International Accreditation Forum – IAF) у 2011 році видало документ IAF MD 4:2011, в якому було описано принципи проведення дистанційних аудитів, вимоги до класифікації елементів аудиту, рівні ризиків, пов'язаних з продуктами, ризики пов'язані з діяльністю організації, а також інші види оцінки процедур, що мають ключовий вплив на прийняття рішень щодо управління процесами аудиту . У 2020–2021 роках документ був оновлений та адаптований під умови пандемії та впровадження масової дистанційної роботи.

Адаптація документів дала можливість впровадити більш прозорі та технологічно зручні підходи до аудиту. Основним документом, який регламентує проведення аудитів у віддаленому режимі, є IAF MD 04:2018. Він обов'язково застосовується у тих випадках, коли під час аудиту використовуються інформаційно-комунікаційні технології [2].

Для проведення дистанційного аудиту застосовуються телефонний та відеозв'язок, хмарні сервіси, віддалений доступ до електронних баз, електронна пошта, платформи для обміну текстовою, фото-, відео- та аудіоінформацією, а також антивірусне і шифрувальне програмне забезпечення. Аудит проводиться з дотриманням принципів ризикоорієнтованого підходу, забезпечення компетентності аудитора, конфіденційності та безпеки даних, безперервності та цілісності процесу [2].

В умовах війни додається ще параметр безпеки аудиторів і персоналу підприємства, що проявляється у можливості тимчасового призупинення аудиту під час повітряної тривоги з подальшим відновленням процесу [3]. На мій погляд, застосування сучасних технологій у дистанційному аудиті не лише економить час і ресурси, а й змушує підприємства підтримувати порядок у документації та цифровій інформації, що в довгостроковій перспективі підвищує ефективність управління.

Під час проведення дистанційного аудиту ключовий персонал виробника має залишатися доступним протягом усього процесу, включно з початковими та завершальними нарадами, а також у разі потреби для оперативного уточнення даних чи демонстрації додаткових матеріалів. Документація повинна бути доступною в електронному вигляді для швидкого перегляду, а аудитор має право запросити її демонстрацію в режимі реального часу або надсилання через захищені канали комунікації. Важливим елементом перевірки є відеоогляд виробничих та складських приміщень, огляд процесів контролю якості та можливість показу паперових записів у разі відсутності їх цифрових копій [4]. Важливо враховувати, що, подібно до положень п.8 ст.48 Закону «Про З'їзд аудиторів України», правочинність дистанційних перевірок чи аудиторських нарад забезпечується участю мінімальної частки делегатів, що гарантує законність та легітимність рішень, прийнятих у віддаленому форматі. Це підкреслює необхідність чіткого планування та організації участі всіх ключових осіб у дистанційних аудитах.

На етапі планування дистанційного аудиту виробник та орган з оцінки відповідності укладають договір із додатком щодо конфіденційності та захисту персональних даних. Після цього виробник отримує офіційне повідомлення із запропонованими датами та каналами комунікації, узгоджує попередній план аудиту й може вносити коментарі для уточнення процедури [4].

Підприємства, що виготовляють медичні вироби, повинні попередньо оцінити власну технічну готовність до дистанційного аудиту: наявність стабільного інтернет-з'єднання, програмного забезпечення для відеоконференцій, цифрових документів та доступу до виробничих зон. Необхідно призначити відповідального за координацію аудиту, забезпечити кіберзахист і конфіденційність переданих даних, а також організувати процес так, щоб перевірка не перешкоджала основній діяльності підприємства [1]. Успіх дистанційного аудиту значною мірою залежить від культурної готовності підприємства до прозорості та відкритості цифрових даних.

У ході дистанційного аудиту можуть виникати певні ризики: труднощі комунікації між аудитором і виробником, технічні збої, недостатність доказової бази, ризики спотворення інформації чи втручання в цифрові дані, а також загрози кібербезпеці. Водночас дистанційний аудит має і низку позитивних аспектів — можливість перевірки незалежно від місцезнаходження аудитора, зменшення витрат підприємства, безпечні умови для учасників у воєнний чи кризовий період, оперативність прийняття рішень та доступ до інформації з будь-якого місця [3].

Я вважаю, що дистанційний аудит є своєрідним стимулом для підприємств до розвитку внутрішньої дисципліни та прозорості. Навіть якщо виникають труднощі зі зв'язком або доступом до доказів, сама необхідність швидко надавати точну інформацію змушує персонал працювати організованіше і ефективніше. Крім того, аудит у віддаленому форматі навчає підприємство цінувати цифрову безпеку та відповідальність за дані, що є критично важливим у сучасному світі, де інформація є не менш цінною, ніж матеріальні ресурси."

До важливих аспектів, які мають бути враховані під час підготовки, належать оцінка рівня кіберзахисту, перевірка готовності цифрової інфраструктури, забезпечення стабільного інтернет-з'єднання, доступ до необхідних пристроїв та належна підготовка персоналу. У зонах підвищеної небезпеки необхідно створити умови для безперебійного проведення аудиту, зокрема забезпечити резервні джерела живлення, можливість підключення через супутниковий зв'язок, а у разі роботи з іноземними аудиторами — доступ до перекладацьких послуг.

Планування дистанційного аудиту включає початкову оцінку ризиків, визначення обсягу перевірки, переліку документів, які мають бути представлені, формування чіткого графіка та плану дій. Виробник повинен бути готовим забезпечити належний доступ аудиторів до цифрових ресурсів, швидко надавати документацію, забезпечити відеоогляд виробничих приміщень та за потреби — надання додаткових матеріалів [1]. На мою думку, підготовка до аудиту – це інвестиція у розвиток підприємства. Вона допомагає помітити слабкі місця, покращити порядок у документах і роботу компанії навіть у складних умовах, що робить бізнес більш надійним у майбутньому

Висновки. Використання дистанційних аудитів для оцінки відповідності медичних виробів чинному законодавству в умовах війни стало одним із ключових методів аудиторської діяльності. Це дозволяє уникнути зупинення перевірок, запобігти ризику появи неякісних або небезпечних виробів та підтримати стабільність функціонування підприємств. Віддалені аудити довели свою ефективність і сформували реальну альтернативу традиційним виїзним перевіркам, забезпечуючи контроль якості в умовах обмеженого доступу та підвищених ризиків.

Джерела та література:

1. ДСТУ ISO 19011:2019 (ISO 19011:2018, IDT). «Настанови щодо проведення аудитів систем управління». — Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_19011_2019.pdf

2. УКРМЕДСЕРТ. Нові реалії. Дистанційний аудит виробників медичних виробів, 20 листопада 2020 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukrmedcert.org.ua/2020/11/20/novi-reali%D1%97-distanczijnij-audit-virobnikiv-medichnih-virobiv/

3. DQS Global. «Дистанційний аудит: передумови, можливості та обмеження» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.dqsglobal.com/uk/doslidzhujte/centr-znan%27-dqs/distancijnij-audit-peredumovi,-mozhlivosti-ta-obmezhennya

Yosak V. The use of remote audits in crisis conditions. *Analyzes the use of remote auditing in crisis situations, in particular during martial law. It is determined that the remote format of inspections allows ensuring the continuity of the work of enterprises and compliance with the requirements of technical regulations and international standards. The main tools and technologies used during remote auditing are considered, as well as the risks associated with the absence of the physical presence of the audience. It is noted that international documents regulate the procedure for such inspections and contribute to their effective conduct. It is concluded that remote auditing is an effective mechanism for maintaining the stability of production and quality control in crisis conditions.*

Keywords: *remote audit, manufacturing, martial law, certification, safety.*

МНОЖИННІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Какалюк Т. С.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Ю. П. Крисюк***

Розкрито сутність адміністративної відповідальності як одного з ключових інститутів адміністративного права. Визначено її публічний, державно-обов'язковий характер і значення як форми державного примусу. Особливу увагу приділено науковим підходам до розуміння адміністративної відповідальності, зокрема взаємозв'язку позитивної та ретроспективної юридичної відповідальності.

Ключові слова: *адміністративна відповідальність, адміністративне право, юридична відповідальність, державний примус.*

На сьогодні важливим є дослідження одним із ключових елементів адміністративного права, встановлює що він відіграє значні роль у забезпеченні громадського порядку. Як результат інститут має всі характерні риси юридичної відповідальності та використовується як механізм захисту не лише адміністративно-правових відносин, а й тих, що регулюються нормами фінансового, екологічного, трудового, митного, а іноді й цивільного та процесуального права [2, 466].

Згідно зі статтею 92 Конституції України, адміністративна відповідальність визначена як один із основних видів юридичної відповідальності в державі [2, с 466]. https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i

Вона настає внаслідок порушення або неналежного виконання особою вимог адміністративного законодавства й супроводжується обов'язковою реакцією держави на адміністративні правопорушення. При цьому встановлюється така відповідальність виключно на підставі закону [2, 467].

Всі наукові визначення адміністративної відповідальності мають дослідницький характер і відображають різні підходи до її розуміння. Найчастіше в юридичній літературі трапляються такі формування:

По-перше на переконання Л. Р. Наливайко, позитивна юридична відповідальність суб'єкта є первинною, тоді як ретроспективна — похідною; перша виступає однією з передумов виникнення другої. Ретроспективна відповідальність виникає саме тому, що до моменту правопорушення особа перебувала у загальному стані відповідальності перед державою, але порушила цей стан власним неправомірним учинком. Якщо заперечувати існування таких загальних відносин правової відповідальності, то неможливо коректно пояснити природу й джерела виникнення ретроспективної відповідальності [3, 20].

© Какалюк Т. С., 2025

По-друге Л. М. Рябцев акцентує увагу на функціональному призначенні адміністративної відповідальності, визначаючи її як інструмент забезпечення правопорядку в окремих сферах суспільного життя. Він виокремлює низку основних функцій цього інституту: виховну (формування правосвідомості громадян), відновлювальну (компенсація шкоди та відновлення правового стану), превентивну (запобігання правопорушенням через усвідомлення невідворотності санкцій) і каральну (реалізація адміністративного покарання на засадах справедливості та неминучості відповідальності) [3, с. 4].

По-третє Професор Т. Коломоєць формулює адміністративну відповідальність як специфічну форму державного реагування на протиправні діяння, зокрема адміністративні проступки, яка реалізується через діяльність уповноважених органів щодо притягнення винних осіб до відповідальності та застосування до них адміністративних стягнень у встановленому законом порядкую [2, с. 467].

Враховуючи проаналізовані наукові підходи до визначення ознак адміністративної відповідальності, можна дійти висновку, що вона має публічний, державно-обов'язковий характер і реалізується через повноваження судів щодо накладення адміністративних стягнень. Адміністративна відповідальність виступає галузевим різновидом юридичної відповідальності, що застосовується за адміністративні проступки, і є особливою формою реакції держави на суспільно шкідливі протиправні діяння. Вона становить різновид державного примусу, який виявляється у застосуванні передбачених законом адміністративних стягнень. Підставою її настання є факт учинення адміністративного правопорушення, а реалізується вона в установлених процесуальних формах. Суб'єктами такої відповідальності визнаються державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, а також посадові особи підприємств та установ, причому у разі повторного порушення протягом року можуть застосовуватися суворіші санкції. У цілому адміністративна відповідальність постає як комплексний правовий механізм реагування держави на прояв адміністративної протиправності, що поєднує матеріальні підстави та процесуальні процедури. Разом із тим, серед проаналізованих наукових позицій найбільше мені імпонує підхід Л. Р. Наливайко, яка переконливо обґрунтовує взаємозв'язок позитивної та ретроспективної юридичної відповідальності, підкреслюючи, що саме первинний стан відповідальності особи перед державою зумовлює виникнення ретроспективної відповідальності у разі порушення нею правових приписів.

Джерела та література:

1.Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.

2. .Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. — Видання четверте. — Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. - 656 с.

3.ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ Дрофич Ю.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, Університет імені Альфреда Нобеля ORCID: 0000-0003-3956-6303

Kakalyuk T. Multiple administrative responsibility. *The essence of administrative responsibility as one of the key institutions of administrative law is revealed. Its public, state-obligatory nature and significance as a form of state coercion are determined. Special attention is paid to scientific approaches to understanding administrative responsibility, in particular the relationship between positive and retrospective legal responsibility.*

Keywords: *administrative responsibility, administrative law, legal responsibility, state coercion.*

ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Калуш В. І.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Проаналізовано нормативно-правові засади регулювання валютних операцій в умовах воєнного стану. Розглянуто напрями розвитку банківської системи України.

Ключові слова: *банківська система України, валютні операції, Національний банк України, правовий режим воєнного стану.*

Запровадження воєнного стану в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації зумовило суттєві зміни у функціонуванні фінансової системи держави, зокрема у сфері валютних операцій. Валютне регулювання в умовах війни набуло особливого значення, оскільки спрямоване на забезпечення стабільності національної валюти, запобігання відтоку капіталу та підтримання безперебійної роботи банківської системи.

Закон України "Про валютну і валютні операції" визначає правові засади здійснення валютних операцій і уповноважених установ та встановлює відповідальність за порушення ними валютного законодавства. Згідно статті 1 цього Закону валютна операція – це операція, що має хоча б одну з таких ознак: а) операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами, крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта; б) торгівля валютними цінностями; в) транскордонний переказ валютних цінностей та транскордонне переміщення валютних цінностей [2].

Відповідно до пункту 4 статті 7 Закону України "Про Національний банк України" Національний банк України встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна [3].

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації Верховна рада України ухвалила ряд законів які були спрямовані на зниження рівня оподаткування в період воєнного стану, а податкова служба призупинила майже всі перевірки підприємців.

Натомість банківська система була змушена ввести ряд жорстких обмежень, в тому числі на валютному ринку для запобігання потенційних загроз. Вжиті Національним Банком України обмеження по при їх антиринковий характер виявились вкрай дієвими.

В перший день повномасштабного вторгнення Національним банком України було прийнято постанову "Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану" від 24.02.2022 № 18. Постановою було прийнято ряд заходів для підтримання стабільної роботи банківської системи:

- Заборонено видачу в Україні готівкових коштів у гривнях з рахунку клієнта в національній валюті в обсязі, що перевищує 100 000 гривень у день (без урахування комісії банку), крім зняття готівкових коштів у гривнях: 1) з метою виплати заробітної плати та соціальних виплат; 2) з рахунків підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду України; 4) з рахунків державних органів, уповноважених згідно із законодавством України здійснювати оперативно-розшукову, контррозвідувальну, розвідувальну діяльність або досудове розслідування; 5) з рахунків дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав в Україні; 6) з рахунків, розпорядником яких є митний орган, для цілей повернення коштів, прийнятих митним органом на зберігання або вилучених, їх власнику; 7) з рахунків державних установ та/або громадських об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості, які забезпечують виконання Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань України на відповідний рік, на здійснення витрат або компенсаційних виплат на відрядження національних збірних команд України для участі в офіційних

© Калуш В. І., 2025

міжнародних змаганнях та навчально-тренувальних зборах з підготовки до таких міжнародних змагань, що проводяться за кордоном;

- Банк відповідно до внутрішніх положень має право прийняти рішення щодо незастосування обмеження, обмеження в 100 000 гривень на розрахунки з оплати товарів (продукції) придбаних волонтерами за кордоном, за умови одночасно дотримання таких умов: 1) операції за рахунком волонтера є типовими для цієї фізичної особи та обсяг операцій, що здійснювалися за рахунком/рахунками волонтера, перевищував 100 000 гривень на календарний місяць до 21 липня 2022 року; 2) подання до банку листа від державного органу/військової частини щодо співпраці з волонтером та замовлення товарів (продукції) відповідного призначення, якщо сума такої операції/операцій на календарний місяць в еквіваленті перевищує 400 000 гривень (за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на дату здійснення операції); 3) надання орієнтовної вартості (розрахунку) товару (продукції) та строків виконання замовлення; 4) інформування волонтером банку щодо збору коштів для здійснення розрахунків [4].

Наявність у банку інформації з відкритих джерел щодо недобросовісної практики діяльності волонтера може бути підставою для відмови банку надалі проводити такі операції в обсязі, що перевищує 100 000 грн.

Крім того, були заборонені міжнародні транзакції, окрім переказів коштів з наступним цільовим призначенням:

- операцій з оплати витрат на лікування в медичних закладах іноземної держави;
- транспортування хворих
- оплати витрат на транспортування хворих;
- оплати витрат, пов'язаних зі смертю громадян за кордоном (транспортні витрати та витрати на поховання)
- операцій з перерахування коштів за навчання, за послуги, що супроводжують процес навчання студентів за кордоном;
- операцій з перерахування коштів для виплати аліментів [6].

Слід зауважити, що Національним банком не було встановлено обмежень на перекази з-за кордону за винятком заборони переказів, пов’язаних з рф та рб, а також переказів у російських та білоруських рублях.

До того ж відбулося зменшення граничного строку застосування банківського валютного нагляду, тобто максимально можливих строків розрахунків за експортно-імпортними операціями з 365 календарних днів до 120 календарних днів.

Слід зауважити, що є декілька умов, за наявності яких такий скорочений термін не застосовується, зокрема:

1) не поширюються на операцію з експорту, імпорту товарів сума якої не перевищує 400 000 грн на дату здійснення операції;

2) застосовуються з урахуванням установлених Національним банком України за поданням Кабінету Міністрів України відповідно до абзацу другого частини першої ст. 13 Закону України від 21 червня 2018 року № 2473-VIII «Про валюту і валютні операції» винятків та (або) особливостей для окремих товарів та (або) галузей економіки.

Згідно річного звіту Національного банку України за 2024 рік, Україна успішно пройшла сім переглядів програми розширеного фінансування (EEF). Також тривав скринінг національного законодавства з Європейською комісією, здійснено рекордний поступ у виконанні міжнародних програм, зокрема за програмою Ukraine Facility з ЄС. Крім цього, вдалося реалізувати інструмент Extraordinary Revenue Acceleration (ERA) Loans, який відкрив Україні доступ до фінансування від країн G7 під заставу доходів від знерухомлених російських активів.

Отже, попри виклики, спричинені повномасштабним вторгненням росії, банківська система України, запровадивши жорсткі валютні обмеження, продемонструвала життєздатність, здатність адаптуватися до складних умов, ефективно функціонувати та впроваджувати реформи для інтеграції з ЄС.

Джерела та література:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#n117
2. Про валюту і валютні операції: Закон України № 2473-VIII від 21.06.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#n6
3. Про Національний банк України: Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text
4. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text
5. Національний банк України. Річний звіт НБУ за 2024 рік: Стійкість як основа економічного відновлення. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-za-2024-rik-stiykist-yak-fundament-dlya-vidnovlennya-ekonomiki
6. Платіжні системи, перекази коштів, розрахунки в умовах воєнного стану: нове в правовому регулюванні URL: https://law-in-war.org/platizhni-systemy-perekazy-koshtiv-rozrahunky-v-umovah-voyennogo-stanu-novev-pravovomu-regulyuvanni/

Kalush V. Foreign exchange transactions: features of implementation in martial state conditions. *The regulatory and legal framework for currency transactions under martial law is analyzed. The directions of development of the banking system of Ukraine are considered.*

Keywords: *banking system of Ukraine, currency transactions, National Bank of Ukraine, legal regime of martial law.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Карпюк Т. С.

Науковий керівник: д. ю. н., проф. ***А. В. Духневич***

Умови воєнного стану суттєво впливають на правове середовище, у якому здійснюють діяльність підприємці, що робить дослідження особливостей їхнього регулювання актуальним саме з точки зору господарського права. Господарсько-правові норми зазнали значних змін: спрощено процедури відкриття та ведення бізнесу, змінено підхід до державного нагляду, запроваджено спеціальні режими оподаткування, а також механізми тимчасового обмеження окремих видів діяльності.

Ключові слова: *підприємницька діяльність, підприємництво, суб'єкти господарювання, воєнний стан, господарсько-політичне середовище, державна реєстрація.*

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан змінює звичні правила господарської діяльності, бо держава мусить одночасно підтримувати економіку й забезпечувати оборону. Тому система регулювання для підприємців набуває тимчасових, але жорсткіших форм. Ключова особливість — переорієнтація правового режиму з "звичайного" ринку на модель економічної мобілізації, де держава втручається активніше, ніж у мирний час.

Першочергово слід зазначити, що підприємництво - це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством. Крім того це найпростіша форма діяльності, що здійснюється від свого імені, на свій ризик громадянами, які відповідають усім майном, що належить їм на праві приватної власності, за своїми обов'язками у сфері підприємництва (за винятком майна, на яке відповідно до закону не може бути поширене стягнення) [1, с. 91]

© Карпюк Т. С., 2025

Підприємницька діяльність – це не будь-яка господарська діяльність, це особливий вид діяльності, і ця особливість характеризується такими ознаками. По-перше, це самостійна діяльність, діяльність «за свій рахунок», тобто основою підприємницької діяльності є власність підприємця. По-друге, це ініціативна, творча діяльність, а саме в основі здійснення підприємницької діяльності лежить власна ініціатива, творчо-пошуковий, інноваційний підхід. По-третє, це систематична діяльність, яка має бути постійною, пов'язаною з відтворювальним процесом і обов'язково офіційно зареєстрованою. По-четверте, це діяльність, яка здійснюється на власний ризик, під власну економічну (майнову) відповідальність[2, с. 13]. Таким чином, підприємницька діяльність являє собою явище, яке характеризується: самостійністю, ініціативністю, систематичною діяльністю суб'єктів господарювання з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку.

Беручи до уваги, що підприємницька діяльність становить основу ринкової господарської системи та фактично забезпечує її життєздатність, стає зрозуміло, що без активного функціонування бізнесу економіка держави не може повноцінно розвиватись і підтримувати стабільність. У ситуації воєнного стану це набуває ще більшої ваги, адже саме підприємці забезпечують рух товарів, послуг, ресурсів і створюють фінансові надходження, необхідні для підтримки держави. За таких умов особливо важливо, щоб між державою та суб'єктами господарювання існувала чітка та ефективна взаємодія. Держава має створювати умови для продовження діяльності бізнесу, надавати підтримку, спрощувати процедури та мінімізувати бар'єри, а підприємці — адаптуватися до нових вимог, відповідально вести діяльність та сприяти економічній стійкості. Така співпраця є основою для збереження економічного потенціалу країни та забезпечення її життєздатності в умовах війни. Цей аргумент є беззаперечним, оскільки ведення підприємницької діяльності є запорукою того, що державний бюджет буде наповнюватися, а підприємці зберігатимуть свою платоспроможність.

Після повномасштабного вторгнення, на жаль, посилилися деякі з існуючих проблем для суб'єктів підприємницької діяльності, що є цілком закономірним явищем. До основних таких проблем можна віднести: порушення ланцюгів постачань, скорочення платоспроможності споживачів та попит на товари і послуги на внутрішньому ринку; необхідність у пошуку нових ділових партнерів та клієнтів, а також у дослідженні можливості зовнішніх ринків. Окремим болючим питанням залишається релокації юридичних осіб та фізичних осіб, які є суб'єктами здійснення підприємницької діяльності з тимчасово окупованих територій в інші регіони. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 314 «Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану»- у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком згідно з додатком 2 до Постанови (перелік видів підприємницької діяльності достатньо великий, проте значна частина цих видів пов'язана із використанням радіоактивних речовин/відходів, спеціальним використанням лісових ресурсів, використанням та виготовленням зброї різних типів, небезпечними хімічними речовинами/вирощуванням окремих сортів рослин та будівництвом) [3].

Можна зауважити, що на теперішній час, відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству»- особа без участі державного реєстратора, в автоматичному режимі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг має змогу реєструватись підприємцем, змінювати відомості щодо фізичної особи-підприємця, реєструвати припинення підприємницької діяльності фізичною особою-підприємцем, крім державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця у зв'язку з її смертю, оголошенням померлою або визнанням безвісно відсутньою, реєструвати створення юридичної особи на

підставі модельного статуту, реєструвати зміни до відомостей про юридичну особу, що проводиться виключно на підставі відомостей, зазначених керівником юридичної особи у заяві, та не потребує рішення учасників юридичної особи, зокрема зміна місцезнаходження юридичної особи, видів діяльності, інформації для здійснення зв'язку з юридичною особою (окрім цього забороняється державна реєстрація зміни місцезнаходження юридичної особи, у результаті якої місцезнаходження належатиме до адміністративно-територіальної одиниці, що належить до територій, на яких ведуться активні бойові дії або тимчасово окупованих) [4].

Крім того відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» -дуже позитивним моментом є те, що фізичні особи-підприємці, під час дії правового режиму воєнного стану, можуть подати заяву про припинення підприємницької діяльності як особисто (звернутись до державного реєстратора із паспортом, ідентифікаційним кодом та подати відповідну заяву за встановленою формою) або ж подати заяву в електронній формі через особистий кабінет підприємця на порталі «Дія», яка підлягає розгляду впродовж 24 годин з моменту її подання [5].

Висновок. У підсумку можна ствердити, що в умовах війни ключовим фактором стабільності та розвитку національної економіки стає взаємна підтримка суб'єктів підприємницької діяльності між собою та взаємовідносини з державою. Така ефективна взаємодія з державними органами дозволяє забезпечувати безперервність виробництва, рух товарів і послуг, а також надходження фінансових ресурсів.

Щодо нормативно-правової бази, яка регулює відносини у сфері підприємництва, саме у період воєнного стану, постійно відбувається оновлення та оптимізація, формування її до викликів війни, та створювати умови, за яких підприємці можуть ефективно здійснювати свою діяльність і сприяти стабільності економіки країни.

Джерела та література:

1. Смолин Г. В. «Господарське право України : загальна частина» https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1051/1/gosp%20pravo.pdf

2. Навчальний посібник «Підприємницька діяльність» О. Л Ануфорієва; http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/pidpryemn_diyaln.pdf3.Постанова Кабінету Міністрів України № 314 «Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text

4. ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-п#Text

Karpiuk T. Features of regulation of entrepreneurs' activities in martial law. *The conditions of martial law significantly affect the legal environment in which entrepreneurs operate, which makes the study of the features of their regulation relevant precisely from the point of view of commercial law. Commercial and legal norms have undergone significant changes: the procedures for opening and running a business have been simplified, the approach to state supervision has changed, special taxation regimes have been introduced, as well as mechanisms for temporary restrictions on certain types of activity.*

Keywords: *entrepreneurial activity, entrepreneurship, business entities, martial law, economic and political environment, state registration.*

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Кеда А. Р.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***М. М. Яцишин***

У статті проаналізовано формування сучасної правової системи України в умовах глибоких соціально-політичних трансформацій. Розкрито історичні передумови становлення національного права, ключові етапи його розвитку після проголошення незалежності та вплив європейської правової традиції на модернізацію законодавства.

Ключові слова: *правова система України, особливості правової системи України, романо-германська правова сім'я, право Європейського Союзу, верховенство права.*

Формування української правової системи відбувалося в складних умовах, що зумовлено відсутністю незалежності України протягом значного часу і впливом європейських та східних концепцій на суспільство. Історія розвитку українського права починається з Київської Русі, а сучасний свій вираз воно набуває після проголошення незалежності України у 1991 році [1]. До проголошення незалежності України самобутність правової системи була зумовлена: зв'язком з Руською Правдою, впливом польсько – литовського періоду, дією Магдебурзького права, перебування українських земель в складі різних державних утворень та перебування понад 70 років в складі Радянської України. Умовами для створення сучасної національної правової системи України виникли після проголошення Декларації про державний суверенітет 16.07.1990 р., Акта про незалежність України від 24.08.1991 р. 12.09.1991 р., прийняттям Закону «Про правонаступництво України» та Конституції України у 1996 р. [2].

Правова система України за формальними ознаками тяжіє до романо-германської правової сім'ї, а отже, головним орієнтиром для неї є верховенство права. Приналежність до романо-германської правової сім'ї зумовлена наявністю традиційних для романо-германського права рис [1].

Серед них можна виділите те, що як і в інших країнах, правові системи яких належать до романо-германської правової сім'ї, в українському праві серед джерел права пріоритет віддається закону, точніше - нормативному акту, а не судовому рішенню - прецеденту, як це властиве для англо-американської правової сім'ї. У сучасній правовій системі України закон розуміється так само, як і в інших країнах романо-германської правової сім'ї: як «найбільш зрозумілий та зручний спосіб вираження норм права».

Серед ознак правової системи виокремлюється також кодифікований характер права, яке у цьому відношенні збігається із романо-германською правовою сім'єю. Особливо при цьому підкреслюється послідовність та правонаступність процесу кодифікації українського права на всіх етапах його розвитку. Особливе значення має і така спільна риса, як доктринальний характер. Розглядаючи доктрину як систему поглядів та ідей, які формують цілісне уявлення про предмет та явище, як наукові праці юристів — теоретиків та практиків, які присвячуються розгляду того чи іншого соціально значущого питання, як різні думки експертів, коментарі законодавчих актів, соціально значущі документи, багато авторів виходять із того, що у правотворчому та правозастосовному процесах України, як і у більшості західних країн, доктрина виступає як одне з неформальних джерел права та має для них суттєве значення [3, ст. 105].

Нині Україна зближує своє національне право з європейським правом, що передбачає наближення національного законодавства до права ЄС та імплементацію його засадничих принципів. Ключовою основою трансформації є адаптація законодавства України до acquis Європейського Союзу, яка здійснюється шляхом гармонізації матеріальних і процесуальних норм у сферах конституційного, адміністративного, цивільного та кримінального права. Особливу роль відіграють стандарти Ради Європи, насамперед практика ЄСПЛ, що визначає орієнтири для реформування інститутів правосуддя та механізмів захисту прав людини. Європейський інтеграційний курс стимулює модернізацію правової доктрини, розвиток інститутів парламентського контролю, антикорупційної політики, децентралізації та цифровізації публічного управління. Важливим є формування нових юридичних інструментів і

© Кеда А. Р., 2025

процедур, які відповідають принципам правової визначеності, пропорційності, належного урядування та ефективного судового захисту.

У результаті трансформаційних процесів формується оновлена модель правової системи України, що поєднує національні правові традиції з європейськими стандартами, спрямована на посилення інституційної спроможності держави та забезпечення її сумісності з правовим простором ЄС. Це підвищує прогнозованість правового регулювання, сприяє демократизації та створює правові передумови для інтеграції України до європейської спільноти [4].

У підсумку, можна зазначити, що сучасна правова система України є результатом поетапної еволюції, у якій поєдналися історичні традиції українського державотворення та зовнішні інтеграційні впливи. Сучасна правова система України формується на перетині двох ключових чинників власної історичної правової традиції, яка забезпечує тяглість і національну ідентичність, та європейського інтеграційного вектора, що задає стандарти модернізації та підвищення ефективності правового регулювання. Їх поєднання створює збалансовану модель правового розвитку, спрямовану на зміцнення демократичних інститутів, захист прав людини та забезпечення правової стабільності, необхідної для сталого розвитку держави.

Джерела та література:

1. Богачева Л. Л., Магда Є. В. Правова система України: сучасний стан та тенденції розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 28-30. – URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/6.pdf

2. Хаустова М. Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2011. Випуск 21. С. 65-75. – URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3176/1/Khaystova_65.pdf

3.Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. Д. Ткаченко, Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк. – Х.: Право, 2003. – 105 с.

4.Пильгун Н. В. Особливості розвитку та функціонування правової системи України. Юридичний вісник 1 (50) 2019 р. С. 46-53 – URL: file:///C:/Users/777/Downloads/alexi,+8.pdf

Keda A. Formation of the modern legal system of Ukraine. *The article analyzes the formation of the modern legal system of Ukraine in the context of deep socio-political transformations. The historical prerequisites for the formation of national law, the key stages of its development after the declaration of independence, and the influence of the European legal tradition on the modernization of legislation are revealed.*

Keywords: *legal system of Ukraine, features of the legal system of Ukraine, Romano-Germanic legal family, law of the European Union, rule of law.*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Кирилюк Є. А.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті розглянуто особливості використання технологій штучного інтелекту в адвокатській діяльності та їхній вплив на трансформацію сучасної правничої практики. Проаналізовано можливості застосування інтелектуальних систем для автоматизації рутинних юридичних процесів, підвищення ефективності підготовки документів, здійснення правового аналізу та обробки великих масивів інформації. Окрема увага приділяється питанням етичних ризиків, відповідальності адвоката, захисту персональних даних, а також дотримання професійної таємниці в умовах інтеграції цифрових інструментів. У роботі підкреслено потенціал штучного інтелекту як допоміжного засобу у правозастосуванні та окреслено перспективи розвитку технологій, що сприятимуть підвищенню якості правничих послуг і забезпеченню доступу до правосуддя.

Ключові слова: *штучний інтелект, адвокатська діяльність, юридична практика, автоматизація, цифрові технології.*

© Кирилюк Є. А., 2025

Сучасні наукові та аналітичні джерела пропонують різноманітні підходи до розуміння поняття ШІ. Його тлумачать як складову робототехніки або ж виділяють як окремий інноваційний напрям, орієнтований на створення інтелектуальних програмних систем. У загальному розумінні під ШІ розуміють комплекс методів і технологій, що дозволяють комп'ютерним системам виконувати завдання, традиційно властиві людині, зокрема навчання, аналіз великих обсягів даних та логічне мислення. Такий багатовимірний підхід відображений і у нормативних документах: Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 02.12.2021 № 1556-р визначає ШІ як сукупність інформаційних технологій, яка забезпечує виконання складних завдань через застосування наукових методик, алгоритмів обробки даних, створення баз знань, моделювання процесів прийняття рішень та алгоритмів обробки інформації, що генеруються в ході функціонування системи [1, с. 186; 2].

Застосування ШІ у практиці адвоката потребує строгого дотримання чинного законодавства та професійних стандартів. По-перше, особлива увага приділяється захисту персональних даних і конфіденційної інформації. Відповідно до українських норм, Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики, адвокат повинен забезпечувати збереження адвокатської таємниці та персональних даних клієнта. Перед передачею інформації зовнішнім AI-сервісам фахівець повинен переконатися в належному рівні захисту даних і гарантії їх недоступності третім особам без згоди клієнта [3].

По-друге, необхідно враховувати можливі законодавчі обмеження щодо самих систем ШІ. Хоча в Україні ще немає спеціального закону про ШІ, передбачається імплементація принципів європейського AI Act, що передбачає класифікацію певних застосувань ШІ, зокрема у сфері правозастосування, як високоризикових. Для таких систем передбачаються вимоги прозорості алгоритмів, можливість стороннього аудиту, постійний людський контроль і відповідність технічним стандартам безпечної експлуатації. Відтак адвокати, які користуються такими технологіями, повинні перевіряти їх відповідність цим критеріям, щоб уникнути застосування заборонених або ненадійних рішень [4].

Важливу роль відіграють і професійні якості адвоката - компетентність, сумлінність і дотримання етичних принципів зобов'язують його відповідально інтегрувати нові технології у практику. Впровадження ШІ також породжує низку етичних викликів. Передусім це питання конфіденційності: передача даних клієнта у зовнішні системи може призвести до їх несанкціонованого розголошення. Адвокатська етика (ст. 21 Правил адвокатської етики) вимагає збереження інформації незалежно від технологічних засобів, тому доцільно використовувати системи ШІ з високим рівнем захисту - наприклад, локально встановлені програми, рішення з наскрізним шифруванням та угодами про нерозголошення [3].

По-друге, адвокат повинен забезпечити професійну компетентність при роботі з ШІ. Автоматизовані системи можуть давати помилкові або упереджені результати, а також генерувати неправдиву, але правдоподібну інформацію («галюцинації»). Тому юридичний фахівець зобов'язаний критично оцінювати та перевіряти інформацію, отриману за допомогою ШІ, так само ретельно, як і будь-які інші дані.

ШІ відкриває адвокатам значні перспективи підвищення продуктивності їхньої діяльності, оскільки дозволяє швидко обробляти великі обсяги правової інформації, аналізувати судову практику та нормативні документи. Завдяки інтелектуальним технологіям адвокати можуть ефективніше визначати релевантні правові позиції, оцінювати докази, прогнозувати можливі результати судових розглядів і створювати проєкти процесуальних документів. Це сприяє скороченню часу на пошук інформації, більш обґрунтованому формуванню тактики захисту та мінімізації помилок, пов'язаних із людським фактором.

Одним із найперспективніших напрямів є автоматизація юридичних досліджень, що значно зменшує витрати часу на підготовку до судових проваджень. Використання юридичних помічників, чат-ботів та експертних систем дозволяє надавати первинні консультації клієнтам, відповідати на типові запити та допомагати у розробці стратегії захисту. Використання автоматизованих консультантів на базі ШІ створює нові перспективи у сфері правової підтримки, зокрема дозволяє надавати швидкі та доступні первинні консультації. Такі системи можуть оперативно обробляти запити користувачів, підбирати відповідні правові норми та

формувати попередні висновки. Вони легко інтегруються на вебресурси юридичних фірм, у мобільні додатки та електронні платформи правосуддя, забезпечуючи цілодобовий доступ до правової інформації [5].

В Україні цифровізація адвокатської практики набирає обертів. При Національній асоціації адвокатів України функціонує Робоча група з питань регулювання штучного інтелекту, яка розробляє рекомендації щодо вдосконалення законодавчого регулювання у цій сфері [8]. Головним завданням адвокатури є захист прав людини, тому Комітет ставить пріоритетом створення надійних правових рамок для безпечної розробки та застосування AI-технологій. Основні напрямки діяльності групи включають: встановлення правил доступу до даних для навчання систем, захист авторських прав та прав на дані, забезпечення кібербезпеки та протидію загрозам, а також визначення етичних стандартів для розробників і користувачів ШІ [6].

Підсумовуючи, варто зазначити, що інтеграція ШІ в юридичну практику здатна оптимізувати робочі процеси, зменшити навантаження на адвокатів і підвищити якість надання послуг. Водночас технології сприяють розширенню доступності правової допомоги - у територіальному, фінансовому, часовому та організаційному вимірах. Проте слід пам'ятати, що ШІ не може повністю замінити адвоката. Велика частина професійної діяльності пов'язана з емоційною взаємодією, веденням переговорів і переконанням суду - аспектами, які залишаються виключно людськими. AI не володіє здатністю до емпатії та розпізнавання емоцій, тому не може виконувати комунікативні функції адвоката на належному рівні. Водночас юридичні фірми повинні усвідомлювати потенціал цифрових технологій і інтегрувати їх у щоденну практику, дозволяючи адвокатам зосередитися на складних стратегічних завданнях. Ті компанії, які своєчасно адаптуються до нових реалій та впроваджують системи Legal Artificial Intelligence, отримають можливість надавати більш якісні правові послуги та ефективніше конкурувати на сучасному ринку.

Отже, впровадження ШІ у практику адвокатів відкриває нові можливості для підвищення ефективності та точності професійної діяльності. Використання алгоритмів ШІ дозволяє автоматизувати рутинні процеси, такі як аналіз великих обсягів правової інформації, підготовка документів та прогнозування результатів справ, що значно економить час і ресурси адвоката. Водночас, активне застосування ШІ вимагає дотримання етичних норм і забезпечення конфіденційності клієнтських даних, адже технології не можуть замінити людську оцінку та професійне судження у складних правових питаннях.

Джерела та література:

1.Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. Т. 27. № 4. С. 185–198. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198.

2.Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text.

3.Правила адвокатської етики: затв. З'їздом адвокатів України 09.06.2017 (зі змінами). URL: https://unba.org.ua/akts-naau/category/22pravila.html

4.European Commission. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act), COM(2021) 206 final, 21 April 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206.

5.Ушакова І. О. Підходи до створення інтелектуальних чат-ботів. Системи обробки інформації. 2019. Вип. 2. С. 76–83.

6.Правове регулювання штучного інтелекту: у НААУ створено Робочу групу. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/218005_pravoveregulyuvannyashtuchnogo-ntelektu-u-naau-stvoreno-robochu-grupu

Kyryliuk E. Artificial intelligence in legal practice. *The article examines the specific features of using artificial intelligence technologies in legal practice and their impact on the transformation of contemporary advocacy. It analyzes the potential of intelligent systems to automate routine legal processes, improve the efficiency of document preparation, conduct legal analysis, and process large volumes of information. Special attention is given to ethical risks, lawyer liability, personal data protection, and the preservation of professional secrecy in the context of integrating digital tools. The study emphasizes the potential of artificial intelligence as an auxiliary mechanism in law enforcement and outlines technological development prospects that may enhance the quality of legal services and ensure broader access to justice.*

Keywords: *artificial intelligence, legal practice, advocacy, automation, digital technologies.*

СУБ'ЄКТНЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІЛІТАРНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ

Кірін Р. С.

Розглянуто суб'єктне та методичне забезпечення визначення екологічної шкоди, втрат і збитків, завданих збройною агресією земельним ресурсам, надрам, атмосферному повітрю, водним ресурсам, лісовому фонду, природно-заповідному фонду.

Ключові слова: *екологічна шкода, мілітарні наслідки, суб'єкти, методичне забезпечення, втрати, збитки.*

Наслідки воєнних дій та вплив на довкілля є питанням не лише національної безпеки, але й безпеки всього континенту. Станом на 12.12.2025 р. орієнтовні розрахунки збитків нараховані Державною екологічною інспекцією України (далі – Держекоінспекція) відповідно до затверджених методик перевищили 6 трлн грн, зафіксовано понад 8 тис. злочинів проти довкілля.

Усвідомлюючи катастрофічні наслідки збройної агресії РФ, у тому числі й завдані довкіллю, Верховна Рада України закликала [1]:

- утворити під егідою міжнародних організацій спеціальний орган з екологічного моніторингу та забезпечити його роботу в Україні для перевірки вже зафіксованих українською владою заподіяних РФ екологічних та пов'язаних з ними злочинів, з наданням зазначеному органу відповідного мандата ООН на проведення таких дій;

- надати Україні допомогу для невідкладного запровадження процесу документування екологічних злочинів з дотриманням принципів об'єктивності та незалежності при формуванні доказової бази, а також з метою створення спеціальних органів, які розглядатимуть такі випадки заподіяння екологічної шкоди;

- об'єднати зусилля міжнародного співтовариства для збереження спільного навколишнього природного середовища.

Відповідно до п.п. 9-12 Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [2], Міністерству юстиції України було доручено: а) підготувати та подати до Реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України, створеного Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи про створення Розширеної часткової угоди стосовно реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України, CM/Res(2023)3 від 12.05.2023 р., пропозиції щодо класифікації категорій шкоди та збитків з метою їх можливого врахування під час створення правил та положень, що регулюють роботу Реєстру збитків; б) опрацювати отримані від центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів пропозиції щодо документів, які є підтвердженням відповідності шкоди та збитків критеріям, передбаченим Статутом Реєстру збитків, з метою подальшої передачі схвалених пропозицій до Реєстру збитків.

© Кірін Р. С., 2025

Останній аспект є надзвичайно важливим елементом доказової бази екологічних злочинів РФ, тому суб'єктне та методичне забезпечення вбачається достатньо актуальним дослідницьким напрямом.

Зазначений урядовий Порядок, врегульовує визначення шкоди та збитків окремо за наступними екологічними напрямами із вказанням суб'єктів, відповідальних за методичне забезпечення та за визначення шкоди та збитків:

1)шкода, завдана земельним ресурсам, - напрям, що включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів: 1.1) визначення шкоди та збитків здійснюється відповідно до методик, затверджених наказом Мінагрополітики та наказом Міндовкілля за поданням Держекоінспекції; 1.2) відповідальними за визначення шкоди та збитків є обласні, Київська міська держадміністрації (на період воєнного стану - військові адміністрації) та Держекоінспекція.

2)втрати надр – напрям, що включає втрати надр, завдані самовільним їх користуванням: 2.1) визначення збитків здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Міндовкілля за поданням Держгеонадр; 2.2) відповідальними за визначення збитків за наведеним показником є Держгеонадра.

3)збитки, завдані водним ресурсам, - напрям, що включає забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії щодо водних ресурсів, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості ґрунтів та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод; 3.1) визначення шкоди та збитків здійснюється відповідно до методик, затверджених наказами Міндовкілля за поданням Держекоінспекції; 3.2) відповідальною за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Держекоінспекція.

4)шкода, завдана атмосферному повітрю, – напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря: 4.1) визначення шкоди та збитків здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Міндовкілля за поданням Держекоінспекції; 4.2) відповідальною за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Держекоінспекція.

5)втрати лісового фонду – напрям, що включає втрати і пошкодження лісів і лісових ділянок, та пов'язані із ними витрати: 5.1) визначення шкоди та збитків здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Міндовкілля за поданням Держлісагентства; 5.2) відповідальним за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Держлісагентство.

6)збитки, завдані природно-заповідному фонду, - напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати: 6.1) визначення шкоди та збитків здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Міндовкілля за поданням Держекоінспеції; 6.2) відповідальною за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Держекоінспекція.

З формального боку, всі екологічні напрями наразі забезпечені відповідними методиками, проте їх змістовне наповнення викликає низку зауважень. Зокрема, А. Кучер, досліджуючи проблеми та напрями вдосконалення методики оцінювання збитків, завданих збройною агресією земельному фонду та ґрунтам [3], запропонував основні доповнення та/або пропозиції, зокрема: визначення розміру втраченої вигоди (недоодержаного доходу) через зниження продуктивності ґрунтів унаслідок механічної, фізичної, хімічної, фізикохімічної, біологічної й інших видів деградації ґрунтів; визначення розміру втраченої вигоди бюджетів різних рівнів через зниження грошової оцінки земель як бази оподаткування; актуалізація й доповнення Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам конкретними методичними настановами щодо алгоритму виконання розрахунків стосовно завданих військовою агресією збитків власникам (і/або

землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення, де серед іншого варто запропонувати алгоритм визначення збитків для приватних землевласників і землекористувачів; визначення розміру збитків унаслідок втрати та/або часткового руйнування стаціонарних польових дослідів, що проводять на землях дослідних полів науково-дослідних установ і навчальних закладів, які належать до особливо цінних земель; визначення витрат на оцінювання розміру шкоди та збитків, завданих земельному фонду внаслідок збройної агресії.

Інші автори звертають увагу на відсутності погодження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України та урядового Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні [4, с. 280].

Більше того, вчені -екологи наголошують на тому, що національні методики оцінки збитків довкіллю, які діють на сьогодні в Україні не дають об'єктивної оцінки шкоди довкіллю [5, с. 137].

Не менш гостро стоїть сьогодні проблема конкретизації правового статусу суб'єктного кола, що безпосередньо буде проводити розрахунки екологічної шкоди, втрат і збитків, завданих збройною агресією.

Джерела та література:

1.Про Звернення Верховної Ради України до Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища, Європейського Парламенту, Європейської Комісії, парламентів та урядів держав - членів Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо утворення спеціальної екологічної моніторингової місії для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України : Постанова Верховної Ради України від 20.09.2022 р. № 2594-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2594-20#Text (дата звернення: 09.12.2025)

2.Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 р. № 951). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 09.12.2025)

3.Кучер, А. (2022). Методика оцінювання збитків, завданих збройною агресією земельному фонду та ґрунтам: проблеми та напрями вдосконалення. *Journal of Innovations and Sustainability*, 6(2), 10. DOI: https://doi.org/10.51599/is.2022.06.02.10

4.Новак Т. С., Шовкун В. В. Визначення шкоди, завданої землі, внаслідок збройної агресії та бойових дій: правові питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024, № 4. С. 276-281. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.43

5.Романенко М. М., Крисінська Д. О., Тимченко І. В. Аналітичне дослідження методик розрахунку збитків довкіллю від воєнних дій. *Екологічні науки.* 2024. № 3(54). С. 127-138. DOI https://doi.org/10.32846/2306-9716/2024.eco.3-54.19

Kirin R. Subject and methodological support for determining military environmental damage and losses. *The subject and methodological support for determining environmental damage, losses, and harm caused by armed aggression to land resources, subsoil, atmospheric air, water resources, forest resources, and nature reserves is considered.*

Keywords: *environmental damage, military consequences, entities, methodological support, losses, damages.*

ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Король Д. І.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

У статті комплексно досліджено сучасний стан, правові засади, організаційні умови та перспективи розвитку сільського зеленого туризму й агротуризму в Україні. Окреслено передумови зростання популярності цих видів туризму, зумовлені глобальним підвищенням інтересу до екологічно сталих форм відпочинку, автентичної культури та природного середовища. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює діяльність особистих селянських господарств, сімейних фермерських господарств та індивідуальних засобів розміщення, а також умови надання туристичних послуг, реєстраційні вимоги та правила безпечності. Розкрито сутність понять «зелений туризм» і «агротуризм», наведено їхні характерні риси, роль у збереженні традицій, формуванні місцевого культурного простору та створенні туристичного продукту. У статті наведено статистичні дані щодо розвитку агротуризму в Європі, що підкреслюють високий попит на відпочинок у сільській місцевості та підтверджують перспективність цього напряму для України. Доведено, що інтеграція туристичних послуг у діяльність ОСГ і СФГ сприяє економічній активізації громад, підвищеній зайнятості населення, різноманіттю джерел доходів, збереженню культурної спадщини та стабілізації екологічного стану територій. Зроблено висновок про необхідність подальшої державної підтримки, удосконалення управлінських механізмів і посилення промоції сільського зеленого туризму на внутрішньому й міжнародному рівнях.

Ключові слова: *сільський зелений туризм, агротуризм, особисте селянське господарство, сімейне фермерське господарство, туристична інфраструктура, нормативно-правове регулювання, сталий розвиток, екологічний туризм.*

Вступ. У сучасних умовах розвитку світової туристичної індустрії дедалі більшої популярності набувають екологічно орієнтовані форми подорожей, серед яких особливе місце посідає сільський зелений туризм, а саме агротуризм. Зростання інтересу до природного середовища, екологічної безпеки та автентичних культурних практик сприяє активному розвитку цього напряму в різних країнах світу. Україна має значний потенціал для розбудови сільського туризму завдяки різноманіттю природних ландшафтів, збереженим традиціям сільського побуту та наявності розгалуженої мережі особистих селянських і фермерських господарств. Отже, дослідження правових, організаційних та економічних засад функціонування сільського туризму в Україні є актуальним та необхідним з огляду на його перспективи для розвитку регіонів, підтримки місцевих громад та збереження культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Поняття «сільський зелений туризм» уперше в законодавстві застосували в Законі України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство», що дало правові підстави вести діалог про непідприємницький характер діяльності у сфері СЗТ та сприяло її подальшому розвитку саме на базі таких господарств.

Зелений туризм – це форма туризму, яка спрямована на мінімізацію негативного впливу на природне середовище та включає в себе екологічно чисті методи подорожей та проживання. Туристи можуть займатися активними видами відпочинку на природі, такими як піші прогулянки, велосипедні поїздки та спостереження за дикою природою [1].

Агротуризм – це вид туризму, який зосереджений на відвідуванні сільських господарств та участі у сільськогосподарських роботах. Туристи можуть брати участь у зборі врожаю, догляді за тваринами, виготовленні традиційної їжі та напоїв, а також насолоджуватися свіжими продуктами, вирощеними на місці [2].

© Король Д. І., 2025

Агротуризм поступово здобуває все більшу популярність у світі. Туристи дедалі частіше прагнуть зануритися в атмосферу сільського побуту: працювати разом із господарями, спостерігати за вирощуванням та переробкою сільськогосподарської продукції, а також куштувати свіжі натуральні продукти.

Часто до таких програм додаються елементи місцевої культури. Це можуть бути туристичні маршрути, що включають участь у традиційних фестивалях, відвідування майстер-класів із народних ремесел чи знайомство з культурними особливостями регіону. Подібна інтеграція не тільки збагачує враження мандрівників, а й сприяє збереженню місцевих традицій.

Основними відвідувачами сільського туризму зазвичай є мешканці міст, які прагнуть спокійного відпочинку в екологічно чистому та автентичному сільському середовищі. Водночас учасниками агротуристичних програм можуть бути й жителі сільських територій, особливо тих, де природно-географічні умови надають додаткові можливості для відпочинку.

За даними Європейського центру екологічного та аграрного туризму (European Centrefor Ecological and Agricultural Tourism), щорічно в 20 країнах Європи здійснюється близько 500 тисяч ночівель туристів у сільській місцевості. Лідером у цьому напрямку є Іспанія, яка пропонує до 4000 різних варіантів відпочинку та розваг у сільській місцевості і обслуговує потік сільських туристів до 6 мільйонів осіб щороку [3].

Законодавство України дозволяє надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму (СЗТ) з використанням майна особистих селянських господарств. Крім того, таку діяльність можуть здійснювати громадяни, які ведуть фермерські господарства, а також власники земельних ділянок, відведених для будівництва та утримання житлового будинку з господарськими спорудами (присадибні ділянки), для індивідуального дачного будівництва або садівництва.

Для підвищення рівня якості та безпечності послуг у сфері сільського зеленого туризму, а також для допомоги туристам у свідомому виборі місця проживання, ГО «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» у межах Програми добровільної категоризації «Українська гостинна садиба» присвоює засобам розміщення одну з чотирьох категорій.

Власники особистих селянських господарств (ОСГ) не зобов'язані проходити державну реєстрацію як суб'єкти підприємницької діяльності, якщо дотримуються таких умов: послуги надаються виключно із використанням майна, що належить цьому господарству; у діяльності не застосовується наймана праця; туристів розміщують у житлових будинках, де мешкають самі власники.

Сімейне фермерське господарство (СФГ) повинно бути зареєстроване як юридична особа. Якщо ж СФГ створюється у формі господарства без статусу юридичної особи, його керівник має зареєструватися як фізична особа-підприємець. Важливо пам'ятати, що фермерське господарство може бути зареєстроване лише за умови, що громадянин України або група громадян отримали у власність чи користування земельну ділянку.

Діяльність у сфері сільського зеленого туризму включає: надання туристам місця для ночівлі в засобах розміщення на платній основі; обслуговування житлових приміщень, організацію харчування, забезпечення збереження речей та багажу гостей; проведення культурних і пізнавальних заходів, пов'язаних із традиціями гостинності та місцевими звичаями.

Послуги, що належать до сфери СЗТ, а саме розміщення, харчування й організація дозвілля, не потребують ліцензування. Обов'язковій ліцензії підлягає лише діяльність туроператорів. Якщо ж здійснюється туристичний супровід, необхідно отримати спеціальний дозвіл. Такий документ мають мати екскурсоводи, гіди-перекладачі, інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу.

Категорії якості та рівня обслуговування об'єктам туристичної інфраструктури — засобам розміщення, закладам харчування тощо — присвоюють за результатами добровільної сертифікації. Послуги, що надаються на базі майна ОСГ, сертифікації не підлягають.

Висновок. Агротуризм є перспективним напрямком розвитку туристичної галузі в Україні, що поєднують екологічну орієнтованість, культурну автентичність та можливість залучення місцевих громад до економічної активності. Аналіз поданої нормативно-правової бази свідчить, що держава створила достатні правові умови для провадження діяльності як особистими селянськими господарствами, так і сімейними фермерськими господарствами, зокрема шляхом визначення порядку реєстрації, вимог до безпечності послуг та механізмів добровільної категоризації.

Разом із тим сучасні тенденції розвитку агротуризму в Європі підтверджують значний попит на відпочинок у сільській місцевості, що є позитивним сигналом для України. Вітчизняні ОСГ і СФГ поступово інтегрують туристичні послуги, поєднуючи їх із виробництвом органічної продукції, відтворенням традицій та збереженням культурної спадщини. Це сприяє формуванню конкурентоспроможного туристичного продукту, підвищує зайнятість населення та розширює можливості розвитку територіальних громад.

Отже, становлення сільського зеленого туризму як важливої складової туристичного ринку України потребує подальшої підтримки, удосконалення управлінських механізмів та просування цього напряму на національному і міжнародному рівнях. Його розвиток здатний стати потужним стимулом для економічного зростання сільських територій, їх соціального оновлення та екологічної стабілізації.

Джерела та література:

1. Roshko N. B. (2011) Development of Rural Green Tourism in Ukraine [Rozvytok silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini]. Collection of Scientific Papers of the Bukovinian University . Economic Sciences. Issue 7. Available at: https://tourlib.net/statti_ukr/roshko.html.

2. Vlasenko I. V. (2016) Osoblyvosti silskoho zelenoho turyzmu ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Features of Rural Green Tourism and Prospects for Its Development in Ukraine]. Sustainable nature management. No 1, pp. 3 7–41.

3. ECEAT – European Centre for Ecological and Agricultural Tourism. Available at: http://www.eceat.org/.

Korol D. Advantages and prospects for the development of agrotourism in Ukraine. *The article comprehensively examines the current state, legal principles, organizational conditions and prospects for the development of rural green tourism and agrotourism in Ukraine. The prerequisites for the growth of the popularity of these types of tourism are outlined, due to the global increase in interest in environmentally sustainable forms of recreation, authentic culture and the natural environment. The regulatory and legal framework regulating the activities of personal farms, family farms and individual accommodation facilities, as well as the conditions for the provision of tourist services, registration requirements and safety rules are analyzed. The essence of the concepts of "green tourism" and "agrotourism" is revealed, their characteristic features, role in preserving traditions, forming local cultural space and creating a tourist product are given. The article provides statistical data on the development of agrotourism in Europe, which emphasize the high demand for recreation in rural areas and confirm the prospects of this direction for Ukraine. It is proven that the integration of tourism services into the activities of OSG and SFG contributes to the economic activation of communities, increased employment of the population, diversity of income sources, preservation of cultural heritage and stabilization of the ecological state of territories. The conclusion is made about the need for further state support, improvement of management mechanisms and strengthening of the promotion of rural green tourism at the domestic and international levels.*

Keywords: *rural green tourism, agritourism, personal peasant economy, family farming, tourism infrastructure, regulatory and legal regulation, sustainable development, ecological tourism.*

УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНИЙ АСПЕКТ

Король Д. Б.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***О. Л. Старко***

Стаття присвячена проблемі кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Розглянуто ознаки складу злочину, більш детально - питання про час вчинення вбивства, його поширені форми, способи та портрет вбивці. Проаналізовано вироки, ухвалені за ст. 117 КК України за період з березня 2010 року по липень 2014 року.

Ключові слова: *вбивство, новонароджена дитина, матір, вироки, жінки-дітовбивці.*

Стаття 117 Кримінального кодексу (далі - КК) України передбачає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. У структурі умисних вбивств даний вид вбивства має незначну питому вагу, особливо в останні роки, коли кількість умисних вбивств, у зв'язку з війною, стрімко зросла. Проте, кожен випадок вбивства немовляти справляє особливий резонанс у суспільстві, оскільки матір є уособленням піклування та захисту власної дитини.

Потерпілою від цього виду вбивства є лише власна новонароджена дитина. Ця ознака є конструктивною ознакою складу цього злочину. Вивчення вироків, ухвалених за ст.117 КК України з березня 2010 р. по липень 2014 р. (всього 31 вирок) показало, що серед потерпілих більшість, це діти жіночої статті – 56%. Хлопчики становили 44% від загальної кількості потерпілих.

За особливостями конструкції об'єктивної сторони, дітовбивство є злочином із матеріальним складом, тобто вважається закінченим лише з моменту настання смерті новонародженої дитини. Отже, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними. Обов'язковою ознакою також є час вчинення злочину, на що вказує диспозиція ст. 117 КК України – "…під час пологів або відразу після пологів".

Аналіз вироків, постановлених за ст. 117 КК України показав, що більшість таких злочинів (81%) було вчинено шляхом дій, і лише 19% шляхом бездіяльності. Бездіяльність виражалась у: залишенні дитини на вулиці (25%) та у холодному приміщенні (75%). Активні дії винної особи полягали у викиданні немовляти у сміттєпровід (15%), закопуванні у грунт (15%), удушенні (41%), побитті (10%), утопленні (19%).

Так, Яготинським районним судом Київської області було встановлено, що жінка-породілля вбила свою новонароджену дитину шляхом закопування у грунт. Жінка була одружена, не працювала, мала двох неповнолітніх дітей на утриманні, приховувала свою вагітність від оточуючих, на облік у жіночу консультацію не ставала. 5 жовтня 2009 року, близько 11:00, жінка самостійно народила живу доношену дитину. Пологи відбувались на присадибній ділянці без сторонньої допомоги. Відразу після пологів, а саме з 11 год. до 12 год., жінка маючи намір позбавити дитину життя, закопала немовля, закривши рот і ніс ґрунтом. О 16:45 цього ж дня тіло немовляти було виявлено правоохоронцями. Жінка стверджувала, що дитина народилась мертвою [1].

У іншій справі, Верховинським районним судом Івано-Франківської області було встановлено, що жінка-породілля вбила свою новонароджену дитину шляхом побиття металевою мискою. Жінка неодружена, не працювала, мала на утриманні двох неповнолітніх дітей, приховувала свою вагітність від оточуючих. 25 серпня 2012 року близько 00 год. 15 хвилин, у приміщенні її житлового будинку, самостійно народила дитину чоловічої статі. Відразу після пологів, перебуваючи в післяпологовому стані, завдала своїй новонародженій дитині декілька ударів металевою мискою у життєво важливу ділянку тіла – голову немовляти, у результаті чого настала смерть [2].

© Король Д. Б., 2025

Обов'зковою ознакою об'єктивною сторони злочину є час вчинення – під час пологів або відразу після пологів. Щодо визначення критерію "під час пологів", то в теорії немає суттєвих розбіжностей. Із медичної літератури відомо, що пологовий процес (пологи) включає три періоди: перший – період розкриття шийки матки, який може тривати близько 18 год, другий – період зганяння плода, тривалість якого близько двох годин, третій – послідовий, що починається після народження плода і закінчується народженням посліду, він є найкоротшим (5–30 хв) [3, с. 177–184]. Таким чином, в аспекті статті, що розглядається, період "під час пологів" – це проміжок часу, який триває не з моменту початку пологів, а з моменту початку кримінально-правової охорони життя дитини та закінчується із завершенням пологового процесу [3, с. 30].

Проте, переважна більшість дітовбивств учиняється якраз відразу після пологів. Водночас саме ця ознака ("відразу після пологів") у теорії тлумачиться неоднозначно і викликає певні труднощі у застосуванні цієї норми. Якщо питання про визначення початкового моменту цього періоду є зрозумілим, він настає після завершення пологів (народження посліду), то питання про момент закінчення проміжку часу "відразу після пологів" є надто суперечливим [3, с. 31]. Юристи, судові медики, акушери визначають цей проміжок по-різному. Так, у судовій медицині це 24 години, в акушерстві 7 діб, у юридичній науці – цей проміжок визначають в годинах. Проте, як видається, подібний часовий інтервал підлягає встановленню в кожному конкретному випадку і однозначно його визначити неможливо, оскільки він індивідуальний у кожної жінки. Зокрема, момент закінчення періоду "відразу після пологів" слід визначати у кожному конкретному випадку. Орієнтиром при цьому може бути момент початку проведення заходів по догляду за немовлям. Тоді породілля усвідомлює свій обов'язок щодо догляду за дитиною, що може свідчити про завершення зумовленого пологами стану. До таких заходів можна віднести перев'язування пуповини, миття щойно народженого немовляти і особливо перше годування [3, с. 32].

Вивчення вироків щодо часу вчинення злочину, показало, що 94% вбивств було вчинено одразу після пологів. А також зафіксовано випадки (6%) вбивства під час пологів, що, як правило, у минулому траплялось досить рідко. Так, жінка вбила свою новонароджену дитину саме під час пологів. У жінки розпочались пологи у поїзді. До цього часу жінка приховувала свою вагітність та мала намір вбити дитину. Коли розпочались пологи, жінка пішла в туалет, де народила живу дитину, дитина впала в унітаз. Маючи умисел на позбавлення життя намовляти, жінка перервала пуповину та натиснула на педаль унітазу, щоб дитина випала. Після цього повернулася на своє місце та відмовилась від виклику швидкої допомоги [4].

Інший приклад вбивства немовляти під час пологів. 18 вересня 2012 р. жінка, яка була вдовою, не працююча, не судима, у дворі приватного будинку на вул. Броварській у м. Дніпропетровську, народила дитину в туалеті та умисно перерізала пуповину манікюрними ножицями, через що дитина впала у фекалії й загинула від механічної асфіксії [5].

Суб'єкт цього вбивства спеціальний. За статтю це може бути тільки жінка, щодо потерпілого – матір (породілля – вагітна від початку пологів до їх закінчення; породілля – жінка після пологів). У результаті вивчення вироків, ухвалених за ст. 117 КК України, ми отримали окремі соціально-демографічні дані жінок-вбивць. Зокрема, за віком, це особи молодого та середнього віку- від 17 до 39 років, всі жінки - громадянки України, як правило, не мають судимості. Лише 6%, за нашим дослідженням, були раніше судимі (за ухилення від сплати аліментів та умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження). Характерним для жінок-дітовбивць є те, що більшість з них є неодруженими (65%), вдів – 13%, і 22 % це одружені жінки. Рівень освіти жінок невисокий - середню освіту мали 46%, середню спеціальну (або технічну) освіту мали 20%, неповну середню освіту - 8%, а неповну вищу – 10 %. Щодо решти жінок інформація про освіту, у вироках була відсутня.

Також вивчення вироків дало змогу з'ясувати мотиви цього злочину. Зокрема, серед мотивів, з яких жінки вдавалися до умисного вбивства своєї новонародженої дитини були наступні спонукання: небажання виховувати дитину (41%), складне матеріальне становище (22%), емоційний стан (11%), сором (22%), тиск з боку родичів (4%).

Джерела та література:

1.Вирок Яготинського районного суду Київської області від 23 вересня 2010 р. Справа 1-44/10: *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/51142798

2.Вирок Верховинського районного суду Івано-Франківської області, від 24 грудня 2012 р. Справа № 0903/1068/2012: *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/28267707.

3.Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): *монографія*. Луцьк: Вежа, 2009.

4.Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 12 березня 2010 року. Категорія справи № 1-137/10: *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/51673349

5.Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 21 березня 2013 року. Категорія справи № 0417/17537/2012: *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/31088014

Korol D. Wilful homicide of a newly-born child by its mother: theoretical and legal aspects. *The article is devoted to the issue of criminal liability for the intentional murder of a newborn child by its mother. The article examines the elements of the crime, in more detail - the issue of the time of the murder, its common methods, and the profile of the murderer. The article analyzes the verdicts handed down under Article 117 of the Criminal Code of Ukraine. Judgments processed from March 2010 to July 2014.*

Keywords: *murder, newborn baby, mother, sentences, female infanticides.*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кошулинська С. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Проаналізовано нормативно-правові засади регулювання діяльності банківської системи України в умовах правового режиму воєнного стану відповідно до актів Національного банку України. Розглянуто напрями удосконалення нормативного регулювання відповідно до стандартів Європейського Союзу та роль діджиталізації у підтриманні стійкості банківського сектору.

Ключові слова: *банківська система України, Національний банк України, правовий режим воєнного стану, діджиталізація, стандарти Європейського Союзу.*

Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Зокрема, відповідно до статті 4 цього Закону банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України.

Відповідно до положень цієї ж статті Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, цього Закону, Закону України "Про Національний банк України", інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Національний банк України визначає особливості регулювання та нагляду за системно важливими банками з урахуванням специфіки їх діяльності [1].

© Кошулинська С. В., 2025

У зв'язку з початком повномасштабної війни росії проти України банківська система опинилася перед необхідністю негайно пристосуватися до нових реалій. Постала потреба стрімко ухвалювати регуляторні рішення, зміцнювати фінансову стійкість та забезпечувати безперебійну роботу банків навіть в умовах невпинних загроз.

Можна виділити наступні перешкоди з якими зіткнулася банківська система України:

• Значне зростання резервів під проблемні кредити, падіння прибутковості та збитковість банків. Через війну доходи суб'єктів господарювання знизилися, що призвело до масових проблем з поверненням кредитів.

• Зменшення кредитної активності. Через невизначеність, кредитування, особливо кредитування бізнесу, скоротилося, що також стримувало економічну активність [2].

• Ризики ліквідності та фондування. У Звіті про фінансову стабільність Національного Банку, який схвалено Комітетом з фінансової стабільності 23 грудня 2022 року (далі - Звіт) [3, с. 19], зазначається, що хоч банківський сектор з початком запровадження правового режиму воєнного стану надалі отримував значні припливи коштів у результаті державних виплат, фондування було розподілене нерівномірно, припливи гривневих коштів населення сконцентровані в державних банках. У той самий час деякі середні та дрібні банки стикнулися з відпливом коштів клієнтів з початком повномасштабної війни. Структура фондування погіршувалась, частка коштів на поточних рахунках зростала.

• Операційні виклики, зокрема робота в умовах відключень. У пункті 3.7 Звіту вказується, що після початку повномасштабних бойових дій банки вимушено призупинили роботу частини відділень через загрози безпеці персоналу та майна [3, с. 39].

З метою забезпечення ефективного функціонування банківської системи в умовах воєнного стану Національним банком України було прийнято постанову «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 № 18 (далі - Постанова) [4]. Постановою було вжито низку заходів для забезпечення безперебійної роботи банківської системи, а саме:

- заборонено видачу в Україні готівкових коштів у гривнях з рахунку клієнта в національній валюті в обсязі, що перевищує 100000 гривень у день (крім винятків передбачених Постановою, зокрема виплати заробітної плати та соціальних виплат);

- встановлено здійснювати безготівкові розрахунки без обмежень, крім випадків, встановлених Постановою;

- заборонено видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті, крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду України та інших випадків передбачених Постановою;

- постановлено підкріплювати банкомати готівкою без обмежень;

- банкам забезпечити роботу відділень в безперебійному режимі в умовах відсутності загрози життю та здоров'ю населення;

- Національний банк України здійснює рефінансування банків для підтримки ліквідності строком до одного року;

- банкам-емітентам призупинено здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців, розповсюдження електронних грошей.

Слід зазначити, що станом на сьогодні важливим напрямком в удосконаленні нормативно-правового регулювання діяльності банківської системи в Україні є здійснення активних заходів щодо наближення до банківського законодавства та стандартів Європейського Союзу.

Національний банк, продовжуючи євроінтеграційний курс України в регулюванні діяльності банків та банківських груп, оновив вимоги до достатності капіталу банківських груп, запровадив вимоги до організації процесу здійснення оцінки достатності ліквідності в банках та банківських групах (процес ILAAP) і встановив порядок розрахунку коефіцієнта левериджу банками та банківськими групами.

Наведені вимоги затверджено постановами Правління Національного банку України: «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України щодо регулювання діяльності банківських груп» від 17 липня 2024 року № 86, «Про затвердження Положення про порядок розрахунку банками України та банківськими групами

значення коефіцієнта левериджу» від 19 липня 2024 року № 89, «Про затвердження Положення про організацію процесу оцінки достатності внутрішньої ліквідності в банках України та банківських групах» від 19 липня 2024 року № 88 [5].

В умовах воєнного стану банківській системі України важливо оперативно реагувати на виклики зумовлені війною. Руйнування відділень банків через обстріли російською федерацією, відключення електричної енергії, відсутність можливості певних громадян особисто звернутися до відділень обслуговування клієнтів викликає необхідність діджиталізації банківського сектору. Виконання завдань, визначених «Стратегією Національного банку України до 2025 року» передбачає розвиток безготівкової економіки, підвищення рівня фінансової інклюзії, розвиток інновацій у фінансовому секторі та його кіберзахист [6, с. 5].

У річному звіті Національного банку України зазначено, що у 2024 році банки залишалися капіталізованими та прибутковими, працювали безперебійно та підтримували економіку. За оцінками минулого року, еквівалентність регулювання банківського сектору в Україні стандартам ЄС досягла досить високого рівня – понад 70%. Крім цього, було повідомлено, що ліквідність банків цілком достатня для подальшого зростання інвестицій та кредитування, Крім цього, просуваючись уперед із цифровою трансформацією. НБУ перейшов на нову версію своєї Системи електронних платежів (СЕП), яка має можливість сприяти миттєвим кредитним переказам та забезпечувати майже негайне перерахування коштів з рахунку платника на рахунок одержувача.

Отже, незважаючи на виклики, банківська система України продемонструвала вміння ефективно функціонувати, підтримувати економіку та забезпечувати фінансову стабільність держави. Її подальший розвиток залежить від продовження реформ, поглиблення інтеграції із стандартами ЄС та впровадження сучасних технологічних рішень.

Джерела та література:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text.

2. S&P Global. Ukrainian banks evaluate impact of Russia war as provisions surge, profits sink. URL: https://www.spglobal.com/market-intelligence/en/news-insights/articles/2022/5/ukrainian-banks-evaluate-impact-of-russia-war-as-provisions-surge-profits-sink-70416655.

3. Звіт про фінансову стабільність Національного Банку, грудень 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2022-roku.

4. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text.

5. Національний банк України. Здійснено чергові кроки для наближення банківського регулювання до стандартів ЄС. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/zdiysneno-chergovi-kroki-dlya-nablijennya-bankivskogo-regulyuvannya-do-standartiv-yes.

6. Ерастов В., Лижечко І. Діджиталізація банківської системи України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2024. (60). URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3679/3609

7. Національний банк України. Річний звіт НБУ за 2024 рік: Стійкість як основа економічного відновлення. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-za-2024-rik-stiykist-yak-fundament-dlya-vidnovlennya-ekonomiki.

Koshulynska S. Features of the functioning of the banking system of Ukraine under martial law. *The article analyzes the regulatory and legal framework governing the functioning of the banking system of Ukraine under the legal regime of martial law in accordance with the acts of the National Bank of Ukraine. The directions for improving regulatory oversight in line with the standards of the European Union and the role of digitalization in maintaining the resilience of the banking sector are examined.*

Keywords: *banking system of Ukraine, National Bank of Ukraine, legal regime of martial law, digitization, European Union standards.*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУБ'ЄКТІВ ІЗ НАЦІОНАЛЬНИМ АГЕНТСТВОМ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Крисюк Ю. П., Король Д. Б.

У статті висвітлено особливості взаємодії адміністративних органів із НАЗК у межах реалізації антикорупційної політики України. Розглянуто основні напрями співпраці: контроль, консультування, навчання персоналу, аналіз корупційних ризиків та цифровізація процесів. Окреслено ключові проблеми у роботі установ і надано шляхи їх вирішення відповідно до рекомендацій НАЗК. Наголошено, що ефективна співпраця з НАЗК є необхідною умовою зниження корупції та підвищення якості державного управління.

Ключові слова: *НАЗК, антикорупційна політика, адміністративні органи, взаємодія, запобігання корупції, корупційні ризики, викривачі, конфлікт інтересів, цифровізація, антикорупційні тренінги.*

Тема взаємодії адміністративних органів із НАЗК сьогодні дуже актуальна, оскільки держава приділяє багато уваги боротьбі з корупцією. НАЗК виступає головним органом, який контролює процес, як різні установи виконують антикорупційні вимоги, тому їхня співпраця має бути чіткою та зрозумілою. Усе це визначено в Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки, де написано, що всі органи влади повинні працювати разом, щоб зменшити рівень корупції в країні [1]. Дослідження теми є вкрай актуальним, оскільки

Відповідними адміністративними суб'єктами, що зобов'язані виконувати антикорупційне законодавство та взаємодіяти з НАЗК, є міністерства, державні установи, місцеві органи влади. Кожен орган має своїх відповідальних осіб або цілі підрозділи, які займаються питаннями запобігання корупції. Саме вони найчастіше спілкуються з НАЗК, надсилають їм звіти, оформляють документи та реагують на можливі порушення.

НАЗК допомагає установам виконувати вимоги. Наприклад, вони створили практичний посібник для роботи з викривачами, де пояснили, як правильно приймати такі повідомлення, як потрібно захищати викривача, як організувати безпечний зв'язок і вести внутрішні записи [2]. НАЗК може не тільки перевіряти, але й навчити інші органи працювати правильно.

Слід зазначити, що особливу значущість у контексті розвитку ефективного державного управління набувають антикорупційні освітні заходи, які системно впроваджуються Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) для персоналу широкого спектру інституцій.

Необхідність таких тренінгів є беззаперечною, оскільки значна частина кадрів, особливо тих, хто залучений до роботи в невеликих органах влади чи комунальних підприємствах, об'єктивно не володіє належною спеціалізованою підготовкою. Коли співробітники отримують глибинне розуміння суті конфлікту інтересів та опрацьовують алгоритми дій у дискусійних ситуаціях, це істотно підвищує рівень виконання їхніх посадових обов'язків. Більше того, у ключових методологічних посібниках, які стосуються роботи з викривачами, чітко артикульовано, що саме кваліфікований та освічений персонал є фундаментальною передумовою для адекватної реакції на будь-які корупційні прояви.

Спектр взаємовідносин між державними інституціями та НАЗК абсолютно не вичерпується лише функціями суворого контролю та поданням обов'язкової звітності. Наприклад, у тих випадках, коли виникають складні, дискусійні ситуації, пов'язані з розумінням норм стосовно конфлікту інтересів, державні службовці мають цілком легітимну можливість ініціювати звернення до НАЗК з метою отримання фахових та офіційних роз'яснень. Функціонал НАЗК не обмежується виключно каральною складовою, а включає також важливу консультативну місію [3].

Слід підкреслити, що значна частина управлінських рішень, які ухвалюються різними установами, фактично формується лише після отримання та аналізу офіційної позиції НАЗК. Застосування такого превентивного підходу робить всю систему державного управління більш

© Крисюк Ю. П., Король Д. Б., 2025

передбачуваною для виконавців і, що найважливіше, сприяє ефективному запобіганню потенційним порушенням ще на початковій стадії, до того, як вони трансформуються у серйозну правову проблему.

Ще одним принциповим напрямом діяльності є комплексний аналіз корупційних ризиків. НАЗК регулярно проводить оцінювання, ідентифікуючи потенційно вразливі зони у функціонуванні органів влади, та надає вичерпні рекомендації щодо їхнього усунення. Передбачається, що адміністративні структури повинні самостійно розробляти плани мінімізації цих ризиків, однак на практиці це зобов'язання не завжди виконується. Досить часто такі плани мають виключно декларативний характер і не втілюються у життя. Отже, НАЗК постійно акцентує на тому, що аналіз ризиків має сприйматися не як формальний документ, а як дієвий інструмент, що кардинально поліпшує діяльність установ.

Важливим напрямом у взаємодії адміністративних суб'єктів з НАЗК є цифровізація. У Стратегії розвитку НАЗК підкреслюється, що більшість антикорупційних процесів треба робити електронними: подавати декларації онлайн, передавати інформацію в електронних системах, звітувати через спеціальні програми [3]. Для працівників державних установ цей аспект є зручним, оскільки зменшується кількість паперової роботи, а також знижує кількість помилок – більшість процесів автоматизовано.

Проте, у деяких установах наразі замало підготовлених працівників, які повинні виконувати антикорупційні функції. Частина органів досі не повністю опанувала питання, як працювати з викривачами або як правильно уникати конфлікту інтересів. Воєнний стан теж впливає на роботу адміністративних органів, так як вони працюють у складніших умовах, і у деяких випадках це ускладнює звітність та обмін інформацією з НАЗК. У відповідь на проблеми, агентство пропонує шляхи покращення взаємодії: навчання працівників, вдосконалення внутрішніх політик установ, розвиток цифрових сервісів. Якщо адміністративні органи продовжать дотримуватись рекомендацій НАЗК, то співпраця стане ефективнішою, а рівень корупції – нижчим.

Отже, організаційно-правові засади взаємодії між установами та НАЗК – це не просто вимога законодавства, а фактична основа функціонування всієї антикорупційної системи. Від того, наскільки добре налагоджена ця співпраця, залежить довіра людей до влади та успішність державних реформ.

Джерела та література:

1.Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. – Київ : Нац. агентство з питань запобігання корупції, 2022. – 55 с. – (Електронний ресурс). URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf

2.Практичний посібник щодо роботи з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції / Деркач С., Карпова О., Леончук О., Луцик В. – Київ : НАЗК, 2021. – 146 с. – (Електронний ресурс). URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Posibnyk-po-roboti-z-vykryvachamy.pdf

3.Стратегія розвитку Національного агентства з питань запобігання корупції (NAZK Strategy) / НАЗК. – Київ : НАЗК, 2021. – 24 с. – (Електронний ресурс). URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/strategiya_NAZK_2021_15_final.pdf

Krysyuk Yu., Korol D. Organizational and legal basis for interaction between administrative entities and the National Agency for Corruption Prevention. *The article highlights the peculiarities of interaction between administrative bodies and the NACP within the framework of Ukraine's anti-corruption policy. The main areas of cooperation are considered: control, consulting, staff training, analysis of corruption risks, and digitization of processes. Key problems in the work of institutions are outlined and ways to solve them are provided in accordance with the NACP's recommendations. It is emphasized that effective cooperation with the NACP is a necessary condition for reducing corruption and improving the quality of public administration.*

Keywords: *NACP, anti-corruption policy, administrative bodies, interaction, corruption prevention, corruption risks, whistleblowers, conflict of interest, digitalization, anti-corruption training.*

НЕОБХІДНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗА ДІЇ, СПРЯМОВАНІ ПРОТИ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Крук О. Р.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***В. В. Кондратішина***

Актуальність дослідження зумовлена збройною агресією рф проти України, у межах якої мовне питання стало важливою складовою національної безпеки. Мова використовується ворогом як інструмент гібридної війни — через пропаганду захисту «російськомовних українців» та конструювання образу «російськомовного українського військового». Виникає нагальна потреба посилити правовий захист української мови та встановити кримінальну відповідальність за умисні дії, спрямовані на приниження її статусу.

Ключові терміни: *українська мова, українська національна ідентичність, «російськомовний українець», «російськомовний український військовий», мовна маніпуляція, криміналізація, національна безпека; мова, прийнятна для сторін.*

Українська мова є основою державності та ознакою політичної самостійності України. Вона не лише засіб комунікації, а й основа національної безпеки, ідентичності та єдності нації. Правовою основою мовної політики є ст. 10 Конституції України, яка визначає українську мову єдиною державною [1].

У 2019 році ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (№2704-VIII), що унормував мовний простір у державі. Закон встановлює обов'язкове використання української мови в освіті, науці, культурі та під час обслуговування. Водночас він вводить термін «мова, прийнятна для сторін», який згадується 5 разів і застосовується в ключових сферах життя [4], зокрема, ч. 3 ст. 12 дозволяє використання іншої «прийнятної мови» у діяльності органів влади та підприємств державної і комунальної власності, що створює лазівку для обмеження панування державної мови. Частина 2 ст. 16 стосується органів правопорядку, розвідувальних структур та спецслужб, дозволяючи спілкування з особами, які не розуміють української, «іншою мовою, прийнятною для сторін», навіть без перекладача. Частина 3 ст. 30, ч. 2 ст. 33 та ч. 3 ст. 36 передбачають обслуговування на прохання клієнта чи пацієнта іншою мовою, якою вони володіють. Ці положення є проявом лібералізму, що відчиняють двері до мовного занепаду, посилюючи домінування російської та англійської там, де мала б панувати державна [2].

У контексті російсько-української війни мовна сфера стала полем гібридної боротьби. рф просуває терміни «російськомовні українці» та «російськомовні українські військові», що виконують роль політичних маніпуляцій. Поняття «російськомовні українці» є псевдосоціолінгвістичною конструкцією, не має правової сили й не може бути підставою для політики, що підтвердив Конституційний Суд України (КСУ) у рішенні від 14 липня 2021 року. Суд підкреслив, що виокремлення такої групи неможливе з правової точки зору, а сама словосполука не має правової сили чи семантичної визначеності.

КСУ також наголосив, що утвердження української мови в усіх сферах публічного життя є природним наслідком відновлення незалежності у 1991 році, а обмеження функціонального поля російської — закономірним результатом зміни її конституційного статусу. Тому твердження про «дискримінацію російськомовних» є юридично неспроможним і маніпулятивним [3].

Ще одним інструментом гібридної війни - поширення поняття «російськомовні українські військові», що применшує значення української мови та національної ідентичності під час війни. Це штучне відокремлення захисника від його культурної приналежності і послаблює роль української мови як символу державного суверенітету. У психологічному вимірі такі наративи деморалізують і розмивають мовну єдність. Ідеологічне підґрунтя тримається на нібито нейтральних, але підривних формулюваннях, як-от «яка різниця», що знецінюють українську мову та нав'язують думку, що мовне питання є другорядним.

© Крук О. Р., 2025

Питання мови не можна розглядати як другорядне або виключно культурне – воно є ключовим елементом національної безпеки. Це підтверджують правові позиції КСУ та ч. 8 ст. 1 ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2], де закон визначено як інструмент подолання наслідків тривалого історичного зросійщення та державної мовної асиміляції. Він також передбачає механізми захисту державної мови, які не обмежують права національних меншин.

КСУ підкреслює, що російська мова використовується рф як інструмент геополітичної експансії, а мовне питання стало елементом гібридної війни ще з перших днів відновлення незалежності. Маніпуляції навколо закону «Про засади державної мовної політики» 2012 року дали російській владі привід легітимізувати окупацію Криму під виглядом «захисту російськомовних». Рішення КСУ посилається на п. 39 Стратегії національної безпеки України, де рф названо джерелом системних загроз, а захист державної мови визнається засобом зміцнення національної єдності.

В українському парламенті був зареєстрований законопроєкт «Про внесення змін до КК України (щодо покарання за дії, спрямовані проти державної мови)», який внесли народні депутати: Юрій Михальчишин та Ірина Фаріон. Проєкт пропонував доповнити Кримінальний кодекс статтею 111-1, яка передбачала відповідальність за умисні дії з метою витіснення української мови, її публічного приниження, обмеження прав на використання та створення умов для домінування іноземної мови в освіті та інформаційній сфері. Залежно від обставин, передбачалося обмеження або позбавлення волі на строк від трьох до семи років, особливо якщо такі дії вчиняють представники влади, організовані групи або вони супроводжуються насильством чи закликами до міжнаціональної ворожнечі [5].

Кримінальна відповідальність у цьому контексті виконує кілька функцій. Вона носить запобіжний характер, створюючи чіткий сигнал про наслідки дій; захисний – підкреслюючи, що мова охороняється законом на рівні з державною безпекою та суверенітетом; а також репутаційно-державницький, демонструючи, що приниження або витіснення державної мови в Україні неприпустиме.

Проєкт закону також враховує ступінь суспільної небезпеки дій: посилення відповідальності передбачено у випадках, коли такі дії вчиняють посадові особи, вони поєднані з розпалюванням ворожнечі, насильством або призводять до тяжких наслідків. Це забезпечує гнучкість правозастосування, дозволяючи адекватно реагувати там, де мова використовується як інструмент пропаганди чи саботажу.

На тлі повномасштабної війни рф проти України мовне питання набуло особливої стратегічної ваги. Українська мова сьогодні – не лише засіб комунікації, а складова національної безпеки, обороноздатності, державної єдності та ідентичності. Ворог свідомо використовує мовну тематику як інформаційне та ідеологічне знаряддя, просуваючи поняття на кшталт «російськомовні українці» чи «російськомовні українські військові», які підривають національну консолідацію.

У цьому контексті посилення правового захисту мови стає питанням національного виживання. Держава має чітко визначити, що дії проти статусу української мови є злочином проти основ державності, бо вони створюють ґрунт для ідеологічного розколу, легітимізації агресії та дезорієнтації громадян. Криміналізація умисних дій, спрямованих на приниження чи витіснення державної мови, є необхідним кроком для зміцнення національної безпеки. Законопроєкт Михальчишин-Фаріон пропонує включити окрему кваліфікаційну ознаку для дій, вчинених під час воєнного стану, що підвищує їхню суспільну небезпеку.

Джерела та література:

1.Конституція України. Закон від 28.06. 1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2.ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Закон від 25.04. 2019, № 21, ст.81. Дата оновлення: 15.11.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text

3.Рішення КСУ від 14.07.2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 1-р/2021, Справа № 1-179/2019(4094/19) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text

4.ПРО МОВУ для гібридів: «на вимогу» чи «прийнятну для сторін» (5670д). Автор: Ірина Фаріон URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/5a8ba660df572/

5.Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо покарання за дії, спрямовані проти державної мови) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=46247

Kruk O. The necessity of criminalization for actions directed against the state language. *The relevance of this study is driven by the ongoing armed aggression of the rf against Ukraine, within which the language issue has become an important element of national security. Language is used by the enemy as an instrument of hybrid warfare — through propaganda narratives about the «protection of russian-speaking Ukrainians» and the construction of the image of a «russian-speaking Ukrainian soldier». This makes the strengthening of legal safeguards for the Ukrainian language and the criminalization of deliberate actions undermining its status a necessary step.*

***Keywords**: Ukrainian language, Ukrainian national identity, «russian-speaking Ukrainian», «Russian-speaking Ukrainian soldier», language manipulation, criminalization, national security, mutually acceptable language.*

СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: «PRO» І «CONTRA»

Куліш К. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Л. М. Шевчук***

Тези доповіді присвячені дослідженню необхідності перегляду та втрати чинності Господарським кодексом України в умовах сучасності. Проаналізовано варіанти, альтернативні скасуванню спеціального вітчизняного кодифікованого акту у сфері господарювання. Висвітлено основні ризики, позитивні й негативні наслідки втрати чинності Господарським кодексом України в умовах воєнного стану.

***Ключові слова:** Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, перехідний період, воєнний стан, реформа, господарське законодавство.*

Основним нормативно-правовим актом, який протягом тривалого періоду часу визначав правові засади здійснення господарської діяльності в нашій державі, був Господарський кодекс України (далі – ГК України) [1] від 16.01.2003. Його прийняття стало важливим кроком у становленні ринкової економіки, адже цей документ регулював діяльність підприємств, інших суб'єктів господарювання, визначав порядок взаємодії між державою та бізнесом і сприяв залученню інвестицій. Проте з плином часу економічні умови, структура власності та правова система України суттєво змінилися, що зумовило необхідність перегляду та скасування ГК України.

У 2025 році відбулися кардинальні зміни у сфері господарського законодавства України – було прийнято Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX, який набрав чинності 28.02.2025 і введений у дію 28.08.2025 [2]. Саме цим законом ГК України було офіційно скасовано, а натомість запроваджено нові правила діяльності юридичних осіб у перехідний період.

Однією з головних причин скасування стала наявність двох кодексів, які регулювали подібну сферу правовідносин – Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3] та ГК

© Куліш К. В., 2025

України, що призводило до правових колізій, неоднозначного тлумачення норм, складності у правозастосуванні та непередбачуваності судових рішень. Крім того, положення ГК України поступово втратили актуальність. Частина його норм не відповідала сучасним економічним реаліям, особливо з огляду на розвиток ринкових механізмів, приватизацію, діджиталізацію бізнесу та міжнародні стандарти ведення підприємницької діяльності. Ще однією причиною стала потреба в гармонізації українського законодавства з європейським, оскільки у правових системах країн ЄС господарські кодекси як окремі нормативні акти відсутні. У більшості європейських держав усі відносини у сфері господарювання регулюються цивільними кодексами [4, с. 153].

Безумовно, скасування ГК України має свої наслідки, як позитивні, так і негативні. Зокрема, до позитивних наслідків слід віднести такі: 1) усунення колізій між ЦК України і ГК України; 2) спрощення вітчизняної законодавчої бази та її гармонізація з європейськими нормами; 3) підвищення прозорості регулювання господарської діяльності; 4) створення передумов для покращення інвестиційного клімату [5]. Серед негативних наслідків варто виокремити: 1) виникнення періоду правової невизначеності; 2) необхідність масштабної адаптації бізнесу до нових умов; 3) додаткові фінансові витрати підприємств на зміну внутрішніх документів, навчання персоналу та переукладення договорів; 4) ризик дестабілізації економічних відносин і ослаблення державного сектору економіки [4].

В контексті викладеного слід зауважити, що багато науковців та експертів наголошували на тому, щоб замість повного скасування ГК України можна було б розглянути альтернативні варіанти [5]: 1) обмежитись внесенням змін до ЦК України, інтегрувавши до нього норми, що регулюють господарські відносини; 2) розробити новий, наприклад, Економічний кодекс, який би поєднав цивільно-правові та господарсько-правові норми з урахуванням сучасних реалій; 3) провести інтеграцію спеціальних законів у єдину систему правового регулювання, що забезпечило б узгодженість та стабільність законодавства.

Оскільки жоден із названих альтернативних варіантів не був реалізований, вважаємо за необхідне розглянути можливі наслідки скасування ГК України, проведеного в існуючих умовах запровадженого в державі воєнного стану. В числі таких прогнозованих наслідків можна назвати наступні:

– 1) ризики ускладнення економічної ситуації. Під час війни економіка перебуває у стані нестабільності: порушуються логістичні ланцюги, зменшуються обсяги виробництва, частина підприємств зупиняє діяльність. У таких умовах скасування базового кодексу господарського права створює додаткові ризики, адже бізнесу доводиться одночасно пристосовуватись до воєнних викликів і до нових правових правил;

– 2) зниження інвестиційної привабливості. Під час війни Україна і без того втрачає інвестиційну привабливість через високі ризики. Скасування ГК України, яке супроводжується перехідним періодом і правовою невизначеністю, може ще більше відлякати іноземних інвесторів, оскільки відсутність чіткого правового поля робить вкладення капіталу небезпечним;

– 3) послаблення державного контролю. Оскільки ГК України містив низку норм, які визначали особливості діяльності державних і комунальних підприємств, його скасування під час війни може призвести до послаблення державного впливу на стратегічні підприємства, що є небезпечним у період, коли оборонна спроможність країни частково залежить від державного сектору економіки;

– 4) ризики для оборонної промисловості. Деякі оборонні підприємства функціонують саме як державні або комунальні. Зміна їх правового статусу (реорганізації чи ліквідації) може порушити безперервність виробництва зброї, техніки та інших ресурсів для ЗСУ, якщо цей процес відбудеться без належного контролю;

– 5) соціально-економічні наслідки. Реорганізація сотень тисяч підприємств під час війни може призвести до втрати робочих місць, скорочення виробництва, зменшення надходжень до бюджету. Це створює додаткове навантаження на економіку, яка й так перебуває під тиском військових витрат.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що скасування ГК України має багато як негативних, так і позитивних наслідків для нашого законодавства, економіки та країни в цілому. Беззаперечно, що воєнний стан суттєво впливає на доцільність і темпи скасування ГК України: хоча реформа господарського законодавства є необхідною, її реалізація в умовах війни несе значні ризики для стабільності держави, економічної безпеки та інвестиційного середовища. Саме тому більшість експертів, думку яких поділяємо й ми, вважають, що такі

кардинальні зміни доцільно було б здійснювати після завершення війни, коли економіка відновиться, а бізнес матиме можливість спокійно адаптуватися до нових правових умов.

Джерела та література:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 07.12.2025).
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 07.12.2025).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 06.12.2025).
4. Мазій Н. Г. Трансформація правового регулювання господарської діяльності: втрата чинності ГКУ та орієнтири сталого розвитку підприємництва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Проблеми економіки та управління». 2025. № 2. Вип. 9. С. 153–166. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/oct/40457/153-166.pdf (дата звернення: 06.12.2025).
5. Сегал Є. А. Причини та наслідки скасування Господарського кодексу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 385–390. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/59.pdf (дата звернення: 07.12.2025).

Kulish K. Abolition of the Economic Code of Ukraine in the conditions of martial law: "pro" and "contra". *The abstracts of the report are devoted to the study of the need to revise and invalidate the Economic Code of Ukraine in the conditions of modernity. Alternative options for the abolition of a special domestic codified act in the field of management are analyzed. The main risks, positive and negative consequences of the invalidation of the Economic Code of Ukraine in the conditions of martial law are highlighted.*

Keywords: *Economic Code of Ukraine, Civil Code of Ukraine, transitional period, martial law, reform, economic legislation.*

ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА: ПРОБЛЕМА ДОКАЗУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ

Курач В. С.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***В. В. Кондратішина***

У тезах проаналізовано правову природу геноциду як одного з найтяжчих міжнародних злочинів, його закріплення в міжнародному праві (Конвенція 1948 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду) та імплементацію в Кримінальному кодексі України. Основну увагу зосереджено на проблемах юридичної кваліфікації та доказування геноциду, ключовим елементом якого є встановлення спеціального умислу на знищення захищеної групи як такої.

Розглянуто сучасні підходи до доведення спеціального наміру через непрямі докази, контекстуальний аналіз і критерій часткового знищення групи. Окремо висвітлено питання кваліфікації насильницької передачі дітей як форми геноциду, що набуло особливої актуальності в умовах збройної агресії РФ проти України. Також проаналізовано принцип комплементарності Міжнародного кримінального суду (МКС) і роль національних судів у фіксації злочину геноциду з урахуванням українського прецеденту визнання Голодомору геноцидом.

Ключові слова: *геноцид; злочини проти безпеки людства; спеціальний намір (dolus specialis); доказування; юридична кваліфікація; непрямі докази; насильницька передача дітей; Римський статут МКС; міжнародне кримінальне право.*

© Курач В. С., 2025

Геноцид, визнаний у міжнародному кримінальному праві як "злочин злочинів", становить найбільшу загрозу загальному миру та безпеці людства. Цей злочин є одним із найтяжчих міжнародних злочинів, юрисдикція щодо яких визначена Римським статутом Міжнародного кримінального суду (МКС). Незважаючи на гіркий досвід минулого, зокрема Другої світової війни, та міжнародне засудження геноцидальної політики, проблема його належної правової кваліфікації та доказування, особливо спеціального наміру, залишається однією з найбільш складних та актуальних у міжнародній та національній юриспруденції.

Міжнародно-правова основа визначення геноциду закріплена в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, положення якої були дослівно повторені у статутах міжнародних трибуналів, включаючи МКС. Кримінальний кодекс України (КК України) імплементував ці положення у статті 442, що встановлює відповідальність за геноцид.

Правове визначення геноциду, виходячи з Конвенції 1948 року та статті 6 Римського статуту МКС, охоплює п'ять конкретних діянь (actus reus), вчинених із наміром знищити (повністю або частково) національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. До цих діянь належать: вбивство членів групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу; умисне створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне знищення; заходи, спрямовані на запобігання дітонародженню; та насильницька передача дітей з однієї групи до іншої [1, с. 1170].

Незважаючи на цей перелік, багато дослідників наголошують, що чинне визначення геноциду є надзвичайно вузьким і не містить атрибутивних ознак, притаманних цьому діянню, що ускладнює його належну кваліфікацію [3, с. 480]

Вирішальною ознакою, що відмежовує геноцид від інших міжнародних злочинів, є його суб'єктивна сторона, насамперед наявність спеціального наміру (dolus specialis) знищити захищену групу «як таку». За відсутності характерних об'єктивних ознак саме цей намір виступає ключовим критерієм кваліфікації геноциду.

Рафаель Лемкін, увівши до наукового обігу термін «геноцид», визначав його як скоординований план різнорідних дій, спрямованих на знищення базових засад життя національних груп з метою їх ліквідації як таких. За його концепцією, геноцид охоплює не лише фізичне винищення членів групи, а й цілеспрямоване руйнування її політичних і соціальних інститутів, культури, мови, релігії та економічних основ існування. У доктрині міжнародного кримінального права такий підхід, що акцентує увагу на системному знищенні життєвого середовища захищеної групи, розглядається як ключовий індикатор наявності геноцидного наміру та має істотне значення для юридичної кваліфікації відповідних діянь [3, с. 480, 482].

Найбільші труднощі у доказуванні злочину геноциду пов'язані з установленням спеціального наміру (dolus specialis), який становить його визначальну ознаку. Доведення геноциду є особливо складним, оскільки потребує підтвердження не лише наміру позбавити життя окремих осіб, а й наміру вбивати їх саме через належність до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи [4, с. 42]. У зв'язку з цим у сучасній міжнародній судовій практиці та доктрині сформувалися відносно сталі підходи до юридичної кваліфікації геноциду та доведення наявності відповідного спеціального наміру, зокрема:

1. Доведення спеціального наміру через непрямі докази. З огляду на те, що прямі докази спеціального наміру у справах про геноцид зустрічаються вкрай рідко, судові органи вимушені ґрунтуватися на системі непрямих доказів, які у своїй сукупності мають бути доведені поза розумним сумнівом. Висновок про наявність геноцидного наміру формується шляхом аналізу поведінки осіб, характеру та повторюваності їхніх дій, а також загального контексту вчинення злочину.

До найбільш значущих непрямих доказів, що можуть свідчити про наявність наміру знищити захищену групу як таку, належать: широкий соціально-політичний і історичний контекст, включно з попередніми подіями; масштаб і характер задіяних ресурсів; масовість, систематичність та особлива жорстокість насильницьких дій; а також поширення

дискримінаційної чи дегуманізуючої пропаганди, спрямованої на виправдання або заклики до знищення відповідної групи [3, с. 483].

2. Критерій «часткового знищення» та насильницька передача дітей як форма геноциду. У процесі встановлення об'єктивної сторони злочину геноциду однією з найбільш дискусійних проблем є визначення факту «часткового знищення» захищеної групи. Міжнародна судова практика, зокрема у справі Prosecutor v. Radislav Krstić, сформувала підхід, відповідно до якого частина групи, що стала об'єктом посягання, має бути достатньо значущою, аби впливати на існування групи в цілому. При цьому кількісний показник не визнається вирішальним, хоча й становить вихідну точку аналізу; поряд із ним оцінюється якісна характеристика цільової частини, зокрема її роль та значення для виживання й відтворення групи загалом [3, с. 483].

Особливої актуальності в умовах сучасної збройної агресії проти України набуває кваліфікація геноцидальної дії у формі насильницької передачі дітей з однієї захищеної групи до іншої, передбаченої п. «е» ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Саме ця форма геноциду стала предметом уваги МКС та підставою для видачі ордерів на арешт, що свідчить про початок міжнародно-правової оцінки можливого вчинення геноциду через системну передачу дітей.

Доказування об'єктивної сторони цього діяння потребує розширеного тлумачення поняття «насильство», яке охоплює не лише застосування фізичної сили, а й погрози, психологічний тиск, зловживання владою або використання умов примусу. Визначальною є недобровільність передачі дитини, що може підтверджуватися фактами її вилучення у батьків чи законних представників, переміщення за межі території традиційного проживання, а також подальшого усиновлення чи встановлення опіки представниками іншої групи [2, с. 69, 71].

Ключовим елементом кваліфікації насильницької передачі дітей як геноциду є доведення спеціального наміру на знищення захищеної групи. Такий намір виявляється у створенні умов для розриву сталого зв'язку дитини з групою походження та її цілеспрямованого перевиховання відповідно до культурних, мовних і соціальних традицій іншої групи. Активне використання пропаганди, ідеологічного впливу та практик асиміляції свідчить про геноцидальний характер відповідних дій, оскільки загроза втрати групою власної ідентичності у доктрині міжнародного кримінального права прирівнюється до загрози її знищення як такої [2, с. 71–72].Також до питання притягнення до відповідальності винних у злочинах геноциду варто додати, що Міжнародний кримінальний суд функціонує за принципом комплементарності (доповнюваності), що означає, що МКС доповнює національні судові системи. Основний обов'язок притягати до відповідальності осіб, які вчинили міжнародний злочин, покладається на державу. МКС долучається, коли держава не бажає чи не може розпочати кримінальне провадження. Тобто на потерпілу державу покладається першочерговий обов'язок кваліфікації геноциду та постановлення рішення про це.

В Україні важливий прецедент кваліфікації злочину геноциду було сформовано постановою Апеляційного суду м. Києва від 13 січня 2010 року, якою Голодомор 1932–1933 років визнано геноцидом української національної групи. Суд установив, що зазначений злочин було вчинено шляхом штучного створення таких життєвих умов, які були розраховані на часткове фізичне знищення цієї групи. При цьому у рішенні наголошено, що об'єктом злочинних посягань виступала саме безпека існування частини української національної групи, а спрямованість злочину була зумовлена наміром знищити українську націю як суб'єкт державотворчого самовизначення. Окрему увагу суд звернув на застосування положень щодо незастосування строків давності до злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених ст. 442 Кримінального кодексу України.

Отже, геноцид як злочин проти безпеки людства залишається одним із найбільш складних для юридичної кваліфікації та доказування, насамперед у зв'язку з необхідністю встановлення спеціального наміру на знищення захищеної групи. Нормативне визначення геноциду, сформульоване як результат міжнародно-правового компромісу (Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, Римський статут

Міжнародного кримінального суду), має відносно вузький характер, що зумовлює звернення судових органів до непрямих доказів і контекстуального аналізу для підтвердження відповідного наміру.

Доведення геноциду передбачає не лише фіксацію окремих актів насильства, а й системне документування скоординованого комплексу дій, який може охоплювати пропаганду, цілеспрямоване руйнування соціальної та економічної інфраструктури, а також такі форми посягань, як насильницька передача дітей, спрямовані на знищення групової ідентичності шляхом асиміляції та перевиховання. Еволюція форм прояву геноциду зумовлює необхідність відмови від надмірного формалізму у правовій оцінці та переорієнтації на встановлення наміру знищити групу як таку, незалежно від того, чи проявляється він виключно у формі фізичного винищення.

У цьому контексті національні органи юстиції, діючи з урахуванням принципу комплементарності, мають забезпечувати послідовний, довготривалий і системний збір, фіксацію та збереження доказів. Такий підхід є необхідною передумовою формування належної доказової бази для ефективної кваліфікації злочину геноциду та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Джерела та література:

1.Данієлян Д. А. Злочин геноциду за міжнародним кримінальним правом: визначення та ознаки. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2025. вип. 2. С. 1167–1171. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/177.pdf

2.Зеленчук В. Кримінальна відповідальність за насильницьке переміщення українських дітей: геноцидальний аспект. *Migration & Law*. 2024. вип. 2. С. 61–73. URL: https://nam.kyiv.ua/files/publications/j4-3-61-73.pdf

3.Романов М. В. Нормативне визначення геноциду, спростоване часом та подіями. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. вип. 6. С. 480–483. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/112.pdf

4.Федулова С. О. Проблеми правової кваліфікації злочину геноциду. НАУКА, ТЕХНОЛОГІЇ, ІННОВАЦІЇ. 2022. вип. 1. С. 39–43. URL: https://nti.ukrintei.ua/wp-content/uploads/2023/10/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_3-2022.pdf

Kurach V. Genocide as a crime against the security of mankind: problems of proof and legal qualification. *The theses analyze the legal nature of genocide as one of the gravest international crimes, its codification in international law (the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and the Rome Statute of the International Criminal Court), and its implementation in the Criminal Code of Ukraine. Particular attention is paid to the problems of legal qualification and evidentiary standards in genocide cases, the core element of which is the establishment of a specific intent to destroy a protected group as such.*

The article examines contemporary approaches to proving dolus specialis through indirect evidence, contextual analysis, and the criterion of partial destruction of the group. Special attention is devoted to the legal qualification of the forcible transfer of children as a form of genocide, which has acquired particular relevance in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The principle of complementarity of the International Criminal Court (ICC) and the role of national courts in documenting and adjudicating genocide are also analyzed, with reference to the Ukrainian precedent recognizing the Holodomor as genocide.

Keywords: *genocide; crimes against the security of mankind; specific intent (dolus specialis); proof; legal qualification; indirect evidence; forcible transfer of children; Rome Statute of the ICC; international criminal law.*

КАНОНІЧНЕ ПРАВО ТА РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНОЇ ДОКТРИНИ ПРИРОДНИХ ПРАВ

Кучер Ю. С.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***М. М. Яцишин***

У статті досліджується роль канонічного права у формуванні та розвитку гуманістичної доктрини природних прав людини. Показано, що саме церковно-правова традиція Середньовіччя заклала фундаментальні уявлення про гідність, свободу волі та моральну автономію особи, які стали основою подальших природно-правових концепцій. Проаналізовано внесок Decretum Gratiani, середньовічних богословів, зокрема Фоми Аквінського, та гуманістів Школи Саламанки у становлення ідеї невідчужуваних прав. Визначено, що канонічне право не лише вплинуло на розвиток світських правових систем, а й сприяло формуванню інститутів захисту людини, що згодом лягли в основу сучасних європейських правозахисних стандартів.

Ключові слова: *канонічне право, природні права, гуманізм, гідність людини, Фома Аквінський, Decretum Gratiani, доктрина природного права, Школа Саламанки, права людини.*

Вступ. Проблема формування доктрини природних прав людини є ключовою у вивченні історії політико-правової думки. Хоча сучасне розуміння прав людини пов'язане з епохою Просвітництва, його підґрунтя закладено у канонічному праві та церковно-правовій традиції Західної Європи. Середньовічні юристи започаткували осмислення гідності людини, принципу рівності перед Богом та невідчужуваних прав, дарованих природою. Канонічне право виступало не лише релігійною нормою, а й інтелектуальним середовищем, що сприяло розвитку гуманістичної ідеї природних прав. Актуальність теми зумовлена тим, що сучасні європейські стандарти прав людини сформовані під впливом цієї традиції, а дослідження її витоків допомагає глибше зрозуміти сучасні моделі захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Витоки гуманістичної доктрини природних прав сягають канонічного права, яке, починаючи з раннього Середньовіччя, закладало уявлення про людину як істоту, наділену Богом свободою волі, гідністю та моральною здатністю до відповідальності. Римські юристи й філософи завжди звертали особливу увагу на те, що в ряді випадків позитивне право майже неминуче вступає у протиріччя із природним. Одне з таких протиріч проявляється у тому, що природне право виходить із волі й рівності всіх людей, з того, що серед них немає і не може бути відмінностей за класовими або іншими соціальними ознаками, немає й не може бути рабів і панів, тоді як позитивне право базується саме на таких відмінностях.

Середні століття характеризуються значними змінами у теорії природного права. Схоласти цього періоду, зокрема І. Солсберійський та Фома Аквінський, вважали, що природне право має божественне походження. Фома Аквінський вбачав основу природного права у Законі Божественному, який є універсальним законом всесвіту. Особливість його поглядів полягає у тому, що він підкреслює ідеальне значення природного права: людський закон має силу тільки тоді, коли він не протирічить закону природному. Однак у випадку невідповідності законів Божественним законам, такі закони не повинні виконуватися, оскільки Божу волю слід підкорятися більш ніж волі людей [1]. Такий підхід започаткував ідею обмеження влади вищими етичними нормами та передбачав можливість опору неправомірним діям держави, що значно вплинуло на розвиток західноєвропейської правової думки.

Важливим інтелектуальним етапом стало укладення Decretum Gratiani (XII ст.), де були кодифіковані численні канонічні норми і зроблена спроба поєднати божественне та природне право. Граціан обґрунтовував, що природне право є відбиттям божественного порядку, а отже, має універсальний характер і поширюється на кожну людину незалежно від її походження чи становища. На основі цієї роботи виникають дві школи канонічного права — школи декретистів і декреталістів, які створюють науку про церковне (канонічне) право (каноністику) [2].

Подальший розвиток гуманістичної доктрини природних прав відбувався під впливом шкіл Саламанки, представники яких на основі канонічних принципів обґрунтовували

© Кучер Ю. С., 2025

універсальні права людини, зокрема право на життя, свободу та власність. Представники цієї школи, зокрема Francisco de Vitoria, Luis de Molina та їхні послідовники, на основі коментарів до творів Thomas Aquinas розробили версію природного права, яку могли використовувати як універсальний етичний та юридичний стандарт для всіх людей. Вони стверджували, що природне право — це не привілей окремих груп, а універсальний набір прав, притаманних людині за її саму природу, незалежно від походження чи становища [3].

У сучасному правовому полі ці принципи реалізовані в міжнародних стандартах прав людини, зокрема в Загальній декларації прав людини 1948 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та в ряді інших міжнародних документів, які визначають обов'язки держав щодо забезпечення і захисту фундаментальних прав.

Більш того, гуманістичні принципи, закладені середньовічними теологами і каноністами, стали важливим орієнтиром для формування національних конституцій та правових систем. Наприклад, сучасні європейські конституції базуються на ідеї рівності всіх перед законом, недоторканності особи та невідчужуваності прав, що прямо перегукується з уявленнями середньовічних мислителів про гідність і свободу людини. Ідеї природного права допомогли сформувати концепцію обмеженої державної влади, де закони, які суперечать основним моральним та етичним принципам, не можуть вважатися обов'язковими. Це відображає спадщину Фоми Аквінського, Граціана та представників Школи Саламанки, які підкреслювали, що людський закон має відповідати вищим моральним нормам і принципам справедливості.

Сучасна правова думка також активно використовує ці принципи у контексті міжнародного права та захисту прав людини. Наприклад, принципи невідчужуваності і універсальності прав лежать в основі міжнародних судових практик, механізмів захисту в Європейському суді з прав людини, а також у діяльності ООН та інших міжнародних організацій.

Висновки. Спадщина канонічного права і Школи Саламанки продовжує впливати на сучасне правознавство, забезпечуючи морально-етичну основу для розвитку природно-правових концепцій, захисту основних свобод і прав людини. Їхні ідеї формують місток між середньовічними теологічно-правовими традиціями і світськими правовими системами сучасності, показуючи, що історичні підходи до прав людини мають безпосереднє значення для формування сучасної цивілізаційної моделі права.

Джерела та література:

1.Розвиток природно-правової доктрини: історія та сучасність / Л. В. Перевалова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Історія науки і техніки. – Х. : НТУ «ХПІ», 2013. – № 68 (1041). – С. 116–123

2.Погребняк С. П., Лук'янов Д. В., Биля-Сабадаш І. О. та ін. Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. — Харків : Право, 2012. — 272 с.

3.Malpas J. "Donald Davidson" // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. — Winter 2012 Edition. — Editors: Edward N. Zalta, Uri Nodelman.—URL: https://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/davidson/

Kucher Y. Canon Law and the Development of the Humanistic Doctrine of Natural Rights. *The article examines the role of canon law in the formation and development of the humanistic doctrine of natural human rights. It demonstrates that the medieval ecclesiastical legal tradition laid the foundational concepts of human dignity, free will, and moral autonomy, which later evolved into the core principles of natural rights theory. The contribution of the Decretum Gratiani, medieval theologians such as Thomas Aquinas, and the humanists of the School of Salamanca to the conceptualization of inalienable rights is analyzed. It is established that canon law not only influenced the development of secular legal systems but also helped shape institutional mechanisms for the protection of the individual, which later became integral to modern European human rights standards.*

Keywords: *canon law, natural rights, humanism, human dignity, Thomas Aquinas, Decretum Gratiani, doctrine of natural law, School of Salamanca, human rights.*

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Лащ О. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***В. В. Кондратішина***

У дослідженні розглянуто теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової протидії незаконному обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин в Україні в умовах воєнного стану. Проаналізовано зміст і значення статті 263 КК України, виявлено ключові недоліки правозастосовної практики та обґрунтовано необхідність її вдосконалення з урахуванням принципів законності, пропорційності та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Ключові слова: *незаконний обіг зброї, вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухові речовини, кримінальна відповідальність.*

Проблема незаконного обігу зброї в Україні набула особливої актуальності в умовах повномасштабної збройної агресії та запровадження воєнного стану. Значна кількість вогнепальної зброї, бойових припасів і вибухових речовин перебуває поза легальним обігом, що створює підвищену загрозу громадській безпеці, життю та здоров'ю людей [1, с. 12]. За таких умов істотно зростає значення кримінально-правових механізмів протидії незаконному обігу зброї та ефективності їх практичного застосування.

Кримінально-правове регулювання незаконного обігу зброї в Україні ґрунтується на системі взаємопов'язаних норм Кримінального кодексу України, спрямованих на охорону громадської безпеки як одного з базових об'єктів кримінально-правової охорони. Ключове місце в цій системі посідає стаття 263 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями та виконує функцію спеціальної кримінально-правової заборони у сфері контролю за обігом предметів підвищеної небезпеки.

Диспозиція статті 263 КК України охоплює сукупність альтернативних діянь, зокрема незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення, переробку, ремонт, передачу або збут вогнепальної зброї (за винятком гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв, а також холодної зброї. Криміналізація зазначених форм поведінки зумовлена не лише потенційною здатністю відповідних предметів завдавати шкоди життю і здоров'ю людини, а й їх підвищеною соціальною небезпечністю для стабільності публічного порядку та функціонування механізмів державної безпеки.

Водночас кримінально-правове регулювання незаконного обігу зброї не має ізольованого характеру, а реалізується в межах системної взаємодії зі суміжними нормами Особливої частини Кримінального кодексу України, які деталізують окремі форми протиправної поведінки у цій сфері. Зокрема, стаття 262 КК України передбачає кримінальну відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання або інші способи протиправного заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами чи вибуховими речовинами, тоді як стаття 264 КК України спрямована на кримінально-правову оцінку порушень правил зберігання відповідних предметів, учинених з необережності. Сукупне застосування зазначених норм забезпечує диференціацію кримінальної відповідальності залежно від характеру вини, способу вчинення діяння та ступеня його суспільної небезпеки.

Важливо підкреслити, що в умовах воєнного стану кримінально-правова оцінка незаконного обігу зброї набуває додаткового аксіологічного виміру, оскільки порушення встановленого порядку володіння, користування або розпорядження такими предметами створює підвищені ризики не лише для індивідуальної безпеки, а й для національної безпеки держави в цілому. За цих умов особливої ваги набуває забезпечення єдності правозастосовної практики, доктринальної визначеності понять та послідовного дотримання принципів законності, справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

© Лащ О. В., 2025

Аналіз правозастосовної практики застосування статті 263 КК України свідчить про наявність низки системних проблем, що ускладнюють належну кримінально-правову оцінку незаконного обігу зброї та зумовлюють неоднорідність судових рішень у справах цієї категорії.

Зокрема, труднощі виникають на етапі визначення поняття «зброя» та встановлення належності конкретного предмета до вогнепальної, бойової або цивільної зброї. Вирішення зазначеного питання, як правило, здійснюється шляхом призначення та проведення судових балістичних або вибухотехнічних експертиз. Водночас аналіз судової практики засвідчує, що саморобні пристрої, а також перероблені стартові чи газові пістолети нерідко визнаються вогнепальною зброєю за функціональним критерієм – здатністю завдавати ураження живій силі, незалежно від їх первісного конструктивного призначення [2, с. 84]. Такий підхід, хоча й відповідає завданням охорони громадської безпеки, водночас актуалізує проблему чіткості кримінально-правових меж поняття предмета злочину.

У науково-правовому вимірі проблема полягає в формалізованому підході до кримінально-правової оцінки незаконного обігу боєприпасів і вибухових пристроїв в умовах воєнного стану. Масове потрапляння таких предметів у цивільний обіг зумовлене об'єктивними наслідками бойових дій, однак чинна редакція ст. 263 КК України та судова практика не диференціюють джерело походження, мотиви володіння й реальний рівень суспільної небезпеки. У результаті кримінальна відповідальність настає навіть за одноразове зберігання одиничного боєприпасу [3, с. 55], що створює дисбаланс між підвищеним формальним рівнем криміналізації та принципами пропорційності й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Також, особливої актуальності в умовах воєнного стану набула проблема правової оцінки так званої легалізованої та трофейної зброї. Після початку широкомасштабної збройної агресії істотно зросла кількість випадків вилучення зброї, яка перебувала у володінні цивільних осіб після виконання ними оборонних або службових завдань, а також зброї, отриманої військовослужбовцями як трофейної та з різних причин виведеної з офіційного обліку. У таких ситуаціях правоохоронні органи стикаються зі значними складнощами доведення незаконного характеру обігу відповідних предметів, зважаючи на відсутність належних документальних підтверджень їх походження та правових підстав володіння, що, у свою чергу, зумовлює необхідність індивідуалізованого підходу до кримінально-правової оцінки кожного конкретного випадку

За узагальненими даними правоохоронних органів, упродовж останніх років фіксується стійка тенденція до зростання рівня кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом боєприпасів і вибухових речовин [4, с. 7]. Зазначені тенденції зумовлюють необхідність удосконалення системи заходів, спрямованих на посилення контролю за обігом зброї.

Отже, незаконний обіг зброї, боєприпасів і вибухових речовин в умовах воєнного стану набуває системного характеру та становить підвищену загрозу громадській і національній безпеці. Аналіз кримінально-правового регулювання та правозастосовної практики свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із формалізованим підходом до кваліфікації діянь, нечіткістю меж поняття предмета злочину та недостатньою диференціацією кримінальної відповідальності з урахуванням джерела походження і реального рівня суспільної небезпеки. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення кримінально-правових механізмів протидії незаконному обігу зброї та забезпечення єдності й обґрунтованості судової практики.

Джерела та література:

1.Бондар В. Незаконний обіг зброї в Україні: сучасні тенденції та проблеми протидії. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 210 с.

2.Шумило М. Судові експертизи у справах про незаконне поводження зі зброєю // Вісник кримінального судочинства. 2020. № 2. С. 80–92.

3.Курило Р. Небезпечні предмети та вибухові пристрої в кримінально-правовій оцінці. Харків: Право, 2019. 176 с.

4.Аналітичний звіт МВС щодо кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу зброї за 2022–2024 рр. Київ, 2024. 35 с.

Lashch O. Illegal arms trafficking: criminal law aspects and law enforcement challenges. *The study examines the theoretical and practical issues of criminal-law counteraction to the illicit circulation of weapons, ammunition, and explosives in Ukraine under conditions of martial law. The content and legal significance of Article 263 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed, key deficiencies in law-enforcement and judicial practice are identified, and the necessity of their improvement is substantiated with due regard to the principles of legality, proportionality, and the individualization of criminal liability.*

Keywords: *illicit circulation of weapons; firearms; ammunition; explosives; criminal liability.*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Левченко М. В.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***С. Ю. Обрусна***

У статті проаналізовано статус неповнолітніх, як суб'єктів адміністративної відповідальності, особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні, зокрема вікові критерії, випадки відповідальності в загальному порядку. Окреслено роль суду у розгляді справ про вчинення адміністративних правопорушень неповнолітніми та відповідальність батьків за правопорушення вчинені неповнолітніми віком від 14 до 16 років. Особливу увагу приділено заходам впливу що можуть застосовуватись до неповнолітніх.

Ключові слова: *неповнолітні, адміністративна відповідальність, заходи впливу, КУпАП.*

Неповнолітні особи є особливим суб'єктом адміністративної відповідальності, адже через свій психічний, фізичний, моральний, культурний розвиток вони є незахищеними. В джерелах національного та міжнародного права містяться зобозв'язання щодо ставлення до неповнолітніх більш гуманно та поміркувано, ніж до повнолітніх осіб. Тому слід приділити особливу увагу до питання особливостей відповідальності таких осіб.

У науковій літературі адміністративну відповідальність неповнолітніх розуміють як форму державного реагування на адміністративні правопорушення, вчинені особами, які не досягли повноліття, виражену в застосуванні до них конкретних адміністративних покарань, передбачених санкціями порушених норм, і водночас як специфічний обов'язок неповнолітніх нести визначені законодавством несприятливі наслідки, пов'язані із застосуванням зазначених правових заходів [2, с.49].

Важливим критерієм адміністративної відповідальності неповнолітніх є вік суб'єкта, відповідно до статті 12 КУпАП вік адміністративної відповідальності складає 16 років на момент вчинення адміністративного правопорушення. Недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку є обставиною, що виключає можливість притягнути особу до відповідальності.

Для осіб віком від 16 до 18 років КУпАП встановлені особливі правила притягнення до відповідальності та така відповідальність має переважно виховний характер. Відповідно до статті 13 КУпАП до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років за загальним правилом застосовуються заходи впливу, передбачені статті 24-1 КУпАП.

Так, за вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;

2) попередження;

3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [1].

© Левченко М. В., 2025

Перераховані заходи наділені чітко вираженим виховним та запобіжним характером, оскільки належне та своєчасне застосування їх до неповнолітнього правопорушника забезпечить виховання в ньому почуття особистої відповідальності [3, с.55].

До осіб віком від 16 до 18 років не завжди можуть бути застосовані заходи впливу передбачені у статті 24-1 КУпАП. На загальних підставах особи віком від 16 до 18 років можуть нести відповідальність за деякі види адміністративних правопорушень, вичерпний перелік яких міститься у статті 13 КУпАП, але це не виключає можливості застосування до таких осіб заходів впливу. До таких видів віднесені правопорушення які включають вискоку ступінь суспільної шкідливості, наближену до суспільної небезпеки злочинів. Для прикладу таких правопорушень можна навести: стаття 51 КУпАП (Дрібне викрадення чужого майна), стаття 89 КУпАП (Жорстоке поводження з тваринами), стаття 130 КУпАП (Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції).

У статті 13 КУпАП визначено, що за вчинення адміністративного правопорушення передбаченого статтею 185 КУпАП (Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця) особа віком від 16 до 18 років буде нести відповідальність, виключно на загальних підставах.

Слід звернути увагу, на те, що відповідно до статті 184 КУпАП вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено КУпАП тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють.

Також є особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх, щодо суб'єкта розгляду справ, відповідно до статті 221 КУпАП адміністративні правопорушення вчинені особами віком від 16 до 18 років розглядаються виключно районними, районними у містах, міськими чи міськрайонними судами [1].

Отже, основними особливостями адміністративної відповідальності є вік неповнолітнього, законодавством визначено що суб'єктом адміністративної відповідальності можуть бути лише особи які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. За загальним правилом до неповнолітнього можуть бути застосовані заходи впливу, за спеціальним правилом неповнолітній може або обов'язково буде притягатися на загальних підставах. Також особливими є суб'єкт розгляду справи про притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності, таким суб'єктом може бути лише суд.

Джерела та література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради. 1984. № 51. Ст. 1122

2. Лобанов К. Н., Москаленко С. А. До питання адміністративної відповідальності неповнолітніх. Проблеми правоохоронної діяльності. 2015. № 1. С. 48–53.

3. Рєзнік О. М. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Право і Безпека. 2019. No2. С.53-57.

Levchenko M. Features of administrative liability of minors. *The article analyzes the status of minors as subjects of administrative liability and examines the specific features of administrative liability of minors in Ukraine, including age criteria and cases in which liability is imposed under the general procedure. The role of the court in considering administrative offenses committed by minors, as well as the liability of parents for offenses committed by minors aged 14 to 16, is outlined. Special attention is given to the measures of influence that may be applied to minors.*

Keywords: *minors, administrative liability, measures of influence, Code of Ukraine on Administrative Offenses.*

ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРИЧИН КАТАСТРОФ У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Лісіцький А. В.

Ідентифікація причин катастроф в активних зонах бойових дій створює багатогранні виклики, що перетинаються в гуманітарній, безпековій, форензичній та логістичній сферах. У цій статті розглянуто ключові перешкоди, включаючи обмежений доступ, порушення цілісності доказів, перетин динамік конфлікту та методологічні обмеження розслідувань. Результати свідчать, що інтегровані підходи, які поєднують форензичну науку, міжнародну співпрацю та передові технології дистанційного зондування, є необхідними для подолання цих бар'єрів. Підкреслено потребу в незалежних рамках розслідування для підвищення запобігання та підзвітності в нестабільних середовищах.

Ключові слова: *причини катастроф, зони бойових дій, розслідування аварій, зв'язок конфлікт-катастрофа, форензичні виклики.*

Катастрофа, за визначенням Організації Об'єднаних Націй - це серйозне порушення функціонування спільноти чи суспільства, яке тягне за собою широкомасштабні людські, матеріальні, економічні чи екологічні наслідки, що перевищують здатність постраждалої спільноти чи суспільства впоратися з ними, використовуючи свої власні ресурси [1]. Катастрофи в зонах бойових дій - від руйнування інфраструктури та вибухів до екологічних катастроф і авіаційних інцидентів - створюють перешкоди для розслідування. На відміну від мирного часу, коли доступ до місць подій та доказів відносно вільний, воєнні середовища додають складності, пов'язані з триваючими бойовими діями, політичною чутливістю та обмеженням ресурсів. Взаємодія між природними чи техногенними катастрофами та збройними конфліктами часто посилює наслідки, при цьому дослідження показують, що в 55% проаналізованих випадків катастрофи підвищують ризики конфлікту, особливо в умовах низькоінтенсивних конфліктів.

Одним з головних бар'єрів є фізичний доступ до місць катастроф у зонах бойових дій. Тривалі бойові дії часто роблять території недоступними через бої, мінні поля чи контрольовані периметри, встановлені сторонами конфлікту. Наприклад, у гуманітарних кризах дослідники стикаються з дилемами балансування між негайними потребами постраждалих та розслідуванням, де протоколи безпеки повинні ставити в пріоритет людське життя над збором даних. Конфлікт створює безпекові виклики, відсутні при природних катастрофах, такі як цілеспрямовані атаки на розслідувачів чи працівників, які допомагають.

Форензична ідентифікація в зонах бойових дій зруйнованих катастрофами значною мірою залежить від ДНК, відбитків пальців та стоматологічних записів, проте деградація доказів прискорюється через екологічні фактори, вторинні вибухи чи навмисне втручання. Пожежі, як у випадках вибухів складів боєприпасів, можуть швидко поширюватися через погані умови зберігання чи близькість об'єктів, знищуючи сліди причин. Крім того, розрізнення пошкоджень, спричинених катастрофою, від шкоди, пов'язаної з конфліктом, є емпірично складним, оскільки структурні першопричини, такі як бідність чи проблеми управління, перетинаються з динамікою збройного конфлікту.

Сучасні розслідування аварій стикаються з викликами незалежності, обсягу, методології та компетентності, особливо в розрізненні безпеки від питань захисту. Катастрофи, які повільно створюють додаткові труднощі для осіб, що приймають рішення, оскільки наслідки проявляються поступово на тлі «шуму» конфлікту. Техніки аналізу транспортних конфліктів, корисні для оцінки безпеки, страждають від обмежень надійності даних про аварії в зонах війни, де записи неповні чи упереджені. В умовах воєн та активних бойових дій оцінка та фіксація наслідків можлива за гарантії безпеки спостерігачів, тому для цього необхідно використовувати всі наявні матеріали, у тому числі фотографії території [2]. Дослідження регіональних особливостей змін клімату, зокрема й спричинених веденням воєнних дій в Україні, є важливим науковим, економічним і стратегічним напрямом сьогодення. Війна проти України, а також розгортання збройних конфліктів в інших регіонах світу призвели до посилення глобальної мілітаризації [3].

© Лісіцький А. В., 2025

Системні проблеми, такі як втома, недоукомплектованість та високий оперативний темп у військових контекстах, сприяють катастрофам, але їх важко ізолювати без наявності надійних даних. Крім того, прогалини в глобальних гуманітарних відповідях класифікують надзвичайні ситуації на конфліктні та катастрофічні, ускладнюючи уніфіковані підходи до розслідувань.

Окреслені виклики підкреслюють зв'язок конфлікт-катастрофа, де причинність є двосторонньою: конфлікти підвищують ризики катастроф, а катастрофи можуть підживлювати подальшу нестабільність. У військових контекстах ланцюги помилок - втома, погані рішення та зниження готовності - призводять до трагедій. З еволюцією конфліктів повинно еволюціонувати і розслідування. Майбутні дослідження мають фокусуватися на інтеграції технологій та реформах політики для сприяння підзвітності та зменшення повторення вже проведених дій.

Джерела та література:

1.United Nations Office for Disaster Risk Reduction. Terminology. http://www.unisdr.org/we/inform/terminology#letter-p

2.Liubov Zharova, Anastasiia Kinash, Glib Buriak Problems of Assessing the Consequences of Modern Military Man-Made Disasters. *Бізнес, економіка, сталий розвиток, лідерство та інновації.* 2023. № 10. С. 22-29

3.Бойченко С. Г. Метеорологічні та кліматичні наслідки воєнних дій в Україні : за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 29 листопада 2023 року. *Вісник НАНУ*. 2024. № 1. С. 83-93.

Lisitskyi A. Problems of identifying the causes of disasters in the combat zone. *Identifying the causes of disasters in active combat zones poses multifaceted challenges that intersect in the humanitarian, security, forensic, and logistical spheres. This article examines key obstacles, including limited access, evidence integrity violations, conflicting conflict dynamics, and methodological limitations of investigations. The findings indicate that integrated approaches combining forensic science, international cooperation and advanced remote sensing technologies are necessary to overcome these barriers. The need for an independent investigative framework to enhance prevention and accountability in unstable environments is emphasised.*

Keywords: *causes of disasters, combat zones, accident investigation, conflict-disaster nexus, forensic challenges.*

АДВОКАТУРА ТА МЕДІАЦІЯ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Лісовецька Я. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У статті досліджено історичні передумови, етапи становлення та сучасні тенденції розвитку інституту альтернативного вирішення спорів в Україні, зокрема медіації. Розкрито вплив радянської правової спадщини на формування уявлень про компроміс та мирне врегулювання конфліктів. Окреслено ключові події, що сприяли розвитку медіації після проголошення незалежності України: створення перших медіаційних центрів, поступове розширення мережі громадських організацій, формування нормативно-правової бази та інтеграція міжнародних стандартів. Особливу увагу приділено ухваленню Законів України «Про третейські суди» та «Про медіацію», а також підписанню Конвенції ООН щодо міжнародних угод за результатами медіації. Визначено сучасні напрямки розвитку медіації в умовах воєнного стану та цифрової трансформації.

Ключові слова: *медіація, альтернативне вирішення спорів, третейський суд, Національна асоціація медіаторів України, Конвенція ООН, дистанційне врегулювання спорів, онлайн-платформи.*

© Лісовецька Я. О., 2025

У сучасній правовій державі альтернативні способи вирішення спорів стають важливим елементом захисту прав людини. Перевантаженість судів і потреба в швидкому врегулюванні конфліктів посилюють значення медіації як гнучкого та ефективного механізму. В Україні інтерес до медіації зріс після проголошення незалежності, коли виникла необхідність формування нової правової моделі та переосмислення ролі адвокатури у процесах мирного врегулювання спорів.

Після 1991 року Україна продовжувала застосовувати радянські підходи до альтернативного вирішення спорів. Як зазначає Т. С. Кисельова, спроби розвивати медіацію в Україні розпочалися ще в пізній радянський період, але розпад СРСР спричинив кризу у всіх сферах суспільного життя, зокрема трудових відносин [4]. Радянська система передбачала обов'язковість позасудових процедур: учасник спору не міг звернутися до суду, доки не пройде встановлений порядок врегулювання конфлікту.

Розвитку альтернативних методів заважали й соціальні стереотипи радянської доби, коли компроміс сприймався як слабкість, що лише поглиблювало конфлікти. За спостереженням Р. О. Денисової, колективістський стиль виховання пригнічував ініціативність та власну думку, формуючи залежність від рішень колективу [3, с. 4]. Важливим етапом у становленні медіації стало створення у 1994 році восьми центрів медіації за підтримки USAID та фонду «Євразія». У 1997 році Одеська група медіації вперше провела справу, направлену з суду, що ознаменувало початок співпраці між судами та медіаторами. Подальший розвиток відбувся після створення у 1998 році Національної служби посередництва і примирення, відповідальної за врегулювання колективних трудових спорів. У 2002 році в Києві було засновано Український центр порозуміння, який розпочав діяльність у сфері кримінальної медіації, відновного правосуддя та шкільної медіації. Пізніше він перетворився на Інститут миру та порозуміння і об'єднав мережу з п'ятнадцяти організацій.

Подальший розвиток інституту альтернативного вирішення спорів в Україні характеризується розширенням мережі медіаційних організацій та формуванням нормативної бази. Важливою подією стало надання у 2006 році гранту Міжнародною фінансовою корпорацією Групи Світового банку на створення Українського центру медіації при Києво-Могилянській бізнес-школі [4], що сприяло активному поширенню медіаційних практик. У 2014 році було засновано Національну асоціацію медіаторів України (НАМУ), яка представляє інтереси медіаторів на державному та міжнародному рівнях.

Важливою складовою модернізації системи стало вдосконалення законодавства та орієнтація на міжнародні стандарти. 7 серпня 2019 року Україна підписала Конвенцію ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації», що демонструє прагнення інтеграції у глобальний правовий простір. Значний вплив на розвиток альтернативного вирішення спорів мав Закон України «Про третейські суди» (2004), який регулює порядок утворення та діяльності третейських судів в Україні та встановлює вимоги щодо третейського розгляду з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб [2]. Перевагами третейських судів є швидкість розгляду, низькі корупційні ризики та можливість сторін самостійно обрати суддів і порядок слухання [5, с. 63–64].

Ключовою подією стало підписання 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою [1]. Закон є найбільш системним джерелом правового регулювання медіації в Україні, але містить прогалини, зокрема щодо форми медіаційної угоди, яка має визнаватися судом належним доказом. Доцільним видається розроблення підзаконного акта з типовою формою такої угоди.

Новий етап розвитку альтернативних способів вирішення спорів пов'язаний із необхідністю адаптації до умов воєнного стану та орієнтацією на європейський досвід. Пандемія COVID-19 сприяла поширенню дистанційних форматів врегулювання спорів і створенню онлайн-платформ у різних галузях. Яскравим прикладом є Регламент ЄС № 524/2013 щодо онлайн-врегулювання споживчих спорів, який регламентує діяльність спеціалізованих платформ і демонструє напрям подальших реформ української системи медіації.

Таким чином, медіація як один із ключових інструментів альтернативного вирішення спорів відіграє важливу роль у становленні демократичної та правової держави. В Україні її розвиток відбувався поступово та супроводжувався подоланням радянських соціально-правових стереотипів, створенням спеціалізованих інституцій і нормативного забезпечення. Прийняття Закону «Про медіацію» стало важливим кроком до інтеграції української системи в міжнародний правовий простір, однак потребує подальшого вдосконалення, зокрема врегулювання питання форми медіаційної угоди. Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом та цифровізацією правових процесів, сприяють розвитку дистанційних платформ і визначають нові перспективи для розширення та популяризації медіації в Україні.

Джерела та література:

1.Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 20.11.2025).

2.Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV : станом на 15 груд. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text (дата звернення: 20.11.2025).

3.Денисова Р.О. Інститут медіації в Україні (національно-історичний аспект). *Теорія і практика правознавства.* 2018. Вип. 1 (13). 9 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_1_11 (дата звернення: 20.11.2025).

4.Кисельова. Т. Інтеграція медіації в судову систему України: Програмний документ, Рада Європи, Київ, 2017. URL: https://rm.coe. int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7 (дата звернення 20.11.2025)

5.Посполітак В.В. Захист прав та інтересів у третейському суді. *Захист прав та інтересів в умовах реформування приватного права в Україні:* збірник наукових праць учасників круглого столу (04 лютого 2022 року). Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2022. 117 с. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/13760c5e -5eca-4998-ae2e-14b4383f9969/content (дата звернення: 20.11.2025).

Lisovetska Y. Advocacy and mediation: historical development of the institute for alternative dispute resolution. *The article examines the historical background, stages of formation and current trends in the development of the institution of alternative dispute resolution in Ukraine, in particular mediation. The influence of the Soviet legal heritage on the formation of ideas about compromise and peaceful conflict resolution is revealed. The key events that contributed to the development of mediation after the declaration of independence of Ukraine are outlined: the creation of the first mediation centers, the gradual expansion of the network of public organizations, the formation of a regulatory framework and the integration of international standards. Particular attention is paid to the adoption of the Laws of Ukraine "On Arbitration Courts" and "On Mediation", as well as the signing of the UN Convention on International Agreements Based on the Results of Mediation. Modern directions for the development of mediation in conditions of martial law and digital transformation are identified.*

Keywords: *mediation, alternative dispute resolution, arbitration court, National Association of Mediators of Ukraine, UN Convention, remote dispute resolution, online platforms.*

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Ловчева К. С.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Ю. П. Крисюк***

Розглянуто зміст провадження у справах про адміністративні правопорушення. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює порядок провадження.

Ключові слова: *адміністративне правопорушення, провадження у справах про адміністративні правопорушення, звичайне провадження, спрощене провадження.*

© Ловчева К. С., 2025

Адміністративна відповідальність є одним із ключових інструментів забезпечення публічного порядку та реалізації функцій держави у сфері виконавчої влади. Її правозастосування здійснюється через спеціальну процесуальну форму — провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Поняття адміністративного правопорушення законодавчо закріплене у ч. 1 ст. 9 КУпАП як «протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [1].

Шаповал Т.Б. у своїй праці зазначає, що під поняттям «провадження в справах про адміністративні правопорушення» слід розуміти особливий вид процесуальної діяльності уповноважених органів, яка регулюється нормами адміністративно-процесуального, яка здійснюється з метою притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які визнанні винними у вчиненні адміністративного правопорушення [2, с. 368].

Основні положення вище зазначеного провадження закріплені в Кодексі України про адміністративні правопорушення (IV та V розділі) [1].

Окрім КУпАП провадження у справах про адміністративні правопорушення регулюються Митним кодексом України (у справах про порушення митних правил) [3] та іншими актами, зокрема підзаконними, які регулюють питання притягнення до відповідальності юридичних осіб.

КУпАП встановлює основні завдання провадження про адміністративні правопорушення:

1. З'ясування обставин кожної справи (своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне), вирішення її в точній відповідності з законом;
2. Забезпечення виконання винесеної постанови;
3. Виявлення причин, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень;
4. Виявлення умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень;
5. Запобігання правопорушенням;
6. Виховання громадян за для додержання ними законів;
7. Зміцнення законності [1].

У КУпАП та МКУ передбачають такі засоби забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення : доставлення правопорушника (ст. 259 КУпАП); адміністративне затримання (статті 260–263 КУпАП); особистий огляд, огляд речей (ст. 264 КУпАП); вилучення речей та документів (ст. 265 КУпАП, ст. 377 МКУ); відсторонення водіїв від керування транспортними засобами та огляд на стан сп'яніння (ст. 266 КУпАП); відсторонення від керування річковими і маломірними суднами та огляд на стан сп'яніння (ст. 266 КУпАП); привід (ч. 2 ст. 268 КУпАП); [1] витребування документів, які є необхідними для провадження у справах про порушення митних правил (ст. 376 МКУ); проведення митних обстежень (ст. 378 МКУ); пред'явлення товарів для впізнання; пред'явлення транспортних засобів для впізнання; пред'явлення документів для впізнання (ст. 379 МКУ) [3].

Проаналізувавши законодавство та літературу, що регулює дане питання, можна зробити висновок, що існують такі види провадження у справах про адміністративні правопорушення: звичайне та спрощене.

Як зазначає Ковалів М.В. у більшості справ здійснюється звичайне провадження. Передбачає складання протоколу: визначає зміст, права і обов'язки учасників провадження; запобіжні заходи і порядок їх застосування; факти, обставини, що є доказами; порядок розгляду справ. Спрощене провадження застосовується до правопорушень, які прямо передбачених КУпАП (ст. 258). Таке провадження характеризується не великим обсягом процесуальних дій, а також їх оперативністю. У спрощеному протокол про правопорушення не складається, приймає і виконує рішення про накладання і стягнення посадова особа, яка виявила таке правопорушення [4, с.241].

Шаповал Т.Б. у своїй праці зазначає, що можна розрізняти інші види адміністративне провадження залежно від виду органів, які здійснюють провадження: адміністративне (здійснюється органами виконавчої влади); судове (здійснюється суддями одноособово); таке, що здійснюється громадськими організаціями [2, с. 369].

Іванцов В. О. у своїй праці зазначає, що провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється на таких принципах: законності, охорони інтересів держави і особи, публічності (офіційності), гласності, самостійності суб'єктів юрисдикції у прийнятті рішень, незалежність суб'єктів юрисдикції у прийнятті рішень, поєднання диспозитивності та імперативності, рівності учасників процесу перед законом, провадження адміністративно-деліктного процесу національною мовою, оперативності та економічності, встановлення об'єктивної істини, права на захист [5, с.138].

Адміністративні правопорушення здебільшого легко встановлюються тому строки розгляду справ встановлюються короткі (ст.277 КУпАП), зокрема : 15, 7, 5, 3, 1 добу [1].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення є важливим елементом системи захисту правопорядку та забезпечення законності в державі. Воно спрямоване на оперативне, справедливе та об'єктивне реагування на адміністративні проступки, що не мають підвищеної суспільної небезпеки, але потребують належної правової оцінки й впливу.

Джерела та література:

1.Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1984. № 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text

2.Шаповал Т.Б. «Поняття, види та принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення». Юридичний науковий електронний журнал № 8/2022., 368-370 с. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/83.pdf

3.Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

4.Ковалів М.В. «Провадження у справах про адміністративні правопорушення» 2013. НАУКОВИЙ ВІСНИК № 3, Львівського державного університету внутрішніх справ. 240–248 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2050/1/3-2013kmvpapp.pdf

5.Іванцов В. О. «Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення: систематизація та розкриття змісту». Прикарпатський юридичний вісник Випуск 1(16) том 3, 2017. С. 137-141. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-3_2017/29.pdf

Lovcheva K. Proceedings in cases of administrative offences. *The content of proceedings in cases of administrative offenses is considered. The regulatory and legal framework regulating the procedure for proceedings is analyzed.*

***Keywords**: administrative offense, proceedings in cases of administrative offenses, ordinary proceedings, simplified proceedings.*

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Лук'янчук В. В., Кравець А. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У роботі досліджуються заходи забезпечення кримінального провадження як система процесуальних засобів примусового характеру. Розглянуто правову природу, мету та підстави їх застосування, проаналізовано класифікацію відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Охарактеризовано окремі види заходів забезпечення та визначено процесуальний порядок їх застосування.

***Ключові слова:** кримінальне провадження, заходи забезпечення, класифікація, кримінальний процес, процесуальні гарантії, запобіжні заходи, процесуальний примус, досудове розслідування, слідчий суддя, арешт майна.*

© Лук'янчук В. В., Кравець А. В., 2025

Заходи забезпечення кримінального провадження становлять систему процесуальних засобів примусового характеру, які застосовуються уповноваженими органами досудового розслідування, прокурором або судом з метою досягнення завдань кримінального провадження. Ці заходи спрямовані на створення необхідних умов для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення виконання процесуальних рішень та гарантування реалізації кримінальної відповідальності. Правове регулювання здійснюється главою 11 Кримінального процесуального кодексу України [1].

Основною метою застосування заходів забезпечення є створення процесуальних гарантій належного здійснення досудового розслідування та судового провадження. Вони покликані запобігти можливому ухиленню підозрюваного чи обвинуваченого від слідства або суду, перешкоджанню встановленню істини у справі, продовженню кримінально протиправної діяльності, а також забезпечити виконання судових рішень та можливе відшкодування збитків. При цьому застосування цих заходів має відповідати принципам законності, обґрунтованості, пропорційності та індивідуалізації.

Підставами для застосування є наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна необхідність у застосуванні конкретного заходу для досягнення цілей кримінального провадження. Загальною підставою виступає існування кримінального провадження та наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Спеціальні підстави визначаються для кожного конкретного заходу окремо і можуть включати ризики ухилення особи від органів досудового розслідування чи суду, знищення доказів, протиправного впливу на учасників провадження або інші обставини [3, с. 152-153].

Порядок застосування передбачає прийняття відповідного процесуального рішення уповноваженою службовою особою або судом. На стадії досудового розслідування більшість заходів застосовується слідчим за погодженням з прокурором або прокурором самостійно, окремі заходи можуть застосовуватися виключно за рішенням слідчого судді. У судовому провадженні рішення про застосування приймає суд. Процесуальне рішення має бути вмотивованим, містити чітке обґрунтування необхідності застосування саме цього заходу.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює вичерпний перелік заходів забезпечення кримінального провадження, які класифікуються залежно від їх функціонального призначення [1]:

- виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та привід, які забезпечують явку учасників провадження для проведення процесуальних дій;
- накладення грошового стягнення, що застосовується як санкція за невиконання процесуальних обов'язків;
- тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, яке полягає у забороні особі керувати транспортним засобом або займатися певною діяльністю;
- відсторонення від посади, що передбачає тимчасове недопущення особи до виконання службових повноважень;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- тимчасове вилучення майна;
- арешт майна;
- затримання особи;
- запобіжні заходи.

Виклик слідчим або прокурором є найбільш поширеним процесуальним засобом забезпечення явки учасників кримінального провадження. Виклик здійснюється шляхом вручення повістки, в якій зазначаються ім'я та по батькові особи, її процесуальний статус, місце і час проведення процесуальної дії, а також попередження про наслідки неприбуття. Повістка вручається особисто під розписку або надсилається засобами зв'язку, що забезпечують фіксацію її отримання.

Судовий виклик, привід та накладення грошового стягнення становлять систему заходів забезпечення явки учасників та дотримання порядку кримінального провадження. Судовий виклик здійснюється ухвалою суду (повісткою!) із розрахунком часу для своєчасного прибуття особи, а у разі неприбуття без поважних причин суд може застосувати привід або інші передбачені законом заходи. Привід як примусовий захід застосовується слідчим суддею

за клопотанням сторони провадження або судом і здійснюється органами Національної поліції шляхом примусового доставлення особи, яка без поважних причин не з'явилася на виклик, при цьому не допускається здійснення приводу в нічний час, крім невідкладних випадків. Накладення грошового стягнення застосовується як санкція за невиконання процесуальних обов'язків, неявку в суд без поважних причин або порушення порядку судового провадження, його розмір визначається з урахуванням характеру порушення, ступеня вини та матеріального становища особи, але не може перевищувати трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2].

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом полягає у забороні особі керувати транспортним засобом, займатися певною діяльністю або обіймати певну посаду. Цей захід застосовується слідчим суддею за клопотанням сторони обвинувачення під час досудового розслідування або судом на строк до двох місяців. Підставою є обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення з використанням відповідного спеціального права та необхідність запобігання вчиненню нових правопорушень [3, с. 154].

Відсторонення від посади застосовується до підозрюваного чи обвинуваченого, який займає посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, якщо перебування особи на посаді може надати їй можливість знищити докази або незаконно впливати на учасників провадження. Відсторонення здійснюється слідчим суддею за клопотанням прокурора або судом на строк до двох місяців з можливістю продовження [4, с. 230-231].

Тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна та арешт майна становлять систему заходів забезпечення кримінального провадження, краще спрямовану на збереження доказів та відшкодування шкоди. Тимчасовий доступ надає можливість ознайомитися з речами і документами та виготовити їх копії, тимчасове вилучення застосовується щодо майна, яке може стати предметом конфіскації або речовим доказом, а арешт майна полягає у забороні розпоряджатися ним з метою забезпечення можливої конфіскації або стягнення коштів для відшкодування завданої шкоди. Всі ці заходи (тимчасове вилучення майна без ухвали слідчого судді – ст.168 КПК) застосовуються слідчим суддею за клопотанням сторони провадження або прокурора на підставі відповідної ухвали чи судового рішення.

Затримання особи є короткочасним заходом процесуального примусу, що здійснюється органами досудового розслідування для встановлення причетності особи до скоєння кримінального правопорушення та вирішення питання про обрання запобіжного заходу. Затримання можливе без ухвали слідчого судді, якщо особу викрито під час скоєння злочину або одразу після нього, коли очевидці безпосередньо вказують на особу як на виконавця злочину, або коли виявлені очевидні сліди злочинної діяльності, при цьому тривалість затримання обмежена терміном у сімдесят дві години [5, с. 480].

Запобіжні заходи є найсуворішими заходами забезпечення кримінального провадження та застосовуються виключно для гарантування виконання підозрюваним чи обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків і попередження можливих спроб ухилитися від органів розслідування чи суду, знищити матеріали справи, протиправно впливати на учасників процесу або вчинити нове кримінальне правопорушення. Застосування запобіжних заходів ґрунтується на принципах законності, обґрунтованості, пропорційності та презумпції невинуватості.

Підставами для застосування запобіжних заходів є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення та наявність ризиків, які свідчать про можливість переховування підозрюваного, знищення доказів, протиправного впливу на учасників провадження або вчинення нового правопорушення. До обставин, які враховуються при оцінці ризиків, належать вага наявних доказів, тяжкість покарання, вік та стан здоров'я особи, міцність соціальних зв'язків, наявність судимості та інші обставини.

Отже, заходи забезпечення кримінального провадження становлять цілісну систему процесуального примусу, спрямовану на гарантування ефективності досудового розслідування та судового розгляду. Їх застосування можливе лише за наявності законних підстав і з дотриманням принципів пропорційності, обґрунтованості та поваги до прав людини.

Правильно обраний захід забезпечує баланс між інтересами правосуддя та правами учасників кримінального процесу.

Джерела та література:

1.Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2.Басиста І. В., Благута Р. І., Хитра А. Я. Заходи забезпечення кримінального провадження : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 200 с.

3.Беспалько І. Л. Особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження у процесі кримінального процесуального доказування. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т. 2. Вип. 75. С. 151–157.

4.Мерімеріна І. Реалізація повноважень прокурора під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх осіб. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 5. С. 228–234.

5.Павлютін Ю. М. Заходи забезпечення кримінального провадження в системі заходів процесуального примусу. С. 479–481.

Lukianchuk V., Kravets A. Measures to ensure criminal proceedings. *The paper examines measures to secure criminal proceedings as a system of coercive procedural means. The legal nature, purpose, and grounds for their application are considered, and their classification according to the Criminal Procedure Code of Ukraine is analyzed. Specific types of measures to secure proceedings are characterized, and the procedural order of their application is determined.*

Keywords: *criminal proceedings, security measures, classification, criminal process, procedural guarantees, preventive measures, procedural coercion, pre-trial investigation, investigative judge, property arrest.*

СИСТЕМА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Магдаліна І. В.

В межах публікації виокремлено систему суб'єктів реалізації освітньої функції держави в Україні, визначено їх повноваження та висловлено окремі думки щодо їх удосконалення.

Ключові слова: *освітня функція держави, суб'єкти реалізації освітньої функції держави, повноваження.*

Система суб'єктів реалізації освітньої функції держави в Україні є досить розгалуженою та багатофункціональною та вцілому ефективною, однак сьогодні вона стикається з низкою проблем, зокрема: нечіткий розподіл повноважень між державою та місцевим самоврядуванням, недостатнє фінансування закладів освіти, бюрократизація управління, неузгодженість дій між різними ланками управління та відсутність єдиної стратегії розвитку освіти. Ці проблеми можуть призвести до зниження якості освіти, нерівного доступу до якісної освіти та неефективного використання ресурсів. Також значний вплив на ефективність освітньої функції держави впливає раціональність побудови та ефективність взаємодії органів публічної влади та закладів освіти у забезпеченні надання освітніх послуг . Виходячи з цього актуальною є необхідність комплексного узагальнюючого аналізу системи органів публічної влади, що здійснюють функції публічного адміністрування у сфері освіти.

Система органів публічної влади, що здійснюють функції публічного адміністрування у сфері освіти, складається з органів державної виконавчої влади (наприклад, Міністерство освіти і науки України) та органів місцевого самоврядування (місцеві державні адміністрації,

© Магдаліна І. В., 2025

виконавчі комітети міських та районних рад), які мають делеговані повноваження. Ці органи реалізують свої функції через прийняття адміністративних рішень, надання послуг та здійснення контролю.

Особливе місце в системі суб'єктів реалізації державної політики в галузі освіти України займають профільне міністерство, державні служби та агентства, органи місцевого самоврядування, та асоціації.

Профільним міністерством у цій сфері є Міністерство освіти та науки України (далі – МОН), яке діє на основі Положення про МОН, затверджене Постановою КМУ від 16.10.2014 р. № 630 [1]. МОН є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Основні повноваження Міністерства освіти і науки України (МОН) включають розробку та впровадження національної освітньої та наукової політики, затвердження державних стандартів освіти, визначення нормативів матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, формування державного замовлення на підготовку фахівців та координацію міжнародного співробітництва у сфері освіти та науки. МОЗ України видає накази, які визначають форми, методи та процедури реалізації права громадян на освіту, серед їх рішень у даній сфері можна виділити такі: наказ МОН України від 09.09.2022 № 805 «Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників», наказ МОН України від 29 серпня 2024 року № 1225 «Про затвердження Професійного стандарту Вчитель закладу загальної середньої освіти» та ін.

Якщо говорити про такі установи, як Інститут модернізації змісту освіти, Український інститут розвитку освіти, Український центр оцінювання якості освіти та Інститут освітньої аналітики, то вони підпорядковуються МОН і, звісно, виконують важливі функції, наприклад: (ІМЗО) організаційна робота на конкурсах підручників; (УЦОЯО) організація і проведення ЗНО/НМТ, ЄВІ/ЄФВВ, моніторингових освітніх вимірювань, сертифікації педагогічних працівників спільно із ДСЯО; (УІРО) організація роботи Всеукраїнської школи онлайн; (ІОА) збір та опрацювання освітньої статистики. Цей перелік далеко не вичерпний: із повним списком завдань можна ознайомитися на сайтах відповідних установ. Однак дані інституції не слід відносити до суб'єктів публічної адміністрації, радше це допоміжні підрозділи МОН України.

Одним із органів публічної влади, що здійснюють функції публічного адміністрування у сфері освіти є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, діяльність якого регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 244 [2]. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі - НАЗЯВО) є постійно діючим колегіальним органом з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти. В цілому всі повноваження НАЗЯВО щодо публічного адміністрування у сфері освіти можна виокремити в такі групи: 1) акредитація - НАЗЯВО відповідає за процедуру акредитації освітніх програм та інституційну акредитацію закладів вищої освіти, що є підтвердженням відповідності вимогам якості; 2) оцінювання та експертиза - агентство може залучати акредитовані незалежні установи оцінювання та експертів для проведення процедур акредитації, а також проводити власні експертні оцінки; 3) збір інформації - НАЗЯВО має право отримувати необхідну інформацію, документи та матеріали від державних органів, закладів вищої освіти та інших установ для виконання своїх завдань; 4) розробка рекомендацій - агентство може надавати експертну та організаційну підтримку закладам вищої освіти та Міністерству освіти і науки; 5) міжнародна співпраця - до розгляду питань НАЗЯВО може залучати міжнародних експертів та представників провідних іноземних закладів вищої освіти; 6) забезпечення якості освіти - загалом, НАЗЯВО реалізує державну політику, спрямовану на забезпечення високого рівня якості у вищій освіті України. НАЗЯВО видає накази, які визначають загальні стандарти якості вищої освіти, форми, методи та процедури забезпечення та підвищення якості вищої освіти в Україні серед їх рішень, наприклад, наказом від 15 травня 2024 року № 686 «Про

затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [2].

Також функціями публічного адміністрування у сфері освіти наділена Державна служба якості освіти України, положення про яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р. № 168 [3], яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки та який реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства. До функцій цього органу віднесено: комплексна зовнішня оцінка освітніх і управлінських процесів, що забезпечують якість освіти в закладах; систематичний збір, аналіз та оцінка даних про якість освіти на різних рівнях; участь у створенні державних стандартів та нормативів у сфері освіти; здійснення ліцензійних умов та акредитація освітніх програм/закладів; участь у процедурі сертифікації вчителів для підтвердження їхньої кваліфікації; видання наказів, що регулюють питання забезпечення якості освіти; надання рекомендацій щодо вдосконалення освітньої діяльності та внутрішніх систем якості; контроль за веденням обліку дітей шкільного віку.

Функціями публічного адміністрування у сфері освіти на місцевому (регіональному) рівні наділені місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які затверджують комплексні програми щодо розвитку освіти регіону, розбудови системи освітніх закладів, матеріально-технічного та фінансового забезпечення закладів освіти, які знаходяться на їх утриманні, запровадження інноваційних проектів розвитку освіти та ін. В межах даного дослідження недоцільно здійснювати аналіз всіх завдань та повноважень, якими наділені місцеві органи публічної влади у сфері освіти, варто тільки зазначити, що вони досить повно закріплені у відповідних нормативно-правових актах, зокрема: 1) повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері освіти закріплені в ст. 65 Закону про освіту та в Законі України «Про місцеві державні адміністрації» [4]; 2) повноваження органів місцевого самоврядування у сфері освіти закріплені в ст. 66 Закону «Про освіту» [5] та в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6].

Певними функціями публічного адміністрування у сфері освіти наділений Освітній омбудсмена. Освітній омбудсмен є посадовою особою, яка, згідно з Положенням про неї, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491 [7], зокрема, може: розглядати скарги та перевіряти факти, викладені в поданих освітньому омбудсмену скаргах; за результатами проведених перевірок ухвалювати рішення щодо обґрунтованості чи необґрунтованості скарги й на його основі надавати рекомендації закладам освіти, органам управління освітою; повідомляти правоохоронні органи щодо виявлених фактів порушення законодавства; надавати консультації здобувачам освіти, їхнім батькам, законним представникам, а також педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам; представляти інтереси особи в суді тощо.

Таким чином з’ясовано, що систему органів публічної влади, що здійснюють функції публічного адміністрування у сфері освіти складають: 1) центральні органи державної влади, які безпосередньо або дотично реалізують державну політику у сфері освіти - Міністерство освіти і науки України та інші міністерства та відомства (наприклад, Міністерство охорони здоров'я – медична освіта, Міністерство внутрішніх справ – правнича та правоохоронна освіта); 2) спеціально утворені органи державної влади, які наділені повноваженнями щодо забезпечення якості освіти, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти - Державна служба якості освіти України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти; 3) місцеві органи виконавчої влади - місцеві державні в тому числі військові адміністрацій, які забезпечують контроль за дотриманням законодавства у сфері освіти на місцевому рівні; 4) органи місцевого самоврядування, зокрема виконавчі органи обласних, районних, міських, селищних і сільських рад – здійснюють управління закладами середньої та професійно-технічної освіти на відповідних територіях, в тому числі їх фінансування.

Джерела та література:

1. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова КМУ від 16.10.2014 року № 630. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text.
2. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 року № 244. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-%D0%BF#Text.
3. Про затвердження Положення про Державну службу якості освіти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 року № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#Text.
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 20-21. Ст.190.
5. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 38-39. Ст.380.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 24. Ст.170.
7. Про затвердження положення про освітнього омбудсмена: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 року № 491. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF#Text.

Magdalina I. System of public administration bodies in the sphere of education of Ukraine. *The publication identifies the system of subjects implementing the educational function of the state in Ukraine, defines their powers and expresses some opinions on their improvement.*

Keywords: *educational function of the state, subjects implementing the educational function of the state, powers.*

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ПОРІВНЯННЯ МІЖНАРОДНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ

Малко Д. Г.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

У тезах проаналізовано зміст принципу незалежності суддів як фундаментальної складової верховенства права в міжнародних актах та національному законодавстві України. Розкрито ключові міжнародні стандарти, зокрема положення ООН, Ради Європи та Європейського суду з прав людини. Порівняння їх з конституційними та законодавчими гарантіями незалежності суддів в Україні.

Ключові слова: *незалежність суддів, верховенство права, міжнародні стандарти, судова реформа.*

Незалежність суддів є фундаментальною складовою верховенства права та ключовою гарантією справедливого судового розгляду. Міжнародні стандарти трактують незалежність судової влади як об'єктивну умову реалізації прав людини та ефективного функціонування демократичних інституцій. В Україні, як державі, що інтегрується до європейського правового простору, забезпечення реальної незалежності суддів залишається одним із пріоритетних завдань державної політики та судової реформи.

Основні засади інституційної та індивідуальної незалежності суддів закріплені в *Основних принципах незалежності судових органів ООН* (1985 р.), які визначають, що судді повинні бути захищені від будь-яких форм втручання та впливу при виконанні своїх функцій [1].

© Малко Д. Г., 2025

Європейська хартія про статус суддів (1998 р.) конкретизує гарантії призначення, просування, оплати праці та відповідальності суддів. Практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справах *«Campbell and Fell v. the United Kingdom»*, *«Oleksandr Volkov v. Ukraine»*, *«Denisov v. Ukraine»*, детально формулює критерії незалежності: порядок призначення суддів, незмінюваність, фінансові гарантії, наявність органів суддівського врядування.

У рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2010)12 наголошується, що незалежність суддівської влади є необхідною умовою верховенства права, а держави повинні забезпечити стабільність фінансування судової системи, прозорість призначення суддів і недопущення політичного впливу[2].

Вітчизняне законодавство загалом відповідає міжнародним стандартам. Конституція України гарантує недоторканність суддів, їх процесуальну незалежність, окреслює особливий порядок призначення та звільнення (ст. 126, 129 Конституції України).

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює механізми добору, роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя, кваліфікаційного оцінювання, дисциплінарної відповідальності та матеріального забезпечення суддів. Зокрема в ч.1 ст.6 закону вказано, що здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права[3].

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється; визначаються гарантії недоторканості суддів, оскільки декларується, що без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; вказується, що суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; наголошується, що суддя обіймає посаду безстроково. В інших країнах, наприклад в Грузії, стаття 59 Конституції закріплює положення, що судова влада є незалежною і здійснюється Конституційним Судом Грузії та загальними судами Грузії. В свою чергу, стаття 63 Конституції Грузії декларує, що судді незалежні у своїй діяльності та підпорядковуються лише Конституції та закону; забороняється і карається законом будь-який вплив на суддю чи втручання у його діяльність з метою впливу прийняття рішення; ніхто немає права вимагати від судді звіту у справі; недійсними є будь-які акти, які обмежують незалежність судді[4, с.183].

Доповідь ВРП за 2024 рік підтверджує, що формальні гарантії незалежності суддів працюють недостатньо ефективно, якщо відсутні реальні ресурси — кадрові, фінансові, організаційні, безпекові. Без сталого фінансування, відновлення кадрового корпусу, регламентованих та прозорих процедур добору та дисциплінарного контролю, а також без належного захисту суддів у умовах війни, гарантії незалежності залишаються декларативними[5].

Аргументація Суду ЄС із вже звичних уявлень про суддівську незалежність та неупередженість, яка обумовлюється вже усталеною практикою Суду та ЄСПЛ: суд не має підпорядковуватись ієрархічно, піддаватись тиску та втручанню з боку інших органів. Окремої уваги заслуговує згадка Суду про те, що суддя не має бути зацікавлений в результаті провадження, окрім суворого застосування верховенства права[6, с. 117].

Порівняльний аналіз свідчить, що на нормативному рівні Україна здебільшого імплементувала основні міжнародні стандарти незалежності суддів.

По-перше, міжнародні стандарти наголошують на важливості реальної інституційної автономії органів суддівського врядування. В Україні ж їх діяльність тривалий час була паралізована або піддавалась політичному впливу.

По-друге, міжнародні акти акцентують на гарантіях стабільності винагороди суддів. В Україні рівень оплати праці часто змінюється, що може створювати додаткові ризики впливу.

По-третє, ЄСПЛ особливо підкреслює недопустимість тиску на суддів через дисциплінарні механізми. На практиці українська система все ще демонструє приклади дисциплінарних проваджень, які можуть мати ознаки використання як форми впливу.

По-четверте, важливим елементом є забезпечення довіри суспільства до судової влади. Міжнародні документи наголошують, що незалежність має бути не лише фактичною, а

й видимою. В українських умовах суспільна довіра залишається низькою, що також впливає на ефективність судової системи.

Отже, міжнародні стандарти незалежності суддів становлять універсальний орієнтир для держав, що прагнуть забезпечити верховенство права. Україна значною мірою імплементувала ці підходи у своє законодавство, однак виклики залишаються у сфері практичного виконання гарантій суддівської незалежності. Потребують подальшого вдосконалення механізми конкурсного добору, дисциплінарної відповідальності, забезпечення стабільного фінансування та реальної автономії органів суддівського врядування.

Джерела та література:

1.Основні принципи незалежності судових органів(1985) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text

2.Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text

3.Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

4.Овсяннікова О. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ГАРАНТІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ, ГРУЗІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА). URL: https://doi.org/ 10.32782/yuv.v4.2024.23

5.Щорічна доповідь ВРП про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік. URL: https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-v-ukrayini

6.Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2024р., Чернівці)/ редкол.: О. В. Щербанюк та ін. - Чернівці: 2024. 762 с.

Malko D. Judicial independence as a key element of the rule of law: comparison of international and national standards. *The theses analyze the content of the principle of judicial independence as a fundamental component of the rule of law in international acts and national legislation of Ukraine. Key international standards are disclosed, in particular the provisions of the UN, the Council of Europe and the European Court of Human Rights. They are compared with the constitutional and legislative guarantees of judicial independence in Ukraine.*

Keywords: *judicial independence, rule of law, international standards, judicial reform.*

ПЕРЕМІЩЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ ВАЛЮТИ, ЧЕКІВ, БАНКІВСЬКИХ МЕТАЛІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Маринчак Х. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Досліджено правове регулювання переміщення іноземної валюти в готівковій формі, платіжних чеків та банківських через митний кордон України. Проаналізовано ключові норми нормативно-правових актів, що деталізують поняття валютних цінностей, встановлюють порогові ліміти, процедури митного контролю, вимоги до підтвердження законного походження коштів декларації та механізми відповідальності за порушення. Окрему увагу приділено практичним аспектам: диференціації «зеленого» та «червоного» коридорів, особливостям переміщення банківських металів у комерційних проти особистих цілей, тенденціям правозастосування Державною митною службою у 2020–2025 роках, а також проблемам суб'єктивізму в оцінці документів та пропорційності санкцій.

Ключові слова: *валютні цінності, іноземна валюта, чеки, банківські метали, митний кордон України, декларування, Національний банк України, Митний кодекс України, валютний контроль.*

© Маринчак Х. В., 2025

Правове регулювання переміщення готівкової іноземної валюти, платіжних чеків та банківських металів через митний кордон України формується на переміщенні норм валютного, банківського та митного законодавства, що забезпечує комплексний захист національних фінансових інтересів, протидію відмиванню доходів та легалізації злочинної діяльності відповідно до стандартів FATF та Директиви ЄС 2018/1673. Базові визначення закріплено у статті 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» № 2473-VIII, де валютні цінності охоплюють не лише іноземну валюту в банкнотах і монетах вільно конвертованої держави, але й платіжні документи (чеки, векселі, включаючи дорожні чеки дорожні чеки), а також банківські метали у стандартній формі (злитки, порошок чи монети для інвестицій з чистотою 900 проби[1].

Валютна лібералізація 2019 року скасувала абсолютні заборони на вивіз, замінивши їх декларативним принципом, що наблизив Україну до європейських стандартів, але посилило відповідальність за недекларування. Стаття 471 Митного кодексу України встановлює відповідальність громадян за недекларування товарів, що переміщуються через митний кордон України. Недекларування валютних цінностей у сумі, що перевищує ліміт, дозволений для переміщення без письмового декларування, тягне за собою штраф у розмірі 20 % від суми перевищення, визначеної за офіційним курсом Національного банку України на день вчинення порушення. Недекларування інших товарів, які не відносяться до валютних цінностей та не охоплені спеціальними обмеженнями, карається штрафом у розмірі 30 % вартості таких товарів. У разі недекларування товарів, що підпадають під законодавчі заборони чи обмеження щодо ввезення або вивезення, передбачено накладення штрафу у розмірі 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією цих товарів або без неї. Недекларуванням у розумінні цієї статті вважається незаявлення громадянином у встановленій формі точних і достовірних відомостей про товари, що ним переміщуються чи пересилаються через митний кордон, включно з випадками проходження «зеленим коридором [2].

Ключову роль у конкретизації лімітів здійснює Постанова Правління НБУ №3 від 02.01.2019 року, яка встановлює єдиний поріг для фізичних осіб – резидентів та нерезидентів: вільне переміщення готівкової валюти, чеків чи банківських металів до еквівалента 10 000 євро без письмового декларування (через «зелений коридор»). Якщо ж сума переміщуваних валютних цінностей дорівнює або перевищує 10 000 євро, фізична особа зобов'язана здійснити письмове декларування в повному обсязі, подаючи митним органам відповідні документи. Перерахунок сум готівкової іноземної валюти та вартості банківських металів у євро для застосування вимог цього Положення здійснюється за офіційним курсом гривні до євро, встановленим Національним банком України, або за крос-курсом, визначеним на підставі офіційного курсу гривні до відповідних іноземних валют і банківських металів на день перетину митного кордону України чи на день їх пересилання[5].

Перерахунок вартості виробництва за офіційним курсом НБУ на дату перетину кордону; для сім'ї ліміт множиться на кількість осіб (наприклад, 4 члени – до 40 000 євро без декларування). Офіційні роз'яснення НБУ на сайті bank.gov.ua підкреслюють, що чеки прирівнюються до готівки, а банківські метали оцінюються за ринковою вартістю з урахуванням пробі (до 50 г чистого золота – без обмежень для особистих цілей, додатково – дозвіл НБУ для комерції). Юридичні особи переміщують активи шляхом отримання ліцензії НБУ з договорами інкасації чи переробки металів. Винятки поширюються на дипломатів, транзитні вантажі та гуманітарну допомогу (Постанова № в8678872-15). Ці правила інтегрують митний контроль з банківським наглядом, передаючи декларації до реєстру фінансових операцій для аналізу ризиків [3].

Постанову КМУ «Положення про митні декларації» від 21 травня 2012 р. № 450 деталізовано у роз'ясненнях Державної митної служби України (ДМС), що гармонізує позицію НБУ: на інформпостах за кордоном видають бланки, де вказують суму, валюту, джерело походження, мету поїздки та серійні номери банкнот [4]. Процедура на «червоному коридорі» включає видимий/технічний огляд (рентген, собак), перевірку документів (оригінали виписок, не копії) та оцінку банківських металів Держпробірним контролем (сертифікат проби, ваги).

З окремих точок зору банківського права ці норми забезпечують превентивну функцію: декларація є підставою для банківських операцій за кордоном, а дані передаються Держфінмоніторингу для перевірки транзакцій. Порівняно з ЄС (Директива 2018/1673, де поріг

10 000 євро), Україна відповідає стандартам, але відстає в цифровізації (лише 40% декларацій електронні у 2025 році).

Таким чином, переміщення іноземної валюти, чеків та банківських металів через митний кордон України ефективно регламентується законодавством України, що балансує свободу капіталу та контроль. Електронне декларування, гнучкі штрафи, гармонізація з ЄС для зменшення бюрократії та захисту власності сприяє усуненню недоліків при переміщенні цінностей через митний кордон, й зокрема полегшить та автоматизує роботу митниці.

Джерела та література:

1.Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text.

2.Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI (ст. 197, 245). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text.

3.Лист ДФСУ щодо питань оподаткування доходу резидента від продажу нерухомості, яка знаходиться на території російської федерації, та ввезення коштів від її продажу на митну територію України від 15.09.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8678872-15#Текст.

4.Положення про митні декларації: постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 р. № 450 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-%D0%BF#Text

5.Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей: Постанова Правління НБУ № 3 від 02.01.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-19#Text

Marynchak Kh. Transportation of foreign currency, checks, bank metals across the customs border of Ukraine. *The legal regulation of the movement of foreign currency in cash, payment checks, and bank checks across the customs border of Ukraine has been studied. The key provisions of regulatory acts detailing the concept of currency values, establishing threshold limits, customs control procedures, requirements for confirming the legal origin of funds in declarations, and mechanisms of liability for violations are analyzed. Particular attention is paid to practical aspects: differentiation between "green" and "red" corridors, the specifics of moving bank metals for commercial versus personal purposes, trends in law enforcement by the State Customs Service in 2020–2025, as well as problems of subjectivity in the assessment of documents and the proportionality of sanctions.*

Keywords: *currency values, foreign currency, checks, bank metals, customs border of Ukraine, declaration, National Bank of Ukraine, Customs Code of Ukraine, currency control.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТЛО В ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Медведюк А. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***З. Ф. Самчук-Колодяжна***

У тезах проаналізовано реалізацію та захист права на житло в цивільно-правових відносинах України. Визначено правову природу житла як особливого об'єкта цивільних прав, показано його двоїстий правовий режим, конституційні та міжнародні гарантії. Розкрито механізми захисту житлових прав відповідно до цивільного законодавства, підстави та особливості примусового припинення права власності. Окрему увагу приділено ролі держави у забезпеченні доступності житла та виконанні міжнародних зобов'язань. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання житлових правовідносин.

Ключові слова: *житло, право на житло, цивільно-правовий захист, правовий режим житла, вилучення майна, цивільний кодекс України.*

© Медведюк А. В., 2025

Право на житло є фундаментальним конституційним правом громадян України (статті 47 та 48 Конституції України), що становить невід'ємну складову частину права на достатній життєвий рівень. Житло визнається підґрунтям благополуччя громадян і використовується як для особистого споживання, так і для задоволення інших потреб внаслідок укладення відповідних правочинів. Проблема забезпечення житлом та ефективного захисту прав на нього є надзвичайно актуальною для України, особливо з огляду на необхідність удосконалення термінологічного апарату та практики застосування законодавства у цій сфері.

Метою аналізу є з'ясування поняття жилого приміщення, визначення особливостей його правового режиму як спеціального об'єкта цивільних прав, а також дослідження механізмів реалізації та захисту житлових прав, передусім у речових і зобов'язальних цивільно-правових відносинах.

Житло має спеціальний правовий статус і є об'єктом нерухомого майна. Відповідно ЦК України житлом визнається житловий будинок, квартира або інше приміщення, придатне та призначене для постійного чи тимчасового проживання [1].

У цивілістичній доктрині поняття «житло» тлумачиться по-різному. Так, М. В. Скаржинський пропонує розрізняти вузьке й широке розуміння житла, при цьому законодавець допускає можливість тимчасового проживання як ознаки житла [2].

Основними ознаками житла є нерухомість, ізольованість та придатність для проживання, яка підтверджується відповідністю технічним і санітарним вимогам (ДБН В.2.2-15-2005) [3].

Двоїста природа житла проявляється у тому, що воно є:

1. об'єктом права власності, який може відчужуватися;
2. засобом реалізації особистого немайнового права на житло.

Висока соціальна значущість житла зумовлює формалізм його відчуження, оцінювання та обмеження прав власника, який зобов'язаний утримувати майно та сплачувати податки [4].

Конституційне право на житло виникає з моменту народження людини та включає право вільного вибору місця проживання (ст. 33 Конституції України). Реалізація права можлива шляхом будівництва, набуття у власність або оренди житла.

Держава зобов'язана створювати умови для реалізації цього права шляхом підвищення добробуту населення, розвитку ринку житла та підтримки соціально вразливих осіб. При цьому держава надає житло лише громадянам, які потребують соціального захисту [5].

Міжнародні гарантії також відіграють роль. Відповідно до ст. 25 Загальної декларації прав людини та ст. 31 Європейської соціальної хартії (переглянутої) Україна повинна сприяти доступу до гідного житла, запобігати бездомності та забезпечувати доступність житла для малозабезпечених осіб [6; 7].

Захист житлових прав здійснюється відповідно до Цивільного кодексу України. До житла можуть застосовуватися всі форми цивільно-правового захисту, оскільки воно є об'єктом як речових, так і зобов'язальних правовідносин.

У доктрині існують різні підходи до розуміння природи права на захист — як частини суб'єктивного права або як самостійного права, що гарантується державою [2].

Конституція України гарантує непорушність права приватної власності, а також забороняє примусове позбавлення житла інакше як за рішенням суду (ст. 41). Європейська конвенція про захист прав людини (Протокол №1, ст. 1) гарантує право мирного володіння майном [8].

Підстави примусового припинення права власності з компенсацією визначені ЦК України та включають викуп об'єктів культурної спадщини, викуп земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності, реквізицію тощо (статті 350–353 ЦК) [1].

Особливу роль відіграє Закон України «Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності». », який формує комплексний правовий інститут особливостей тимчасового вилучення житла в умовах воєнного стану, а також забезпечення житлом тимчасово переміщених осіб та біженців [9].

Висновки. Специфічний правовий режим житла зумовлений його соціальною значущістю, зв'язком із земельною ділянкою та специфікою цивільного обороту. Право на

житло охороняється всіма засобами цивільно-правового захисту та гарантується Конституцією і міжнародними актами.

Доцільною є систематизація та уніфікація законодавства:

1. впорядкування термінології («житло», «житлове приміщення», «квартира»);
2. створення окремої глави Цивільного кодексу України, присвяченої житлу як об'єкту цивільних прав;
3. визначення меж втручання держави у сферу житлових правовідносин.

Джерела та література:

1.Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44.

2.Скаржинський М. В. Житлові права у цивільному праві України. Київ : Юридична думка, 2012. 312 с.

3.ДБН В.2.2-15:2005. Будинки і споруди. Житлові будинки. Київ : Мінбуд України, 2005.

4.Кравченко В. В. Житлове право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2018. 284 с.

5.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

6.Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

7.Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

8.Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : Протокол № 1, ст. 1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

9.Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності.: Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text

Medvediuk A. Realization and protection of the right to housing in civil law relations. *The article examines the mechanisms of realization and protection of the right to housing in Ukrainian civil law. It analyzes the legal nature of housing as a special object of civil rights, constitutional and international guarantees, and the system of civil-law remedies. Special attention is paid to the termination of ownership and state obligations in the field of housing protection. Proposals for improving the legal regulation are provided.*

Keywords: *housing, right to housing, civil-law protection, housing relations, property rights.*

СПІВВІДНОШЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ПОДВІЙНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

Мельник С. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Л. М. Шевчук***

Тези доповіді присвячені порівняльно-правовому аналізу цивільно-правового та господарсько-правового регулювання сфери договірних відносин. Досліджено усунення проблеми подвійного регулювання у зв'язку з втратою чинності Господарським кодексом України. Висвітлено особливості сучасної регламентації господарських договорів в національному законодавстві.

Ключові слова: *подвійне регулювання, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, господарські відносини, договірні відносини, договір.*

© Мельник С. В., 2025

Протягом більш ніж двадцяти років українська правова система існувала в умовах подвійного регулювання господарських відносин – одночасної дії Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [1] та Господарського кодексу України (далі – ГКУ) [2]. Обидва кодекси, прийняті у 2003 році, одночасно регулювали майнові, договірні та підприємницькі відносини, проте вони мали різні концептуальні підходи: ЦКУ ґрунтується на принципах приватного права (рівність сторін, свобода договору, самостійність волевиявлення) а ГКУ зберігав елементи планово-розподільчої системи та адміністративного втручання держави у господарську діяльність.

Подвійне регулювання господарських відносин, яке існувало тривалий час, створювало значні труднощі у застосуванні законодавства через суперечності між двома кодексами. Це негативно впливало на розвиток ринкової економіки України, створюючи перешкоди для бізнесу і законодавчої стабільності. Вирішення цього питання шляхом скасування ГКУ у зв'язку з прийняттям 09.01.2025 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-IX (далі – Закон № 4196-IX) [3] і встановлення єдиного підходу до регулювання господарської діяльності через ЦКУ стало важливим кроком на шляху створення передбачуваного, ефективного та гармонізованого правового поля, що відповідає сучасним європейським вимогам.

Сутність проблеми подвійного регулювання проявилася передусім у сфері договірних відносин. Так, ГКУ визначав низку особливостей укладення господарських договорів, тоді як ЦКУ встановлює більш загальні правила. Наприклад, ст. 266 ГКУ передбачала, що кількість товарів, які підлягають поставці, їх асортимент і номенклатура мають визначатися у специфікації, погодженій сторонами [2]. У ЦКУ такої вимоги не існує, тому з позиції цивільного права специфікація не є обов'язковим документом. Проте вона має практичне значення, адже забезпечує конкретизацію предмета договору – найменування, кількості, якості товарів, тому й надалі доцільно включати її як додаток до договору поставки.

Ще однією відмінністю є визначення строку дії договору. Згідно зі ст. 267 ГКУ договір поставки укладався на один рік, на строк понад рік (довгостроковий) або на інший строк, визначений угодою сторін. Якщо строк не визначено, договір вважався укладеним на один рік. ЦКУ у ст. 712 таких обмежень не містить, тому сторони можуть самостійно визначати тривалість договору. Подібна гнучкість також стосується строків позовної давності: за ГКУ вони становили шість місяців, тоді як ЦКУ встановлює однорічний строк для вимог, пов'язаних із недоліками товару (ст. 681) [1; 2]. Таким чином, скасування ГКУ усунуло низку штучних обмежень і посилило автономію сторін.

Значні зміни відбулися й у сфері укладення договорів на організованих ринках капіталу, товарних ринках, аукціонах і публічних торгах. Законом України № 4196-IX було доповнено ст. 650 ЦКУ, яка з 28.08.2025 визначає порядок укладення таких договорів. Договори купівлі-продажу, оренди майна державної та комунальної власності, а також майна господарських товариств з переважною державною часткою укладаються виключно за результатами електронних аукціонів у торговій системі, визначеній законом. Це положення фактично дублює норми, яке раніше містив ГКУ, однак тепер воно інтегроване в ЦКУ і приведене у відповідність до європейських практик прозорості [4].

Аналогічно зміни торкнулися й договорів у сфері публічних закупівель. Раніше ГКУ містив окремі приписи щодо державного замовлення (ст. 183), однак після його скасування ці питання повністю регулюються Законом України «Про публічні закупівлі» та Законом України № 4196-IX. Відповідно, господарські товариства, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій належить державі або територіальним громадам, здійснюють закупівлі за внутрішнім положенням, оприлюдненим на власному вебсайті, з дотриманням принципів відкритості та прозорості. Це свідчить про поступовий перехід від адміністративно-господарських до публічно-приватних механізмів регулювання [3; 5].

Окрему увагу варто приділити питанням типових і примірних договорів. Так, ст. 179 ГКУ передбачала можливість їх затвердження державними органами [2]. Після реформування ці положення були відтворені у ст. 630 ЦКУ, яка встановлює, що уряд або уповноважені органи можуть рекомендувати примірні договори або затверджувати типові, при цьому

типовий договір є обов'язковим, а примірний має рекомендаційний характер [1]. Таким чином, сутність правового інституту збережено, але перенесено в межі єдиного цивільного регулювання.

Важливою відмінністю між ГКУ та ЦКУ є підхід до штрафних санкцій. Ст. ст. 230-232 ГКУ визначали можливість застосування штрафів і пені, водночас обмежували період їх нарахування шістьма місяцями. Після втрати чинності ГКУ діють ст. 611 та ст. 549 ЦКУ, які встановлюють загальні наслідки порушення зобов'язань – сплату неустойки, відшкодування збитків, розірвання договору. Оновлена редакція ст. 549 ЦКУ визначає, що пеня обчислюється у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України, якщо інше не встановлено договором [1]. Таким чином, санкції набувають договірного, а не адміністративно-імперативного характеру, що посилює роль волевиявлення сторін.

З правової точки зору усунення подвійного регулювання означає утвердження принципу єдності приватного права, у межах якого підприємницька діяльність розглядається не як окрема, а як різновид цивільно-правових відносин. Це відповідає сучасним підходам у континентальних правових системах. З економічної точки зору реформа спрощує умови ведення бізнесу, зменшує адміністративне навантаження, усуває надмірну зарегульованість, що формувалася за часів дії ГКУ, і підвищує конкурентоспроможність економіки. Бізнес отримує більшу свободу у формуванні договірних умов, визначенні строків, санкцій і способів захисту прав, але водночас несе більшу відповідальність за точність і коректність укладених договорів.

Таким чином, усунення проблеми подвійного регулювання шляхом втрати чинності ГКУ є кроком до впорядкування системи приватного права. Можна стверджувати, що єдиний підхід до регулювання цивільних і господарських відносин сприятиме стабільності правозастосування, підвищить передбачуваність судової практики й відповідатиме європейським стандартам законодавчої уніфікації, а це, своєю чергою, створить цілісну, логічно узгоджену правову базу для розвитку ринкових відносин і забезпечення рівних умов для всіх учасників економічної діяльності.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 05.12.2025).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (втратив чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 05.12.2025).
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text (дата звернення: 05.12.2025).
4. Столяр О. Скасування Господарського кодексу. Як змінюється практика укладення господарських договорів. *Юридична Газета*. 2025. 06 жовт. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-yak-zminyuetsya-praktika-ukladennya-gospodarskih-dogovoriv.html (дата звернення: 11.12.2025).
5. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text (дата звернення: 08.12.2025).

Melnyk S. The relationship between the Civil and Commercial Codes of Ukraine: the problem of dual legal regulation in the sphere of contractual relations. *The abstracts of the report are devoted to a comparative legal analysis of civil and commercial legal regulation of the sphere of contractual relations. The elimination of the problem of dual regulation in connection with the loss of validity of the Commercial Code of Ukraine is investigated. The features of the modern regulation of commercial contracts in national legislation are highlighted.*

Keywords: *dual regulation, Civil Code of Ukraine, Commercial Code of Ukraine, commercial relations, contractual relations, contract.*

ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРАХ

Морєва Є. Ю.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

Досліджено застосування медіації у земельних спорах, визначено сфери її ефективності та проаналізовано нормативні засади і фактори, що впливають на практичне впровадження процедури в Україні.

Ключові слова: *медіація, земельні спори, позасудовий спосіб, землекористування, земельні правовідносини.*

У структурі національного права земельні відносини посідають одне з провідних місць за рівнем виникнення правових спорів. Складність таких відносин зумовлена великою кількістю суб'єктів, різноманітністю форм користування землею, наявністю технічних, економічних, соціальних та екологічних характеристик, що впливають на прийняття рішень. Земельні спори можуть стосуватися як приватних, так і публічних інтересів, а також питань історико-культурної спадщини, що додатково ускладнює їх вирішення.

У цих умовах традиційний судовий механізм вирішення спорів часто виявляється тривалим, затратним та недостатньо гнучким. Тому в юридичній науці та практиці зростає інтерес до альтернативних способів врегулювання конфліктів, серед яких одне з провідних місць займає медіація.

Згідно Закону України «Про медіацію» медіація - це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. Наявність законодавчо врегульованої процедури створює можливість її застосування у широкому колі правовідносин, у тому числі земельних.

Порядок вирішення земельних спорів традиційно визначається главою 25 Земельного кодексу України. Стаття 158 Земельного Кодексу України визначає, що земельні спори вирішуються судами та органами місцевого самоврядування [2]. Суд має виключну компетенцію щодо спорів про володіння, користування або розпорядження земельними ділянками, а місцеві ради уповноважені вирішувати питання меж, сервітутів, правил добросусідства тощо.

Хоча Земельний кодекс формально передбачає лише судові та адміністративні способи вирішення спорів, законодавство не обмежує застосування медіації як додаткової, досудової або паралельної процедури. Саме тому важливим є аналіз того, які особливості земельних конфліктів роблять медіацію ефективним інструментом у цій сфері. Це підкреслює необхідність інтегрування альтернативних механізмів врегулювання спорів у практику органів, що вирішують земельні питання.

Аналізуючи праці вчених, таких як: В. І. Андрейцев, І. І. Каракаш, Л. В. Лейба, О. І. Настіна, А. М. Мірошниченко, В. Ю. Уркевич, Д. В. Федчишин, Т. Є. Харитонова, М. В. Шульга, можна зробити висновок, що медіація може бути результативною у більшості земельних конфліктів, проте окремі категорії спорів особливо чутливі до переваг цього механізму. Насамперед йдеться про межові спори, які, за спостереженнями О. І. Настіної, є найпоширенішими в Україні [3]. Традиційне судове вирішення таких спорів часто виявляється малоефективним: суд встановлює юридичну межу, але не усуває глибинного конфлікту між сусідами. Натомість медіація дозволяє сторонам самостійно погодити лінію розмежування, спираючись на реальні потреби, інтереси та умови місцевості.

Не менш поширеними є конфлікти, що виникають щодо порядку користування землею або умов оренди. Непорозуміння між власниками й орендарями виникають через строки, обсяг орендної плати, спосіб використання земельної ділянки [4]. У таких ситуаціях медіація дає змогу сформувати компромісне рішення, зберегти ділові відносини та запобігти подальшим судовим спорам.

Окрему групу становлять спори, пов'язані з порушенням екологічних норм. Наприклад, використання хімікатів, які забруднюють ґрунт сусідньої ділянки, або вирубка лісових насаджень часто створюють конфлікти між суміжними землекористувачами. Медіаційна

© Морєва Є. Ю., 2025

процедура дозволяє погодити заходи з мінімізації шкоди, виробити спільний план усунення наслідків або змінити спосіб користування ділянкою таким чином, щоб зберегти екологічний баланс.

Таким чином, медіація виявляється найбільш ефективною у тих земельних спорах, де важливими є не лише юридичні аспекти, а й збереження міжособистісних або господарських зв'язків, а також потреба у швидкому, гнучкому й неформальному врегулюванні конфлікту.

Разом із тим український правовий простір поки стикається з низкою бар'єрів, що ускладнюють ефективне впровадження медіації у сфері земельних правовідносин. До них належать недостатня обізнаність учасників земельних правовідносин про можливості цього інструменту та консерватизм державних та місцевих органів, які традиційно орієнтуються на адміністративно-правові процедури. Крім того, існує нестача кваліфікованих медіаторів із фаховими знаннями саме у земельній сфері.

Додаються й нормативні труднощі: прогалини у спеціальному законодавстві, відсутність усталеної практики застосування медіаційних процедур та невизначеність правових наслідків досягнутих домовленостей. Сукупність цих чинників гальмує ширше застосування медіації, хоча її потенціал у земельних спорах залишається безсумнівним.

Отже, земельні відносини в Україні часто супроводжуються конфліктами через складність правових і соціальних аспектів та велику кількість зацікавлених сторін. Традиційні судові та адміністративні способи вирішення спорів не завжди є швидкими та гнучкими, що робить медіацію корисним інструментом. Вона дозволяє сторонам домовлятися, зберігати добрі взаємини та враховувати практичні інтереси. Особливо ефективною медіація є у межових спорах, конфліктах щодо користування землею та при порушенні екологічних норм. Водночас для її повного потенціалу важливо підвищувати обізнаність учасників та розвивати практику медіації в Україні.

Джерела та література:

1.Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

2.Земельний Кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/conv#Text

3.Медіація як альтернативний та ефективний спосіб вирішення межових земельних спорів. Настіна О. І. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 3. С. 129-134.

Morieva Y. Application of mediation in land disputes. *The application of mediation in land disputes is investigated, the areas of its effectiveness are determined and the regulatory principles and factors influencing the practical implementation of the procedure in Ukraine are analyzed.*

Keywords: *mediation, land disputes, extrajudicial method, land use, land legal relations.*

ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА НАСЛІДКАМИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

Озерський І. В.

Розглянуто проблемні питання визначення розміру компенсації моральної шкоди у правозастосовній діяльності. Пропонується судовим експертам-психологам відступати від визначених у сумнівних методиках величин і коефіцієнтів моральної шкоди, обмежившись лише експертним визначенням глибини та інтенсивності душевних страждань потерпілої особи. У виняткових випадках експерту-психологу рекомендується при визначенні орієнтовного грошового еквіваленту розміру моральної шкоди керуватися загальноприйнятими чи нормативно закріпленими її ставками.

Ключові слова: *моральна шкода, душевні страждання, суд, психологічні знання, експертиза, критерії розміру моральної шкоди.*

© Озерський І. В., 2025

Психологічні аспекти подій, що досліджуються експертом-психологом у межах наданих матеріалів цивільного чи кримінального провадження у юридично значущих ситуаціях за фактом вчинення дорожньо-транспортних пригод (далі ДТП) за результатами експертного дослідження особистості потерпілої особи (позивача) мають, на нашу думку, формалізуватися і надаватися у частині визначення експертом орієнтовного розміру моральної шкоди, в значеннях змісту окремих положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (2024 р.), а саме [1]: ч. 1 ст. 24 (назва – «Визначення розміру моральної шкоди, заподіяної потерпілій фізичній особі») Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (2024 р.), де виписано, що страховик, а у випадках, передбачених ч. 1 та п. 3 ч. 2 ст. 43 цього Закону, - МТСБУ, здійснює потерпілій фізичній особі, яка зазнала ушкодження здоров'я внаслідок ДТП, відшкодування заподіяної їй моральної шкоди, що полягає у фізичному болю та стражданнях, яких зазнала потерпіла фізична особа у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, у розмірі 10 відсотків страхової (регламентної) виплати у зв'язку з її лікуванням та/або втратою нею працездатності, розрахованої відповідно до ст. 21-23 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (2024 р.).

Варто зауважити, наведена у ч. 1 ст. 24 наведеного вище Закону [1] текстологічна конструкція «полягає у фізичному болю та стражданнях, яких зазнала потерпіла фізична особа у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я» узгоджується з приписами ст. 3 (назва – «Поняття і терміни, що вживаються в законодавстві про охорону здоров'я») Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII, законодавець дає чітко зрозуміти, що здоров'я, це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів. І у цьому разі експерту-психологу варто досліджувати наскільки ситуація, пов'язана з порушенням правил дорожнього руху порушником є психотравмувальною для потерпілої особи (позивача), і чи викликала в останньої душевні страждання значного (суттєвого) ступеню в статиці та динаміці.

Водночас, згаданий Закон [1], у ч. 4 ст. 21 (назва – «Страхова (регламентна) виплата у зв'язку з лікуванням потерпілої фізичної особи») застерігає, що «не підлягають відшкодуванню витрати на лікування захворювань, клінічних станів потерпілої фізичної особи, які не мають клінічно вираженої картини перебігу, не підтверджені клінічними методами діагностики та/або не є наслідком дорожньо-транспортної пригоди». Клінічні стани потерпілої фізичної особи — це спектр її психічних та емоційних проявів, від нормального «психічного стану» (спокій, зацікавленість, втома) до «психічних розладів» (тривога, депресія, шизофренія, розлади особистості) та відхилень, що впливають на сприйняття, мислення й поведінку, спричиняючи дискомфорт і порушуючи функціонування. Ці стани можуть бути тимчасовими чи стійкими, включати настрій, афекти, стрес та інші реакції потерпілої від дорожньо-транспортної пригоди особи на оточуючих, соціум.

У правовій позиції Верховного Суду України № 6 – 28008св10 від 13.07.2011 року, досить справедливо зауважено, що «моральну шкоду, зважаючи на її сутність, не можна відшкодувати в повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю. Зважаючи на це, будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною дійсним стражданням, тому її розмір може мати суто умовний вираз». Тому грошова сума компенсації моральної шкоди, як зауважено в постанові Верховного Суду від 25.05.2022 року в справі № 487/6970/20 є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості. В цій же постанові Верховного Суду, наголошено, що розмір визначеної компенсації повинен хоча б наближено бути мірою моральної шкоди та відновленого стану потерпілого.

І це абсолютно виправдана практика щодо визначення грошового розміру відшкодування моральної шкоди, оскільки психолог чи експерт-психолог не може варіювати грошовою оцінкою обрахування душевних страждань особи, адже це є економічною (фінансовою) складовою іншого виду експертних досліджень. Тому, абсолютно логічно, що 29 січня 2016 року Мін'юст України припинив використання у якості методології для

визначення розміру спричинення моральної шкоди на грунті проведення судових експертиз, психологічну методику (реєстр методик проведення судових експертиз, параграф 1 глава 7) О. Ерделєвського, що була раніше покладена в основу проведення судово-психологічних експертиз. Вважаємо, що «психологічна методика моральної шкоди» з реєстру методик за № 14.1.75. [2] є лише «авторськими пропозиціями покрокового юридичного аналізу обставин правопорушення [3], а не нормативним приписом.

Тож експерт-психолог у справах про ДТП, при визначенні моральної шкоди у грошовому виразі на прохання (потерпілого, його представника, позивача, сторони захисту тощо) має керуватися сумами чи коефіцієнтами відшкодувань визначеними у Законі України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (2024 р.) [1] та лімітом відповідальності за шкоду в розмірі передбаченого у «Договорі (Поліс) обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страхової компанії, що є згідно абз. 2 ч. 1 ст. 11 означеного Закону [1] є індивідуальною частиною договору страхування.

І така позиція цілком узгоджується з правовою позицією першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду відображеної в постанові 21 січня 2025 р. (справа № 587/2699/15, провадження № 51-3077км24), де виписано, що імперативність п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК щодо призначення експертизи у кожному кримінальному провадженні для визначення розміру збитків, завданих кримінальним правопорушенням, має обмежений характер, оскільки не стосується тих випадків, коли предметом злочину є гроші або інші цінні папери, що мають грошовий еквівалент, а також коли розмір матеріальних збитків, шкоди, заподіяних кримінальним правопорушенням, можливо достовірно встановити без спеціальних знань, а достатньо загальновідомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків для оцінки даних, отриманих за допомогою інших, крім експертизи, джерел доказування.

Для прикладу, згідно п. 8.1.1. Полісу № ХХ від хххх р. виписаного на гр. К, розмір страхових сум за шкоду, заподіяну життю і здоров'ю на одну потерпілу особу складає 500 000. 00 коп. Отож, цей розмір моральної шкоди, заподіяної в результаті ДТП, можливо достовірно встановити без спеціальних знань, адже він (розмір) є загальновідомим та загальнодоступним у розрізі положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (2024 р.) [1] та наявним Полісом від страхової компанії. Зважаючи на означене, експерт-психолог має право у висновку судово-психологічної експертизи визначити орієнтовний розмір заподіяної моральної шкоди в сумі 500 000. 00 коп. установлені на момент розгляду справи судом. Звичайно, що такий висновок експерта-психолога завжди матиме імовірний характер, адже остаточне рішення з цього питання є прерогативою суду.

Джерела та література:

1.Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 21.05.2024 № 3720-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text (дата звернення: 12.12.2025)

2.Реєстр методик проведення судових експертиз. М-во юстиції України : веб-сайт. URL : http://www.minjust.gov.ua/0/34957 (дата звернення: 12.12.2025)

3.Вища школа адвокатури НААУ. URL : https://www.facebook.com/hsa.org.ua/

Ozerskyi I. Vladimirovich Legal and psychological principles for determining the amount of moral damage in forensic psychological examinations following road traffic accidents. *The problematic issues of determining the amount of compensation for moral damages in law enforcement practice are considered. It is proposed that forensic psychological experts should deviate from the values and coefficients of moral damages defined in dubious methodologies, limiting themselves only to the expert determination of the depth and intensity of the victim's mental suffering. In exceptional cases, the psychological expert is recommended to be guided by generally accepted or legally stipulated rates when determining the indicative monetary equivalent of the amount of moral damages.*

Keywords: *moral damage, mental suffering, court, psychological knowledge, expertise (examination), non-pecuniary damage criteria.*

СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Олекса О. В., Бондзюх Я. С.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

В роботі досліджено поняття та систему суб'єктів кримінального провадження в контексті чинного кримінального процесуального законодавства України. Проаналізовано правовий статус основних учасників кримінального процесу, їх класифікацію за функціональним призначенням, а також особливості реалізації процесуальних прав і обов'язків. Обґрунтовано значення чіткого нормативного визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження для забезпечення принципів законності, змагальності та захисту прав людини.

Ключові слова: *суб'єкт кримінального провадження, процесуальний статус, судовий розгляд, Кримінальний процесуальний кодекс України.*

Суб'єкти кримінального провадження є ключовим елементом механізму реалізації кримінального процесуального права, оскільки через їхню діяльність здійснюються досудове розслідування, судовий розгляд, захист прав та свобод людини, а також виконання завдань кримінального судочинства. Згідно зі статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України, основними цілями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, а також забезпечення оперативного, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [2]. Досягнення цих завдань неможливе без чіткого визначення кола суб'єктів, їхніх повноважень, прав та обов'язків.

У кримінально-процесуальній науці суб'єкти кримінального провадження трактуються як всі особи, що беруть участь у кримінальних процесуальних правовідносинах, мають визначений процесуальний статус і наділені законом певними правами та обов'язками [5, с. 247]. Спільною рисою таких суб'єктів є їх участь у кримінальному провадженні на підставі норм чинного процесуального законодавства та вступ у процесуальні правовідносини з іншими учасниками з метою досягнення результатів провадження. Водночас вони відрізняються між собою за правовим становищем, функціональним призначенням, процесуальною роллю та зацікавленістю у результатах кримінальної справи.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, який ґрунтується на засадах змагальності, рівності сторін і верховенства права, закріплює законодавчу класифікацію учасників кримінального провадження залежно від напрямку виконання процесуальної функції [2]. Водночас у вітчизняній правовій доктрині найбільш обґрунтованою вважається класифікація суб'єктів за метою їх участі у провадженні, характером процесуальної діяльності та відповідністю до структури кримінального процесу [6, с. 66]. У межах цього підходу виділяють чотири основні групи суб'єктів кримінального провадження.

До першої групи належать державні органи та посадові особи, які безпосередньо здійснюють кримінальне провадження та організовують його перебіг. Це суд, слідчий суддя, прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування та оперативні підрозділи. Суд як єдиний орган правосуддя здійснює розгляд кримінальних справ по суті, оцінює докази, ухвалює вироки та інші процесуальні рішення, що прямо випливає з положень Конституції України [1]. Слідчий суддя забезпечує судовий контроль на стадії досудового розслідування, розглядає клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надає дозволи на проведення окремих слідчих і негласних слідчих дій, розглядає скарги на дії чи бездіяльність слідчого та прокурора [6, с. 68]. Прокурор здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, підтримує публічне обвинувачення в суді, забезпечує дотримання законності під час збирання доказів відповідно до Закону України «Про прокуратуру» [6, с. 70; 3]. Слідчий здійснює безпосереднє розслідування кримінальних правопорушень, проводить слідчі дії, приймає процесуальні рішення, спрямовані на

© Олекса О. В., Бондзюх Я. С., 2025

встановлення обставин кримінального правопорушення [6, с. 71-72]. Керівник органу досудового розслідування організовує діяльність слідчих, а оперативні підрозділи виконують доручення слідчого і прокурора у сфері оперативно-розшукової діяльності [6, с. 73-74].

Другу групу суб'єктів становлять особи, які беруть участь у кримінальному провадженні з метою захисту власних прав та інтересів. До них належать потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, цивільний позивач та цивільний відповідач. Потерпілим визнається особа, якій кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, та яка наділяється законом широким комплексом процесуальних прав, спрямованих на відновлення порушених прав і законних інтересів [6, с. 80]. Підозрюваний та обвинувачений є центральними фігурами сторони захисту, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування. Вони мають гарантоване Конституцією України право на захист, право на правову допомогу, право не свідчити проти себе та право на справедливий суд [6, с. 75-76; 1]. Цивільний позивач і цивільний відповідач беруть участь у провадженні з метою вирішення питання відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [6, с. 82-84].

Третю групу утворюють особи, які представляють або захищають інтереси інших учасників кримінального провадження. До них належать захисник, законні представники та представники потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача. Захисник, яким є адвокат, здійснює професійний захист підозрюваного або обвинуваченого, забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав, подає докази, заявляє клопотання та оскаржує незаконні рішення відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6, с. 77-78; 4]. Законні представники беруть участь у провадженні для захисту прав і законних інтересів неповнолітніх або осіб, які через свій стан не можуть самостійно реалізовувати процесуальні права [6, с. 85-86].

Четверту групу суб'єктів становлять особи, які сприяють здійсненню кримінального провадження, не маючи власного інтересу у його результатах. До них належать заявник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання, судовий розпорядник, понятий, педагог, лікар та інші особи. Свідок надає показання про відомі йому обставини кримінального правопорушення [6, с. 89]. Експерт залучається для проведення судової експертизи та формування науково обґрунтованого висновку [6, с. 94]. Спеціаліст надає технічну та консультаційну допомогу під час проведення процесуальних дій [6, с. 96]. Перекладач забезпечує право учасників провадження користуватися рідною мовою [6, с. 93].

Процесуальний статус кожного суб'єкта кримінального провадження є законодавчо визначеною сукупністю прав, обов'язків і процесуальних повноважень. Його чітке нормативне закріплення забезпечує реальність гарантій прав людини, дотримання принципів рівності сторін, законності, змагальності та справедливості судового розгляду. Саме узгоджена взаємодія всіх суб'єктів кримінального провадження створює умови для об'єктивного встановлення істини у справі та ухвалення законного і справедливого рішення [7, с. 251-252].

Отже, система суб'єктів кримінального провадження в Україні являє собою складну, багаторівневу структуру учасників, кожен з яких виконує чітко визначену процесуальну функцію. Державні органи та посадові особи забезпечують здійснення кримінального переслідування і правосуддя, особи з власним інтересом реалізують право на захист або відшкодування шкоди, представники та захисники гарантують фаховий юридичний супровід, а допоміжні учасники сприяють повному й неупередженому дослідженню обставин кримінального правопорушення. Така модель кримінального судочинства відповідає сучасним європейським стандартам захисту прав людини та утверджує верховенство права в Україні.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (чинна редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

3. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18

4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17

5. Король В. В., Юрчишин В. Д. Сутність категорії «учасник кримінального провадження» в науці кримінального процесуального права. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 2 (5), 2014. С. 245-253.

6. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю., Римарчук О. В. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 354 с.

7. Соловйова О. Є. Процесуальний статус учасників кримінального провадження як засіб забезпечення прав і законних інтересів. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (101), ч. 2. С. 249-256. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.2.54

Oleksa O., Bondziukh Y. Subjects of criminal proceedings. *The paper examines the concept and the system of subjects of criminal proceedings in the context of the current criminal procedural legislation of Ukraine. The legal status of the main participants in criminal proceedings, their classification according to functional purpose, as well as the peculiarities of exercising procedural rights and obligations are analyzed. The significance of a clear regulatory definition of the procedural status of participants in criminal proceedings for ensuring the principles of legality, adversarial procedure, and protection of human rights is substantiated.*

Keywords: *subject of criminal proceedings, procedural status, judicial review, Criminal Procedure Code of Ukraine.*

СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ АДВОКАТА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ З КРАЇНАМИ ЄС

Ореховська Х. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

В умовах глобальних трансформаційних процесів та стратегічного курсу України на набуття повноправного членства у Європейському Союзі, забезпечення фундаментальних засад верховенства права набуває статусу імперативу. Адвокатура, як ключовий інститут громадянського суспільства та гарант права на професійну правничу допомогу (ст. 59 Конституції України), має відповідати найвищим міжнародним та європейським стандартам. Саме професійна етика є наріжним каменем довіри суспільства до правосуддя та визначає здатність адвокатури ефективно виконувати свою місію. Формування єдиного європейського правового простору вимагає уніфікації внутрішніх етичних кодексів, що регулюють транскордонну діяльність, взаємодію з клієнтами та запобігання конфлікту інтересів.

Ключові слова: *етика адвокатів, професійна етика адвоката, незалежність адвоката, конфіденційність (адвокатська таємниця), пріоритет інтересів клієнта, дотримання законності, конфлікт інтересів, компетентність та добросовісність.*

Виклад основного матеріалу. Адвокатська етика визначається як нормативна система, що охоплює моральні вимоги до адвоката, регулює моральні відносини, які виникають у ході здійснення адвокатської діяльності. Правила адвокатської етики містять основні принципи, крізь призму яких і має здійснюватися професійна діяльність будь-яким адвокатом. Принципами адвокатської етики є: 1) незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності: незалежність є необхідною умовою належного здійснення професійної діяльності адвоката, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання (зокрема, з боку державних органів, політичних партій, інших

© Ореховська Х. В., 2025

адвокатів) та від впливу власних особистих інтересів. Адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, демонструючи принциповість у відстоюванні професійних прав та гарантій; 2) дотримання законності: обов'язок адвоката використовувати всі знання та професійну майстерність для захисту інтересів клієнта, неухильно дотримуючись законодавства України. Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень, або умисно сприяти їх вчиненню. У діяльності заборонено вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або Правилам адвокатської етики; 3) пріоритет інтересів клієнта: адвокат зобов'язаний виходити з переваги інтересів клієнта перед власними інтересами та інтересами інших осіб, але виключно в межах дотримання принципу законності. Адвокат має залишатися незалежним від свого клієнта, що підкреслює баланс між пріоритетом інтересів та професійною автономією; 4) неприпустимість конфлікту інтересів: Конфлікт інтересів — це суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними обов'язками перед клієнтом. Заборонено представляти одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими; 5) конфіденційність: є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами, які можуть вимагати розголошення інформації, та обов'язком щодо клієнта. Адвокатська таємниця охоплює факт звернення, будь-яку інформацію, отриману у зв'язку з наданням допомоги, та зміст комунікацій. Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин; 6) компетентність і добросовісність. Суспільна значущість професії вимагає від адвоката високого рівня професійної підготовки, ґрунтовного знання законодавства та практики, а також опанування тактики і прийомів адвокатської діяльності. Надання допомоги має бути компетентним і добросовісним, а також адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію; 7) повага до адвокатської професії: адвокат зобов'язаний усією своєю діяльністю стверджувати повагу до адвокатської професії, її сутності та громадського призначення. Дотримання принципу є обов'язковим у всіх сферах діяльності (професійній, громадській, публіцистичній тощо). Обов'язок дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету, включно з вимогами до зовнішнього вигляду; 8) чесності та добропорядної репутації адвоката – адвокат повинен бути добропорядним, чесно та гідно виконувати свої професійні обов'язки. Категорично заборонено робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, їх правової оцінки, прав і обов'язків клієнта, а також обсягу своїх повноважень; 9) вимоги до рекламування адвокатської діяльності. Адвокат має право рекламувати свою діяльність, але зобов'язаний дотримуватись об'єктивності, достовірності, чіткості та зрозумілості рекламних матеріалів. Рекламні матеріали не можуть містити: оціночних характеристик, критики інших адвокатів, заяв про вірогідність успішного виконання доручень (що створює безпідставні надії) або натяків, які вводять потенційних клієнтів в оману.

Якщо розглядати стандарти професійної етики адвоката, то основними міжнародними документами з даного питання є: Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства; Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів; Основні положення про роль адвокатів; Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів.

До ключових принципів визначених в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства належить – Незалежність, яка визначена як абсолютна. Незалежне становище є інструментом зміцнення довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів, при цьому адвокату належить зберігати незалежність як у майнових, так і у нематеріальних спорах. Цей міжнародний підхід, що акцентує на необхідності не поступатися принципами обов'язку заради інтересів клієнта чи суду, є сильнішим у своєму фундаментальному філософському обґрунтуванні порівняно з національними нормами. Наступним стрижневим елементом є принцип Довіри і особистої порядності, що встановлює пряму залежність виникнення довірчих відносин між адвокатом і клієнтом від відсутності сумнівів щодо чесності і сумлінності правника, що є базовою, але лаконічною етичною вимогою. Принцип Конфіденційності визначено як першорядний і фундаментальний правом та обов'язком адвоката, оскільки його професія передбачає одержання відомостей, які клієнт не повідомить іншій особі. Міжнародний стандарт має виразну перевагу завдяки фіксації того, що на обов'язок додержання конфіденційності не поширюється дія строку давності, забезпечуючи безстроковий захист таємниці. Крім того, обов'язок вимагає додержання конфіденційності від

помічників та інших залучених осіб. Принцип Інтереси клієнта чітко встановлює, що інтереси клієнта завжди превалюють перед власними інтересами адвоката та інтересами колег-юристів; адвокат зобов'язаний діяти в інтересах клієнта, керуючись нормами законодавства і правилами етики. У сфері регулювання діяльності діють принципи Неприпустимих видів діяльності та Особистої реклами. Метою неприпустимих видів діяльності є забезпечення незалежності через визнання деяких видів діяльності несумісними зі статусом адвоката. Принцип Особистої реклами є більш консервативним порівняно з сучасними українськими тенденціями, встановлюючи, що адвокат не повинен займатися саморекламою або прагнути до широкої популярності, якщо це визнається неприпустимим, і допустимість таких дій залежить від правил місця їх вчинення.

Джерела та література:

1)Правила адвокатської етики, затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року: [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#n374

2)Святоцька В. О. Етичні (деонтологічні) засади професійної діяльності адвокатів в Україні та країнах ЄС [Електронний ресурс] / В. О. Святоцька// Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 3. – С. 174–177.

3)Северин К. М. Принципи адвокатської діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Северин К. М. ; Акад. адвокатури України. - Київ, 2015. - 18 с.

4)Загальний кодекс правил для адвокатів держав Європейського співтовариства [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

5)Директива Ради ЄС №77/249 від 22 березня 1977 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1977/249/oj/eng#

Orekhovska Kh. Standards of professional ethics of the attorney at law: comparative legal analysis with EU countries. *In the context of global transformation processes and Ukraine's strategic course towards full membership in the European Union, ensuring the fundamental principles of the rule of law acquires the status of an imperative. The legal profession (advocacy), as a key institution of civil society and a guarantor of the right to professional legal assistance (Article 59 of the Constitution of Ukraine), must comply with the highest international and European standards. It is professional ethics that is the cornerstone of public trust in justice and determines the legal profession's ability to effectively fulfill its mission. The formation of a single European legal space requires the unification of internal ethical codes governing cross-border activity, interaction with clients, and the prevention of conflicts of interest.*

Keywords: *ethics of attorneys at law, professional ethics of the attorney at law, independence of the attorney at law, confidentiality (legal professional privilege / attorney-client privilege), priority of client's interests, observance of legality (adherence to the rule of law), conflict of interests, competence and integrity (diligence).*

ОЦІНКА ДОКАЗІВ СУБ'ЄКТАМИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Пальоха В. О., Гіргіль О. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Здійснено аналіз оцінки доказів суб'єктами доказування в адміністративному судочинстві. Визначено, що судове доказування проявляється у виявленні (зборі), процесуальному оформленні, дослідженні та подальшій оцінці доказів.

Ключові слова: *адміністративний процес, докази, доказування, адміністративне судочинство, суд, учасники адміністративної справи, суб'єкт владних повноважень.*

© Пальоха В. О., Гіргіль О. В., 2025

Доказами в адміністративному судочинстві виступають будь-які дані, відповідно до яких суд встановлює наявність чи відсутність обставин, фактів, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників адміністративної справи, а також інші обставини, що мають значення для справи. Такі дані встановлюються: письмовими, речовими та електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків. Способи встановлення таких даних іменуються засобами доказування.

Суб'єктами доказування в адміністративному судочинстві є суд та учасники розгляду справи. Суд як суб'єкт доказування грає важливу роль, оскільки бере активну участь у дослідженні, збиранні та оцінці доказів. Судове пізнання в адміністративному судочинстві має чітко визначені завдання, обумовлені застосуванням відповідної процедури розгляду справи, її предметом та потребою залучення до справи таких процесуальних осіб, як експерт, обранням тактики розгляду справи (планування засідання, допит сторін та свідків, призначення експертизи тощо), прогнозуванням судових дій (поведінки сторін та їх адвокатів) тощо.

Учасники адміністративної справи подають докази безпосередньо до суду. Позивач, а також особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, мають подати докази одночасно із поданням позовної заяви. Відповідач та третя особа, що не заявляє самостійних вимог на предмет спору, зобов'язані подати суду докази одночасно із поданням відзиву або ж письмових пояснень третьої особи.

Відповідно до принципу змагальності докази для суду надають учасники справи (сторони, треті особи, їх представники). Якщо у таких осіб є труднощі з поданням доказів, суд за їх клопотанням витребує докази та може оглянути їх за місцем знаходження. Адміністративний суд також може надавати судові доручення щодо збирання доказів [5, с. 522].

Кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, установлених ст. 78 КАС (ч. 1 ст. 77 КАС)[4].

В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування покладається на відповідача, який повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі.

У справах щодо застосування суб'єктом владних повноважень чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» обов'язок доказування покладається на відповідача (ч. 2 ст. 77 КАС).У справах щодо шкоди, заподіяної протиправними (незаконними) індивідуальними актами Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішеннями Кабінету Міністрів України обов'язок доказування покладається на позивача (ч. 3 ст. 77 КАС)[4].

У цілому слід констатувати, обов'язок доказування буде залежати від наявності відповідача як суб'єкта владних повноважень та від предмета оскарження [1].

Збирання доказів – це етап, протягом якого суд та учасники адміністративного судочинства здійснюють процесуальні дії, спрямовані на виявлення доказів. Це початковий етап процесу доказування, протягом якого суд та учасники адміністративного судочинства реалізовують сукупність процесуальних дій, спрямованих на виявлення доказів.

Процесуальний закон чітко визначає загальні правила збирання доказів в адміністративному судочинстві, згідно з якими: докази можуть надавати суду особи, які беруть участь у справі; суд може їх збирати за власною ініціативою; суд може запропонувати сторонам надати певні додаткові докази або ж витребувати їх за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або ж з власної ініціативи; якщо певна особа, що бере участь у справі, не може самостійно їх надати, то вона повинна зазначити причини, чому ці докази не можуть бути надані, та повідомити, де вони можуть знаходитися, а суд, в свою чергу, сприяє в реалізації цього обов'язку і може витребувати необхідні докази; адміністративний суд витребовує в суб'єкта владних повноважень документи та матеріали, що можуть бути

використані як докази у справі; особи, які беруть участь у справі, наділені правом просити суд забезпечити ці докази [2, с. 461].

Після дослідження доказів та з'ясування всіх обставин суд має перейти до оцінки поданих доказів у справі. Поняття «оцінка доказів» слід розуміти як розумово-психологічний процес суб'єктів доказування, передусім суду, який на основі внутрішнього переконання та логічного аналізу дозволяє всебічно й об'єктивно визначити допустимість, достатність і достовірність кожного доказу та їх сукупності для формування висновків у справі.

Згідно з положеннями ст. 90 КАСУ[4], лише суд володіє правом оцінювати докази, однак А.В. Стоян зазначає, що оцінювати докази можуть не лише суд, а й сторони: у широкому сенсі вони роблять це для усвідомлення фактичної ситуації та перспектив справи, полегшуючи роботу суду, тоді як у вузькому сенсі оцінювання є виключно суддівською діяльністю, яка має владний характер, на відміну від рекомендаційної оцінки учасників процесу.

Ківалов С. В., Закаленко О. В. та Осадчий А. Ю. погоджуються з тим, що суб'єктами оцінки доказів, окрім суду, можуть виступати і інші учасники, які безпосередньо беруть участь у справі. Оцінка доказів цими особами є необхідним елементом їх доказової діяльності щодо подання, витребування, дослідження доказів.

Зрозуміло, що брати участь у дослідженні доказів, висловлювати при цьому свою думку, заперечувати проти міркувань та доводів інших осіб, які беруть участь у справі, не є можливим, не зробивши оцінки того чи іншого доказу у всій їх сукупності. При цьому оцінка доказів учасниками справи не має прямого впливу на результат вирішення справи, оскільки саме оцінка доказів судом, яка носить владний характер, виступає підставою для прийняття судового рішення.

Як вже було зазначено вище, суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням. Внутрішнє переконання – це вільне від думок інших осіб внутрішньо обґрунтоване та стійке психічне ставлення суб'єкта доказування до кількості і якості достатніх та необхідних елементів, які складають зміст поняття доказу та виступають в якості методу та результату оцінки доказів.

За словами В.В. Король, оцінка доказів за внутрішнім переконанням судді має декілька аспектів: психологічний, юридичний та морально-етичний[6, с. 132].

Психологічний аспект оцінки доказів полягає у тому, що суддя при прийнятті остаточного рішення впевнений у своїй правоті. Юридичний аспект відображається у ч. 2 ст. 90 КАСУ[4], яка передбачає, що ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили. Морально-етичний аспект полягає у духовній відповідальності судді за правильність здійснення оцінки доказів та правомірність постановленого судового рішення, він несе відповідальність перед своєю сумлінністю судді та людини. Керуватися сумлінням означає порівнювати кожен свій вчинок з моральними переконаннями та вчиняти у відповідності з ними. Не дивно, що перед тим як братися до виконання своїх обов'язків, судді приймають присягу, в якій присягають «чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді». Значення совісті в процесі доказування могла б бути мінімальною, якщо б вона зводилась лише до відповідальності судді за вже здійснений аморальний проступок, однак її справжня цінність в тому, що страх перед докорами совісті в майбутньому змушує людину давати попередню моральну оцінку кожному своєму проступку.

Водночас слід врахувати, що внутрішнє переконання суддів має визначатися аналізом матеріалів справи, об'єктивними даними та бути обґрунтованим. Це передусім прослідковується в мотивувальній частині рішення, де зазначаються встановлені обставини із посиланням на докази, а також мотиви неврахування окремих доказів, мотиви, з яких суд виходив при прийнятті рішення та положення закону, якими він керувався. Такий зміст мотивувальної частини рішення у разі оскарження дозволяє суддям вищих інстанцій перевірити правильність оцінки доказів та з'ясувати обґрунтованість висновків суду попередньої інстанції. Загалом оцінка доказів судом може бути як остаточною, так і попередньою. Остаточна оцінка, завершуючи весь процес судового пізнання фактичних обставин справи, здійснюється судом при прийнятті судового рішення у нарадчій кімнаті.

Попередня оцінка здійснюється на попередніх етапах доказування при вирішенні питань щодо забезпечення та витребування доказів, залучення доказів до матеріалів справи, призначення судової експертизи [3, с.381-382].

Оцінка доказів – це завершальний етап доказування, що полягає в логічній, розумовій та процесуальній діяльності суду та учасників справи, їх представників щодо визначення допустимості, належності, достовірності, достатності доказів згідно вимог КАС України. Суд є обов'язковим суб'єктом оцінки доказів у адміністративному судочинстві України, яку остаточно здійснює в нарадчій кімнаті. Сторони, треті особи, їх представники можуть здійснювати попередню оцінку доказів.

Джерела та література:

1.Особливості доказування в адміністративному судочинстві. Вісник НААУ. 23.04.2024 URL: https://unba.org.ua/publications/9067-osoblivosti-dokazuvannya-v-administrativnomu-sudochinstvi.html

2.Етапи доказування в адміністративному судочинстві. Стоцький Р. М. адвокат, Юридичний науковий електронний журнал: URL: http://lsej.org.ua/6_2024/117.pdf

3.Докази та доказування в адміністративному судочинстві. Колеснікова М.В.. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»: URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/63.pdf

4.Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

5.Оцінка доказів суб'єктами адміністративного судочинства, Стоцький Р. М. адвокат, Право і суспільство: URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/75.pdf

6. Адміністративний процес (загальна частина): навчальний посібник. С. В. Ківалов, А. Ю. Осадчий, О. В. Закаленко. Одеса: Фенікс. 2019. 224 с.

Palokha V., Hirhil O. Assessment of evidence in administrative proceedings. *An analysis of the assessment of evidence by parties to administrative proceedings has been carried out. It has been determined that judicial evidence manifests itself in the discovery (collection), procedural formalization, examination, and subsequent assessment of evidence.*

Keywords: *administrative process, evidence, proof, administrative proceedings, court, participants in administrative proceedings, subject of authority.*

ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ АДВОКАТУРИ: СПІЛЬНІ РИСИ ТА ВІДМІННОСТІ

Пасаман В. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У тезах досліджено особливості організації адвокатури в європейських країнах. Проведено порівняльний аналіз моделей адвокатського самоврядування у країнах романо-германської (Франція, Німеччина, Італія, Україна) та англосаксонської (Велика Британія) правових сімей. Визначено спільні риси, такі як незалежність професії та етичні стандарти, а також відмінності у структурі органів управління та ступені державного регулювання.

Ключові слова: *адвокатура, адвокатське самоврядування, організація адвокатури, європейські стандарти, правові системи, правова допомога.*

У більшості європейських систем адвокатура є недержавною самоврядною корпорацією, що забезпечує доступ до правосуддя через упорядковану структуру. Адвокати надають професійну правову допомогу лише за умови членства у відповідній колегії чи палаті адвокатів. Наприклад, у Франції адвокатура – це самоврядна корпорація з органами на рівні кожного апеляційного суду та національною Радою колегій [1, с. 14]. В Україні адвокати

© Пасаман В. О., 2025

об'єднані в єдину Національну асоціацію, організація якої визначена законом (з'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії тощо). У всіх цих моделях рішення органів адвокатського самоврядування є обов'язковими для виконання адвокатами, а правила етики та дисципліни встановлюються самими юристами за участю громадськості.

У європейських країнах, як правило, існують дві чи більше ланок самоврядування. Здебільшого це місцеві органи – колегії чи ради адвокатів, об'єднані територіально, – і центральний орган або рада. Так, в Італії функціонують 160 місцевих «колегій адвокатів» при кожному судовому округзі (із власною Радою ордену) [2, с. 145], а їхні представники обирають 26 членів національної Ради адвокатів (Consiglio Nazionale Forense) [3]. У Німеччині налічується 28 регіональних Палат адвокатів (по одній в кожній землі) – усі адвокати автоматично є їхніми членами – і одна Федеральна палата адвокатів (BRAK) для захисту інтересів усієї професії [4]. Водночас у Великій Британії юридична професія поділена на дві спеціалізовані гілки: солісітори та баристери. Солісіторів об'єднує The Law Society (яка представляє їхні інтереси), а баристерів – Bar Council, причому обидва органи є незалежними представницькими об'єднаннями [5].

Базові завдання органів адвокатського самоврядування схожі: організація внутрішньої дисципліни, захист прав членів, підтримка високого професійного рівня, встановлення розмірів внесків, затвердження кодексів етики тощо. Наприклад, французька колегія адвокатів координує дії адвокатів свого округу, захищає їхні інтереси та слідкує за етикою і якістю правової допомоги [6, с. 17]. В Італії органи колегії відповідають за включення кандидатів до реєстру адвокатів, адміністративний контроль, дисциплінарну практику, а Рада ордену затверджує розмір річних внесків і розглядає скарги. У Німеччині Федеральна палата адвокатів (BRAK) схвалює правила адвокатської професії і представляє інтереси адвокатів на національному та європейському рівні [4]. В Україні аналогічні функції виконують Рада адвокатів України і з'їзд адвокатів: вони обирають керівні органи, затверджують статут НААУ, регламентують склад дисциплінарних комісій, ведуть Єдиний реєстр адвокатів України [7].

Загалом у європейських країнах адвокатура відрізняється не принциповими ознаками мети чи функцій, а організаційними деталями. Спільною рисою є те, що адвокатська професія визнається суспільно важливою і підлягає окремому регулюванню. Разом з тим є помітні відмінності. Так, у країнах романо-германської правової сім'ї (Франція, Німеччина, Італія, Україна та ін.) існує єдина адвокатська корпорація з різними рівнями управління і загальнодержавними органами самоврядування. Натомість у системах загального права (Велика Британія, частково – Ірландія) юридична професія часто поділена на окремі категорії (зокрема, у Великій Британії – солісітори і баристери), кожна з яких має свої гільдії або товариства (Law Society, Bar Council) [5]. У деяких країнах існують дві паралельні корпорації (наприклад, у Польщі – адвокати і юрисконсульти (радці правні), що об'єднані в окремі палати). Ще однією відмінністю є ступінь державного контролю: у Німеччині, наприклад, діяльність адвокатів співрегулюється та контролюється земельними міністерствами юстиції спільно із самоврядуванням, тоді як у багатьох інших країнах (Франції, Італії, Україні) органи адвокатської корпорації діють практично самостійно, під загальним наглядом відповідних органів, але без безпосереднього втручання у щоденну практику адвокатів.

Незважаючи на відмінності, усі європейські адвокатури орієнтуються на загальні стандарти професійної етики та взаємодіють через міжнародні організації (CCBE, FBE тощо). Наприклад, українська адвокатура активно співпрацює з іноземними колегами та імплементує європейські норми, що підтверджує визнання її реформи на міжнародному рівні. Загалом вдосконалення структури органів адвокатури спрямоване на забезпечення незалежності адвокатів і ефективності захисту прав людини у суді в усіх країнах, що сповідують принципи верховенства права.

Джерела та література:

1. Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура країн Європейського Союзу. Київ : Ін Юре, 2018. 240 с.

2. Вільчик Т. Б. Адвокатура зарубіжних країн : навч. посіб. Харків : Право, 2021. 312 с.

3. New members – The Consiglio Nazionale Forense. *Fédération des Barreaux d'Europe.* URL: https://archive.fbe.org/new-members-the-consiglio-nazionale-forense/.

4. About The German Federal Bar. *Bundesrechtsanwaltskammer.* URL: https://www.brak.de/english/.
5. Doing legal business in England and Wales. *The Law Society.* URL: https://www.lawsociety.org.uk/topics/international/doing-legal-business-in-england-and-wales.
6. Act No. 71-1130 of December 31, 1971 on the reform of certain judicial and legal professions. *Légifrance.* URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000508793/.
7. Система органів адвокатського самоврядування в Україні. *Національна асоціація адвокатів України.* URL: https://unba.org.ua/naau

Pasaman V. European models of bar organization: common features and differences. *The thesis examines the peculiarities of the organization of the bar (legal profession) in European countries. A comparative analysis of bar self-government models in the countries of the Civil Law (France, Germany, Italy, Ukraine) and Common Law (Great Britain) families is conducted. Common features, such as professional independence and ethical standards, as well as differences in the structure of governing bodies and the degree of state regulation, are identified.*
Keywords: *bar, legal profession, bar self-government, organization of the bar, European standards, legal systems, legal aid.*

UNTRANSLATABLE UKRAINIAN LEGAL CONCEPTS IN ENGLISH LAW

Pasichnyk D.
Scientific supervisor: PhD in pedagogy, associate professor ***N. P. Yatsyshyn***
Translating legal texts from Ukrainian into English faces a number of serious challenges due to differences between legal systems, lexical, and conceptual frameworks. This work examines how certain Ukrainian legal concepts have no precise English equivalents — either because there are no corresponding institutions in the Anglo-Saxon legal system or due to the specific features of Ukrainian legislation. The main goal is to identify the concepts that cause the greatest translation problems and how to minimise the risk of loss of meaning or distortion of legal content.
Keywords: *legal translation, Ukrainian legal terminology, untranslatability, comparative law, terminological equivalence, descriptive translation, translation challenges.*

The relevance of the topic is determined by globalization, international cooperation, and the need to translate laws, contracts, and court decisions, which requires an accurate representation of Ukrainian law in English. General problems of legal translation include specialized legal vocabulary, term ambiguity, and differences between legal systems.

In academic research, linguists and legal scholars emphasize that translating legal terms is not merely word-for-word substitution but, first and foremost, transferring legal reality. For instance, the study Legal Terminology: Challenges of English-Ukrainian Translation notes that one of the greatest challenges for translators is «the absence of equivalents for a terminological unit in the target language» [2]. Another study, Linguistic Features of Legal Translation in the Context of Intercultural Differences of Legal Systems, highlights that intercultural and systemic differences between legal systems constitute a key barrier to accurate translation [3]. We consider it shows that a translator cannot act solely as a linguist — understanding the legal essence of terms is necessary to prevent loss of meaning and potential legal conflicts.

One frequently cited unique concept is the «labor book» (трудова книжка). In Ukrainian law, it is an official document recording an employee's entire work history, including employment, dismissal, commendations, and awards. The difficulty in translation lies in the fact that Anglo-Saxon systems lack an equivalent document, so a literal translation «labour book» / «employment record book» does not convey the full legal meaning and may be misunderstood by a foreign lawyer. Other examples include new or system-specific procedures, institutions, or categories in Ukrainian civil or administrative law that differ from Anglo-Saxon procedures. The article Legal Terminology: Challenges of English-Ukrainian Translation describes the difficulties of translating such terms,

© Pasichnyk D., 2025

especially when they have no direct English counterpart [2]. As to perspective, the labor book is a clear example of how the legal-cultural context of a country defines term meaning, and why a literal translation alone is insufficient.

The reasons for untranslatability and translation difficulties include differences in legal systems (civil law vs common law), semantic and terminological specificity of Ukrainian legislation. Risks of literal translation include potential misunderstanding, alteration of legal meaning, and misinterpretation, which in contracts or court documents can have serious consequences. We believe that awareness of these risks allows translators to approach legal translation more responsibly and professionally.

Translation methods and strategies include descriptive translation, functional equivalents, and explanatory notes. For example: «трудова книжка» - «employment record book (official labour record of the employee in Ukraine)» [5]. Creating glossaries and specialized dictionaries is also recommended to ensure translation consistency [3]. In my view, this is the only way to standardize legal translations and reduce the likelihood of legal conflicts in international documents.

The consequences of the problem are that incorrect translations can lead to legal uncertainty, misapplication of norms, and conflicts. This is especially relevant for international contracts, cooperation, and court cases with international elements. A case study translating the concept «малозначна справа» («minor/insignificant case») - «insignificant case / small claim» shows how a simple translation can mislead, as the scope of the concept in Ukrainian law is broader [7].

Conclusions. It is necessary to recognize that some Ukrainian legal concepts are unique to the civil law system and have no direct equivalent in Anglo-Saxon law. When translating such concepts, descriptive methods, functional equivalents, or explanatory notes should be applied to preserve legal accuracy. For a systematic solution, specialized glossaries should be created and distributed, standardized translations of legal documents in international communication should be developed, and professionals with both legal and translation expertise should be involved. Our point of view is that legal translation is not merely a linguistic task but an important part of a country's legal security and international reputation, and neglecting this aspect can have serious consequences.

Sources and literature:

1.Vakulich Y. M. Systematic Relations Between English Equivalents of Ukrainian Terms in Translations of Legal Texts. – Studia-linguistica, 2025.

2.Baklazhenko Y., Hnatiuk O. Legal Terminology: Challenges of English-Ukrainian Translation. – Access to Justice in Eastern Europe, 2023.

3.Task Force. Legal Translation – Translation agency. Information on the specifics of legal translation.

4.Pavlov V. O. Internationalisms in English Legal Vocabulary: Challenges in Rendering into Ukrainian. Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University, Series 9, 2024.

5.Official definition of "trudova knyzhka" on the Ukrainian legislation portal.

6.Practical issues in translation and the risk of content distortion — article on common errors in translating international legal terms.

7.Case study translating maloznachna sprava → "insignificant case / small claim" in an international context.

Пасічник Д. Р. Неперекладні українські юридичні поняття в англійському праві. *Переклад юридичних текстів з української мови англійською стикається з низкою серйозних викликів через відмінності між правовими системами, лексичними та концептуальними підґрунтями. У цій роботі досліджується, як певні українські правові поняття не мають точних англійських відповідників — або через відсутність відповідних інститутів в англосаксонській правовій системі, або через специфічні особливості українського законодавства. Основною метою є визначення тих концептів, що створюють найбільші труднощі під час перекладу, а також шляхів мінімізації ризику втрати змісту чи викривлення юридичної інформації.*

Ключові слова: *юридичний переклад, українська правнича термінологія, неперекладність, порівняльне правознавство, термінологічна еквівалентність, дескриптивний переклад, перекладацькі труднощі.*

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ

Перебойчук О. Л., Сухар Д. С.
Науковий керівник: д.ю.н., доц. ***А. П. Гусак***

У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій та зростання обсягів кримінальної інформації все більшого значення набуває використання штучного інтелекту (ШІ) у криміналістичних експертизах. Застосування ШІ дозволяє автоматизувати обробку великих масивів даних, підвищити точність та об'єктивність експертних висновків, а також скоротити час проведення експертиз у складних кримінальних провадженнях. У статті розглядаються основні напрямки застосування ШІ у криміналістиці, включаючи аналіз цифрових доказів, розпізнавання образів, прогнозування кримінальної поведінки та автоматизовану експертизу слідів. Наголошується на перевагах, які надає використання ШІ, а також на основних проблемах і обмеженнях, пов'язаних із правовими, етичними та технологічними аспектами його впровадження.

Ключові слова: *штучний інтелект, криміналістична експертиза, цифрові докази, автоматизація, розпізнавання образів, прогнозування кримінальної поведінки, технології обробки даних.*

Криміналістика, як наука про розкриття злочинів і доказування провини, перебуває на перетині традиційних методів дослідження та сучасних технологій. У цьому контексті особливу роль набуває застосування штучного інтелекту (ШІ), який здатен не лише автоматизувати рутинні процеси, але й підвищувати точність, швидкість та об'єктивність експертиз.

Штучний інтелект у криміналістиці дає змогу опрацьовувати великі масиви даних, виявляти приховані закономірності та здійснювати автоматизований аналіз цифрових слідів. Алгоритми машинного й глибинного навчання застосовуються під час роботи з цифровими доказами, у системах розпізнавання образів, під час експертизи слідів, відбитків пальців та почерку, а також під час аналітики ризиків і прогнозування кримінальної активності [5].

Зростання обсягу цифрових доказів та ускладнення кримінальних правопорушень формують потребу у більш точних і швидких методах експертного аналізу. Традиційні інструменти не завжди забезпечують оперативність і достовірність обробки даних, особливо у сфері кіберзлочинності. Використання ШІ сприяє оптимізації експертних процедур і підвищує об'єктивність висновків, що посилює доказову цінність отриманих результатів.

У сучасних умовах класичні методи криміналістичного дослідження доповнюються цифровими технологіями. Застосування ШІ дозволяє автоматизувати рутинні етапи експертизи, мінімізувати суб'єктивний фактор та підвищити точність інтерпретації доказів, що особливо важливо при роботі з фото- та відеоматеріалами, електронними документами й іншими видами цифрової інформації [1, с. 160].

Застосування ШІ у криміналістичних експертизах можна умовно розділити на кілька основних напрямів. Перший напрям – аналіз цифрових доказів. Класичні методи обробки великих обсягів даних не завжди дозволяють виявити складні взаємозв'язки між об'єктами дослідження. Системи на базі ШІ здатні автоматично обробляти тисячі електронних документів, соціальних мереж, повідомлень та відеозаписів, виявляючи підозрілі дії, закономірності та зв'язки між особами. Наприклад, у США Федеральне бюро розслідувань використовує алгоритми машинного навчання для аналізу повідомлень у мережах та прогнозування кіберзлочинної активності, що дозволяє правоохоронцям швидше реагувати на потенційні загрози. Подібні системи застосовуються і в Європі для відстеження організованої злочинності, торгівлі наркотиками та фінансових злочинів [3].

Другий напрям – розпізнавання образів і автоматизована експертиза фізичних слідів. Відбитки пальців, сліди взуття, почерк або сліди зброї традиційно досліджувалися вручну, що вимагало значних витрат часу і залежало від кваліфікації експерта. Сучасні алгоритми на базі глибинного навчання дозволяють порівнювати відбитки пальців або сліди з базами даних із

© Перебойчук О. Л., Сухар Д. С., 2025

високою точністю за секунди. У Великій Британії та Німеччині впроваджено автоматизовані системи порівняння відбитків пальців та почерку, що значно скорочує час експертизи та зменшує ризик помилкових висновків. Крім того, алгоритми розпізнавання обличь та об'єктів дозволяють швидко обробляти відеозаписи з камер спостереження, виявляючи підозрюваних навіть за складних умов освітлення або часткового приховання обличчя [4, с. 294].

Третій напрям – прогнозування кримінальної активності та аналітика ризиків. Використання ШІ дозволяє моделювати поведінку злочинців на основі історичних даних про злочини, враховуючи соціальні, економічні та демографічні фактори. Наприклад, у Японії застосовуються алгоритми для прогнозування часу та місць можливих злочинів, що допомагає поліції ефективно розподіляти ресурси та запобігати правопорушенням. У Південній Кореї системи аналітики злочинності на основі ШІ використовуються для визначення потенційно ризикових зон патрулювання, що дає змогу підвищувати ефективність превентивної діяльності правоохоронних органів. В Україні на рівні наукових досліджень обговорюється можливість застосування алгоритмів прогнозування злочинності для вдосконалення аналітичної роботи правоохоронних структур.

Четвертий напрям охоплює використання ШІ у судових експертизах та криміналістичних симуляціях. Алгоритми дозволяють моделювати траєкторії куль, реконструювати послідовність подій та оцінювати ймовірні сценарії поведінки учасників події. Такі технології підсилюють об'єктивність експертної оцінки й сприяють формуванню аргументованих висновків у суді. У США, Канаді та Австралії подібні системи застосовуються під час розслідування складних кримінальних справ, що потребують високоточної реконструкції подій [2].

Разом із перевагами використання ШІ існують і проблеми. По-перше, алгоритми залежать від якості даних: будь-які похибки або упередження у вихідних базах даних можуть призвести до неправильних висновків. По-друге, використання ШІ пов'язане з етичними та правовими аспектами, оскільки автоматизований аналіз персональних даних може порушувати права людини. Наприклад, у США були випадки, коли системи розпізнавання обличь помилково ідентифікували невинних людей, що призвело до серйозних правових наслідків. Тому для впровадження ШІ у криміналістику необхідні суворі стандарти перевірки алгоритмів, законодавчі рамки та підготовка висококваліфікованих фахівців.

Використання штучного інтелекту у криміналістичних експертизах виступає важливим чинником модернізації криміналістики та підвищення ефективності системи правосуддя. Інтеграція цифрових технологій із класичними методами аналізу доказів сприяє зростанню точності й об'єктивності експертних висновків та оптимізує роботу фахівців у процесі розслідування. Разом із тим впровадження ШІ потребує комплексного підходу з урахуванням етичних, правових і технічних аспектів, що забезпечує безпечність, законність і практичну результативність криміналістичних процедур.

Джерела та література:

1.Загуменний, О. О. Концептуальні принципи використання технологій штучного інтелекту під час слідчих дій. *Наше право*, 2023, № 3, С. 157–162. DOI: 10.32782/NP.2023.3.23. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/6ca1ff82-03c0-40c0-b761-5cc79e1f7dea (дата звернення: 26.11.2025)

2.Бєлова М.В., Бєлов Д.М. Імплементація штучного інтелекту в досудове розслідування кримінальних справ: міжнародний досвід. *Аналітично порівняльне правознавство,* 2023. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.02.78. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282310 (дата звернення: 26.11.2025)

3.Кучинська Г. Аналіз та оцінка доказів штучним інтелектом у кримінальному процесі. *Судова експертиза,* 2025. DOI: 10.32782/forensic.science.2025.1.17. URL: https://journal.srcif.com.ua/index.php/main/article/view/20 (дата звернення: 26.11.2025)

4.Колесніков А.П. Штучний інтелект в запобіганні та розслідуванні злочинів. *Наукові записки. Серія: Право,* 2023, № 15, С. 292–295. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-15-292-295. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/381 (дата звернення: 26.11.2025)

5.Піддубна А.В., Божук К.О. Штучний інтелект у кримінальному провадженні: сучасні виклики та правові перспективи. *Аналітично порівняльне правознавство,* 2025. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.36. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342787 (дата звернення: 26.11.2025)

Pereboychuk O., Sukhar D. Use of artificial intelligence in forensic examinations
In today's conditions of information technology development and the increase in the volume of criminal information, the use of artificial intelligence (AI) in forensic examinations is becoming increasingly important. The use of AI allows you to automate the processing of large data sets, increase the accuracy and objectivity of expert opinions, and also reduce the time of examination in complex criminal proceedings. The article examines the main areas of application of AI in forensics, including analysis of digital evidence, pattern recognition, prediction of criminal behavior, and automated examination of traces. The advantages of using AI are emphasized, as well as the main problems and limitations associated with the legal, ethical, and technological aspects of its implementation.

Keywords: *artificial intelligence, forensics, digital evidence, automation, pattern recognition, criminal behavior prediction, data processing.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У ГОСПОДАРСЬКОМУ ОБІГУ (СМАРТ-КОНТРАКТИ): ЮРИДИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Полін І. А.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

Досліджено правову сутність та особливості застосування смарт-контрактів як інноваційної форми господарського правочину. Актуальність теми зумовлена необхідністю інтеграції технології блокчейн у традиційний господарський обіг для підвищення прозорості та ефективності транзакцій. Проаналізовано ключові нормативні акти, зокрема Закон України «Про віртуальні активи», у контексті визнання юридичної сили смарт-контрактів та їхнього співвідношення з формою правочину, передбаченою Цивільним кодексом України (ЦКУ). Визначено основні юридичні виклики, які стосуються незворотності виконання, вирішення спорів та відповідальності за збої в коді (bugs). Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення законодавства для створення спеціальних механізмів арбітражу смарт-контрактів.

Ключові слова: *смарт-контракт, технологія блокчейн, віртуальні активи, електронний правочин, господарський обіг, відповідальність*

Правова основа застосування блокчейн-технологій у сфері господарювання спирається на положення Закону України «Про віртуальні активи» [1], де у статті 6 визначено, що смарт-контракт є електронним договором, виконання якого здійснюється автоматично за допомогою технології блокчейн. Центральною проблемою постає юридична природа такого договору. Відповідно до ст. 202 ЦКУ [2], правочином вважається дія особи, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Смарт-контракт за своїм змістом є різновидом електронного правочину, що узгоджується з вимогами Закону України «Про електронні довірчі послуги» [3], однак на відміну від традиційних договорів він одночасно поєднує волевиявлення сторін та програмний код, який забезпечує його автоматичне виконання [4, с. 47]. Саме ця подвійність створює колізію, адже виконання зумовлюється не новим волевиявленням учасників, а алгоритмом, закладеним у програму.

© Полін І. А., 2025

Автоматичне виконання умов є ключовою перевагою смарт-контрактів, але водночас і найбільшим юридичним викликом. У господарському праві діють засади добросовісності, а також право сторін змінювати або розривати договір (ст. 651 ЦКУ) [2] за умови істотної зміни обставин чи порушення зобов'язань. Водночас більшість блокчейн-систем функціонують на принципі незворотності (immutability), через що після виконання коду повернути активи або скасувати дію практично неможливо без одностайної згоди учасників мережі чи втручання зовнішнього арбітражу. Така незворотність створює додаткові ризики: будь-яка помилка в коді або непередбачувана зміна зовнішніх даних, які надходять від оракулів, може спричинити неправомірне списання активів без можливості ефективного захисту у межах звичайних судових процедур [5, с. 112].

Особливо гострими є питання відповідальності [4, с. 48]. Невизначеним залишається, хто саме відповідає за збитки, що виникли через помилку в коді: програміст, сторона, що ініціювала укладання смарт-контракту, чи оператор блокчейн-платформи. Українське законодавство не містить спеціальних норм, які б визначали так звану «технічну» відповідальність. Не менш складною є й проблема юрисдикції, адже блокчейн має транскордонний і децентралізований характер. За відсутності фізичних серверів і за умови, що учасники можуть перебувати в різних країнах, визначення правозастосовної юрисдикції стає надзвичайно проблематичним [5, с. 111], що зумовлює потребу у розробленні нових колізійних правил. Додатковим ризиком виступає можливість фіктивного використання смарт-контрактів, зокрема для відмивання коштів або здійснення удаваних операцій, оскільки саме програмний код, а не правова мета угоди, є визначальним елементом їхньої дії [6].

Висновки. Інститут смарт-контрактів є революційним для господарського обігу, пропонуючи автоматизацію та прозорість. Легалізація віртуальних активів створила законодавчий фундамент для їхнього застосування. Однак, наявна правова база є недостатньою для вирішення конфліктів, що виникають через специфіку технології.

Необхідність адаптації ЦКУ: Для забезпечення правової стабільності необхідно внести зміни до Цивільного кодексу, чітко визначивши смарт-контракт як особливу форму правочину, що має обмеження щодо розірвання, але підлягає судовому втручанню у випадках істотної недобросовісності.

Створення арбітражного механізму: Для ефективного вирішення спорів, пов'язаних з помилками коду та зовнішніми даними, доцільно створити спеціалізований арбітраж (*Arbitration of Smart Contracts*), що включатиме технічних експертів та юристів, який міг би швидко виносити рішення до моменту автоматичного виконання транзакції.

Регулювання відповідальності: Законодавець має чітко визначити суб'єктів відповідальності у разі неправомірного виконання або збоїв смарт-контракту, спираючись на принципи вини та комерційного ризику.

Джерела та література:

1.Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20

2.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3.Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19

4.Стрельцов А. С. Смарт-контракти у господарському обігу: правова природа та ризики. *Підприємництво, господарство і право.* 2024. № 5. С. 45–50.

5.Ніколаєнко Д. В. Проблеми юрисдикції та колізійне регулювання спорів щодо транскордонних блокчейн-транзакцій. *Вісник господарського судочинства.* 2025. № 2. С. 110–115.

6.*Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (*Аналіз спору щодо визнання електронного правочину дійсним, 2024–2025 рр.)

Polin I. Legal regulation of the use of blockchain technology in commercial transactions (smart contracts): legal challenges and prospects. *The legal nature and specific features of smart contracts as an innovative form of commercial transaction have been examined. The relevance of the topic is driven by the need to integrate blockchain technology into the traditional commercial environment in order to enhance transparency and transactional efficiency. Key regulatory acts, including the Law of Ukraine "On Virtual Assets," are analyzed in the context of recognizing the legal force of smart contracts and their correlation with the form of transactions established by the Civil Code of Ukraine (CCU). The main legal challenges are identified, particularly those related to immutability of execution, dispute resolution, and liability for code malfunctions (bugs). Recommendations are proposed for improving legislation to create specialized mechanisms for smart contract arbitration.*

Keywords: *smart contract, blockchain technology, virtual assets, electronic transaction, commercial circulation, liability.*

ВВЕДЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СМАРАГДОВУ МЕРЕЖУ»

Радзій О. В., Теслюк І. М.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

Розглядається створення та функціонування Смарагдової мережі в Україні як частини європейської екологічної системи для охорони рідкісних видів флори і фауни та їх природних оселищ. Описано правове регулювання мережі, її відповідність вимогам Бернської конвенції та директив ЄС, а також загрози для біорізноманіття. Акцентується важливість прийняття Закону України «Про Смарагдову мережу», що забезпечить довгострокове збереження природи України.

Ключові слова: *Смарагдова мережа, Бернська конвенція, природні оселища, біорізноманіття, охоронювані території.*

В межах Європейського Союзу (ЄС) функціонує європейська екологічна мережа природоохоронних територій Natura 2000, яка включає різні типи природних оселищ та оселищ видів, що створюють можливості для відновлення їх природніх ареалів (Директива 79/409/ЄЕС) [1]. На території України формується Смарагдова мережа (Emerald network), що охоплює території особливого природоохоронного значення для збереження видів флори, фауни та їх оселищ, що функціонує в країнах не членів Євросоюзу та є продовженням мережі Nature 2000 ЄС. Ця мережа функціонує та розробляється відповідно до вимог Бернської конвенції. Згідно з планом дій щодо членства України в ЄС на розвиток Смарагдової мережі буде спрямоване значне фінансове забезпечення для здійснення заходів з відновлення та охорони оселищ. До складу цієї екологічної мережі входить 377 територій загальною площею близько 8 млн. га (станом на 2020 рік).

У 1996 році Україна ратифікувала Бернську конвенцію, щодо створення та функціонування територій екологічної мережі особливого природоохоронного значення. Конвенцією визначено, що управління та моніторинг цих територій (екологічної мережі) здійснює центральний орган управління – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (з 2025 року – Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України), Державна екологічна інспекція України.

Територія України є важливою для збереження біорізноманіття Європи. Займаючи менш ніж шість відсотків площі континенту, Україна володіє 35 % його біорізноманіття.

Серед 70 000 видів, які визначені на території нашої держави, є багато рідкісних, реліктових та ендемічних, які охороняються на міжнародному, національному, регіональному та локальному рівнях.

© Радзій О. В., Теслюк І. М., 2025

Смарагдова мережа була створена на основі Рекомендації № 16 (1989) (Щодо територій, що становлять особливий природоохоронний інтерес) [2]. Зобов'язання щодо охорони середовищ існування видів та природних оселищ, що перебувають під загрозою зникнення, зазначені в Конвенції та є частиною міжнародного права. Бернська конвенція не стосується виключно охорони видів. Згідно ст. 1-4, 6 та 9 Конвенції [3], до неї відноситься охорона природних середовищ існування, зокрема:

– місця проживання видів дикої флори та фауни;

– природні місця існування, що знаходяться під загрозою зникнення;

– території, що мають значення для мігруючих видів.

З метою імплементації європейського природоохоронного законодавства у грудні 2020 року у Парламенті був зареєстрований проєкт Закону України «Про території Смарагдової мережі» (№4461) [5], який пройшов перше читання. На сьогодні, даний закон проходить всебічне обговорення в експертному середовищі, щодо врахування сучасних викликів воєнного стану при здійсненні формування та моніторингу об'єктів та територій Смарагдової мережі. Зокрема, в законопроєкті передбачено виконання міжнародних зобов'язань України щодо визначення засад створення та управління територіями Смарагдової мережі та порядок оцінки впливу планованої діяльності на ці території. Законопроєктом передбачається розгляд основних питань, що стосуються:

1) збереження окремих природних територій (флори та фауни), а не тільки загальної охорони території;

2) відбір території (з відповідним переліком видів флори і фауни), визначених у вимогах документів щодо відбору територій Смарагдової мережі;

3) модернізація функціонування Національного реєстру територій Смарагдової мережі та систем моніторингу, а також розробка та впровадження механізму оцінки впливу на такі території;

4) створення центрального органу виконавчої влади щодо контролю та реалізації проєкту [4].

За оцінкою експертів Бернської конвенції, Українська мережа забезпечує охорону близько 40 % видів та природних оселищ, для збереження яких вона створюється.

Зі 120 типів природних оселищ, які охороняються Бернською конвенцією і представлені в Україні, охоплення, яке здатне забезпечити довгострокове збереження, мають 35 із 76 оселищ Альпійського регіону, 35 із 74 оселищ Континентального регіону, 7 із 72 оселищ Паннонського регіону та 39 із 91 оселища Степового регіону.

Із 60 видів рослин, які охороняються Бернською конвенцією і зростають в Україні, охоплення, яке здатне забезпечити довгострокове збереження, мають 8 із 20 видів Альпійського регіону, 17 із 38 видів Континентального регіону, один із 16 видів Паннонського регіону та 26 із 39 видів Степового регіону.

З 90 видів тварин (за винятком птахів), які охороняються Бернською конвенцією і поширені в Україні, таке охоплення мають 41 із 79 видів Альпійського регіону, 36 із 87 видів Континентального регіону, 15 із 69 видів Паннонського регіону та 31 із 88 видів Степового регіону.

Зі 119 видів птахів, які охороняються Бернською конвенцією і поширені в Україні, таке охоплення, мають 43 види, ще 57 видів мають недостатність охоплення в мережі (для забезпечення довгострокового збереження).

Прикладом наявної мережі для збереження виду може слугувати лелека чорний (*Ciconia nigra, A030*) – статус рідкісний. Вид занесений до Додатка I Пташиної директиви, Додатку II Бернської конвенції, Резолюції 6 (1998) Бернської конвенції [6], Червоної книги України.

Особливе значення мають степові регіони України, оскільки вони охоплюють найбільшу площу степових оселищ серед країн, які ратифікували Бернську конвенцію. Значна частина цих крихких степових екосистем розташована в зоні активних бойових дій або поблизу них на півдні та південному сході країни.

За попередніми даними, від вибухів, переміщень важкої військової техніки, створення фортифікаційних споруд, пожеж унаслідок обстрілів, хімічного забруднення ґрунтів від вибухових речовин тощо страждають:

– майже 36 % загальної площі українських територій Смарагдової мережі; 2,9 млн га, 160 з 377 територій;

– майже 67 % загальної площі Рамсарських угідь України; 620 000 га, 16 із 50 Рамсарських угідь;

– майже 30 % загальної площі природоохоронних територій загальнодержавного та місцевого значення; 1 240 000 га, 900 територій.

Чимало загроз біорізноманіттю може з'явитися у процесі відновлення інфраструктури України. Якщо застосовувати для цього стандартні методи, потрібно добувати й використовувати значні запаси природних ресурсів (наприклад, пісок, який часто добувають з русел річок), що призведе до деградації екосистем [7].

На підставі всебічного аналізу законодавства щодо імплементації Директиви «Про охорону природних оселищ та дикої фауни і флори» в українське законодавство пропонується звернути увагу на такі питання:

По-перше, Законом України «Про Смарагдову мережу» не визначено масштаб репрезентативності типів оселищ для оголошення території Смарагдової мережі та встановлення ймовірного впливу планованої діяльності на стан її збереження.

По-друге, у Законі чітко не врегульовано процедуру оцінки впливу планованої діяльності на території Смарагдової мережі: чи має вона здійснюватися окремо від Звіту з оцінки впливу на довкілля, чи бути його складовою частиною.

По-третє, відсутні прозорі критерії визначення ймовірного негативного впливу планованої діяльності на території Смарагдової мережі, що ускладнює можливість подальшого оскарження законності реалізації такої діяльності.

Отже, імплементація Закону України «Про Смарагдову мережу» є надзвичайно важливою, адже він створює чітку правову основу для охорони рідкісних видів та природних оселищ, що мають європейське значення. Наявність такого закону дозволить упорядкувати механізми відбору територій, моніторингу, управління та оцінки впливу на них відповідно до вимог Бернської конвенції та директив ЄС. Водночас це забезпечить можливість залучення міжнародного фінансування, необхідного для відновлення та збереження природи, особливо в умовах воєнних дій і майбутньої післявоєнної відбудови. Прийняття закону також стане важливим кроком до євроінтеграції, сприятиме ефективному управлінню природоохоронними територіями та довгостроковому збереженню біорізноманіття України.

Джерела та література:

1.Про охорону природних оселищ та дикої фауни і флори: Директива Ради від 21.05.1992 № 92/43/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_004-92#Text.

2.Про території спеціального збереження: Рек. Пост. ком. Берн. конвенції від 09.06.1989 № 16. URL: https://wownature.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/Rekomendatsiia-16-1989.pdf.

3.Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі: Конвенція від 19.09.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text.

4.Izumrudnaja set (Emerald Network). MCL – Міжнародний центр права. URL: https://mcl.kiev.ua/izumrudnaja-set-emerald-network/.

5.Про території Смарагдової мережі: Закон України від 04.12.2020 № 4461. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI03832A?an=2.

6.Резолюція про перелік видів, що потребують спеціальних заходів щодо збереження середовищ існування від 04.12.1998 № 6. URL: https://rm.coe.int/1680746afc.

7.Листопад О. Смарагдові скарби України – що є, що буде, чим «серце заспокоїться». Світ. URL: https://svit.kpi.ua/2025/02/10/смарагдові-скарби-україни-що-є-що-буд/.

Radzii O., Teslyuk I. Introduction of European environmental legislation: implementation of the Law of Ukraine «On the Emerald Network». *The creation and functioning of the Emerald Network in Ukraine as part of the European ecological system for the protection of rare species of flora and fauna and their natural habitats is considered. The legal regulation of the network, its compliance with the requirements of the Bern Convention and EU directives, as well as threats to biodiversity are described. The importance of adopting the Law of Ukraine «On the Emerald Network», which will ensure the long-term conservation of Ukraine's nature, is emphasized.*

Keywords: *Emerald Network, Bern Convention, natural habitats, biodiversity, protected areas.*

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИНОЇ НАУКИ

Саврацький Б. М., Саврацький Д. М.
Науковий керівник: д.ю.н., доц. ***А. П. Гусак***

У статті досліджується новітня галузь криміналістики – цифрова криміналістика. Проаналізовано погляди провідних вчених щодо поняття цифрової криміналістики в системі криміналістичної науки. Розкрито сутність та значення цифрової криміналістики в умовах розвитку даної науки на сучасному етапі. Виокремлено ключові проблеми галузі, зокрема дефіцит кваліфікованих кадрів та складність обробки великих масивів даних. Розглянуто сучасні засоби та методи роботи з цифровими слідами. Акцентовано увагу на необхідності вдосконалення професійної підготовки фахівців для потреб правоохоронних органів.

Ключові слова: *цифрова криміналістика, криміналістика, кримінальні правопорушення, кіберзлочинність, цифрові докази.*

Сучасні тенденції цифровізації та технологічного розвитку набули незворотного характеру, адже їх поява є наслідком закономірного розвитку науки, техніки та суспільства. Перехід інформації у цифровий формат стає новим етапом еволюції суспільства та формує основу для розвитку цифрової економіки в Україні. Такі зміни охоплюють усі сфери суспільного життя й державного управління, не оминаючи й діяльності органів кримінальної юстиції. У результаті цифровізація суттєво впливає на подальший розвиток юридичної науки, криміналістики та судової експертизи.

У вітчизняній криміналістичній доктрині цифровій криміналістиці приділяється недостатньо уваги. Питання, пов'язані з окремими аспектами цієї галузі, розглядають такі дослідники, як В. М. Бутузов, С. В. Власова, Є. П. Іщенко, Н. Б. Нечаєва та інші. Серед зарубіжних науковців одним із провідних фахівців у сфері цифрової криміналістики вважається Marie-Helen Maras.

Цифровізація у криміналістиці передусім проявляється в інтеграції цифрових технологій у криміналістичну діяльність, що включає розробку та використання спеціальних методів, прийомів і засобів для роботи з цифровими доказами та розслідування злочинів у цифровій сфері. Це дозволяє шукати, отримувати, закріплювати та досліджувати цифрові докази для виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Такі процеси створили передумови формування нового стратегічного напряму у криміналістиці – цифрової криміналістики [1, с. 383].

Щодо визначення поняття «цифрова криміналістика», то єдності поглядів у науковому тлумаченні поки не досягнуто. Так А. С. Колодіна, Т. С. Федорова під цим поняттям розуміють «галузь криміналістики, яка займається дослідженням цифрових доказів у кримінальних провадженнях» [2, с. 177].

© Саврацький Б. М., Саврацький Д. М., 2025

В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько зазначають, що цифрова криміналістика може розглядатись як стратегічний напрям у розвитку криміналістичної науки та правозастосовної практики [3, с. 20].

На думку К. Є. Борисова та В. А. Світличного, цифрова криміналістика – це новітня галузь криміналістики, яка займається збиранням, зберіганням та аналізом цифрових доказів. Вони можуть бути отримані з різних джерел, таких як комп'ютери, мобільні телефони, камери відеоспостереження та інші цифрові пристрої. Цифрова криміналістика є важливою галуззю, оскільки вона допомагає правоохоронним органам розслідувати злочини, які відбуваються в цифровому середовищі. Цифрова криміналістика – це важливий інструмент для боротьби зі злочинами, які відбуваються за допомогою цифрових технологій [4, с. 83].

Узагальнюючи наведені наукові погляди, ми підтримуємо позицію вчених, зокрема В. Ю. Шепітька та М. В. Шепітька, які визначають цифрову криміналістику як стратегічний напрям розвитку криміналістичної науки. На наше переконання, такий підхід є найбільш обґрунтованим, оскільки сучасні цифрові технології не функціонують відокремлено, а інтегруються в усі традиційні методики розслідування, трансформуючи їх відповідно до вимог сьогодення.

Незважаючи на те що цифрова криміналістика стрімко розвивається та протидіє поширенню кіберзлочинності, вона має певну проблематику, зокрема, актуальною проблемою є недостатня кількість кваліфікованих кадрів у галузі цифрової криміналістики. На нашу думку, криміналістичні експерти повинні мати змістовні знання в галузі комп'ютерної техніки, програмування, криптографії та інших інноваційних галузей. Однак ці навички не завжди є доступними для співробітників правоохоронних органів держави. Враховуючи вищевикладене, слід погодитись із думкою вчених, які вважають, що рішення практичних проблем цифрової криміналістики є важливим кроком для забезпечення ефективності боротьби з кіберзлочинністю. Для цього необхідним є виконання таких дій: розвиток навчальних програм із цифрової криміналістики; посилення співпраці між правоохоронними органами та науковими установами щодо розробки нових методів дослідження цифрових доказів; створення стандартів для зберігання та обміну цифровими доказами відносно забезпечення їхньої цілісності та автентичності [5, с. 148].

Не менш актуальною проблемою цифрової криміналістики є швидке зростання кількості цифрових даних. Це ускладнює їх ефективне дослідження, оскільки фактично створюється ситуація, відповідно до якої стає доволі важко знайти потрібну інформацію серед величезної кількості даних.

Засоби та методи цифрової криміналістики широко застосовуються в оперативно-розшуковій діяльності для виявлення ознак кримінального правопорушення, на стадії досудового розслідування – при підготовці та проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних зі збором цифрових доказів, у судовій експертизі комп'ютерної техніки й програмних продуктів та інших експертизах, що досліджують цифрові докази [6, с. 285].

Зокрема, у світовій та вітчизняній практиці активно використовуються спеціалізовані програмно-апаратні комплекси, такі як EnCase Forensic, FTK (Forensic Toolkit) та X-Ways Forensics. Вони дозволяють створювати побітові копії (точні цифрові образи) носіїв інформації, що гарантує незмінність доказів. Для дослідження мобільних пристроїв застосовуються комплекси типу Cellebrite UFED. До ключових методів належать також аналіз лог-файлів, відновлення видаленої інформації, пошук за ключовими словами та аналіз метаданих (прихованих властивостей) файлів.

Таким чином, сучасна криміналістика виходить за межі класичних методик, інтегруючи спеціалізовані IT-рішення безпосередньо в структуру слідчих дій. Така технологізація процесу розслідування є об'єктивною необхідністю, що дозволяє забезпечити принцип невідворотності покарання в умовах, коли злочинна діяльність все глибше переміщується у кіберпростір.

Висновки. Підсумовуючи, цифрова криміналістика є новітнім напрямом криміналістики, прикладною наукою, що вивчає розкриття злочинів, пов'язаних із цифровою інформацією, а також дослідження, пошук, вилучення та фіксацію цифрових доказів. Вона має фундаментальне значення для розслідування кіберзлочинів і цифрових інцидентів та

встановлення осіб, відповідальних за них. Нині розвиток цифрової криміналістики потребує активної актуалізації, зокрема шляхом посилення криміналістичної дидактики та підготовки слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів, детективів, експертів і фахівців у сфері цифрових технологій. Актуальним є також створення нової професії — цифрового криміналіста. Сучасна парадигма криміналістики має бути орієнтована на подальший розвиток цифрової криміналістики для ефективного вирішення нових завдань та процесів цифровізації суспільства.

Джерела та література:

1. Шевчук В. М. Діджиталізація, цифровізація та технологізація криміналістики: проблеми сьогодення та перспективи майбутього. Діджиталізація судово-експертної науки в умовах воєнного стану: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (8 листопада 2024 р., м. Харків). Харків: Право, 2024. С. 381-385.

2. Колодіна, А. С., Федорова, Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. Київський часопис права. 2022. С. 176–180.

3. Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. Право України. 2021. № 8. С. 12-27.

4. Борисова К. Є., Світличний В. А. Застосування цифрової криміналістики. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2022. С. 83–84.

5. Колосовський Є. Ю., Якубівська Ю. В. Особливості застосування цифрової криміналістики: проблеми теорії та практики. Juris Europensis Scientia. Випуск 6, 2023. С. 146-150.

6. БРАТІШКО, Н. (2024). НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ,* (2), 282–288.

Savratskyi B., Savratskyi D. Digital forensics as a strategic direction of development of modern forensic science. *The article examines the newest branch of forensics – digital forensics. The views of leading scientists on the concept of digital forensics in the system of forensic science are analyzed. The essence and significance of digital forensics in the context of the development of this science at the present stage are revealed. Key problems of the field are highlighted, in particular the shortage of qualified personnel and the complexity of processing large amounts of data. Modern tools and methods of working with digital traces are considered. Attention is focused on the necessity of improving the professional training of specialists for the needs of law enforcement agencies.*

Keywords: *digital forensics, forensics, criminal offenses, cybercrime, digital evidence.*

БАЛАНС ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ ПРИ ОГОЛОШЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ПОМЕРЛИМ

Саюк К. П.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Н. Ф. Чубоха***

У статті проаналізовано паритет приватно-правового та публічного інтересів при реалізації інституту цивільного права оголошення особи померлою. Окреслено особливості врегулювання такого механізму у випадку оголошення померлим саме військовослужбовця як цілісну систему цивільно-правового реагування на явище його відсутності. Розглянуто проблематику застосування даної процедури у практичній площині.

Ключові слова: *оголошення особи померлою, приватний інтерес, публічний інтерес, правовий статус військовослужбовців та їх сімей.*

© Саюк К. П., 2025

В умовах сьогодення, коли Україна щодня обороняє своє право бути незалежною правовою державою, питання правового статусу військовослужбовців як ніколи стає на порядку денному не лише у соціальному векторі, а й у принципово юридичному. Особливо це стосується захисників, які зникли безвісти або загинули за обставин, що не можуть бути достеменно встановлені. Процедура оголошення військовослужбовця померлим виступає особливим інститутом цивільного права, що перебуває на перетині приватно-правових та публічно-правових інтересів, вимагаючи від держави водночас делікатного та виваженого підходу для їх узгодження.

Актуальність теми зумовлена тим, що оголошення військовослужбовця померлим — це процедура, у якій кожне рішення має емоційну й соціальну вагу для українських родин, що живуть у стані болісної невизначеності. Визначальною проблемою у цьому питання постає те, що наявний зараз правовий механізм оголошення військовослужбовця померлим у період дії воєнного стану не забезпечує належного рівня визначеності та уніфікації правозастосовної практики. Усе це часто не враховує специфіку ведення бойових дії та критичну масовість випадків зникнення, відтак закладаючи фундаментальну колізію між потребою родини та обов'язком держави. Саме тому, з врахуванням гострої проблематики та актуальності даного питання, метою нашого дослідження є проведення комплексного аналізу матеріально-правових особливостей процедури оголошення військовослужбовця померлим.

Відтак, згідно ч. 2 ст. 46 Цивільного кодексу України, фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців [1].

Оголошення фізичної особи померлою – це ствердження судовим рішенням припущення про смерть цієї особи. Підставами, передбаченими в ст. 46–48 ЦК України, для оголошення особи померлою є не факти (докази), які напевне свідчать про її загибель, а обставини, що дають підставу припускати смерть такої особи. Як зазначає Велика Палата Верховного Суду, у правовому контексті оголошення фізичної особи померлою є техніко-правовим прийомом припущення її смерті (praesumptio mortis), що має наслідком припинення правосуб`єктності [2].

У випадку, коли фізична особа, яка оголошена померлою, у дійсності є живою, вона не позбавляється правоздатності, однак юридичні наслідки оголошення її померлою діють скрізь, де немає відомостей про те, що ця особа жива [3]. Однак, найкраще обґрунтовує термін «юридичної фікції оголошення померлою» той факт, що рішення суду з цього питання є оборотним, тобто якщо особа з'явиться у місці свого постійного проживання - вона може у судовому порядку скасувати таке рішення, що встановлено ст. 48 ЦК України [1].

Принципово важливим при оголошенні військовослужбовця померлим є визначення строку, після спливу якого суд може прийняти таке рішення. У цьому контексті варто проаналізувати правову конструкцію «воєнні дії», адже саме тут проявилась правозастосовна колізія. Під цим терміном законодавець розуміє не час закінчення дії правового режиму воєнного стану на усій території України, а саме завершення активних бойових дій на певній території, де припускається ймовірна загибель військовослужбовця. Таку позицію висловив у постанові Верховний Суд [2], що є доказом того, що судова влада зсуває баланс на користь приватного інтересу через гнучке тлумачення закону.

Окреслюючи інститут оголошення особи померлою, чітко прослідковується постійне маневрування між інтересами приватних суб'єктів та публічно-правовим обов'язком держави забезпечення стабільного розвитку правового устрою. Проте, сталий розвиток суспільства можливий за умови досягнення оптимального співвідношення між дихотомією «публічне право – приватне право».

Після початку повномасштабного збройного конфлікту особливо гостро постало питання прав військовослужбовців, які держава має захищати навіть після їхньої смерті, забезпечуючи належне вшанування їхнього героїзму. Приватний інтерес зосереджений на забезпеченні соціальної справедливості та якнайшвидшому встановленні правової визначеності для сімей військовослужбовців. Він охоплює правові наслідки, які настають після

набрання законної сили рішенням суду про оголошення особи померлою. Відповідно до ст. 1220 ЦК України [1], такі правові наслідки прирівнюються до наслідків після смерті особи – відкриття спадщини та розпорядження майном, яке перебувало у спільній власності.

Визначальним у випадку оголошення померлим саме військовослужбовця є такі ключові гарантії для сімей, як отримання соціальних виплат та інші гарантії, встановлені Законом України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Згідно Постанови КМУ від 25.12.2013 №975, сім'я військовослужбовця після його смерті може звернутись за виплатою одноразової грошової допомоги у визначеному законом розмірі. Також, такі родини претендують на отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

На наш погляд, забезпеченням приватного інтересу не може здійснюватись ізольовано, оскільки оголошення військовослужбовця померлим має й значний публічний вимір. Сюди можна віднести обов'язок належного військового обліку втрат, забезпечення фінансової доцільності використання бюджетних коштів на виплати сім'ям тощо.

Вираженням забезпечення публічного інтересу у справах даної категорії можна назвати те, що відповідно до ст. 20 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [5], якщо особа оголошена померлою, але її останки не знайдено, проведення розшуку не припиняється до встановлення її місця перебування, місця поховання чи місцезнаходження останків такої особи. Також, Касаційний цивільний суд Верховного Суду [6] зазначив, що у таких справах обов'язковим є залучення Міністерства оборони України або відповідних військових частин як заінтересованої особи.

Незважаючи на значні зусилля врівноважити публічний та приватний інтерес, у процесі оголошення військовослужбовця померлим виникають проблеми, які виразно демонструють напругу у цьому питанні та потребу у подальшому вдосконаленні. Серед таких викликів варто назвати: залежність обчислення строків, встановлених ЦК України, від офіційного визнання «завершення на певній території активних бойових дій», що створює потенційний ризик затримки; відсутність уніфікованої системи доказування; часте неправильне трактування судом матеріальних підстав.

Отже, враховуючи вищевикладене слід констатувати, що оголошення військовослужбовця померлим, як інститут цивільного права, у період воєнного стану є правовим інструментом, у якому перетинаються два різноспрямовані, але взаємодоповнюючі інтереси – приватний та публічний. З погляду цивілістики, приватний інтерес родини військового – забезпечення правової визначеності, а саме доступі до соціальних, спадкових та майнових прав. Водночас, публічний інтерес спрямований на забезпеченні достовірності військового обліку та раціоналізації використання бюджетних ресурсів. Узгодженість цих інтересів у системі координат правового регулювання оголошення військовослужбовця померлим досягається не через формальне протиставлення, а через поєднання механізмів. Саме тому ми вважаємо, що ця рівновага покликана забезпечити ту тонку й водночас незламну правову опору, завдяки якій родини військовослужбовців отримають гарантований захист.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18 листоп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2024 у справі № 755/11021/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992364.

3. Цивільний кодекс України. Том 1. Загальні положення. Особи. Науково-практичний коментар / ред. І. В. Спасибо-Фатєєва. 2020. 928 с.

4. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII : станом на 4 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного суду від 10.07.2024 у справі № 686/11198/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120313835

Saiuk K. Balance of private and public interest when declaring a serviceman dead. *The article analyzes the parity of private legal and public interests in the implementation of the institution of civil law of declaring a person dead. The peculiarities of the regulation of such a mechanism in the case of declaring a serviceman dead as a complete system of civil legal response to the phenomenon of his absence are outlined. The problems of applying this procedure in the practical plane are considered.*

Keywords: *declaration of a person as dead, private interest, public interest, legal status of military personnel and their families.*

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ТА ГАРАНТІЇ ПРАВ БІЗНЕСУ

Синюта В. Ю.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

В умовах воєнного стану підприємницька діяльність зазнала глибоких змін, спрямованих на спрощення процедур та підтримку економічної стійкості. Дерегуляція, розширення електронних сервісів і можливість дистанційної реєстрації дали змогу багатьом підприємствам оперативно відновити роботу. Водночас залишаються значні проблеми: обмежений доступ до державних реєстрів, ризики незаконних реєстраційних дій, загрози втрати майна, логістичні труднощі та необхідність релокації виробництв. Недостатня врегульованість окремих процедур, складнощі із захистом права власності та потреба у стабільних гарантіях безпеки бізнесу свідчать про необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання для забезпечення ефективних умов ведення підприємництва під час війни.

Ключові слова: *воєнний стан, підприємницька діяльність, дерегуляція, державна реєстрація, електронні сервіси, реєстри, захист майна, вилучення майна, логістичні труднощі, економічна стабільність, підтримка бізнесу.*

Війна та введення воєнного стану в Україні зумовили запровадження особливого правового режиму, що суттєво впливає на підприємницьку діяльність. З одного боку, розвиток бізнесу в умовах війни є запорукою наповнення бюджету та підтримки економічного потенціалу держави, адже підприємницька діяльність є провідним сектором ринкової економіки З іншого – підприємець стикається з низкою нових викликів: від перебоїв у ланцюгах постачання до змін у системі державної реєстрації та захисту власності. Для стимулювання бізнес-активності та зменшення адміністративного тиску держава активізувала дерегуляційні заходи, зокрема запровадивши декларативний принцип отримання дозволів і ліцензій, а також прийняла закони, що гарантують права підприємців та посилюють захист від незаконних дій. Натомість існують значні проблеми, які потребують уваги: з одного боку – окремі галузі бізнесу залишаються обтяженими дозволами, із іншого – війна створює логістичні та ринкові труднощі.

В умовах війни бізнес-структури часто змушені змінювати юридичний статус, місцезнаходження чи види діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України про Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану визначила особливості державної реєстрації під час воєнного стану: реєстраційні дії здійснюються виключно держреєстраторами зі спеціальних переліків, і можливе дистанційне подання документів [4]. Реєстрація проводиться оперативно після надходження всіх належних документів, незалежно від фактичного місця знаходження підприємства чи нерухомого майна, якщо в Урядовому переліку не вказано інакше. Це означає, що наприклад власник бізнесу, який виїхав із зони бойових дій, може змінити реєстраційні дані онлайн без фізичного приїзду до контролюючих органів.

© Синюта В. Ю., 2025

Підприємцям дозволено надсилати копії документів з кваліфікованим електронним підписом, а нотаріального засвідчення підписів вимагати не будуть, якщо документ підписаний у присутності реєстратора.

Незважаючи на це, на початку війни виникали проблеми з доступом до єдиних державних реєстрів через обмежену роботу їх адміністраторів. Низка реєстраторів зазнала переатестації, а в Мін'юсті були створені «білі списки» відповідальних осіб, що мали доступ до реєстрів і могли робити реєстраційні дії. Усе це значно ускладнило процес перереєстрації компаній та ФОП під час обмеженого інтернет-доступу в окремих областях. Водночас уже діє й розширений електронний сервіс: з 2022 року через Єдиний державний вебпортал «Дія» фізична особа-підприємець може без участі реєстратора самостійно змінювати свої реєстраційні дані, а за рішенням всіх учасників – вносити зміни до юридичної особи та реєструвати ліквідацію організації. Згідно з Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», примусове відчуження чи вилучення майна в умовах воєнного стану має здійснюватися з компенсацією його вартості [5]. За вилучене майно в обов'язковому порядку здійснюється грошова компенсація, а у разі повернення державою власнику після війни – майно має бути повернуте. Ці норми гарантують власнику, що майно або його вартість не буде втрачене назавжди, однак на практиці реалізація компенсації іноді затягується.

Окрім юридичних питань, український бізнес зазнав великих економічних потрясінь. Перебої в логістиці, руйнування транспортної інфраструктури та скорочення платоспроможного попиту суттєво ускладнили роботу підприємств. Багато компаній зі Сходу і Півдня були змушені шукати нові ринки збуту або навіть повністю переміщувати виробництва. Для вирішення цієї проблеми урядом було ініційовано програму релокації підприємств. Згідно з офіційними даними Міністерства економіки, до цієї програми станом на жовтень 2022 року приєднано понад 761 підприємство: вони перевезли свої потужності у більш безпечні регіони Західної України, і близько 80% вже відновили роботу [6].

Таким чином, підприємництво під час воєнного стану опинилося в умовах глибоких трансформацій: держава водночас стимулює бізнес працювати і намагається захистити його майно та інтереси. З одного боку, надання декларативного принципу провадження дозволило українським підприємцям оперативно відновити виробництва та торгівлю. З іншого – існують значні ризики: від нерівномірного доступу до реєстрів до загроз рейдерства та втрати активів через військові потреби. Законодавство намагається компенсувати ці ризики, однак для ефективності цих гарантій необхідно, щоб вони працювали на практиці – тобто місцева влада, виконавці реєстрації та представники силових структур суворо дотримувалися закону. Врешті-решт, загальна стабілізація економіки в умовах війни стане можливою лише за умови тісної співпраці держави і підприємств.

Джерела та література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : від 18.03.2022, № 314-2022-п : станом на 19.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період дії воєнного стану в Україні» : Закон від 17.07.2024, № 3869-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3869-20#Text.

3. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» : Закон від 02.03.2015, № 222-VIII : станом на 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text.

4. Постанова Кабінету Міністрів Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : від 06.03.2022, № 209-2022-п : станом на 15.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text.

5. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану » : від 17.05.2012, № 4765-VI : станом на 28.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text.

6. Відомості Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України Програма релокації. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13 від 28.01.2025.

Syniuta V. Entrepreneurship during martial law: deregulation and guarantees of business rights. *Under martial law, business activity has undergone profound changes aimed at simplifying procedures and supporting economic stability. Deregulation, the expansion of electronic services, and the possibility of remote registration have allowed many enterprises to quickly resume work. At the same time, significant problems remain: limited access to state registers, risks of illegal registration actions, threats of property loss, logistical difficulties, and the need to relocate production facilities. Insufficient regulation of certain procedures, difficulties with protecting property rights, and the need for stable guarantees of business security indicate the need for further improvement of legal regulation to ensure effective conditions for doing business during wartime.*

Keywords: *martial law, entrepreneurial activity, deregulation, state registration, electronic services, registers, property protection, property seizure, logistical difficulties, economic stability, business support.*

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ЗАГАЛЬНОМУ СУДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сирота О. О.
Науковий керівник: к.пед.н., доц. ***І. М. Конончук***

Досліджено судовий захист фізичних осіб у Загальному суді Європейського Союзу. Розглянуто можливості прямого звернення до суду та процесуальні особливості застосування різних видів позовів, що дозволяють фізичним особам ефективно захищати свої права від дій чи бездіяльності інституцій ЄС.

Ключові слова: *Загальний суд ЄС, фізичні особи, прямі позови, відповідальність інституцій, бездіяльність, судовий захист, преюдиційні висновки.*

Захист прав людини є одним із ключових принципів діяльності ЄС. Ст. 47 Хартії основоположних прав ЄС гарантує право на ефективний судовий захист перед незалежним і неупередженим судом у разі порушення прав і свобод, закріплених законодавством ЄС [1].

Згідно з ч 1. ст. 19 Договору про Європейський Союз, судова влада здійснюється Судом справедливості, Загальним судом та спеціалізованими судами [2].

Для захисту прав фізичних осіб у Загальному суді доступна тріада прямих позовів. Першим є позов про анулювання (ст. 263 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС)), метою якого є оскарження обов'язкових актів інституцій ЄС через їх так звану «неправомірність» [3]. Проте питання цієї процедури є одним із найбільш складних та дискусійних як у доктрині, так і на практиці. Проблема полягає в ст. 263 ДФЄС, в якій вказано, що заявники, тобто фізичні особи, є «непривілейованими», оскільки вони можуть подавати позови до Загального суду лише «проти рішення, адресованого такій особі, або проти рішення, яке прямо та індивідуально зачіпає її» [4, с. 127]. У ст. 264 цього ж Договору зазначено, що якщо позов добре обґрунтовано, Суд проголошує відповідний акт нікчемним.

Другим способом захисту є позов про позадоговірну відповідальність (статті 268 і 340 ДФЄС), за допомогою нього можна отримати фінансову компенсацію за шкоду, спричинену неправомірною поведінкою (дією чи бездіяльністю) Європейського Союзу. Для його подання необхідно довести наявність трьох умов: достатньо серйозне порушення норми права, яка має на меті надання прав фізичним особам, наявність шкоди та причинно-наслідковий зв'язок між порушенням і шкодою [3]. Наприклад, встановивши ці умови Загальний суд у справі Thomas Bindl v. European Commission (T 354/22), зобов'язав Європейську комісію виплатити фізичній

© Сирота О. О., 2025

особі (Томасу Біндлу) 400 євро компенсації за нематеріальну шкоду. Позов був поданий проти Комісії з вимогою про відшкодування збитків (Art. 268 TFEU) у зв'язку з передачею його персональних даних (зокрема, IP-адреси) до третіх країн, які не забезпечували належного рівня захисту [5].

Позов про бездіяльність (ст. 265 ДФЄС) дає змогу зобов'язати інститути ЄС (крім Рахункової палати) виконати свої обов'язки, зокрема прийняти рішення, яке, на думку позивача, мало бути прийняте щодо нього. Водночас позов прийнятний лише за умови, що до відповідної установи, органу, служби або агенції попередньо було звернення з вимогою вжити заходів. Якщо протягом двох місяців від дати звернення відповідна установа, орган, служба або агенція не повідомила про свою позицію, позов може бути поданий протягом наступних двох місяців.

Найбільшою процедурною проблемою для фізичних осіб є доведення процесуальної легітимації у позовах про скасування актів Європейського Союзу. У праві Європейського Союзу діє доктрина Plaumann, яка відрізняє механізм судового захисту ЄС від українського. Її зміст полягає в тому, що якщо оскаржуваний акт не є безпосередньо адресованим заявнику, він повинен довести, що акт стосується його індивідуально – тобто що заявник виокремлений «через властиві лише йому специфічні характеристики або особливу фактичну ситуацію, яка відрізняє його від усіх інших осіб» [4, с. 136–137]. Суд ЄС є непохитним у своїй позиції, зазначаючи, що ефективний судовий захист гарантується комплексом статей, а не лише прямою дією (ст. 263 ДФЄС), і покладає основний тягар захисту на національні суди.

Проте з прийняттям Лісабонського договору було введено виняток щодо регуляторних актів (не законодавчих), фізичні особи можуть оскаржувати такі акти, які прямо їх стосуються і не вимагають імплементаційних заходів на національному рівні [4, с. 136–137].

Після набрання чинності Регламенту 2024/2019 від 11 квітня 2024, відбулася часткова передача юрисдикції від Суду Справедливості до Загального суду. Починаючи з 1 жовтня 2024 року, Загальний суд уповноважений розглядати та вирішувати запити про надання преюдиційних висновків (preliminary rulings). Нова компетенція Загального суду (відповідно до нової статті 50b Протоколу № 3 про Статут Суду Європейського Союзу) охоплює шість конкретних сфер. Найбільш значущою для безпосереднього захисту прав фізичних осіб є сфера транспортних послуг. Загальний суд тепер розглядає преюдиційні запити, що стосуються компенсації та допомоги пасажирам у випадках: відмови у посадці, затримки транспортних рейсів, скасування транспортних послуг. Це означає, що спори щодо порушення прав туристів та споживачів транспортних послуг тепер можуть вирішуватися (через механізм преюдиційного запиту) на рівні Загального суду [6].

Отже, Загальний суд ЄС є ключовою інституцією для захисту прав фізичних осіб від дій та бездіяльності самого Союзу, але ефективність цього захисту тісно пов'язана з необхідністю подолання суворих процесуальних бар'єрів, зокрема, доведення індивідуальної зацікавленості, а також із обов'язком національних судів надавати ефективний захист прав, гарантованих правом ЄС, що потрібно враховувати Україні при майбутньому вступі.

Джерела та література:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT

2. Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html

3. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html

4. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія. Харків : Право, 2010. 360 с.

5. Judgment of the General Court (Sixth Chamber, Extended Composition) of 8 January 2025 in Case T-354/22 *Thomas Bindl v European Commission* (Document 62022TJ0354). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0354.

6. Regulation (EU, Euratom) 2024/2019 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 amending Protocol No 3 on the Statute of the Court of Justice of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/2019/oj/eng

Syrota O. Judicial protection of individuals in the General Court of the European Union. *The judicial protection of individuals in the General Court of the European Union has been examined. The possibilities of direct recourse to the court and the procedural features of applying various types of claims that allow individuals to effectively protect their rights against the actions or inaction of EU institutions have been considered.*

Keywords: *General Court of the EU, natural persons, direct actions, liability of institutions, failure to act, judicial protection, preliminary rulings.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сисоєнко Г. І.

У теорії кримінального процесу момент закінчення досудового розслідування традиційно пов'язується з виконанням вимог закону щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню (предмет доказування) у кримінальному провадженні. Перевіривши всі можливі версії, всебічно, повно й неупереджено дослідивши обставини кримінального правопорушення, оцінюючи кожен доказ з точки зору належності, допустимості та достовірності в їх сукупності, слідчий може дійти висновку про можливість прийняття одного з кінцевих рішень, передбачених законом, за результатами досудового розслідування. Так, у главі 17 КПК УСРР 1922 р. «Закінчення попереднього слідства», у ст. 211 встановлювалося: «Визнавши попереднє слідство закінченим, слідчий доводе до відома про це звинуваченому і, у випадку його про те прохання, пред'являє йому все переведення по справі, як рівним чином мусить запитати звинуваченого, чи не бажає останній будь чим доповнити слідство.». Якщо обвинувачений вказував на обставини, що мали значення для справи та раніше не були досліджені, слідчий був зобов'язаний відповідним чином доповнити слідство. Після цього, або за відсутності потреби у доповненні, слідчий стає до складання обвинувального висновку (ст.ст. 212- 213 КПК 1922р.). Положення ст. 213 КПК 1922 р. фактично заклали початок практиці, коли особі пред'являли остаточне обвинувачення практично в той самий день, що й матеріали справи. Ця практика, хоч і не заборонена, продовжувала існувати в понад 20% справ наприкінці дії КПК 1960 р. і зберігається нині. Вона часто використовується стороною обвинувачення для обмеження сторони захисту в часі, необхідному для належної підготовки, що порушує право на ефективний захист [1, 133]. У КПК УСРР 1927 р. (далі – КПК 1927 р.) у ст. 199 майже дослівно повторено ст. 210 КПК 1922 р. Оскільки глава про докази ще не містила вичерпного переліку обставин, що підлягали доказуванню, слідчий мав направити справу до суду лише після встановлення таких обставин: особа обвинуваченого, вік, судимість, соціальне походження і соціальне положення, подія злочину, час, місце і спосіб вчинення, мотив, а також підстави для направлення справи до суду [2,693]. У подальших редакціях КПК ця норма трансформувалася у загальне положення, за яким досудове розслідування завершувалося тоді, коли докази визнавались достатніми для складання обвинувального висновку (ст. 218 КПК 1960 р.; ст. 290 КПК 2012 р.).

На відміну від положення ст.211 КПК 1922 р., момент закінчення попереднього слідства за ст.200 КПК 1927 р. був пов'язаний з обов'язком слідчого роз'яснити обвинуваченому його право на ознайомлення з усіма матеріалами попереднього слідства. У випадку надходження від обвинуваченого відповідного клопотання про доповнення слідства, слідчий був зобов'язаний відповідним чином відреагувати на нього. В коментарі до даної статті було вказано, що слідчий зобов'язаний задовольнити клопотання обвинуваченого про

© Сисоєнко Г. І., 2025

доповнення попереднього слідства, але тільки у випадку, якщо розслідування обставин, вказаних обвинуваченим, має суттєве значення для справи. У разі відмови слідчого у провадженні додаткового слідства за клопотанням обвинуваченого, слідчий був зобов'язаний скласти про це постанову, а в разі проведення додаткового слідства, якщо визнавав це за необхідне, надати такі матеріали обвинуваченому для ознайомлення (ст.201 КПК 1927 р.). Право вирішувати чи мають вказані у клопотанні обставини суттєве значення чи ні належало слідчому, що має місце і за чинним КПК. І це все всупереч тому, що в таких ситуаціях слідчий повинен керуватись виключно інтересами всебічного, повного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження і рівнем їх важливості для справи, про розслідування яких заявив клопотання підозрюваний чи його захисник. На сьогоднішній день право підозрюваного заявити клопотання під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження включено до ст.42 КПК, та до глави, яка передбачає право особи на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування. В ст. 290 КПК, яка регулює процесуальний порядок надання доступу до матеріалів досудового розслідування не має жодної вказівки на таке право підозрюваного і здебільшого розглядається стороною обвинувачення, як можливість сторони захисту робити копії або відображення матеріалів. Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки, яку отримують станом на 2025 р. підозрювані у всіх слідчих підрозділах України, після повідомлення їм про підозру, не містять детальної інформації про їх права на етапі завершення досудового розслідування, що потребує внесення відповідних змін до тексту ст. 42 та ст. 290 КПК.

Цікавими є положення ст. 202 КПК 1927 р. (майже аналогічне положення було закріплено в ст.213 КПК 1922 р.), де було вказано, що після доповнення слідства, а у випадку відсутності необхідності в такому доповненні, безпосередньо після закінчення слідства або після надання обвинуваченому слідчих матеріалів, слідчий складає обвинувальний висновок. Строк на складення обвинувального висновку встановлено не було. В коментарі до даної статті було вказано, що цей строк, в залежності від обсягу слідчих матеріалів і складності справи, визначається слідчим. Все це мало під собою законне підґрунтя, оскільки попереднє слідство повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення обвинуваченому постанови про притягнення його як обвинуваченого (майже аналогічне положення закріплено сьогодні в п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК 2012 р.). У разі неможливості закінчити попереднє слідство протягом двох місяців, слідчий повідомляв окружному прокурору про причини, які спонукали до такої затримки. Подальше продовження попереднього слідства, на певний строк, було віднесено до компетенції окружного прокурора, в залежності від складності справи (ст. 113 КПК 1927 р.).

Три десятиліття застосування кримінально-процесуального кодексу 1927 р., на момент прийняття КПК 1960 р. дозволило врахувати напрацювання практиків і вчених, пов'язаних із закінченням попереднього слідства, та внести відповідні зміни і доповнення. Було визначено послідовність ознайомлення всіх учасників кримінального процесу з матеріалами справ, їх права на етапі закінчення слідства, порядок розв'язання клопотань, заявлених при ознайомленні з матеріалами справи, порядок пред'явлення додаткових матеріалів. Слідство у кримінальних справах повинно було бути закінчено протягом двох місяців. В цей строк включався час з моменту порушення справи до направлення її прокуророві з обвинувальним висновком чи постановою про передачу справи до суду для розгляду питання про застосування примусових заходів медичного характеру або до закриття чи зупинення провадження в справі (ст. 120 КПК 1960 р.).

Положення ч. 1 ст. 120 КПК 1960 р. згідно якого час ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами кримінальної справи при обчисленні строку досудового слідства не враховувався проіснувало тривали період, а потім було виключено і залишилось положення ч.7 ст. 218 КПК, відповідно до якого у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор мали право внести до суду за місцем провадження слідства подання, яке суддя розглядав і своєю постановою міг визначити строк, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні були ознайомитись з матеріалами справи та заявити клопотання. Після

закінчення цього строку обвинувачений і його захисник вважались ознайомленими з матеріалами справи. Майже аналогічне положення отримало відображення в ч. 10 ст. 290 КПК.

Юридичне закріплення визначення моменту закінчення досудового слідства слід вважати положення п.4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 6 від 04 червня 2010 р., згідно якого "моментом закінчення досудового слідства слід вважати складання протоколу про оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи" [3,253]. І тому позиція окремих вчених стосовно того, що моментом закінчення досудового слідства слід вважати складання відповідного процесуального документа про це - обвинувального висновку або іншого кінцевого процесуального рішення, не відповідає дійсності, оскільки мова в ст. 212 КПК 1960 р. йде про форму закінчення, а не про момент закінчення досудового слідства [4,179; 5,12].

Таким чином, у трьох попередніх кримінально-процесуальних кодексах України момент закінчення досудового слідства (попереднього слідства) був фактично пов'язаний із складанням протоколу повідомленням обвинуваченому про закінчення слідства і пред'явлення йому матеріалів справи. Підстави для цього були передбачені в законі по різному, але фактичний їх зміст повинен був відображати наявність у розпорядженні слідчого достатніх доказів, які давали йому підстави в послідуючому перейти до складання обвинувального висновку по справі чи іншого передбаченого законом кінцевого процесуального рішення.

На відміну від попередніх діючий КПК розділив момент прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні за результатами проведеного досудового розслідування на два взаємопов'язані етапи, це завершення і закінчення досудового розслідування. Використання двох різних за значенням термінів, які тісно пов'язані але відображають різні за значенням і обсягом проведення процесуальних дій етапи досудового розслідування призводить до невірного їх використання і тлумачення у кримінальному провадженні.

Так в ч. 4 ст. 110 КПК наголошується, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Одночасно в ч. 2 ст. 283 КПК, яка розміщена в главі 24. Закінчення досудового розслідування, встановлено обов'язок прокурора у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження; звернутись до суду з клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернутись до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Тоді як у п.4 ч.3 ст. 219 КПК зазначено, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру.

Разом з тим, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акту прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному і його захиснику, та іншим передбаченим законом учасників, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування (ч.1 ст.290 КПК). Все майже так, як було у статтях КПК 1922, 1927 і 1960 р.р., але там мова йшла про закінчення слідства, а не про завершення.

Таке вільне використання законодавцем у перерахованих статтях КПК термінів "завершення" і "закінчення" не відповідає тому змістовним навантаженням, які в них вкладені, оскільки: завершення досудового розслідування пов'язано із моментом надання всім зацікавленим учасникам кримінального провадження доступу до матеріалів досудового розслідування, можливість робити копії або відображення матеріалів, подавати докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо. Фактично остання можливість в рамках кримінального провадження на стадії досудового розслідування дослідити ті питання, які на їх думку могли залишитись поза увагою органів слідства. Всі ці дії на цьому етапі можуть призвести до прийняття зовсім протилежного кінцевого процесуального рішення, ніж це планувалось. Складення протоколу про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, підтвердження протилежній стороні факту надання доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів, а також підтвердження одне одній відсутності додаткових матеріалів є свідчення завершення досудового розслідування; закінчення досудового розслідування є наступним після завершення етапом стадії досудового

розслідування, оскільки сторони вже ознайомились з матеріалами кримінального провадження, надали докази, заявили клопотання, отримали на них відповідь, в повній мірі використали надане їм законом право на свій захист, а зібрані під час слідства докази, а також отримані на попередньому етапі повинні спонукати слідчого, прокурора прийняти остаточне рішення про закінчення досудового розслідування у визначеній в законі формі.

Все викладене дає підстави стверджувати, що моментом завершення досудового розслідування у формі складання обвинувального акту, обвинувального акту з підписаною угодою про примирення або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також у випадках звільнення особи від кримінальної відповідальності (при прийнятті цього рішення в законі не передбачено обов'язок слідчого, прокурора ознайомити усіх зацікавлених осіб з матеріалами кримінального провадження, що доцільно було б передбачити в ч.3 ст. 221 КПК), слід вважати не надання доступу до матеріалів досудового розслідування, а складання протоколу за результатами надання такого доступу, тобто ознайомлення з такими матеріалами, результатами розгляду заявлених клопотань, відкриття додаткових матеріалів [4,8].

Моментом закінчення досудового розслідування є поєднання двох дій, які свідчать про це, перше - винесення одного з процесуальних рішень, які перераховані в ч.2 ст.283 КПК, а також у ч.1 ст. 474 КПК; друге - внесення відомостей про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Але спірним, у цій ситуації, про яке ми вже згадували, є положення ч. 2 ст. 283 КПК стосовно зобов'язання прокурора у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру прийняти одне із процесуальних рішень, які визначені в законі, як форми закінченням досудового розслідування. Перше, що викликає заперечення, це посилання на зобов'язання прокурора прийняти таке рішення у найкоротший строк. Не на підставі аналізу зібраних доказів і переконання, що вони є достатніми для прийняття відповідного рішення, а після повідомлення особі про підозру. Цим фактично обмежується право особи на захист, оскільки особа, якій повідомлено про підозру не завжди може адекватно реагувати на це і вжити дієві заходи захисту.

І це при тому, що згідно п. 4 ч.3 ст.219 КПК досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. До моменту повідомлення про підозру і початку досудового розслідування, з моменту внесення заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР, органи досудового розслідування мають необмежений ніякими строками час (це може бути місяць, півроку, рік і більше) для отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів. За КПК 1960 р., на тих же підставах – досить доказів (ст. 131) приймалось рішення про притягнення особи як обвинуваченого, але все це відбувалось в рамках строку – два місяці. Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення вручається в день його складання слідчим або прокурором. З цього моменту і починається відлік двох місяців – строку досудового розслідування. Вести мову про те, що визнання наявності достатніх доказів для повідомлення особі про підозру і прийняття рішення про закінчення досудового розслідування є аналогічними не має жодних підстав, оскільки це суперечить загальним положенням доказового права.

Визначивши в законі, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину (аналогічне положення було закріплено в ст. 113 КПК 1927р.), законодавець залишив поза увагою строк на складання кінцевого процесуального рішення. Складання обвинувального акту у складних кримінальних провадженнях, які характеризуються великою кількістю підозрюваних, та вчинених ними кримінальних правопорушень, займає значну кількість часу, що ніяким чином не спряє дотриманню розумних строків. У КПК 1960 р. в двомісячний строк досудового слідства включався час з моменту порушення справи до направлення її прокурору з обвинувальним висновком (ст.120). В контексті визначення строку на складання кінцевого процесуального рішення цікавим є коментар до ст. 202 КПК 1927 р., коли цей строк, в залежності від обсягу слідчих матеріалів і складності справи, визначався слідчим. Про прийняте рішення слідчий повідомляв окружного прокурора, до компетенції якого було віднесено подальше продовження цього строку. З метою усунення прогалин чинного кримінального

процесуального законодавства, перелік загальних положень закінчення досудового розслідування, визначених ст. 283 КПК, варто доповнити положенням, відповідно до якого час складання кінцевого процесуального рішення за результатами досудового розслідування включається у двомісячний строк, відведений законом на досудове розслідування, з моменту повідомлення особі про підозру або визначається, у разі наявності для того підстав, слідчим за погодженням з прокурором.

Видається доцільним внести зміни до відповідних статей КПК, у яких іде мова про завершення або закінчення досудового розслідування, що буде спряти однозначному їх тлумаченню. Цього потребує ч. 4 ст. 110 КПК, в якій термін "завершується" необхідно замінити на термін "закінчується".

Відповідно до п. 5 ст. 3 КПК визначено, що досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Це положення потребує доповнення, оскільки відсутня друга складова, яка свідчить про закінчення досудового розслідування - згідно ч. 3 ст. 283 КПК відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до ЄРДР, що у поєднанні із прийнятим кінцевим процесуальним рішенням на стадії досудового розслідування, є свідченням того, що досудове розслідування закінчено.

Також існує необхідність доповнити ч.2 ст.283 КПК положенням, відповідного до якого прокурор зобов'язаний прийняти кінцеве процесуальне рішення у кримінальному провадженні не після повідомлення особі про підозру і не на підставі цього, а тільки після того, як прийде до висновку, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для прийняття такого рішення.

Оскільки після прийняття кінцевого рішення під час досудового розслідування про закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження або звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, закон не передбачає етапу завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування зацікавленим особам, включити в ч.1 ст.290 КПК у переліку кінцевих процесуальних рішень – закриття кримінального провадження і звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, що є підставою для повідомлення відповідних осіб про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Внесення відповідних змін і доповнень надасть можливість на стадії досудового розслідування чітко визначити момент його завершення і закінчення, підстави для прийняття кінцевого процесуального рішення, окреслити перелік процесуальних повноважень учасників кримінального провадження при ознайомленні з матеріалами (при наданні доступу до матеріалів), визначити час, який буде відведено на підготовку відповідного кінцевого процесуального рішення у кримінальному провадженні.

Джерела та література:

1. Куліш А. А. Інститут ознайомлення з матеріалами кримінального провадження: досвід, проблеми та перспективи. /Харків: Право, 2009. – С. 133.

2. Кримінально-Процесуальний Кодекс УСРР, 1922 / К, Збірник Узаконень та Роспоряджень, № 41, С. 727.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 04 червня 2010 р.// Судова практика Верховного Суду України: офіц.вид. / Верхов. Суд України.- К.: Ін Юре, 2012 – с. 438.

4. Торбас О. О. Момент закінчення досудового розслідування: аналіз соціологічного дослідження серед працівників правоохоронних органів // Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах/ матеріали криглого столу до 80-річчя професора А. Я. Дубинського, К.- 2014, с. 206.

5. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.// Автореферат, Одеса, -2015, с.19.

РОЛЬ МЕДІА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПУБЛІЧНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Систук А. А.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***К. С. Музичук***

Досліджено особливості реалізації міжнародних стандартів публічності судового процесу в Україні в умовах воєнного стану, а також визначено роль медіа у забезпеченні відкритості правосуддя. Зазначено, що засоби масової інформації виконують інформаційну, контрольну та комунікаційну функції, сприяючи підтриманню довіри до судової влади та забезпеченню доступу громадськості до інформації про перебіг судових розглядів. Акцентовано на значенні медіа в умовах обмеження відкритих судових слухань через безпекові ризики, що робить їх ключовою ланкою між судом і суспільством.

Ключові слова: *публічність судового процесу, медіа, відкритість правосуддя, міжнародні стандарти, війна, Україна.*

Повномасштабна війна в Україні істотно вплинула на реалізацію принципу публічності судового процесу, що є одним із ключових міжнародних стандартів справедливого судочинства. Безпекові ризики, обмеження відкритих слухань, евакуація судів та зміна формату проведення засідань створюють нові виклики для забезпечення прозорості правосуддя. У цих умовах засоби масової інформації відіграють важливу роль у збереженні доступу громадськості до інформації про діяльність судів, забезпечуючи суспільний контроль та відкритість судових процедур. Особливо актуальним є дослідження того, як медіа компенсують неможливість повноцінної присутності публіки в умовах воєнного стану та сприяють підтриманню демократичних стандартів функціонування судової влади.

Національні та міжнародні стандарти судочинства формують рамки, в межах яких забезпечується справедливий та публічний судовий процес. В Україні принцип публічності закріплений у ст. 129 Конституції України та процесуальних кодексах (ЦПК, КАСУ, КПК), де зазначено, що судові засідання зазвичай проводяться відкрито, а рішення оголошуються публічно.

Міжнародні стандарти, зокрема, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визначають, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи, а обмеження доступу можливе лише у виняткових випадках [2]. Ці стандарти підкреслюють, що відкритість суду є ключовим елементом демократичного правосуддя та запорукою довіри громадян до судової системи.

На нашу думку, роль медіа у таких умовах суттєво зростає. Вони забезпечують альтернативні форми відкритості через:

- висвітлення судових процесів у новинних матеріалах і трансляціях;
- пояснювальну журналістику, що інтерпретує складні правові питання для громадян;
- громадський контроль за дотриманням права на справедливий суд;
- участь у запобіганні маніпуляціям і дезінформації щодо діяльності судових органів.

Вважаємо, що медіа сприяють формуванню довіри до судової влади шляхом оперативного й неупередженого інформування про хід судових розглядів. Це дає змогу громадськості своєчасно отримувати достовірні відомості про ключові процесуальні дії, ухвали та рішення, що особливо важливо в умовах обмеженого доступу до судів під час воєнного стану. Засоби масової інформації виконують функцію посередника між судом та суспільством, забезпечуючи прозорість процедур та запобігаючи виникненню інформаційного вакууму, який може стати підґрунтям для дезінформації й маніпуляцій.

© Систук А. А., 2025

Особливо важливою є діяльність медіа у висвітленні резонансних кримінальних проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами, корупційними правопорушеннями та фактами державної зради. Саме у таких справах суспільний інтерес є максимальним, а кожен етап судового розгляду потребує підвищеного рівня відкритості [1, с. 175]. Наявність якісних журналістських матеріалів дозволяє громадянам розуміти правову кваліфікацію діянь, логіку судових рішень та мотиви сторін процесу, що в довгостроковій перспективі формує правову культуру населення. Крім того, висвітлення таких проваджень медіа сприяє зміцненню міжнародної репутації України як держави, яка дотримується принципів верховенства права навіть у воєнний період.

Міжнародні організації, такі як ОБСЄ та Рада Європи, наголошують на необхідності забезпечення мінімального стандарту відкритості навіть під час конфлікту. На нашу думку, українські ЗМІ, попри ризики та обмеження, загалом дотримуються високих професійних стандартів, сприяючи збереженню прозорості судової влади [3].

Отже, війна в Україні створила серйозні виклики для реалізації принципу публічності судового процесу, закріпленого в національних та міжнародних стандартах. Медіа забезпечують альтернативні форми відкритості, оперативно інформуючи громадськість про хід судових розглядів та запобігаючи дезінформації. Особливо важливим є висвітлення резонансних кримінальних проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами та корупцією, що сприяє формуванню правової культури та довіри до судової влади. Діяльність медіа також підтримує міжнародну репутацію України як держави, що дотримується принципів верховенства права навіть у воєнний час.

Джерела та література:

1.Мазовіта А. Б. Відкритість судової системи та правові межі громадської участі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 86 (5). С. 175–180.

2.Проскурня В. О. Міжнародно-правові стандарти публічності судової влади та їх застосування в умовах воєнного стану. Аналітично порівняльне правознавство. 2025. № 2. Електронний ресурс. Режим доступу: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/328130 (Дата звернення 30.11.2025).

3.Тімонов А. І. Співвідношення категорій «відкритість», «гласність» та «публічність» при розкритті змісту принципу гласності та відкритості в цивільному судочинстві України. Аналітично порівняльне правознавство. 2024. № 6. Електронний ресурс. Режим доступу: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/316990 (Дата звернення 30.11.2025).

Systuk A. The role of the media in ensuring international standards of publicity of the trial proceedings in the conditions of war in ukraine. *The features of the implementation of international standards of publicity of the trial in Ukraine in the conditions of martial law are studied, and the role of the media in ensuring the openness of justice is also determined. It is shown that the mass media perform information, control and communication functions, contributing to maintaining trust in the judiciary and ensuring public access to information about the course of trials. The emphasis is on the importance of the media in the conditions of restrictions on open court hearings due to security risks, which makes them a key link between the court and society.*

Keywords: *publicity of the trial, media, openness of justice, international standards, war, Ukraine.*

ПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ ТА ДОСТУПНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ ЗАКОНУ

Сичова К. О.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***С. К. Дудар***

У тезах досліджуються передбачуваність і доступність як ключові критерії якості закону, що забезпечують реалізацію принципу юридичної визначеності та верховенства права. На основі аналізу міжнародних стандартів, зокрема доповіді Венеційської комісії № 512/2009 та практики Європейського суду з прав людини, розкривається зміст формальної та матеріальної доступності закону, а також вимоги до його передбачуваності. Особлива увага приділяється ролі цих критеріїв у запобіганні свавіллю державної влади та гарантуванні стабільності правового регулювання. Наведено рішення ЄСПЛ, що ілюструють прикладне значення критеріїв якості закону, зокрема у контексті дії міжнародного права. Зроблено висновок про фундаментальне значення передбачуваності та доступності для забезпечення правової певності та відповідності законодавства України європейським стандартам.

Ключові слова: *якість закону, передбачуваність, доступність, юридична визначеність, верховенство права, ЄСПЛ, Венеційська комісія, правова певність.*

Дотримання вимог передбачуваності та доступності як критеріїв якості закону є фундаментальною умовою забезпечення правової певності та, відповідно, реалізації принципу верховенства права. У світлі сучасних євроінтеграційних прагнень України особливо актуальною є проблематика якості закону як у внутрішньодержавному, так і у міжнародно-правовому аспекті. Необхідність ґрунтовного аналізу цих критеріїв підтверджується, зокрема, сталою практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який є досить послідовним у оцінці національного законодавства як такого, що відповідає або ж не відповідає вимогам якості.

Якість закону – це комплексна категорія, яка складається з обов'язкових, взаємообумовлених компонентів. Аналіз вітчизняної літератури дає змогу констатувати, що всі вимоги, які висуваються до якості закону, групуються навколо (а) змісту закону та (б) законодавчого процесу. Такі вимоги визначила й Венеційська комісія у доповіді № 512/2009 «Про верховенство права» (The Rule of Law) у п. 37 якої значено, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним [1, с. 176].

Крім того, важливий внесок у розуміння окремих вимог до якісного закону зробив ЄСПЛ. Суду розглядає якість закону, передусім, крізь призму реалізації принципу юридичної визначеності. Тому зрозуміло, що ЄСПЛ виходить з того, що поняття «закон» пов'язане з такими вимогами до його якості як доступність і передбачуваність [2].

Критерій доступності має на меті, серед іншого, забезпечити правову визначеність. Тож він вимагає виконання двох умов. По-перше, формальна доступність означає, що закон має бути належним чином оприлюднений (опублікований в офіційних джерелах), щоб кожен, хто підпадає під його дію, мав реальну можливість ознайомитися з його текстом. ЄСПЛ чітко зазначає, що лише опублікована норма може вважатися «законом» у розумінні Конвенції. По-друге, існує матеріальна вимога щодо зрозумілості формулювань: закон має бути сформульований чіткою, точною та зрозумілою мовою [3]. Хоча ЄСПЛ й визнає, що абсолютна точність не завжди досяжна, формулювання має бути достатньо чітким, аби особа могла зорієнтуватися у своїх правах та обов'язках [4].

Під передбачуваністю закону ЄСПЛ розуміє достатню чіткість та визначеність правових норм, що дає можливість заінтересованій особі регулювати свою поведінку та завчасно оцінювати правові наслідки своїх дій [5]. Потреба звернутися за фаховою консультацією для оцінки імовірних наслідків, які може спричинити певна дія, не перешкоджає тому, щоб закон продовжував відповідати вимозі передбачуваності [3]. Водночас передбачуваність наслідків поведінки особи не є абсолютною, а тлумачення і застосування правових норм є питанням практики. Цю позицію підтримує і суддя ЄСПЛ Юдківська Г. Ю., яка визначає, що

© Сичова К. О., 2025

передбачуваність закону хоч і є ідеалом, але її варто розглядати прагматично. Визнається, що на практиці неможливо досягти повної визначеності сфери дії закону. Заздалегідь неможливо передбачити і надати вичерпний перелік заборонених дій [6, с. 23]. Крім того, обсяг передбачуваності значною мірою залежить від змісту заходу, сфери, яку він має охопити, а також кількості та статусу тих, до кого він застосовується.

У цьому контексті критерії передбачуваності та доступності є невід'ємними складовими правової певності (Rechtssicherheit) – однієї з фундаментальних ціннісних вимог до закону, виокремлених Ґуставом Радбрухом у його відомій Формулі. Радбрух підкреслював, що хоча справедливість є вищою цінністю, без певності (а отже, і передбачуваності), право втрачає свою ефективність як інструмент упорядкування суспільства.

Одним з еталонних прикладів застосування критерію передбачуваності, особливо у контексті дотримання міжнародних норм, є справа ЄСПЛ «Кононов проти Латвії». Справа стосувалася засудження колишнього радянського партизана за військові злочини (вбивство цивільних осіб), вчинені у 1944 році, на підставі національного кримінального законодавства, прийнятого лише у 1998 році. Основне питання у справі полягало у порушенні принципу «ніякого покарання без закону» (*nulla poena sine lege*), закріпленого у статті 7 Європейської конвенції з прав людини. Велика Палата ЄСПЛ постановила, що порушення зазначеної статті не було. Суд обґрунтував це рішення тим, що критерій передбачуваності у справах про тяжкі міжнародні злочини не обмежується лише національним писаним законом. Суд встановив, що вчинені Кононовим дії вже у 1944 році були недвозначно заборонені та становили воєнний злочин згідно з загальновизнаними принципами міжнародного звичаєвого права та Гаазьких конвенцій. Таким чином, злочинний характер діяння був достатньо передбачуваним, оскільки порушення фундаментальних норм міжнародного гуманітарного права вже існувало як достатня правова база.

Тож ця справа підтвердила, що для забезпечення якості закону та справедливості правова норма повинна бути доступною за формою та передбачуваною за змістом, надаючи особі адекватну правову гарантію проти свавілля, особливо, коли діяння чітко заборонене міжнародними нормами, що діють *erga omnes* [7].

Відповідно до всього зазначеного можемо зробити висновок, що комплексний аналіз критеріїв передбачуваності та доступності підтверджує їхнє фундаментальне значення у забезпеченні якості закону, як цього вимагають міжнародні стандарти. Дотримання вимоги доступності – як у її формальному вимірі (належне оприлюднення), так і в матеріальному (чіткість, зрозумілість формулювань) – є необхідною умовою для забезпечення правової певності. Своєю чергою, передбачуваність закону, підкреслена як Венеційською комісією, так і Формулою Радбруха (через категорію Rechtssicherheit), є ключовим запобіжником проти свавілля влади. Зокрема, практика ЄСПЛ демонструє, що ці критерії є обов'язковими складовими поняття «закон» у розумінні Європейської конвенції з прав людини, виходячи за межі суто національного писаного права і підтверджуючи їхню невіддільність від принципу юридичної визначеності.

Джерела та література:

1.Про верховенство права : доповідь Венеціанської комісії № 512/2009, ухвалена на 86-й пленарній сесії 25–26 березня 2011 р. // Право України. 2011. № 10. С. 168–184.

2.Cantoni v. France : Judgment of 15 November 1996. Application № 17862/91. Strasbourg : European Court of Human Rights.

3.Achour v. France : Judgment of 29 March 2006. Application № 67335/01. Strasbourg : European Court of Human Rights.

4.Kopp v. Switzerland : Judgment of 25 March 1998. Application № 23224/94. Strasbourg : European Court of Human Rights.

5.Hadjianastassiou v. Greece : Judgment of 16 December 1992. Application № 12945/87. Strasbourg : European Court of Human Rights.

6.Юдківська Г. Ю. Якість закону як елемент принципу юридичної визначеності // Слово Національної школи суддів України. 2021. № 5. С. 16–23.

7.Kononov v. Latvia : Grand Chamber Judgment of 17 May 2010. Application № 36376/04. Strasbourg : European Court of Human Rights.

Sychova K. Predictability and accessibility as criteria for the quality of law. *The theses examine predictability and accessibility as key criteria of the quality of law that ensure the implementation of the principle of legal certainty and the rule of law. Based on the analysis of international standards, including the Venice Commission's Report No. 512/2009 and the case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR), the study reveals the content of formal and substantive accessibility of law, as well as the requirements for its predictability. Special attention is paid to the role of these criteria in preventing arbitrariness by public authorities and ensuring the stability of legal regulation. The paper outlines ECtHR judgments that illustrate the practical relevance of the criteria for the quality of law, particularly in the context of the application of international law. It is concluded that predictability and accessibility constitute fundamental elements of legal certainty and are essential for bringing Ukrainian legislation in line with European standards.*

Keywords: *quality of law, predictability, accessibility, legal certainty, rule of law, ECHR, Venice Commission, legal clarity.*

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА СТРАТЕГІЯ "ЗЕЛЕНОЇ" ВІДБУДОВИ

Смирнова А. О.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

У доповіді розглянуто кризовий стан екологічної політики України в умовах повномасштабної агресії рф, яка спричинила непоправну шкоду довкіллю, що несе глобальні кліматичні ризики та загрожує біорізноманіттю. Проаналізовано фрагментарні заходи воєнної екологічної політики та визначено перспективи "зеленого відновлення" через інтеграцію до Європейського "Зеленого курсу" та залучення міжнародних інвестицій.

Ключові слова: *екологічна політика України, повномасштабна війна, зелене відновлення, екологічний збиток, європейський зелений курс, лісові екосистеми, замінування, біорізноманіття, законодавчі реформи, екоцид.*

Екологічна політика України в умовах повномасштабної війни росії, що розпочалася у 2022 році, переживає кризовий період, коли воєнні дії не лише руйнують інфраструктуру, але й завдають непоправної шкоди довкіллю, перетворюючи екосистеми на зони довготривалого забруднення та деградації. На думку експертів, «довкілля не знає кордонів, а циркуляція повітря, води та міграція видів поширюють вплив війни по всьому світу» [1]. Реалії воєнної екологічної політики характеризуються фрагментарними заходами реагування, обмеженими ресурсами та залежністю від міжнародної допомоги, тоді як повоєнна перспектива орієнтована на «зелене відновлення» з інтеграцією до європейських стандартів, зокрема Європейського «Зеленого курсу». Як зазначає О. В. Ковальчук, європейський «Зелений курс» може стати вектором сталого розвитку України, забезпечуючи гармонізацію законодавства та залучення інвестицій для подолання воєнних наслідків [4].

Воєнна екологічна політика України сформована під тиском безпосередніх загроз, таких як забруднення від вибухів, пожеж та руйнування дамб. Згідно з даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, ключовими інструментами стали створення спеціалізованих платформ для моніторингу загроз (наприклад, ресурс «Екозагроза») та введення воєнних норм для екологічного контролю [2]. Однак, реалії свідчать про системні проблеми: неповне впровадження реформ до війни, корупцію в екологічній інспекції та брак

© Смирнова А. О., 2025

обладнання для моніторингу. Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану вимагає негайної адаптації законодавства до воєнних реалій, включаючи посилення санкцій за екологічні злочини [3].

Статистика підкреслює масштаб катастрофи: за оцінками української влади, загальний екологічний збиток від війни перевищує 85 млрд дол. США, з яких значна частка припадає на забруднення ґрунтів та водних ресурсів. Наприклад, 30% території України (176 тис. км²) забруднено вибухівкою та мінами, що робить ці землі непридатними для сільського господарства на десятиліття [1]. Всеукраїнське опитування, проведене у лютому 2024 року серед 1200 респондентів, показало, що 80,5% українців вважають замінування території головною екологічною проблемою війни, а 71,8% турбуються утворенням відходів війни (уламки зруйнованих будівель, залишки військової техніки). Ці показники зросли порівняно з 2023 роком, що свідчить про зростання усвідомлення проблеми серед населення .

Однією з найгостріших проблем воєнної екологічної політики є руйнування лісових екосистем, яке, на думку А. Д. Кузіка та В. І. Товарянського, призводить до незворотної втрати біорізноманіття та глобальних кліматичних дисбалансів [5]. Лісовий фонд України, що охоплює понад 10 млн га, постраждав від пожеж, артилерійських обстрілів, вирубки для укріплень та мінування. За даними Державної аудиторської служби, до кінця 2022 року було знищено понад 3 млн га лісів (майже третину від загального фонду), а у 2024 році, за супутниковими даними Європейського центру спільних досліджень (JRC), пожежі спустошили рекордні 965 тис. га – удвічі більше, ніж у всьому ЄС за той же період [1]. Це не лише прямі втрати: вибухи та пожежі вивільняють важкі метали, формальдегіди та нітрозні сполуки, забруднюючи ґрунт і воду, тоді як мінування ускладнює доступ для відновлення.

Наслідки багатогранні. По-перше, знищення лісів посилює ерозію ґрунтів: Україна володіє чвертю світових запасів чорноземів, але забруднення у кратерах від снарядів (з фіксацією важких металів у рослинах) робить 20% сільгоспземель непридатними для вирощування культур [1]. По-друге, біорізноманіття страждає критично: Україна забезпечує 35% європейського біорізноманіття, але війна спричинила вимирання 2–6 видів птахів і ссавців, а також порушення міграційних шляхів. По-третє, кліматичний ефект: викиди від лісових пожеж у 2024 році сягнули 25,8 млн тонн CO_2-еквівалентів – на 118% більше за середній воєнний показник [1]. На думку Кузіка та Товарянського, післявоєнне відновлення лісів вимагатиме 20–50 років, з фокусом на рекультивацію забруднених зон та створення "зелених коридорів" для міграції видів [5]. Ця проблема ілюструє, як війна перетворює локальну катастрофу на глобальну, впливаючи на харчову безпеку Європи через втрату «легенів» континенту.

Повоєнна екологічна політика України орієнтована на «зелене відновлення», з акцентом на інтеграцію до ЄС та Європейського «Зеленого курсу». Як підкреслює О. В. Ковальчук, це вектор сталого розвитку, що включає гармонізацію законодавства з директивами ЄС щодо кліматичної нейтральності до 2050 року [4]. Перспективи включають створення фонду компенсацій від росії (за моделлю ООН) та впровадження «зеленої таксономії» для інвестицій у відновлення [1]. Міжнародна співпраця, зокрема з Швецією та ЄС, посилює потенціал: «зелені» реформи можуть залучити мільярди євро для дефінування та рекультивації.

Ми погоджуємось з думкою Кузик, Подолянського та інших науковців з пропозицією комплексу змін законодавства, орієнтованих на превентивний підхід та антикорупційні механізми. По-перше, посилити екологічний моніторинг: внести до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» норми про створення єдиного координуючого органу з санкціями за порушення (до 10 років ув'язнення за екоциди) та обов'язкове обладнання для реального часу [1; 3]. По-друге, для лісових екосистем – ухвалити закон про підтвердження сталого походження деревини (відповідно до EU Deforestation Regulation), з забороною легалізації воєнно-відчуженої землі (як у Законі № 12089 від 2025 р.) та обов'язковим включенням громадськості до планів відновлення [5]. По-третє, інтегрувати «зелену

таксономію» до Кодексу про адміністративні правопорушення: підвищити штрафи за забруднення у 100 разів та запровадити «військовий коефіцієнт» для оцінки збитків [4].

Вважаємо за необхідне запровадити обов'язкове екологічне страхування для підприємств з високим ступенем ризику забруднення, аби забезпечити швидке та ефективне фінансування ліквідації наслідків екологічної шкоди, спричиненої не лише військовими діями, але й виробничою діяльністю. Це доповнить, на нашу думку, превентивні заходи та механізми притягнення до відповідальності, забезпечать прозорість та залучення донорів, перетворюючи війну на каталізатор сталого розвитку.

Висновки. Отже, екологічна політика України в умовах повномасштабної війни переживає глибоку кризу, спричинену катастрофічними збитками довкіллю, що оцінюються у понад 85 млрд дол. США, включаючи забруднення ґрунтів, мінування значних територій та масштабне руйнування лісових екосистем. Наявна воєнна політика, хоча й використовує інструменти моніторингу, як-от «Екозагроза», страждає від системних проблем та нездатності повноцінно реагувати на глобальні екологічні наслідки, такі як викиди забруднюючих речовин та втрата біорізноманіття. Повоєнне відновлення чітко орієнтоване на «зелений» вектор через інтеграцію до Європейського «Зеленого курсу», що має стати основою для залучення інвестицій та гармонізації законодавства.

Для забезпечення сталого розвитку та прозорості вкрай необхідне комплексне посилення законодавства: від створення єдиного координуючого органу та підвищення санкцій за екоцид до інтеграції «зеленої таксономії» і запровадження обов'язкового екологічного страхування.

Джерела та література:

1. Воєнна та повоєнна екологічна політика України: реалії та перспективи. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp content/uploads/2023/09/Ukr_EPL_07_Environmental-Policy_ Ukraine.pdf

2. Екозагроза. Офіційний ресурс Міністерство захисту довкілля та природніх ресурсів України. URL: https://ecozagroza.gov.ua/

3. Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану: матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 груд. 2022 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. права Європ. Союзу, Рада молодих вчених. Харків : Право, 2022. 390 с.

4. Ковальчук О. В. Європейський «Зелений курс» як вектор сталого розвитку України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2022. №3(212). С. 78–89

5. Кузик А. Д., Товарянський В. І. Вплив воєнних дій на лісові екосистеми України та їх післявоєнне відновлення. *Вісник ЛДУБЖД*, 2023, №27. С. 16-22

Smyrnova A. Environmental consequences of the war in Ukraine: current challenges and a strategy for "green" reconstruction. *The report examines the crisis state of Ukraine's environmental policy in the context of full-scale aggression by the Russian Federation, which has caused irreparable damage to the environment, which carries global climate risks and threatens biodiversity. Fragmentary measures of military environmental policy are analyzed and the prospects for "green recovery" through integration into the European "Green Deal" and attracting international investments are identified.*

Keywords: *environmental policy of ukraine, full-scale war, green recovery, environmental damage, european green deal, forest ecosystems, mining, biodiversity, legislative reforms, ecocide.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТУВАННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Солоха А. М.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

Становлення ефективної системи правового регулювання інвестування та інвестиційної діяльності є одним із ключових чинників забезпечення сталого економічного розвитку України. У сучасних умовах трансформації національної економіки, зростання глобальної конкуренції та необхідності відновлення інфраструктури країни інвестиції відіграють вирішальну роль у модернізації виробництва, впровадженні інноваційних технологій, створенні нових робочих місць та зміцненні фінансової стабільності держави. Водночас нормативно-правова база, що регулює інвестиційну діяльність в Україні, перебуває у процесі постійного оновлення та вдосконалення. Її формування супроводжується низкою проблем, пов'язаних із нестабільністю законодавства, колізійністю окремих норм, недостатньою узгодженістю між актами різних рівнів, а також із невідповідністю деяких положень міжнародним стандартам. Це ускладнює діяльність інвесторів, знижує інвестиційну привабливість країни та створює правові ризики як для внутрішніх, так і для іноземних суб'єктів господарювання. Особливої уваги питання інвестиційного регулювання набрало в умовах повоєнного відновлення, коли Україні необхідно забезпечити прозорі, зрозумілі та стабільні правила залучення капіталу.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна діяльність, правове регулювання, іноземні інвестиції, гарантії інвестора, інвестиційне середовище .*

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання інвестування та інвестиційної діяльності в Україні перебуває на перехідному етапі: з одного боку — існує базова законодавча база, що закладає принципи й механізми залучення капіталу, з іншого — реалії війни, інституційні слабкості й фрагментарні реформи створюють серйозні перешкоди для системного та прогнозованого розвитку інвестиційного середовища. Воно базується на комплексі законодавчих актів, серед яких ключове місце займає Закон України «Про інвестиційну діяльність»[1], який визначає інвестиції як майнові та інтелектуальні цінності, що вкладаються з метою отримання прибутку або соціального ефекту, а також регламентує загальні засади інвестиційного процесу. Перший закон визначає способи здійснення інвестицій, суб'єктів інвестиційної діяльності, гарантії захисту інвестицій, порядок державного регулювання та форми державної підтримки. . Важливим актом також є Закон України «Про режим іноземного інвестування», що встановлює національний режим для іноземних інвесторів та гарантії захисту інвестицій [2].

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики виходячи з цілей та показників економічного і соціального розвитку України, державних та регіональних програм розвитку економіки, державного і місцевих бюджетів, зокрема передбачених у них обсягів фінансування інвестиційної діяльності [1].

За останні роки держава ініціювала кілька важливих змін і спеціальних режимів, спрямованих на підвищення привабливості окремих секторів. Прикладом є правовий режим «Дія.Сіті», створений для стимулювання цифрової економіки та IT-сектору, який пропонує податкові пільги й гнучкі умови працевлаштування й став інструментом притягнення і внутрішніх, і зовнішніх інвестицій у технологічні проєкти. Водночас застосування такого режиму підсвітили питання довгострокової стабільності податкових режимів і необхідності узгодження стимулів з ширшими цілями економічної політики [3].

Законом України «Про інвестиційну діяльність» передбачено, що держава гарантує стабільність умов здійснення інвестиційної діяльності, додержання прав і законних інтересів її суб'єктів. Це зумовлено тим, що інвестиційна діяльність пов'язана з певним ризиком для

© Солоха А. М., 2025

інвестора, а тому обсяг інвестицій, особливо іноземних, залежить значною мірою від ефективності правових гарантій, передбачених національним законодавством та міжнародними договорами. Обов'язком держави є створення і забезпечення ефективності існування механізму захисту інвестицій та інвесторів. І саме держава в особі уповноважених нею державних органів має забезпечити законодавчі засади щодо сприяння захисту прав інвесторів і створити належний механізм реалізації законодавчих норм. Держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності та джерел існування. Усім інвесторам забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкоджати управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації. Інвесторам забезпечується рівноправний режим здійснення інвестиційної діяльності, включаючи незастосування дискримінаційних заходів, способів дискримінаційного характеру, які могли б зашкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також умови і порядок вивезення вкладених цінностей та результатів інвестиційної діяльності [4, с. 155].

На мою думку, проблемою правового регулювання інвестування в Україні є нормативна застарілість та фрагментарність: базові положення ще 1990-х років не повною мірою відповідають сучасним інструментам фінансування , а правове поле розірване між низкою окремих законів, підзаконних актів і тимчасових рішень. Це створює невизначеність для інвестора щодо довгострокових очікувань і захисту вкладених коштів. Економічна та правова невизначеність через воєнні дії: режим воєнного стану, тимчасові обмеження, руйнування інфраструктури та величезні потреби у відновленні ускладнюють прогнозування ризиків і очікувань інвесторів. Потрібні спеціальні механізми, що захищатимуть права інвесторів у період повоєнної відбудови й одночасно враховуватимуть державні інтереси без створення надмірних бар'єрів.

Таким чином, правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні перебуває на перехідному етапі, що поєднує наявність базових законодавчих засад із численними викликами сучасності. Для підвищення ефективності інвестиційного середовища необхідно системно оновлювати нормативно-правову базу, забезпечувати її узгодженість із міжнародними стандартами, створювати передбачувані умови для інвесторів та впроваджувати механізми захисту інвестицій у період повоєнного відновлення. Реалізація цих завдань сприятиме не лише залученню внутрішнього та зовнішнього капіталу, а й сталому економічному розвитку, модернізації виробництва, впровадженню інновацій та підвищенню конкурентоспроможності України на глобальному ринку.

Висновок. Ефективне правове регулювання інвестування та інвестиційної діяльності є невід'ємною складовою економічного розвитку України, особливо в умовах сучасних трансформацій та повоєнного відновлення. Національна законодавча база забезпечує фундаментальні принципи і гарантії для інвесторів, проте її фрагментарність, застарілість окремих положень і невідповідність сучасним фінансовим інструментам створюють істотні перешкоди для стабільного залучення капіталу. Державні ініціативи, такі як спеціальні правові режими та стимули для окремих секторів економіки, показують прагнення уряду підвищити інвестиційну привабливість країни, але водночас вимагають узгодження з довгостроковою економічною політикою та міжнародними стандартами. Особливу увагу слід приділити створенню прозорого, прогнозованого та стабільного інвестиційного середовища, що гарантуватиме рівні умови для всіх суб'єктів інвестування та захищатиме права інвесторів незалежно від джерел капіталу. В умовах воєнного стану та масштабної відбудови країни особливо важливо впроваджувати спеціальні механізми захисту інвестицій, які поєднуватимуть інтереси держави та приватних інвесторів, забезпечуючи при цьому стимулювання економічної активності і технологічного розвитку.

Джерела та література:

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII. Дата оновлення: 31.10.2025, URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/1560-12

2. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96-ВР. Дата оновлення: 03.09.2024, URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/93/96-%D0%B2%D1%80

3. Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021р. – № 1667-IX. Дата оновлення: 01.01.2025, URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1667-20

4. Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Чернадчук Т.О. Основи інвестиційного права України: Навчальний посібник / За заг. ред. В.Д. Чернадчука. - 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга»; К.: Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. - 384 с, с.155.

Solokha A. Legal regulation of investment and investment activities in Ukraine. *The establishment of an effective system of legal regulation of investment and investment activities is one of the key factors in ensuring sustainable economic development in Ukraine. Under current conditions of national economic transformation, growing global competition, and the need to rebuild the country's infrastructure, investments play a decisive role in modernizing production, introducing innovative technologies, creating new jobs, and strengthening the state's financial stability. At the same time, the regulatory and legal framework governing investment activity in Ukraine is undergoing constant updates and improvements. Its development is accompanied by several issues related to legislative instability, contradictions between certain provisions, insufficient coherence between regulations of different levels, and the inconsistency of some provisions with international standards. These factors complicate investor activities, reduce the country's investment attractiveness, and create legal risks for both domestic and foreign economic actors. Investment regulation has become particularly significant in the context of post-war recovery, when Ukraine must ensure transparent, clear, and stable rules for attracting capital. contradictions between certain provisions, insufficient coherence between regulations of different levels, and the inconsistency of some provisions with international standards. These factors complicate investor activities, reduce the country's investment attractiveness, and create legal risks for both domestic and foreign economic actors. Investment regulation has become particularly significant in the context of post-war recovery, when Ukraine must ensure transparent, clear, and stable rules for attracting capital.*

Keywords: *investments, investment activity, legal regulation, foreign investment, investor guarantees, investment environment.*

ДО ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗШИРЕННЯ ОБСЯГУ СВОБОДИ РУХУ КАПІТАЛУ ЄС З ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ

Стрілець Б. В.

У тезах досліджуються перспективи розширення обсягу свободи руху капіталу Європейського Союзу у відносинах з третіми країнами. Аналізуються правові засади регулювання транскордонного руху капіталу в ЄС, виклики та можливості лібералізації фінансових потоків у контексті глобалізації економіки. Особлива увага приділяється ініціативі Союзу ринків капіталу та механізмам перевірки прямих іноземних інвестицій. Розглядаються напрями подальшого розвитку правового регулювання у цій сфері.

Ключові слова: *свобода руху капіталу, Європейський Союз, право ЄС, транскордонні інвестиції, Союз ринків капіталу.*

Свобода руху капіталу є однією з чотирьох основоположних свобод внутрішнього ринку Європейського Союзу (далі – ЄС), закріпленою статтями 63-66 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС). На відміну від інших фундаментальних свобод внутрішнього ринку ЄС, вона застосовується не лише у відносинах між державами-членами ЄС, але й поширюється на рух капіталу між державами-членами та третіми країнами [1]. Ця особливість робить свободу руху капіталу унікальним феноменом у праві ЄС та відкриває широкі перспективи для подальшої лібералізації міжнародних фінансових відносин.

© Стрілець Б. В., 2025

Відповідно до статті 63 ДФЄС, забороняються всі обмеження руху капіталу між державами-членами, а також між державами-членами та третіми країнами [2]. Суд ЄС у своїй практиці неодноразово підтверджував пряму дію цього положення та його застосовність до відносин з третіми країнами. Водночас, стаття 64 ДФЄС передбачає застереження щодо так званого «положення про призупинення» (англ. "standstill clause"), яке дозволяє державам-членам зберігати обмеження, що існували на 31 грудня 1993 року (для деяких встановлена інша дата) щодо руху капіталу з третіми країнами [2]. Крім того, стаття 65 ДФЄС надає державам-членам право застосовувати обмеження, виправдані, inter alia, застосуванням визначених норм податкового законодавства, порушеннями пруденційних норм у фінансовій сфері або з міркувань суспільного порядку або суспільної безпеки [2].

Аналіз сучасного стану правового регулювання свідчить про існування суттєвої асиметрії між лібералізацією руху капіталу всередині ЄС та у відносинах з третіми країнами. Держави-члени зберігають суттєві можливості для контролю за іноземними інвестиціями з третіх країн, особливо у стратегічних секторах економіки. Регламент (ЄС) 2019/452 Європейського Парламенту та Ради від 19 березня 2019 року про встановлення рамок для перевірки прямих іноземних інвестицій у Союз створив рамкову систему для координації відповідних національних механізмів скринінгу [3]. Станом на кінець 2024 року 24 держави-члени ЄС запровадили національні механізми перевірки інвестицій [4, с. 7]. У 2024 році держави-члени повідомили про 477 інвестицій, що підлягали перевірці, причому 92% справ було закрито протягом двох тижнів [5].

Перспективи розширення обсягу свободи руху капіталу з третіми країнами тісно пов'язані з реалізацією ініціативи Союзу ринків капіталу (англ. Capital Markets Union). Ця ініціатива, запроваджена у 2015 році та оновлена у 2020 році, спрямована на створення інтегрованого єдиного ринку капіталу в ЄС. При цьому, як зазначається у Стратегічному прогнозному звіті Європейської Комісії 2023 року, для досягнення цілей зеленого та цифрового переходу ЄС потребує додаткових інвестицій у розмірі 620 мільярдів євро щорічно для зеленої трансформації та 125 мільярдів євро для цифрової [6 с. 14]. Такі масштабні інвестиційні потреби неможливо задовольнити виключно за рахунок банківського фінансування та внутрішніх ресурсів, що актуалізує питання залучення капіталу з третіх країн.

Водночас, невиправдана і неспровокована збройна агресія рф проти України, геополітичні виклики останніх років створюють суперечливі тенденції у розвитку правового регулювання руху капіталу. З одного боку, ЄС декларує відкритість для іноземних інвестицій та прагнення зміцнити репутацію привабливого інвестиційного клімату. З іншого боку, загрози економічній безпеці та національній безпеці в цілому стимулюють посилення контролю за транскордонними інвестиціями. Європейські ринки капіталу залишаються фрагментованими, рівень їх розвитку поступається американським: капіталізація фондових ринків ЄС становить близько 73% ВВП проти 270% у США і 130% у Сполученому Королівстві, а інвестиційні фонди ЄС у 5 разів менші за американські [7], венчурні ринки ЄС також поступаються США [8, с. 42]. Ця відсталість обмежує можливості європейських компаній залучати фінансування для масштабування, змушує частину із них шукати капітал за межами ЄС чи переміщувати бізнес за кордон [9].

У січні 2024 року Європейська Комісія представила законодавчу пропозицію щодо вдосконалення системи перевірки прямих іноземних інвестицій [10]. Вона передбачає запровадження механізмів перевірки у всіх державах-членах, встановлення мінімальних критеріїв оцінки та розширення сфери застосування на інвестиції, здійснені суб'єктами, що базуються в ЄС, проте контролюються іноземними інвесторами. Зміни мають на меті знайти баланс між необхідністю залучення іноземного капіталу та захистом стратегічних інтересів ЄС.

Перспективи розширення обсягу свободи руху капіталу з третіми країнами пов'язані з кількома ключовими напрямами. По-перше, це поглиблення інтеграції ринків капіталу всередині ЄС, що зробить інтеграційне об'єднання більш привабливим для іноземних інвесторів. По-друге, подальше укладення міжнародних комплексних економічних угод (з інвестиційною частиною), які гарантуватимуть взаємний доступ до ринків капіталу та захист інвесторів. По-третє, розвиток механізмів перевірки іноземних інвестицій на основі чітких,

передбачуваних та недискримінаційних критеріїв, які забезпечать баланс між відкритістю/лібералізацією та суспільною/економічною безпекою.

Важливим напрямом є також підвищення фінансової грамотності населення ЄС та сприяння участі роздрібних інвесторів у ринках капіталу. Згідно з даними опитувань Євробарометр 2023 року, близько половини дорослого населення ЄС не має достатнього розуміння базових фінансових концепцій [11]. Це обмежує можливості мобілізації приватних заощаджень для інвестування та, як мінімум, опосередковано знижує привабливість європейських ринків капіталу.

Таким чином, розширення обсягу свободи руху капіталу ЄС з третіми країнами є складним процесом, який вимагає збалансованого підходу між економічною відкритістю та захистом стратегічних інтересів інтеграційного об'єднання. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має враховувати як виклики глобалізації та грубих порушень міжнародного права зі сторони рф та деяких інших держав, так і потреби сталого економічного розвитку, зеленої та цифрової трансформації ЄС. Успішна реалізація ініціативи Союзу ринків капіталу в поєднанні з виваженою політикою перевірки іноземних інвестицій повинна створити умови для досягнення оптимального балансу між відкритістю для глобальних фінансових потоків та забезпеченням економічної безпеки ЄС.

Джерела та література:

1.Free movement of capital. European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/39/free-movement-of-capital (дата звернення: 09.12.2025).

2.Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF (дата звернення: 09.12.2025).

3.Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. *Official Journal of the European Union.* 79I. 21.3.2019. P. 1–14.

4.Fifth Annual Report on the screening of foreign direct investments into the Union. Brussels, 14.10.2025 COM(2025) 632 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52025DC0632 (дата звернення: 09.12.2025).

5.Foreign direct investment screening continues to boost EU economic security. 14 October 2025. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/news/foreign-direct-investment-screening-continues-boost-eu-economic-security-2025-10-14_en (дата звернення: 09.12.2025).

6.Strategic foresight report 2023. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-07/SFR-23-beautified-version_en_0.pdf (дата звернення: 09.12.2025).

7.Breaking down barriers to integrate financial markets. URL: https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/savings-and-investments-union/factsheet-breaking-down-barriers-integrate-financial-markets_en (дата звернення: 09.12.2025).

8.Truchet M. Capital Markets Union: progress made and future steps. *Eurofi Regulatory Update.* April 2023. URL: https://www.eurofi.net/wp-content/uploads/2023/06/eurofi_capital-markets-union-progress-made-and-future-steps_stockholm_april-2023.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

9.Letzing J. Can the European Union get it together on capital markets? This is what's at stake. URL: https://www.weforum.org/stories/2024/10/can-the-european-union-get-it-together-on-capital-markets/ (дата звернення: 11.12.2025).

10. Revision of the EU Foreign Direct Investment Screening Regulation. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2024)762844 (дата звернення: 11.12.2025).

11. Capital markets union explained. Last review: 23 May 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/capital-markets-union-explained/ (дата звернення: 11.12.2025).

Strilets B. On the prospects of expanding the scope of EU's free capital moment with third countries. *The paper examines the prospects for expanding the scope of freedom of capital movement of the European Union in its relations with third countries. The EU legal framework for regulating cross-border capital movement, challenges and opportunities for liberalization of financial flows in the context of economic globalization are analyzed. Particular attention is paid to the Capital Markets Union initiative and foreign direct investment screening mechanisms. Directions for further development of legal regulation in this area are highlighted.*

Keywords: *free movement of capital, European Union, EU law, cross-border investments, Capital Markets Union.*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стрільчук Д. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Здійснено теоретичне обґрунтування та аналіз сутності банківської діяльності України в контексті її євроінтеграції. Визначено, що цей процес є системною регуляторною та інституційною трансформацією, спрямованою на досягнення повної відповідності національного фінансового сектору стандартам Європейського Союзу.

Ключові слова: *банківська діяльність, євроінтеграція України, пруденційне регулювання, фінансова стабільність, Єдиний європейський фінансовий ринок, гармонізація законодавства.*

Постановка проблеми. Банківська система України, незважаючи на структурні реформи, суттєво відстає від європейських стандартів у сфері пруденційного регулювання (Basel III / CRR), корпоративного управління та інтеграції платіжних систем, що гальмує її повноцінну інтеграцію у єдиний фінансовий простір ЄС. Ключова проблема полягає у необхідності швидкої та глибокої гармонізації національного банківського законодавства з acquis communautaire в умовах підвищеної воєнно-економічної невизначеності. Ця ситуація створює ризик не конкурентоспроможності національних банків після відкриття ринку та обмежує доступ до європейського капіталу, вимагаючи розробки комплексної стратегії трансформації, що поєднує фінансову стійкість із євроінтеграційними вимогами.

Результати дослідження. Банківська діяльність в умовах євроінтеграції України – це комплекс фінансових, регуляторних та інституційних перетворень, спрямованих на повну гармонізацію національного банківського сектору зі стандартами, директивами та регламентами Європейського Союзу. Сутність цього процесу полягає у забезпеченні фінансової стабільності, підвищенні конкурентоспроможності та отриманні доступу до Єдиного європейського фінансового ринку.

Банківська діяльність за своєю суттю є фінансовим посередництвом, яке реалізується через залучення коштів (депозитів) та їх розміщення (кредитування), а також здійснення розрахунково-касового обслуговування. Вона виконує ключову роль у підтримці ліквідності економіки та трансформації заощаджень в інвестиції.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська діяльність - залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [1].

В умовах євроінтеграції сутність банківської діяльності набуває додаткового виміру — регуляторної адаптації та інституційної інтеграції. Головною метою стає відповідність acquis communautaire (правовій системі ЄС) у фінансовій сфері, що передбачено Угодою про

© Стрільчук Д. В., 2025

асоціацію та статусом кандидата в члени ЄС [2]. Це означає, що всі операції, управління та нагляд повинні відповідати високим стандартам, встановленим у ЄС.

Банківська система України, незважаючи на успішне очищення та реформи, суттєво відстає від вимог ЄС у сфері пруденційного регулювання та операційної прозорості. Ключова проблема полягає у необхідності швидкої та глибокої гармонізації законодавчої та регуляторної бази з європейськими нормами (зокрема, Basel III та Директивами ЄС) в умовах високої макроекономічної та воєнної невизначеності [3]. Невирішеність цієї проблеми створює ризик не конкурентоспроможності національних банків та перешкоджає притоку європейського капіталу, необхідного для відновлення країни.

Банки зобов'язані переходити на міжнародні стандарти розрахунку ризиків та капіталу [4]. Це вимагає імплементації Регламенту про вимоги до капіталу (CRR) та Директиви (CRD V).

Забезпечення достатності капіталу (CAR), що адекватно покриває кредитний, ринковий та операційний ризики. Впровадження кількісних стандартів ліквідності: коефіцієнта покриття ліквідності (LCR) та коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR). Впровадження цих норм має бути градуальним, з урахуванням відновлювального періоду економіки, щоб не спричинити шокової потреби у докапіталізації.

Гармонізація з Директивою про платіжні послуги (PSD2) [5] є ключовою для розвитку інновацій. Це дозволяє запровадити Open Banking — концепцію, яка відкриває банківські API для авторизованих третіх сторін (FinTech) для надання нових послуг, таких як ініціювання платежів та агрегація інформації про рахунки. Це підвищує конкуренцію та якість обслуговування.

Українське законодавство має імплементувати Директиву про відновлення та врегулювання діяльності банків (BRRD). Ця директива [6] вимагає від банків розробки планів відновлення (Recovery Plans), які дозволяють уникнути банкрутства та мінімізувати необхідність використання бюджетних коштів.

Банківська діяльність мусить повністю відповідати Директивам ЄС щодо запобігання відмиванню коштів (AML) та фінансуванню тероризму (CFT) [7]. Це вимагає запровадження жорстких ризик-орієнтованих процедур належної перевірки клієнтів (Customer Due Diligence, CDD) та посиленого моніторингу транскордонних операцій.

Європейські вимоги до корпоративного управління (CRD V) зосереджені на незалежності наглядових органів, їхній колективній компетентності та ефективності систем внутрішнього контролю та аудиту. Без реальної, а не лише формальної, незалежності наглядових рад та менеджменту від власників, інтеграція не буде успішною, оскільки це є основою довіри для іноземних інвесторів.

Висновки. Банківська діяльність в умовах євроінтеграції України є незворотним, багатоаспектним процесом інституційної та регуляторної трансформації, головна сутність якого полягає у забезпеченні повної відповідності національного фінансового сектору високим стандартам Європейського Союзу, що є необхідною умовою для членства та отримання доступу до Єдиного європейського фінансового ринку. Цей процес вимагає комплексної модернізації, що включає пруденційну гармонізацію шляхом імплементації вимог CRR/CRD V (Basel III) для зміцнення капіталу та ліквідності; операційну трансформацію через адаптацію до PSD2 для розвитку сучасних платіжних послуг (Open Banking) та посилення систем AML/CFT і механізмів антикризового врегулювання (BRRD). Ключова проблема полягає у необхідності швидкого та ефективного проведення цих структурних реформ в умовах воєнної та макроекономічної невизначеності.

Джерела та література:

1.Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text (дата звернення 06.12.2025)

2.Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Розділ IV. Глава 17. Фінансові послуги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

3.Звіт про фінансову стабільність (за І півріччя 2025 року). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/stability/finstab

4.Регламент (ЄС) № 575/2013 Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року про пруденційні вимоги до кредитних установ та інвестиційних фірм (CRR). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0575

5.Директива (ЄС) 2015/2366 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD2). URL: https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L2366

6.Директива 2014/59/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року, що встановлює рамки для відновлення та врегулювання діяльності кредитних установ та інвестиційних фірм (BRRD). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0059

7.Директива (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання коштів або фінансування тероризму (5-та Директива AML). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018L0843

Strilchuk D. The concept and essence of banking activities in the context of Ukraine's European integration. *A theoretical justification and analysis of the essence of banking activities in Ukraine in the context of its European integration has been carried out. It has been determined that this process is a systemic regulatory and institutional transformation aimed at achieving full compliance of the national financial sector with European Union standards.*

Keywords: *banking activities, European integration of Ukraine, prudential regulation, financial stability, Single European Financial Market, harmonisation of legislation.*

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Таразюк Д. Р.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У роботі розглянуто основні етичні проблеми використання штучного інтелекту в адвокатській діяльності. Проаналізовано ризики порушення конфіденційності, професійної незалежності та відповідальності за результати алгоритмічних рішень, зокрема пов'язані з непрозорістю моделей та можливими упередженнями даних. Підкреслено необхідність збереження людського контролю, критичного мислення та поінформованості клієнта під час застосування цифрових інструментів. Зроблено висновок про важливість формування етичних стандартів, що забезпечать безпечну інтеграцію штучного інтелекту в адвокатську практику.

Ключові слова: *штучний інтелект; адвокатська етика; конфіденційність; професійна відповідальність; алгоритмічна упередженість; «чорна скринька»; правозастосування.*

Стрімкий розвиток штучного інтелекту докорінно трансформує юридичну практику, створюючи не тільки нові можливості, а й комплекс етичних проблем, що потребують наукового осмислення. Адвокатська діяльність, традиційно побудована на професійній автономії, особистій відповідальності та дотриманні норм адвокатської етики, опинилася перед необхідністю перегляду своїх засадничих принципів. Використання штучного інтелекту у підготовці правових позицій, аналізі судової практики, прогнозуванні результатів спорів та оптимізації робочих процесів розширює інструментарій адвоката, але одночасно ставить під сумнів здатність зберегти конфіденційність, об'єктивність, неупередженість і професійну незалежність.

На думку С. Бандурки, саме етичні дилеми становлять ключову проблему впровадження цифрових технологій у правничу професію, оскільки їх застосування нерозривно пов'язане з ризиком порушення конфіденційності та підміною незалежного професійного судження автоматизованими алгоритмами; дослідник підкреслює, що

© Таразюк Д. Р., 2025

некритичне покладання на результати роботи штучного інтелекту може призвести до технократичного зміщення, коли алгоритм починає домінувати над фаховим аналізом, що особливо небезпечно в умовах, коли технологія не враховує специфічний контекст справи або морально-етичні нюанси взаємин з клієнтом [1, с. 750]. Саме тому, як стверджує С. Бандурка, адвокат, використовуючи штучний інтелект для аналізу договірних чи процесуальних документів, має чітко усвідомлювати межі професійної відповідальності, адже алгоритм не несе юридичних чи етичних зобов'язань і не може гарантувати відповідності висновків чинному законодавству; відповідно, саме юрист зобов'язаний перевіряти, критично осмислювати та за потреби коригувати результати автоматизованої обробки даних, оскільки лише він відповідає за достовірність, повноту й юридичну силу кожного висновку, покладеного в основу правової позиції клієнта [1, с. 751].

Проблема відповідальності за результат використання штучного інтелекту є однією з найскладніших у сучасній правничій практиці, оскільки вона поєднує технічну непередбачуваність алгоритмів із високими професійними ризиками для адвоката. Як стверджує О. Вільхівська, технології, засновані на машинному навчанні, мають властивість продукувати рішення, внутрішні механізми формування яких залишаються непрозорими навіть для їхніх розробників; у науковій літературі це визначають як «ефект чорної скриньки», що створює додаткові ускладнення у сферах, де ціна помилки є надзвичайно високою [2]. За таких умов адвокат фактично позбавлений можливості повноцінно відтворити логіку, на підставі якої алгоритм сформував висновок, або перевірити первинні джерела, що лягли в основу автоматизованого аналізу. Це не лише ускладнює оцінку достовірності отриманої інформації, а й робить процес правозастосування потенційно вразливим до технічних помилок, маніпуляцій чи випадкових спотворень даних, що можуть виникнути на етапі навчання моделі або під час її роботи з великими масивами інформації. Унаслідок цього зростає навантаження на адвоката як на суб'єкта, відповідального за правильність правової позиції, адже він змушений враховувати не лише юридичні, а й технічні ризики, які зумовлені природою алгоритмічних систем.

Показовими є й міркування В. Горєлової, яка підкреслює, що штучний інтелект у юридичній сфері функціонує переважно на основі великих масивів даних, які нерідко містять помилки, структурні дисбаланси, упереджені формулювання або фрагментарні відомості, що не відображають повної картини правової ситуації [3, с. 69-70]. На думку авторки, навіть на перший погляд незначне викривлення у структурі даних, наприклад, недостатнє представлення певної категорії справ або систематична надмірність однорідних рішень, може спричинити вироблення алгоритмом хибних рекомендацій. У юридичній практиці це створює особливу небезпеку, оскільки помилковий або упереджений висновок здатен вплинути на формування правової позиції, порушити принципи справедливості, рівності сторін та змагальності процесу. Саме тому, як наголошує В. Горєлова, адвокат повинен не лише орієнтуватися у технічних можливостях інструментів аналізу, а й здійснювати ретельну, багатоетапну верифікацію інформації, отриманої за допомогою автоматизованих систем, незалежно від рівня їхньої технологічної досконалості. Лише такий підхід дозволяє мінімізувати ризики помилкових рішень і зберегти професійну відповідальність та об'єктивність у захисті прав та інтересів клієнта.

Іншою надзвичайно важливою етичною проблемою є дотримання конфіденційності, оскільки адвокатська таємниця становить один із фундаментальних елементів професійної етики юриста та гарантує довіру між адвокатом і клієнтом. На думку О. Ковальчука, використання хмарних платформ, автоматизованих систем аналізу доказів та інструментів генеративного штучного інтелекту потребує не тільки технічної компетентності, а й суворого контролю за тим, які саме дані передаються алгоритмам, яким чином вони обробляються та де зберігаються після завершення сеансу роботи [4, с. 218-219]. Дослідник звертає увагу, що навіть короткочасне завантаження конфіденційних матеріалів клієнта до зовнішніх технологічних сервісів створює потенційні ризики витоку інформації, оскільки такі платформи можуть використовувати дані для технічного вдосконалення моделей, кешувати їх на серверах або передавати третім сторонам. За відсутності гарантій безпеки це здатне порушити не лише етичні норми професії, а й вимоги законодавства щодо захисту персональних даних, що може

спричинити юридичну відповідальність адвоката, зокрема у разі несанкціонованого доступу до інформації або її подальшого розповсюдження [4, с. 221]. У цьому контексті дедалі важливішим стає формування внутрішніх стандартів роботи з цифровими інструментами, які мають забезпечувати максимальну безпеку та безумовне збереження адвокатської таємниці.

Схожу думку висловлює О. Македон, підкреслюючи, що багато сучасних систем штучного інтелекту функціонують на основі великих глобальних моделей, які постійно вдосконалюються за рахунок даних користувачів і здатні зберігати окремі фрагменти конфіденційної інформації навіть після завершення сеансу роботи [5, с. 201-202]. Дослідник наголошує, що механізми внутрішньої обробки даних у таких системах часто залишаються непрозорими, а реальні алгоритмічні процеси – недоступними для зовнішнього контролю. Це створює ситуацію, за якої адвокат, завантажуючи документи або вводячи чутливі відомості клієнта до автоматизованої платформи, може ненавмисно сприяти формуванню потенційних вразливостей. За відсутності чітких юридичних механізмів нагляду та регулювання обробки таких даних адвокат фактично ризикує стати джерелом витоку або неконтрольованого поширення інформації, що не лише суперечить професійним правилам адвокатської таємниці, а й підриває публічну довіру до адвокатури як до інституту, покликаного забезпечувати захист прав і свобод людини.

Окремим аспектом є можливість виникнення так званої «неусвідомленої залежності» адвоката від висновків, сформованих алгоритмами, коли технологічне рішення починає сприйматися як більш точне або об'єктивне, ніж власний аналітичний підхід юриста. За спостереженням О. Храпенка, А. Меденцева та В. Сперанського, автоматизовані висновки часто мають зовнішню видимість логічності та науковості, що створює ілюзію їхньої підвищеної достовірності та може поступово знижувати рівень критичного аналізу при роботі з отриманою інформацією [8, с. 251-252]. Дослідники підкреслюють, що в умовах постійного використання таких інструментів адвокат ризикує частково втратити навички комплексного правового аналізу, оскільки покладання на машинні рекомендації сприяє звуженню спектра аргументації та зменшує гнучкість мислення. У результаті послаблюється професійна автономія адвоката, а його роль як незалежного суб'єкта, здатного здійснювати власне правове судження, стає менш вираженою. Це становить суттєву загрозу традиційним принципам адвокатської діяльності, адже підміна особистого професійного розсуду механічним застосуванням алгоритмічних рекомендацій суперечить етичним стандартам професії та ставить під сумнів здатність адвоката забезпечити належний рівень захисту інтересів клієнта [8, с. 253-254].

З етичними викликами тісно пов'язане й питання гарантій дотримання прав людини у цифрову епоху. Як стверджують В. Нікітенко, В. Воронкова, Т. Коломоєць, Н. Верлос, цифровізація правосуддя та юридичної практики створює нові ризики порушення права на приватність, доступ до правосуддя та недискримінацію [6, с. 72-75]. На їхню думку, впровадження штучного інтелекту без належного нормативного контролю може спричинити нерівність між суб'єктами процесу, особливо коли одна зі сторін має доступ до більш технологічно просунутих інструментів [6, с. 78-79].

Дослідження також підтверджують, що штучний інтелект здатен відтворювати соціальні та культурні упередження, закладені у вихідні дані. У доповіді «Права людини у сфері штучного інтелекту» підкреслюється, що навіть найбільш досконалі алгоритми можуть призводити до дискримінаційних практик, якщо їх застосовувати без належної перевірки та оцінювання впливу [7]. У діяльності адвоката подібні ризики особливо небезпечні, оскільки рішення, що ґрунтуються на упереджених даних, можуть негативно впливати на формування правової позиції або вибір стратегії захисту.

Однак проблема не обмежується лише питаннями конфіденційності чи ризиками алгоритмічної упередженості. Важливим етичним завданням є також забезпечення прозорості використання штучного інтелекту для клієнта, адже взаємини між адвокатом і довірителем ґрунтуються на поінформованості, чесності та взаємній відповідальності. На думку О. Вільхівської, етичний стандарт «поінформованої згоди», традиційно властивий медицині та біоетиці, поступово стає релевантним і для юридичної практики, де технологічні інструменти відіграють дедалі більшу роль [2]. Ідеться про обов'язок адвоката детально пояснити клієнтові, які саме цифрові рішення та алгоритмічні системи застосовуються під час аналізу його справи,

які їхні потенційні переваги, обмеження та технічні вразливості, а також які ризики може спричинити передавання або обробка даних у таких системах. Подібна комунікація не є формальністю, а становить ключову умову збереження довіри, без якої адвокатська діяльність втрачає свою легітимність та моральний авторитет. Крім того, прозорість у використанні штучного інтелекту сприяє усвідомленій участі клієнта у процесі прийняття рішень і дозволяє уникнути непорозумінь, що можуть виникнути у разі неочікуваних технічних помилок.

Водночас етичні ризики істотно посилюються за умови відсутності належного нормативного регулювання, яке здатне встановити чіткі межі та правила використання алгоритмічних систем у юридичній діяльності. Як наголошує В. Горєлова, Україна перебуває лише на початковому етапі формування комплексної законодавчої рамки, що мала б регулювати застосування штучного інтелекту у правосудді та пов'язаних із ним сферах, включно з адвокатською практикою [3, с. 71]. Науковиця підкреслює, що сучасні цифрові технології розвиваються значно швидше, ніж здатні адаптуватися правові механізми, тому існує відчутний розрив між реальними викликами та можливостями їх нормативного врегулювання. За таких умов особливого значення набуває розроблення етичних кодексів, внутрішніх професійних стандартів і галузевих рекомендацій для адвокатів, які мають враховувати специфіку роботи з алгоритмічними системами, ризики їх використання та вимоги щодо захисту прав клієнтів. На думку В. Горєлової, саме такі документи здатні виконати функцію оперативного реагування на технологічні зміни, компенсуючи повільність формального законодавчого процесу та забезпечуючи належний рівень відповідальності й професійної дисципліни у сфері застосування штучного інтелекту.

Узагальнюючи позиції дослідників, можна стверджувати, що етичні виклики адвокатської діяльності в епоху штучного інтелекту мають комплексний характер. Вони охоплюють питання конфіденційності, професійної незалежності, відповідальності за результати автоматизованих рішень, забезпечення рівності сторін у процесі, недопущення дискримінації, необхідності збереження людського контролю та критичності мислення. Штучний інтелект не може бути розглянутий як повноцінний замінник юридичної компетентності, проте він здатен підсилити її, якщо застосовувати його з дотриманням етичних норм.

Таким чином, ключовим завданням сучасної адвокатської спільноти є не лише технічне оволодіння новими інструментами, а й розроблення етичних стандартів, які дозволять збалансувати інновації та традиційні засади професії. На думку більшості науковців, майбутнє адвокатури залежить від того, наскільки юристи зможуть інтегрувати штучний інтелект у свою практику, не втрачаючи контролю над процесом правозастосування, не порушуючи прав і свобод людини.

Джерела та література:

1. Бандурка С. С. Правові та етичні аспекти використання штучного інтелекту адвокатом у розв'язанні приватноправових спорів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 1. С. 749-751. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-1/178

2. Вільхівська О. Ethical aspects of using artificial intelligence: challenges and prospects. *Академічні візії. Секція: Освіта / Педагогіка.* 2025. Вип. 40. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15131397 (дата звернення: 13.11.2025).

3. Горєлова В. Ю. Етичні та правові перспективи застосування штучного інтелекту в Україні. *Legal Bulletin.* 2024. С. 65-71. DOI: 10.31732/2708-339X-2024-12-A10

4. Ковальчук О. Я. Теоретичні засади подолання етичних викликів використання штучного інтелекту у судочинстві. *Наукові записки. Серія: Право.* 2024. № 16. С. 217-221. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-217-221

5. Македон О. А. Етичні та юридичні аспекти використання штучного інтелекту у юридичній практиці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 1. С. 200-204. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-37

6. Нікітенко В., Воронкова В., Коломоєць Т., Верлос Н. Захист прав і свобод людини як виклик трансформації правової системи в умовах турбулентності цифрової доби. *Humanities Studies.* 2025. № 23(100). С. 68-81. DOI: https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-08

7. Права людини у сфері штучного інтелекту: виклики та правове регулювання. URL: https://eufordigital.eu/uk/library/human-rights-in-the-area-of-artificial-intelligence-challenges-and-legal-regulation/ (дата звернення: 13.11.2025).

8. Храпенко О. О., Меденцев А. М., Сперанський В. О. Етичні дилеми адвокатської діяльності в умовах застосування штучного інтелекту у правосудді. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 6. С. 250-254. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-6/50

Taraziuk D. Ethical challenges of legal practice in the age of artificial intelligence. *The paper examines the main ethical issues related to the use of artificial intelligence in legal practice. It analyzes the risks of violating confidentiality, professional independence, and responsibility for the results of algorithmic decisions, particularly those associated with model opacity and potential data biases. The study emphasizes the necessity of maintaining human oversight, critical thinking, and client awareness when applying digital tools. It concludes by highlighting the importance of developing ethical standards to ensure the safe integration of artificial intelligence into legal practice.*

Keywords: *artificial intelligence; legal ethics; confidentiality; professional responsibility; algorithmic bias; "black box"; law enforcement.*

ЗЕЛЕНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЯК ДРАЙВЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Теремецький В. І.

Досліджено зелене фінансування як системний чинник трансформації національної правової парадигми України в умовах інтеграції до політико-правового простору Європейського Союзу. Проаналізовано вплив норм ЄС, зокрема Європейського зеленого курсу, Регламенту (ЄС) 2020/852 та сучасних стандартів ESG-регулювання, на модернізацію фінансово-правових механізмів та інституційної архітектури правової системи України. Обґрунтовано, що гармонізація законодавства у сфері сталих фінансів та адаптація рекомендацій Єврокомісії у межах Пакета розширення 2025 формують нову нормативну рамку сталого економічного розвитку та сприяють утвердженню європейських цінностей у публічному управлінні.

Ключові слова: *зелене фінансування, законодавство ЄС, сталий розвиток, правова парадигма, європейська інтеграція, таксономія ЄС, ESG.*

Трансформація національної правової парадигми України в умовах інтеграції до європейського політико-правового простору відбувається в контексті формування сучасної моделі сталого розвитку, у якій економічні, екологічні та фінансово-правові механізми взаємодіють у єдиному нормативному полі. Одним із ключових інструментів цієї трансформації є зелене фінансування, що в праві ЄС розглядається як основа переходу до кліматично нейтральної економіки відповідно до положень Європейського зеленого курсу [1]. Для України, яка виконує Угоду про асоціацію з ЄС [1] і наближає національне законодавство до acquis communautaire ЄС, розбудова ефективної системи сталих фінансів має стратегічне значення. Вона передбачає реформування інвестиційної політики, оновлення регуляторної архітектури та впровадження правових механізмів стимулювання екологічно орієнтованих проєктів.

Одним із ключових нормативних орієнтирів є Регламент (ЄС) 2020/852 про таксономію сталих інвестицій [3], який встановлює загальноєвропейські критерії екологічної стійкості економічної діяльності та визначає уніфікований підхід до класифікації інвестицій. Українське законодавство, зокрема Закон «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [4] і Закон «Про основні засади державної екологічної політики до 2030 року» [5], створює базову

© Теремецький В. І., 2025

нормативну основу для інтеграції цих стандартів, але потребує глибокої модернізації відповідно до системних підходів, усталених у праві ЄС.

У «Ukraine 2025 Report» Європейська Комісія наголошує, що для переходу до моделі сталих фінансів Україні необхідно підвищити інституційну спроможність фінансового сектору, зміцнити незалежність регуляторних органів, удосконалити механізми корпоративного врядування та запровадити дієві системи оцінювання ризиків і підзвітності у сфері державних інвестицій [6]. У цьому контексті зелене фінансування має розглядатися не як окремий елемент екологічної політики, а як інституційний каталізатор правової модернізації, що визначає зміст євроінтеграційної трансформації фінансового права України.

У ЄС зелене фінансування функціонує як інструмент глибинної трансформації економічної та регуляторної системи, спрямований на перенаправлення фінансових потоків у види діяльності, що відповідають екологічним цілям Європейського зеленого курсу. Для України така логіка є принциповою, оскільки імплементація стандартів сталих фінансів включена до критеріїв оцінювання готовності держави до інтеграції в європейський правовий простір. У цьому контексті такі нормативно-правові акти ЄС, як Регламент про таксономію сталих інвестицій (Taxonomy Regulation), Регламент ЄС щодо розкриття інформації у сфері сталого фінансування (Sustainable Finance Disclosure Regulation, SFDR), Директива ЄС про корпоративну звітність зі сталого розвитку (Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD) та Директива про нефінансову звітність (Non-Financial Reporting Directive, NFRD) формують комплексну правову модель сталого інвестування. Вони забезпечують не лише класифікацію економічної діяльності, а й визначають вимоги до прозорості, належного розкриття екологічної, соціальної та управлінської (ESG) інформації, оцінювання екологічного впливу та підзвітності фінансових суб'єктів. Унаслідок цього зазначені інструменти задають параметри й критерії євроінтеграційної трансформації фінансового права України, орієнтованої на системність регуляторних рішень, екологічну відповідальність та відповідність критеріям стійкості, закріпленим у праві ЄС.

Європейські підходи демонструють докорінну зміну логіки управління фінансовими потоками: від традиційної моделі «нейтрального» інвестування до концепції «інвестування з вимірюваним впливом», відповідно до якої фінансові ресурси спрямовуються виключно на ті проєкти, що підтверджують відповідність екологічним критеріям сталості. Такий підхід вимагає оновлення понятійно-категоріального апарату фінансового права України, зокрема переосмислення правової природи фінансових потоків та інвестиційних механізмів. Наукові положення А. С. Дубко щодо розкриття правової природи цих категорій є релевантними для формування методологічно узгодженого підґрунтя імплементації європейських підходів у сфері сталих фінансів [7]. Вони дозволяють розглядати фінансові потоки не як суто економічні явища, а як правові інструменти, через які реалізуються екологічні цілі держави.

Висновки Європейської Комісії, викладені у «Пакеті розширення – 2025», підтверджують, що українська правова система потребує суттєвого посилення інституційної спроможності, зокрема у сферах корпоративного врядування, контролю за використанням коштів міжнародної допомоги, прозорості фінансових операцій та запобігання корупції [6]. ЄС очікує, що Україна забезпечить формування цілісної, комплексної системи сталого фінансування, гармонізованої з принципами екологічної та фінансової стійкості. Це доводить, що зелене фінансування не може бути допоміжним або фрагментарним інструментом державної політики, адже воно має стати засобом глибинної адаптації національної правової системи до європейських моделей регуляторної взаємодії.

Важливою складовою становлення системи сталих фінансів є розвиток ринку зелених облігацій, які в ЄС посідають ключове місце серед інструментів фінансування енергетичного переходу, цифрової модернізації та інфраструктурних проєктів. Європейські стандарти встановлюють підвищені вимоги до екологічної верифікації, прозорості використання залучених коштів та розкриття інформації відповідно до принципів ESG [8]. Для України інтеграція цих норм відкриває можливості для підвищення довіри інвесторів і залучення додаткових ресурсів на програми відновлення та модернізації економіки. Тому важливо враховувати підходи OECD і UNEP, які розглядають зелене фінансування як чинник зміцнення економічної стійкості та інституційного розвитку держави [9; 10]. Відтак національна модель

правового регулювання має включати елементи довгострокового планування, міжвідомчої координації, ризик-орієнтованого регулювання та підзвітності.

Таким чином, зелене фінансування є основним інструментом трансформації національної правової парадигми України в умовах європейської інтеграції. Європейські нормативні акти, стандарти ESG, механізми Taxonomy Regulation та висновки Звіту Єврокомісії – 2025 року підтверджують, що розвиток зеленої фінансової системи потребує глибинного оновлення правових підходів, модернізації інституційної архітектури та інтеграції екологічних критеріїв у всі сфери державної фінансової політики. У результаті формуються нові правові та інституційні механізми, що підвищують прозорість, стійкість і конкурентоспроможність фінансової системи України та забезпечують її здатність до повноцінної інтеграції в європейський політико-правовий простір.

Джерела та література:

1. The European Green Deal. Communication from the Commission COM(2019) 640 final. European Commission, 2019. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640

2. Association Agreement between the European Union and Ukraine. Official Journal of the European Union, 2014. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01)

3. Regulation (EU) 2020/852 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment (EU Taxonomy Regulation). Regulation of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020. Official Journal of the European Union, L 198. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852

4. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 19.06.2020 № 738–IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20

5. Про основні засади державної екологічної політики до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19

6. Ukraine 2025 Report. Commission Staff Working Document. EU Enlargement Package 2025. European Commission, 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf

7. Дубко А. С. Зелене фінансування в Україні: фінансово-правова природа та напрями розвитку: дисертація доктора філософії. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 211 с.

8. Sustainable Finance: ESMA Guidelines on ESG Disclosures and Sustainable Finance Roadmap 2022–2024. European Securities and Markets Authority (ESMA), 2023. URL: https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/sustainable-finance

9. Financing Climate Transition: Policy Perspectives for Sustainable Finance. OECD, 2023. OECD Publishing. DOI: https://doi.org/10.1787/4a9e82fd-en

10. Global Green Finance Report. United Nations Environment Programme (UNEP), 2023. URL: https://www.unep.org/resources/report/global-green-finance

Teremetskyi V. Green finance as a driver of the transformation of Ukraine's legal paradigm in the context of integration into the european political and legal space. *The article examines green finance as a key catalyst for the transformation of Ukraine's national legal paradigm in the context of European integration. Emphasis is placed on the harmonization of Ukrainian financial and environmental regulation with the EU acquis, the implementation of the EU Taxonomy Regulation, ESG disclosure standards, and principles of the European Green Deal. The study substantiates that the institutional modernization of financial supervision, the development of sustainable financial instruments, and alignment with the 2025 EU Progress Report are essential elements of Ukraine's integration into the European political and legal space.*

Keywords: *green finance; EU acquis; sustainable development; legal paradigm; European integration; EU taxonomy; ESG.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА

Тушич А. Ю.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***В. В. Кондратішина***

У роботі проаналізовано правове регулювання кримінальної відповідальності за пропаганду війни в Україні крізь призму міжнародно-правових стандартів та конституційного права на свободу слова. Розглянуто зміст і значення заборони пропаганди агресивної війни, закріпленої у статті 436 КК України, її співвідношення з положеннями Конституції України та законодавством України в інформаційній сфері. Акцентовано увагу на проблемі відсутності визначення поняття «пропаганда війни» саме в національному кримінальному законодавстві. Обґрунтовується необхідність забезпечення балансу між ефективною кримінально-правовою протидією загрозам миру і дотриманням демократичних стандартів свободи вираження поглядів, що потребує подальшого доктринального осмислення та вдосконалення правозастосовчої практики.

Ключові слова: *пропаганда війни; агресивна війна; воєнний конфлікт; кримінальна відповідальність; свобода слова; міжнародне право; національна безпека.*

Пропаганда війни є кримінально караним діянням із підвищеним рівнем суспільної небезпеки, оскільки посягає на засади мирного співіснування, створює загрозу життю та безпеці людини, стабільності суспільства і держави, а також міжнародному миру загалом. Заборона агресивної воєнної пропаганди закріплена в нормах міжнародного права, насамперед у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і знайшла своє відображення в кримінальному законодавстві більшості держав світу. В Україні кримінальна відповідальність за пропаганду війни встановлена ст. 436 Кримінального кодексу України [1, с. 882].

Необхідність забезпечення належної реалізації кримінально-правової заборони пропаганди війни актуалізує проблему визначення змісту відповідного поняття. За відсутності уніфікованого міжнародно-правового підходу до розуміння терміна «пропаганда», у тому числі пропаганди війни, виникають об'єктивні труднощі у виробленні єдиних доктринальних і практичних критеріїв його застосування. Як слушно зауважують окремі дослідники, зокрема Мак Гунагл, поняття «війни» та «пропаганди» належать до категорії складних для визначення термінів, а сама пропаганда охоплює широкий спектр форм вираження поглядів і переконань, які відрізняються за рівнем шкідливості змісту, способом подачі, стратегіями поширення та тяжкістю можливих наслідків [2, с. 272].

Опосередковане тлумачення поняття «пропаганда війни» міститься в резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Заходи, що повинні вживатися проти пропаганди та розпалювачів нової війни», у якій засуджується будь-яка форма воєнної пропаганди, що має на меті або здатна створити чи посилити загрозу миру, порушення миру або акт агресії [3]. Таким чином, у документах ООН пропаганда війни розглядається як багатоформне явище, спрямоване на підрив міжнародного миру та безпеки.

Аналіз національного кримінального законодавства свідчить, що кримінально-правова заборона пропаганди війни закріплена в розділі XX Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», зокрема у ст. 436 «Пропаганда війни». Включення цього складу кримінального правопорушення до зазначеного розділу відображає процес адаптації національного кримінального законодавства до вимог і стандартів сучасного міжнародного права. Значна частина кримінальних правопорушень, передбачених у цьому розділі, сформувалася внаслідок імплементації положень міжнародних нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання злочинам проти миру та безпеки людства, зокрема шляхом заборони публічних закликів до розв'язування агресивної війни.

© Тушич А. Ю., 2025

Кримінально-правова заборона пропаганди війни в Україні узгоджується з положеннями Конституції України. Так, відповідно до ст. 34 Основного Закону, кожному гарантується право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Водночас, здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, з метою запобігання злочинам, захисту прав і свобод інших осіб, а також забезпечення авторитету й неупередженості правосуддя [4].

Аналогічні за змістом обмеження містяться й у спеціальному законодавстві України. Зокрема, відповідно до ст. 28 Закону України «Про інформацію» [6] забороняється використання інформації для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі, а також для посягання на права і свободи людини. Крім того, п. 1 ч. 1 ст. 36 Закону України «Про медіа» [7] встановлює заборону поширення в медіа та на платформах спільного доступу до відеозакликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, розв'язування або ведення агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також інформації, що виправдовує або пропагує такі дії.

З огляду на міжнародно-правову природу злочину пропаганди війни та спрямованість його безпосереднього об'єкта на охорону миру і міжнародної безпеки, кримінальна відповідальність за вчинення відповідних діянь настає незалежно від конкретного геополітичного контексту збройного протистояння. У межах національного кримінального законодавства такі діяння підлягають кваліфікації за ст. 436 КК України, якщо вони полягають у публічних закликах до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, незалежно від того, чи стосується відповідна пропаганда збройного протистояння України з іншою державою, чи воєнних конфліктів між третіми країнами.

Агресивна війна та воєнний конфлікт у контексті кримінально-правової заборони пропаганди війни розглядаються як різновиди актів агресії, які відрізняються між собою передусім масштабами, інтенсивністю та характером застосування збройної сили. Спільною ознакою зазначених явищ є використання збройних сил державою або від її імені з метою порушення суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або нації.

При цьому в міжнародно-правовому розумінні будь-яке міждержавне збройне протистояння, що супроводжується застосуванням збройної сили, визнається воєнним конфліктом незалежно від його тривалості, масштабів, фактичних наслідків або формального визнання чи заперечення сторонами стану війни.

Таким чином, правове регулювання відповідальності за пропаганду війни в Україні ґрунтується на міжнародно-правових стандартах захисту миру та міжнародної безпеки і реалізується через положення ст. 436 КК України. Криміналізація публічних закликів до агресивної війни, а також виготовлення і поширення відповідних матеріалів відповідає зобов'язанням України у сфері міжнародного права та спрямована на запобігання посяганням на суверенітет, територіальну цілісність і громадську безпеку.

Відсутність визначення поняття «пропаганда війни» зумовлює потребу в подальшому доктринальному осмисленні меж криміналізації таких діянь з метою забезпечення балансу між ефективною протидією загрозам миру та дотриманням конституційного права на свободу слова. Удосконалення правозастосовної практики в цій сфері має здійснюватися з урахуванням міжнародних стандартів і принципу пропорційності обмежень прав людини.

Джерела та література:

1.Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

2.Minority rights, freedom of expression and of the media: dynamics and dilemmas / T. McGonagle, et al. School of Human Rights Research Series Vol. 44. Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia 272 p.

3.Kearney, M., & Kearney, M. G. The prohibition of propaganda for War in International Law. Oxford, UK: Oxford University Press. 2007. P.191-242.

4.Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5.Кримінальний кодекс України, Закон від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3028

6.Закон України «Про інформацію» від 02.10. 1992 року № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

7.Закон України «Про Медіа» від 13.12. 2022 року № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text

Tushuch A. Legal regulation of liability for war propaganda in ukraine and the constitutional right to freedom of expression. *The paper analyzes the legal regulation of criminal liability for propaganda of war in Ukraine through the prism of international legal standards and the constitutional right to freedom of speech. It considers the content and significance of the prohibition of propaganda of aggressive war, enshrined in Article 436 of the Criminal Code of Ukraine, its correlation with the provisions of the Constitution of Ukraine and Ukrainian legislation in the information sphere. Attention is focused on the problem of the absence of a definition of the concept of "propaganda of war" in national criminal legislation. The need to ensure a balance between effective criminal law countermeasures against threats to peace and compliance with democratic standards of freedom of expression is justified, which requires further doctrinal reflection and improvement of law enforcement practice.*

Keywords: *war propaganda; aggressive war; military conflict; criminal liability; freedom of speech; international law; national security.*

ТВАРИНИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Філімончук К. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***М. В. Сокол***

Проаналізовано правовий статус тварин як особливого об'єкта аграрних правовідносин. Визначено, що тварини у сільському господарстві мають подвійний правовий статус: як об'єкти виробництва та як живі істоти, що потребують захисту й гуманного поводження. Окреслено основні вимоги законодавства щодо утримання, використання та охорони тварин, а також підкреслено важливість забезпечення балансу між господарськими інтересами та принципами гуманності.

Ключові слова: *сільськогосподарські тварини; аграрні правовідносини; тваринництво; правовий статус тварин; аквакультура; рибництво; бджільництво; племінна справа; гуманне поводження з тваринами; аграрне законодавство.*

Тваринництво є провідною галуззю сільського господарства, основним постачальником повноцінного харчового білка й сировини для переробної промисловості агропромислового комплексу.

Об'єктами аграрних правовідносин є сільськогосподарські тварини. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» дає нам визначення терміну «сільськогосподарські тварини» - тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження. Проте, конкретного переліку об'єктів цей Закон не дає [1; ст. 1].

Більш широке значення цього поняття ми можемо знайти у інших Законах. Зокрема, Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» у ст. 1 конкретизує, що сільськогосподарські тварини - тварини, у тому числі риби, рептилії та амфібії, що вирощуються та/або утримуються людиною для виробництва

© Філімончук К. В., 2025

харчових продуктів, побічних продуктів тваринного походження (шерсть, шкура, хутро), а також для інших сільськогосподарських потреб [2; ст. 1].

В Законі України «Про племінну справу у тваринництві» у ст. 4 вказується, що об'єктами племінної справи у тваринництві є велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні, птиця, риба, бджоли, шовкопряди, хутрові звірі та кролі, яких розводять з метою одержання від них певної продукції [3; ст.4].

До сфери сільського господарства Законом віднесено також види діяльності, що складають рибогосподарську галузь – аквакультуру, рибництво та риборозведення.

Сьогодні поняття «аквакультура» є основоположним для Закону України «Про аквакультуру» і трактується у ст. 1 як сільськогосподарська діяльність зі штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг. Наведене в спеціальному Законі визначення вміщує в собі перелік видів сільськогосподарської діяльності: виробництво кормів, ведення селекційно-племінної роботи, надання рекреаційних послуг. Окреме місце серед цього переліку посідає діяльність з риборозведення – штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури, відтворення біоресурсів. Поняття «рибництво» у чинному законодавстві вживається як синонім до поняття «аквакультура» [4; ст. 1].

Закон України «Про бджільництво» у ст. 1 дає нам визначення поняття «бджільництво» - галузь сільськогосподарського виробництва, основою функціонування якої є розведення, утримання та використання бджіл для запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення і підвищення їх урожайності, виробництво харчових продуктів і сировини для промисловості. Об'єктами бджільництва у ст. 3 визначено робочі бджоли, бджолині матки, трутні, бджолині сім'ї, яких розводять на племінних і товарних пасіках [5; ст. 1,3].

Закони України по-різному розкривають поняття сільськогосподарських тварин, тварин як об'єктів аграрних правовідносин, деталізуючи та доповнюючи одне одного.

Для того, щоб визначити тварину об'єктом аграрних правовідносин є обов'язкова умова, що вони утримуються, розводяться з метою отримання з них певної продукції, харчових продуктів, а також для інших сільськогосподарських потреб.

Відповідно до ст. 180 Цивільного кодексу України, тварини визнаються особливим об'єктом цивільних прав, до яких застосовуються правила про речі, якщо інше не встановлено законом [6; ст. 180].

Це означає, що вони можуть бути об'єктом права власності, однак водночас держава встановлює вимоги щодо їхнього утримання, використання та захисту від жорстокого поводження .

Особливості та вимоги до порядку використання тварин у сфері сільськогосподарського виробництва, тобто сільськогосподарських тварин, визначаються Порядком використання тварин у сільському господарстві, затвердженим наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 жовтня 2012 року № 652. При цьому використання тварин у сільському господарстві повинно базуватися на певних принципах та умовах, які відповідають їхнім фізіологічним, видовим та індивідуальним особливостям, а також задовольняють їхні природні потреби.

Так, відповідно до п.1.3. використання тварин у сільському господарстві ґрунтується на таких принципах, як: жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині; забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені за рішенням суду шляхом їх оплатного вилучення або конфіскації; заборона жорстоких методів умертвіння тварин, у тому числі отруєння тварин; відповідальність за

жорстоке поводження із тваринами; забезпечення безпеки життя та здоров'я людей під час використання тварин у сільському господарстві [7; п. 1.3].

Відповідно до статті 21 під назвою «Правила поводження з тваринами в сільському господарстві, скотарстві, у рибному господарстві, при отриманні продукції тваринного походження» Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» у технології отримання від тварини продукції (доїння, стрижка, відгодівля тощо) не допускається застосування больових і травмуючих прийомів.

Умови використання та утримання тварин у сільському господарстві повинні відповідати їх фізіологічним, видовим, породним та індивідуальним особливостям, притаманним для цього виду тварин, а також задовольняти їхні природні потреби в харчуванні, воді, сні, рухах, у природній активності та інші потреби, притаманні для цього роду тварин та породи [1; ст. 21].

Тварини як об'єкт аграрних правовідносин характеризуються подвійною правовою природою: вони одночасно є складовою біологічного середовища та елементом аграрного виробництва. Така подвійність зумовлює формування особливого правового режиму, який поєднує норми цивільного, екологічного та аграрного права.

Правове регулювання тваринництва охоплює не лише питання виробництва та власності, а й забезпечення охорони, належного утримання та відтворення тваринного світу, що є складовою державної політики у сфері сільського господарства. Особливість цього правового режиму полягає в тому, що держава встановлює обмеження господарської діяльності, якщо вона може завдати шкоди тваринам або їх природному середовищу. У цьому контексті тварини розглядаються не просто як об'єкти виробництва, а як жива частина екосистеми, збереження якої є обов'язком власників, користувачів і держави.

Отже, сучасне аграрне законодавство формує інтегрований підхід до охорони тваринного світу — як до живої частини природи, що має власну цінність, і водночас як до елемента, без якого неможливий сталий розвиток сільського господарства.

Джерела та література:

1. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року № 3447-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#n7

2. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text

3. Закон України «Про племінну справу у тваринництві» від 15 грудня 1993 року № 3691-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3691-12#Text

4. Закон України «Про аквакультуру» від 18 вересня 2012 року № 5293-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17#Text

5. Закон України «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 року № 1492-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14#Text

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1046

7.Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку використання тварин у сільському господарстві» від 25 жовтня 2012 року № 652 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1898-12#Text

Filimonchuk K. Animals as a special subject of agricultural legal relations. *The article analyzes the legal status of animals as a special object of agricultural legal relations. It is determined that animals in agriculture have a dual legal status: as objects of production and as living beings that need protection and humane treatment. The main requirements of the legislation regarding the keeping, use, and protection of animals are outlined, and the importance of ensuring a balance between economic interests and principles of humanity is emphasized.*

Keywords: *farm animals; agrarian legal relations; animal husbandry; legal status of animals; aquaculture; fish farming; beekeeping; breeding; humane treatment of animals; agrarian legislation.*

ІНСТИТУТ ПРОБАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Фурманчук Ю. В.
Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***В. В. Кондратішина***

У статті досліджено інститут пробації як ефективний засіб виправлення та ресоціалізації засуджених осіб, що є альтернативою позбавленню волі. Проаналізовано правове підґрунтя пробації в Україні, визначене Законом України «Про пробацію», та її місце у системі кримінальної юстиції. Розглянуто механізми контролю, соціально-виховної роботи та підтримки засуджених у громаді, які сприяють зменшенню ризику рецидиву та інтеграції особи в суспільство.

Ключові слова: *альтернативні види покарань, пробація, виправлення, ресоціалізація.*

Альтернативні види покарань — це кримінально-правові заходи, які застосовуються замість позбавлення волі та передбачають інші форми впливу на засудженого. Вони поєднують у собі як каральні, так і виховні елементи та спрямовані на запобігання рецидиву злочинів. Одним із таких видів є інститут пробації.

Поява даного інституту є закономірною реакцією держави на необхідність подолання проблеми надмірної ізоляції засуджених, високого рівня рецидивної злочинності та неефективності пенітенціарних заходів.

Інститут пробації — одна з ключових реформ у системі кримінальної юстиції України, спрямована на гуманізацію покарання, зменшення ролі ізоляції, заохочення ресоціалізації засуджених осіб та зниження ризику рецидиву. Ухвалення Закону України «Про пробацію» стало важливим кроком у гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами кримінальної політики.

Поняття пробації визначено у Законі України "Про пробацію" від 05.02.2015 р. Згідно з ним, пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. ЇЇ метою є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності. [1]

У ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України сказано, що покарання має на меті не тільки кару, але й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [2]. Саме виправлення та ресоціалізація є ключовими елементами мети кримінального покарання.

Виправлення закономірно залежить від особливостей різного виду діяльності та взаємодії під час відбування покарання. Зміна особистості, її поведінки та виховання нових патернів – це результат немеханічного впливу середовища на засудженого. Вирішальним чинником є саме активна взаємодія особи із середовищем.

Згідно з ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВК), виправлення засудженого визначається як процес позитивних змін, в його особистості які формують готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Під ресоціалізацією слід розуміти свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві[3]

Перевагами зростання ефективності та результативності інституту пробації в Україні є зменшення кількості повторних порушень серед клієнтів. Це свідчить про збільшення можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства, тобто застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, що зумовлює гуманізацію кримінальної юстиції і подальше зменшення ризиків небезпеки обвинувачених для суспільства. Проте система пробації в

© Фурманчук Ю. В., 2025

Україні має й певні недоліки, що зумовлюють потребу в удосконаленні чинного законодавства, яке регулює питання пробації та запровадження механізмів, котрі сприятимуть ефективному застосуванню програм пробації на практиці.

Отже, виправлення та ресоціалізація особи є ключовими елементами сучасної кримінальної політики, спрямованими на інтеграцію засудженої особи в суспільство, попередження повторних злочинів та зменшення негативних наслідків кримінальної відповідальності.

Джерела та література:

1.Закон України « Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text

2.Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3.Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України; Закон від 11.07.2003 № 1129-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text

Furmanchuk Y. The institution of probation as a means of correction and resocialization. *The article examines the institution of probation as an effective means of correction and resocialization convicted persons, which is an alternative to imprisonment. The legal basis of probation in Ukraine, defined by the Law of Ukraine "On Probation", and its place in the criminal justice system are analyzed. The mechanisms of control, social and educational work and support for convicts in the community, which contribute to reducing the risk of recidivism and integrating a person into society, are considered.*

Keywords: *alternative types of punishment, probation, resocialization, correction.*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРИНЦИПИ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Халаджи О. В.

В публікації здійснено аналіз правових засад та принципів процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, виокремлено основні нормативні акти, якими регулюється питання встановлення та застосування дисциплінарної відповідальності до суддей, систематизовано принципи такої відповідальності.

Ключові слова: *дисциплінарна відповідальність суддей, правові засади, принципи процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.*

Важливою складовою законності застосування заходів дисциплінарної відповідальності до суддів є встановлення правових засад такої відповідальності та принципів на яких вона базується. Аналіз правових актів, які в тій чи іншій мірі регулюють процедуру притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в Україні дає можливість здійснити їх систематизацію.

На найвищому законодавчому рівні в Конституції України в статті 126 закріплені гарантії незалежності і недоторканності судді, однією з яких є те, що «суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку, а також те, що підставами для звільнення судді є порушення суддею вимог щодо несумісності та вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді» [1].

На законодавчому рівні основи дисциплінарної відповідальності суддів закріплені в Законі «Про судоустрій та правовий статус суддів», зокрема в розділі VI (далі – Закон) [2], в якому визначено: 1) підстави дисциплінарної відповідальності суддів у ст. 106, а саме

© Халаджи О. В., 2025

«допущення суддею поведінки, яка порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, вияв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу; ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) та/або члена Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), у тому числі недодержання встановлених законом строків надання інформації тощо. При цьому законодавець зазначає, що скасування або зміна судового рішення не має наслідком дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь в його ухваленні, крім випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків»; 2) особливості звернення з дисциплінарною скаргою щодо судді, визначені в ст. 107 Закону, відповідно до якої «право на звернення з такою скаргою має будь-яка особа; при цьому громадяни здійснюють зазначене право особисто чи через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників, Комісія з питань доброчесності та етики – через її голову або членів комісії»; 3) орган, який здійснює дисциплінарне провадження щодо судді - відповідно до ст. 108 Закону таким органом є ВРП, що здійснює відповідне провадження у порядку, закріпленому у Главі 4 та інших положеннях Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [3]; 4) перелік дисциплінарних стягнень стосовно судді та особливості їх застосування (ст. 109 Закону): попередження; догана – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця; сувора догана – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців; подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, який здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді; подання про переведення судді до суду нижчого рівня; подання про звільнення судді з посади; 5) особливості погашення дисциплінарного стягнення [2].

До системи нормативних актів, які визначають процедуру притягнення судді до дисциплінарної відповідальності слід віднести: 1) Закон України «Про Вищу раду правосуддя», який в ст. 3 визначає, що «одним із повноважень ВРП є забезпечення здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді, а главою 3 регулюється порядок здійснення дисциплінарного провадження щодо судді Дисциплінарними палатами ВРП, яке включає: попереднє вивчення матеріалів, що мають ознаки вчинення суддею дисциплінарного проступку, та прийняття рішення про відкриття дисциплінарної справи або відмову у її відкритті; розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності» [3]; 2) Регламент ВРП, яким в главі 12 «Дисциплінарне провадження щодо судді» визначено деякі особливості процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності а також порядок розгляду скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді [4].

Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності має здійснюватись з дотриманням базових принципів захисту прав громадян. Так, дотримання принципу законності у сфері дисциплінарної відповідальності суддів полягає в неухильному виконанні таких вимог: 1) суддя може бути притягнений до відповідальності тільки за наявності підстав, передбачених законодавством України, тобто за вчинення дисциплінарного проступку; 2) до судді за вчинення дисциплінарного проступку можуть застосовуватися тільки ті дисциплінарні стягнення, які передбачені чинним законодавством; 3) право застосування дисциплінарної відповідальності щодо судді мають виключно органи (посадові особи), уповноважені на те законом. Від послідовного дотримання усіх правил принципу законності багато в чому залежить здійснення принципів справедливості, доцільності, неминучості та швидкості відповідальності. Важливим принципом у процесі притягнення судді до відповідальності є

принцип справедливості та обґрунтованості, адже тільки справедливе стягнення сприяє зміцненню службової дисципліни. За дії, що не є дисциплінарним проступком, до судді не можна застосовувати дисциплінарні санкції. Принцип справедливості виявляється і в забороні застосовувати дисциплінарні стягнення, які принижують людську гідність честь судді. Це випливає із норми Загальної декларації прав людини, прийнятої ООН 1948 р., де у ст. 5 визначено, що ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує його гідність, поводження і покарання [5]. Дисциплінарна відповідальність повинна від-повідати тяжкості дисциплінарного вчинку. За один дисциплінарний вчинок може бути застосовано тільки одне дисциплінарного стягнення. Розглядаючи принцип доцільності через призму дисциплінарної відповідальності судді, відзначимо, що він означає необхідність відповідності обраних щодо судді заходів впливу цілям дисциплінарної відповідальності, сувору індивідуалізацію дисциплінарних заходів залежно від учиненого дисциплінарного проступку, обставин, за яких він учинений, та інших обставин, що характеризують суддю. За порушення службової дисципліни слід призначати таке стягнення, яке стало б засобом морального впливу на суддю, відповідало ступеню його вини, було доцільним та справедливим для вчиненого дисциплінарного проступку.

Не розкриваючи зміст всіх принципів притягнення суддей до дисциплінарної відповідальності, слід підтримати пропозицію окремих авторів щодо законодавчого закріплення принципів притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в Законі «Про вищу раду правосуддя» , шляхом доповнення Стаття 42 «Дисциплінарне провадження» глави 4 «Дисциплінарне провадження щодо суддів» частиною 4 такого змісту: «Дисциплінарне провадження щодо суддів здійснюється на принципах законності, рівності прав всіх сторін провадження, об'єктивності, неупередженості, доступності, відкритості та індивідуалізації стягнення» [6].

Джерела та література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про судоустрій та правовий статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII*. Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст.545.

3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року№ 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 7-8. Ст.50.

4. Про затвердження Регламенту Вищої ради правосуддя: рішення Вищої ради правосуддя від 24 січня 2017 року № 52/0/15-17, зі змінами внесеними рішенням Вищої ради правосуддя від 18 грудня 2018 року № 3953/0/15-18. URL: http://www.vru.gov.ua/ legislative_acts/28.

5. Загальна декларація прав людини ООН від 10 груд. 1948 р. *Офіційний вісник України.* 2008. № 93. Ст. 3103.

6. Бондарчук Р.А. Принципи притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 25 лютого 2021 р. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 217–220.

Khaladzhi O. Legal foundations and principles of the procedure for holding a judge accountable. *The publication analyzes the legal foundations and principles of the procedure for holding a judge accountable, identifies the main regulatory acts that regulate the issue of establishing and applying disciplinary liability to judges, and systematizes the principles of such liability.*

Keywords: *disciplinary liability of judges, legal foundations, principles of the procedure for holding a judge accountable.*

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ ОСОБИ: ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Хлистік М. А.

У статті проаналізовано особливості та значення інституту встановлення фактів, що мають юридичне значення, в умовах воєнного стану. Основну увагу приділено положенням статті 317 ЦПК України, які встановлюють максимально спрощений та прискорений порядок судового розгляду фактів народження та смерті на тимчасово окупованих територіях та в зонах дії воєнного стану, а також судовій практиці у такій категорії справ.

Ключові слова: *воєнний стан, факт народження, факт смерті, ТОТ.*

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України та дії воєнного стану, інститут встановлення фактів, що мають юридичне значення, набув виняткової актуальності та зазнав суттєвих змін у судовій практиці. Масштабні руйнування інфраструктури, зміна територіальної підсудності, вимушене переміщення населення, евакуація громадян та органів державної влади, а також окупація окремих територій, спричинили неможливість або значно ускладнили реєстрацію багатьох юридично значущих подій у позасудовому порядку, зокрема народження або смерті особи. За таких обставин судовий розгляд справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, є ключовим механізмом для реалізації та захисту конституційних прав громадян в умовах воєнного стану.

Варто зауважити, що сьогодні на законодавчому рівні закріплено особливий, максимально спрощений та прискорений порядок судового встановлення двох найбільш фундаментальних фактів, що мають юридичне значення: народження та смерті особи, якщо ці події відбулися на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України (далі – ТОТ). Ключові положення, що стосуються проваджень у справах про встановлення вказаних фактів, визначено статтею 317 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1], яка була викладена у новій редакції Законом України від 01 липня 2022 року № 2345-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» [2].

Зокрема, статтею 317 ЦПК України:

– встановлено широку територіальну підсудність для справ про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або ТОТ: заявник може звернутись до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від його місця проживання (перебування). Ця норма має важливе значення, адже повністю усуває проблему територіальної підсудності для внутрішньо переміщених осіб або тих, хто виїхав із зон активних бойових дій чи ТОТ;

– визначено коло осіб, які можуть бути заявниками у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний стан, або ТОТ: заява про встановлення факту народження особи може бути подана батьками або одним з них, їхніми представниками, членами сім'ї, опікуном, піклувальником, особою, яка утримує та виховує дитину, або іншими законними представниками дитини; а заявниками у справах про встановлення факту смерті особи можуть бути: члени сім'ї померлого, їхні представники або інші заінтересовані особи (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси). Так, наприклад, згідно даних Єдиного державного реєстру судових рішень у справі № 544/224/22 про встановлення факту народження дитини на ТОТ заявником була двоюрідна бабуся [3], у справі № 286/1848/23 про встановлення факту смерті особи до суду звернулась двоюрідна сестра [4]; а у справі № 486/1499/23 із заявою звернулася особа, яка не є родичкою померлої, але належить до категорії «інші заінтересовані особи», оскільки є спадкоємицею за заповітом померлої [5];

© Хлистік М. А., 2025

– визначено, що справи про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на ТОТ, розглядаються невідкладно з дня надходження відповідної заяви до суду (наприклад, у згаданій вже справі № 486/1499/23 заява надійшла до суду 20 вересня 2023 року, а вже 27 вересня 2023 року було винесено рішення) [5];

– передбачено негайне виконання ухвалених судом рішень у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або ТОТ, причому, оскарження рішення не зупиняє його виконання.

Як свідчить практика, досить часто у згаданих категоріях справ на підтвердження факту народження дитини або смерті особи на ТОТ заявники в якості доказів подають до суду документи, видані органами окупаційної влади або установами самопроголошених утворень. Оцінюючи вказані докази у сукупності з іншими доказами, суди у таких випадках застосовують загальні принципи «Намібійські винятки», сформовані у рішеннях Європейського суду з прав людини, зокрема, у справі «Кіпр проти Туреччини». Згідно цих принципів, документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання тягне за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян. До прикладу, «Намібійські винятки» були застосовані судом у справі № 486/1499/23 [5].

Розглядаючи справи про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на ТОТ, суди застосовують більш гнучкий підхід до оцінки належності та допустимості доказів у таких провадженнях, що обумовлено неможливістю отримання традиційних офіційних документів, оскільки в умовах активних воєнних дій частину архівів та реєстрів зруйновано, документи внаслідок обстрілів знищено, або ж факт народження чи смерті особи зафіксовано на непідконтрольній території. Так, Верховний Суд звертає увагу судів, що «на підтвердження факту смерті особи на території, на якій введено воєнний стан, або на ТОТ, можуть бути подані такі докази: письмові докази; речові докази, у тому числі звуко- і відеозаписи; висновки експертів; копії лікарського свідоцтва/довідки про смерть; показання свідків, що можуть підтвердити ті обставини, на які посилається заявник; документи, видані органами на непідконтрольних територіях; акти, сповіщення про настання смерті; дані, отримані з відритих джерел; заяви до правоохоронних органів про зникнення особи; довідки з військкоматів, в/ч (у випадку загибелі військовослужбовця), матеріали службового розслідування в/ч, свідчення побратимів, документи про нагородження посмертно» [6, с. 51].

Отже, розгляд справ про встановлення фактів народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на ТОТ, відбувається в особливому порядку, передбаченому статтею 317 ЦПК України, та є критично важливим механізмом гарантування прав людини в умовах збройної агресії та окупації. Законодавче закріплення широкої територіальної підсудності, невідкладного розгляду та негайного виконання рішень, у поєднанні з гнучким підходом судової практики до оцінки доказів, забезпечує доступність правосуддя та оперативне відновлення порушених цивільних прав громадян.

Джерела та література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20250717#n8388 (дата звернення: 10.12.2025).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях: Закон України від 01 липня 2022 року №2345-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2345-20 (дата звернення: 10.12.2025).

3. Рішення Пирятинського районного суду Полтавської області від 16 лютого 2022 року у цивільній справі № 544/224/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103342655 (дата звернення: 10.12.2025).

4. Рішення Овруцького районного суду Житомирської області від 13 липня 2023 року у цивільній справі № 286/1848/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112370735 (дата звернення: 10.12.2025).

5. Рішення Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 27 вересня 2023 року у цивільній справі № 486/1499/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113758069 (дата звернення: 10.12.2025).

6. Огляд судової практики розгляду цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану (коментований). Верховний Суд: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_fakt_voen_stan.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

Khlystik M. Establishing the fact of a person's birth or death: features of court proceedings during martial law. *The article analyzes the features and significance of the legal institution of establishing facts that have legal consequences under conditions of martial law. The main focus is on the provisions of Article 317 of the Civil Procedure Code of Ukraine, which establish a maximally simplified and expedited court procedure for determining the facts of birth and death in temporarily occupied territories and areas under martial law, as well as on judicial practice in this category of cases.*

Keywords: *martial law, fact of birth, fact of death, temporarily occupied territory.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

Циплюк Х. В.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***А. В. Духневич***

У роботі досліджується правове регулювання електронної комерції в Україні та його сучасний стан. Розкрито зміст поняття електронної комерції, проаналізовано ключові нормативно-правові акти, зокрема Закони України «Про електронну комерцію» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Висвітлено особливості укладення електронних договорів, використання електронного підпису, а також проблеми захисту прав споживачів під час онлайн-купівель. Окрему увагу приділено судовій практиці щодо електронних правочинів та питанням відповідальності учасників електронної торгівлі, включаючи діяльність маркетплейсів. Підкреслено роль кібербезпеки та захисту персональних даних у процесі цифрових транзакцій. Робота узагальнює основні виклики та перспективи розвитку електронної комерції в Україні.

Ключові слова: *електронна комерція; електронний договір; електронний підпис; КЕП; електронна ідентифікація; споживач; онлайн-торгівля; маркетплейс; кібербезпека; захист персональних даних; правове регулювання.*

Електронна комерція - відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру.[1]

Електронна комерція сьогодні є однією з найдинамічніших сфер цифрової економіки. Її розвиток зумовлений глобальною діджиталізацією, зростанням популярності онлайн-платформ, активним використанням електронних платежів і появою нових моделей взаємодії між бізнесом та споживачами. В умовах воєнного стану роль електронної комерції набуває особливого значення, оскільки забезпечує безперервність економічних процесів, логістики, ринку праці та послуг. Саме тому дослідження правового регулювання цієї сфери є актуальним і теоретично, і практично.

Правову основу електронної комерції в Україні становлять низка нормативно-правових актів, ключовим серед яких є Закон України «Про електронну комерцію» 2015 року.[1] Цей

© Циплюк Х. В., 2025

закон уперше визначив правові засади здійснення електронних правочинів, порядок укладення електронного договору, вимоги до ідентифікації та автентифікації сторін, а також правила використання електронного підпису. Закон надає рівну юридичну силу електронним і паперовим правочинам, що є важливою передумовою розвитку онлайн-бізнесу в Україні.

Важливим є також Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»,[2] який регулює види електронних підписів, зокрема кваліфікований електронний підпис — КЕП, що має найвищий рівень юридичної захищеності. Використання КЕП у сфері електронної комерції дає можливість підтвердити волю сторін, забезпечити цілісність інформації та правову визначеність електронних договорів.

Стрімкий розвиток електронної комерції зумовлений значною кількістю переваг, що отримують споживачі, при замовлені товарів та послуг через Інтернет. До них відносять: низьку собівартість придбання товарів з розширенням кордонів бізнесу і виходом на міжнародний ринок. Такий ринок не має часових обмежень, що істотно збільшує реалізацію товарів (послуг) і доходи, створення робочих місць для кваліфікованої робочої сили. Споживачеві електронна комерція дає переваги купувати дешеві товари з економією часу на пошук. Розширення дистанційних сервісів відкривають доступ до інших сфер, таких як електронне страхування послуг та інші. Значно знижуються витрати, пов'язані з обміном інформацією за рахунок використання більш дешевих засобів телекомунікації. Присутня більша відкритість компаній до споживачів, та зростання податкових надходжень від застосування електронних платежів. [3 с.180]

Особливої уваги потребує питання укладення електронного договору. За законодавством України електронний договір укладається шляхом обміну електронними повідомленнями або шляхом акцепту публічної оферти на вебсайті продавця. Найпоширенішими прикладами є замовлення товару через інтернет-магазин, оформлення підписок, придбання цифрових продуктів. Електронна комерція передбачає можливість використання електронних чекбоксів, SMS-кодів, інтернет-банкінгу та інших способів перевірки волевиявлення споживача.

Цивільний кодекс України також містить норми, що забезпечують правове регулювання таких правочинів. Зокрема, стаття 205 ЦКУ визначає можливість укладення договорів в електронній формі, а стаття 638 встановлює загальні правила укладення договору, які повною мірою застосовуються і до електронної комерції. Таким чином, українське законодавство забезпечує достатню гнучкість і передбачає рівність електронних договорів із традиційними. [4]

Однією з ключових проблем залишається захист прав споживачів в онлайн-середовищі. Часто порушуються вимоги до надання інформації про товар, строки доставки, умови гарантії та повернення. Закон України «Про захист прав споживачів»[5] передбачає низку гарантій, які поширюються і на електронну торгівлю, зокрема право на достовірну інформацію, право на обмін і повернення товару, а також захист від недобросовісної реклами. На практиці саме ці питання є предметом численних спорів, зокрема щодо відмови продавця у поверненні товару, неналежної якості або невиконання зобов’язань щодо доставки.

Значну роль у врегулюванні спорів відіграє судова практика. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що електронні договори мають таку ж юридичну силу, як і паперові, а підтвердженням укладення договору можуть бути електронні чеки, листування, інформація з особистих кабінетів користувачів, дані платіжних систем. Це спрощує доказування та забезпечує реальний захист прав учасників електронної комерції. Наприклад, Верховний Суд у постанові від 12.01.2021 у справі № 524/5556/19 [6] розглянув спір щодо укладення електронного договору між споживачем і компанією, що надає послуги онлайн-позики. Позичальник стверджував, що він не підписував паперовий договір, тому правочин є недійсним. Суд встановив, що реєстрація на сайті, підтвердження особи через SMS-код та здійснення електронного платежу підтверджують волевиявлення сторони. Верховний Суд визнав, що електронний договір є укладеним, а електронні журнали операцій, SMS-коди, IP-адреси та електронні чеки є належними доказами. Суд підкреслив, що відповідно до Закону

України «Про електронну комерцію» електронна форма договору має юридичну силу, якщо дозволяє ідентифікувати особу та встановити зміст волевиявлення.

Окремо варто виділити діяльність маркетплейсів — таких як Rozetka, Prom.ua, Amazon, eBay — які стають посередниками між продавцем і покупцем. Проблема полягає в тому, що маркетплейси часто не несуть прямої відповідальності за якість товарів, оскільки юридично не є продавцями, а лише надають майданчик для торгівлі. Це створює колізії в частині відповідальності та потребує подальшого вдосконалення законодавства.

Суттєвим викликом залишається питання кібербезпеки. Зростання кількості онлайн-транзакцій неминуче збільшує ризики шахрайства, витоку персональних даних, фішингових атак. Закон України «Про захист персональних даних»,[7] а також європейський стандарт GDPR визначають вимоги до обробки інформації в електронних системах та встановлюють відповідальність за їх порушення.

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що правове регулювання електронної комерції в Україні перебуває на етапі активного розвитку. Законодавство містить фундаментальні норми, які забезпечують юридичну чинність електронних правочинів, визначають порядок укладення електронних договорів, регулюють електронний підпис і захищають споживачів. Водночас подальшого вдосконалення потребує регулювання діяльності маркетплейсів, питання відповідальності посередників, врегулювання електронної логістики та забезпечення кібербезпеки.

Джерела та література:

1. Про електронну комерцію. Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text (дата звернення: 9.12.2025).

2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 9.12.2025).

3. Товкун Л. В., Перепелиця М. О. Правове регулювання електронної комерції та особливості її оподаткування в Україні та світі. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3 URL: http://lsej.org.ua/3_2022/3_2022.pdf (дата звернення: 9.12.2025).

4. Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 9.12.2025).

5. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 9.12.2025).

6. Постанова Верховного Суду у справі № 524/5556/19 від 12.01.2021. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/94102130

7. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 9.12.2025).

Tsypliuk K. Legal regulation of electronic commerce in Ukraine. *The paper examines the legal regulation of electronic commerce in Ukraine and its current state. The concept of electronic commerce is defined, and key legal and regulatory acts are analyzed, including the Laws of Ukraine "On Electronic Commerce" and "On Electronic Identification and Electronic Trust Services." The study highlights the features of concluding electronic contracts, the use of electronic signatures, and issues related to consumer protection in online purchases. Special attention is paid to judicial practice regarding electronic transactions and the liability of participants in e-commerce, including the activities of marketplaces. The role of cybersecurity and personal data protection in the process of digital transactions is emphasized. The paper summarizes the main challenges and prospects for the development of electronic commerce in Ukraine.*

Keywords: *electronic commerce; electronic contract; electronic signature; QES (Qualified Electronic Signature); electronic identification; consumer; online trading; marketplace; cybersecurity; personal data protection; legal regulation*

РЕЖИМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Чечель Н. О.

Проаналізовано наукові підходи у вивченні сутності та визначенні поняття «режим в установах виконання покарань», визначено зміст поняття «режим в установах виконання покарань», охарактеризовано його специфіку. Визначено, що ці питання є доволі дискусійними, особливо з урахуванням змін у національне законодавство. Акцентовано на важливості створення умов для дотримання режиму в установах виконання покарань як самими засудженими, так і персоналом цих установ.

Ключові слова: *установа виконання покарань, позбавлення волі, виконання та відбування покарань, виправлення, ресоціалізація.*

Поняття режиму виконання і відбування кримінальних покарань та засоби його забезпечення є однією з визначальних правових категорій кримінально-виконавчого законодавства, що регламентує способи взаємодії між суб'єктами системи виконання та відбування покарань. Чітке дотримання засудженими особами вимог режиму у виправних і виховних колоніях є необхідною умовою досягнення основної мети кримінального покарання – виправлення і ресоціалізації засуджених. Недоліки у процесі виконання покарань у пенітенціарній системі спричиняють негативні суспільні наслідки, зокрема, нав'язування кримінальних традицій особами, які відбули покарання, що може сприяти зростанню злочинності серед неповнолітніх та інших соціально нестабільних категорій громадян.

Проблемним питанням режиму у виправних та виховних колоніях у різні часи присвячувалися праці науковців, у яких досліджувалися як окремо, так і в комплексі з іншими питаннями діяльності установ виконання покарань. Вагомий вплив на визначення теоретико-методологічних підходів дослідження мали праці Л. В. Багрія-Шахматова, І. Г. Богатирьова, О. М. Джужи, Т. А. Денисової, О. Г. Колба, А. С. Макаренко, І. В. Саленкова, О. В. Щербини та інших вчених.

Термін «режим» (від французького regime)у дослівному перекладі має декілька значень:1) державний лад, спосіб правління; 2) точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку, сну, харчування;3) система правил, заходів, необхідних для досягнення тієї чи іншої мети.

В юридичній літературі поняття «пенітенціарний режим», в широкому розумінні цього слова, охоплює всю систему заходів, за допомогою яких пенітенціарні установи прагнуть до досягнення своєї мети. Сюди відносяться, по-перше, всі способи розміщення та поділу ув'язнених для цілей виправно-трудового впливу на них, або так звані «пенітенціарні системи», по-друге, увесь розпорядок життя, який встановлюється у пенітенціарних установах, і всі заходи впливу, що застосовуються до ув'язнених [1, с. 131].

Деякі науковці акцентували на двозначності змісту режиму позбавлення волі. Режим у широкому значенні включав регулювання життя засуджених у виправній установі з усіх боків, у тому числі і суспільно корисну працю, та виховну роботу. Під режимом у вузькому значенні розумілось встановлення певних правил ізоляції засуджених, їх поведінки, прав та обов'язків, зумовлених фактом відбування покарання, система заходів заохочення та стягнення [1, с. 131].

На думку інших вчених, режим слід розглядати як комплекс, до якого входять основні структурні елементи – праця, навчання, фізична культура та його основні функції, які у виді чіткої організації і управління цими елементами є більш раціональними і такими, що відповідають принципам логічної побудови будь-якої системи [3, с. 22].

В науці кримінально-виконавчого права існує думка, що режим відбування покарання засуджених регулює їхню поведінку, оскільки, впливаючи на поведінку, через неї впливає на свідомість, тому режим є одним із головних засобів виховання дисципліни у широкому її значенні. Дотримання засудженими особами режиму в установах виконання покарань має

© Чечель Н. О., 2025

виховний вплив на них, оскільки виробляє звички, впливає на діяльність і призводить до встановлення динамічних стереотипів, однак виховний вплив дотримання режимних правил опосередкований внутрішнім ставленням засудженого до цього режиму, а відтак, важливою умовою прихильники такого підходу вбачають проведення роз'яснювальної роботи із засудженими особами щодо значення і доцільності режимних умов відбування покарання для їх подальшого виправлення. При цьому, режимні правила поведінки мають бути доцільними і занадто не ускладнювати життя і побут засуджених, адже це негативним чином відіб'ється на виправному процесі [3, с. 22].

У Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України) на законодавчому рівні сформульовано чітке визначення режиму у виховних та виправних колоніях. Згідно з ч. 1 ст.102 КВК України: «Режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених». Глава 16 КВК України визначає найважливіші положення, що характеризують сутність і зміст режиму виконання і відбування покарання [4].

Для розуміння поняття режиму важливими є вміти розрізняти між собою терміни «виконання» та «відбування» покарань. Термін «виконання покарання» стосується органів та установ виконання покарань, які у своїй діяльності зобов'язані реалізувати весь комплекс правообмежень, передбачених конкретним видом покарання, забезпечити здійснення наданих засудженим прав; виконання покладених на них обов'язків протягом усього строку покарання, встановленого вироком суду.

У свою чергу, термін «відбування покарання» стосується засуджених, які повинні на підставі вироку суду, відповідно до приписів, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, виконувати покладені на них обов'язки та утримуватися від діянь, заборонених нормами права [1, с. 4].

Отже, режим виконання і відбування покарань є складним та багатоаспектним правовим інститутом. Він поєднує в собі встановлені законодавством правила поведінки для засуджених та заходи, що здійснюються органами виконання покарань для досягнення цілей покарання.

Режим виконання і відбування покарань є важливою складовою кримінально-виконавчої системи, що забезпечує реалізацію цілей покарання, зокрема, виправлення та ресоціалізації засуджених. Від його чіткого дотримання залежить ефективність усієї системи виконання покарань, рівень безпеки в установах, дотримання прав засуджених, а також загальний стан правопорядку в суспільстві.

Дослідження засобів забезпечення режиму дозволило дійти висновку, що вони охоплюють як правові, так і технічні, організаційні та виховні механізми. До основних засобів належать система охорони, технічні засоби контролю, оперативно-розшукова діяльність, режим особливих умов, застосування заходів фізичного впливу. Кожен із цих інструментів спрямований на підтримання дисципліни, недопущення правопорушень, забезпечення порядку й безпеки.

Проте, незважаючи на нормативну визначеність, існує низка проблем у практиці застосування цих засобів — зокрема, недосконалість правового регулювання, недостатня технічна забезпеченість установ, кадрові проблеми, а також низький рівень правової свідомості окремих представників персоналу.

Таким чином, удосконалення режиму виконання і відбування покарань вимагає системного підходу, що включає оновлення нормативної бази, поліпшення технічного оснащення, підвищення кваліфікації персоналу та запровадження сучасних педагогічних і психологічних методів роботи з засудженими.

Джерела та література:

1. Телефанко Б. М. Бахмат І. В. Тлумачення режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк / Телефанко Б. М. Бахмат І. В. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : file:/ /Nzlubp_2013_11_36.pdf. С.131-135.
2. Кримінально-виконавче право : підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 328 с.
3. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика): моногр. / І. Г. Богатирьов, О. В. Щербина. – К.: ВД. «Дакор» , 2015. – 133 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004.

Chechel N. The regime in penal institutions: some aspects. *Scientific approaches to studying the essence and defining the concept of "the regime in penal institutions" have been analyzed. The content of the concept "the regime in penal institutions" is defined, and its specificity is characterized. It is determined that these issues are quite debatable, especially considering changes in national legislation. Emphasis is placed on the importance of creating conditions for maintaining the regime in penal institutions both by the convicted persons and by the staff of these institutions.*

Keywords: *penal institution, imprisonment, execution and serving of sentences, correction, resocialization.*

СУДОВА СИСТЕМА ТА РОЛЬ СУДДІ В АНГЛОСАКСОНСЬКІЙ ТА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ СИСТЕМАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Чубай А. С.
Науковий керівник: д.ю.н., проф. ***М. М. Яцишин***

Порівняння англосаксонської та романо-германської правових систем дозволяє краще зрозуміти особливості побудови судових систем і роль судді в кожній із них. В англосаксонській моделі судова система ґрунтується на прецедентному праві, де суддя формує нові правові підходи через свої рішення. У романо-германській традиції судова система спирається на кодифіковане законодавство, а суддя діє в межах чітко визначених норм. Такий аналіз дає можливість визначити ключові відмінності між моделями та зрозуміти, які елементи можуть бути корисними для вдосконалення судової системи України.

Ключові слова: *судова система, роль судді, англосаксонська правова система, романо-германська правова система, порівняльний аналіз, прецедентне право.*

Сучасні ефективні судові системи світу сформувалися в межах двох провідних правових традицій — романо-германської та англо-саксонської. Попри те що романо-германська сім'я вважається давнішою та поширенішою, становлення англо-саксонської моделі загального права почалося значно раніше — ще в другій половині XI століття. На континенті Європи подібні процеси розгорнулися лише через кілька століть.

В Англії, де зародилася англосаксонська традиція, судова система була вибудувана на низці ключових принципів:

- визнанні суду та судового прецеденту повноправними джерелами права;
- формуванні процесуальних норм через практику;
- функціонуванні апеляційної моделі перегляду рішень;
- змагальному процесі, у якому суддя здебільшого відіграє спостережну роль, контролюючи дотримання правил сторонами;
- активному використанні інституту присяжних і мирових суддів;
- а також поширеній практиці обрання суддів на посади.

© Чубай А. С., 2025

До цих рис варто додати ще дві фундаментальні особливості: по-перше, відсутність єдиної централізованої судової системи, а по-друге — специфічний порядок роботи судів, який формувався під впливом історичних та правових традицій країн [1, с. 304].

Англосаксонська система характеризується тим, що судді виступають не лише тлумачами закону, а й активними творцями права через систему прецедентів. Їхні рішення формують обов'язкові стандарти для нижчих інстанцій та визначають правову практику.

Особливістю англосаксонської моделі є велике значення усної аргументації та змагальності сторін. Суддя оцінює докази, встановлює факти та формулює правові висновки, які стають джерелом права для майбутніх рішень. У цій системі суддя має високий рівень автономії та впливу на розвиток юридичних норм.

Англосаксонська модель була сприйнята не лише в Англії, а й у низці інших держав, зокрема в Канаді, Австралії, Новій Зеландії, у більшості країн Співдружності націй, а також у Сполучених Штатах Америки. До прикладу, у США вона набула особливої специфіки: тут одночасно діють федеральна судова система та системи судів окремих штатів. Така структура створює вертикальний поділ судової влади, однак федеральні суди не вважаються «вищими» щодо судів штатів, оскільки кожен рівень має власну компетенцію та сферу юрисдикції. Це робить американську модель однією з найскладніших і найцікавіших у сім'ї загального права [1, с. 306].

При цьому, романо-германська правова система охоплює законодавчі традиції держав, чиє право сформувалося на території континентальної Європи й увібрало в себе елементи римського, канонічного та місцевого звичаєвого права. Цю правову сім'ю вирізняє особливо тісний зв'язок із правовою спадщиною давньоримської держави.

Завгородня В. М., визначає, що «Романо-германська правова сім'я це група національних правових систем, утворених на основі давньоримських правових традицій і об'єднаних подібністю 12 структури, принципів та джерел права і спільністю понятійно юридичного апарату» [2, с. 304].

В українському правовому просторі судова система за своєю формою належить до романо-германської правової традиції, що ґрунтується на домінуванні писаного права, розгалуженій системі законодавчих актів та чіткій організації судових органів. Водночас у практичній площині можна спостерігати певну інтеграцію елементів англосаксонської моделі. Це проявляється у змагальності кримінального процесу, значній ролі сторін і їхніх представників, а також у використанні рішень Європейського суду з прав людини як орієнтира для тлумачення норм національного законодавства. Подібне поєднання традицій сприяє підвищенню ефективності правозастосування, посиленню гарантій прав людини та адаптації українського правосуддя до європейських стандартів.

Для романо-германської, моделі загалом характерна наявність детального законодавства, яке визначає як структуру судів, так і процедури їхньої роботи. На відміну від системи загального права, судовий прецедент тут не має статусу обов'язкового джерела права, а суддя спирається насамперед на норми кодексів і законів. Його роль у процесі є доволі активною: він не лише контролює дотримання процедур, а й бере участь у дослідженні доказів, формуванні правової позиції та спрямуванні ходу судового розгляду. Також для романо-германської моделі менш притаманне широке застосування суду присяжних або мирових суддів — більшість справ вирішують професійні судді, які здебільшого призначаються на посади, а органи суддівського самоврядування відіграють важливу роль у забезпеченні незалежності та внутрішньої організації судової влади.

Для вдосконалення судової системи України доцільно переймати окремі елементи англосаксонської моделі, зокрема підвищення ролі судової практики та більш послідовне використання прецедентних підходів Верховного Суду для уніфікації правозастосування. Корисним є також удосконалення механізмів суддівської відповідальності й прозорості, а також посилення ролі присяжних у справах, що мають високу суспільну значущість. Таке поєднання дозволило б підвищити довіру до судів і зробити правосуддя більш ефективним та передбачуваним.

Отже, порівняння англосаксонської та романо-германської правових систем показує суттєві відмінності у ролі судді та організації судових систем загалом. У країнах загального

права суддя є активним творцем норм через прецеденти, тоді як у романо-германській моделі він діє в межах писаного закону та кодифікованих правил. Українська судова система, належачи до романо-германської сім'ї, водночас інтегрує окремі елементи англосаксонського підходу, що сприяє підвищенню ефективності правозастосування та наближенню до європейських стандартів. Таке поєднання забезпечує баланс між стабільністю законодавства та практичною гнучкістю судової практики.

Джерела та література:

1.Михайлюк М. М. Поняття та види моделей судових систем / Науковий вісник Дніпровського педагогічного університету. – 2024. – Вип. 33(1). – С. 46-49. – Режим доступу: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/257

2.Слюсарь Д. В. Система судової влади: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2021. – Вип. 33(1). – С. 46-49. – Режим доступу: https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/c98ae000-43e2-48d8-a9c3-ea6c1742efac/content

3.Тимчук Т. О. Співвідношення англо-американської та романо-германської судових систем: компаративний аналіз / Науковий вісник публічного та приватного права. – 2018. – № 4. – С. 35-45. – Режим доступу: https://dspace.onua.edu.ua/items/58f3109d-2b0c-41a4-9fb9-fb97a3d3a0a6

Chubai A. The judicial system and the role of the judge in the anglo-saxon and romano-germanic systems: a comparative analysis. *A comparison of the Anglo-Saxon and Romano-Germanic legal systems provides a better understanding of the characteristics of the structure of judicial systems and the role of judges in each of them. In the Anglo-Saxon model, the judicial system is based on case law, where judges develop new legal approaches through their decisions. In the Romano-Germanic tradition, the judicial system is based on codified legislation, and judges act within clearly defined norms. Such an analysis makes it possible to identify the key differences between the models and understand which elements could be useful for improving the Ukrainian judicial system.*

Keywords: *judicial system, role of judges, Anglo-Saxon legal system, Roman-Germanic legal system, comparative analysis, case law.*

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА В СПІВПРАЦІ З АГЕНТАМИ

Чупринський Б. О.

Правоохоронні органи відіграють важливу роль у сучасній українській держави. Від ефективності їхньої діяльності багато в чому залежать рівень законності й правопорядку в країні, безпека громадян, ступінь захисту їхніх прав і законних інтересів. У свою чергу ефективність розкриття кримінальних правопорушень перебуває в прямій залежності від професійного рівня оперативних працівників поліції, їх комунікативних здібностей та загального рівня культури. Правильне і вчасно прийняте оперативними працівником оперативно-тактичне рішення є гарантією реалізації основних завдань оперативних підрозділів, а саме розкриття та попередження кримінальних правопорушень.

Ключові слова: *правоохоронні органи, кримінальні правопорушення, оперативний працівник, комунікаційні здібності, інформатор.*

Однією із основних задач оперативних співробітників є отримання різного виду інформації про факти, події, предмети, осіб, що мають хоч якесь відношення до кримінальних правопорушень, що готуються або до вже скоєних кримінальних правопорушень, а також відомостей, які можуть мати значення для встановлення місця знаходження розшукуваних

© Чупринський Б. О., 2025

осіб. Можливі і інші, важливі завдання, що вирішуються за допомогою оперативно-розшукових дій. Для вирішення даних задач, в структурі держави є секретні служби і органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність (далі - ОРД), визнаючи при цьому за ними право використання агентів (інформаторів) на контрактній основі, та довірених осіб. У ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" говориться про права органів, які здійснюють ОРД: встановлювати на безвідплатній або відшкодувальній основі стосунки співпраці з особами, що виявили згоду робити конфіденційне сприяння органам, що здійснюють ОРД [1]. Це особи, які передають інформацію оперативникові таємно від правопорушників на довірчій основі з укладенням контракту або без нього (повідомлення, що інформують про стан справ, про стан чого-небудь). Агентом (від латів. agens - що діє) є людина, яка відповідно до оперативно-розшукового законодавства конфіденційно співпрацює з органами, що здійснюють ОРД [2].

Одне з основних завдань, які ставляться перед оперативними працівниками - встановлення факту приховання відомостей і виявлення приховуваної інформації шляхом застосування психологічних прийомів і методів. Агентурний апарат використовується як засіб проникнення в ретельно приховані таємні процеси формування злочинного наміру. Усі оперативно-розшукові операції, засоби і методи ОРД спрямовані на виявлення приховуваної інформації, у тому числі використання агентів чи довірливих осіб, для розкриття кримінальних правопорушень. Вся робота оперативника є конспіративною і без її дотримання неможливо досягти потрібного результату. Суть конспіративності дій полягає в умисному прихованні справжніх цілей, здійснюваних оперативним співробітником і агентом, або створенні у інших оманливих уявлень про загальну структуру діяльності, в яку вони включені. Співробітники, які здійснюють розшукову діяльність, повинні знати безліч способів встановлення джерел необхідних їм для отримання інформації, що вимагає від оперативників креативного мислення: уміння аналізувати, логічно будувати висновки, на основі індукції і дедукції висувати версії скоєння злочину, в процесі накопичення досвіду розвивати професійне чуття при сприйнятті того, що відбувається. Навички встановлення міжособистісних стосунків є базовими, такими, що лежать в основі ефективної роботи оперативника. Знання механізму спілкування, встановлення контактів з метою цілеспрямованого отримання інформації і, що важливо, досягнення довірчого відношення з боку інших осіб має велике значення при вербуванні інформаторів.

Завдання оперативного працівника при встановленні контакту з інформаторами - розпізнавання психологічної основи встановлення довірчих стосунків і побудова тактики співпраці з інформатором. Відповідальність за безпеку тих осіб, з якими вступає в контакт, - момент, про який завжди повинен пам'ятати оперативник. Плануючи і реалізовуючи певні дії, у виконання яких включаються інші люди, він повинен передбачити заходи до забезпечення їх безпеки.

Як показує практика, певний відсоток агентів, співпрацюють щоб усунути конкурента по бізнесу, звести рахунки з особами з якими неприязні відносини, і тому подібне. Така ситуація різко занижувало роль суспільної моралі, веде до засудження негласної співпраці з правоохоронними органами, впливає на авторитет суб'єктів ОРД. Для підвищення морально-етичних цінностей оперативних працівників, С. С. Сливка пропонує обов'язкове дотримання професійної етики працівниками правоохоронних органів, а саме додержуватися моральних основ поведінки співробітниками оперативних служб під час проведення ними оперативно-розшукових заходів [3, с. 117]. Організованість і професіоналізм злочинності висуває перед правоохоронними органами нові завдання, готовності до прийняття нестандартних рішень. Зокрема, це відноситься і до проблеми підвищення моральних якостей і культурного рівня оперативних співробітників, що у сучасних умовах стають найважливішими елементами їхньої професійної компетентності.

Для вирішення морально-етичних проблем, які виникають в процесі здійснення ОРД, в січні 1996 року був прийнятий Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ України, а в жовтні 2000 року схвалений колегією ВС України «Етичний кодекс» працівника органів внутрішніх справ. На основі вищевказаних нормативних актів були прийняті Правила етичної

поведінки поліцейських, затверджені 09.11.2016 № 1179, наказом міністра внутрішніх справ України.

До оперативника пред'являються наступні вимоги: стриманий і в той же час комунікабельний характер, що дозволяє встановити хороші взаємовідносини з інформаторами; уміння вести бесіди і розпізнавати мотивацію і особисті якості вербованої особи на основі знань психологічних особливостей своєї роботи; дотримання морально-моральних і етичних норм при особистих контактах, але при цьому тонке використання наявних важелів психологічної дії на різні рівні його свідомості; знання особливостей поведінки осіб, що живуть і працюють у рамках певної юрисдикції; володіння усебічними знаннями, що регламентують ці сторони діяльності; уміння визначати і перевіряти ще раз правдивість отриманої інформації; виконання обіцянки, даної інформаторові, і умов договору та ін [4, ст.57].

Отже, якщо оперативник має вищевказані якості, він домагається встановлення робочих взаємовідносин з потенційними інформаторами, долаючи первинне небажання співпрацювати з правоохоронними органами, а відповідно, оперативник професійний настільки, наскільки правильно підібраний його інформатор.

Джерела та література:

1.Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Верховна Рада України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua (дата звернення: 20.08.2021).

2.Притула А. М., Халимон С. І., Митрофанов І. І. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : науково-практичний коментар / за заг. ред. доктора юрид. наук, професора А. М. Притули. Хмельницький : Видваництво НАДПСУ, 2021. 236 с.

3.Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник / С.С. Сливка. – Вид. 6 те. – К. : Атіка; Х. : Право, 2015. – 296 с.

4.Крашеннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції. Дніпро: Адверта, 2017. 106 с.

Chuprinsky B. Communicative aspects of an operational employee in cooperation with agents. *Law enforcement agencies play an important role in the modern Ukrainian state. The level of law and order in the country, the security of citizens, the degree of protection of their rights and legitimate interests largely depend on the effectiveness of their activities. In turn, the effectiveness of solving criminal offenses is directly dependent on the professional level of police operatives, their communication skills and the general level of culture. The correct and timely operational-tactical decision made by the operative officer is a guarantee of the implementation of the main tasks of the operational units, namely the disclosure and prevention of criminal offenses.*

Keywords: *law enforcement agencies, criminal offenses, operative officer, communication skills, informant.*

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ТА ПІДСУДНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ

Шевчук В. В.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***Г. Я. Наконечна***

Окреслено дискусійні питання, про належність конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду, її відмежування від інших видів судової юрисдикції. Вказано на розбіжності у розумінні понять «юрисдикція» і «підсудність» адміністративних судів. Окреслено межі компетенції адміністративних судів та удосконалення правил підсудності.

Ключові слова: *адміністративна юрисдикція, адміністративний суд, підсудність, публічно-правовий спір, забезпечення прав і свобод громадян.*

© Шевчук В. В., 2025

Адміністративним судам відведено провідне місце в питаннях реалізації адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері публічно-правових відносин. Як відзначає М. Смокович, адміністративний суд в Україні став вагомим політичним чинником [1, с. 24]. Така точка зору підкріплена нормою ст. 55 Конституції України, згідно якої кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [7].

Про належність конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду, її відмежування від інших видів судової юрисдикції можна судити за сукупної наявності зовнішніх ознак публічно-правових відносин, з яких цей спір виник. Суддя Верховного Суду В. Бевзенко звертає увагу, що намагання законодавця формально у статтях Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) перерахувати належні до юрисдикції адміністративних судів справи у публічно-правових спорах – справа невдячна, марна і малодієва. Суспільні відносини виникають, розвиваються і видозмінюються набагато стрімкіше, аніж національне законодавство. Неможливо та й недоцільно у нормах КАСУ намагатися описувати і перераховувати публічно-правові спори [1, с. 25].

Відповідно до Великої української енциклопедії, адміністративна юрисдикція – це компетенція судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів за правилами адміністративного судочинства [2].

В Україні до адміністративної юрисдикції закон зараховує вирішення таких публічно-правових спорів: спори приватної особи із адміністративним органом щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності; спори між адміністративними органами щодо їхньої компетенції; спори з адміністративних договорів; спори за зверненням адміністративного органу до суду у випадках, встановлених законом; спори з правовідносин, пов'язаних із виборами чи референдумом; спори приватної особи з розпорядником публічної інформації щодо доступу до публічної інформації; деякі категорії спорів щодо державних закупівель. Водночас вирішення справ про адміністративні провини та накладання адміністративних стягнень не стосується адміністративної юрисдикції [3, с. 199].

З цього приводу доцільною є пропозиція В. Б. Авер'янова, який вже давно зазначає, що зміст інституту «адміністративна юрисдикція» необхідно юридично закріпити у відповідному нормативно-правовому акті, відповідно у ньому об'єднати юрисдикційну діяльність: а) органів виконавчої влади, уповноважених розглядати скарги громадян і юридичних осіб на незаконно прийняті рішення, як нижчих органів, так і підлеглих осіб, тобто сфера адміністративного оскарження; б) органів виконавчої влади, уповноважених застосовувати заходи адміністративної відповідальності; в) адміністративних судів [5, с. 193-195].

Визначення юрисдикції спору здебільшого залишається досить складною проблемою для практики, що зумовлено не лише недосконалим законодавством, а й наявними в науці та практиці догмами. Особливі проблеми в розмежуванні юрисдикції виникають у разі, якщо у визначенні критеріїв такого розмежування закон виходить із різнопланових ознак, не узгоджених між собою, внаслідок яких один і той самий спір формально може бути розглянутий судами різних юрисдикцій [3].

Як відзначають з цього приводу деякі науковці, періодично виникають колізії між адміністративною та цивільною або господарською юрисдикціями. Більше того, нерідко спостерігаються проблеми з розмежуванням адміністративної та конституційної юрисдикції, зокрема, наприклад, щодо позовів громадян до народних депутатів України щодо неналежного розгляду ними пропозицій громадян, у тому числі законодавчих ініціатив громадян, тощо [9, с. 200].

Наявність неоднозначних, чітко не визначених правил та ознак розмежування юрисдикційної діяльності адміністративних та інших судів призводить до перевантаженості судової системи зверненнями, що виходять за межі компетенції судового органу, та знижує рівень довіри громадськості і європейської спільноти до судової системи загалом та адміністративної юстиції зокрема.

При цьому, як відзначає М. І. Смокович, не слід плутати юрисдикцію судів з підсудністю, оскільки правила юрисдикції визначають, яка структура судів має розглянути

справу, а за правилами підсудності уже в одній структурі (ланці) судів встановлюється компетентний суд, який має розглядати адміністративну справу [8, с. 38].

Підсудність адміністративних справ — правовий інститут, що містить адміністративно-процесуальні норми, які розмежовують компетенцію щодо розгляду і вирішення адміністративних справ між окремими ланками судової системи і між адміністративними судами однієї ланки [10]. Чинним КАС України проведено розмежування предметної юрисдикції між окружними адміністративними судами та загальними районними судами щодо спорів, в яких наявний публічно-правовий спір.

Зокрема, в ч. 1 ст. 20 КАС України визначається, які адміністративні справи підсудні місцевим загальним судам, а в частині 2 тієї ж статті зазначається, що окружним адміністративним судам підсудні всі адміністративні справи, крім визначених частинами першою та третьою цієї статті.

Проблематика правозастосування полягає в тому, що іноді суб'єкту звернення до суду важко визначити суд, до якого слід звертатись за захистом своїх прав.

Так при виникненні порушень виборчого законодавства кодексом передбачено звернення щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій до загальних судів першої інстанції, водночас згідно ст. 22 КАС України апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як суду першої інстанції підсудні адміністративні справи: 1) щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії (крім визначених частиною четвертою цієї статті), дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб. А згідно ч. 4 ст. 273 КАС України рішення, дії чи бездіяльність територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів, виборів Президента України, народних депутатів України; обласних комісій з референдуму і комісії Автономної Республіки Крим з всеукраїнського референдуму, а також членів зазначених комісій оскаржуються до окружного адміністративного суду за місцезнаходженням відповідної комісії[4].

Таким чином, в здавалося б одній категорії справ, щодо спорів, які виникають у виборчому процесі, справи щодо реалізації владних повноважень або реалізації прав суб'єктів виборчого процесу розглядають різні суди, як інстанційно (загальний або окружний суд за місцем суб'єкта, який вчинив порушення) так і територіально – наприклад апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає місто Київ.

Логіку законодавця можна зрозуміти, оскільки в основу такого поділу покладено принцип ієрархічності суб'єкта виборчого процесу. Чим вищий рівень виборів, тим вищий рівень суду, який вирішує спір.

Водночас, на практиці у позивачів часто виникають труднощі із вибором суду та його територіальної юрисдикції для звернення за захистом виборчих прав.

Вважаємо, що в частині регламентування даних правовідносин КАС України ще варто вдосконалювати, уточняти та конкретизувати багато положень саме в частині визначення суду, який має вирішувати той чи інший спір, зокрема у виборчому процесі.

Узагальнюючи викладене, можна зазначити, що розвиток адміністративної юрисдикції та підсудності адміністративних справ потребує подальшого теоретичного осмислення та нормативного вдосконалення. Наявні дискусії свідчать про потребу у більш чіткому законодавчому визначенні меж публічно-правових спорів. Удосконалення цих аспектів сприятиме підвищенню ефективності адміністративного судочинства, зміцненню довіри до судової влади та реальному забезпеченню прав і свобод громадян у відносинах із суб'єктами владних повноважень.

Джерела та література:

1.Бевзенко В. Критерії адміністративної юрисдикції. Судово-юридична газета. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/169927-kriteriyi-administrativnoyi-yurisdiktsiyi

2. Куйбіда Р. О. Адміністративна юрисдикція. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Адміністративна юрисдикція

3.Сідей Я. Я. Розмежування адміністративної юрисдикції з іншими видами юрисдикції у сфері судової компетенції. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 196-200.

4.Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

5.Авер'янов В. Б. Питання адміністративної реформи у змісті Загальної концепції державно-правової реформи. Державно-правова реформа в Україні: тези матеріалів наук.-практ. конф. Київ, 1997. С. 193-195.

6.Ільчишин Н. В. «Адміністративна юрисдикція та особливості її встановлення» Науково-дослідний інститут публічного права. 2021. С. 22-24

7.Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

8.Смокович М. І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2012. 304 с.

9. Вербіцька М. В., Семенюк В.О. Межі адміністративної юрисдикції: спірні питання. Юридичний науковий електронний журнал.2020. № 3. С. 200-203. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/50.pdf

10. Осадчий А. Ю. Підсудність адміністративних справ URL: http://www.apdp.in.ua/v60/49.pdf

Shevchuk V. Controversial issues of administrative jurisdiction and jurisdiction over administrative cases. *Controversial issues are outlined regarding the jurisdiction of administrative courts over specific public law disputes and their separation from other types of judicial jurisdiction. Discrepancies in the understanding of the concepts of "jurisdiction" and "competence" of administrative courts are indicated. The limits of the competence of administrative courts and the improvement of the rules of jurisdiction are outlined.*

Keywords: *administrative jurisdiction, administrative court, jurisdiction, public law dispute, ensuring the rights and freedoms of citizens.*

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Шлапа І. В.

Науковий керівник: ст. викл. ***Н. І. Вознюк***

У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку та застосування штучного інтелекту та його вплив на суспільство, етичні та правові аспекти використання ШІ, а також міжнародні підходи до регулювання цієї технології. Представлено огляд ключових викликів, пов'язаних із прозорістю, автономністю та відповідальністю систем ШІ, а також основні напрями формування етичних стандартів і рекомендацій для безпечного застосування технологій.

Ключові слова: *штучний інтелект, етика штучного інтелекту, правове регулювання, юридична відповідальність.*

Штучний інтелект (ШІ) є однією з провідних технологій XXI століття, що системно інтегрується у різні сфери суспільного життя, включно з медициною, правосуддям, безпекою, публічним адмініструванням, бізнесом та транспортом. Широке застосування систем ШІ створює нові можливості для розвитку, проте водночас породжує складні етичні та правові проблеми. В Україні, як і у більшості країн світу, триває пошук оптимальних стратегій, спрямованих на мінімізацію ризиків неконтрольованого використання ШІ та забезпечення належного захисту прав людини, що обумовлює актуальність теми дослідження.

До основних етичних проблем застосування ШІ науковці відносять такі: порушення конфіденційності (приватності), недостатня прозорість прийняття рішень системами ШІ, алгоритмічна упередженість та дискримінація, встановлення відповідальності за наслідки використання ШІ, цифрова нерівність, ризики маніпуляцій та військового застосування [1, с. 256-257; 2, с. 2; 3, с. 66-67; 4, с. 158].

ШІ обробляє великі обсяги персональних даних, що підвищує ризик витоків і зловживання інформацією. Системні алгоритми ШІ можуть мати приховані упередження та

© Шлапа І. В., 2025

дискримінувати певні групи населення, не враховуючи значущих факторів інформації. Непрозорість процесів прийняття рішень ШІ (ефект "чорної скриньки") ускладнює перевірку та оцінку справедливості рішень. Сучасний розвиток ШІ також актуалізує проблему відповідальності за наслідки його використання. За умов автономного ухвалення рішень виникає невизначеність щодо того, хто має нести відповідальність – розробник, власник чи користувач. Нерівний доступ до Інтернету та технологій поглиблює соціально-економічний розрив не тільки між різними групами населення, а й між країнами. Використання автономних систем у військовій сфері чи критичній інфраструктурі також викликає серйозні моральні занепокоєння, особливо, як справедливо зазначають дослідники, під час розробки автономної зброї без людського нагляду [3, с. 67-68].

Міжнародний досвід правового регулювання ШІ демонструє різні підходи держав до забезпечення етичності та безпеки цієї технології. Європейський Союз фокусується на захисті прав людини та правовому контролі за технологіями [3, с. 68-69; 5, с. 5]. У 2024 році Європарламент ухвалив Artificial Intelligence Act, який встановлює обов'язкові гармонізовані правила для розробки та використання систем ШІ на основі ризик-орієнтованого підходу. Підхід ЄС поєднує розвиток інновацій та забезпечення захисту фундаментальних прав людини, демократії та безпеки [5, с. 5].

У Сполучених Штатах Америки застосовують інший підхід до регулювання ШІ. На відміну від ЄС, у США обрали гнучку модель регулювання і там немає єдиного закону про ШІ, що компенсується секторальними законами. Основні стандарти визначають компанії та окремі штати. У 2022 році Білий Дім оприлюднив Blueprint for an AI Bill of Rights, який включає принципи безпеки, захисту від алгоритмічної дискримінації, приватності даних та забезпечення людського контролю [5, с. 6].

Україна наразі не має спеціального закону про ШІ. Стратегічне планування передбачає поступове впровадження регулювання сфери ШІ. Перший етап включає створення позазаконодавчих інструментів та саморегулювання. Слід зазначити, що нещодавно Міжнародна асоціація AI Ethics and Integrity International Association (AIEI) відзначила внесок України у прозорий, відповідальний та безпечний розвиток ШІ [6]. Наступним кроком буде розробка та прийняття закону-аналога Регламенту ЄС про ШІ [7, с. 13-14]. Такий підхід створить умови для адаптації бізнесу, розвитку інновацій та гармонізації національного законодавства з правом ЄС.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що етичний і безпечний розвиток систем ШІ вбачається можливим за умови дотримання низки рекомендацій, зокрема:

1) обмеження автономності рішень у критично важливих сферах та впровадження механізму "людського контролю";

2) забезпечення прозорості алгоритмів, незалежного аудиту та звітності щодо потенційної дискримінації;

3) захист персональних даних користувачів, впровадження принципу "право на забуття" та безпечного зберігання даних;

4) обмеження використання ШІ у військових та державних секторах та створення етичних комітетів для оцінки таких застосувань;

5) міжнародна співпраця для створення єдиних стандартів, збалансування інновацій та контролю, підвищення цифрової грамотності та впровадження принципу "Ethics by Design" [1, с. 256-257; 2, с. 2; 3, с. 69; 5, с. 10].

Отже, штучний інтелект є однією з найбільш впливових технологій сучасності, яка відкриває широкі можливості для розвитку суспільства та оптимізації різних сфер життя. Проте його застосування потребує контролю, оскільки виникають важливі етичні та правові проблеми. До основних викликів належать непрозорість алгоритмів, складність пояснення їх рішень, а також ризики дискримінації через упереджені дані, що ставить під сумнів принципи справедливості та відповідальності.

Існують різні підходи до регулювання ШІ, які суттєво відрізняються. Так Європейський Союз обрав комплексне регулювання, засноване на ризик-орієнтованому підході, тоді як Сполучені Штати Америки дотримуються децентралізованої м'якої моделі регулювання. Україна наразі формує власну нормативну базу, орієнтовану на її узгодження з європейськими стандартами та сприяння етичному і безпечному використанню технології. Для сталого та контрольованого розвитку ШІ потрібен комплексний підхід, який включає чітке законодавче регулювання, ефективний аудит алгоритмів, міжнародну співпрацю та підвищення цифрової

грамотності громадян. Такий підхід дозволить реалізувати потенціал ШІ без порушення прав людини та етичних норм.

Джерела та література:

1. Бедратюк Г. І. Етичні питання штучного інтелекту. In: The VII International Scientific and Practical Conference "*Information technologies in education, technology and industry*", February 19-21, 2024, Madrid, Spain. P. 254-258. URL: https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/02/INFORMATION-TECHNOLOGIES-IN-EDUCATION-TECHNOLOGY-AND-INDUSTRY.pdf#page=255

2. Горєлова В. Ю. Цифрові права: етичні аспекти та виклики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.* Серія: юридичні науки. 2025. Том 36 (75). № 1. С. 1-9. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/01

3. Дракон Д. С., Стяглик Н. І. Етика штучного інтелекту: межі та відповідальність. *Вісник Херсонського національного технічного університету.* 2025. Том 2. № 1 (92). С. 66-78. DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.1.2.9

4. Шевель А. Етичні аспекти штучного інтелекту. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 56. С. 156-162. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2024.56.17

5. Олійник О. В. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні: виклики та перспективи. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми.* 2025. № 6. С. 1-11. DOI: https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.6.04

6. Україна **–** серед лідерів етичного розвитку ШІ: отримали відзнаку від AIEI. URL: https://thedigital.gov.ua/news/progress/ukrayina-sered-lideriv-etychnoho-rozvytku-shi-otrymaly-vidznaku-vid-aiei

7. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. URL: https://surl.li/lkpsbb

Shlapa I. Ethical and legal aspects of the use of artificial intelligence. *The article discusses current trends in the development and application of artificial intelligence and its impact on society, ethical and legal aspects of AI use, as well as international approaches to regulating this technology. It provides an overview of the main challenges related to transparency, autonomy, and accountability of AI systems, as well as key directions for the development of ethical standards and recommendations for the safe implementation of AI technologies.*

Keywords: *artificial intelligence, artificial intelligence ethics, legal regulation, legal liability.*

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПЕРІОД РУСІ-УКРАЇНИ

Ясенко П. А.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. ***П. В. Гламазда***

У дослідженні розглянуто специфіку правоохоронної діяльності в період Русі-України як важливий елемент формування ранньої державності та становлення правової традиції на українських землях. Проаналізовано взаємодію владних і громадських інститутів у підтриманні правопорядку, зокрема поєднання адміністративних механізмів княжої влади зі звичаєвими практиками громад. Увагу зосереджено на ключових аспектах охорони безпеки, підтримання соціальної рівноваги, захисту майнових відносин і реагування на правопорушення, що проявлялися як у формах переслідування злочинця «за слідом», так і в процедурах компенсаційної відповідальності, закріплених у «Руській Правді». Показано, що правоохоронна діяльність мала як реактивні, так і превентивні елементи, охоплюючи практики громадського контролю, кругової поруки, фіксації інформації та адміністративного нагляду. Встановлено, що в цей період з'являються передумови для подальшого розвитку криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: *Русь-Україна, правоохоронна діяльність, правопорядок, «Руська Правда».*

© Ясенко П. А., 2025

Забезпечення правопорядку в контексті становлення Русі-України – це, по суті, феномен, що виник на перехресті двох фундаментальних детермінант. З одного боку, у даний час вже були загально окреслені певні принципи традиційного права, хоча й не можна дати їм визначення чітко кодифікованих. З іншого боку, перші, але вже системні вектори державної організації, тобто спроби влади структурувати.

Давньоруський механізм підтримання соціального консенсусу (порядку) був доволі багатокомпонентним. Він не обмежувався чимось одним, і його функціонал охоплював такі аспекти, як безпековий протекторат над територіальними громадами; охорону суверенних об'єктів – конкретно, князівських доменів і майна (майбутня державна власність); логістичну безпеку (захист торговельних шляхів), що критично важливо для економічної життєздатності.

Реагування ж на делікти відбувалося внаслідок співпраці двох ключових інститутів: владних структур (князь і його адміністрація) та громадських елементів (наприклад, віче або кровна помста, яку потім замінили штрафи). Це був комбінований підхід, що забезпечував відносну стабільність у перехідний період. При цьому важливою була інформаційна складова правозастосування [1, с. 150-152], адже вже в ранніх формах організації влади простежується потреба у фіксації подій, передачі відомостей та перевірці фактів, що стає очевидним при аналізі історико-правових джерел.

Автори сучасних праць підкреслюють, що перші передумови розвитку криміналістики виникли ще в IX–XI століттях та пов'язувалися з потребами у більш впорядкованому доказуванні [2, с. 28-29].

У системі давньоруського правопорядку поступово формувалися елементи досудового (оперативно-розшукового) забезпечення, що були спрямовані на пошук правопорушника, виявлення обставин події та встановлення причетних осіб. Зокрема, дослідники звертають увагу на те, що практика переслідування злочинця «за слідом», участь громади у встановленні винного, а також механізм кругової поруки становили ранні форми організації безпеки, які згодом трансформувалися у більш формалізовані процедури розшуку. У дослідженнях підкреслюється безперервність цієї еволюції – від Київської Русі до Нового часу [3, с. 158-159].

Центральним юридичним джерелом того періоду була «Руська Правда» [4, с. 14], яка кодифікувала норми звичаєвого права та визначила основи кримінальних і майнових відносин. У ній закріплено принципи компенсаційної відповідальності, порядок встановлення вини, розміри штрафів, а також процедури, що дозволяли громаді та князівській адміністрації підтримувати порядок. Норми цього зводу демонструють наявність організованих форм реагування на злочин, початки юридичного визначення злочинних діянь і методів їхнього розслідування.

Слід констатувати, що правоохоронна функція в Русі-Україні проявлялася не лише в реактивному застосуванні санкцій, але й імперативно включала в себе комплекс проактивних дій. У структурі цієї діяльності можна виокремити кілька ключових напрямів: забезпечення громадської та територіальної безпеки; охорона майнових відносин; реагування на злочини шляхом переслідування винного, його публічного викриття або примусового відшкодування шкоди; а також застосування санкцій, визначених «Руською Правдою» [4, с. 14].

Незважаючи на те, що ця система не мала жорсткої централізації у сучасному розумінні державного апарату, вона володіла достатньою структурованістю для підтримання соціальної рівноваги та забезпечення законного, обґрунтованого вирішення конфліктів на основі усталених правових звичаїв і поступово оформлених правових норм.

Таким чином, наш аналіз демонструє, що правоохоронна діяльність у контексті Русі-України функціонувала як нероздільний елемент у складному процесі інституціоналізації державності та формування правової культури на українських теренах. Траєкторію її розвитку доцільно буде назвати еволюційною: від архаїчних общинних практик самозахисту та звичаєвих форм правосуддя – до появи описаних норм, які забезпечили впорядкування механізмів юридичної відповідальності та процедур реагування на делікти. Саме тоді були закладені фундаментальні засади інституційного правопорядку, що проявилися у первинних елементах того, що сьогодні постулюються як криміналістичний підхід, у оперативно-розшукових діях та у систематичному адміністративному нагляді з боку князівської влади. Дослідження цих історичних процесів є критично важливим для усвідомлення безперервності української правової традиції.

Джерела та література:

1.Banakh S. Information providing activities of law-enforcement bodies: historical and legal analysis // Actual Problems of Law. – 2019. – Vol. 1, No. 2. – P. 149–156. – DOI: 10.35774/app2019.02.149. – Режим доступу: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/view/719

2.Головко Б. Г., Головко Б. Б. Формування передумов виникнення науки криміналістики в Україні у IX–XVIII століттях // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2024. – Вип. 82, ч. 1. – С. 27–33. – DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.1.3. – Режим доступу: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21417

3.Зінченко С. О. Етапи формування правового регулювання досудового (оперативно-розшукового) забезпечення суспільної безпеки // Pravo (Юридичний журнал). — 2022. — Режим доступу: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/132

4.Зайцев О. М. «РУСЬКА ПРАВДА» В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ / О. М. Зайцев // Юридичні науки (науковий журнал). — 2025. — Вип. 2 (2025). — С. 13-20. — Режим доступу: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/2_2025/4.pdf

Yasenko P. Law enforcement activities during the Rus-Ukraine period. *The study examines the specifics of law enforcement activities during the Rus-Ukraine period as an important element of the formation of early statehood and the establishment of a legal tradition on Ukrainian lands. The interaction of government and public institutions in maintaining law and order is analyzed, in particular, the combination of administrative mechanisms of princely power with customary practices of communities. Attention is focused on key aspects of security protection, maintaining social balance, protection of property relations and response to offenses, which were manifested both in the forms of pursuing a criminal «on the trail» and in the procedures of compensatory liability enshrined in «Ruska Pravda». It is shown that law enforcement activities had both reactive and preventive elements, encompassing the practices of public control, circular bail, recording information and administrative supervision. It is established that during this period the prerequisites for the further development of criminology and operational-detective activities appear.*

Keywords: *Rus-Ukraine, law enforcement, law and order, «Ruska Pravda».*

ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ТОММАЗО КАМПАНЕЛЛИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Яцишин М. М.

Розглянуто правові ідеї Томмазо Кампанелли (1568–1639) у контексті європейської політико-правової думки раннього модерну. Проаналізовано його бачення природного права, ролі держави, співвідношення свободи та суспільної необхідності, а також концепцію ідеального суспільного устрою, викладену у творі «Місто Сонця». Висвітлено вплив релігійно-натуралістичних та утопічних елементів на формування правового мислення Кампанелли.

Ключові слова: *Томмазо Кампанелла, держава, право.*

Томмазо Кампанелла – один із найяскравіших представників пізнього Ренесансу та раннього бароко, мислитель, чия творчість поєднує натурфілософію, політичну теорію, правову думку та елементи утопізму. Його правові погляди формувалися в умовах релігійних конфліктів, абсолютної монархії та інквізиційних переслідувань. Кампанелла прагнув створити модель суспільства, яке ґрунтується на гармонії людини з природою та божественним законом. Саме тому його концепції мають синкретичний характер, тобто вони поєднують раціоналістичні ідеї природного права та теологічні постулати.

У контексті європейської правової думки правові ідеї Кампанелли співвідносяться із традицією природного права (стоїки, Аквінський), політичними утопіями (Платон, Мор), ранньомодерними концепціями державності (Боден). Його внесок полягає у тому, що він запропонував комплексну модель нормативного суспільства, поєднав природно-правові ідеї із соціальним утопізмом, заклав підґрунтя для пізніших дискусій про суспільну рівність, виховне право та роль держави [1].

© Яцишин М. М., 2025

Зупинимося тезисно на основних правових принципах видатного мислителя.

1. Природне право у філософії Кампанелли. Природа як джерело права.

Кампанелла розглядав право як прояв божественної мудрості, яка виявляється через «книгу природи». Для нього природне право є вищим за позитивне; закони держави мають легітимність лише тоді, коли вони не суперечать природному порядку; моральність і право – взаємопов'язані категорії, що випливають із природної доцільності.

2. Людська природа і право. Мислитель виходив із постулату, що людина від природи соціальна, розумна, прагне блага та самозбереження. Невід'ємні права людини він не формулює у модерному сенсі, але визнає природні потреби та інтереси як основу нормативності.

3. Політико-правова концепція в «Місті Сонця», колективізм як правовий принцип. У Кампанелли ідеальна держава ґрунтується на принципах спільності майна, спільності праці, спільності виховання, єдиної системи управління. Право приватної власності скасовується як джерело нерівності та конфліктів [2].

4. Державна влада та управління. Держава очолюється «Сонцем» (Metafisico) – правителем, що втілює мудрість та моральність. Влада організована ієрархічно, але не на основі привілеїв, а відповідно до здібностей.

Особливості політико-правової структури:

- морально-інтелектуальна цензура,
- регламентація поведінки,
- публічний контроль за використанням ресурсів,
- злиття релігії та права у єдину нормативну систему [3].

5. Правовий порядок і покарання.

Кампанелла відкидає суворі, тілесні та показові каральні практики. Покарання, на його думку, мають бути виховними; спрямовані на відновлення моральної гармонії; не повинні бути актом помсти.

6. Свобода, справедливість та право.

Свобода індивіда у Кампанелли обмежується «благом цілого». Він вважав, що повна індивідуальна свобода веде до хаосу, справжня свобода можлива лише у «мудро організованому суспільстві», свобода узгоджується з порядком і природною необхідністю. Кампанелла визначає справедливість як «гармонію частин у цілому». Звідси випливає його легітимація державного контролю над економічними та соціальними процесами [4].

Таким чином, можемо підсумувати, що Томмазо Кампанелла створив оригінальну правову концепцію, що поєднала метафізику, політичну філософію та соціальний утопізм. Його підхід до природного права, бачення колективістської держави та ідея виховного правосуддя вплинули на розвиток європейської теорії права. Хоча «Місто Сонця» не можна розглядати як реальну правову модель, воно відображає важливі тенденції ранньомодерної правової думки, включно з пошуком справедливого порядку та взаємодії між природою, мораллю і законом.

Джерела та література:

1.Клочков І. В. Tactum intrinsecum і гносеологічні контроверзи філософії Т. Кампанелли. URL: https://multiversum.com.ua/index.php/journal/article/view/154/140

2.Кампанелла Т. Місто Сонця. URL: https://worldinbooks.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/kampanella-tommazo-misto-sontsia3439.pdf

3.Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. 4 те вид., доповн., у 2-х част. Київ : Алерта, 2015. 416 с.

4.Хамітов Н. В., Гармаш Л. Н., Крилова С. А. Історія філософії. Проблема людини та її меж. К., 2006. 296 с.

Yatsyshyn M. Legal views of Tommaso Campanella: a philosophical and legal analysis. *The legal ideas of Tommaso Campanella (1568–1639) are examined in the context of European political and legal thought of early modernity. His vision of natural law, the role of the state, the relationship between freedom and social necessity, as well as the concept of an ideal social order set out in the work «City of the Sun» are analyzed. The influence of religious-naturalistic and utopian elements on the formation of Campanella's legal thinking is highlighted.*

Keywords: *Tommaso Campanella, state, law.*

Наукове електронне видання CD-ROM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Збірник матеріалів
XI Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 10 грудня 2024 р.)

(Українською, англійською мовами)

Матеріали друкуються в авторській редакції

Укладач:
Джурак Людмила Миколаївна

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 4,07 Мб. Тираж 300 прим.
Зам. 173. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. +38 066 936 25 49).
E-mail: vezhaprint@gmail.com
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р